

Drs. A. VERGUNST

NEEM
DE WACHT
DES HEEREN
WAAR

Korte levensbeschrijving en een keuze uit
hetgeen hij geschreven en gesproken heeft

TWEEDE DRUK

DEN HERTOG B.V. - HOUTEN/UTRECHT - 1983

Daar is een wolkkolom en een vuurkolom. Deze dienen om dag en nacht de weg te wijzen voor Israël. Daar lette men zeer nauwkeurig op. Dat wordt hier genoemd de wacht des HEEREN waarnemen. Deze waarneming is het acht geven op Gods spreken, dat in Zijn daden plaats vindt.

Ge hebt het heilig Woord Gods. Dat moet ge dagelijks ter hand nemen. De wacht des Heeren waarnemen, is dan ook dagelijks op Zijn Woord letten. Dan geeft Hij duidelijke aanwijzingen. Wacht u daar maar op. Ga nooit uw eigen weg zonder te weten of de wolkkolom en de vuurkolom voorgaan.

Neem de wacht des HEEREN waar. En dan zijn twee zaken in het leven van betekenis: het Woord Gods en het gebed. Make de Heere het een dagelijks werk in ons leven.

Ds. A. Vergunst in 'Bijbels Dagboek' (18 januari)

Ds. A. Vergunst (1926-1981)

INLEIDING

In het boek dat u ter nagedachtenis van Ds. A. Vergunst wordt aangeboden, spreekt de overledene nadat hij gestorven is.

De titel van het boek is ontleend aan hetgeen hijzelf eens schreef in een meditatie naar aanleiding van Numeri 9:23: 'Zij namen de wacht des Heeren waar, naar de mond des Heeren'. Door Gods genade is het waarnemen van de wacht des Heeren de lust en het leven geweest van hem die ons is voorgegaan en die van ons is heengegaan.

Het waarnemen van de wacht des Heeren . . . het doen of laten van hetgeen de mond des Heeren ons beveelt te doen of te laten . . . betaamt alle mensen. Het betreden van de paden die de mond des Heeren ons door middel van Zijn Woord bekend maakt en opdraagt te gaan, is de dure plicht van allen.

Het waarnemen van de wacht des Heeren en het opwekken daartoe is in het bijzonder de roeping van de dienaars van het goddelijke Woord. In Leviticus 8:35 lezen we dat Aäron en zijn zonen door de Heere afgezonderd werden tot de dienst in de tent der samenkomst. Aan hen werd opgedragen de wacht des Heeren waar te nemen. Ook Ds. Vergunst werd door de Heere afgezonderd tot Zijn dienst.

Hij heeft door Gods genade als predikant van de Gereformeerde Gemeenten de wacht des Heeren mogen waarnemen.

Dat moge ondermeer blijken uit hetgeen hij geschreven en gesproken heeft en waarvan in dit boek een en ander is opgenomen.

Ook blijkt uit hetgeen hij schreef zijn innig verlangen om ook anderen op te wekken om op alle terreinen van het leven de wacht des Heeren waar te nemen. Wij kunnen Ds. Vergunst niet beter in gedachtenis houden dan door in dat spoor te gaan, dat de Heere ons in Zijn Woord aanwijst.

Zo komt ook bij het lezen van dit boek de opwekking tot ons: *Neem de wacht des Heeren waar.*

Ds. Vergunst putte de lust en de kracht om de wacht des Heeren waar te nemen uit de Persoon, het borgwerk en het voorbeeld van de ons van God gegeven Zaligmaker Jezus Christus. Zonder Hem kon hij en kunnen ook wij niets doen. Die Zaligmaker volbracht Zijn kracht ook in de zwakheid van Ds. A. Vergunst en maakte hem tot wat hij was. Het was de begeerte van onze broeder om te spreken, te preken en te schrijven over de bekwaamheid, de gewilligheid en de getrouwheid van Jezus Christus, Gods Zoon, om zondaren zalig te maken. Telkens weer wees hij op de geluksstaat van allen die naar de reine leer van Gods Woord al hun kracht en hulp van de Heere verwachten tot het verkrijgen van wijsheid van God, rechtvaardigmaking, heiligmaking en volkomen verlossing. Moge het door Ds. Vergunst geschre-

vene en gesprokene zo door God gezegend worden dat ook wij, alle kracht en hulp van de Heere verwachtend, de wacht des Heeren zullen waarnemen. Dan zal ons leven niet tevergeefs zijn. Dan zal God ook ons het goede niet onthouden, zelfs niet in de dood. Dan zal de HEERE ons genade en eer geven, zoals Hij dat naar Zijn vrijmachtig welbehagen ook schonk aan onze overleden broeder Ds. A. Vergunst.

Bij het samenstellen van dit boek is een keuze gemaakt uit hetgeen Ds. Vergunst geschreven en gesproken heeft. Er moest een keuze gemaakt worden, omdat dit boek anders te omvangrijk zou zijn geworden.

Nu is het maken van een keuze altijd een moeilijke opdracht. De redactie heeft er naar gestreefd om de belangrijkste artikelen en toespraken te bundelen. Daarbij heeft bij de keuze van de bijdragen ons ook voor ogen gestaan dat in dit boek iets terug te vinden zou zijn van de arbeid die Ds. Vergunst op verschillende terreinen mocht verrichten. Helaas kon in dit boek niets worden opgenomen met betrekking tot het zendingswerk.

Een groot deel van zijn leven wijdde Ds. Vergunst aan het bezig zijn met de zendingsopdracht. Zijn visie op de praktijk van de opdracht: 'Gaaf dan heen, onderwijst alle volken, hen dopende in de Naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes, lerende hen onderhouden alles wat Ik u geboden heb', heeft hij weergegeven in zijn preken daarover en in zijn bezig zijn met deze dingen. We willen zijn liefde voor de zending en zijn inzet voor het zendingswerk in onze inleiding naar voren brengen als een aansporing voor ons om ons op welke wijze dan ook en op welke plaats dan ook volledig in te zetten, opdat ook het zendingswerk voortgang hebbe en Gods Koninkrijk wordt uitgebreid.

De redactie heeft gemeend dat in deze verzamelbundel ook een korte levensbeschrijving van Ds. Vergunst een plaats diende te krijgen. Wij zijn Ds. E.F. Vergunst bijzonder erkentelijk voor de wijze waarop hij het leven van zijn broer heeft beschreven. Het Gode alléén de eer, in het waarnemen van de wacht des Heeren, klinkt in deze levensschets door.

Ook de scribenten van de inleidingen op de verschillende hoofdstukken willen we hartelijk dank zeggen voor hun medewerking. Tevens willen we in deze dank betrekken de heer J. Mastenbroek voor zijn adviezen bij de samenstelling van de bibliografie.

Uitgeverij Den Hertog zijn we erkentelijk voor haar medewerking aan de vormgeving van dit boek en voor de ter zake kundige begeleiding van de redaktiewerkzaamheden.

Het stemt de redactie tot blijdschap en dankbaarheid dat wij aan de totstandkoming van dit boek mochten meewerken.

Het is onze bede dat de Heere deze uitgave rijkelijk mag zegenen.

In dit boek wordt de fakkel overgedragen die Ds. A. Vergunst enige tijd heeft mogen dragen, waarnemend de wacht des Heeren. Neem dan die fakkel over in gehoorzaamheid aan 's Heeren mond en in afhankelijkheid van 's Heeren kracht.

Ds. A. Elshout

1 KORTE LEVENSBESCHRIJVING

Mij is gevraagd om in dit boek enkele impressies te geven over het leven van mijn broer.

Hoewel ik ter nagedachtenis aan hem mij aan dit verzoek niet wil onttrekken, besef ik ten volle het gevaar, dat in dit opzicht dreigt. Zo gemakkelijk komt de mens met zijn kwaliteiten centraal te staan, zeker als de aardse loopbaan beëindigd is. De neiging om te veridealiseren zal daarbij al spoedig een rol spelen en dat is iets, wat lijnrecht tegen de Schrift zou ingaan. Mijn broer zou dat ook afgewezen hebben. Daarvoor had hij door Gods genade al te goed zichzelf leren kennen om iets van waarde aan de mens toe te kennen. Wie de bijzondere genade Gods in Christus deelachtig is, is daarom geen bijzonder mens.

Zo er te roemen valt, dan niet op mensen, maar alleen in Hem, Wiens kracht in zwakheid wordt volbracht.

Ds. E.F. Vergunst

Hendrik Vergunst en Francina Everdina Florentina Roelofsen,
de ouders van Ds. A. Vergunst

Arie Vergunst op ongeveer 17-jarige leeftijd

Arie Vergunst

22 januari 1926 – 21 november 1981

Uit het huwelijk van mijn ouders Hendrik Vergunst en Francina Everdina Florentina Roelofsen werd mijn broer als derde kind geboren. Na mijn twee zusters zag hij op 22 januari 1926 het levenslicht in een gezin, waarin het leven gestempeld werd door de vreze des Heeren. Mijn ouders, beiden afkomstig uit een voorgeslacht waarin de ware godsvrucht gevonden werd, waren eveneens Gods genade deelachtig. Het behoeft geen betoog, welk een voorrecht dit is. Het is niet om het even, in welk gezin een kind geboren en opgevoed wordt. Van jongs af kwamen wij als kinderen in aanraking met het leven der genade, en hoorden wij in de vele ontmoetingen van onze ouders met andere kinderen Gods die in ons huis kwamen, van de wegen des Heeren. En het zal niet verbazen, dat dit aan onze opvoeding richting en inhoud gaf, zeker in de dagelijkse ervaring van een biddende en 'voorbeeld'-ige vader en moeder.

De tijd, waarin wij onze jeugd doorbrachten, werd gekenmerkt door de crisis van de dertiger jaren. Armoede en werkloosheid beheersten het leven, en dat had ook zijn invloed op ons gezinsleven. Maar juist in die nood van het dagelijkse leven, in de dreiging van de tweede wereldoorlog en ook tijdens die oorlog, was de vreze Gods de kracht, waaruit onze ouders leefden en waarin zij gesterkt en bemoedigd werden om hun taak te volbrengen. Ook in dat leven van alle dag hadden zij de Heere nodig. Hoe leefden zij in afhankelijkheid van Hem en hoe is het, tot in de barre hongervinter van 1944 toe, waar gebleken, dat Gods machtige arm de vromen beschermt en hun zielen van de dood redt. Hij doet hen nimmer omkomen in dure tijd en hongersnood. Want de Heere kent de dagen der oprechten en hun erfenis zal in eeuwigheid blijven. Zij zullen niet beschaamd worden in de kwade tijd, en in de dagen van de honger zullen zij verzadigd worden. Dat was één van onze grootste oorlogservaringen!

Bij alle maatschappelijke nood woog echter de geestelijke nood van hun kinderen mijn ouders des te zwaarder. Voor de poort van de eeuwigheid hoorden wij onze moeder nog bidden voor haar kinderen en kleinkinderen.

Ook op het jonge leven van mijn broer miste dit zijn gezegende uitwerking niet. Toen hij ongeveer 18 jaar was, kwam hij daardoor in een geestelijk conflict, waarin hij geslingerd werd tussen een optimistische verbondsbeschouwing, die een verstandelijk aanvaarden van de beloften Gods genoegzaam acht tot zaligheid, én de innerlijke overtuiging van de noodzaak om persoonlijk door het geloof de genade Gods deelachtig te worden. Al te zeer hadden wij weet van de verborgenheden des geloofs, van de worstelingen en

beproevingen in het leven van onze ouders, van hun vele uitredingen en gebedsverhoringen, dan dat een uitwendig zich toeëigenen van de weldaden des Verbonds zonder innerlijke vernieuwing ons wezenlijk vrede kon schenken. De invloed van mijn ouders kwam haaks te staan op die van leraren en schoolvrienden, die een geloofsopvatting huldigden, waarin geen ruimte was voor strijd en beproeving.

In die tijd was het, dat de Gereformeerde Gemeente te Leiden, na jaren vacant te zijn geweest, weer een eigen predikant ontving in de persoon van Ds. L. Rijkse. Op 18 december 1944 bediende hij het Woord uit Jeremia 31:20: 'Is niet Efraïm mij een dierbare zoon, is hij Mij niet een troetelkind? Want sinds Ik tegen hem gesproken heb, denk Ik nog ernstig aan hem; daarom rommelt Mijn ingewand over hem; Ik zal Mij zijner zeker ontfermen, spreekt de Heere'.

Het was deze prediking, die de Heere gebruikte om de ogen van mijn broer te openen. Levend als een rijke jongeling, werd hem alles uit handen geslagen en kwam hij als een schuldige voor God te staan. Temeer werd hij aan zijn nood ontdekt door het lezen van het boekje van de Engelse prediker Josef Alleine, *Alarm voor onbekeerde zondaren of Betrouwbare gids naar de hemel*, dat hij in de boekenkast van mijn ouders vond. En zoals in het leven van Spurgeon en van vele anderen, werd dit boekje ook voor mijn broer het middel om hem te brengen in een diepe overtuiging van zijn schuldige verlorenheid en machteloosheid.

Dit alles werd nog geïntensiveerd door het sterven van mijn vader, waarin het Woord der Schrift bevestigd werd: 'Let op de vrome, en zie naar de oprechte, want het einde van die man zal vrede zijn'. Na een zeer bewogen en beproefd leven, met hoogte- en dieptepunten, werd door een slopende ziekte zijn aardse levenstabernakel meer en meer gebroken. Aan het einde van de hongerwinter, kort voor de bevrijding, ontsliep hij in de hoop van het eeuwige leven om een eeuwige bevrijding te ontvangen. In onderworpenheid aan Gods wil verbeidde hij het uur van zijn verlossing. De laatste psalm, die hij met stervende lippen, nochtans met een heldere stem met moeder en ons zong, was als de Elia's mantel, die van zijn schouders viel en achterbleef voor zijn nageslacht:

Doch gij, mijn ziel, het ga zo 't wil,
stel u gerust, zwijg Gode stil;
ik wacht op Hem; Zijn hulp zal blijken.
Hij is mijn rots, mijn heil in nood,
mijn hoog vertrek; Zijn macht is groot;
ik zal noch wank'len, noch bezwijken.

En de laatste opdracht, die hij aan zijn kinderen gaf: 'Vergeet de God van je vader niet', bleef diep haken, ook in het zieleleven van mijn broer. Zijn nood, waarin hij met God geconfronteerd werd, werd er des te groter door. Hij kon voor de Heere niet bestaan, hij kon niet sterven als vader, hij miste de vrede, waarin vader ontslapen was.

In een brief uit die tijd schreef hij: 'Ik wilde, dat ik bekeerd was. Dat geeft rust. Hoe kan ik een rechtvaardig God ontmoeten zonder Borg voor mijn zonden? Ik lees tegenwoordig veel in *De navolging van Christus* (van Thomas à Kempis), maar dat geeft ook niet veel. Er staan allemaal nuttige dingen in, maar ik vind er geen rust bij. Het leert mij niets, het is zo ontzaglijk algemeen. Het zegt niet, hoe een onbekeerd mens bekeerd kan worden. Ik bid veel: "O God, begin toch met mij," want ik weet goed, dat al wat ik denk en praat en schrijf van mijzelf is, en dat het niet van God is. Ik hoop, dat de Heere mij eens rust zal schenken. Ik kan alleen maar vragen: "Genâ, o God, genâ; schep mij een rein hart, en vernieuw in het binnenste van mij een vaste geest".'

Op dit gebed uit de diepte gaf de Heere hem antwoord. Vanuit de prediking van het Evangelie werd hem de weg ter zaligheid ontsloten, en zijn oog werd geopend voor de heerlijkheid van Christus, Die Zich als de weg, de waarheid en het leven in hem openbaarde, zodat hij Hem in het geloof mocht omhelzen als de genoegzame Zaligmaker, Die hem van God gegeven werd tot wijsheid, rechtvaardigheid, heiligmaking en tot een volkomen verlossing. Zijn leven kwam nu op een ander spoor te staan, en onder de genade van Christus gebracht, kwam er ook een definitieve koers in zijn leven. Had hij van jongs af officier willen worden, het werd nu, na zijn omkering, zoals hij het zelf altijd uitdrukte, zijn begeerte om te mogen dienen in de 'militia Christi'. Die begeerte tot het ambt, gewekt vanuit de liefde tot Christus en bevestigd vanuit het Woord der Schrift een uitverkoren werktuig te zijn om de Naam van Jezus uit te dragen, drong hem zich in de middellijke weg te stellen, waarlangs hem de toegang tot de dienst des Woords geopend werd. En door Gods genade heeft hij in de hem toegemeten tijd die dienst volbracht, in menselijke zwakheid en onvolkomenheid, maar met een volvaardig gemoed en met een bewogen hart.

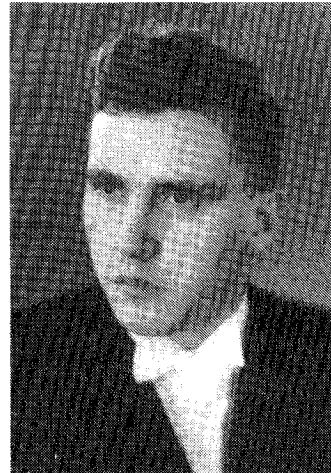
Zoals bij velen, die later tot de dienst in het Koninkrijk Gods geroepen werden, was ook bij mijn broer de toerusting tot het ambt al begonnen, voordat hij zijn roeping verstond. De Heere had hem de gave van een groot en helder verstand gegeven. Dat was al gebleken in zijn jonge jaren, het zou later nog meer blijken.

Behaalde hij met groot resultaat het Mulo-diploma, in twee jaar tijd wist hij, ondanks de moeilijke omstandigheden in de oorlog, ook met hoge cijfers het HBS-B-diploma te behalen. Van verder studeren was daarna echter geen sprake meer, zodat hij op kantoor kwam bij de firma Douwe Egberts, allereerst op een bijkantoor in Den Haag, maar al spoedig op het hoofdkantoor in Utrecht, waar hij als jongste medewerker de leiding kreeg over een bepaalde afdeling. Toch zou daar zijn levenstaak niet liggen. Het diende alleen tot verdere toerusting van het werk, dat de Heere hem zou toebetrouwen.

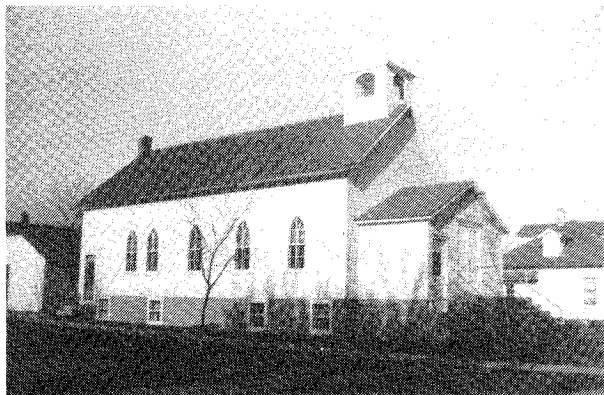
In 1946, op 20-jarige leeftijd, werd hij toegelaten tot de Theologische School van de Gereformeerde Gemeenten te Rotterdam, om reeds een jaar later te gaan proponeren. Met name het onderwijs van en de omgang met Ds. G.H.

Kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente aan de Torenlaan te Zeist, waar Ds. Vergunst bijna vier jaar het Woord Gods mocht bedienen

Ds. A. Vergunst als jong predikant te Zeist

Kerkgebouw van de Netherlands Reformed Congregation te Corsica in South Dakota (USA)

Kersten hebben een stempel gezet op zijn opleiding en zijn ambtelijk leven. Met groot respect en in dankbaarheid sprak hij altijd over deze vaderlijke docent. Ook in zijn theologisch denken is de invloed van Kersten merkbaar gebleven.

Na in 1949 beroepbaar te zijn verklaard, was het aanvankelijk de bedoeling, dat hij als legerpredikant uitgezonden zou worden naar Nederlands Oost-Indië ter pastorale verzorging van de daar dienende militairen. Toen deze weg geblokkeerd werd, nam hij het beroep aan naar de gemeente te Zeist, waar hij, na bevestigd te zijn door Ds. L. Rijkssen, met 2 Tim. 4:2, op 1 februari 1950 intrede deed met het woord van Paulus: 'Maar ik acht op geen ding, noch houd mijn leven dierbaar voor mijzelf, opdat ik mijn loop met blijdschap mag volbrengen, en de dienst, welke ik van de Heere Jezus ontvangen heb, om te betuigen het Evangelie der genade Gods' (Hand. 20:24). In Zeist heeft hij een bijzondere tijd gehad. Daar hij toen nog ongetrouwd was, ging moeder met hem mee, terwijl ik ook zelf, studierend in Utrecht, met hen de pastorie bewoonde. Met veel liefde en blijdschap heeft hij in zijn eerste gemeente de herdersstaf opgenomen en gehanteerd, en met veel waardering en dankbaarheid dacht hij altijd aan die ambtsperiode terug. Op 27 december 1953 nam hij afscheid van deze gemeente met 2 Petrus 1:19: 'En wij hebben het profetische Woord, dat zeer vast is, en gij doet wel, dat gij daarop acht hebt, als op een licht, schijnende in een duistere plaats, totdat de dag aanlicht, en de Morgenster opga in uw harten'.

Een nieuwe periode in zijn leven brak aan. Op 25 januari 1954 vertrok hij naar Amerika om in Corsica zijn tweede gemeente te gaan dienen. Daar werd hij op 12 februari 1954 door Ds. C. Hegeman bevestigd met Johannes 3:30, waarna hij intrede deed met Johannes 4:4: 'En Hij moest door Samaria gaan'.

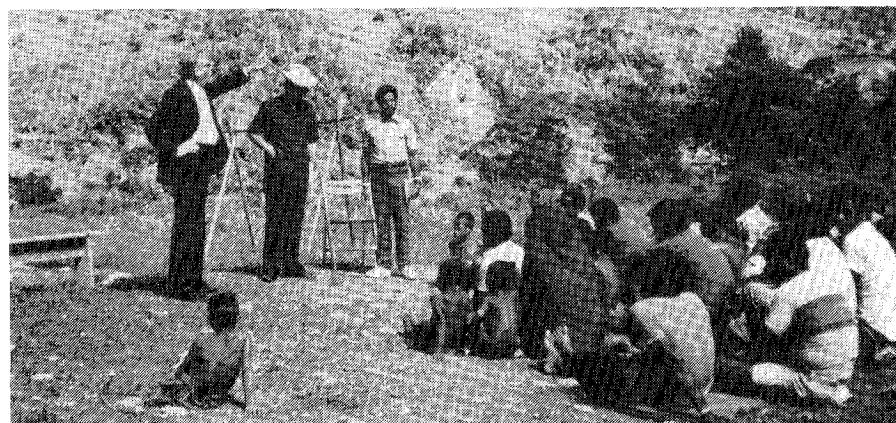
Aanvankelijk ging moeder met hem mee, totdat hij op 21 januari 1955 in het huwelijk trad met Simonia Treur, evenals hijzelf afkomstig uit Leiden. De trouwdienst werd geleid door Ds. W.C. Lamain, die, toen hij van 1929 tot 1932 de gemeente te Leiden diende, vaak bij ons aan huis kwam. Bijna 27 jaar later zou hij geroepen worden ook de rouwdienst van mijn broer in Kalamazoo te leiden.

Het huwelijk van mijn broer en zijn vrouw is rijk gezegend geweest. Een hechte band van oprechte liefde verbond hen aan elkaar, alsook aan de vijf jongens en de twee meisjes die zij ontvingen. In hun gezinsleven zijn door ziekte en andere omstandigheden de beproevingen niet achterwege gebleven, maar te meer is daarin het Woord, waarmee hun huwelijk onder Gods zegen gesteld werd, bevestigd: 'De Heere nu is Degene, Die voor uw aangezicht gaat; Die zal met u zijn, Hij zal u niet begeven, noch u verlaten'.

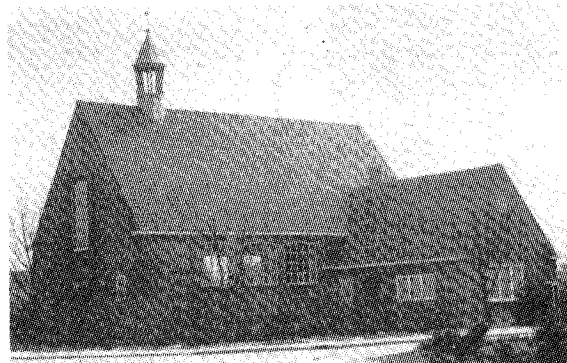
Juist ook in deze Amerikaanse gemeente werd hij verder bekwaamd tot de arbeid, die hij naar Gods bedoeling nog te verrichten had, niet in het minst ook, doordat hij daar de gelegenheid ontving zich op de theologische studie voor te bereiden. Met het woord uit Hebrëen 13:8 – 'Jezus Christus is

Kerkgebouw en pastorie van de Gereformeerde Gemeente aan de Boezemsingel te Rotterdam in de tijd dat Ds. Vergunst aan deze gemeente verbonden werd

Ds. Vergunst spreekt de Jali's in Pass-Valley toe tijdens een visitatiebezoek aan het zendingsgebied van de Gereformeerde Gemeenten in Irian Jaya

Kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente te Veen

gisteren en heden Dezelfde, en in der eeuwigheid' – legde hij op 25 augustus 1957 in Corsica de herdersstaf neer om de volgende dag naar Nederland terug te keren.

Hier zou hij allereerst zijn dienst voortzetten in de gemeente aan de Boezemsingel te Rotterdam, waar hij, na opnieuw door Ds. L. Rijksen bevestigd te zijn met 1 Kor. 4:1, op 19 september 1957 intrede deed met Johannes 3:29-30: 'Die de bruid heeft, is de Bruidegom; maar de vriend des Bruidegoms, die staat en Hem hoort, verblijdt zich met blijdschap om de stem des Bruidegoms. Zo is dan deze mijn blijdschap vervuld geworden. Hij moet wassen, maar ik minder worden'.

In zijn Rotterdamse tijd is hij tot volle ontplooiing gekomen. Na eerst het aanvullend staatsexamen Latijn en Grieks afgelegd te hebben, liet hij zich voor de theologische studie inschrijven aan de Rijks Universiteit te Utrecht, welke studie hij, naast al zijn ambtelijk werk, in zeer korte tijd afrondde met het doctoraal examen, daarin begeleid en gestimuleerd door zijn gewaardeerde leermeester Prof. Dr. S. van der Linde.

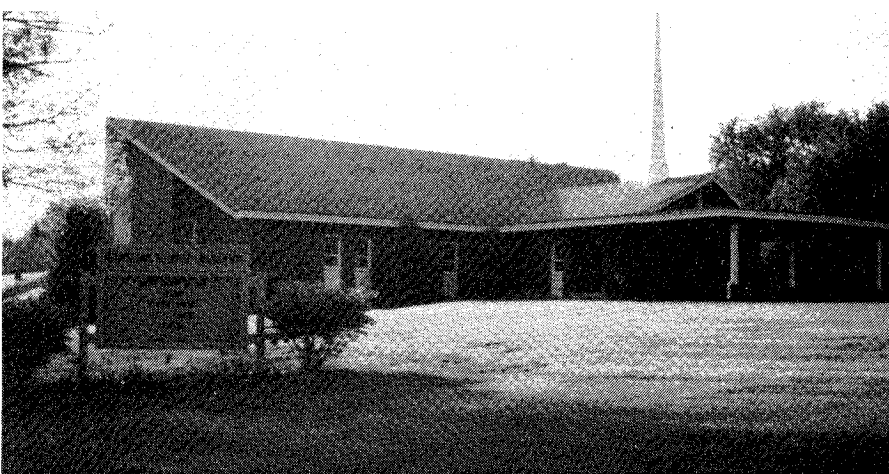
Het was ook in deze vijftien jaar, waarin hij de gemeente te Rotterdam diende, dat hij zijn plaats en taak vond in de bredere verbanden van het kerkelijke en maatschappelijke leven. Behalve in het praesidiaat van de Generale Synode, dat hij vijf maal waarnam, mocht hij zijn talenten gebruiken ten dienste van vele en velerlei werkzaamheden op het gebied van jeugdwerk, onderwijs, politiek, en op andere terreinen binnen en buiten zijn kerkverband. Met name valt daarbij te noemen het onderwijs dat hij van 1968 tot 1980 gegeven heeft aan de studenten van de Theologische School. In dit opzicht heeft hij door zijn brede theologische kennis, met name van de geschiedenis van het Gereformeerd Protestantisme, vormend en toerustend gewerkt voor de toekomstige dienaren des Woords. Evenmin mag in dit verband vergeten worden het werk van de zending, dat een groot deel van zijn tijd in beslag nam, en dat hij als secretaris van het zendingsdeputaatschap met al de liefde van zijn hart en met grote inzet vele jaren heeft verricht, in welke functie hij ook verschillende delegatiebezoeken aflegde op de zendingsterreinen in Indonesië en Afrika.

Een grote overgang betekende voor hem en zijn gezin zijn vertrek naar de gemeente Veen, die hij diende van 1972 tot 1981. Na op 13 augustus 1972 afscheid genomen te hebben van de hem geliefde gemeente te Rotterdam met een prediking over Handelingen 20:32 – 'En nu, broeders, ik beveel u Gode en het woord Zijner genade, die machtig is op te bouwen en u een erfdeel te geven onder al de geheiligden' – werd hij op 15 augustus 1972 in Veen bevestigd door Ds. D. Hakkenberg met Kolossenzen 1:28, waarna hij in zijn laatste Nederlandse gemeente intrede deed met 2 Kor. 5:20: 'Zo zijn wij dan gezanten van Christus' wege, alsof God door ons bade: wij bidden van Christus' wege, laat u met God verzoenen'.

Hoe groot de overgang ook was, hij wist zich ook daar op zijn plaats, en door zijn prediking en pastoraat verkreeg hij ook nu een goede ingang in deze

Dominee en mevrouw Vergunst na de weekopening in de Providence Christian School te Kalamazoo (USA)

Kerkgebouw van de Netherlands Reformed Congregation te Kalamazoo (USA)

gemeente. Duidelijk bleek dit, toen hij op 1 februari 1975 zijn 25-jarig ambtsjubileum mocht herdenken, ter gelegenheid waarvan hij in een herdenkingsdienst op 6 februari 1975 op indringende wijze de dienst der verzoening centraal stelde vanuit het woord van Paulus in 2 Kor. 4:15: 'Want al deze dingen zijn om uwentwil, opdat de vermenigvuldigde genade door de dankzegging van velen overvloedig worde ter heerlijkheid Gods'. Maar dat kwam ook tot uiting, toen hij vijf jaar later met zijn gezin en familie zijn 25-jarig huwelijksjubileum mocht vieren.

Hoezeer hij zich echter in deze gemeente een plaats verworven had, en hij er gehecht raakte, hij zou er zijn dienstwerk niet volbrengen. Een ander arbeidsterrein lag nog voor hem klaar. Reeds in 1980 was vanuit de Amerikaanse gemeenten het verzoek tot hem gekomen de taak van de theologische opleiding aldaar op zich te nemen. Hij zag het als een opdracht, die hem te meer bekoorde als een gelegenheid om afstand te nemen van de vele werkzaamheden, die hem hier volledig opeisten, zodat hij daarbij ook tijd zou kunnen vinden om zijn eigen theologische studie voort te zetten. Toen voor de derde keer de gemeente Kalamazoo een beroep op hem uitbracht, vond hij vrijmoedigheid om daaraan gehoor te geven. Op 18 januari 1981 preekte hij afscheid van de gemeente te Veen met 2 Tim. 2:9b: 'Maar het Woord van God is niet gebonden', om tien dagen later in zijn laatste gemeente bevestigd te worden door Ds. W.C. Lamain met Ezechiël 29:21m, waarna hij opnieuw, maar nu voor het laatst, de herdersstaf opnam en zijn bediening aanvaardde met het apostolische woord uit 1 Kor. 2:2, waarin heel zijn dienst samen te vatten is: 'Want ik heb niet voorgenomen iets te weten onder u, dan Jezus Christus en Die gekruisigd'.

Tevoren reeds, op 7 januari 1981, had hij in een dienst in de Boezemsingelkerk te Rotterdam afscheid genomen van de gemeenten in Nederland, en met name van zijn werk aan de Theologische School en ten dienste van de zending. Het was, zonder dat hij of iemand anders dat kon bevroeden, de laatste keer dat hij op die kansel, vanwaar hij vele jaren het Evangelie verkondigd had, het Woord Gods bediende naar aanleiding van Psalm 90:16,17: 'Laat Uw werk aan Uw knechten gezien worden, en Uw heerlijkheid over hun kinderen. En de liefelijkheid des Heeren, onzes Gods, zij over ons; en bevestig Gij het werk onzer handen over ons, ja, het werk onzer handen, bevestig dat'.

Was het een aanwijzing van een naderend einde, dat in deze dienst vanuit deze oudejaarspsalm, die op aangrijpende wijze de vergankelijkheid van alle leven aan de orde stelt, het gebed om de heerlijkheid en de liefelijkheid des Heeren op indringende wijze vertolkt werd?

In zijn laatste gemeente Kalamazoo heeft mijn broer slechts tien maanden mogen werken. Dat doet niets af van de wetenschap, dat hij daar door de Heere gesteld was. Integendeel, het zijn zeer gezegende maanden geweest. Allereerst voor de gemeente, die hij daar diende. In die korte tijd had hij een

plaats ontvangen in de harten van jongeren en ouderen. Toen ik daar was om mijn broer voor het laatst te zien, heb ik iets van de liefde ervaren, waarmee hij en zijn gezin omringd werden. Met name was de genegenheid van de jeugd voor hun stervende predikant ontroerend, en ik acht het op zijn plaats dit hier te memoreren als een blijk van dankbaarheid voor het gebed en het meeleven van deze jongens en meisjes. Bovendien was deze korte tijd, waarin hij in deze zijn laatste gemeente het Woord Gods bediende, voor de Heere niet te kort om zijn dienst ten zegen te stellen. In de raadselachtigheid van Gods wegen hebben wij dit wel te bedenken.

Daar komt nog iets bij. Ook voor mijn broer zelf en voor zijn gezin is deze laatste periode van zijn leven gezegend geweest, en met grote dankbaarheid mogen zijn vrouw en kinderen op die tijd terugzien. Na een zwaar beladen levensweg heeft de Heere mijn broer een tijd gegeven, waarin hij tot rust mocht komen en afstand kon nemen van al die op zichzelf noodzakelijke werkzaamheden, die veelal de 'meditatio aeternae vitae' – de overdenking van het eeuwige leven in de weg staan. Alles overziende, dan meen ik niet anders te kunnen zeggen, dan dat hem op deze wijze een voorbereidingstijd gegeven is om af te reizen naar het betere Vaderland. Het was als een laatste oase op de woestijnreis van zijn leven naar het hemelse Kanaän.

Optimistisch van karakter, zo was hij nochtans veelal met vrees des doods bezet. Hoe jaloers kon hij dan zijn op onze vader en moeder, die de strijd voor eeuwig te boven waren. Hoe kon ook het heimwee naar huis hem vervullen. Anderzijds wist hij, dat hij nog een taak te verrichten had, in zijn gezin dat hij liefhad, in de gemeenten die hij diende, in het werk dat hem was opgedragen. Dankbaar en verwonderd was hij, als de vrees dat zijn aardse leven beëindigd zou worden en zijn werk voortijdig afgebroken – een vrees, die hem de laatste jaren vaak besprong – beschaamd werd. Toch waren sinds november 1976 de eerste symptomen waarneembaar van een vaatziekte. In 1980 herhaalden deze verschijnselen zich in ernstiger mate, maar ook toen schenen zij van voorbijgaande aard te zijn, en van medische zijde werd er weinig aandacht aan geschonken. Toen in Amerika deze verschijnselen zich opnieuw manifesteerden, werd hij in november 1981 in het ziekenhuis te Kalamazoo opgenomen om geopereerd te worden aan beide halsslagaders, die, zoals toen bleek, grotendeels dichtgeslibd waren, waardoor de mogelijkheid van een hersenbloeding zeer reëel was. Hoewel deze operatie op zich slaagde, bleek zich tijdens het ontwaken uit de narcose een bloedstolsel in het geopereerde vat gevormd te hebben, waardoor hij in coma geraakte. Een op dezelfde dag uitgevoerde tweede operatie om het bloedstolsel te verwijderen, mocht niet meer baten. Na ruim veertien dagen bewusteloos gelegen te hebben, heeft de Heere hem op zaterdag 21 november 1981, op Zijn tijd, thuisgehaald.

Een week voor zijn operatie schreef hij mij: 'Ik heb mijn zorgen en noden, strijd en twijfel de Heere mogen bekendmaken. Hij is de nooit beschemende Rotssteen. Ik heb hoop, dat ik niet beschaamd zal uitkomen'.

In die hoop was hij de laatste zondag voor zijn operatie bijzonder versterkt.

Hij mocht toen het Heilig Avondmaal bedienen, en aan Jezus' tafel schuilen onder de banier van Zijn liefde, terwijl in de dankzeggingsdienst (o bijzonder woord voor zijn laatste dienst op aarde!) het geheim van de sterkte in God zijn hart met hoop en verwachting verblijdde.

In doubt and temptation
I rest, Lord, in Thee;
My hand is in Thy hand,
Thou carest for me.

In twijfel en aanvechting
rust ik, Heere, in U.
Mijn hand is in Uw hand,
Gij zorgt voor mij.

Met dit lied des geloofs uit het Amerikaanse psalter (nr.202:1; dat is psalm 73:12) beëindigde hij zijn preek, terwijl de laatste psalm, die hij met volle overgave in het midden van zijn gemeente meezong, zijn vertrouwen op God op schone wijze vertolkte:

Mijn ziel is immers stil tot God;
van Hem wacht ik een heilrijk lot;
Hij immers zal mijn rotssteen wezen.
Mijn heil, mijn hulp in mijn gebrek,
mijn toevlucht en mijn hoog vertrek;
ik zal geen grote wank'ling vrezen.

Het was dezelfde psalm, waarin de dichter belijdt rust in God gevonden te hebben, waarmee ook mijn vader de doodsjordaan overstak. Uit dit lied van overgave en verwachting ontving mijn broer kracht, ook toen hij in het ziekenhuis opgenomen was. Op weg naar de operatie vroeg hij zijn vrouw het hem nogmaals voor te lezen, opdat hij in goede moed zijn weg ten einde toe zou mogen gaan.

En dat was ook het laatste. Van al zijn kinderen had hij reeds afscheid genomen. In het ziekenhuis schreef hij hen allen apart een brief, om de fakkel van het Woord Gods, waarin hijzelf door strijd en aanvechting heen de vrede gevonden had, aan zijn nageslacht over te reiken.

En zalig zijn zij, die het Woord Gods horen en bewaren!

Arie Vergunst, een mens, door God gezonden!

Inderdaad, niets menselijks was hem vreemd. Hij was een mens van gelijke bewegingen als ieder ander, met menselijke fouten en tekortkomingen. Hij wist het zelf en leed er vaak onder. Driftig en impulsief van aard, kon hij dingen zeggen die hij later oprecht betreurde en waarover hij zijn leedwezen kon betuigen. Maar dwars door al dat menselijke feilen heen straalde door Gods genade zijn diepe bewogenheid uit met zijn medemens. Tastend en

zoekend moest hij zijn weg gaan door velerlei staketsels heen, en wat veelal geïnterpreteerd werd als zwakheid, was in werkelijkheid geïnspireerd door de voorzichtigheid om de eenheid te bewaren en verwijdering te voorkomen. Samenbindend wilde hij bezig zijn vanuit een bijbels gereformeerd belijden, vanuit een innerlijke zekerheid, die kracht gaf aan zijn woorden.

Hij was en bleef een mens, tot zijn laatste snik toe, maar hij was en wist zich door God gezonden. Dat roepingsbesef gaf visie en vaart aan zijn leven. Dat deed hem werken, zolang het dag was, ook anderen daarin stimulerend, in een hartelijke begeerte om dienstbaar te zijn aan zijn Meester, om mensen voor Christus te winnen.

Daarbij had hij vele gaven ontvangen. Niet alleen bezat hij een grote denkkracht, waardoor hij problemen doorzag, hij wist ook zijn gedachten helder te verwoorden. De gave van het woord bezat hij in ruime mate, terwijl hij niet minder gezegend was met een bijzondere werkkraft, die hij op verschillende terreinen heeft mogen ontplooiën. Al deze gaven heeft hij benut tot opbouw van de gemeente en tot verbreiding van het Evangelie.

In dat alles heeft hij ook niet weinig spanningen gekend. Te meer, omdat hij een joviaal en vriendelijk karakter had, heeft hij geleden aan de kerk, die hij liefhad en diende, en die hij in alles zocht te bewaren bij het Woord van God. Want dat Woord van zijn Meester was hem kostbaar geworden. In de kracht daarvan heeft hij geleefd, in de belofte daarvan heeft hij gewerkt, om de zegen daarvan heeft hij gebeden, en in de troost van dat Woord is hij gestorven.

Zaterdag 21 november 1981 is hij in de hoop van het eeuwige leven ontslapen en werd zijn ziel tot Christus opgenomen.

Zaterdag 28 november 1981 is zijn lichaam gezaaid op de akker des doods, in de verwachting van de zalige hoop en verschijning der heerlijkheid van de grote God en onze Zaligmaker Jezus Christus.

Daarom mogen wij getroost zijn in de zekerheid van het woord, dat mijn broer en ik bij verschillende gelegenheden tot elkaar spraken en waarmee ik besluit:

Hora fugit – Het uur vliegt heen
Mors venit – De dood komt
Umbra cedit – De schaduw verdwijnt
Christus manet – Christus blijft.

2 TOT OPBOUW VAN DE KERK DES HEEREN

De Nederlandse Geloofsbelijdenis zegt in artikel 28, dat niemand, van wat staat of kwaliteit hij zij, zich behoort op zichzelf te houden, om op zijn eigen persoon te staan; maar dat ieder schuldig is, zichzelf bij de Kerk te voegen, zich daarmee te verenigen en de enigheid der Kerk te onderhouden, omdat de Kerk des Heeren een heilige vergadering is en een verzameling van degenen die zalig worden en dat buiten haar geen zaligheid is.

In ditzelfde artikel wordt ook beleden dat ieder zich moet onderwerpen aan de onderwijzing en de tucht van de Kerk, de hals moet buigen onder het juk van Jezus Christus en dat men dienende moet zijn aan de opbouw van de broeders naar de gaven die God verleend heeft.

In dit geloofsartikel wordt gezegd, dat Christus als de Herder der schapen de kudde bijeenbrengt rondom Gods Woord, rondom de ambten en de bedieningen in de zichtbare gemeente.

Christus vergadert Zijn schapen om hen te leiden op de weg des heils die Hij hen wil doen gaan. Deze verzameling geschiedt door Gods macht en genade, door de onwederstandelijke roeping, zodat er geen van de gekochten met Christus' bloed zullen buiten blijven. Gods genadekracht werkt overwinnend over alle vijanden door de heerschappij van Woord en Geest in wedergeboorte, bekering en waar geloof. En de Heere zal ook de Kerk des Heeren in stand houden tot aan het einde der wereld, ook al zullen haar in haar openbaring gebreken blijven aan kleven. Het behaagt de Heere echter door de prediking van Zijn Woord mensen te bekeren en het genadeleven te onderhouden. Het is hierom dan ook dat ieder verplicht is zich bij de kerk aan te sluiten, ondanks de vele gebreken die er in haar zullen blijven. Dit mag echter geen oorzaak zijn om zich geheel af te scheiden van de zichtbare kerk. Deze zichtbare kerk is een heilige vergadering waaraan de genademiddelen zijn gegeven, als de prediking van Gods Woord en de bediening van de sacramenten. Tevens heeft de Heere er de beloften aan verbonden: 'Waar twee of drie vergaderd zijn in Mijn Naam, daar ben Ik in het midden van hen' (Mattheüs 18:20). En het is rondom de prediking van Gods Woord en de bediening van de sacramenten dat Christus Zijn belofte heeft gegeven met Zijn Geest en genade aanwezig te zullen zijn. Dit is de grond van het gebed voor prediker en gementelid om de Heere daartoe aan te roepen, opdat Hij Zelf Zijn belofte zal vervullen.

Tevens is er de verplichting om te dienen tot de opbouw der broeders, naar de gaven die God verleend heeft. Deze verplichting geldt voor de ambten, zodat de ambtsdragers met hun gaven hebben te woekeren op de plaats en in de omstandigheden waar de Heere hen gesteld heeft. Maar deze verplichting geldt ook voor het ambt aller gelovigen, voor de leden der gemeente. De

schuldige plicht is het naarstig opkomen in de samenkomsten der gemeenten en het getrouw met eigen gemeente meeleven, om scheuringen en verdeeldheid naar vermogen tegen te gaan.

Het is juist de Reformatie die beleden heeft dat de gemeenteleden geen stomme beelden zijn, maar levend in de gemeenschap met Christus ook moeten handelen en leven naar Gods Woord en de Waarheid. Tevens moeten zij tegen alle vijanden van Gods Kerk het zwaard van het Woord hantieren. Dit erkennen van het ambt der gelovigen deed de gereformeerde vaders ook uitspreken, wat in artikel 28 staat: 'Het is het ambt aller gelovigen, volgens Gods Woord, zich af te scheiden van degenen, die niet van de Kerk zijn, en zich te voegen tot deze vergadering, hetzij op wat plaats dat God ze gesteld heeft.' Zo schreef dan eenmaal Calvijn: 'Het geloof is een persoonlijke zaak, door de vinger Gods in de harten geschreven en daaruit ontspruit de bekwaamheid om te oordelen, die wij de kerk toekennen en onverzwakt willen handhaven.'

In het hierboven geschrevene is ook het hart en het leven van Ds. A. Vergunst getekend. Hij erkende in de belijdenis wat aangaande de ware Kerk des Heeren is geschreven, het schriftmatig karakter, zowel wat de diepte als de breedte van de ware Kerk des Heeren betreft. Hij heeft zijn leven hiervoor ingezet, met al zijn krachten, gaven en talenten, ook in de volle bewustheid van zijn gebreken en tekortkomingen. Vanuit de belijdenis aarzelde hij niet om de Afscheiding legitiem (wettig, rechtmatig) te noemen. Hij achtte het tevens een voorrecht lid te zijn van de Gereformeerde Gemeenten. In de kring van deze gemeenten gevoelde hij zich thuis; hij sprak en schreef menigmaal van zijn liefde voor de Gereformeerde Gemeenten en riep ook de gemeenteleden op tot trouw en standvastigheid. Toch waren voor hem de Gereformeerde Gemeenten niet alleen *de* wettige openbaring van het lichaam van Christus, maar wel *een* wettige openbaring ervan. Ds. A. Vergunst zag over de kerkmuren van de Gereformeerde Gemeenten heen naar de gehele Kerk in Nederland, zoals ze eenmaal als een planting des Heeren was gegeven en ontstaan. Het verval ervan, de scheidingen en scheuringen van allen die in Christus één zijn en ook kerkelijk één moesten zijn, vervulde hem met droefheid. Hij leed in dit opzicht aan de kerk des Heeren in Nederland.

En vanuit dit gezichtspunt moeten de volgende artikelen van zijn hand gelezen worden. Artikelen, waarover we verblijd zijn, dat zij in dit uitgegeven boek nu aan de vergetelheid worden onttrokken.

Ds. K. de Gier

2.1 Toewijding Eén lichaam, elkanders leden

INLEIDING

In deze lezing, waar uw aandacht voor gevraagd wordt, zal het beheersende thema van deze conferentie 'Toewijding' toegespitst worden op de vragen rondom de *onderlinge eenheid* en de daaruit voortvloeiende verplichting tot *dienst*. Uitgegaan wordt daarbij van Rom. 12 : 4,5: 'Want gelijk wij in één lichaam vele leden hebben en de leden allen niet dezelfde werking hebben; alzo zijn wij velen één lichaam in Christus, maar elkeen zijn wij elkanders leden', terwijl verder de concrete aanwijzingen, die in de verzen 9-21 staan, hierbij dienen te worden betrokken.

Ik wil mijn lezing in drie punten verdelen.

1. De aard van de eenheid, die tot dienst aan elkaar verplicht.
2. De praktijk van de godzaligheid, waarin de dienst aan elkaar wordt beoefend.
3. De concrete situatie, waarin de dienst aan elkaar gestalte krijgt.

1. DE AARD VAN DE EENHEID

Wat betekent het door Paulus hier, zowel als in 1 Kor. 12, gebezigde beeld van het 'lichaam'? In beide hoofdstukken gaat het over de verscheidenheid van de gaven, die in de gemeente worden aangetroffen. Deze verscheidenheid mag echter onder geen beding leiden tot tegenstellingen of verscheuringen. Dat bleek in meerdere of mindere mate in Korinthe het geval te zijn. Daarom valt in Paulus' betoog de nadruk op de eenheid in de verscheidenheid. Het beeld van het lichaam, dat zovele verschillende leden met even zovele verschillende functies heeft, wordt dan aangewend om aan te tonen, dat ook de gemeente zo'n organische eenheid is. Met het lichaam wordt dus de gemeente bedoeld. Deze is plaatselijk: de gemeente van Rome, van Korinthe enz.; maar ook die plaatselijke gemeenten vormen met elkaar een eenheid, zodat het beeld niet alleen op de plaatselijke gemeente mag betrokken worden.

Die gemeente of kerk wordt in Zondag 21 van de Heidelberger omschreven als 'de gemeente, die de Zone Gods uit het ganse menselijk geslacht, tot het eeuwige leven uitverkoren, door Zijn Geest en Woord, in enigheid des waren geloofs, van den beginne der wereld tot aan het einde, vergadert . . .' en in art. 27 van de Ned. Geloofsbel. als 'de heilige vergadering van de ware Christgelovigen, al hun zaligheid verwachende in Jezus Christus, gewassen zijnde door Zijn bloed, geheiligd en verzegeld door de Heilige Geest.'

Onder dat 'lichaam' van Christus verstaan wij dus het 'volk Gods', dat immers het wezen van de kerk uitmaakt. In dat volk wordt Gods verkiezing gerealiseerd en aan dit volk zijn naar Gods welbehagen de zegeningen geschonken, die in Christus bereid zijn; zegeningen, die allereerst geestelijk en inwendig van aard zijn, nl. de roeping en wedergeboorte, de rechtvaardiging en de heiligmaking.

Eén. Van dit lichaam zegt Paulus nadrukkelijk, dat het één is. Vooral in de brief aan Korinthe benadrukt hij die 'eenheid', juist in verband met de aldaar voorkomende verscheuring en verdeeldheid.

Al zijn wij nu hier in conferentie bijeen en met een vriendelijke welwillendheid jegens elkaar vervuld, dat neemt niet weg, dat wij dagelijks op een dikwijls pijnlijke wijze bij de droeve verscheurdheid van de kerk des Heeren, en in het bijzonder van hen, die de gereformeerde waarheid belijden, bepaald worden. Op allerlei wijze stuiten wij daarop. Hoe dichter wij soms bij elkaar staan, hoe feller de tegenkantingen. De praktijk schijnt te spotten met de 'eenheid' van de kerk, zelfs met die van de Gereformeerde Gezindte. De schier eindeloze verdeeldheid is een zaak, waarvoor, zoals Bavinck in zijn Dogmatiek schrijft, 'we ons niet diep genoeg kunnen verootmoedigen; want zij is een zonde tegen God, in strijd met de bede van Christus en veroorzaakt door de duisternis van ons verstand en de liefdeloosheid van ons hart.'

Hoevele pogingen zijn reeds in de loop van de historie aangewend om de eenheid tot stand te brengen. Soms met geweld, door de sterke hand van de overheid, soms, zoals we heden ten dage kunnen waarnemen door syncretisme (vermenging van godsdiensten), dat toch in het huidige oecumenisch streven hoogtij viert. Moet ook dit falen ons iets leren?

Bavinck schrijft er deze behartigenswaardige woorden over: 'Ook deze historie gaat niet buiten Gods voorzienigheid om. Christus is door Zijn opstanding en hemelvaart verheven tot Koning aan Zijns Vaders rechterhand en zal dit blijven, totdat al Zijn vijanden onder Zijn voeten gelegd zijn. Hij regeert ook over de verdeeldheden en scheuringen van Zijn kerk op aarde. En Zijn bede om haar eenheid is niet voortgevloeid uit onbekendheid met haar geschiedenis, noch ook uit onmacht tot haar regering; *in en door de verdeeldheid wordt zij dagelijks verhoord en haar volkomen vervulling tegemoet gevoerd.*'

Er is een eenheid, die dwars door verscheuringen heen bestaat en blijft bestaan. We moeten de eenheid, waarover ook in Romeinen en Korinthe sprake is, veelmeer zoeken in de geestelijke band des geloofs, dan in welke uitwendige vorm van kerkelijk instituut of regering ook. Deze eenheid is niet te-niet-te-doen omdat Christus niet gedeeld kan worden. Deze bestaande en niet te-niet-te-doene eenheid mag wel eens benadrukt worden, juist in een samenkomst van deze aard. We praten soms zo dikwijls over de gescheidenheid, dat we er geen oog voor hebben, dat het volk van God in Christus één is, en van deze eenheid mag juist in een kring van gereformeerde belijders wel eens gewag gemaakt worden.

Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat we de bestaande verscheuringen en verdeeldheden niet meer als schrijnende wonden zouden behoeven te gevoelen

en er slechts 'de pleister van onze geestelijke eenheid' op zouden behoeven te leggen, om er ons dan van ontslagen te weten met deze nood ook werkelijk bezig te zijn en te blijven.

Ook onder ons, die gereformeerde belijders willen zijn, zijn er verschillen. Die moeten we niet willen verdoezelen. Ze moeten ook telkens weer aan de orde komen. Verschillen over onze kerkopvatting, die ons ver van elkaar vervreemden en in de praktijk ons scherp tegenover elkaar doen staan; verschillen over de beleving van het heil Gods in Christus, over de weg, die God met Zijn volk gaat. Deze verschillen doen ons ook ver van elkaar geraken omdat de één de taal, het spreken van de ander soms nauwelijks meer verstaat; verschillen over onze houding in de wereld, waarin we leven, en de roeping die wij ten aanzien van haar hebben.

Maar desondanks en door allerlei vervreemding heen is er in het waarachtige geloof een geestelijke verbondenheid, waarop Paulus de gemeenten wijst.

Het is een gemeenschap *in* Christus. Hij, met Wie de gelovigen verbonden zijn en uit Wie zij leven, bindt hen samen door één Geest. Hierop wijst 1 Kor. 12 : 13: 'Want ook wij allen zijn door één Geest tot één lichaam gedoopt; hetzij Joden, hetzij Grieken, hetzij dienstknechten, hetzij vrijen; en wij zijn allen tot één Geest gedrenkt.' Grosheide merkt over deze tekst op: 'Maar van die allen geldt, dat ze door één Geest – en daarin ligt de eenheid – tot één lichaam zijn gedoopt. Al die mensen zijn door de doop tot één lichaam geworden. Dat dit niet geschied is door de uiterlijke doopsbediening blijkt daaruit, dat de apostel uitdrukkelijk de éne Geest als *de bewerker der eenheid* noemt.'

De door Paulus met de aanduiding 'één lichaam' bedoelde eenheid vloeit voort uit de bewerking van de Heilige Geest, Die Gods volk, de Kerk dus, naar het welbehagen Gods roept tot de gemeenschap van Jezus Christus.

En vanuit deze door Christus en de Geest bepaalde eenheid wijst Paulus op de relatie, waarin de gelovigen ook tot elkaar staan.

Elkanders leden. '... maar elkeen zijn wij elkanders leden.' De leden van dit lichaam hebben niet alleen met het Hoofd gemeenschap, maar ook met elkander. Zij zijn op elkaar aangewezen. Dit beeld wordt in 1 Kor. 12 nog duidelijker uitgewerkt. Vers 21: 'En het oog kan niet zeggen tot de hand: ik heb u niet van node; of wederom het hoofd tot de voeten: ik heb u niet van node'; en vers 25: dat 'de leden voor elkander gelijke zorg zouden dragen.' Er is verscheidenheid in de leden: sierlijke en onsierlijke, maar zij dienen elkaar; in het lichaam mag geen tweedracht zijn. Paulus past dan een en ander toe op de verscheidene gaven, die in de gemeente zijn. Die moeten besteed worden het gehele lichaam, maar ook elk van de leden ten goede. Dat is waarlijk gemeenschap der heiligen. En deze gemeenschap is niet statisch, een bestaande grootheid, maar dynamisch, waar dus innerlijke beweging en bewogenheid in heerst. In Filémon : 5,6 zegt Paulus van deze gemeenschap der heiligen: 'Alzo ik hoor uw liefde en geloof, hetwelk gij hebt aan de Heere Jezus, en jegens al de heiligen; opdat de gemeenschap uws geloofs krachtig worde in de bekendmaking van alle goed.' Het Grieks leest

daar: energiek worde. Zo spreekt ook de Heidelberger: 'Ten andere, dat elk zich moet schuldig weten, zijn gaven ten nutte en ter zaligheid der andere lidmaten gewilliglijk en met vreugde aan te wenden' (Zondag 21, vr. 55). En art. 28 van de N.G.B.: '... en dienende de opbouw van de broederen, naar de gaven, die hun God verleend heeft, als onderlinge lidmaten van eenzelfde lichaam.'

Het moet in de volle zin van het woord zijn: *Communicatio sanctorum*¹ – dat is *actie* van de *communio sanctorum* – gemeenschap der heiligen. Dat woord communicatie is, ook vanwege de betekenis, die het in het huidige spraakgebruik heeft, zo betekenisvol. De gelovigen moeten 'communicerende vaten' zijn, die met elkaar in verbinding staan. En hier ligt een groot stuk schuld, zowel in het samenleven van de gelovigen onderling, alsook van de verschillende kerkelijke denominaties. Tegenover de huidige ontwikkeling in politiek en maatschappelijk opzicht, die dan als polarisatie wordt aangeduid, stellen anderen, en terecht, de noodzaak van de communicatie.

Is echter in de verhouding, die de verschillende leden van de Gereformeerde Gezindte tegenover elkaar hebben ingenomen, niet veel meer polarisatie dan communicatie waar te nemen? En in een polariserende ontwikkeling worden de tegenpolen, de verschillen beklemtoond. Dit polariseren leidt tot vervreemding. Dan benadrukt men het eigene; dan grendelt men zich voor elkander af en raakt men het zicht op elkaar geheel en al kwijt. Dan is het slechts het eigen inzicht, de eigen groep en de eigen identiteit, en dan gaat ieder zijn eigen weg.

Het zou een onwaardeerbare winst zijn als we, als vrucht van de ontmoeting van elkaar, zouden verstaan, dat vanuit de verbondenheid in het gereformeerde belijden er een duidelijke opdracht is om met elkaar te communiceren en zo elkaar te dienen. Vandaag zijn de woorden *herkennen* en *erkennen* reeds gevallen. Waar we elkaar zouden herkennen als leden van het ene lichaam, daar zouden we ook elkaar in het eigene van de van God gegeven gaven erkennen en in plaats van het verwoestend polariseren opbouwend communiceren.

2. DE PRAKTIJK VAN DE GODZALIGHEID

In het laatste deel van het hoofdstuk geeft Paulus een aantal meer algemene aanwijzingen, die ook los van de bijzondere gaven, die God in de gemeente geven kan, voor een ieder gelden. Het feit echter dat Paulus deze toevoegt aan de oproep om met de gaven des Geestes elkander als de leden van één lichaam te dienen, moet ons een nauw verband doen onderkennen. Daarom zouden wij van dit laatste dit willen zeggen: Voor het rechte functioneren vormt de betrachtting van deze aanwijzingen een onmisbare voorwaarde.

Wil er nu van een elkander dienen sprake zijn, dan moet er een leven zijn, dat staat in het teken van de vreze Gods, waarin dus de waarachtige praktijk van de godzaligheid wordt aangetroffen.

¹ verbinding tussen de gelovigen

Uit de reeks van aanwijzingen, die we dus niet alle in het bijzonder nagaan, lichten we er enkele uit, die voor de godzaligheid werkelijk bepalend zijn.

a. De liefde zij ongeveinsd.

In 1 Kor. 12 wordt deze liefde genoemd: De weg, die nog uitnemender is. En dan zingt Paulus het lied van deze liefde in 1 Kor. 13. De liefde gaat alle gaven te boven. Zonder de liefde betekenen deze niets. De liefde geeft glans en gloed aan de gaven. We verstaan daaronder liefde in haar volle omvang. Liefde tot God in de eerste plaats.

Er is reeds gesproken vandaag de imperatief (gebiedende wijs) uit kracht van de indicatief (aantonende wijs). Nu, dat is ook hier bedoeld. De liefde, die hier bedoeld wordt, is het liefhebben van Hem. Die ons eerst heeft liefgehad. Deze liefde moet dus ontspringen aan de persoonlijke ondervinding van de liefde Gods in Christus in een verborgen leven met Hem. Hoe meer wij in het persoonlijke leven van ware geloofsoefeningen weten, waarin we dieper in de volheid van het heil worden ingeleid, hoe meer we waarachtig zullen liefhebben. Deze liefde verkrijgt gestalte in de nieuwe gehoorzaamheid, welke wel slechts een klein beginsel van de vereiste is, maar daarin de ongeveinsdheid van de liefde vertoont, dat men niet alleen naar sommige, maar naar al de geboden Gods zich voorneemt te leven. Ware bekering, het sterven van de oude en het opstaan van de nieuwe mens vertoont zich dan in het haten van het kwade en het aanhangen van het goede. Daar is dan ook broederlijke liefde, de filadelfia, die in ootmoed mag worden beoefend, waarbij werkelijk met ere de een de ander voorgaat, d.w.z. de een de ander uitnemender acht. Daar is de heilige ijver een goed geweten voor God en mensen om te dragen, een ijver, die tegenover allerlei dodende sleurgang zich stelt. Daar is het vurig van geest zijn (of zoals sommigen het lezen: vurig door de Geest). Kortom daar is de ware dienst van God.

b. Ware godzaligheid kenmerkt zich verder door 'het zich verblijden in de hoop, het geduldig zijn in de verdrukking, het volharden in het gebed'.

Dat verblijden in de hoop is het leven van de geestelijke pelgrim, die in het hart het nieuwe Jeruzalem omdraagt en hier op de aarde de vreemdeling is.

Dat leven beschrijft ons Calvijn in zijn *Institutie*, Boek III, hfdst. 9 onder de titel van: 'Overdenking van het toekomstige leven'. Daarin heeft hij het over 'onze beestachtige liefde tot deze wereld, waarvan God ons door allerlei verdrukkingen en beproevingen zoekt af te trekken.' Daarin zegt hij ook deze zin, welke voor het zich verblijden in de hoop en het zich uitstrekken naar de toekomst des Heeren zo bepalend is: 'Laat ons dus verstandiger worden, en ook al strijdt de blinde en domme begeerlijkheid van ons vlees daartegen, niet aarzelen de komst des Heeren niet alleen te wensen, maar ook met hijgen en zuchten te verlangen als allergelukkigste zaak.' Wie zich in deze hoop verblijdt zal ook geduldig zijn in verdrukking, teleurstelling en tegenspoed. Om weer Calvijn aan te halen met dit citaat: 'Niemand zal zich gewillig en met gerust gemoed schikken om het kruis te dragen, dan wie

geleerd heeft zijn geluk buiten deze wereld te zoeken, om door de troost der hoop de bitterheid van het kruis te verzachten.'

c. Volhardt in het gebed.

Een godzalig leven is een biddend leven. Van Luther las ik juist één dezer dagen, dat hij dagelijks drie uur in gebed doorbracht; Thomas Boston kan zich geen getrouw dienaar Gods voorstellen, die de kansel zou durven bestijgen zonder in het verborgene het aangezicht Gods te hebben gezocht, en verhaalt vanuit zijn eigen leven, dat hij zeker een uur op z'n knieën lag alvorens naar Gods huis te gaan.

d. Het overige.

Waar deze dingen in ons leven zijn daar zijn ook de overige, waarover Paulus spreekt en die we nu maar even aanduiden zonder er verder veel aan toe te voegen. Daar is de mededeelzaamheid (vs. 13), het liefhebbend zegenen van die ons tegenstaan (vs. 14), het waarachtige medeleven (vs. 15), daar is eensgezindheid gepaard aan ootmoed (vs. 16); immers de meeste verdeeldheden komen voort uit een twistgierige, hoogmoedige geest. Daar is het navolgen des Heeren ook in het geen kwaad voor kwaad vergelden en in het wandelen naar het voorbeeld des Heeren (vs. 17), daar zijn wij niet op strijd en twist uit, maar op het vrede houden (vs. 18), daar leren we onze twistzaken in Gods hand geven en onze vijand dienen en overwinnen door de betoning van de liefde (vs. 19 en 20).

Uit dit geheel van aanwijzingen wordt ons een beeld geschetst van een praktisch, godvrezend leven. En dat leven is, zoals gezegd, voorwaarde, onmisbare voorwaarde voor het dienen van elkander als de leden van hetzelfde lichaam.

Wij zijn hier samen als behorende tot verschillende kerken. Op de vraag welke roeping de gemeenteleden ten opzichte van elkaar hebben, dwars door de denominaties heen, zal verwezen moeten worden naar Paulus' aansporing tot Timotheüs: Zijt een voorbeeld der gelovigen in woord, in wandel, in liefde, in de geest, in geloof, in reinheid.

Waarom is er zo weinig ware gemeenschap van de heiligen? Omdat er zo weinig van deze praktische godzaligheid is. Er is algemeen een ontstellende geestelijke nood. Het ware geestelijke leven kwijnt in alle kerken. Bij de een is het verstikt in intellectualisme; bij de ander is het vervangen door werelds aktivisme, waarin van de roem in goddelijke genade niets terug te vinden is; en elders ligt het begraven onder een benauwend wetticisme, waarin de prediking van het reine Evangelie nauwelijks doorklinken kan.

Wie dat gaat opmerken leert bescheidener spreken over de ander, want er is in eigen huis zoveel gebrek.

Welke roeping hebben nu de verschillende kerken ten opzichte van elkaar? Ik dacht, dat het door Paulus tot Timotheüs gesprokene nu ook hierin van toepassing is. Een voorbeeld te zijn in woord, in wandel, in liefde, in de geest, in geloof, in reinheid.

We behoeven niet voorbij te zien aan de zegen, die God nog geeft, om alleen

maar schaduwzijden te zien. Bij alle verval, dat er in Nederland is, is er toch nog hier en daar een opgewekt en bloeiend kerkelijk leven. Maar over het algemeen gesproken is er van een kwijnen van waarachtig geestelijk leven sprake. En dat houdt ook nauw verband met de prediking, waardoor de gemeenten moeten gebouwd en gevoed worden.

De kerken zullen het meest gediend zijn met voluit schriftuurlijke prediking van Wet en Evangelie, zonde en genade, waarin de rechtvaardiging van de goddeloze in en door de toegerekende gerechtigheid van Christus wordt gepredikt en op de noodzakelijke heiliging in een waarachtige praktijk van godzaligheid wordt aangedrongen.

Daar worden de gemeenten mee gediend, maar daar zal ook de verbondenheid van het volk Gods in het ene lichaam van Christus door bevorderd worden. Immers deze verbondenheid kan alleen rondom een getrouwe prediking van de Schrift gestalte verkrijgen.

Elkaar tot zulk een prediking op te wekken zou een betekenisvolle opdracht van ontmoetingen van deze aard zijn.

3. DE CONCRETE SITUATIE

Tenslotte wijden we nog enige aandacht aan de concrete situatie, waarin de Gereformeerde Gezindte zich bevindt.

In de artikelenreeks, die in *De Waarheidsvriend* verschenen is, zijn verschillende aspecten van de gebrokenheid van de Gereformeerde Gezindte aangegeven. Er is een feitelijke situatie, waarin wij vooralsnog geen veranderingen zien optreden. Niemand van de schrijvers heeft er vrede mee; maar niemand ziet een weg, waarin een institutaire eenheid tot stand komen kan. Het forceren van zulk een eenheid zou slechts grotere verwarring ten gevolge hebben. Toch is het nodig om ons met deze situatie te blijven bezig houden, opdat het voor ons een 'noodsituatie' zij of worde. Hier is een nood, waaraan gemeenschappelijke schuld ten grondslag ligt en die door de 'duisternis van ons verstand en de liefdeloosheid van ons hart' is veroorzaakt. De vraag is gewettigd of wij aan deze nood lijden of dat we deze hooghartig en zelfgenoegzaam voorbijgaan.

Al komen we dan ook tot de slotsom, dat er vooralsnog geen veranderingen te verwachten of tot stand te brengen zijn, moet dat dan ook betekenen, dat in de gegeven situatie de Gereformeerde Gezindte op geen enkele wijze zich als eenheid zou kunnen openbaren? Ik dacht, dat het laatste toch wel mogelijk moet zijn. Ik noem enkele terreinen, waar een bundeling van reformatische belijders voor de hand zou liggen.

a. Het christelijk onderwijs.

Het is in de branding van de tijd geraakt. Ligt er hier een bijzondere opdracht, juist in deze tijd? Ik breng u in gedachten de pogingen om tot het oprichten van een sociale academie te geraken, die het gereformeerd beginsel ook bij deze tak van onderwijs leidinggevend wil doen zijn. Het verval in het bijzonder van het hoger onderwijs moet ons als gereformeerde belijders

ter harte gaan. Met alle bezwaren die er tegen Kuypers optreden bestaan, zal zijn streven naar gereformeerd hoger onderwijs ons toch zeker wel aanspreken. Ligt er in de huidige situatie geen uitdaging voor de Gereformeerde Gezindte om ook op dit terrein de krachten te bindelen?

b. Het maatschappelijk werk.

Door vereiste schaalvergroting vinden allerlei fusies plaats, waarbij aan vroeger beleden schriftuurlijke grondslagen voor dit werk, nog nauwelijks aandacht wordt besteed.

Ik denk aan een ernstige bezinning op *ethische vragen*, die om beantwoording vanuit de gereformeerde belijdenis vragen.

Het brede terrein van onze meer en meer seculariserende samenleving vordert onze gemeenschappelijke inzet. Daarom zou ik er voor willen pleiten, dat ons overleg op deze dag en onze discussies ook zouden leiden tot een overlegorgaan, waarin de mogelijkheden van het ter hand nemen van bepaalde taken een zaak van ernstige bestudering wordt, opdat het niet blijve bij een gemeenschappelijk beraad, hoe waardevol dat ook moet geacht worden.

Wij hebben elkaar als gereformeerde belijders meer dan ooit nodig.

De nood van de tijd moet ons naar elkaar toe drijven en ons elkaar doen zoeken, waar dit maar enigszins mogelijk is. En hoe verdeeld we dan ook helaas zijn op vele punten, laten we daar, waar we mogelijkheden zien, deze uitbuiten. Er is veel droevige verdeeldheid en pijnlijke tegenstelling, maar laat ons dit tot onze troost niet vergeten, wat ik aanhaalde van Bavinck: 'De bede van Christus om de eenheid wordt in en door de verdeeldheid dagelijks verhoord en haar volkomen vervulling tegemoet gevoerd.'

2.2 Quis non fleret? (Wie zou niet wenen?)

Dit opschrift dacht ik passend voor een artikel over de Gereformeerde Gezindte. Deze zin kreeg grote bekendheid door Kuypers gebruik ervan bij de dood van zijn politieke bondgenoot Schaepman. In dat verband gebruikt riep hij vragen op; als aanduiding van de gesteldheid, waartoe de bezinning op de situatie van de Gereformeerde Gezindte ons moet nopen, drukt hij uit het verlangen, waarvan ook Jeremia gewag maakte, toen hij de nood van zijn van God afgeweken volk zag (Jer. 9 : 1).

Het begrip 'Gereformeerde Gezindte' is uitermate vaag; de grenzen ervan vloeiend. Een nadere precisering is daarom gewenst. Een poging daartoe ondernemend zou ik haar aldus willen aanduiden:

'De Gereformeerde Gezindte omvat het over verschillende kerkelijke denominaties verstrooide geheel van belijders, die de gereformeerde leer, ten onzent uitgedrukt in de bekende Drie Formulieren van Enigheid, belijden in overeenstemming met de geopenbaarde waarheid in Gods Woord te zijn en die volgens deze waarheid de noodzakelijkheid van een persoonlijke doorleving van zonde en genade in de weg van de waarachtige wedergeboorte en bekering benadrukken; die in het persoonlijke leven de krachtige bevordering van godzaligheid voorstaan en tevens de bijbelse praktijk der godzaligheid najagen in het kerkelijke, maatschappelijke en staatkundige leven.'

Kort samengevat dus: een werkelijk gereformeerd zijn in de leer en in het leven, waarbij dit laatste (het leven) in een onlosmakelijke samenhang met het eerste (de leer) moet blijven staan.

Deze gezindte is jammerlijk en onheilig verscheurd.

Jammerlijk, omdat ook door deze verscheurdheid in het volksleven een waarlijk gereformeerd, dus in de volle zin van het woord schriftuurlijk getuigen, aan zoveel kracht heeft ingeboet. In het diep verval van ons volk zou alleen een krachtige herleving van de gereformeerde beginselen een kerkelijk en nationaal reveil kunnen bewerken; de verregaande versplintering van de gezindte, die aan deze beginselen wenst vast te houden, belemmert ook de desemende werking, die van deze beginselen in de nationale samenleving zou kunnen uitgaan.

Bovendien is deze verscheurdheid zo schadelijk voor de van elkaar afgeraakte delen zelf. Hun onderlinge vervreemding en helaas soms zo bittere tegenkanting doet de corrigerende werking, die op elkaar zou kunnen worden uitgeoefend, wegvallen. Ook vanuit mijn eigen kerkelijke positie ervaar ik juist dit als een ernstig gemis. Het geïsoleerd zijn van elkaar en het daarenboven soms zo scherp staan tegenover elkaar heeft tot gevolg een krachtige bevordering van de ontwikkeling van een 'eigen' identiteit van deze verschillende delen van de Gereformeerde Gezindte. Deze eigen identiteit wordt

toe ik ook de Afscheiding van 1834 reken) kunnen rechtvaardigen.

Veeleer zal de confrontatie, in historische bezinning, met de worsteling om een kerk, waarin in leer, eredienst en praktijk naar Gods Woord zou geleefd en gehandeld worden, ons met de diepste eerbied voor zoveel door genade betoonde trouw, ook in lijden en verdrukking beoefend, moeten vervullen. Hoe meer ik me in de geschiedenis van de Afscheiding verdiep, hoe meer dit besef van eerbied groeit. In innige overtuiging zeg ik, dat de vaders der Afscheiding, aan wie overigens niets menselijks vreemd was, niet anders hebben kunnen en mogen handelen, dan ze deden. In hun leven licht iets van de strijdbaarheid en het heroïsche op, waarvan ook de geschiedenis der Reformatie zelf zo vol is geweest.

Niet de kerkelijke situatie van heden geeft me aanleiding de motieven van de Afscheiding 'kritisch' te bezien, maar omgekeerd bezinning op de motieven van de Afscheiding moet ons 'kritisch' (ver-oordelend!) tegenover de huidige kerkelijke situatie doen staan. Durven we wel radicaal te zijn? Alleen met God en Zijn Woord te staan te midden van hoon en verguizing? Is ons optreden, zowel in als buiten de Hervormde Kerk, niet veelal met zoveel voorzichtigheid omgeven, dat we God vergeten? Durven we zonder berekeningen wel 'te zien op het gebod en blind voor de toekomst' te zijn? Door het geloof met God uit te gaan, gehoorzaam zijnde aan Zijn Woord, brekend met wat met dat Woord niet verdraaglijk is, ook al weten we niet, waar we komen zullen (Hebr. 11 : 8)? Niet gaarne pleit ik voor lichtvaardig scheuren, zoals in de Gereformeerde Gezindte helaas ook aan te treffen is; maar er is ook een ongelovig en ongehoorzaam volharden in een zoeken leem en ijzer bijeen te houden, vooral als dit streven wordt gevoed uit een romantisch kerkbegrip.

BEGRENSDE RUIMTE

De vraag naar de legitimiteit van de pluriformiteit spitst zich zowel op een uiteenlopende visie op bepaalde punten van ons gemeenschappelijk belijden, als op het kerkelijk standpunt toe.

Ten aanzien van het eerste kan verwezen worden naar de praktijk van Dordrecht, ten aanzien van de vragen omtrent het supra- en het infralapsarisme. Binnen de ruimte van de Drie Formulieren van Enigheid moet er op minder fundamentele punten van onze gereformeerde belijdenis een pluriformiteit worden getolereerd. Er moeten wel grenzen aan de tolerantie zijn, wil de kerk haar geloofwaardigheid als 'pilaar en vastigheid der waarheid' niet verliezen. Wanneer een pluriformiteit in het belijden bepleit wordt, zoals in allerlei oecumenische bewegingen, dan kan men van een gereformeerde kerk niet meer spreken. Binnen de Gereformeerde Gezindte bestaat en moet ook kunnen bestaan een legitieme pluriformiteit, die ruimte laat aan uiteenlopende gezichtspunten binnen het raam van de belijdenis. Het reeds genoemde Dordtse voorbeeld zij in deze ons een teken van vrome verdraagzaamheid, gepaard aan een onverzettelijke vasthoudendheid.

Anders ligt het met de toespitsing van de vraag naar de pluriformiteit op het kerkelijk standpunt. 'De facto' moet ik deze erkennen, tenzij ik eigen kerk

zodanig verabsolutere, dat ik alles, wat daarbuiten is als 'valse kerk' kwalificere; maar dit laatste acht ik verregaande arrogantie; 'de jure'² mag ik de pluriformiteit van de kerk niet erkennen, zonder het 'gescheurd zijn van Christus' lichaam' acceptabel te achten. Tussen dit 'de facto' en 'de jure' is de spanning, die onze kerkelijke verhoudingen kenmerkt en in het bijzonder van die, die de Gereformeerde Gezindte omvatten.

Naar onze gereformeerde belijdenis moet de kerk in haar openbaring herkenbaar zijn aan de merktekenen, waardoor zij van de valse onderscheiden is. En bij de kerk, die aan deze merktekenen is te herkennen, hebbe zich 'een ieder te voegen en daarmee zich te verenigen; onderhoudende de *enigheid* der Kerk, zich onderwerpende aan haar onderwijzing en tucht . . .' (art. 28 N.G.B.) en voorts 'is het ambt aller gelovigen zich *af te scheiden* van degenen, die niet van de Kerk zijn . . .' (idem). Op dit laatste fundeerde zich de Afscheiding, gelovende, dat zij zich niet *van de Kerk*, maar van hen *die niet van de Kerk zijn* scheidden, om 'slechts den hals te buigen onder het juk van Jezus Christus, en de opbouw der broeders te dienen.'

Nu is er zeker in veel strijd, die tegen afval en ongehoorzaamheid gestreden wordt, een herkennen, in de eenheid van 'hetzelfde belijden', maar tegelijk constateren we de kloof, die zeker ten aanzien van de opvattingen over de kerk, ons scheidt. Dit laatste neme de noodzaak van het gemeenschappelijk staan in de bressen, die thans allerwegen geslagen worden niet weg. Het elkaar onderling zo fel bestrijden, terwijl ons volk in goddeloosheid wegzinkt, moest ons met schaamte vervullen.

Quis non fleret?

Maar dan ook *naar God* wenen in het uitzien van de psalmist: 'Wek Uw macht op voor het aangezicht van Efraïm, en Benjamin, en Manasse, en kom tot onze verlossing. O God, breng ons weder, en laat Uw aanschijn lichten, zo zullen wij verlost worden' (Ps. 80 : 3,4).

¹ wat de feiten betreft ² naar het recht

2.3 Ultra-Gereformeerd

INLEIDING

Wijlen Prof. Dr. A. A. van Ruler sprak in september 1969 op een conferentie over het onderwerp 'Het einde van een huishoudelijke twist'. In deze lezing ging het over de verhouding van hervormden en gereformeerden, die z.i. vóór het jaar 2000 een eenheid zullen gaan vormen. Bij de bespreking kwam toen de kwestie van de leertucht ter sprake.

Deze is immers in de Nederlands Hervormde Kerk een zeer omstreden zaak. Wel spreekt de Kerkorde van het 'weren van wat het belijden weerspreekt', maar van dat weren is nauwelijks iets waar te nemen. In de praktijk blijkt er een volledige leervrijheid te bestaan.

'Het weren van wat het belijden weerspreekt' komt niet van de grond. Zelfs niet wanneer dat belijden op zeer grove wijze weersproken wordt, zoals in de kringen van de vrijzinnigen geschiedt. Het is dan wel begrijpelijk, dat bij een eventuele vereniging van Hervormden en Gereformeerden hierover moeilijkheden dreigen te ontstaan, alhoewel ook bij de Gereformeerden van dat 'weren' steeds minder terecht komt.

Maar in de genoemde lezing van Prof. Van Ruler werd nu opgemerkt, dat 'aan de rechterzijde van de Gereformeerde Gezindte ketterijen schuilen, waarbij die van het modernisme kinderspel lijken'. Dit is een uitlating, die er niet om liegt. Ketterijen, die bij het modernisme vergeleken kinderspel gelijken. Door de redactie van het tijdschrift *Wapenveld* is toen aan Prof. Van Ruler gevraagd deze uitlating concreet te maken. Aan dat verzoek heeft hij voldaan.

Hij schreef een uitgebreid artikel, dat zijn laatste artikel werd. Hij schreef nl. voor dit blad een artikel onder de titel 'Ultra-Gereformeerd en Vrijzinnig'.

In een begeleidende introductie van de redactie wordt opgemerkt: 'Tot slot: wij menen dat de aangesneden materie uw aandacht verdient, ook al rekent u zich wellicht niet tot de ultra-gereformeerden of vrijzinnigen. En zo heeft de overledene het ook bedoeld, getuige het motto dat hij aan zijn artikel had willen meegeven: Wie de schoen past trekke hem aan.'

Ongetwijfeld verdient deze materie onze aandacht. We zullen eens ernstig moeten nagaan of 'deze schoen ook ons past'.

Reeds nu blijkt zo hier en daar de aanduiding 'ultra-gereformeerd' een eigen leven te gaan leiden. Jarenlang is dank zij een publikatie van Dr. Woeldekink het etiket 'dopers' in gebruik geweest om daarmee de bevindelijk-gereformeerde kringen aan te duiden. Nu die eens zo verfoeide dopers uit de Reformatietijd met hun revolutionaire aard en geweldadige verwerkelijk-

king van Gods Koninkrijk niet zo verwerpelijk meer zijn, kan de aanduiding ultra-gereformeerd die van 'dopers' uitnemend vervangen. En zoals men met 'dopers' heeft willen aanduiden, dat het 'echte gereformeerde' niet te vinden zou zijn bij deze z.g. 'dopersen', zo moet ook ultra-gereformeerd dat nu aanduiden. In de eerste paragraaf (van de dertien, die het artikel telt) wordt dit duidelijk gesteld.

Prof. Van Ruler schrijft daarin over 'versluiting'. Daarmee bedoelt hij, dat de ultra-gereformeerden slechts 'de schijn van de orthodoxie' hebben overgehouden. Bij velen, zo schrijft hij, worden ze als echt gereformeerd gezien. Niet, dat we ons bij de zwarte-kousen-gemeente voegen. Het is ons daar veel te benauwd . . . maar echt rechts en echt orthodox, echt gereformeerd zijn ze wel. Zo althans houdt men hen ervoor en zo houden ze zichzelf ervoor. In tegenstelling tot de vrijzinnigen. Dezen komen er openlijk voor uit, dat ze met het dogma en de belijdenis van de kerk overhoop liggen. Ze komen er, volgens Van Ruler, voor uit, dat ze ketteren zijn. 'Maar dat doen dan de ultra-gereformeerden niet. Integendeel, zij stellen het altijd zo voor, dat zij pas echt de ware orthodoxie vertonen, dat zij de ware kerk zijn.'

Hij die 'scherp toekijkt en een flinke dosis geestelijke moed verzamelt' ontdekt en zegt, 'dat datgene wat als de zuiverste gereformeerde waarheid wordt uitgegeven net niet meer gereformeerd is, zelfs niet meer christelijk'.

Op bescheiden wijze willen we pogen ook onzerzijds aandacht aan dit artikel te wijden en nagaan in hoeverre deze schoen ons past, ja of de aanduiding ultra-gereformeerd wel juist is als kwalificatie van de groep, voor wie deze aanduiding kennelijk bedoeld is. Daar 'ultra' zoveel betekent als 'aan gene zijde van, verder dan, voorbij', moet ultra-gereformeerd betekenen 'aan gene zijde van het gereformeerd zijn', en blijkens het reeds aangehaalde van Van Ruler zelf 'net niet meer gereformeerd, zelfs niet meer christelijk'.

GNOSTIEK

De ketterijen, die Prof. Van Ruler aan de rechterzijde van de kerk aanwezig acht, zijn door hem op een rijtje gezet; we kunnen gevoegelijk zeggen: een rij. In de tweede paragraaf van zijn artikel spreekt hij dan onomwonden één van de ergste ketterijen uit.

Hij schrijft: 'Ik aarzel niet, de ultra-gereformeerdheid klare gnostiek te noemen en haar zo van de ergste ketterij te beschuldigen, die denkbaar is. Zij valt als zodanig uit de boot van het christendom. Met de zuivere orthodoxie van de katholieke kerk van de eeuwen heeft zij niets van doen. Wie het heil uiteindelijk niet buiten zichzelf – in de historische en verheerlijkte Christus – vindt, die is geen christen meer.' Voorwaar, een uitermate krasse beschuldiging. Ter verduidelijking voor onze lezers zullen we de betekenis van dit oordeel eerst eens nagaan, om pas daarna te onderzoeken op welke grond Van Ruler tot deze beschuldiging komt.

Wat is eigenlijk 'gnostiek'? Onder 'gnostiek' wordt een geestelijke stroming aangeduid, die van puur heidense oorsprong is, en die in de tweede eeuw van

de christelijke kerk als 'christelijke gnostiek' een levensgevaarlijke bedreiging van de kerk is geweest. Reeds in de brieven van het Nieuwe Testament wordt tegen deze 'christelijke' gnostiek stelling genomen. Nu is het niet eenvoudig om de wezenlijke inhoud van de leer van de 'gnostieken' samen te vatten in enkele zinnen. Daarvoor is het geheel van de in deze kringen geldende opvattingen te ingewikkeld. In het verband van de beschuldiging echter, die we te onderzoeken hebben, is alleen van belang, dat de gnostiek de ware menselijkheid van Christus ontkende en aan Hem enige werkelijke historiciteit ontzegde. De 'geschiedenis', in het bijzonder dus 'de heilsgeschiedenis', is in de gnostiek volledig prijsgegeven. De dwaling van het docetisme, welke aan Christus slechts een 'schijnlichaam' toekent, is in de gnostiek levensgroot aanwezig. Het is begrijpelijk, dat de oude christelijke kerk deze dwaling, die zich in de gemeenten openbaarde, met grote kracht bestreden heeft, omdat men met de werkelijkheid van een historische Jezus het heil onlosmakelijk verbonden weet.

En deze dwaling acht Van Ruler in de door hem als 'ultra-gereformeerd' aangemerkte kringen springlevend. Dat is voorwaar een niet gering oordeel.

Waarop grondt zich dit oordeel? De professor verhaalt, wat een oud-leerling hem vertelde. Deze oud-leerling diende als predikant in een Hervormd-Gereformeerde Gemeente. Hij had in die gemeente heel wat 'ultra-zware gemeenteleden', die hem (die predikant dus) 'zo'n christus-mannetje noemen'. In het verloop van het betoog maakt Van Ruler mooie opmerkingen over de prediking naar gereformeerd belijden. Die bestaat uit: Testimonium-mandatum-promissio: d.w.z. Testimonium is getuigenis. De dienaar van het Woord predikt het heil, dat God ons in Zijn Woord geopenbaard heeft. Hij moet het prediken met volmacht (is mandatum): met bevel van bekering en geloof. Hij verkondigt de belofte (is promissio), nl. 'dat die in de gekruiste Christus gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe'. (Dordtse Leerr. 2, art. 5).

Daar kunnen we het mee eens zijn. Dat moet de prediking naar de Schrift zijn. En dan zal in het 'getuigenis' naar het heil, dat God naar Zijn eeuwig welbehagen uitdacht en in de komst van Christus in het vlees historische werkelijkheid maakt, immers verwezen moeten worden. In dit 'getuigenis' zal het werk van de Drieënige God moeten uitgestald worden in al de volheid ervan: het werk van de Vader, van de Zoon en van de Heilige Geest; de laatste niet te vergeten. En in de volmacht, waarmee de prediker predikt, moet dit heil aan het hart van elke hoorder gelegd worden.

Nu wist Van Ruler niet of zijn oud-leerling zó zuiver gereformeerd predikte, maar zo ongeveer, zo schrijft hij, kwam het er op neer. Maar wat blijkt? We citeren het artikel: 'Maar zijn ultra-zware gemeenteleden keken daar meewarig en verachtelijk op neer. Ze spuwden 'ns op de grond. En ze zeiden: weer zo'n christus-mannetje. Onze dominee heeft het altijd maar over Christus en het heil in Hem. Hij blijft aan de buitenkant. Wat hebben we aan een historische Christus? Wat hebben we daaraan, dat Hij in Bethlehem is geboren en op Golgotha is gestorven? De historische Christus moet

nog eens de innerlijke Christus worden. Hij moet in het hart geboren worden. Daar moet hij sterven en opstaan. Dat en dat alleen is het waarachtige heil.' Tot zover dit citaat. Het kan goed bedoeld zijn als het 'op de persoonlijke, subjectieve toepassing en toeëigening van het objectieve historische heil' duidt, zo voegt hij er aan toe.

We willen niet de mogelijkheid uitsluiten, dat er bij die 'ultra-zware gemeenteleden' wat ontsporingen zich hebben voorgedaan, dat ze van eenzijdigheden niet vrij te pleiten zouden zijn, maar over het algemeen doet mijn kennis van zulke 'ultra-zware gemeenteleden' mij neigen tot de gedachte dat ze bij hun bezwaren tegen dat 'christus-mannetje' iets anders hebben bedoeld, dan hun nu in de schoenen geschoven wordt. Zijn er inderdaad niet vele (vergun me de uitdrukking) 'christus-mannetjes', die wel van heil in Christus spreken, maar bij wie in het 'testimonium' (getuigenis) aan het werk van de Heilige Geest nauwelijks aandacht wordt besteed? Wordt niet dikwijls over het heil in Christus op zulk een algemene wijze gesproken, dat het werk des Vaders in de trekking van de zondaar en het werk des Geestes in de openbaring van Christus uit het Woord in onze harten, veronachtzaamd wordt?

Het is voluit schriftuurlijk, te spreken van een openbaring van Christus door het Woord in onze harten. En zonder deze openbaring, (of toepassing, toeëigening etc.) zal de historische Christus ook voor ons van geen waarde blijken. Er is geen sprake van, dat het historische heil in de historische Christus in onze kringen wordt veronachtzaamd, al vallen in de prediking, zonder iets van de historiciteit af te doen, de accenten ook dikwijls 'op die noodzakelijke persoonlijke toepassing en toeëigening van het objectieve, historische heil'. Zeker kan de verhouding tussen het voorwerpelijke heil en de onderwerpelijke toepassing in de prediking wel eens uit het oog verloren worden. Daarom zij het hier gemaakte bezwaar van Van Ruler wel een aanwijzing, dat men in de prediking zich deze verhouding immer bewust moet blijven om ook in de gemeente eenzijdigheden tegen te gaan, zowel naar de ene, als naar de andere kant. We wensen onder ons een schriftuurlijk-verantwoorde prediking, waarin het voorwerpelijk heil de gemeente wordt voorgesteld, maar waarin de onderwerpelijke heilsbeleving, die aan het voorwerpelijke zo nauw verbonden moet zijn, niet vergeten wordt. Een voorwerpelijk-onderwerpelijke prediking behoedt voor eenzijdigheid, naar de ene en naar de andere kant. De grond, waarop het oordeel van Van Ruler voor zo'n zware beschuldiging rust, is toch wel uitermate lichtvaardig. Zelfs bij hen, die uiterst eenzijdig zijn in de benadrukking van de onderwerpelijke beleving, wordt de Christus niet in de mens gezocht. We wijzen ten aanzien van de bevindelijke gereformeerde kringen dit oordeel van Van Ruler af en achten ons met het oog op de belijdenis van de historische Christus in het spoor van het katholieke belijden, dat juist tegenover de gnostische dwalingen uitsprak: '... en in Jezus Christus, Zijn eniggeboren Zoon, onze Heere, Die ontvangen is van de Heilige Geest, geboren uit de maagd Maria; Die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruisigd, gestorven en begraven, nedergedaald ter helle; ten derden dage wederom opgestaan van de doden, opgevaren ten hemel, zittende

de ter rechterhand Gods, des almachtigen Vaders; vanwaar Hij komen zal om te oordelen de levenden en de doden.'

Voor Van Rulers beschuldiging is geen werkelijke grond. En het feit, dat hij de vrijzinnige dwalingen in verband met de belijdenis van Jezus Christus slechts kinderspel noemt bij de door hem hier gesignaleerde, is onbegrijpelijk. 'Zij blijven de Naam van Jezus noemen', zo schrijft hij. Inderdaad, maar die door hen genoemde Jezus is niet de Christus der Schriften, en op de belijdenis van Jezus Christus, als de Zoon van de levende God, ja daar en daar alleen op, komt het in het christendom aan.

VERKIEZING EN VERWERPING

In het naschrift, waarmee de Dordtse Leerregels worden besloten, treffen we een vermaning, waarmee de Dordtse vaders alle mede-dienaars in het Evangelie van Christus aanspreken. Deze vermaning luidt:

'Ten laatste vermaant deze Synode alle mede-dienaars in het Evangelie van Christus, dat zij zich in het verhandelen van deze leer, beide in scholen en kerken, godvruchtiglijk en godsdienstiglijk gedragen; dezelve zowel met de tong als met de pen tot Gods eer, heiligheid des levens en vertroosting der verslagene gemoederen richten; dat zij met de Schriftuur naar de regelmaat des geloofs niet alleen gevoelen, maar ook spreken; en eindelijk van alle zulke wijzen van spreken zich onthouden, die de palen van de rechte zin der Heilige Schriftuur, ons voorgesteld, te buiten gaan, en die de dartele Sofisten rechtvaardige oorzaak geven mochten, om de leer der Gereformeerde Kerken te beschimpen of ook te lasteren'.

De bedoeling van deze vermaning is nogal duidelijk. Tegenover de Remonstranten heeft Dordt de leer van Gods vrije genade gehandhaafd en kwam de Synode op voor de soevereiniteit Gods. De grondtoon van de gereformeerde theologie, zoals die op luistervolle wijze op die grote Synode geproclameerd en gehandhaafd werd, was: 'Het is door U, door U alleen, om 't eeuwig welbehagen'.

Toch kan over Gods verkiezing en verwerping gesproken worden op wijzen, die, zoals in het aangehaalde uit het naschrift van de Synode staat, 'de palen van de rechte zin der Heilige Schrift, ons voorgesteld, te buiten gaan . . .'. Dan geven we aan hen die deze leer willen lasteren 'rechtvaardige oorzaak' om dat te doen.

De prediking van de verkiezing en de verwerping moet in het kader van het geopenbaarde Evangelie staan. Zo predikt de Dordtse Synode deze. Lees er het eerste hoofdstuk van de Dordtse Leerregels op na. Dan zal deze prediking, vruchtdragende in de harten van de gelovigen, ook uitwerken, wat in hoofdstuk 1, art. 13 staat: 'Uit het gevoelen en de verzekerdheid van deze verkiezing, nemen de kinderen Gods dagelijks meerder oorzaak om zichzelf voor God te verootmoedigen, de diepte Zijner barmhartigheden te aanbidden, zichzelf te reinigen, en Hem, Die hen eerst zo uitnemend heeft liefgehad, wederom vuriglijk te beminnen'.

Over de Dordtse leer handelt Prof. Van Ruler in de volgende paragraaf van

zijn artikel. Hij zegt: 'Aan deze waarheid (van de dubbele praedestinatatie, verkiezing en verwerping dus, V.) zou ik geen ogenblik willen komen'. Die waarheid is 'empirisch', d.w.z. op ervaring gegrond. Ge ziet het immers: de één verhardt zijn hart onder de prediking; de ander wordt er door overwonnen. De waarheid is schriftuurlijk. De Schrift spreekt ons van de levende God, Die 'verkiezend en verwerpend door de geschiedenis heen gaat'. Die waarheid is ook logisch. Er is een verkiezing, dus ook een niet-verkiezing. Maar nu beschuldigt Van Ruler de door hem 'ultra-gereformeerden' genoemden ervan, dat de waarheid van de praedestinatatie vervangen is door een idee, een 'praedestinatatie-idee'. In deze beschuldiging sluit hij zich aan bij wat in het verleden J. G. Woelderink hierover zei. En nu is het goed te bedenken, dat hier bedoeld wordt het woord 'idee', naar een gebruik dat de Griekse wijsgeer Plato ervan maakte. Deze immers spreekt van 'ideeën' als van eeuwig bestaande werkelijkheden, oerbeelden, waarnaar de werkelijkheid, zoals die zich aan ons voordoet, gevormd wordt. Nu, zo gebruikt Woelderink het woord 'idee' in verband met de praedestinatatie. En Van Ruler sluit zich hier min of meer bij aan. Wat bedoelt hij nu met dit beweren?

Niets anders, dan juist datgeen, waartegen in het 'Naschrift' van de Dordtse Synode gewaarschuwd wordt. Het zo spreken over deze troost van Gods kerk, dat we de palen van de rechte zin der Heilige Schrift te buiten gaan.

We kunnen vanuit de eeuwige verkiezing op zulke wijze redeneren, dat er geen plaats meer over blijft voor de waarachtigheid van de roeping Gods en voor de ernst van de boodschap van de roeping Gods en voor de ernst van de boodschap van het goddelijk Evangelie. We kunnen zo vanuit de verkiezing redeneren, dat er slechts een evangelieprediking aan de 'uitverkorenen' overblijft. Dan hebben we een kloppend systeem, maar we hebben het Evangelie prijsgegeven.

Is dit nu zo? Is terecht door Woelderink en Van Ruler deze aanklacht aan ons gericht? Houdt hij ons hier een spiegel voor, waarin we ons beeld moeten zien? Zijn we van 'pure gereformeerde niet ongereformeed geworden'? Een vraag, waarmee we onderzoek, ook zelfonderzoek zullen moeten bedrijven. Nu zal ik niet ontkennen, dat er wel eens eenzijdig over de verkiezing Gods gesproken kan worden. Signaleerde Dordt dat gevaar niet in eigen tijd reeds, als sommigen 'rechtvaardige oorzaak' geven om deze leer te lasteren?

Een eenzijdigheid kan tot dwaling leiden. Toch wijs ik deze beschuldiging af, als deze gehanteerd wordt om de door Van Ruler bedoelde kringen in zijn algemeenheid van 'ketterijen' te beschuldigen. En dan nog wel ketterijen, waarbij die van het modernisme kinderspel zijn.

Zeker zal ik niet ontkennen, dat soms wel eenzijdig over deze leer kan gesproken worden, maar dan vindt dat juist plaats tegenover hen, die onder de naam van 'gereformeed' de vrije wil van de mens weer hoog op het schild verheffen. Wat worden niet in 'gereformeerde kringen' heden ten dage ketterijen verkondigd, waarbij die van de Remonstranten maar kinderspel waren. We zouden die ook wel eens op een rijtje gezet willen zien. Toch willen we niet voor eenzijdigheid pleiten, maar kunnen de diepste motieven

van hen, die in deze van eenzijdigheid beschuldigd worden, toch onderschrijven: het gegrepen zijn door het 'Door U, door U alleen, om 't eeuwig welbehagen' en het verlangen om alle eigenwilligheid bij de wortel af te snijden. Toch willen we het 'Naschrift' van Dordt niet vergeten. We weten, dat als we bij de Schrift leven, we geen gesloten systeem van menselijk denken vinden. Dan laten we de waarachtigheid en de welmenendheid van het goddelijk Evangelie onaangetast; terwijl we weten en belijden: 'Dat God sommigen in de tijd met het geloof begiftigt, sommigen niet begiftigt, komt voort van Zijn eeuwig besluit. Want Gode zijn al Zijn werken van eeuwigheid bekend. En: Hij werkt alle dingen naar de raad van Zijn wil. Naar welk besluit Hij de harten der uitverkorenen, hoewel zij hard zijn, genadiglijk vermurwt en buigt om te geloven; maar degenen, die niet verkoren zijn, naar Zijn rechtvaardig oordeel, in hun boosheid en hardigheid laat.' (Dordtse Leerr. 1, art. 6).

Toch geloven we dat het Dordtse 'naschrift' voor ons altijd een opgestoken vinger moet zijn, die ons tot 'godvruchtig en godsdienstig' spreken vermaant. Maar met nadruk zeggen we dat het oordeel van Van Ruler en Woelderink in deze ons niet overreedt heeft van het feit, dat we van de overvloed en vastheid van het Evangelie beroofd zijn, hoezeer we ons bewust zijn dat we voor eenzijdigheid op onze hoede moeten zijn.

Zolang in onze kringen de geschriften van de Schotse schrijvers als Boston, Durham, de Erskine's e.d. zo geliefd zijn en in ere blijven, is het gevaar, waarvoor we moeten waken, vermeden. Zij immers wisten het belijden van Gods verkiezing en verwerping, zelfs in supralapsarische zin, te verbinden met een ontvouwing van de schatten van het Evangelie zoals zelden geëvenaard werd. Het is geen 'woestijn van logica', maar hier is de volheid van het Evangelie, dat opkomt uit de fontein van het eeuwig welbehagen.

ZONDE EN ZONDAAR-ZIJN

In de Heidelbergse Catechismus wordt de oorsprong van de ellende van de mens uitvoerig behandeld. Deze is niet vrucht van een gebrek in Gods scheppen. God schiep de mens goed en naar Zijn beeld. Maar de ellende van de mens is het bittere gevolg van de zonde, zoals zo duidelijk wordt uitgesproken: De verdorven aard van de mens is veroorzaakt door 'de val en de ongehoorzaamheid van onze eerste voorouders in het Paradijs, waar onze natuur alzo is verdorven geworden, dat we allen in zonden ontvangen en geboren worden' (Heid. Cat., vraag 7).

In de Catechismus wordt in Zondag 2 over de ontdekking aan *de zonde* gehandeld, maar in Zondag 3 over de ontdekking aan *het zondaar-zijn*; zo handelt toch ook Gods Geest in de overtuiging van de mens. Gods Geest leidt ons in de waarheid, zoals de Heilige Schrift deze openbaart. En die 'waarheid' is een schrikkelijke waarheid voor de mens. Zij doet ons verstaan dat 'wij zo verdorven zijn, dat wij ganselijk onbekwaam zijn tot enig goed en geneigd tot alle kwaad' (Heid. Cat., vraag 8).

In de paragraaf van het artikel van Van Ruler, die wij in dit artikel willen

bezien, wordt gezegd, dat de z.g. 'ultra-gereformeerden' graag op het spoor van het zondaar-zijn van de mens wandelen en naar het oordeel van de schrijver daarop ook stevast uitglibberen.

Hoe wordt er dan over gesproken onder ons? Wel, zoals Zondag 3 van de Heidelberger dat heeft uitgesproken. Maar volgens Van Ruler wordt er te veel werk van het stuk van de ellende gemaakt, terwijl de verlossing nauwelijks ter sprake komt, om dan van de dankbaarheid maar helemaal te zwijgen.

Dit zeer eenzijdig oordeel zou ik niet graag voor mijn rekening nemen. Zeker ben ik mij goed bewust, dat het zich afzetten tegen een 'goedkope genadeprediking', waarin van de verloren zondaar nauwelijks of slechts op zeer oppervlakkige wijze sprake is, altijd het gevaar van vereenzijdiging inhoudt. Aan dat gevaar staat ieder bloot, die zich tegen het één of het ander afzet. En ik geloof, dat Van Ruler in het zich afzetten tegen die 'ultra-gereformeerde' ketterijen daar ook niet aan ontkomen is. Over de hele linie van het artikel is op zijn zachtst gesproken van schromelijke overdrijving sprake, maar vooral in deze paragraaf. De schrijver acht dan hier wel geen ketterij aanwezig, maar wel een fout. En de fout bestaat in 'eindeloos stil te staan bij de zondigheid van de mens'.

Er zullen zeker nuanceringsen in de prediking zijn. Bij de één zal het ene leerstuk uitvoeriger benadrukt worden dan het andere, terwijl bij de ander dit omgekeerd is. Zal echter juist de getrouwe Catechismus-prediking niet vanzelfsprekend tot de behandeling van de verschillende stukken leiden? Behoedt deze niet voor eenzijdigheid?

De schrijver gaat dan uitvoerig in op de behandeling van het zondaar zijn onder het beeld van 'de dood'.

Dat is voluit bijbels. Hoe dikwijls gebruikt de Schrift het niet, zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament. God vergelijkt Israël bij de dorre doodsbenederen. En Paulus spreekt in de brief aan Efeze er nadrukkelijk over (Efeze 2). Naar mijn mening mag het zondaar zijn wel degelijk worden aangeduid als de 'doodstaat des mensen'. En in die staat is de mens aan de verderving (ook als voortgaand proces) onderworpen, ja we behoeven niet te schuwen hier van het woord 'ontbinding' gebruik te maken. Want in dit woord wordt duidelijk, dat de verdorvenheid zich voortzet in een proces van totale ontbinding van de beelddrager Gods.

Maar hoe krachtig sprekende beelden men hier ook gebruiken wil, men zal er zich voor moeten hoeden hier niet uit het oog te verliezen, dat we over deze 'doodstaat' niet als van een 'lot' spreken mogen, die de mens als mens verontschuldigt. Deze doodstaat openbaart zich juist in de daden van vijandschap en afkeer, zoals Paulus daarvan zegt: 'Het bedenken des vleses is vijandschap tegen God'. In het navolgen van menigerlei begerlijkheden, in het hatelijk zijn en het elkander haten; in het versmaden van Gods nodiging; in het zich verharderen onder het Evangelie en in zovele zondige daden meer uit zich deze verdorvenheid van de mens.

Uit mijn jeugd herinner ik me de uitdrukking, die een predikant herhaaldelijk uitsprak: We zijn niet alleen geestelijk dood, maar we zijn vijandig-

dood. En met dat laatste bedoelde hij juist te wijzen op de ontzaglijke werkelijkheid van het feit, dat de verdorven mens in een staat van blakende vijandschap tegenover God zich bevindt.

Dit aan te wijzen en te prediken is ook een noodzakelijk onderdeel van de bijbelse prediking. De prediker moet niet alleen maar spreken over de doodstaat van de mens in het algemeen, maar aantonen, waarin de mens deze doodstaat uitleeft. En dan is het terecht, dat Van Ruler zegt: 'Hij (de mens) gaat met alles wat aan hem en in hem is tegen God en Zijn wil in. Hij is in permanente opstand'.

De prediking van dit feit vindt plaats in het kader van de bediening van het Woord der verzoening. En dan is het zeker genade wanneer God het ons nog aan laat zeggen, dat wij zo zijn. En het oogmerk van die verkondiging kan geen andere zijn, dan de hoorder te brengen tot de erkenning van zijn verlorenheid en de belijdenis van zijn schuld.

Want zeker de prediking van de doodstaat van de zondaar is het aanwijzen van de *schuld*. En zoals Zondag 3 van onze Heidelbergse Catechismus horen laat, leidt deze kennis tot de 'vertwijfeling aan zichzelf'; Gods Geest wil leiden tot de heilzame wanhoop. In het antwoord op vraag 8 luidt het: 'Ja wij (zo verloren zijn wij), tenzij dan dat wij door de Geest Gods wedergebooren worden'. Er is van de zijde van de mens niets meer te verwachten. Maar in dat antwoord wordt ook op de mogelijkheid van een goddelijk nieuw begin in waarachtige wedergeboorte gewezen. En juist dat te prediken, nl. dat wedergeboorte mogelijk is, moet behoeden voor een totale wanhoop, voor de vertwijfeling aan God. En hoe krachtiger de totale doodstaat van de mens als schuld gepredikt wordt, des te inniger moet naar Gods genademogelijkheid gewezen worden.

Als we over de doodstaat van de mens spreken op een wijze, waardoor de mens zich 'verontschuldigd' houdt omdat hij nu eenmaal geestelijk dood is, dan hebben we inderdaad het bijbels getuigenis prijsgegeven.

Maar geschiedt dat nu zo dikwijls onder ons? Het trof me hoe ik eens onder het gehoor van een predikant was, die ongetwijfeld tot deze z.g. 'ultra-gereformeerden' zou gerekend worden, en daar juist de mens hoorde aanspreken op zulk een wijze, als hierboven aangeduid, nl. als schuldig tegenover een God, Die ons dagelijks aanspreekt en met Zijn roepstemmen omringt.

Neen, alhoewel eenzijdigheden altijd en overal voorkomen, meen ik, dat in het algemeen gesproken zo over de doodstaat van de mens onder ons niet gesproken wordt als Van Ruler beweert. Van een ongetwijfeld voorkomende ontsparing concludeert hij generaliserend tot een beschuldiging, die hij niet zou kunnen waarmaken.

Het kwam zeker voor in de christelijke gemeente, dat sommigen 'in de zonde bleven, opdat de genade te meerder' worden zou. Was dat door de prediking van Paulus? Geenszins. Zullen niet velen van de door de Reformatie met kracht gepredikte leer van vrije genade misbruik hebben gemaakt voor een ijdel en losbandig leven? Kan men de reformatische genade-leer dan terecht beschuldigen, dat deze goddeloze en zorgeloze mensen maakt? Geenszins.

Zo zal men ook voor het misbruik, dat van de bijbelse prediking van de geestelijke dood van de onherborene mens gemaakt wordt, niet deze prediking aansprakelijk mogen stellen, of beweren, dat deze leer in onze kringen zelf op onjuiste wijze wordt voorgedragen.

Toch is het goed voor ons allen, juist door dit beweren, er meer op gewezen te worden in ons spreken de 'palen van de Heilige Schrift' niet te buiten te gaan, opdat ook in dit stuk degenen, die ons lasteren, geen rechtvaardige redenen daartoe wordt gegeven.

In het verband van de paragraaf, die we nu behandelden, maakt Van Ruler nog een eigenaardige opmerking. Hij vraagt zich af waar in het Gereformeerd Protestantisme over de zonde *zuiver* gesproken wordt. En dan letterlijk deze vraag: 'Waar leeft ook maar iets van het besef, dat de zonde als schuld in zekere zin ook de eer van het scepstel is te noemen (hij heeft ook iets uit het niets in het aanzijn kunnen roepen, namelijk het kwaad)?'

We kijken tegen deze uitspraak wel aan. Hoe kan men de daad van ongehoorzaamheid ook maar bij benadering vergelijken met 'uit het niets in het aanzijn roepen', wat voor het goddelijk scheppen geldt.

Het blijft een goddelijk geheim, dat in Gods schepping de mogelijkheid voor de openbaring van de zonde is. En het is 'Gods eer een zaak te verbergen' (Spreuken 25 : 2), ook deze zaak.

Maar hoe men de zonde 'de eer van het scepstel' noemen kan is me vanuit de Schrift en de gereformeerde belijdenis een raadsel. Zo te spreken over de zonde is echt 'ultra-gereformeerd' en kunnen we dan noch gereformeerd, noch christelijk noemen.

GELOOF EN TWIJFEL

In onze Heidelbergse Catechismus lezen we aan het einde van het antwoord op vraag 60: '... in zoverre ik zulke weldaad met een gelovig hart aanneem'. Het gaat in dat antwoord over de heerlijke bate van het waarachtig zaligmakende geloof, nl. de rechtvaardiging van de goddeloze. De hier beschreven bate doet de gelovige weten in Christus voor God rechtvaardig te zijn. Dat is onuitsprekelijk groot. In zichzelf goddeloos, maar in Christus rechtvaardig.

Maar wat zou nu toch eigenlijk dat laatste betekenen? Dat: '... in zoverre ik zulke weldaad met een gelovig hart aanneem'? Dat betekent niet, dat deze rechtvaardiging er slechts is in de mate, waarin ik die geloof, want voor die, die in Christus is overgaan, is er geen verdoemenis meer. Deze weldaad, eens door God verheerlijkt, is en blijft er. Maar de verzekerdheid en de troost van deze weldaad is daar, waarin door gedurige geloofsoefening de goddelijke bekendmaking ervan opnieuw omhelsd wordt. Wanneer de oefening van het geloof in het hart van de gelovige verstoord wordt door zonde van allerlei aard, zal de verzekerdheid van dit heil niet aanwezig zijn.

Ook kan door het zwakke van het geloof deze verzekerdheid gemist worden. Hoe dikwijls wordt ons daarover in de Schrift niet gesproken; ook in onze belijdenisgeschriften en kerkelijke formulieren.

We denken daarbij b.v. aan dat gedeelte uit het formulier om het Heilig Avondmaal te houden. We lezen daar: 'Daarom al is het, dat wij nog vele gebreken en ellendigheid in ons bevinden, als namelijk: dat wij geen volkomen geloof hebben, dat wij ons ook met zulken ijver om God te dienen niet begeven, als wij schuldig zijn; maar dagelijks met de zwakheid van ons geloof, en de boze lusten van ons vlees te strijden hebben . . . '.

Dus 'geen volkomen geloof' en 'dagelijks strijden met de zwakheid van ons geloof'. Juist door dat gebrek aan 'volkomen geloof' (d.i. een geloof, dat zich met grote vrijmoedigheid en vasthoudendheid verlaat op de beloften van het Evangelie) en die dagelijkse strijd met een 'zwak geloof', wordt in het leven van Gods volk die heerlijke verzekering van die schone bate des geloofs dikwijls gemist.

Daarom zal de prediking van het Woord ook moeten dienen tot versterking van dat zwakke geloof, evenals het gebruik van de heilige sacramenten.

In de strijd met dat 'zwakke geloof' zal ongetwijfeld dikwijls de vraag naar de 'echtheid' van het geloof zich opdringen. Is een geloof, dat nog met zoveel duisternissen gepaard gaat en waarbij nog zoveel zonden ('boze lusten van ons vlees') bestaan, wel het 'ware, zaligmakende' geloof? Komt niet dikwijls de aard van het geloof zelf onder de verdenking te staan en verkeren dan de gelovigen niet menigmaal in 'twijfels' over de staat van hun genade? Ongetwijfeld zal deze 'twijfel' bij de gelovigen voorkomen.

En over de 'twijfel' handelt de volgende paragraaf van het artikel van Prof. Van Ruler. Als een gevolg van de eerder door hem aangewezen ketterijen zijn de ultra-gereformeerden 'in nog een andere ernstige ketterij terechtgekomen, nl. die van de 'absolute onzekerheid'. Boven deze paragraaf schrijft hij 'De ziekte van de twijfel als normaal'. Hij wijst allereerst op het onderscheid tussen Rome en de Reformatie. Bij Rome kan men van zijn heil nooit zeker zijn. Hij zou er de Remonstranten bij hebben kunnen noemen, want allen, die de volharding van de heiligen loochenen, vervallen vanzelf ook in deze gedachte. Trigland sprak dan ook juist in dit verband over 'de troosteloze leer van de Remonstranten'. Men kan immers altijd het heil nog verspeelen en het blijft hier slechts een 'misschien'.

Terecht zegt Van Ruler dat de Reformatie het ware Evangelie 'herontdekte'. Dat heil, in het Evangelie gepredikt, rust in het offer, waarin de verzoening door voldoening is teweeggebracht en die in de rechtvaardiging van de goddeloze wordt ervaren. Dat heil komt tot ons uit het eeuwig welbehagen, zodat het in de leer van de vrije rechtvaardiging en de eeuwige verkiezing ook als een absolute zekerheid ervaren mag worden. En daar vallen we van harte bij. Dat is geloofservaring. In het geloof is zekerheid.

Terecht wordt onderscheid gemaakt tussen de zekerheid van het heil en de zekerheid van het geloof. Wat is het verschil tussen die beide? Onder de zekerheid van het heil verstaan we de waarachtigheid van het volbrachte werk van Christus, dat ons in de prediking van het Evangelie wordt voorgesteld en waarin ons de genoegzaamheid, de gewilligheid en de volkomenheid van Christus gepredikt wordt. Wanneer uit de prediking van dit Evangelie in het hart van de verloren zondaar het geloof ontstoken wordt door Gods

Geest, ziet die zondaar alle heil in Christus en vlucht hij naar Hem, omdat hij gelooft, dat 'niet alleen aan anderen, maar ook aan hem' dat heil bekendgemaakt wordt. Dat geloof heeft een eigen zekerheid. Het is een 'zeker weten' en een 'hartelijk vertrouwen', twee onscheidbare zaken. In het vluchten tot Christus komt dat 'hartelijke vertrouwen' ook openbaar. Wanneer dit geloof in waarachtige oefening is, is dat zekerheid. Onder de zekerheid van het geloof verstaan we de verzekering van de oprechtheid, de echtheid dus van het geloof, dat we beoefenen. Hoe zwak is het veelal. Het is soms maar een ogenblik in oefening. Het behoeft versterking. Daar is de prediking voor nodig en daarvoor zijn de sacramenten. En verder de vruchten in de goede werken. Juist dat zwakke geloof wordt in zijn 'echtheid' bestreden. Was het wel 'geloof', het 'ware en zaligmakende'? Dat men zich met deze vraag bezighoudt is toch volkomen geoorloofd. De Heidelberger vraagt niet slechts 'Wat is geloof', maar 'Wat is een oprecht geloof', dus een geloof, dat van dat, wat niet echt, niet oprecht is, is onderscheiden.

In onze Catechismus worden 'de vruchten' in de goede werken aangeduid als een 'verzekering van de oprechtheid van het geloof'. De gemeente Gods heeft dat nodig. Juist omdat in de strijd de oprechtheid van het geloof wordt aangevallen. En dan is het nodig, dat in de prediking die vruchten worden aangewezen; dat de 'eigenschappen van het waar zaligmakend geloof' worden genoemd; dat de 'merktekenen' en de 'kenmerken' van de genade Gods worden aangewezen, opdat de gelovige in zijn strijd gesterkt zal worden en van de 'oprechtheid van zijn geloof' zal verzekerd worden. In dit verband komt ter sprake een 'syllogismus practicus', waaronder we verstaan een 'praktische sluitrede', d.i. dat men aan de hand van de vruchten van de oprechtheid van het geloof verzekerd wordt. Ook heeft Van Ruler het over een 'syllogismus mysticus', waaronder hij verstaat een duidelijke inboezeming des Geestes in de ziel van de gelovige, waardoor hij een 'ondoorgegrondelijke zoetheid' van het rusten in het heil ervaart. Dat is wat Smytegelt noemt 'een onmiddellijke verzekering'.

Maar is het nu waar dat bij de ultra-gereformeerden, waaronder dan Van Ruler de bevindelijk-gereformeerde kringen verstaat, het zo gesteld is als door hem als volgt omschreven: 'Men heeft nergens meer houvast aan, men is moederziel alleen met zichzelf overgebleven en met het – eventuele – eeuwige welbehagen. Men staat met z'n tijdelijke existentie tegen de steile wand van het bergmassief van de eeuwigheid, en de winden, de stormen van de wanhoop waaien om de rotsen. Het is al een heel ding als de mens zichzelf zo beleeft. Hij is niet meer een wereldling. Hij is een bekommerde geworden. Veel verder komt een mens gewoonlijk niet. Hij twijfelt niet aan de waarheid van het Evangelie. Hij twijfelt, hij vertwijfelt over zichzelf en over eeuwige verkiezing en eeuwige zaligheid. Daarbij legt men zich neer. Deze wanhoop en bekommernis, deze twijfel en vertwijfeling worden de normale stand van een christenmens. Men vindt dat zelfs al heel wat'.

Nu, dit is in de kring onzer gemeenten de 'normale stand van een christenmens' niet. Wel zal ik niet kunnen ontkennen, dat bij mensen, die onder het Woord leven, zelfs onder een rijke Evangelie-prediking, soms een verhar-

ding openbaar wordt, waarop de lieflijkste Evangelie-nodigingen afstoten, maar zulke mensen kan ik niet als 'een christen-mens' aanduiden.

En waar ik 'christen-mensen' ontmoet, daar ontmoet ik mensen, die van strijd niet vreemd zijn, die over de 'zwakheid van het geloof' te klagen hebben. En daar hebben we als predikers van Gods Woord een roeping. Daar zullen de predikers van het Evangelie door onderwijzingen het licht der Schrift over Gods werk moeten laten vallen, opdat de zwakgelovigen door het Woord gesterkt worden. Daar zal men de betekenis van de sacramenten moeten bekendmaken, opdat door het gebruik ervan men des te vrijmoediger en des te beter de belofte van het Evangelie zou verstaan en deze aan hen zou verzegeld worden. Daar zal men de kenmerken van de genade moeten noemen, opdat het gekrookte riet niet verbroken en de rokende vlaswiek niet uitgeblust worde.

Zeker, in twijfelmoedigheid worde niet het kenmerk van het ware gezocht. Het is en blijft een zonde, een gebrek, waartegen gewaarschuwd moet worden.

Udemans geeft ons in zijn *Christelijke Bedenkingen* deze raad tegen de twijfelmoedigheid, waarin ik juist een onderwijzing om te komen zowel tot een zekerheid van heil als tot zekerheid van geloof aantref. 'Tegen de twijfelmoedigheid zijn deze remedies: Eerst, moet gij wel overleggen de natuur Gods, die zo waarachtig is, dat Hij niet liegen kan; zo vriendelijk, dat Hij Zijn kinderen niet wil weigeren al hetgeen, dat dient tot Zijn eer en tot hun zaligheid; zo machtig, dat Hij kan doen al hetgeen, dat Hij wil; zo wijs, dat Hij allerbest weet de bekwame tijd der hulp. Hieruit volgt dan, dat het aan Zijn zijde niet zal ontbreken.

Ten andere, zo moet gij naarstig onderzoeken de gestalte van uw eigen hart, of gij daar kunt vinden de oprechte tekenen van een kind Gods, als bij name een Goddelijke droefheid over uw zonden, een hartelijke honger en dorst naar de gerechtigheid, een kinderlijke vreze van de toorn Gods, een vurig verlangen naar Zijn gunst en genade in Christus Jezus, een vast voornemen om uw leven te beteren, een gestadige genegenheid tot bidden etc. Voelt gij deze en dergelijke tekenen oprecht in u, al zijn ze niet volkomen, zo zijt gij een kind Gods, en een erfgenaam van Zijn beloften; de duivel mag zeggen dat hij wil; want een verdorven boom kan zulke goede vruchten niet voortbrengen. Matth. 7 : 18'. Tot zover Udemans.

De bewering van Van Ruler, dat Luther en Calvijn gesteld hebben, dat 'de absolute zekerheid de meest normale stand van ook de meest gewone christenmens is', wordt door de Institutie van Calvijn niet ondersteund. Juist in dat deel (Boek III, hfdst. 2, 15-20) dat over de zekerheid van het geloof handelt, schrijft Calvijn het volgende: 'Voorwaar, wanneer wij leren, dat het geloof zeker en gerust moet zijn, zo hebben we niet in de zin te spreken van zulk een verzekerdheid, die van geen twijfel geraakt, noch van zodanige gerustheid, dewelke door geen bekommring wordt overvallen, maar zeggen veeleer dat de gelovigen een gedurige strijd hebben met hun eigen mistrouwen'.

We zouden uit de uitnemendste geschriften van onze gereformeerde vade-

ren vele zulke getuigenissen kunnen aanhalen, waarin ze zochten de kwaal van de twijfel met uit de apothek van de Heilige Schrift verzamelde geneesmiddelen te genezen, maar waarin ook duidelijk blijkt, dat de oprechten van deze kwaal hier niet altoos zullen verschoond blijven.

Laat toch niet vergeten worden, dat veel z.g. zekerheid slechts uiting is van 'ingebeelde genade' en dat z.g. 'gezonde' gereformeerden ook hierin het woord van Christus wel mochten ter harte nemen: 'Die gezond zijn hebben de medicijnmeester niet van node, maar die ziek zijn.' En gelukkig, die bij deze Medicijnmeester ook met de kwaal, soms hardnekkige kwaal van hun twijfel, terecht komen om in Zijn zaligspreking verzekerd te worden van hun heil in Hem. Ik dacht, dat juist dit orthodox-gereformeerd is, naar Schrift en belijdenis, naar de bevindingen der heiligen van oud en nieuw verbond.

GELOOF EN GEVOEL

Hierboven kwam de vraag aan de orde of inderdaad de twijfel de plaats van de zekerheid heeft ingenomen, zoals door Van Ruler ten aanzien van de bevindelijke gereformeerde groepen beweerd wordt.

Alhoewel we weten, dat de zekerheid des heils op allerlei wijze wordt aangevochten door de drie-hoofdige vijand, waarmee Gods volk te strijden heeft, toch zijn er de ogenblikken, dat het geloof over alle aanvechtingen triomfeert. Dan is midden in de strijd een zekerheid van geloof en heil, waarvan David zingt: 'Wat buigt gij u neder, o mijn ziel, en wat zijt gij onrustig in mij? Hoop op God, want ik zal Hem nog loven; Hij is de menigvuldige verlossing mijns aangezichts, en mijn God' (Psalm 42 : 12).

Er zijn tijden van grote zekerheid, en naarmate het geloof in de strijd geoefend wordt leert het zich vrijmoediger op de goddelijke beloften verlaten. Maar naar de waarneming van Van Ruler ontbreekt het aan de zekerheid en heeft de twijfel de plaats ervan ingenomen, zodat men tot absolute onzekerheid is vervallen.

Nu meent Van Ruler te kunnen aanwijzen, waar het eigenlijk misgelopen is. In de paragraaf van zijn artikel, dat we nu behandelen, gaat hij daar nader op in. Het is daar misgegaan, waar aan het gevoel 'een absolute prioriteit' is toegekend. Dat komt dus hier op neer: In de plaats van het verstand (het kunnen) is het gevoel gesteld. Op dit gevoelen is zo sterke nadruk gelegd, dat het voor het één en het al gehouden werd.

Hier komt een zaak onder onze aandacht, die we niet zonder er ernstig mee bezig te zijn, af mogen doen. Het kan niet ontkend worden, dat aan het 'gevoel van de genade', ook onder ons, bijzondere aandacht wordt besteed. Dit kan ook niet anders, wanneer tegenover de pure voorwerpelijkheid van de Schrift nadruk wordt gelegd op de onderwerpelijkheid beleving van het heil des Heeren, want die persoonlijke toeëigening zal niet kunnen ontbreken. We zullen, zoals ook Van Ruler toestemt, het Woord Gods zo moeten gaan horen, dat het betrekking op de mens zelf krijgt. Inderdaad is het dan juist opgemerkt: 'De zaak is niet meer alleen uitwendig. Ze is ook inwendig geworden. Het is geen puur verstandswerk meer, het is zaak van de gehele

mens geworden'. En bij die mens is verstand en wil, maar ook gevoel.

Nu meen ik, dat aan geen van deze een voorrang moet verleend worden. Als aan het gevoel een absolute voorkeur wordt toegekend, kunnen we in allerlei dwaalwegen vervallen. Inderdaad kan men soms een drijven op de wateren van het gevoel ontmoeten, waarbij van 'het vasthouden van onze voetstapen in het Woord Gods' geen sprake is. Vandaag heeft men enige gevoelige genade en gelooft men, dat de Heere van ons weet, morgen mist men deze 'innerlijke gewaarwording' en werpt men alles verre van zich en houdt men het alles voor verdacht. Wat is er dan ook een bijbelse onderwijzing nodig om te leren, dat de Heere Zijn volk door het geloof wil doen leven uit Zijn Woord. Hoe nodig, dat in de prediking op de vastheid in God en Zijn toezeggingen gewezen wordt, opdat juist daarin geestelijke wasdom zij, dat de gelovigen leren steunen op de staf van het Woord en hun voeten mogen zetten op de niet glibberende stenen van Gods toezeggingen. Daardoor toch raken we uit de poelen van moedeloosheid (Bunyan) en dodigheid.

Maar dat neemt niet weg, dat het 'gevoelen van de genade' toch een zaak is, die de Heere de Zijnen bij tijden niet onthoudt. God kan die om wijze redenen ons onthouden: om de zonden, waardoor we dit gevoel verliezen (zie de Dordtse Leerregels); om ons geestelijk te oefenen in het waarachtige geloof. Midden in zware strijd en bange aanvechtingen kan het 'gevoelen van Gods nabijheid' gemist worden, maar toch de roem des geloofs gevonden worden: 'Ik zal Hem nog loven, want Hij is de menigvuldige verlossing mijns aangezichts en mijn God'.

Zeker is, dat de christelijke religie niet in de allereerste plaats een 'gevoels-godsdienst' is, maar even zeker, dat in de innige praktijk van de omgang met God ook het gevoelsleven een grote plaats heeft en hebben moet. En dan zeker zijn er de 'gouden uurtjes van korte duurtjes'. Zalige ondervindingen van de zoete genade Gods, als de Koning ons brengt in de binnenkamer. Maar dit is niet het één en het al. De Heere roept ook tot strijd, de Heere zendt ook weer in de woestijn, nadat Hij soms een liefelijke maaltijd ons bereidde en ons toevoegde: Rust een weinig. Maar, alhoewel we weten, dat minder-geoeffenden in de genade hun zekerheid laten rusten in hun gevoel en Gods trouw en waarheid afmeten naar hetgeen zij ervan gevoelen, het is, ook in de door Van Ruler bedoelde kringen, niet zo dat het gevoel in een absolute tegenstelling met het verstand staat. Wat me in het betoog van Van Ruler zo vreemd voorkomt is, dat hij aan de ene kant zo scherp veroordeelt en tegelijkertijd zo roemt. Hij noemt hetgeen hij bij Th. à Brakel aantreft 'verrukkelijke vormen van christelijke mystiek' en spreekt van 'een kostbaar, in ieder geval kostelijk goed uit de schat van de traditie van de christenheid', en anderzijds zegt hij, dat het ketterijen zijn.

Met instemming zou ik ook willen waarschuwen tegen zo'n 'gevoelsleven', waarin van het wandelen door het geloof niets waarneembaar is. Maar vandaag aan de dag meen ik, dat wel met grote nadruk moet gewaarschuwd worden tegen een zodanige waardering van het 'verstand', waarbij voor de intellectualisering van het geloofsleven ruim baan gemaakt wordt. Ik geloof, dat er een groot gevaar dreigt. Het is alles 'verstand', en ware het een 'ver-

licht verstand', maar velen trachten met het 'verduisterd verstand' de dingen Gods te verstaan. Wat ergernis nemen juist dezen niet aan het spreken over de Godsontmoetingen van de vromen, waarin ze de majesteit van de grote God 'gevoeld' hebben, het schrikkelijke van de zonde, het 'zoete' van het schreien naar God en het onbeschrijfelijke van 'genade voor de grootste der zondaren'. En zeker is in deze ervaringen ook het 'verstand', zij het door Gods Geest uit Zijn Woord verlicht, werkzaam. En zou de wil, vernieuwd zijnde, niet werkzaam worden met al Gods geboden? Ongetwijfeld!

Toch is er heden ten dage een 'willend christendom', dat in activisme, in doen en laten, zich openbaart, en dat elke geworteldheid in de waarachtige vernieuwing des gemoeds mist. Dit 'wils-christendom' is zeer in de mode. Het ijvert voor vernieuwingen, het zet zich in voor de bestrijding van het kwaad, dat men in allerlei 'maatschappelijke structuren' ontdekt. Het roept in de Naam van Christus luide de 'revolutie' uit. Daar kan men dus terecht komen, wanneer aan 'de wil' de voorrang verleend wordt.

Vernieuwende genade vernieuwt een gehele mens: verstand, wil, gevoel, hartstochten en wandel. Deze dingen mogen niet uit het oog verloren worden. En dan zal in de prediking van het Woord Gods, in al zijn schakeringen, hier de aandacht voor gevraagd worden.

We nemen de waarschuwing gaarne ter harte die ons wijst op het 'leven op het gevoel', want we moeten leren leven door Gods Geest, met het Woord en door het Woord, en met de God van het Woord. Gevoel dat naar de Schrift niet is, moet worden afgewezen. Als Van Ruler spreekt over mensen, die zonder Middelaar zeggen of menen zalig te worden, omdat ze 'in de armen van de eeuwige verkiezing gelegen' hebben, dan veroordelen we met hem zulk ongetwijfeld onbijbels spreken. Maar de mening, dat in de 'prioriteit (voorrang) aan het gevoel' in een absolute tegenstelling met het verstand één van de gevaarlijke ketterijen van de z.g. 'ultra-gereformeerde kringen' aan te wijzen is, kan ik niet delen.

Wel stem ik in met het slot van deze paragraaf: 'Een gezonde gereformeerde orthodoxie gaat daarbij tot de extreme formulering, dat het verstand even belangrijk is als het gevoel, als het er om gaat, uit het Evangelie de eeuwige genade en daarmee de Drieënige God Zelf te ontvangen en aan te nemen'. Tot goed begrip nog even er bij, dat dan het *verstand* en het *gevoel* van de *vernieuwde mens* bedoeld wordt.

DE TOEPASSING VAN HET HEIL

In Psalm 110:3 zegt David: 'Uw volk zal zeer gewillig zijn op de dag van Uw heirkraft'. Daarin spreekt hij van de wondere kracht van de Heilige Geest, Die de onwillige gewillig maakt en de machteloze kracht geeft. Daarin gaat het over de krachtige toepassing van het heil des Heeren en de daaruit voortvloeiende toeëigening van dat heil.

Van Ruler wijdt in de zevende paragraaf van zijn artikel aan deze toepassing van het heil bijzondere aandacht. Hij zegt daarin vele dingen, waar een ieder, die naar Schrift en belijdenis zich richt, gaarne mee instemt. Zo

schrijft hij o.a.: 'De toepassing van het heil is werkelijk iets anders dan de verwerving van het heil. Ze is bovendien een zo grote gebeurtenis, dat men niet volstaan kan met een verwijzing naar het geloof. De Heilige Geest moet er aan te pas komen. Hij moet het in Christus geschonken heil toepassen.' Dat is zonder meer duidelijke taal. Terecht wijst de schrijver dan naar Calvijn en naar de trinitarische (trinitarisch komt van Triniteit, d.i. de Drie-eenheid) opzet van zijn Institutie. In diens behandeling van de leer der Schrift heeft hij zich beijverd om aan het werk van de drie goddelijke Personen in het heilshandelen aandacht te schenken, en wel zo dat uitkomen zou, dat het zalig worden van de zondaar het werk en de eer van de Drieëنية God is.

Nu echter meent Van Ruler, dat de gereformeerde godgeleerdheid er niet in geslaagd is om 'tot een leer aangaande de Geest en Zijn werk te komen, welke echte christelijke consistentie vertoonde.' Wat bedoelt Van Ruler daarmee? Het woord 'consistentie' betekent in dit verband 'samenhang'. Zo verstaat ge dan tevens de zin van deze opmerking. De leer van de Heilige Geest is (naar het oordeel van Van Ruler) uit zijn samenhangen met het geheel van de christelijke waarheid losgeraakt. Terwijl Calvijn juist het werk van de Heilige Geest ook in het uitwerken van het heil in het verband met de Drieëenheid beschouwt, is deze 'samenhang' in latere beschouwingen en ontwikkelingen verloren gegaan. Daarom zegt Van Ruler: 'Veel erger is, dat men al heel spoedig en gaandeweg in steeds sterkere mate over het werk van de Geest op een hoogst eenzijdige wijze is gaan spreken'. Nu zal niet ontkend worden, dat wat de uiteenzetting van de goddelijke waarheden in verschillende dogmatische handboeken betreft, de methode waarnaar Calvijn te werk ging, doorgaans niet wordt gevolgd. Naast de trinitarische methode, die Calvijn volgde, is er ook de theoretische methode. Bij deze laatste spreekt men allereerst van God en de middelen waardoor Hij Zich openbaart, om vervolgens over Zijn Wezen en werken te spreken. Deze orde vindt ge ook in de Nederlandse Geloofsbelijdenis.

Zelden wordt dan aan de Heilige Geest, nl. aan Zijn Persoon, afzonderlijke aandacht besteed. Toch hoede men zich hier voor een onjuist oordeel. Want als Calvijn in het derde boek van zijn Institutie over de Heilige Geest en de heiligmaking handelt, geschiedt dat onder dit opschrift: 'Over de wijze, waarop de genade van Christus verkregen wordt, en welke vruchten daaruit voor ons voortkomen, en welke werkingen daaruit volgen.'

Het eerste hoofdstuk van dit derde boek leert ons dan 'dat hetgeen over Christus gezegd is, ons ten voordeel is door de verborgen werking des Geestes', om dan in de volgende hoofdstukken te behandelen: het geloof, de wedergeboorte, de boetvaardigheid, het leven van de christen, de verlooche ning van onszelf, het dragen van het kruis, de overdenking van het toekomstige leven enz., enz. Het is dus duidelijk, dat in Calvijns leer over de Heilige Geest juist dit heilswerk van de Geest benadrukt wordt. En al volgen de dogmatische handboeken dan veelal de theologische in plaats van de trinitarische methode, wordt daarmee dan de samenhang prijsgegeven? Worden niet juist de weldaden van Christus, waarvan de toepassing het

meest eigenlijke werk van de Heilige Geest is, na de uiteenzetting van de leer aangaande Christus en Zijn Middelaarswerk, behandeld? Naar mijn mening wordt in deze orde van behandeling niet wezenlijk afgeweken van de in de trinitarische methode gevolgde orde. En dan is het onjuist te beweren, dat 'over het werk van de Geest op een hoogst eenzijdige wijze' gesproken wordt.

Van Ruler richt deze klacht niet alleen tegen de door hem genoemde 'ultra-gereformeerden', maar betreft hierin de gehele gereformeerde theologie. En wat is dan zijn hoofdbezwaar? 'De Geest is iets totaal "geestelijks"'. Dat wil zeggen: Hij is iets totaal innerlijks. Pas als er wat in het hart, in het binnenste innerlijke van de mens gebeurt, pas als daar iets fundamenteels gebeurt, als de mens daar in zijn zijn wordt aangeraakt en omgezet, pas dan kan men van Geesteswerk gaan spreken. Voor de rest zijn we alleen met de duivel, minimaal met God de Vader in de wereld'.

Afgezien van dat 'alleen met de duivel zijn', zou ik er toch wel graag de volle nadruk op laten vallen, dat die fundamentele omzetting van de Heilige Geest in een mens ook nodig is. Zeker beperken we de werking van de Heilige Geest niet tot deze persoonlijke toepassing van het heil aan de uitverkoren zondaar. Nog afgezien van de werkzaamheid van de Heilige Geest in de schepping en voorzienigheid, wordt in de gereformeerde prediking zeker ook het werk van de Heilige Geest beleden in Zijn betrekking tot het ganse werk van Christus. De Heilige Geest is in de eeuwigheid betrokken bij Gods heilsplan en in de tijd bij elke daad, die de verwerkelijking van dat heilsplan bewerkt. In het bijzonder wordt bij de uitbreiding van de kerk over de gehele wereld, van het werk van de Heilige Geest gesproken. Dat het Woord gepredikt wordt is het werk des Geestes. Dat mag niet verwaarloosd of veronachtzaamd worden. Is niet de zendingsgeschiedenis één doorlopend getuigenis van het wondere werken van de Geest Gods? Door Zijn dienst wordt het Woord gepredikt; worden de dienaren toegerust en bekwaamd; wordt het heil bekendgemaakt.

Maar de 'bemiddeling', waarover Van Ruler schrijft en waarmee hij bedoelt, dat door de Geest het heil bekendgemaakt wordt in de dienst van de prediking, is, hoe belangrijk en onmisbaar, toch de toepassing niet. En daarom wijs ik met beslistheid van de hand de opmerking, die hij in dit verband maakt: 'Dat de toepassing van het heil als even belangrijke component ook bestaat in de bemiddeling van het heil, ziet men, althans in z'n fundamentele betekenis, over het hoofd'.

Hier stuit ik op een opvatting, die m.i. met de gereformeerde leer beslist in strijd is. De 'bemiddeling' (door de prediking en al wat daaraan verbonden is) is de 'toepassing' niet. Zeker zullen Woord en Geest niet gescheiden mogen worden. Ze horen bijeen. Door het Woord werkt de Geest, onmiskenbaar. En toch is er bij dat Woord die wondere, machtige, onwederstandelijke toepassing nodig. De meest getrouwe prediking stuit op ons van nature onwillige en vijandige hart. De heilsverkondiging, hoezeer ook daarin de Geest Gods werkzaam is, is niet die krachtige noodzakelijke toepassing. Die moet er bij komen. Van Ruler zegt, dat 'de toepassing van het heil in haar

volle omvang, dus én als bemiddeling én als toeëigening' door ons in het oog gehouden moet worden. Hier mis ik juist wat niet 'ultra-gereformeerd', maar voluit gereformeerd is. Het zal moeten zijn: bemiddeling (door de prediking) én toepassing én toeëigening.

Wie de 'toepassing' in de 'bemiddeling' laat opgaan kan tot de stelling komen: 'ik ben sinds Clovis bekeerd'. Naar een analoge uitspraak van Kohlbrugge: 'ik ben op Golgotha bekeerd', maakt Van Ruler deze over Clovis. Nu dacht ik dat Kohlbrugge met zijn 'bekering op Golgotha' niet bedoeld heeft te zeggen: Daar is het geschied en daarmee is het klaar. Juist in de persoonlijke geloofskennis van Golgotha heeft hij geleerd, dat zijn heil in dat volbrachte werk van Christus alleen ligt. En wat 'de bekering sinds Clovis' aangaat, zij opgemerkt dat door de overgang van deze Germaanse koning tot het christendom, de Evangelieprediking nu onbelemmerd tot de Germaanse stammen komen kon. Maar al komt nu dat Evangelie tot ons en wordt ons Gods heil bekendgemaakt, zeg zo ge wilt 'bemiddeld', is het daarmee geschied?

Ook van Ruler wil dat niet beweren, maar toch wordt in het gebrek aan onderscheiden op dit punt uit het oog verloren, dat Gods Woord en Gods Geest bijeen behoren. Juist die Geest past dat Woord persoonlijk toe. Laat het niet vergeten worden. En hier is het dat we moeten opwekken om nooit te veronachtzamen de onlosmakelijke betrokkenheid van Gods Geest op het Woord en van het Woord op de Geest. Die dit in het oog mogen houden zullen bewaard blijven voor een 'eenzijdig spreken over de Geest', waarbij we het Woord uit het oog verliezen; maar ook voor een 'verstandelijk' opgaan in het Woord, waarin we om Gods Geest niet meer verlegen zijn.

Die noch naar de ene, noch naar de andere zijde afwijkt zal de vraag van Hellenbroek uit het bekende vragenboekje in gedachten houden: 'Hoe moet dat onderzoek (van de Heilige Schrift) geschieden?' En dan luidt het antwoord o.a.: 'met een biddend hart'.

En dat is nodig voor allen, die het Woord horen: van de Heere begeren, dat door Zijn Geest Hij het krachtig toepasse. Om die Geest mogen we de Heere aanroepen en Hij heeft gezegd Die te geven aan die Hem bidden. Hoe inniger aan het Woord gebonden, hoe krachtiger we om die Geest vragen, Die alleen het aan ons hart toepast en ons door Zijn Woord vernieuwend, zo leidt tot de gelovige toeëigening van de goddelijke waarheid.

Veel staat in deze paragraaf van het artikel van Van Ruler, waar ik mee instem. Vergeefs zocht ik in dit artikel een 'ultra-gereformeerde' ketterij. Helaas ontdekte ik, dat in deze zo gewichtige en beslissende zaak het oude gereformeerde spoor verlaten werd.

SACRAMENTEN

Onze Heidelbergse Catechismus wijdt zeer uitvoerig aandacht aan de leer van de sacramenten. In de Reformatietijd is er veel over de betekenis van het sacrament gestreden. Niet alleen met Rome, maar ook tussen de verschillende reformatorische stromingen zelf; zo heeft men Calvijn vooral van

Lutherse zijde zwaar bekampt. De Gnesio-Lutheraan Joachim Westphal van Hamburg heeft zich in het bijzonder beijverd om de opvattingen van Calvijn te veroordelen, waarbij hij dan tevens zijn pijlen richtte op de meer gematigde Lutheranen, de Philippisten, die onder leiding van Melancthon ook in hun avondmaalsopvattingen een sterke invloed van de calvinistische zienswijze ondergaan hadden, althans de opvattingen van de Geneefse reformator min of meer nabij kwamen. Van deze strijd kunnen we in de Heidelberger de echo beluisteren. Ook in de uitvoerige wijze, waarop de leer van het Avondmaal wordt behandeld is dit op te merken.

Als we nu ons afvragen, waarin de gereformeerde Avondmaalsleer zowel tegenover Rome als tegenover andere afwijkende opvattingen zich onderscheidt, zal als het meest kenmerkende moeten worden gezien de onlosmakelijke samenhang met het Woord. Dit geldt ook van de Doop. Daarom luidt het antwoord op vraag 66, waarin naar de aard van de sacramenten gevraagd wordt: 'De sacramenten zijn heilige zichtbare waartekenen en zegelen, van God ingezet, opdat Hij ons daardoor de belofte des Evangelies des te beter te verstaan geve en verzegele, . . . '.

We merken dus op: De belofte des Evangelies, d.i. de prediking van het heil in Jezus Christus voor de kerk bereid. En deze belofte wordt in de sacramenten des te beter te verstaan gegeven en verzegeld. Het sacrament heeft dus een verkondigende en verzegelende waarde, in zoverre het sacrament aan het Woord ten nauwste verbonden is en blijven moet. Het is nodig, dat dit verband door ons nimmer uit het oog verloren wordt. Elke aantasting van deze nauwe band zal òf tot een roomse sacramentsleer leiden, waarin het sacrament het een en het al wordt, òf tot een vrijzinnige uitholling van het sacrament, waarbij het slechts een symbool of teken wordt en als zodanig ook wel kan gemist worden.

In het vorige gedeelte eindigden we met er de nadruk op te leggen, dat de toepassing van de Heilige Geest niet in de 'bemiddeling van het heil' mag opgaan. Onder dat laatste verstond Van Ruler al die werkzaamheden van de Heilige Geest, die ertoe leiden, dat het Woord des Evangelies gepredikt wordt. Zeker is dat ook het werk van de Geest, maar in deze beschouwing werd toch het onderscheid tussen de algemene (uitwendige) en de inwendige roeping uit het oog verloren, en zo ook verwaarloosd het grote verschil tussen de meer algemene werkingen en het bijzondere werk van de Heilige Geest. In het vervolg van zijn beschouwingen gaat Van Ruler nu in op de plaats die het sacrament in het leven van de gemeente hebben moet. Hij doet dit in een paragraaf, die als opschrift heeft: Het sacrament als de vorm van het eeuwige leven. Een wat wonderlijk opschrift. Maar het zal wel duidelijker worden als we Van Ruler verder volgen, alhoewel het woord 'vorm' hier verwarrend werkt.

De schrijver vraagt zich namelijk af of het sacrament een 'vorm' van de toepassing of een 'vorm' van de toeëigening is. Uit dien hoofde meen ik het hier gebruikte woord 'vorm' te moeten verstaan als een 'wijze', een 'manier'. Dan althans wordt het mij iets duidelijker. Is dan het sacrament een 'wijze', waarop het heil wordt bemiddeld, d.w.z. aan ons wordt verklaard? Dat wijst

Van Ruler af, al erkent hij, dat het sacrament ook een 'verkondigend' karakter heeft; de bemiddeling, de proclamatie geschiedt door het Woord en wel volledig. Is dan het sacrament een 'wijze', waarop het heil wordt toegeëigend? Nu, ook dit wijst Van Ruler af, al erkent hij, dat bij het gebruik van het sacrament ook iets 'toeëigenends' valt waar te nemen. De toeëigening geschiedt 'als het geloof ontvonkt in het hart en de mens van binnenuit de klink van de deur licht'.

Het is een wat omslachtige redenering, die ik probeer op een voor onze lezers wat begrijpelijke wijze weer te geven. Waarheen wil de schrijver dan eigenlijk gaan? Het sacrament staat naar zijn oordeel in de eschatologie. Nu moeten we weten, dat we onder de eschatologie de leer van de laatste dingen (eschata) verstaan. Het 'laatste ding' (eschaton) is het eeuwige leven. En nu omschrijft Van Ruler het sacrament als 'het verholde eschaton'. Sommige lezers kunnen het met deze bespreking wat moeilijk hebben, vandaar mijn poging om het een en ander voor de eenvoudige lezer wat te verduidelijken. Probeer het te volgen, vanwege de belangrijke conclusies, die Van Ruler aan zijn beschouwingen verbindt; conclusies, die echt waard zijn om er ons op te bezinnen, en ons af te vragen of deze ons niet iets te zeggen hebben.

Van Ruler spreekt dan over het sacrament als 'gemeenschappelijk werk van de Drieënige God enerzijds en de gelovende en belijdende mens en gemeente anderzijds'. Het is een 'viering van het heil'. Als ik het geschrevene goed begrepen heb, bedoelde de schrijver, dat in de Avondmaalsviering o.a. iets van 'het eeuwige leven' beoefend wordt. Zo viere God en de gemeente samen het heil. De toekomst, de eeuwige toekomst, is in het Avondmaal reeds als werkelijkheid aanwezig. Wel nog in een 'verholde' vorm, maar dan toch als werkelijkheid. De eeuwigheid is in de tijd gekomen.

Het Avondmaal wijst ongetwijfeld naar de toekomst. Jezus' eigen woord bij de instelling gesproken betuigt ons dat: 'Doe dat totdat Ik kom'. En dat bij de viering van het Avondmaal ook gemeenschap des geloofs mag worden beoefend, welke ons als een 'beginsel van de eeuwige vreugde' is, zal wel niemand onzer willen ontkennen. Maar dit alles slechts in zoverre: de kerk het Woord der belofte, dat in dit zichtbaar teken voor ogen gesteld en als waarachtig gewaarborgd wordt, omhelst.

De redeneringen van Van Ruler over de eigen aard van het sacrament maken dit naar mijn gevoelen teveel los van het Woord. Van Ruler beweert, dat we het eeuwige leven in de uitgaande daden des geloofs ervaren, maar dat deze en andere 'vormen' van het eeuwige leven te kort schieten om het onvoorstelbaar grote heil te bewaren. Juist daar komt dan het sacrament als een vorm van eeuwig leven op ons af zó, dat, zoals hij schrijft 'het inderdaad een vat lijkt, waarin we het eeuwige leven op onze reis door de tijd veilig mee kunnen nemen'.

Deze opvatting verzelfstandigt het sacrament naast het Woord op zulk een wijze, dat hier sprake is van een duidelijke afwijking van de gereformeerde opvattingen, die in onze Heidelbergse voren komen. Want hoe anders, dan 'door de uitgaande daden des geloofs' zal de gemeente Gods ook bij het gebruik van de sacramenten het 'in hope zalig zijn' ervaren? Richten juist de

sacramenten ons niet des te ernstiger op het Woord en op het Woord alleen? Naar mijn mening zal elke sacramentsverzelfstandiging naast het Woord in zich bevatten een kiem van een ontwikkeling, die naar Rome voert.

Na de beschouwingen over het sacrament, zoals hiervoor nu weergegeven, komt de vraag aan de orde, wat ultra-gereformeerden met de sacramenten gedaan hebben. We volgen de vijf opmerkingen in het kort.

1. *De sacramenten worden gescheiden: men laat wel kinderen dopen, maar men gaat niet aan het Avondmaal.* Wordt hierbij niet vergeten, dat tussen het een en het ander nog wel wat staan moet? Is het laten dopen van kinderen, die op de erve van de kerk geboren zijn en als zodanig tot de gemeente moeten gerekend worden, hetzelfde als het persoonlijk deelnemen aan het Heilig Avondmaal? Daar zie ik nog wel een groot onderscheid. Bovendien zal voor het gebruik van het Heilig Avondmaal toch zeker opgewekt worden tot zelfbeproeving, zoals het formulier daarvan spreekt. Ik dacht niet, dat men deze zaken zo met elkaar verbinden kan.

2. *De kinderdoop heeft geen betekenis, al houdt men er uit een soort conservatisme aan vast.* Van Ruler zegt hier zelfs: 'een waardeloze christelijke usance'. Helaas kan ik niet ontkennen, dat de doop in de gemeenten vaak wordt onderschat. We weten wel dat er een dodelijk-gevaarlijke en valse gerustheid in de hand werkende overschatting van de doop is, maar dit mag geen excuus zijn voor de vaak voorkomende onderschatting van de doop. Het mag geen waardeloze instelling worden. God zegt ons iets in de doop, en dat is niet gering. Dat heeft een ontzaglijk grote betekenis. Maar ook hier zij door ons bedacht: het is het zegel aan het Woord Gods. We zullen ons moeten hoeden voor zo'n spreken over de doop, waardoor we de betekenis ervan bagatelliseren.

3. *Men mijdt het Avondmaal. Dat wordt beschouwd als ernst en vroomheid.* Ook hier zal moeten worden erkend, dat in onze kringen niet steeds de grote waarde van het Avondmaal, ook voor de geestelijke opwas in de genade, wordt verstaan. Men hoort zelfs sommige kinderen Gods over het Avondmaal spreken op een wijze, waardoor de indruk gewekt wordt, alsof alleen zeer geoefende vromen tot de tafel des Heeren zouden moeten komen; alsof men aan een verzekerd geloof kennis moet hebben om de tekenen en zegelen van Gods verbond te gebruiken. Dat is ook een misvatting. Het Avondmaal is voor al Gods kinderen, zowel de kleinen als de groten onder hen. De voorbereidingspredikaties van mannen als Smytegelt, willen van geen Avondmaalsmijding weten. Lees het werk van Petrus Immens *De godvruchtige avondmaalganger*; en vele andere uitnemende werken van onze vaders uit de bloeitijd van de Gereformeerde Kerk in ons land. Zij leren duidelijk hoe nodig en nuttig voor Gods volk het gebruik van het Avondmaal is. Maar, en laat dat niet vergeten worden: zij wijzen ook aan dat het Avondmaal slechts voor het volk Gods is, voor de ware gelovigen. Dan wordt ook duidelijk gemaakt, dat maar niet een ieder tot het Avondmaal des Heeren komen mag. Met de 81e vraag en het antwoord daarop van de Heidelbergse wordt voluit ernst gemaakt. Laat daarover toch geen misverstand zijn.

4. *Men mijdt het Avondmaal, maar doet wel mee aan de verkiezing van*

ambtsdragers, laat zich zelfs tot ambtsdrager kiezen. Dit is inderdaad juist. Het ambt is wel niet van sacramentele aard, zoals ook Van Ruler betuigt, maar het is inderdaad meer dan een bestuursfunctie, die in verenigingen wordt waargenomen. Het gezag, dat Christus door het ambt uitoefent, doet het ambt heilig en heerlijk zijn. En hier zijn inderdaad onvolkomenheden, die we niet gering moeten achten. Ook wij doen goed dit te bedenken. En alhoewel ik niet pleiten kan noch mag voor dit voorkomend gebrek, wil ik toch wel enig begrip voor het bestaan ervan wekken. In de Schotse Kerk (Free Presbyterian), waarmee we ons nauw verwant weten, wordt het kiesrecht alleen uitgeoefend door de 'members in full communion', dat zijn de leden, die tot het Avondmaal des Heeren zijn toegelaten. Toch zou ik, hoezeer ik begrip heb voor de hier aangewezen gebreken, niet graag willen spreken van 'de ketterij van de verburgerlijking tot menselijke bestuursfuncties', waardoor het 'christokratisch (christo-kratie is christus-regering) gezag uit de ambten' zou weggenomen zijn. Daarvoor wordt in de hier bedoelde kringen het ambt juist te hoog geschat. Als men in enige kring het ambt een zeer hoge waarde toekent, dan dacht ik juist in de in het artikel van Van Ruler bedoelde. Deze hoge achting kan wel plaatsvinden om diverse redenen, maar als feit kan deze in het geheel niet ontkend.

5. *Men mijdt niet alleen zelf het Avondmaal, men houdt ook van het Avondmaal af.* Van Ruler licht dit toe aan de hand van een voorbeeld, dat echter zo incidenteel is, dat men er toch echt geen generaliserende conclusie uit trekken kan.

Er zijn zeker opmerkingen gemaakt, die we ernstig moeten nemen; maar de conclusies, die Van Ruler trekt, volgen m.i. niet uit de redenering over de aard van het sacrament welke hij vooraf liet gaan en zijn in hun eenzijdige belichting van het geheel ongenoegzaam om als grond voor een beschuldiging van ketterij te dienen. Graag willen we met de gemaakte opmerkingen rekenen, maar ten aanzien van onze gemeenten kunnen we, hoe gebrekvol ook het leven, niet vaststellen, dat in een algemene zin het gereformeerde spoor zou zijn verlaten en de naam ultra-gereformeerd als juiste kwalificatie dienen moet.

DE BELIJDENIS

In het Evangelie van Mattheüs lezen we deze woorden, die Jezus sprak in Zijn bekende bergrede: 'Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt. Want met welk oordeel gij oordeelt, zult gij geoordeeld worden en met welke maat gij meet, zal u wedergemeten worden'. De kanttekeningen merken bij deze tekst dit op: 'Namelijk lichtvaardiglijk, of verkeerdelijk, uit haat, nijdigheid, of ongegrond achterdenken. Anders is een oprecht oordeel, waarvan men oprechte kennis heeft, als het tot een goed einde geschiedt, zo in het gericht als daarbuiten, niet alleen geoorloofd, maar ook geboden'.

Het is goed om deze raad des Heeren te bedenken. Er wordt vaak zo lichtvaardig geoordeeld; soms ook zonder kennis van alle zaken, die men in het oordeel zou moeten betrekken. Inderdaad speelt haat en nijd in het oordeel

vellen zo'n grote rol. En niet te vergeten het 'ongegrunde achterdenken', d.w.z. de achterdocht en het wantrouwen, waarvoor geen werkelijke grond bestaat. We moeten dit Schriftwoord wel in gedachten houden, als we de volgende paragrafen van het artikel van wijlen Van Ruler nagaan. In paragraaf 9 en 10 komt in bespreking 'de verabsolutering van de eigen inzichten' (par. 9) en 'de tirannie van de geestelijke mens' (par. 10).

De Reformatie heeft een zeer zwaar accent gelegd op de belijdenis van de kerk. Zowel in de Lutherse kerken als ook in de kerken van het gereformeerd protestantisme treedt dit duidelijk aan de dag: 'een reformatorisch christen is typisch een belijdend christen'. De kerk als instituut, maar ook als gemeenschap, belijdt de waarheid, die op het gezag van de Heilige Schrift als zodanig wordt gekend.

Maar nu komt de aanklacht: Van Ruler is van oordeel, dat de gehele gereformeerde Reformatie daarmee in het slop geraakt is. Vooral in een tijd, waarin men oecumenisch wil bezig zijn, zit men met de belijdenis omhoog. Deze beschuldiging raakt het geheel van het gereformeerd protestantisme. Naar mijn mening is dit echter juist de kracht van het gereformeerd-zijn geweest, dat het niet onduidelijk was; het heeft openlijk en klaar nagesproken, wat God in het Woord heeft voorgesproken en wat men uit dat Woord verstaan heeft. Het gereformeerd protestantisme, dat bij de belijdenis leeft, staat in de hedendaagse oecumene niet hoog aangeschreven, maar wijst deze zonder meer af, omdat een gemeenschap, welke in de waarheid geen grond heeft, nimmer een waarachtige zal kunnen zijn.

Ten aanzien van de ultra-gereformeerden beweert Van Ruler, dat zij de 'kwalijske kanten van het gereformeerd protestantisme tot de hoogste macht verheven hebben'. Zij hebben de belijdenis der vaderen als het kostbare erfgoed niet alleen liefgehad, maar deze ook zoeken te bewaren. 'Ze zijn hardnekkig in confessioneel opzicht.'

Van Ruler beweert dan echter over hen, dat zij het gereformeerd karakter van deze belijdenis weg-interpreteren. Men zou slechts een eigen weergave van deze gereformeerde belijdenis hebben overgehouden, waarbij het accent op verbond en heiliging geheel wordt gemist. Dit oordeel hangt natuurlijk samen met wat in het voorafgaande reeds werd behandeld, nl. de inzichten, die over de praedestinatie, de zonde, de onzekerheid, het gevoel, het werk van de Geest en de ambten is gezegd.

Van Ruler betuigt, dat de Nadere Reformatie op de bodem van een Reformatie een legitiem experiment was en dat de oude schrijvers, die in de kringen van de z.g. ultra-gereformeerden geliefd zijn, toch nog zo heel anders schrijven en spreken, dan ultra-gereformeerden doen.

Nu, zulk beweren is altijd gemakkelijker, dan het aantonen ervan. In dit verband wordt naar de boeken van M. J. A. de Vrijer verwezen, die over Schortinghuis en Smytegelt heeft geschreven. Hij zou over die ultra-gereformeerden en hun eenzijdigheden ook een boekje hebben opengedaan. Inderdaad wijst De Vrijer op afwijkingen, die hij samenvat in de aanduiding 'Schortinghuisianisme'. Hij bedoelt dan, dat er mensen zijn, die wel de oude schrijvers prijzen, maar dezen niet kennen. Door hen worden dan vaak

meningen uitgesproken en opvattingen gehuldigd, die als 'puur-gereformeerd' gelden en die bij nader onderzoek als onschriftuurlijk endus in strijd met het gereformeerd belijden moeten worden afgewezen. De oude schrijvers geven geen aanleiding tot deze misvattingen. Toch is het oordeel van De Vrijer over de kringen, waar Schortinghuis en Smytegelt geliefd zijn, heel wat milder, dan het oordeel dat Van Ruler over hen heeft. In zijn beoordeling irriteert het eenzijdige en overtrokkene.

Ondanks allerlei ontsparingen, die juist ook in deze kringen worden onderkend en bestreden, is er het ernstig streven om bij die belijdenis, die ons overgeleverd is, te blijven en de gemeente van de kennis ervan te doordringen, opdat het leven ernaar gericht wordt. Ongetwijfeld worden bepaalde accenten wel eens zo sterk benadrukt, dat andere uit het oog dreigen te worden verloren. Daarom is de 'vermaning', die uit zulk een artikel als les tot ons komt niet te verwerpen, nl. de volle Raad Gods te prediken, waardoor voor elke vereenzijdiging wordt bewaard. Dat men, in het algemeen gesproken, de gereformeerde belijdenis zou hebben verspeeld en slechts enige inzichten en formules zou hebben overgehouden is een gevoelen, dat ik niet kan onderschrijven. Het is afgezien van enige anecdotische afglijdingen, voor het geheel van de hier bedoelde groeperingen niet aantoonbaar.

DE GEESTELIJKE MENS

'De tirannie van de geestelijke mens' is het onderwerp van paragraaf 10. Van Ruler begint dit gedeelte van zijn artikel met een beschrijving van de 'geestelijke mens'. Deze beschrijving is echter een 'karikatuur' van wat we naar Gods Woord 'geestelijke mensen' noemen mogen. Natuurlijk erkent Van Ruler, dat er mensen zijn, die worstelingen en overwinningen in het geestelijke leven doormaken, maar zijn ironische beschrijving van de 'geestelijke mensen' heeft meer wat aanstootgevend is dan wat overtuigt.

Leert Gods Woord ons niet van de geestelijke ervaring van de kinderen Gods: 'Komt, hoort toe, o allen gij, die God vreest, en Ik zal vertellen, wat Hij aan mijn ziel gedaan heeft'. De werken des Heeren in het leven van een mens vormen stof tot verheerlijking van Zijn Naam. Zouden de vromen over de ontmoetingen Gods niet spreken? Over hun Beth-Els, Pniëls, Mahanaïms? Neen, van de eerbied, waarmee men tegenover deze dingen staan moet, zoals hij schrijft, bespeur ik weinig in hetgeen ik uit zijn artikel nu aanhaal: 'Maar sommigen! dat zijn de geestelijke mensen. Er zijn er gewoonlijk niet veel. Maar die paar, die er zijn, zijn dan ook iets geheel uitzonderlijks. Zo'n geestelijk mens heeft bij zichzelf uitgemaakt, dat hij van eeuwigheid verkoren, in de tijd krachtdadig geroepen en in de kern van zijn bestaan wedergeboren is. Daarvan is hij absoluut zeker.'

Nu, dat 'de geestelijke mens' het 'bij zichzelf uitmaakt verkoren en geroepen te zijn' is een beschrijving, die me niet ligt. Zo gaat het niet. Dat de Heere echter ons naar de stilte der eeuwigheid terugbrengt en ons daar het wonder van eeuwige liefde verklaart en ons troost met Zijn welbehagen, ja dat geschiedt. Dat geeft zekerheid, dat maakt ootmoedig, verwonderd, dat ver-

vult het hart met lof, dat doet allen die God vrezen te hulp roepen: Komt, maakt God met mij groot. Maar dat spreekt Van Ruler niet uit over de 'geestelijke mens', die hier met krenkende ironie beschreven wordt.

Wel valt het op, dat in het voorafgaande door hem beweerd werd, dat de z.g. ultra-gereformeerden tot de absolute onzekerheid gekomen waren en het kostelijk goed van de 'heilszekerheid', waarover de reformatoren schreven, zouden hebben verzaakt. Maar deze 'zekerheid' wekt ook ergernis. Nu, dat doet het zeker. Ook de mijne. Zoals Van Ruler er hier over spreekt, zo wordt het niet beoefend. Zijn er dan geen voorbeelden van een benauwende geestelijke hovaardij? Ongetwijfeld. Maar Van Ruler spreekt hier over de 'bevindelijke christen' in het algemeen. En dan noem ik dit een vertekend beeld. Het tirannieke van deze 'geestelijke mens' is dan wel eerst zijn uitzonderlijkheid. Nu, het mag toch wel gezegd, dat ook in Jezus' dagen velen Hem hebben verlaten, omdat men Zijn rede hard vond. Het is nog altijd een 'klein kuddeke' geweest, wanneer men naar de Schrift althans oordeelt. Toch geloven we, dat er altijd zijn, die Hem zullen vrezen en dat het uitzonderlijke, zoals Van Ruler daarover schrijft, niet recht laat wedervaren aan de werkelijkheid.

Maar vreemder nog is het feit, dat de bewustwording van de geestelijke mens een zaak blijkt, waarachter op zijn minst een vraagteken komt. De opvatting van Karl Barth komt ter sprake. Deze heeft namelijk over de bewustheid van de persoonlijke verkiezing in Gods besluit zijn verwondering en bevreemding, ja zelfs bepaaldelijk zijn afschuw uitgesproken. Deze vindt het onmogelijk en aanstotelijk. Nu is het wel duidelijk. Er is ten diepste voor dit zeer persoonlijke doorleven van het werk des Heeren geen plaats. Wel gaat Van Ruler niet zover als Barth, maar men moet er niet te hoog van opgeven.

Deze geestelijke mens maakt zich aan zijn omgeving bekend. Daar is dan vaak het element in van: ik ben het koren; jullie zijn het kaf. Nu begint de tirannie pas recht.

Wie zal ontkennen, dat wel eens voorkomt, dat mensen zich op al of niet vermeende genade verheffen? Reeds Paulus waarschuwt: Wat roemt ge, alsof gij het niet ontvangen hadt. Daar zal men altijd tegen moeten waarschuwen. En dat juist daar wel eens de wijsheid van het 'omgaan met zielen' ontbreekt zal niemand kunnen tegenspreken. Toch komt dit maar zelden voor. De eigen aard van de ware genade Gods is juist ootmoed; de beleving van de genade wekt verwondering; de ontsluiting van de rijkdom van het Evangelie dringt tot gunning.

Nu gaat Van Ruler verder. Deze geestelijke tiran stelt zijn eigen weg model. Een enkeling is er, waarmee men overweg kan, maar verder blijkt men steeds met 'lompe voeten' dood te trappen, wat er aan groens in de hof van de kerk wast. We kennen vanouds deze redeneringen. Dat men nu eenmaal niet alles, wat zich als Gods werk aandient er voor houden kan, is niet onbijbels. Naar de regel van Gods Woord mogen we met anderen over de wegen des Heeren spreken. En zouden we dan ook elkaar niet waarschuwen wanneer we anderen op droggronden voor een eeuwigheid bouwen zien. Ik dacht, dat

het van een verregaande liefdeloosheid zou getuigen, zo we hierin niet naar de Schrift zouden spreken. Natuurlijk zal het verwijt van 'keurmeesterij' hier naar voren komen. O, zeker, hier is veel kwaad dikwijls gesticht. Vaak staat eigen ondervinding als model en wil men ieder daarnaar voegen. En toch protesteer ik hier tegen de vereenzijdiging, die als zodanig een vertekend beeld geeft. Hoevele voorbeelden staan hier tegenover van de geestelijke leiding, die van geoefende vromen in het leven van jonge christenen is uitgegaan. Naar mijn mening het laatste meer, dan het eerste. Wat hebben de samensprekingen van de vromen veel zegen voor anderen betekend. Het is maar zelden, dat die 'verwoestende geestelijke hovaardij' zich uitleven kan op een wijze, die Van Ruler voor de 'bevindelijke christenen' algemeen stelt.

Wanneer hier het pastoraat ter sprake komt, kan gezegd, dat zij, die door God geleerd zijn en geoefend in de kennis van hemelse verborgenheden, juist van een 'bewogenheid' blijk geven, die zo opbouwend zijn kan.

Past ons het oordeel over de ander? Nimmer over het hart! Maar over de levensopenbaring, die in woorden en werken valt waar te nemen, mag toch zeker de maatstaf van Gods Woord gelegd worden. Neen, niet in Gods oordeel treden we, niet lichtvaardig of uit nijd of achterdocht. Maar naar de Schrift. En dan is er heus wel plaats voor 'de tale Kanaäns'; dan zullen zij die spreken elkander ook daaraan herkennen, dat ze kinderen Gods zijn, want hun 'spraak' maakt hen openbaar.

Is het werkelijk zo, dat de ambten geheel door deze tirannie verdrongen worden en slechts 'geestelijke mensen' de dienst uitmaken? Als de nawerking van het gezelschapsleven kan geconstateerd worden, dat opvallende gaven, die als klare blijken van het door Gods Geest geleid zijn aangemerkt mochten worden, vaak hoger gewaardeerd werden, dan vele dorre vormen van vaak geesteloze kerkregering, waarin de 'innige praktijk van godzaligheid' niet bevorderd werd.

Daardoor was zeker een wat anti-institulaire houding aan te treffen. Echter heeft in de kringen van onze gemeenten de zegenrijke arbeid van wijlen Ds. G. H. Kersten zich heel sterk tegen deze gevaarlijke ontwikkeling gekeerd. Hij gaf de kerkenordering uit en liet er op toezien dat daarmee geleefd werd. Alle dingen moeten met stichting en orde geschieden. Daarom geen heerschappij van 'bekeerde mensen', die aan hun bekering of bevinding gezag willen ontleen, maar de heerschappij van het Woord, dat alleen gezag toekomt en de enige maatstaf in onze beoordelingen zijn mag. Onder het oordeel van dat Woord valt de gehele gemeente, niemand uitgezonderd.

Dat de 'geestelijke mens' onaantastbaar zijn zou en zich 'achter het kogelvrije vest van de eeuwige verkiezing' verschuilt is een ander blijk van hun tirannie, beweert Van Ruler. Luister wat hij verder schrijft: 'Dit gaat zo ver, dat men z'n kritiek liever voor zich moet houden, als zo'n geestelijk mens zich in het zedelijk leven komt te misgaan. Dat gebeurt nog wel eens. In zaken is hij niet altijd even oprecht. Met vrouwen is hij vaak niet te vertrouwen. Maar is hij daarom soms niet meer het uitverkoren kind van God, dat de Heere God van eeuwigheid tot eeuwigheid dierbaar is? Er zit, als het

hoog loopt, in dit verband zelfs iets in het zegje: Hoe groter geest, hoe groter beest'. En dan tenslotte de opmerking: 'De genadestaat weegt ultra-gereformeerden oneindig zwaarder dan het gedrag.'

Werkelijk vraag ik me af, of er in onze kringen nu tot zulk een oordeel aanleiding is. Zeker kan het 'lichtvaardig oordelen' of 'ongegrond achterdenken' bestraffing behoeven, ook onder ons. Dat de maatstaf voor elk oordeel aan het Woord en het Woord alleen moet ontleend, mag benadrukt worden. Dat de hoogachting voor Gods werk in ware bekering openbaar komend, ons nooit in de 'bekeerde mens' moet doen eindigen, is geen overbodige waarschuwing. Dat juist de geestelijke mens zich siere door ootmoed, liefde en vreze Gods is een bijbelse eis. Deze dingen mogen gezegd, ja moeten zelfs voorgehouden worden.

Maar de vertekening van de 'bevindelijke christen', door Van Ruler 'ultra-gereformeerd' genoemd, die in het bovenaangehaalde citaat van de schrijver aan te treffen valt, is zo 'ver beneden de maat van de waarheid' dat men daar geen woorden over vuil moet maken, om ook hier de schrijver zelf weer aan te halen. Sommigen hebben bij de beoordeling van Van Rulers artikel, zijn congenialiteit (verwantschap) met de 'ultra-gereformeerde', de 'bevindelijke christen' genoemd. Hier ontbrak deze echter. Ten diepste kende Van Ruler deze bevindelijke christen niet, hoezeer hij het meende. Hij houdt er deze door hem getekende karikatuur voor.

Wat Van Ruler veroordeelt, wordt in de z.g. ultra-gereformeerde kringen zelf veroordeeld en met kracht geheld. Het komt voor, maar kenmerkend voor de groep is het niet. En daarom gevoelen we ons in dit door hem geschrevene niet getypeerd, omdat we er onszelf niet in herkennen.

HET NATUURLIJKE EN HET GEESTELIJKE

In de Schrift wordt dikwijls de tegenstelling gemaakt van vlees en geest. De gemeente wordt er telkens aan herinnerd, dat zij deze wereld niet moet gelijkvormig worden. De gemeente Gods hebbe een andere stad dan de voorbijgaande 'stad van deze wereld' in het oog: de Stad, die fundamenten heeft, waarvan God Kunstenaar en Bouwmeester is.

In dit verband onderwijst ons Calvijn in de Institutie (Boek III, hfdst. 9). Daar zegt hij o.a. het volgende: 'En door welke soort van verdrukking wij ook gedrukt worden, altijd moeten wij zien op dit doel, dat wij ons gewinnen tot de verachting van het tegenwoordig leven en daardoor opgewekt worden tot de overdenking van het toekomstige. Want aangezien God zeer wel weet, hoe wij van nature geneigd zijn tot een beestachtige liefde tot deze wereld, wendt Hij een zeer geschikt middel aan om ons terug te trekken en onze verlamming te verdrijven, opdat wij niet al te vasthoudend in die liefde blijven hangen.'

In hetzelfde hoofdstuk komt het navolgende voor: 'Hierop moeten dus de gelovigen bij het waarderen van het sterfelijk leven het oog gevestigd houden, dat ze, daar ze begrijpen dat het in zichzelf niets dan ellende is, des te vuriger en gereeder zich geheel wijden aan de overdenking van het toekomen-

de eeuwige leven. Wanneer men er toe gekomen is te vergelijken, dan kan het tegenwoordige leven niet alleen gerust veronachtzaamd worden, maar moet het ook, in vergelijking met het toekomstige, geheel en al veracht en versmaad worden. Want indien de hemel ons vaderland is, wat is dan de aarde anders dan een oord der ballingschap? Indien het verhuizen uit de wereld is de ingang tot het leven, wat is de wereld dan anders dan een graf? En wat is in de wereld blijven dan anders dan verzonken liggen in de dood?

Het is echt wel nodig deze en dergelijke aanhalingen uit de onderwijzing in de christelijke religie ons in gedachten te brengen, wanneer we kennis nemen van die paragraaf van het artikel van wijlen Prof. Dr. A. A. van Ruler, waarin de verhouding van het natuurlijke en het geestelijke wordt behandeld. Naar zijn oordeel is deze verhouding bij de 'ultra-gereformeerden' geheel en al scheef getrokken. Maar dan is het wel nodig, dat we bedenken, dat onder het 'natuurlijke' door Van Ruler veelal iets anders wordt verstaan, dan de Schrift onder 'natuurlijk' verstaan wil hebben, b.v. in Judas 19: 'natuurlijke mensen, de Geest niet hebbende'. Wat verstaat hij er dan onder? Wel, de natuur is zoveel als de schepping. Deze schepping is nu wel onder de zonde gekomen. Komt er echter de genade aan te pas, dan wordt de schepping weer verlost van dit bij haar gekomen kwaad en dan zal, om Van Ruler zelf aan het woord te laten 'het echte geestelijke leven bestaan in het natuurlijke leven op de rechte wijze beleefd'. Dan zal men echt hier kunnen genieten. En waar al niet van! Van Ruler spreekt dat zelf zo uit: 'Men kan dan als geestelijk mens met lust kijken naar een voetbalwedstrijd en in het plezier dat men – ook als men tegen de dood aanleeft – daarin heeft, een moment van de heiliging vinden.' (!!)

Als men nu van ultra-gereformeerd wil spreken, dan legge men dergelijke uitspraken eens naast die van Calvijn zelf, die toch over deze verhouding wel anders oordeelde. De zonde heeft de gehele schepping zo aangetast, dat Gods Woord ons spreekt van de 'reiniging als door vuur'. Al is in beginsel in de dood van Christus de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, die eenmaal komen zou, bereid, hier blijft de ganse schepping een 'zuchtende', totdat de nieuwe hemel en de nieuwe aarde volkomen werkelijkheid zal zijn. De gedachten, die Van Ruler uitsprekt, spreken van een vreugde aan deze wereld beleven, die naar het getuigenis van de Heilige Schrift de ware christen vreemd is.

Wanneer het fundament op zulk een wijze gelegd wordt, kunnen we over datgene, wat men er op bouwt, kort zijn. In deze beschouwing over de verhouding van het natuurlijke en het geestelijke, zijn de gereformeerde opvattingen, zoals die door Calvijn vertolkt zijn, prijsgegeven voor opvattingen, waarin we echt meer van de wederdoperse greep naar een 'volmaaktheid' aantreffen. En deze doperse opvattingen bleken niet anders dan een vrijbrief voor het 'vlees' te zijn. Vervolgens komt de vraag aan de orde, of die z.g. ultra-gereformeerden het stuk van de heiliging niet volledig prijsgegeven hebben. Van Ruler maakt dan eerst duidelijk, dat Calvijn de volle nadruk op de heiligmaking heeft gelegd. Terecht. We kennen de (soms wel wat al te

simpele) onderscheiding: Luther vraagt: Hoe word ik zalig? Calvijn: Hoe komt God aan Zijn eer?

In grote lijnen vallen inderdaad in de theologie van Luther en Calvijn deze verschillen op te merken. Ook in de zo nadrukkelijke afwijzing van Luther van de Wet Gods in het stuk der dankbaarheid, als regel des levens, is dit aan te wijzen. Bij Luther valt de volle nadruk op de rechtvaardiging van de goddeloze. Zo krachtig spreekt hij daarover, dat de heiliging daarin als begrepen is. Maar Calvijn trekt de lijnen schriftuurlijk door. In onze Heidelbergse komt dit ter sprake in het derde stuk: Hoe wij Gode voor zulk een verlossing zullen dankbaar zijn. Van Ruler merkt op, dat bij de ultra-gereformeerden deze stand van zaken verdwenen is. Wanneer er nog sprake is van de Wet, dan slechts als verstarde volkszede.

Nu komt de verhouding van Wet en Evangelie, de gehele geschiedenis van de kerk door, telkens weer opnieuw aan de orde. Ook Paulus is in de strijd tegen het farizeïsme enerzijds en het anti-nomianisme anderzijds, daarmee bezig geweest. En altijd door zal de gemeente moeten waken voor het farizeese streven om in de eigenwaarde van de mens de grond van de goddelijke genade te vinden; en ook altijd weer zal men op de hoede moeten zijn voor het geringschatten van de heilige Wet Gods: Zullen we de zonden doen, opdat de genade te meerder worde? De genade Gods komt juist in de heiliging van het leven openbaar.

Van Ruler gaat al redenerend over de verhouding van het natuurlijke en het geestelijke, en in verband daarmee ook over de heiliging zover, dat hij zelf uiteindelijk schrijft: 'Ik weet, met deze gedachten . . . ben ik ver over de grenzen van de reformatische traditie gegaan. Ik pleit ermee voor een levensgevoel, dat de hele reformatische christenheid vreemd moet voorkomen. Wezenlijk in de heiliging is: genieten van Ajax en Feijenoord! Maar ik houd het ervoor, dat ik op deze wijze de grondgedachten van de Reformatie en van het Evangelie, zoals de Reformatie het verstond, alleen maar – zij het zeer fors – doortrek'.

Nu, dit levensgevoel is niet alleen de Reformatie, maar is de Heilige Schrift vreemd. En wat hier heiliging genoemd wordt, heeft met die heiliging, waartoe genade brengt, niets, maar dan ook niets gemeen. Wie van de diepe levensernst, waarvan de Reformatie gewaagde, kennis neemt en beseft, dat deze wortelde in de afkeer, die men van een wereld in het boze had, zal het onbegrijpelijk voorkomen, dat hier beweerd wordt dat de lijnen van de Reformatie doorgetrokken zijn. Van Ruler betuigt echter dat het juist de vragen zijn, die de ultra-gereformeerden door hun theorie en praktijk oproepen, die hem tot deze gedachten geleid hebben. Vooral dat 'onaantastbare wedergeboren kind van God, dat men nauwelijks met de vinger mag nawijzen, wat hij ook uithaalt', is hem 'een teken aan de wand'.

Dit laatst genoemde komt wel voor, maar mag geen aanleiding geven tot opvattingen, die ten diepste even goddeloos zijn, als de door Van Ruler veroordeelde. Het is duidelijk, dat wanneer het woord 'ultra-gereformeerd' gebruikt zou moeten worden, het in deze zou moeten worden gebezigd voor hen, die zulk soort opvattingen huldigen, als in gewraakt artikel voorgestaan

worden.

In het slot van de nu behandelde paragrafen zegt hij: 'Ik meen, dat de ultra-gereformeerden ons aan het denken moeten zetten en dat wij dan dingen moeten gaan denken, waarvan de reformatoren zelfs niet gedroomd hebben. De evolutie van het dogma is niet beperkt tot de eerste zestien eeuwen. De laatste vier eeuwen zouden we ook wijzer hebben kunnen worden. Ik zwijg daarbij over het voordeel, dat we in de thesen over de genieting van God, van de wereld en van onszelf, ook het levensgevoel van de moderne tijd in de christelijke existentie geïntegreerd hebben'. Wie deze woorden eens op zich laat inwerken, en deze toetst aan de Schrift en de belijdenis zal toch wel met ontsteltenis hiervan kennis nemen.

Wat is 'het levensgevoel van de moderne tijd'? Niet anders dan de openbaring van de geest van de afval en de pure verwereldlijking, die zich in de woordvoerders van de moderne theologie ook vertolken laat. Wanneer dat levensgevoel in de christelijke existentie (d.i. in de christelijke levenswandel en -openbaring) zich zal hebben ingevoegd, dan is het zout smakeloos geworden en dan zal het nergens meer toe deugen dan om buiten geworpen en van de mensen vertreden te worden (Matth. 5 : 13). Juist omdat Van Ruler zoveel dingen heeft gezegd, die ook onder ons, en dan denk ik vooral aan onze studerende jeugd, de aandacht hebben getrokken en die hem ons soms zo nabij doen schijnen, is het goed, dat wij uit dit artikel juist dat naar voren doen komen, dat ons moet doen beseffen, dat tussen hem en de reformatorische leer in verschillende opzichten een kloof gaapt. Daarom kan ook Van Ruler, ondanks vele oorspronkelijke gedachten in zijn werken en veel waardevolle opmerkingen, voor ons geen betrouwbare gids zijn.

Nogmaals onderstreep ik dat Van Ruler heel veel indringende dingen gezegd heeft en dat hij veel bijeengebracht heeft, dat op zijn minst stof tot zeer ernstige bezinning ook, ja juist binnen onze kringen kan zijn. Zo ook in de laatste paragraaf (13) van zijn uitgebreide artikel, waarin hij uitvoerig ingaat op de plaats en taak van de kerk in de wereld. Van Ruler benadrukt daarin de noodzaak van de heiliging van de gemeenschap (volk, maatschappij enz.). Hij wijst daarin zeer nadrukkelijk op de beginnende Nadere Reformatie, die daar toch zoveel ernst mee heeft gemaakt. Deze toch zocht, naar het voorbeeld van het Genève van Calvijn, de hele gemeenschap onder het beslag van Gods Woord te brengen. In deze paragraaf staan vele dingen, die echt ons zullen moeten opwekken om ook als kerk in de wereld met het getuigenis van Gods Woord uit te gaan.

AFRONDING

In een 'Ten besluite' overziet Van Ruler het door hem geschrevene nog eens. En dan schrijft hij enige zinnen op, die ik na veel kritische opmerkingen over en nodige afwijzingen van het door hem geschrevene hier ook niet weg wil laten. Zo schrijft hij: 'Er zij nogmaals onderstreept, dat deze verhandeling uit liefde geschreven is. Ten eerste uit liefde voor de ultra-gereformeerde mensen en groepen. Misschien zijn zij wel de hoop voor de toekomst, wat de

kerk betreft. In ieder geval hun hoge ernst, de wijze waarop zij met het hart leven, de brede mildheid waarmee zij – in bekommerdheid ook om zijn eeuwige zaligheid – de naaste kunnen omgeven, zijn dingen waarover men niet dankbaar genoeg kan zijn'. Vervolgens vraagt hij: 'Hebben de ultra-gereformeerden geen gelijk? Redeneren zij niet logisch en consequent?' Van Ruler betreft zichzelf erbij; ja hij betreft er de Nederlandse volksziel bij.

Na heel veel kritiek op de ultra-gereformeerden schrijft hij tenslotte: 'Intussen . . . er zitten ook waarheidselementen in wat hij zegt'. Dit ten opzichte van de ultra-gereformeerden gezegde, wil ik graag ook op het artikel van Van Ruler betrekken. Er zitten inderdaad vele waarheidselementen in het door hem beweerde; deze op te merken en er mee te rekenen, ja er winst mee te doen, zou dit artikel voor ons toch ook waardevol kunnen doen zijn.

En al zijn er ongetwijfeld in de bevindelijke gereformeerde kringen ontsporingen aanwijsbaar, waarop Van Ruler terecht de aanduiding 'kettters' toepast, in het algemeen gesproken kan ik met deze typering echter niet gelukkig zijn. Naar mijn mening kan men hier of daar wel eens iemand aantreffen, die tot model van Van Rulers beschouwingen gestaan kan hebben; maar de aanduiding 'ultra-gereformeerd' met de inhoud, die er in dit artikel aan gegeven werd, zal nauwelijks voor enige groep in de toch van verscheidenheden rijke Gereformeerde Gezindte kunnen worden aangewend.

Daarom betreur ik, dat, zoals ik uit verschillende waarderingen van dit artikel moet concluderen, velen het verwelkomd hebben als een juiste kenschetsing van de groepen, die aan de rechterzijde van de Gereformeerde Gezindte verkeren. Als het als zodanig fungeren gaat, zal het het bestaan van een toch reeds zo vertekend beeld van deze groepen niet alleen in leven helpen houden, maar zelfs versterken. Het zal goed zijn om het beeld dat anderen van ons hebben telkens na te gaan en ons af te vragen of we er ons in herkennen en of er, ook uit de verkeerde beoordelingen, voor ons iets te leren valt.

We willen als gereformeerden, die de bevindelijke prediking beminnen en in leer en leven aan de gereformeerde levensovertuiging vast wensen te houden, slechts in het bijbels spoor gaan en de belijdenis en het leven der vaders liefhebben. We willen niet ultra-gereformeerd zijn, noch als zodanig aangeduid worden. Geen enkele behoefte is er aan een nadere aanduiding. Gewoon gereformeerd, omdat we naar de gereformeerde leer en het gereformeerde leven, naar de Schrift en de belijdenis ons persoonlijke, kerkelijke, maatschappelijke en politieke leven zoeken in te richten. Op deze leer moet men ons voortdurend kunnen en mogen aanspreken en daar moeten we in de volle breedte van het leven ernst mee maken.

Als de nadere bezinning op Van Rulers artikel dat ook in de kring van onze gemcenten zal helpen bevorderen, zal de kennisname van dat artikel en deze bezinning erop, winst voor ons kunnen betekenen.

2.4 Het theologisch eigene van de Gereformeerde Gemeenten in de Gereformeerde Gezindte

Is er eigenlijk wel reden om dankbaar te zijn dat het kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten mocht ontstaan? Zouden we niet veeleer wat verlegen moeten staan met een 'eigen kerkverband', waaraan zo nadrukkelijk de historische naam van 'Gereformeerde Gemeenten' is gegeven? Dat zijn vragen die zich ongetwijfeld aan ons opdringen, wanneer bijzondere aandacht voor het kerkhistorisch gebeuren van 1907 gevraagd wordt. Daarom moeten we ons rekenschap geven van ons bestaan, ja van *het recht en de noodzaak* van ons zelfstandig bestaan en voortbestaan.

GEREFORMEERD!

Aan dit woord hechten we grote betekenis. We willen deze aanduiding in onze naam niet prijsgeven. Die naam dragen we met een besef van ons voorrecht en onze verantwoordelijkheid.

De naam 'Gereformeerd' getuigt van Gods bewaring van Zijn kerk. Toen deze immers in de duisternis van het roomse bijgeloof dreigde onder te gaan, heeft God Zelf Zijn kerk gereformeerd. Daar legt de geschiedenis van de kerk zeer duidelijk getuigenis van af. We zien daarin bevestigd wat in de Nederlandse Geloofsbelijdenis art. 27 beleden wordt: 'En deze heilige Kerk wordt van God bewaard, of staande gehouden tegen het woeden der gehele wereld; . . . '.

De leer en het leven zijn in die tijd weer onder de tucht van het Woord Gods geplaatst. Onze belijdenisgeschriften spreken een duidelijke taal. Daarin spreekt de kerk na wat God in Zijn Woord heeft geopenbaard. En bij die in de Heilige Schrift en in de daarop gegronde gereformeerde belijdenis van de Goddelijke waarheid willen we als kerk blijven. Om deze leer ging het ook in de Afscheiding van 1834, toen deze leer tegenover het modernisme mocht hoog gehouden en gehandhaafd worden. Daarom was er geen sprake van het formeren van een 'andere' kerk, maar van het blijven bij de oude Gereformeerde Kerk en het zich afscheiden van hen, die van die kerk waren afgeweken. Dit geheel in overeenstemming met wat in diezelfde geloofsbelijdenis in art. 28 uitgesproken wordt: ' . . . onderhoudende de enigheid der Kerk, zich onderwerpende aan haar onderwijzing en tucht, de hals buigende onder het juk van Jezus Christus, en dienende de opbouwning der broederen, naar de gaven die hun God verleend heeft, als onderlinge lidmaten eens zelfden lichaams. En opdat dit te beter onderhouden zou kunnen worden, zo is het ambt aller gelovigen, volgens het Woord Gods, zich af te scheiden van degenen, die niet van de Kerk zijn'.

Vanuit de overtuiging niets anders te hebben willen beogen dan te blijven bij

de oude Gereformeerde Kerk in ons land en bij het gereformeerd belijden, hebben de Kruisgezinden liever het kruis van vervolging en miskenning gedragen, dan de naam 'Gereformeerd' prijs te geven om een koninklijke vrijheid te verkrijgen. Men verkoos te blijven wat men altoos geweest was: gereformeerd in belijdenis en leven.

Bij onze bezinning op het theologisch eigene van onze Gereformeerde Gemeenten zal dat niet uit het oog mogen worden verloren. We willen gereformeerd zijn in oude klassieke betekenis van het woord: in leer, leven en kerkregering. Niet meer, maar ook niet minder.

NADERE REFORMATIE

In het begin van de zeventiende eeuw laat zich in de kerk van ons land een krachtig streven waarnemen om met de eis van Gods Woord voluit ernst te maken. Zowel in het persoonlijke en huiselijke, alsook in het kerkelijke en maatschappelijke leven.

Het is niet genoeg om 'gereformeerd' te *heten*, zonder 'gereformeerd' te *zijn*. En waarlijk 'gereformeerd' zijn, kan alleen in de weg van waarachtige persoonlijke wedergeboorte en bekering.

Een reeks van mannen, die door Gods genade toegerust waren met godsvrucht en wetenschap hebben daarop in hun prediking en geschriften de volle nadruk gelegd. Ze dringen ernstig aan op het onderzoek van het hart en het leven, en de vrucht van de heiliging zal de oprechtheid van het zaligmakende geloof moeten openbaren.

Eén van de eersten in deze reeks is de bekende hofprediker van prins Willem van Oranje, Jean Taffin, die in één van zijn bekendste werken *De mercktekenen der kinderen Gods* opwekt om aan de hand van deze kentekenen hart en leven te toetsen. In hetzelfde spoor zijn velen na hem gegaan. Taffin leefde van 1528-1602. A. Comrie en Th. van der Groe leefden in de achttiende eeuw. Zij hebben op hun wijze op deze merktekenen gewezen.

Zo schreef A. Comrie zijn *Verhandeling van eenige eigenschappen des zaligmakenden geloofs*, waarvan de ondertitel vermeldt: 'Zijnde een Verklaring en Toepassing van verscheidene uitgekijpte teksten des Ouden en Nieuwen Testaments, In welke de zorgeloozen en Tijdgeloovigen worden ontdekt, gewaarschuwd en uitgelokt om het leven buiten zich in een aangeboden Jezus te zoeken. De wegen en gevallen, in welke God Zijn volk brengt, worden voorgesteld, en de oefening en kracht des geloofs daarin verklaard. De gemoedsgevallen en zwarigheden der kleingelovigen worden opgelost, en zij worden volgens de kenmerken vermaand hunnen staat vast te houden en naar vermeerdering des geloofs te staan.'

Th. van der Groe schreef zijn verhandeling over *Het ware zaligmakende geloof*, waarin omstandig gehandeld wordt over de 'nodige voorbereidselen, wezenlijke eigenschappen en onafscheidelijke vruchtgevolgen.'

Deze godgeleerden hebben op de werken van de grote reformatoren met kennis van zaken teruggegrepen. Toen in hun tijd het modernisme zich reeds nestelde in universiteiten en kerken, hebben zij gewaarschuwd tegen de

geest van de Verlichting, die aan het menselijk verstand zo'n grote plaats toekende en waarbij het werk van de Drieënige God in de prediking en zielszorg steeds meer naar de achtergrond gedrongen werd.

Maar ook onderkenden zij in de rechtzinnige kringen ontsporingen van het gereformeerde belijden, in de leerstukken van geloof en wedergeboorte, rechtvaardiging en heiliging.

Hun waarschuwingen zijn in het geheel van de kerk niet ter harte genomen. Ten laatste dreef men hen, die in de kerk bij de leer van de reformatoren wilden blijven, uit, zoals in de Afscheiding ook gebeurde.

Wanneer nu naar het 'theologisch eigene' van de Gereformeerde Gemeenten een onderzoek gedaan wordt, kunnen we niet beter doen dan naar met name A. Comrie te verwijzen, die door zijn geschriften een geweldige invloed heeft uitgeoefend en nog uitoefent. Hij legde bijzondere nadruk op de inplanting door het geloof in Christus. Deze inplanting in of vereniging met Christus is de alle ware geestelijke werkzaamheden voorafgaande daad Gods, die in de inwendige, onwederstandelijke roeping van de uitverkorenen plaats grijpt.

Tegenover een eenzijdig de nadruk leggen op de plicht des geloofs, waarbij met de staat van geestelijke onmacht van de onwedergeboren zondaar niet of nauwelijks gerekend wordt, legde Comrie in zijn tijd de volle nadruk op deze noodzakelijke daad Gods, die naar Gods vrijmachtig welbehagen verheerlijkt wordt in de van God tot het eeuwige leven verkorenen. Grote aandacht wordt besteed aan:

HET WERK VAN DE DRIEËNIGE GOD

a. De verkiezing van de Vader.

Het heil vloeit voort uit de bron van Gods eeuwige *verkiezing*. In het spoor van deze getrouwe godsgezant wordt ook in de Gereformeerde Gemeenten naar die fontein heengewezen. En vanzelfsprekend niet op een zodanige wijze alsof Gods verkiezing de gemeente tot vertwijfeling aan de mogelijkheid van de zaligheid leiden moest. Integendeel. In de prediking van deze Goddelijke verkiezing wordt de mogelijkheid van het zalig worden aangewezen; niet als een mogelijkheid aan de zijde van de mens, maar als een mogelijkheid van Gods zijde. Wat immers bij de mensen onmogelijk is, *is mogelijk bij God*, omdat Hij tot Zijn eeuwige eer Zichzelf verheerlijken zal in het behouden van geheel verloren zondaren, die Hij daartoe soeverein verkoos. In de prediking van de mannen, die het 'eigene' van de Gereformeerde Gemeenten mede bepaalden, zult u het laten opkomen van het heil 'vanuit de eeuwigheid' aantreffen. Natuurlijk zijn er onderscheidingen; die waren er en die zijn er. De prediking van Ds. Ledeboer was onderscheiden van die van de eerste 'kruisgezinden', maar niet fundamenteel. Zo preekt Van den Oever anders dan Ds. Fransen; Ds. G. H. Kersten anders dan Ds. J. Fraanje. Maar hoe onderscheiden naar gaven en inzichten, in de prediking van hen allen vindt u een loflied op de *eeuwige verkiezende liefde*.

En deze prediking, zo nauw zich aansluitend bij wat Calvijn in het licht

stelde en na hem vele anderen, heeft de prediking tot op deze dag bepaald. Maar niet minder wordt in de prediking gewezen op

b. Het borgwerk van de Zoon.

Aan de Zoon, Die tot de uitvoering van Gods welbehagen is geroepen, moet die eer gegeven worden, die Hem toekomt. Hij verwierf als het Hoofd van het Verbond der genade, dat de Drieënige God met Hem van eeuwigheid aanging, alles wat tot de zaligheid van de uitverkorenen nodig is. Hij volbracht al de voorwaarden van het Verbond en Hij verkreeg al de beloften van dat Verbond. Hij volbracht Gods Wet en voldeed Gods recht; Hij baande de doortocht van Gods liefde en genade. In Hem en Zijn middelaarswerk is vervuld: 'Gerechtigheid en gericht zijn de vastigheden van Gods troon; goedertierenheid en waarheid gaan voor uw aanschijn henen.' (Psalm 89 : 15).

Deze middelaarsbediening openbaart de heerlijkheid van Christus als een door God geopende fontein van heil en zaligheid. In de prediking van de gereformeerde vadersen zult u die heerlijkheid van Christus voorgesteld vinden.

Comrie wist zich geschoold in de leer die zo rijk gepredikt is in Schotland ten tijde van de gebroeders Erskine (Ralph en Ebenezer), Thomas Boston en vele anderen. In hun prediking schitterde de heerlijkheid van Christus. Zij hebben Hem gepredikt, de algenoegzaamheid van Zijn offerande, 'waarop de onbeperkte bediening van het Verbond in het Evangelie-aanbod'¹ rust.

In het Verbond der genade wordt Gods verkiezing verwerkelijkt. Daarom houden de Gereformeerde Gemeenten het nauwe verband tussen het Verbond der genade en de verkiezing vast. In dat Verbond zijn 'wezenlijk' alleen de uitverkorenen begrepen.²

In de bediening van het Verbond echter strekken de vrije nodigingen Gods zich uit tot alle hoorders van het Evangelie.

In zijn werken gaat A. Comrie diepgaand in op deze arbeid van Christus als Hoofd en Bedienaar van het Verbond der genade. En niet alleen Comrie, maar ook degenen die met hem hebben gestreden voor de overgeleverde en bedreigde gereformeerde leer.

Er kan en mag geen ander fundament gelegd worden, dan hetgeen gelegd is, namelijk *Christus*. En dan mogen we ook hier verwijzen naar de prediking van hen die ons 'theologisch klimaat' hielpen bepalen. U zult er geen andere Naam tot zaligheid in gepredikt vinden, dan die Ene, Die God onder de hemel onder de mensen geopenbaard heeft.

Maar om Christus in het hart van de zondaar te openbaren is onmisbaar:

¹ Zie E. en R. Erskine en James Fisher, *Het Verbond der Genade*, uitgegeven door Ds. G. H. Kersten in 1948.

² Zie de uitspraken, welke de Generale Synode van 1931 hierover deed.

c. Het werk van de Heilige Geest.

Het deel verkrijgen aan Christus is geen werk waartoe de geestelijk onmachtige mens in staat is. De mens ligt immers in een *totale doodstaat*. Die mag niet verdoezeld worden. Deze doodstaat is vrucht van onze diepe val in Adam, in wie alle mensen van nature kinderen des toorns zijn. Er zijn geen geestelijke mogelijkheden ten goede in de mens overgebleven.

In de prediking komt die totale doodstaat uit. Die moet niet 'theoretisch' beleden en 'praktisch' geloochend worden. Hieraan willen de Gereformeerde Gemeenten ten volle vasthouden. Die doodstaat moet echter wel als schuld, niet als een lot gepredikt worden. Immers worden we in het licht van het 'goed en naar Gods evenbeeld geschapen zijn' nooit van onze verantwoordelijkheid ontslagen.

God blijft elk mens aanspreken op het feit, dat God hem goed en recht schiep. Daarin wortelt onze verantwoordelijkheid. Maar op die verantwoordelijkheid mag geen beroep gedaan worden op een wijze, alsof de mens toch nog wel tot geloof en geloven bekwaam is. Dat is ons ernstig bezwaar tegen een prediking, die men onder een 'gereformeerde' naam zo dikwijls brengt, maar waarin aan de werkelijkheid van onze doodstaat wordt voorbijgegaan.

d. Welmenende aanbod van genade.

Het prediken van deze doodstaat mag echter nooit aangegrepen worden als een verontschuldiging van de onbekeerlijkheid van de natuurlijke onwedergeboren zondaar. Deze doodstaat is immers eigen schuld. En in het licht van Gods welmenende Evangelie-nodiging wordt de schuld steeds groter.

De vraag, of bij het belijden van Gods soevereiniteit in Zijn vrijmachtig verkiezen wel plaats overblijft voor een waarachtig, welmenend aanbod van Gods genade, wordt in de Gereformeerde Gemeenten geheel naar de Schrift onomwonden bevestigend beantwoord. God zoekt Zijn eer, ook in de bediening van het Evangelie aan hen, die in Gods Raad de verworpenen zijn (alhoewel niemand van ons die als zodanig kennen kan).

De prediking van Gods genade, zoals die in de Evangelie-bediening mag en moet geschieden, zal de mens die zich daaronder verhardt, des te schuldiger doen zijn in de dag van Gods gericht. Zo zal God er door verheerlijkt worden in gerechtigheid in hen, die voor eeuwig verloren gaan. Terwijl de Heilige Geest deze uitwendige roeping in het Evangelie in de uitverkorenen krachtig maakt tot zaligheid en zo de zondaar inwendig roept.

e. Inwendige roeping.

De inwendige roeping is het bijzondere werk van de Heilige Geest, waarbij de zondaar uit de geestelijke dood tot het geestelijk leven gebracht wordt. De gemeenten die in 1907 zich tot het kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten verenigden, kenmerken er zich vanouds door dat op de noodzakelijkheid van deze inwendige roeping sterke nadruk wordt gelegd. De uitwendige roeping werd en wordt niet miskend, maar toch wel heel sterk van de inwendige onderscheiden. In deze inwendige roeping wordt het werk van

God de Heilige Geest in het hart van de uitverkorenen verheerlijkt. De wedergeboorte is er zeer nauw mee verbonden. Die wedergeborene verkrijgt deel aan Christus door het geloof, dat de Heilige Geest als een geestelijk vermogen in hem verwekt.

Deze 'hebbelijkheid des geloofs' wordt heel sterk van de 'daad des geloofs' onderscheiden. Zonder die 'hebbelijkheid des geloofs' is geen enkele geloofsdaad mogelijk. Dit geloofsvermogen wordt niet gezien als een 'ingestorte genade', waarmee de wedergeborene nu zelf zal kunnen werkzaam zijn. Het is de Heilige Geest, Die door het Woord op dit ingestorte vermogen inwerkt en daaruit de daden van het geloof voortbrengt. De wedergeborene blijft daarom zo volstrekt afhankelijk van de werking van de Heilige Geest.

DE DRIE STUKKEN VAN DE ORDE DES HEILS

a. De kennis van onze ellende.

In dit werk van de Geest is een orde die in de bekende drie stukken van onze Heidelbergse Catechismus wordt aangegeven: ellende, verlossing en dankbaarheid. Alhoewel er zeer veel onderscheid is in de wijze, waarop de Heilige Geest de uitverkorenen tot bekering brengt, zal nooit deze 'orde des Geestes' uit het oog mogen worden verloren. Het is het werk van de Geest om door de prediking de bevindelijke kennis van deze stukken te schenken.

In zijn bekende verklaring van de eerste zeven zondagen van de Heidelbergse Catechismus schrijft A. Comrie o.a. het volgende: 'Gij ziet, mijn geliefden, dat er drie stukken worden opgegeven, als wezenlijke stukken van de zaligmakende kennis, waarvan het ene zo wezenlijk is als het andere; waartoe ook het ene zowel daartoe behoort als het andere. Het eerste en het derde hoofdstuk zijn zowel delen tot het wezen van het geheel behorende, als het tweede zulks is. Dit wordt door de listen des duivels, werkende onder de gedaante van een engel des lichts, onder de schone schijn van de mensen niet te willen bedriegen, geheel uit het oog verloren; lerende de mensen dat niets zaligmakends is totdat wij dadelijk tot Christus komen, Hem aannemen en onszelf aan Hem kwijt worden.

Men spreekt wel van de kennis der ellende doch niet als een zaligmakend werk, maar slechts als een voorbereiding van de dankbaarheid, alsof die maar een oefening van zedeplichten ware; dat aannemen en kwijt worden is het begin en het einde. Het schijnt dan of de gehele zaligheid hierin gelegen is, omdat dit alleen het wezenlijke stuk is. Men denkt niet, dat Christus ons door Zijn Geest eerst aanvaardt en als Zijn eigendom naast, zonder een enige voorafgaande daad van onze kant, of dat alles dat de Geest van Christus in ons werkt, om door dat inwerken ons werkzaam te maken, alleen geschiedt om ons tot Zijn eigendom te maken. Ook denkt men niet dat de stukken, die gekend moeten worden, somtijds voor de ziel in het ene punt klaarder zijn dan in het andere.

Somtijds zien sommigen dat ze Christus hebben aangenomen, maar zijn daarbij bevreesd dat ze zichzelf in hun diepe ellende nooit zo gekend hebben als ze daarin zijn gezonken; anderen hebben de duidelijkste blijken,

dat in hen de nieuwe natuur is, maar zijn niet zo klaar aangaande de kennis van hun ellende en verlossing; anderen zijn zo gesteld, dat ofschoon ze de twee eerste stukken bevindelijk kennen, dat ze de waarheid van die kennis in twijfel trekken, omdat zij de gevolgen, volgens de leer van de verlossing niet kunnen zien.

Mijne geliefden, ik houd het bij de leer van onze Catechismus. Drie stukken zijn er nodig om in deze troost zalig te leven en te sterven; het ene stuk is zowel zaligmakend als het andere; het ene is zowel een gewrocht van de Geest van Christus als het andere; het ene zowel een wezenlijk deel als het andere: Totum constat ex partibus; geen een deel maakt het geheel uit, maar al de delen samen.

En in dit geloof, al kwamen er duizend tegenop, hoop ik te leven en te sterven; want ik geloof dat de eerste inkomst en aanraking van de Geest van Christus, om in Zijn Naam te naasten en toe te eigenen, zowel zaligmakend is, als de volgende.³

Hierin treft u aan hoe duidelijk er onderscheid kan zijn in de kennisname van deze stukken; tevens valt ook hier de nadruk op het feit dat ook de kennis van het stuk der ellende van zaligmakende aard is en een onmisbaar deel van het gehele werk des Heeren in de bekering van de zondaar tot de levende God.

In de nadere uitwerking van het hier aangehaalde gaat A. Comrie verder en zegt: '2. De kennis van onze ellende is ook daarom van het hoogste belang, dewijl God door Zijnen Geest hier in ons legt het fundament der zaligmakende werkingen, die wij in de tijd ontvangen en waarop het gebouw onzer zaligheid wordt opgetrokken. Er is een fundament buiten ons, namelijk Christus Jezus, en hierop wordt de ziel gelegd of wel in Hem ingelijfd, en door dit leggen op Hem of deze inlijving in Hem, wordt men tot een levende steen. Maar er is ook een fundament in ons en dat wordt gelegd in de zaligmakende kennis van onzen ellendige, zondige en verloren toestand in onszelven. Hier is nu het onderscheid tussen waar en schijnwerk.

Hoever ook iemand door de gemene bewerking ooit komen mag, hier hapert het steeds, want het fundament van al zijn vorderingen is niet gelegd in de waarachtige kennis van zijn zonden en ellenden. Is de grondslag en het fundamenteel werk hier goed gelegd, zo zal het daarop rustend gebouw ook goed worden. Maar mist men het eerste, zo moet ook al het volgende verkeerd worden, zodat zelfs alle wetenschap, verlichting, smaak of proeven der hemelse gaven, ja zelfs de kracht der toekomstige eeuw, dan niets kunnen baten.

O, zo gij niet willens uzelf wilt bedriegen of u met as voeden en met een leugen in uw rechterhand verloren gaan, staat dan veel naar deze bevindelijke kennis en dit waarachtige gezicht van uwe zonden en ellenden.'⁴

3 A. Comrie, *Stellige en practicale verklaring van de Heidelbergse Catechismus*, Rotterdam, 1938, blz. 34/35.

4 *idem*, blz. 36/37.

In deze aanhaling treft u een bijzondere uiteenzetting aan van de noodzaak van de bevindelijke kennis van onze ellende. In het geheel van de Gereformeerde Gezindte wordt deze veelal gemist. We zouden niet willen beweren dat deze slechts in de kring van de Gereformeerde Gemeenten gevonden wordt, maar toch treft men hierin een zaak aan, waardoor deze gemeenten van ouds zich hebben onderscheiden. Wanneer dit in onze gemeenten niet meer zou beluisterd worden, verliezen we dat 'eigene', waarin we, ook door hen die buiten ons zijn, herkend werden.

En bij de herdenking van wat God bijeen bracht en wat zo grote zegen heeft mogen betekenen, is het goed en nodig er ons ook op te bezinnen of er in het geheel van de gemeenten zich geen krachten doen waarnemen, die juist aan dit 'eigene' knagen.

Er wordt in deze tijd ook een prediking begeerd, waarin veel over Jezus gesproken wordt op een wijze alsof men die nog met 'natuurlijke krachten' kan aangrijpen. Juist waar men dat begeren aantreft, vindt u een afkeer van het spreken over de ellende-kennis, waarin 'het fundament in ons gelegd' wordt.

Soms wordt zulk een prediking honend afgewezen, want zo roept men overluid: Het moet alleen Jezus zijn! Inderdaad moet het alleen Jezus zijn; inderdaad ligt het leven geheel en al buiten ons, maar dit laatste moet wel op een bevindelijke wijze geleerd worden. Dat is geheel wat anders dan de grond in de bevinding leggen.

Ook in deze stemmen we gaarne met A. Comrie in: 'Verder is deze kennis onzer ellendigheid voor ons belangrijk, opdat wij daardoor onze zaligheid alleen op Jezus gronden zouden. Dit laatste is onmogelijk, zo wij niet door waarachtige verlichting en inlichting in onszelven zien, dat er niets in ons gevonden wordt, waarop wij ons zouden kunnen of mogen gronden; maar dat integendeel al wat in ons is zonde en ellende zijn.

Velen krijgen door de kloppingen hunner consciëntie wel eens de overtuiging van het een en ander, waarin zij schuldig voor God zijn, zij betreuren zulks, verbeteren het en gaan nu op een zandgrond bouwen; zij hebben wel enige gestalten van droefheid over de zonden, doch die zeer oppervlakkig zijn. Zij zien dat Christus in de wereld gekomen is om zondaars zalig te maken en gaan nu met hun natuurlijke krachten tot Hem uit; zij komen wel tot het woord, tot de letter, maar niet tot de zaak of de Persoon Zelf om hun zielen op Hem en wel op Hem alleen te gronden. En dus is het werk van velen niet anders dan slechts een beredeneerd werk.

De mensen echter kunnen, zonder ooit tot het ware fundament Jezus Christus zelve te komen, van de hoogste gestalten spreken, de hoogste trappen van het geloof opgeven en met hun beredeneerd geloof over het erfdeel des Heeren heersen; waardoor zij menig klein-gelovige in wien Gods waar en zaligmakend werk is, ofschoon zij het er niet voor houden kunnen, mismoe-dig, ja zelfs twijfelmoedig en troosteloos maken, hem toeduwende: indien gij dat en dat in uw geloofswerk niet ondervonden hebt, dan is het mis!

Geen wonder, mijn geliefden, dat deze mensen aldus spreken; een natuurlijk geloof toch kan aan een natuurlijke consciëntie groter troost toebrengen dan

het waarachtig geloof, in kleine beginselen, zulks aan een waarachtige verootmoedigde ziel kan doen. De reden hiervan is klaar; want mijne geliefden, wanneer de kennis der ellende recht is, zal de ziel nooit een grond of een fundament vinden in iets wat zij heeft, doet of geniet; ook niet in de letteren van het Evangeliewoord, totdat zij op Christus, het enig en wezenlijk fundament neerkomt, waarop zij dan met verlaten van alles, nederzinkt op Hem, als een levendigen steen, zodanig gelegd te worden, dat zij zelve tot een levendigen steen gemaakt wordt.

Er zijn velen die, zodra zij enige werken der Wet hebben, door hun natuurlijk geloof, dadelijk op een zandgrond gaan bouwen, maar hun gebouw zal instorten, doch er zijn ook anderen, die eerst diepen en graven, totdat zij aan de Steenrots zelf gekomen zijn, voordat zij met de optrekking van het gebouw durven beginnen.⁵

Zo uitvoerig hebben we A. Comrie aan het woord gelaten om uit dit getuigenis te doen vernemen, dat we ons met deze en andere uitnemende gereformeerde godgeleerden verbonden weten, als we ook in de prediking zo nadrukkelijk aan de noodzakelijkheid van een persoonlijke en bevindelijke kennis van onze *ellende* willen vasthouden.

Aan de krachtige schriftuurlijke uiteenzetting van wat in dit stuk van de Heidelberger geleerd wordt, moet zich dan ook verbinden een ernstig en voorzichtig onderscheiden tussen tijd- of waangeloof en zaligmakend geloof. Onze oude leraars hebben daar steeds veel werk van gemaakt. Het behoort tot het werk van de bediening, dat God Zijn dienaren heeft opgedragen. Jeremia hoort uit de mond des Heeren: 'En zo gij het kostelijke van het snode uittrekt, zult gij als Mijn mond zijn . . .' (Jeremia 15 : 19).

Wie met de geschriften uit de bloeitijd van onze gereformeerde kerk enigermate op de hoogte is, kan weten met hoe grote ijver en nauwgezetheid men daar werk van maakte, opdat de gemeente door geen schijn zou worden bedrogen.

b. De kennis van de verlossing.

Het tweede stuk van de Heidelbergse Catechismus handelt over de verlossing. En die is ten nauwste verbonden aan de Verlosser. De kennis van deze Verlosser is een vrucht van het werk van de Geest. We kunnen Christus niet uit onszelf kennen. Die kennis moet van boven geschonken worden.

Al zou ons Christus in Zijn heerlijkheid door de engelen Gods gepredikt worden als een gewillige, machtige, genoegzame Zaligmaker, Die verlorenen van een eeuwig verderf verlossen kan, dan nog zullen we Hem niet kunnen kennen, wanneer ons niet de geestelijke kennis van Hem door de Heilige Geest geschonken wordt. Christus moet persoonlijk in ons geopenbaard worden.

Al zouden we van onze kindse dagen van de Naam Jezus gehoord hebben en zeer rechtzinnige begrippen omtrent Zijn Persoon en werk koesteren, wanneer Gods Geest in ons hart Christus niet openbaart, ons geestelijke ogen

schenkend om Hem in het Woord te aanschouwen, dan blijven wij blind voor de Heere der heerlijkheid.

Ook hier halen we A. Comrie aan, die zulke uitnemende onderwijzingen biedt: 'O mijne geliefden vrienden, indien gij zoekt na te gaan of de Morgenster dezer waarachtige kennis van de weg der verlossing wel ooit in uwe harten is opgegaan, zo zult gij, volgens Gods Woord, bij vernieuwing weten dat God Zelf het u geopenbaard heeft.'

Wij geloven dat hierin zich de Gereformeerde Gemeenten niet onderscheiden van hen, die binnen het geheel van de Gereformeerde Gezindte met ons aan dit werk van de Heilige Geest willen vasthouden. Toch weten we, dat in vele kerken van gereformeerde signatuur aan die zo persoonlijke, bevindelijke openbaring van Christus te lichtvaardig wordt voorbijgegaan.

Reeds heel kort na de Afscheiding openbaarden zich binnen de kerken, die door de Afscheiding buiten het Hervormde Genootschap zich stelden, tegenstellingen op theologisch gebied; en deze theologische verschillen hadden ten diepste betrekking op het bevindelijke leven.

Toen de kruisgemeenten ontstonden, speelde een grote rol de weigering om aan de aardse vorst vrijheid aan te vragen en daarbij de naam van de Gereformeerde Kerk prijs te geven. Dat kon, mocht en wilde men niet. En terecht. Maar behalve deze zaak speelden ook theologische motieven mee.

De eenvoudige kruisgezinde voormannen hebben het niet allemaal zo theologisch verantwoord kunnen formuleren, maar ze hebben terdege beseft, dat er ten aanzien van het waarachtige geestelijke leven verschillen openbaar werden, die de 'levens-vragen' raakten. Ook toen waren er die over een 'natuurlijk geloof' spraken, waarmee de zondaar zelf tot Jezus komen moest.

Met grote ernst en bewogenheid hebben de kruisgezinde voorgangers de nadruk gelegd op het werk Gods in het kennen van en komen tot Jezus. Niet anders sprak Ds. Ledeboer. En in de gang van de geschiedenis van de gemeenten, die uit kruisgezinden en Ledeboerianen ontstonden, is dit telkens weer terug te vinden.

Bij het herdenken van de zo zegenrijke vereniging van 1907 mag op dit 'eigene' wel bijzondere nadruk gelegd worden. Indien dit teloor zou gaan, omdat door de geest van veroppervlakkiging de kennis en ervaring van dit wonderwerk van Gods genade niet meer met klem naar voren komen zou, zouden onze Gereformeerde Gemeenten hun bestaansrecht als een zelfstandige kerkformatie beslist verliezen.

Daarom moet ons dankbaar herdenken van het verleden ook gepaard gaan met een zeer ernstige bezinning op onze verantwoordelijkheid om in het heden dit 'eigene' te mogen bewaren, gedachtig aan het: 'O Timotheüs, bewaar het pand u toebetrouwd, een afkeer hebbende van het ongodelijk ijdel roepen, en van de tegenstellingen der valselijk genaamde wetenschap; dewelke sommigen voorgevende, zijn van het geloof afgeweken . . .' (1 Timotheüs 6 : 20 en 21).

We hebben reeds in het voorgaande geschreven, dat er vóór er van enige geestelijke werkzaamheid in het hart sprake kan zijn, er een daad van Gods

⁵ *idem*, blz. 37/38.

genade plaats grijpen moet, waarbij de uitverkoren zondaar van Adam wordt afgesneden en Christus wordt ingelijfd door een geloof, dat Gods Geest als een 'hebbelijkheid' werkt. Daaruit brengt diezelfde Geest door middel van de bewerking met het Woord Gods de onderscheidene daden van het geloof voort. En tot die daden van het geloof rekenen we dan allereerst de kennis van God in het aangezicht van de Wet.

We schreven er reeds over, maar willen ook hier daarop nog wijzen. Juist vanwege het grote belang dat we als Gereformeerde Gemeenten in deze tijd ook hebben bij een recht verstaan en bewaren van deze leer.

We laten opnieuw A. Comrie aan het woord, nu u iets voorhoudend uit zijn verhandeling van de zevende zondag: 'O mijne geliefden, ik vrees uit de grond mijner ziel voor velen, zij zijn hoog en spreken uit de hoogte van de grootste daden des geloofs; ze hebben nooit pijn noch gevoelige angsten gehad en weten evenmin als Luthers prior wat verbrijzelde beenderen zijn en kunnen evenwel velen meesterachtig veroordelen en zich tot keurmeesters van de staat van anderen opwerpen, ofschoon zij geen blijken geven van een ingewrochte geloofskennis van God noch van zichzelfen.

'Het is jammer', zei eens een oud christen, 'dat men nu een tijd beleeft waarin mensen met een stap en een sprong grote verzekerde en bevestigde christenen worden, zonder ooit die zielsangsten en waarachtige vernedering onder en over de zonde gehad te hebben en zich ook niet anders vertonen als zij tevoren waren; alsof zij dat verzekerde geloof maar hadden om des te vrijer en zoetvoriger te zondigen en met hun voorgewend geloof alles goed te maken.' Het placht voor dezen zo niet te wezen, gij kunt dan oordelen of wij verbeterd of verergerd zijn.

Eindelijk, het is een kennis die de ziel, welke door zelfverheffing uit den staat van geluk is gevallen, diep doet zinken of indalen in haar eigen nietigheid, haar van alles ontkleedt en ontbloot en naakt uitschudt, waardoor zij voor God waarachtig in de dood valt, niet die haar slechts half dood of in een bezwijming doet geraken, maar geheel en al dood maakt. Zonder dit is het een teken dat wij nimmer de geloofskennis van God en van onszelven gehad hebben als een gewrocht van God de Heilige Geest, werkende in onze zielen door de Wet, als onze tuchtmeester tot Christus, om ons God en onszelven te doen kennen. En uit het gemis hiervan is dat Christus niet geheel begeerd, gezocht noch omhelsd wordt.

Men kan het geloof of een schijn daarvan beoefenen, door de oude natuurkrachten, en zich naar de leiding van het Evangelie schikken, zonder ooit te weten of de noodzakelijkheid te zien, dat God Zijn Zoon in onze harten openbaren moet door de onmiddellijke werking van Gods Geest in, door en met het Evangelie. Als velen hun eigen consciëntie onderzochten, zij zouden zien dat zij maar een beredeneerd geloof hebben; dat zij met hun oude natuurkrachten, door behulp van een schakel der Evangeliewaarheden opgeklommen zijn tot Christus; maar dat Christus Zelf, eer zij Hem omhelsen konden, nooit door de onmiddellijke werking van de Geest aan hun ziel door Goddelijk licht ontdekt is geworden en dat zij derhalve niet een aasje van het ware geloof hebben, hoe sterk hun beredeneerd geloof zijn mag.'

En even verder zegt hij: '... maar dat is Gods weg met Zijn uitverkorenen, die tot jaren van onderscheid komen, dat Hij hen zaligmakend door de dadelijke toepassing van de verlossing door Christus aan hen, als de eerste blijk van Zijn eeuwige liefde, onder het tuchtmeesterschap van de Wet, in de hand van Christus' Geest stelt, om hen te overtuigen en diep te vernederen in een waarachtige verootmoediging voor God, opdat zij, in de diepte huns verdoemlijken staats neerdalende, waarachtige boete, berouw en leedwezen zouden hebben, zowel over hun aangeboren als dadelijke zonden en ook de volstrekke noodzakelijkheid van een Borg en Middelaar, op een zaligmakende wijze, met de volste en levendigste overtuiging van hun ziel, zien zouden; ...'

En nu zal deze geloofskennis, waarin de Heilige Geest uit de Wet de zondaar verbrijzelde, gevolgd worden door een geloofskennis van Christus, als de enige weg der zaligheid. Uit en door het Evangelie gaat Gods Geest Christus openbaren in Zijn heerlijkheid, beminnelijkheid, noodzakelijkheid, gepastheid, genoegzaamheid en bereidwilligheid om zulke verloren zondaren volkomen te kunnen en te willen zalig maken.

In deze geloofskennis zijn trappen. Niet aanstonds komt men tot de hoogste trap.

'Velen komen met een stel en sprong tot de hoogste trap; maar het waarachtig geloof uit een voorgaande geloofsverootmoediging groeit, gelijk de edele planten, langzaam van trap tot trap, tot zijn volkomenheid in de dadelijke beoefening of uitwerkende daden.'

Het is een voorrecht om aan deze geloofskennis deel te hebben verkregen. '... zo gij het hebt, het zal u met blijdschap doen scheiden van uw zonden, ja uw troetelzonden en boezemlusten een eeuwig vaarwel doen zeggen; het zal u uw eigengerechtigheid, die gij als een gewin achtte, voor schade doen houden en als een schadelijk drek doen wegwerpen om de uitnemendheid van de kennis van Christus; het zal u de beroving uwer goederen met blijdschap doen ondergaan en u een eer doen rekenen, al was het dat gij met de apostelen om Christus' wille gegeseld werd; het zal u doen zeggen: ofschoon ik Hem nog niet gevonden heb en slechts zoekende ben naar Hem, die mijn ziel liefheeft en ofschoon ik niet durf te zeggen: mijn Liefste is mijn en ik ben de Zijne, evenwel al was het tweemaal zeven jaren, al was het dat ik die in kermen, zuchtingen en gebeden met vele tranen moest doorbrengen, ik tel die slechts als zeven dagen, zo ik Hem eindelijk maar eens vinden en Hij de mijne worden mag.'

Het is duidelijk dat hierin geleerd wordt dat, hoe nodig en betekenisvol deze openbaring van Christus is, er ook in de geestelijke wasdom een nader kennen van Christus zal geschonken worden, waarin Hij gekend zal worden als Die, Die ons van God tot wijsheid, rechtvaardigmaking, heiligmaking en tot een volkomen verlossing geschonken is. In die geestelijke wasdom zal de Heere Zijn uitverkorenen leiden tot de bewustheid van hun met God in Christus verzoend zijn en de Drieënige God zal alsdan verheerlijkt worden

6 *idem*, blz. 470/471. 7 *idem*, blz. 475. 8 *idem*, blz. 478.

als de God van hun volkomen zaligheid.

Op deze onderscheiden trappen des geloofs hebben de ouderen ons dikwijls gewezen; ze zijn naar de Schrift. Daarom mag en moet gesproken worden over de bekommerden, de onverzekerden, opdat ze tot de vastheid, die in Christus is, geleid zouden worden.

U zult in de beste van de werken van onze oude godgeleerden hierover gesproken zien. Neem ze ter hand. We noemen maar enige namen: Smytegelt, Schortinghuis, Van der Groe, Comrie, W. à Brakel, enz. enz. En aansluitend aan hun geschriften en onderwijzingen is het theologische klimaat in onze Gereformeerde Gemeenten er ook door bepaald.

Ook in onze tijd dreigen er gevaren. Soms wordt smalend over 'dit gekrookte riet en deze rokende vlaswiek' gesproken, maar Gods volk kent de worstelingen, die het leven der genade eigen zijn, en waarbij ook in onderscheidene geloofsstand onderscheiden kennis van God en goddelijke zaken wordt ervaren.

c. De kennis van de dankbaarheid.

Het derde stuk van de Heidelbergse Catechismus beantwoordt de vraag: Hoe wij Gode voor zulk een verlossing dankbaar zijn.

Wanneer in het tweede stuk gesproken wordt over de zaligmakende kennis van Christus, Die door Zijn bloed de schuld der Zijnen voor God verzoend heeft en daarmee ten nauwste de vrije rechtvaardiging van de goddeloze wordt gepredikt, dan valt in het derde stuk de volle nadruk op de *heiliging*.

In de inleiding van dit artikel is gewezen op de betekenis van de Nadere Reformatie voor de bepaling van het 'eigene' van onze Gereformeerde Gemeenten. Nu, deze Nadere Reformatie kwam heel sterk op voor de heiliging van het leven; in deze heiliging zou de waarheid van geloof en bekering moeten openbaar worden. Daarin sluit de Nadere Reformatie zeer nauw aan bij Calvijn.

Onder de reformatoren wordt hij de man geacht, die nadrukkelijker dan de anderen op de noodzaak van de heiliging wees. Deze heiliging omvat het gehele leven, zowel persoonlijk, huiselijk, maatschappelijk als staatkundig. De gerichtheid van het leven is de toekomst des Heeren.

Calvijn schrijft in zijn bekende *Institutie of onderwijzing in de Christelijke Godsdienst* een vijftal hoofdstukken over het leven van de christen. De titels van deze hoofdstukken, die men in het derde boek van de *Institutie* vindt, zijn deze:

Hoofdstuk 6: Over het leven van de christen; en in de eerste plaats met welke bewijzen de Schrift ons daartoe vermaant.

Hoofdstuk 7: De hoofdsom van het christelijk leven; waar gesproken wordt over de verloochening van onszelf.

Hoofdstuk 8: Over het dragen van het kruis, hetwelk een deel is der zelfverloochening.

Hoofdstuk 9: Over de overdenking van het toekomstige leven.

Hoofdstuk 10: Hoe men het tegenwoordige leven en zijn hulpmiddelen

gebruiken moet.

Wie deze hoofdstukken leest en deze vergelijkt met de wijze, waarop het leven in Genève onder de tucht van Gods Wet gebracht werd, zal getroffen worden door de bijzondere ernst, die gemaakt werd met het leven, waartoe de Heere vermaant. Zowel door de prediking, waarin tot zulk een leven wordt opgewekt, als door middel van de oefening van de christelijke tucht zocht Calvijn de heiligmaking te bevorderen. Hierop hebben ook de mannen van de Nadere Reformatie de volle nadruk gelegd. Het valt buiten het bestek van dit artikel om daarop nu breed en diep in te gaan.

Een hele reeks uitspraken uit de geschriften van onze vaders zouden ons ten dienste staan om dit aan te tonen. We willen slechts enige woorden van Calvijn aanhalen: 'Ofschoon de Wet des Heeren een zeer goede en zeer geschikt geregelde orde heeft om het leven naar te richten, heeft het toch de hemelse Leermeester goed gedacht op een nog nauwkeuriger wijze de Zijnen te vormen naar de regel, die Hij in de Wet had voorgeschreven. En van deze wijze is dit beginsel: dat het de plicht is der gelovigen aan God hun lichamen te geven tot een levende, heilige en Hem welbehagelijke offerande, en dat daarin de rechte dienst van Hem gelegen is (Romeinen 12 : 1). En daaraan wordt de grond ontleend om hen te vermanen, dat ze zich niet aanpassen aan de gedaante dezer wereld, maar dat ze veranderd worden door de vernieuwing huns gemoeds, opdat ze mogen beproeven, wat de wil Gods is.'

Ook in de Gereformeerde Gemeenten is dit woord van de Schrift, door Calvijn en anderen uitgelegd, ernstig genomen: De gedaante dezer wereld gaat voorbij. De gemeenten zijn vaak beschuldigd van een wettische ijver. Ten onrechte. Men moet groot onderscheid maken tussen een wettische ijver en een evangelische heiliging. In dit laatste wordt de Wet Gods ernstig genomen. Daaruit vloeit voort een zich sterk afkeren van een leven, waarin de 'overdenking van het eeuwige leven' ontbreekt. Telkens weer wordt er toe opgewekt, opdat we door het vele wat het tegenwoordige leven ons biedt, niet worden afgetrokken van de dienst, waartoe Gods Wet vermaant.

Men heeft wel honend de eenvoud van het leven van de gemeenten bespot, maar het waren de slechtste tijden niet, waarin het leven van de gemeenten in het midden van de wereld de aandacht trok. Het heeft vanouds behoord tot het 'eigene' van onze Gereformeerde Gemeenten om op te wekken geen gemeenschap te onderhouden met de onvruchtbare werken der duisternis. De christen behoort 'een vreemdeling hier beneên' te zijn; een pelgrim die bekent hier slechts gast en vreemdeling te zijn, maar die een beter vaderland zoekt (Hebr. 11 : 13 en 14).

Overigens betekende dit niet zich af te keren van een roeping in het leven. In het bijzonder Ds. G. H. Kersten heeft ertoe bijgedragen, dat bij het belijden 'niet van de wereld' niet zou vergeten worden, dat we ook 'in de wereld' zijn. Op het terrein van het onderwijs hebben onze gemeenten zich sterk beijverd; op het staatkundig gebied werd de Staatkundig Gereformeerde Partij een

⁹ Calvijn, *Institutie*, vertaald door Dr. A. Sizoo, deel 2, blz. 183/184.

organisatie, waarbinnen ook de Gereformeerde Gemeenten hun politieke verantwoordelijkheid konden beleven.

Daarin werd heel duidelijk, dat men zich van een nationaal-gereformeerd-zijn nimmer heeft afgekeerd. Het gebrek aan mogelijkheden heeft in het verleden een onbijbelse afkeer van het dagelijkse, natuurlijke leven helpen bevorderen. Dat was echter niet gereformeerd. De betekenis, die Ds. G. H. Kersten in dezen voor de gemeenten had, kan niet licht overschat worden.

VERANDERING

De tijden veranderen, zegt een oud gezegde, en wij met hen. Dat is ook in de geschiedenis van het kerkverband bevestigd. Daarom moet herdenken ons nopen tot bezinnen, bezinnen op dit 'eigene'. En dat 'eigene' wordt aangevochten, zowel ten aanzien van de leer, die we belijden, als ook ten aanzien van het leven, dat we voorstaan. Aangevochten van buitenaf: denk aan de geweldige invloed, die uitgeoefend wordt door de moderne theologie; ook aan de zuigkracht van het moderne leven. Aangevochten van binnenuit, wanneer de 'waarachtige beleving' teloor gaat en slechts 'natuurlijk geloof' overblijft; en vanuit dat 'natuurlijk geloof' zal ook het besef van het *vreemdeling zijn op aarde* worden aangetast.

Daarom zij onze bede dat we ons zeer nauwgezet rekenschap geven van het 'eigene' van onze gemeenten en van de grote waarde ervan, zowel in het verleden als in het heden.

De Heere, Die de gemeenten bijeenbracht en door allerlei strijd en zorg heen ook bijeenhield, beware ons genadiglijk bij de leer van de Schrift en het leven, dat deze siert.

Dan vervullen we te midden van de Gereformeerde Gezindte in de breedste zin van het woord, de roeping om voor dit gereformeerde erfgoed te strijden.

Daarom brenge ons de Heere de boodschap in gedachtenis, die we aantreffen in de woorden van de Heere in de brief aan de gemeente van Sardis: *'Gedenk dan, hoe gij het ontvangen en gehoord hebt, en bewaar het en bekeer u!'* (Openbaring 3 : 3).

BEWAREN EN BEKEREN

Het komt er juist nu op aan om de overgeleverde leer te bewaren! Dat betekent strijd; dat vereist bekering. Want er is geen reden om ons trots te verheffen, veeleer ons te verootmoedigen. De Heere zegende de gemeenten en zegt nog. Er is veel, heel veel om met verwondering op te zien; maar ook veel, dat kan bekommeren en verontrusten.

Daarom moeten we niet in eigen roem eindigen, wel ootmoedig erkennen hetgeen de Heere gaf.

Maar herdenken zonder bekeren kan geen dankzegging zijn, die de Heere behaagt.

Op zoveel wat de Heere gaf, mogen we nu als nageslacht terugzien met

blijdschap en erkenning.

Om zoveel wat ons bedreigt, worden we juist nu geroepen tot: **BEWAAR HET EN BEKEER U!**

Want alleen dan mogen we pleiten op de belofte aan de gemeente van Filadelfia: 'Omdat gij het woord Mijner lijdzaamheid bewaard hebt, zo zal Ik ook u bewaren uit de ure der verzoeking, die over de gehele wereld komen zal, om te verzoeken, die op de aarde wonen.

Zie, Ik kom haastelijk; houd dat gij hebt, opdat niemand uw kroon neme.' (Openbaring 3 : 10 en 11).

3 NAAR DE REGEL VAN DE SCHRIFT

De drie artikelen van wijlen Ds. A. Vergunst, die de lezer in dit derde hoofdstuk aantreft, hebben als thema meegekregen: 'Naar de regel van de Schrift'.

Het eerste artikel werd nimmer eerder gepubliceerd. Het gaat over 'De ernstige aanbidding van Christus en de Verbondsweldaden in het Evangelie'. Ds. Vergunst heeft met de titel van dit artikel geciteerd uit de zesde uitspraak, die de Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten in 1931 deed over het thema verkiezing en Verbond. In dit artikel vinden wij een bezinning van de hand van de schrijver op de situatie, die ontstaan is na de droeve scheuring van ons kerkverband in 1953. Ds. Vergunst geeft zich hier rekenschap van hetgeen in onze gemeenten altijd geleerd is over de aanbidding van Christus in het Evangelie aan de hoorders van het Woord Gods. De zes uitspraken van 1931 dienen daarbij als zijn uitgangspunt. Na een kort verweer tegen de kritiek, die van diverse zijden op deze uitspraken is losgekomen, toetst de schrijver ze aan de Heilige Schrift, aan de gereformeerde belijdenis en aan de opvattingen van verscheidene gereformeerde godgeleerden. Het artikel is een torso gebleven; het mist een afrondend slot. Er kan geen duidelijker illustratie worden gegeven van het feit, dat Ds. Vergunst midden in de kracht van zijn leven en midden uit zijn werkzaamheden is weggeroepen, dan dit artikel.

Het tweede artikel is wel eerder verschenen, namelijk in *De Saambinder*. Het bevat een verhandeling over de bekende vraag uit de Heidelbergse Catechismus: 'Voor wie is het Avondmaal des Heeren ingesteld?' De vraag naar de relatie tussen het doen van belijdenis des geloofs en de gang naar het Heilig Avondmaal wordt besproken; daarnaast wordt Calvijn uitvoerig aan het woord gelaten, zowel uit zijn *Institutie*, alsook uit zijn *Commentaren* en uit zijn in 1540 verschenen werkje *Korte verhandeling over het Heilig Avondmaal van onze Heere Jezus Christus*. Dit tweede artikel eindigt (typerend voor de zo brede belangstelling van Ds. Vergunst!) met een korte verhandeling over de verhouding van de beide sacramenten in de zendingssituatie.

Ook het derde in dit hoofdstuk opgenomen artikel verscheen reeds eerder in *De Saambinder*. Het behandelt de roeping tot het predikambt, gaat in op taak en werkwijze van het curatorium en eindigt met een breed citaat uit de zo aangrijpende voorrede van Jacobus Koelman op het boek van Hugo Binning, *Ettelijke gronden van de christelijke religie*. Wie deze voorrede aandachtig leest, zal niet meer zo gemakkelijk kunnen instemmen met het nogal eens gehoorde verwijt, dat het curatorium de eisen voor de toelating tot de Theologische School te scherp zou stellen.

Deze drie artikelen, waarvan wij de inhoud nu summier hebben weergegeven, staan betrekkelijk los van elkaar. Toch hebben zij wel sterk gemeenschappelijke trekken. In de eerste plaats treft de sterke binding aan de Heilige Schrift, waardoor alle artikelen worden gekenmerkt. Hier is geen speculerend theoloog aan het woord, geen man die stokpaardjes berijdt zonder zich de kritische vraag naar de schriftuurlijke basis van zijn beschouwingen te stellen. Neen, er is een voortdurend vragen naar hetgeen de Schrift zegt over de materie, die aan de orde is. Ds. Vergunst begeerde *schriftuurlijk* te schrijven, hetgeen nog iets anders is dan het betoog met zoveel mogelijk bijbelteksten te vullen.

In de tweede plaats treft ons in deze drie artikelen de sterke belangstelling voor de geschiedenis van het gereformeerde protestantisme. Wie (zoals ondergetekende) het voorrecht heeft genoten, Ds. Vergunst op de Theologische School als docent te hebben gehad, weet, dat hij op dit gebied der kerkgeschiedenis in zijn volle kracht was. Gods voorzienig beleid heeft het zó beschikt, dat ik nu wekelijks zitten mag in dezelfde kamer, in dezelfde stoel, waarin Ds. Vergunst destijds als docent zoveel jaren gezeten heeft. Dikwijls dwalen mijn gedachten dan terug naar de tijd, waarin wij, vaak met z'n tweeën, in deze kamer gebogen zaten over de werken die ons uit de tijd der (Nadere) Reformatie zijn nagelaten. Wij bespraken daar samen Calvijn, Brakel, Brahé, en vooral natuurlijk . . . Comrie.

Het scheen mij vaak toe, dat mijn docent van Ds. G.H. Kersten (eens zijn docent!) de grote liefde tot de theoloog van Woubrugge had geërfd. Ook hij kon immers, zoals Ds. Kersten weleer, zonder overdrijving zeggen, dat hij Comrie 'vermalen' had. In Comrie boeide hem diens evenwichtigheid, diens liefde en bewogenheid met de 'kleinen' in de genade, vooral ook diens schriftuurlijk spreken over de noodzakelijkheid van de persoonlijke inlijving in Christus. En Ds. Vergunst is erin geslaagd, die liefde tot de prediking van de Nadere Reformatie op mij over te dragen. Hoe bezielend wist hij erover te spreken, dat het ook voor déze tijd, ook voor ónze gemeenten, zo broodnodig is, dat deze prediking bewaard blijve!

Dit brengt mij op het derde motief, dat in deze drie artikelen (ik mag wel zeggen, in dit gehele boek) treft: de sterke liefde voor de gemeenten, waarin hij geboren en getogen was. In jarenlange persoonlijke omgang met hem heb ik bemerkt, dat het waarlijk leefde bij hem, wat Paulus ergens schrijft: dagelijks overvalt mij de zorg van al de gemeenten. Was er bloei, dan kon hij er soms bijna kinderlijk blij mee zijn; waren er moeilijkheden, dan leed hij er zichtbaar onder. Kerkistisch was hij niet; hij behield een brede blik binnen het geheel van de Gereformeerde Gezindte. Evenwel: hij kon hartstochtelijk opkomen voor de eigen identiteit onzer gemeenten, voor hun historisch bestaansrecht binnen de Gereformeerde Gezindheid; sommigen, die hem hierin 'groepsdenken' verweten, deden hem tekort.

Om deze drie dingen (en om meer), die in deze artikelen uitkomen, missen wij onze geliefde broeder zeer. Wij missen hem, maar wij misgunnen hem niet de vreugde zijns Heeren.

Ds. A. Moerkerken

3.1 De ernstige aanbieding van Christus en de Verbondsweldaden in het Evangelie

In het jaar 1953 heeft een droevige scheuring het kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten in twee delen doen uiteenvallen. Helaas! Niemand zal zich over zo'n gebeurtenis willen verheugen. In de uitermate donkere tijden die wij nu beleven, zou eerder een bijeenvergaderen van die delen van Gods kerk gewenst zijn, die verspreid en verstrooid over ons land, gezamenlijk willen leren en leven naar Gods Woord en de oude gereformeerde belijdenis. Alhoewel een ernstige poging om weer met elkaar in gesprek te geraken in 1965 op voorstel van de Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten ondernomen werd, is deze poging niet met de gewenste uitslag bekroond. Door de jaren heen schijnt de tegenstelling dieper en de verwijdering groter geworden te zijn.

Nauwelijks is een gedachtenwisseling mogelijk. De diverse 'schermutselingen' in de kerkelijke bladen ontaarden dikwijls in felle verwijten en scherpe beschuldigingen. Een diep geworteld wantrouwen jegens elkander tekent de verhouding tussen de beide kerkelijke groeperingen, die reeds zo lang geleden nog verenigd waren.

Opmerkelijk is echter, dat beide kerkelijke groeperingen zich blijven verbonden weten aan de mannen, die in het verleden voor deze kerken van zo grote betekenis geweest zijn. Hun schriftelijke nalatenschap geniet bij beide een hoge waardering. Alhoewel een reeds lang gescheiden leven vanzelfsprekend een ontwikkeling van een min of meer 'eigen' identiteit bevordert, is de verbondenheid van voorheen nog duidelijk aanwijsbaar in de leer, het leven en de kerkregering.

Een ernstige bezinning op wat nu eigenlijk het grote verschil tussen de beide groepen is, is wel gewenst. Want daaraan heeft het ongetwijfeld de jaren door ontbroken. Temeer ben ik daarvan overtuigd, nu ik mij diepgaand heb beziggehouden met de diverse publicaties, die in de voorbijgegangene jaren verschenen en waarin gepoogd wordt het 'leerstellige' onderscheid aan te tonen. Dit onderscheid wordt dan voornamelijk aangetroffen in de verschillende opvattingen, die men heeft over de aanbieding van Christus in het Evangelie aan de hoorders van het Woord Gods.

Wellicht zal men vragen of het aan die bezinning dan inderdaad ontbroken heeft. Er is toch reeds veel, heel veel over geschreven! Zeer zeker. Maar op zijn minst mag de vraag gesteld worden of in de aan deze zaak gewijde geschriften een *eerlijk beeld* is getekend van de opvattingen, die daarover in de kring van onze gemeenten bestaan en van ouds bestaan hebben.

Daarom pogen we in de eerste plaats deze opvattingen uiteen te zetten en vervolgens aan deze uiteenzetting de beschuldiging te toetsen, die bij herhaling met felheid aan ons adres gemaakt wordt.

Het lijkt ons noodzakelijk in de formulering van het omstreden leerstuk ons nadrukkelijk te houden aan de bewoordingen, die de Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten in 1931 gebruikte, toen er over het Genadeverbond een aantal uitspraken gedaan zijn, die voor onze Gereformeerde Gemeenten kerkelijk gezag hebben.

Uitspraken

Welke waren die uitspraken? We lezen die in de *Handelingen* van deze Synode, waarin vermeld wordt, dat op 21 mei 1931 het navolgende behandeld werd:

'De Particuliere Synode van het Noorden wenst aan het oordeel der Generale Synode te onderwerpen de volgende uitspraken, waartoe zij kwam op haar vergadering van 21 februari 1929:

1. Dat geen wezenlijk onderscheid is te stellen tussen het Verbond der verlossing (van eeuwigheid) en het Verbond der genade.
2. Dat de Heilige Schrift slechts twee Verbonden kent en niet drie, nl. het Verbond der werken en het Verbond der genade.
3. Dat Christus is de tweede Adam, van Wie de eerste Adam als hoofd van het Werkverbond, een voorbeeld was (Rom. 5:14) en dat Rom. 5:12-19 zeer duidelijk handelt van de twee Verbondshoofden.
4. Dat wel het Genadeverbond van eeuwigheid met de uitverkorenen in Christus is opgericht, maar de openbaring van het Genadeverbond in de tijd eerst volgt op de verbreking van het Werkverbond. (Door deze openbaring is te verstaan de oprichting van het Verbond met de uitverkorenen, die in de tijd der minne in het Verbond worden ingelijfd).
5. Dat wel het Genadeverbond een uitwendige openbaringsvorm heeft, die onder Oud en Nieuw Verbond wisselt, en velen omvat die verworpen zijn, maar dat alleen de uitverkorenen in het Verbond der genade wezenlijk begrepen zijn.
6. Dat de verantwoordelijkheid van de mens wortelt in de schepping, krachtens welke schepping God van de gevallen mens Zijn beeld terug vordert. Die verantwoordelijkheid wordt te groter door de bemoeienissen die God met de mens maakt, als duidelijk blijkt o.a. uit Lukas 10:13-15.

Een brede en aangename bespreking had over deze zes punten plaats. Gewezen werd op het gevaar van remonstrantisme. De strijd over het Genadeverbond is van oude datum. Arminius, professor te Leiden, is begonnen de drie Verbonden te leren, louter met het doel de algemene verzoeningsleer ingang te doen vinden in de kerk. Dat is de wortel. Daartegen hebben zich alle rechtzinnige leraars verzet, en nooit anders geleerd dan dat het Verbond der genade in zijn wezen alleen de uitverkorenen aangaat, al was het dat sommige dier leraars *enig* onderscheid zagen tussen Verbond der verlossing en Verbond der genade.

Dat onderscheid raakte nooit het *wezen* des Verbonds. En die aloude beproefde leer des Verbonds moet gehandhaafd. De kerk heeft te waken

tegen de oppervlakkigheid van onze tijd, die het wezen des Verbonds in de vorm doet opgaan.'

Conclusies

Met algemene stemmen verenigt de Synode zich met het zestal uitspraken, en spreekt uit:

- a. dat het Verbond der genade staat onder de beheersing van de *uitverkiezing* ter zaligheid; dat het wezen des Verbonds daarom alleen geldt de uitverkorenen Gods en nooit gelden kan het natuurlijk zaad. Dat aard en wezen van het Verbond der verlossing en Verbond der genade één zijn en niet twee. In wezen is het één Verbond.
- b. dat de Heilige Schrift slechts spreekt van *twee* Verbonden in betrekking tot des mensen eeuwige staat, nl. het Verbond der werken en het Verbond der genade.
- c. dat wat het wezen des Verbonds betreft, de Heilige Schrift alleen spreekt van *twee Hoofden*: Adam hoofd van het Verbond der werken; Christus Hoofd van het Verbond der genade, volgens Rom. 5:12-19, 1 Kor. 15:22, enz.
- d. dat een verbond in zijn *wezen* twee partijen kent; dat gelijk God met Adam als het vertegenwoordigend hoofd van al zijn zaad, het Verbond der werken heeft opgericht, also met Christus als het vertegenwoordigend Hoofd van al de Zijnen, het Verbond der genade is opgericht, terwijl het (subjectief) wordt opgericht met al de uitverkorenen, als zij door wedergeboorte en geloof, in de tijd in dat Verbond worden ingelijfd.
- e. dat het Verbond der genade van God een bediening heeft ontvangen, een openbaringsvorm, die wisselde en die meerderen omvat dan de uitverkorenen Gods. Deze laatsten echter alleen, zijn wezenlijk in het Verbond begrepen.
- f. dat de verantwoordelijkheid van elk mens wortelt in de schepping. Geschapen naar Gods beeld, eist God van de gevallen mens Zijn beeld terug. En die verantwoordelijkheid is groter, naarmate God bemoeienissen met hen maakt. In het bijzonder wordt die verantwoordelijkheid groter door de ernstige aanbidding van Christus en de Verbondsweldaden in het Evangelie, als blijkt uit vele plaatsen, als Ezech. 33:11; 2 Kor. 5:20; Matth. 23:37; Lukas 10:13-15; Joh. 3:36; Joh. 5:40; Openb. 22:17, enz.'

Aanranding van de Belijdenisgeschriften?

De Gereformeerde Gemeenten zijn van verschillende zijden ervan beticht door deze uitspraken zich te hebben vergrepen aan het 'gereformeerde erfgoed', dat in de Drie Formulieren van Enigheid ons is nagelaten. Het zou volstrekt ongeoorloofd zijn om één van de formulieren, waarin het gereformeerde belijden is verwoord, aan te tasten. Indien dit het geval zou zijn, zouden we de verontwaardiging delen. Wij wijzen echter zulke beschuldigingen ten enenmale af. In geen enkele van deze leerstellige uitspraken is enig stuk van het gereformeerde belijden, zoals dat in de Nederlandse

Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Leerregels aan te treffen is, weersproken. Integendeel, met deze uitspraken hebben onze Gereformeerde Gemeenten zich voor de handhaving van dit oude gereformeerde belijden met grote ernst ingezet. Op de Generale Synode van 1931 werd gesproken over de noodzakelijkheid om te waken 'tegen de oppervlakkigheid van onze tijd, die het wezen des Verbonds in de vorm doet opgaan.'

Onderkende reeds de Generale Synode van 1931 dat gevaar, hoeveel te meer moeten we er nu voor op onze hoede zijn, nu een vloedgolf van 'praktisch remonstrantisme' de kerk van gereformeerd belijden overspoelt. Er wordt geijverd voor 'verbondsmatig' spreken en preken, waarbij veelal *eenzijdige* nadruk op de eis des geloofs gelegd wordt. De *onmacht* van de natuurlijke mens om te kunnen geloven wordt in de Heilige Schrift even nadrukkelijk geleerd als de *schuld* van het ongeloof. Wie echter deze onmacht in prediking en zielszorg verdoezelt, loopt het gevaar over geloof te spreken als een *mogelijkheid*, die de natuurlijke mens nog gelaten is.

Al wordt nog wel van het geloof als een gave van Gods genade gesproken, in de praktijk valt de nadruk op de 'gelovende mens' en wordt aan de eenzijdigheid van Gods genade geweld gedaan.

Daarom hebben de uitspraken van de Generale Synode van 1931 niets van hun actuele betekenis verloren.¹

Verkiezing en Verbond

In deze uitspraken wordt allereerst gewezen op de nauwe samenhang van Gods verkiezing van eeuwigheid en het *wezen* van het Verbond der genade.

De eeuwige verkiezing is wel genoemd het 'cor ecclesiae', het hart van de kerk. Uit de fontein van deze soevereine verkiezende liefde Gods komt alle heil voor de gemeente Gods voort.

Over deze verkiezing belijdt de kerk in de Dordtse Leerregels:

'Deze verkiezing is een onveranderlijk voornemen Gods, door hetwelk Hij voor de grondlegging der wereld een zekere menigte van mensen, niet beter of waardiger zijnde dan anderen, maar in gemene ellende met anderen liggende, uit het gehele menselijke geslacht, van de eerste rechtheid door hun eigen schuld vervallen in de zonde en het verderf, naar het vrije welbehagen Zijns willens, tot de zaligheid louter uit genade, uitverkoren heeft in Christus, denwelken Hij ook van eeuwigheid tot een Middelaar en Hoofd van alle uitverkorenen, en tot een fundament der zaligheid gesteld heeft.

En opdat zij door Hem zouden zalig gemaakt worden, heeft Hij ook besloten, hen aan Hem te geven, en krachtiglijk tot Zijn gemeenschap door Zijn Woord en Geest te roepen en te trekken, of, met het ware geloof in Hem te

¹ De moeilijkheden die zich in Gouda hebben voorgedaan in 1976 en 1977 en waarover de Generale Synode van 1977 uitspraak deed, bevestigen dat. In dit verband spreekt ook duidelijk dat E. Hofman de uitspraken van de Generale Synode van 1931 ter discussie stelt in zijn brochure *De invloed van het systeem en de systeemdwang in de Gereformeerde Gemeenten*, Gouda, 1978.

begiftigen, te rechtvaardigen, te heiligen, en, in de gemeenschap Zijns Zoons krachtiglijk bewaard zijnde, ten laatste te verheerlijken, tot bewijzing van Zijn barmhartigheid, en tot prijs van de rijkdommen Zijner heerlijke genade . . .' (hfdst. 1, art. 7).

Ook in het hier beledene komt de nauwe samenhang tussen Gods verkiezing en het wezen van het Verbond der genade tot uiting. We wijzen dan nadrukkelijk op deze woorden: 'En opdat zij door Hem zouden zalig gemaakt worden, heeft Hij ook besloten hen aan Hem te geven . . .'

In deze zinsnede spreekt de Dordtse Synode uit, dat God besloten heeft de uitverkorenen te *geven* aan de Zoon. Daarvan spreekt de Schrift immers zelf in Joh. 17:6: 'Zij waren de Uwe, en Gij hebt ze Mij gegeven.'

De uitverkorenen zijn aan de Zoon gegeven in de eeuwigheid in de Raad des Vredes, dat ook het Verbond der verlossing genoemd wordt of Verbond der genade van eeuwigheid; en deze uitverkorenen worden in de tijd aan Christus gegeven, wanneer zij persoonlijk in het Verbond der genade worden ingelijfd. En hoe de Vader de uitverkorenen met Christus verenigt, belijden dezelfde Dordtse Leerregels in het vervolg van het reeds aangehaalde artikel, waarin over de roeping door Woord en Geest, het ware geloof, de rechtvaardigmaking, heiliging, bewaring en verheerlijking gesproken wordt.

De Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten heeft zich in 1931 daarbij nadrukkelijk aangesloten, toen zij over de oprichting van het Verbond der genade *met Christus* als het *vertegenwoordigend* Hoofd van al de Zijnen zich uitsprak en over de oprichting van dat Verbond met al de uitverkorenen door wedergeboorte en geloof.

Gods eeuwige verkiezing zal verwerkelijkt worden door het Verbond dat met Christus van eeuwigheid is opgericht en in de tijd met de uitverkorenen.

Zeer uitvoerig komt dit Verbond ter sprake in het werk van Thomas Boston, getiteld *Een beschouwing van het Verbond der Genade*.² In Hoofddeel II van dat boek schrijft Boston over het maken van het Verbond der genade en over Christus als het vertegenwoordigend Hoofd van de uitverkorenen. Deze godgeleerde, die van onverdacht gereformeerd belijden is, heeft in dit werk zijn overeenstemming met de opvattingen, die bij de uitnemendste gereformeerde godgeleerden in Schotland aangehangen werden, duidelijk geopenbaard.

Ebenezer en Ralph Erskine en James Fisher gaven een verklaring uit van de door de Synode van Westminster (1643-1649) uitgegeven *Kleine Catechismus*. De opdracht tot het opstellen en uitgeven van deze verklaring was gegeven op de 'Associate Burgher Synod', de Synode van de z.g. 'Secession'-kerk, de kerk, waartoe de Erskines, Boston en vele anderen behoorden.

Het eerste deel verscheen in 1753, onder de titel *The Assembly's shorter Catechism explained by way of questions and answers*. Het tweede deel,

² Opnieuw uitgegeven met een voorwoord van Ds. G.H. Kersten, Rotterdam, 1931.

onder verantwoordelijkheid van James Fisher, verscheen in 1760.³ In 1948 heeft Ds. G.H. Kersten het gedeelte, dat over het Verbond der genade handelde, uitgegeven.⁴

Uit deze uitgave halen wij een gedeelte aan (blz. 11-13), waaruit de gedachten over het Verbond der genade duidelijk blijken, zoals die bij deze Schotse godgeleerden leefden.

vr. 17 Hoe wordt dat Verbond genoemd?

antw. *Een Verbond der genade.*

vr. 18 Waarom genoemd een Verbond der genade?

antw. Omdat het een Verbond van eeuwig leven en zaligheid voor zondaren is, om aan hen geschonken te worden in een weg van vrije genade en barmhartigheid, Jer. 31:33, 34.

vr. 19 Zijn niet hemel en aarde beide betrokken in dit Verbond?

antw. Ja, want het is een Verbond des vredes tussen hen, Jes. 54:9, 10.

vr. 20 Wie is de *verbondmakende partij aan 's hemels zijde*?

antw. Het is God Zelf, Degene Die het Verbond voorstelt en Die de beledigde partij is, Ps. 89:4.

vr. 21 Is het God in Zijn wezen aangemerkt, of in de Persoon des Vaders, Die de verbondmakende partij aan 's hemels zijde is?

antw. De verbondmakende partij aan 's hemels zijde is God, *in Zijn wezen aangemerkt*, in de Persoon des Vaders.

vr. 22 Wie is de verbondmakende partij *aan 's mensen zijde*?

antw. *Christus, de uitverkorene Gods*, zoals Hij genoemd wordt in Lukas 23:35.

vr. 23 Waarin bestaat het maken van dit Verbond?

antw. In de wederzijdse overeenkomst tussen God en Zijn uitverkorenen.

vr. 24 Wanneer was dit Verbond gemaakt?

antw. *Van alle eeuwigheid*, of eer de wereld begon, Titus 1:2.

vr. 25 Met Wie was het Verbond gemaakt?

antw. *Met Christus, als de tweede (of laatste) Adam, en in Hem met al de uitverkorenen als Zijn zaad*, Gal. 3:16.

vr. 26 *Waarom wordt Christus genoemd de laatste Adam*, 1 Kor. 15:45?

antw. Omdat, gelijk de eerste Adam het verbondshoofd was van al zijn natuurlijke nakomelingen in het Verbond der werken, Christus alzó

3 Zie voor de Nederlandse vertaling van dit werk *De kennis der Zaligheid of De Kleine Katechismus van Westminster* in vragen en antwoorden toegelicht door E. Erskine, R. Erskine, J. Fisher, 2 delen, vertaald door J.H. den Boer, met een voorwoord van Drs. P.H. van Harten, Oostburg/Groede, z.j.

4 *Het Verbond der genade*, Utrecht, 1948.

is de laatste Adam, omdat Hij het Verbondshoofd is van Zijn geestelijk zaad in het Verbond der genade: het laatste Verbond dat ooit in verband met de eeuwige zaligheid des mensen gemaakt zal worden.

vr. 27

Hoe was het Verbond der genade met Christus als de tweede of laatste Adam gemaakt?

antw.

De Vader stelde voor, dat een overblijfsel van het verloren mensengeslacht de leden van Christus' lichaam zouden zijn, en gaf ze tot dat einde aan Hem; en Christus, staande als de tweede Adam, nam die gift aan, Joh. 17:6; daarbenevens stelde de Vader Hem, nam die laatste Adam, het Verbond der genade voor in zijn volle Hem, als de voorwaarden en beloften ervan, waaraan Hij (de tweede Adam) Zijn toestemming gaf; en zo werd tussen hen het Verbond der rijke genade gesloten, Zach. 6:13: 'De raad des vredes zal tussen die Beiden wezen.'

vr. 28

Hoe moeten we ons het Verbond der genade voorstellen in zaken, orde en wezen?

antw.

Ofschoon het Verbond der genade, ten opzichte van volgorde en openbaring in de wereld het *tweede* Verbond was, toch was het *in wezen* het eerste, omdat het daadwerkelijk was gemaakt met Christus van eeuwigheid, Titus 1:2.

vr. 29

Hoe *bewijst* ge uit de Schrift, dat er zulk een Verbond met Christus gemaakt was?

antw.

Uit Jesaja 42:6: 'Ik zal u geven tot een *Verbond des volks*, en uit Hebr. 8:6, waar Christus genoemd wordt 'de Middelaar eens beteren Verbonds', en uit Hebr. 13:20, waar we lezen van 'het bloed des eeuwigens testaments'.

vr. 30

Wat was het oude gebruik in het maken van verbonden?

antw.

Het was om een dier in tweeën te delen en tussen de delen door te gaan, Jer. 34:18.

vr. 31

Wat duidt dit gebruik aan, toegepast op het maken van een Verbond met Zijn uitverkorenen door God?

antw.

Het sluit in zich, dat het 'een Verbond met een offerande' was, Ps. 50:5.

vr. 32

Wat was de offerande in dit Verbond?

antw.

Het was Christus Zelf, de verbondmakende partij aan 's mensen zijde, Hebr. 9:26.

vr. 33

Wat was het zwaard, dat deze offerande verdeelde?

antw.

Het was de goddelijke gerechtigheid, Zach. 13:7.

vr. 34

Hoe moet Christus, de verbondmakende partij aan 's mensen zijde, in dit Verbond beschouwd worden?

antw.

Hij moet beschouwd worden als het *Hoofd* en de *Verantwoordelijke* van Zijn geestelijk zaad, Jes. 59:21.

Formele bezwaren

De uitspraken van de Generale Synode van 1931 zijn van verschillende zijden bekritiseerd. Door sommigen op formele gronden.⁵ De Gereformeerde Gemeenten zouden het recht niet hebben uitspraken als deze te doen; binnen het geheel van wat men de Gereformeerde Gezindte noemt, zou daartoe overleg met anderen moeten gevoerd zijn. Deze formele bezwaren wijzen we vanzelfsprekend af. De Generale Synode heeft het recht en de plicht als breedste kerkelijke vergadering van de Gereformeerde Gemeenten uitspraken te doen, die de handhaving van de aangenomen gereformeerde belijdenis zullen dienen; en met geen ander doel zijn deze uitspraken gedaan. Zij beoogden geen aanvulling van onze belijdenis, veel minder een correctie, maar slechts de nadrukkelijke *handhaving* van wat naar de belijdenis van de gereformeerde kerken, zowel in Nederland, als in Engeland en Schotland, vanouds is geleerd over het Verbond der genade. Het aangehaalde uit de verklaring van de Westminsterse Geloofsbelijdenis van de bekende Schotse godgeleerden maakt ons duidelijk dat een gelijksoortige officiële uitleg van de Geloofsbelijdenis, op gezag en in opdracht van een Generale Synode in het verleden, niet ongebruikelijk was. De Gereformeerde Gemeenten beoogden met deze gezaghebbende uitspraken niet anders dan de handhaving van het oude gereformeerde belijden.

Materiële bezwaren

Maar afgezien van *formele* bezwaren, zijn er ook *materiële* bezwaren tegen deze uitspraken gemaakt.⁶ Door deze uitspraken zou de prediking van het Evangelie van Gods genade aan de gemeente worden aangetast. Er zou slechts een Evangelie-prediking voor de 'uitverkorenen' overblijven, omdat de beloften van het Verbond immers in Christus voor de door Hem vertegenwoordigden, de uitverkorenen, bestemd zijn. Hoewel dit laatste, namelijk dat de beloften van het Verbond slechts aan Christus gedaan zijn en in Hem aan de uitverkorenen, ongetwijfeld waar is, bestrijden we met nadruk het eerste. Het is juist om deze beschuldiging te ontzenuwen, dat we zo uitvoerig de opvattingen van de gebroeders Erskine e.a. hebben weergegeven. Van deze predikers is de evangelische warmte, die hun prediking doorgloeide, onomstreden. Nu is het opmerkelijk, dat sommigen tegelijkertijd de Verbondsoptvattingen van de Gereformeerde Gemeenten afwijzen, omdat ze de bediening van het Evangelie Gods zouden hinderen en anderzijds de genoemde prediking van de Schotse Seceders uit de 18e eeuw hogelijk prijzen, die dezelfde opvattingen over het Verbond der genade met nadruk uitdroegen, als welke ten aanzien van de Gereformeerde Gemeenten worden afgewezen.⁷

5 Zie noot 1.

6 J.G. Woelderink, *De gevaren der Doopersche Geestesstroming*, Den Haag, 1941, hoofdstuk VII, blz. 71 vv.

7 J. Kamphuis, 'Varen door een stilte – over de situatie in de Gereformeerde Gemeenten en wat daarmee voor ieder christen annex is', in *De Reformatie*, jrg. 54 (1979), blz. 617-619, 632-634, 648-651.

Deze tegenstrijdigheid bij hen die deze bezwaren maken, verraadt hoe weinig men zich op de oorsprong van de verbondsoptvattingen van de Gereformeerde Gemeenten werkelijk bezon. Indien men dat zou gedaan hebben, zou de sterke invloed van de Schotse theologie hierop onmiskenbaar hebben moeten blijken. Een invloed, die ook in andere delen van de gereformeerde geloofsleer aanwijsbaar is. In ons land heeft Dr. A. Comrie niet weinig bijgedragen om deze reeds aanwezige invloed krachtig te versterken.

Een hoofdbezwaar tegen de beleden opvattingen van de Gereformeerde Gemeenten is, dat in deze opvattingen geen ruimte zou zijn voor de ernstige prediking van het Evangelie en dat daardoor de verantwoordelijkheid van de Evangelie-hoorder zou teniet gedaan zijn.

De bediening van het Verbond

Is dit bezwaar gegrond? De uitspraken van de Synode van 1931 logenstraffen de gedane beschuldiging. We moeten toch deze uitspraken in haar geheel nemen. En tot deze uitspraken behoren ook deze:

- e. dat het Verbond der genade van God een bediening heeft ontvangen, een openbaringsvorm, die wisselde en die meerderen omvat dan de uitverkorenen Gods. Deze laatsten echter alleen, zijn wezenlijk in het Verbond begrepen.
- f. dat de verantwoordelijkheid van elk mens wortelt in de schepping. Geschapen naar Gods beeld, eist God van de gevallen mens Zijn beeld terug. En die verantwoordelijkheid is groter, naarmate God bemoeienissen met hem maakt. In het bijzonder wordt die verantwoordelijkheid groter door de ernstige aanbidding van Christus en de Verbondsweldaden in het Evangelie, als blijkt uit de vele plaatsen, als Ezech. 33:11; 2 Kor. 5:20; Matth. 23:37; Lukas 10:13-15; Joh. 3:36; Joh. 5:40; Openb. 22:17, enz.

In de eerste plaats belijdt de Synode in deze twee laatste conclusies, dat de *bediening* van het Verbond der genade meerderen omvat dan de uitverkorenen Gods.

Het is goed zich af te vragen, wat wij onder de *bediening* van het Verbond der genade verstaan.

Onder de bediening van het Verbond verstaan we de openbaring en bekendmaking van het Verbond, welke op velerlei wijze onder het Oude en Nieuwe Testament sedert de val in het paradijs heeft plaatsgegrepen. Deze openbaring is het werk van Christus Zelf aan Wie de gehele bediening van het Verbond is opgedragen, als een loon op Zijn arbeid. In die bediening nu zijn meerderen begrepen, dan de uitverkorenen alleen. De prediking van het Evangelie moet zich naar Gods Woord uitstrekken tot alle volkeren en mensen. Jezus Zelf draagt Zijn apostelen op: 'Gaat heen in de gehele wereld, predikt het Evangelie aan alle creaturen. Die geloofd zal hebben, en gedoopt zal zijn, zal zalig worden; maar die niet geloofd zal hebben, zal verdoemd worden', Markus 16:15,16.

De Heere beveelt hier in de gehele wereld uit te gaan. Tot elk volk moet de Evangelie-prediking komen. En alvorens Christus wederkomt op de wolken

zullen ook alle volken dit Evangelie Gods vernomen hebben. Zo lezen we in Markus 13:10: 'En het Evangelie moet eerst gepredikt worden onder al de volken'.

Deze bediening van het Verbond der genade *in de prediking van het Evangelie* omvat dan ook veel meer mensen dan alleen de uitverkorenen.

Deze Evangelie-prediking moet en mag tot zondaren van het menselijk geslacht gebracht worden.

Toen Ds. G.H. Kersten het boekje uitgaf, waaruit we reeds uitvoerig het een en ander hebben aangehaald, heeft hij zelf bepaalde gedeelten met grote nadruk onder de aandacht willen brengen, omdat hij deze cursief liet drukken. Laten we dit eerder genoemde boekje ook in dit verband eens opslaan. Dan lezen we op blz. 22 het volgende:

vr. 91 Wat verstaat gij door de *bediening* van het Verbond?

antw. Het gehele beheer ervan, waardoor het krachtdadig kan gemaakt worden tot het doel, waartoe het was opgericht, Psalm 89:29.

vr. 92 Wie zijn de voorwerpen van deze *bediening*?

antw. Zondaren uit het mensdom, zonder enige beperking, of het geslacht van Adam zonder uitzondering, Joh. 3:14,15.

vr. 93 Hoe bedient Hij het Verbond aan zondaren uit het mensdom, zonder enige beperking?

antw. In het *algemene aanbod van het Evangelie*, hetwelk is een 'verkon-diging van grote blijdschap die al den volke wezen zal', Lukas 2:10, en waarin allen, zonder onderscheid, verklaard worden welkom te zijn, Spr. 8:24, Mark. 16:15.

Dit nu is hetgeen door de Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten in 1931 beleden werd in de vijfde conclusie in het besluit dat ten aanzien van het Genadeverbond genomen is.

In de bediening van het Verbond der genade komt dus een *algemeen aanbod van het Evangelie*, zoals ook door Ds. G.H. Kersten zo nadrukkelijk onder onze aandacht wordt gebracht.

Zij, die dit woord 'algemeen' verwerken in en slechts willen weten van een Evangelie-aanbod aan bepaalde zondaren, zijn in duidelijke tegenspraak met het door onze Synode reeds in 1931 beledene. Dit woord 'algemeen' moet men niet in verband brengen met 'verzoening', zoals maar al te dikwijls gebeurt.

Naar de Schrift geloven wij, dat Christus voor de uitverkorenen en voor hen alleen Zijn bloed heeft gestort. We verwerpen met afschuw de leer van de algemene verzoening, die met de Heilige Schrift zo duidelijk in strijd is en door de kerk nadrukkelijk is afgewezen, vooral in de Dordtse Leerregels. Maar het is een geheel andere zaak, wanneer we spreken over het *algemene aanbod van het Evangelie*.

Dan immers is er sprake van de bediening van Gods Genadeverbond. Die bediening omvat veel meer mensen, dan in het wezen van het Verbond

begrepen zijn. Die Evangelie-bediening moet tot de gehele wereld uitgaan; al is deze nog niet tot de gehele wereld gekomen, toch is het Gods bevel om deze tot de gehele wereld te doen komen en daarom spreken we van het *algemene aanbod van het Evangelie*.

De Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten heeft het zo ook beleden. Zij, die nu van een algemeen aanbod niet willen weten, keren zich dan ook tegen hetgeen met zoveel ernst beleden werd in het verleden.

De verantwoordelijkheid van de hoorder van het Evangelie

In de laatste conclusie wordt deze verantwoordelijkheid zeer nadrukkelijk beleden: . . . 'dat de verantwoordelijkheid van elk mens wortelt in de schepping. Geschapen naar Gods beeld, eist God van de gevallen mens Zijn beeld terug . . .'

We kunnen in deze conclusie het beledene in de Heidelbergse Catechismus terugvinden. In Zondag 4 vinden we in vraag en antwoord 9:

'Doet dan God de mens niet onrecht, dat Hij in Zijn Wet van hem eist, wat hij niet doen kan?

Neen Hij; want God heeft de mens alzo geschapen dat hij dat kon doen; maar de mens heeft zichzelf en al zijn nakomelingen door het ingeven des duivels en door moedwillige ongehoorzaamheid van deze gaven beroofd'.

Van elk mens blijft God in Zijn heilige Wet gehoorzaamheid eisen. Onze onmacht, die door moedwillige ongehoorzaamheid is ontstaan, ontslaat ons niet van de plicht der gehoorzaamheid. God schiep ons zó, dat wij konden volbrengen, wat Hij van ons vroeg. Hij eist volstrekt rechtmatig en blijft ons aanspreken op het feit, dat Hij ons goed en naar Zijn evenbeeld geschapen heeft. De mens zal zich voor God moeten verantwoorden vanwege de zonde. Onze ellende is niet een *lot* waarin we delen, maar is de schuld, die wij mensen op ons geladen hebben. Met grote ernst zal steeds op deze schuld, die we met het gehele geslacht van Adam gemeenschappelijk hebben, moeten worden gewezen. De rechte prediking zal deze ellende steeds als schuld aanwijzen; wie door genade deze verantwoordelijkheid aanvaardt mag, beoefent deze dan ook in de hartelijke belijdenis van deze schuld.

Grottere verantwoordelijkheid

De Generale Synode betuigde bovendien, dat voor elk 'de verantwoordelijkheid groter is naarmate God bemoeienissen met hem maakt.'

God maakt op allerlei wijze bemoeienissen met mensen. In een zeer algemene zin door de goedertierenheid en lankmoedigheid, die God aan mensen bewijst in het bestel van Zijn voorzienig onderhouden en regeren, dat over allen gaat. Ook die bemoeienissen roepen tot erkenning van Hem, Die ons deze bewijst. Zij maken onze verantwoordelijkheid groter.

Maar de Generale Synode van 1931 legde heel sterke nadruk op de verantwoordelijkheid in het licht van de Evangelie-bediening.

We lezen: 'In het bijzonder wordt die verantwoordelijkheid groter door de ernstige aanbieding van Christus en de Verbondsweldaden in het Evangelie.'

Hier wordt gesproken van 'de ernstige aanbieding van Christus en de Verbondsweldaden . . .' aan hen, die onder de bediening van het Verbond der genade leven. Hun verantwoordelijkheid, in de schepping wortelend, wordt 'in het bijzonder groter' genoemd.

In deze Evangelie-bediening wordt Christus *aangeboden*, zo verklaart de Generale Synode.

Wat betekent dat? Daaronder verstaan wij, dat in de prediking van het Evangelie van Gods vrije genade Jezus Christus verkondigd wordt als de door God aangestelde en gevolmachtigde Zaligmaker, in Wie alles te verkrijgen is wat tot de zaligheid onmisbaar is. In deze prediking wordt aan een ieder tot wie deze komt in Gods Naam bekend gemaakt, dat in Christus een vergeving van zonden te verkrijgen is voor de grootste van de zondaren. Niemand die het Woord van het Evangelie Gods hoort, wordt in de *prediking* van Gods genade buitengesloten.

Een krachtig voorbeeld van zulk een prediking vinden we in Handelingen 13, waarin ons Paulus' prediking te Antiochië wordt verhaald. Deze loopt uit op deze boodschap: 'Zo zij u dan bekend, mannen broeders, dat door Dezen u vergeving der zonden verkondigd wordt; en dat van alles, waarvan gij niet kondet gerechtvaardigd worden door de Wet van Mozes, door Dezen een iegelijk, die gelooft, gerechtvaardigd wordt' (Hand. 13:38, 39). In deze prediking kwam 'het woord dezer zaligheid' (vers 26) tot de Joden in Antiochië. Aan deze prediking is een ernstige waarschuwing verbonden, die Paulus ontleende aan de woorden van de profeet Habakuk (Habakuk 1:15). Maar de Joden verwierpen het woord der zaligheid en keurden zichzelf in hun ongelof en vijandschap het eeuwige leven onwaardig. Zo lezen we in vers 46: ' . . . doch nademaal gij hetzelfde verstoot, en uzelfen des eeuwigen levens niet waardig oordeelt, ziet, wij keren ons tot de heidenen.'

En heidenen mogen geloven. Uit eigen wil of kracht? Geenszins. Het geloof, dat niet aller is, is een gift van vrije genade. De oorzaak van het geloof der heidenen is Gods *verkiezende genade*: ' . . . en er geloofden zovelen, als er geordineerd waren tot het eeuwige leven' (vers 48).

In dit hoofdstuk verwijt de Heere de Joden hun ongelof en verharding, waardoor zij het woord der zaligheid verstoten: het ongelof is eigen schuld. Maar tevens verheerlijkt de Schrift de verkiezende ontferming uit kracht waarvan heidenen geloven.

In de prediking van het Woord des Evangelies komt het Woord der zaligheid met een bevel van bekering en geloof tot allen, die het Woord horen. Het niet-geloven doet de mens des te schuldiger voor God staan. Zo zal het Evangelie ook God in Zijn gerechtigheid verheerlijken in het oordeel, dat zich voltrekken zal over hen, die het verwerpen.

Een Schriftuurlijke leer

De Generale Synode van 1931 heeft deze verantwoordelijkheid terdege op grond van de Heilige Schrift beleden. Naar verschillende Schriftgedeelten wordt in deze conclusie verwezen. We willen deze nagaan.

Ezechiël 33:11: 'Zo waarachtig als Ik leef, spreekt de Heere HEERE, zo Ik lust heb in de dood des goddelozen! Maar daarin heb Ik lust dat de goddeloze zich bekere van zijn weg en leve. Bekeert u, bekeert u van uw boze wegen, want waarom zoudt gij sterven, o huis Israëls.'

Dit woord spreekt van Gods lust in de bekering van de goddelozen. Calvijn heeft deze tekst in de verklaring van de profetieën van Ezechiël niet meer kunnen behandelen. Midden in het werk ter verklaring van Ezechiël is hij ziek geworden. Tot de voltooiing van zijn verklaring kwam het niet meer, want de dood nam hem weg. Slechts de eerste twintig hoofdstukken kwamen aan de orde.

Gelukkig ook hoofdstuk 18. Het 23e vers daarvan stemt met de bovenaangehaalde verzen overeen. Daar lezen we: 'Zou Ik enigszins lust hebben aan de dood des goddelozen?' spreekt de Heere HEERE. Is het niet, als hij zich bekeert van zijn wegen, dat hij leve?'

We zullen de verklaring van Calvijn bij deze tekst in haar geheel overnemen: 'God bevestigt hetzelfde met andere woorden, dat Hij begeert, dat zij, die de dood tegengingen, op de weg des levens komen. Daarom wordt nu het Evangelie gepredikt en werd dit alle eeuwen door betuigd. Ook de heidenen die de Wet en de profeten niet hadden, hadden hiervan toch enig instinct. Ze werden steeds gedreven door een verborgen begeerte om vergeving te zoeken, omdat hun dit ingeschapen was, dat God behagen heeft in allen, die Hem zoeken. In de Wet en profeten werd dat klaarder betuigd, en in het Evangelie nodigt God vriendelijk tot vergeving. En dat is die ware kennis des heils, die barmhartigheid te omhelzen, die in Christus ons wordt aangeboden. Maar dan wil God de dood des zondaars ook niet. Hij is niet alleen bereid te ontvangen, maar nodigt ook met luider stem verlorenen.'⁸

In het vervolg wijst Calvijn duidelijk op het onderscheid tussen Gods verborgen en geopenbaarde wil.

In het licht van die geopenbaarde wil verstaan we dan dit Schriftwoord als een ernstige roepstem Gods tot bekering, waarin een ieder, die deze hoort, alle voorwendsels voor hun onbekeerlijkheid ontnomen wordt.

Een tweede belangrijke tekst is *2 Korinthe 5:20*: 'Zo zijn wij dan gezanten van Christus' wege, alsof God door ons bade; wij bidden van Christus' wege: Laat u met God verzoenen'.

Naar dit gedeelte wordt in het formulier om de dienaren des goddelijken Woords te bevestigen gewezen, als bevattende 'een zuivere beschrijving van het ambt eens dienaars van het Evangelie'.

De derde tekst luidt, *Mattheüs 23:37*: 'Jeruzalem, Jeruzalem, gij, die de profeten doodt, en stenigt, die tot u gezonden zijn: hoe menigmaal heb Ik uw kinderen willen bijeenvergaderen, gelijkerwijs een hen haar kiekens bijeenvergadert onder de vleugelen; en gijlieden hebt niet gewild.'

De Heere Jezus verwijt in deze tekst aan Israël de verschrikkelijke zonde van het ongelof, waardoor het Gods oordeel over zich ingeroepen heeft.

8 J. Calvijn, *De profetiën van Ezechiël*, Goudriaan, 1980, blz. 519.

Het vierde Schriftgedeelte dat aangehaald wordt is *Lukas 10:13-15*: 'Wee u, Chorazin, wee u, Beth-saida, want zo in Tyrus en Sidon de krachten geschied waren, die in u geschied zijn, zij zouden eertijds, in zak en as zittende, zich bekeerd hebben.

Doch het zal Tyrus en Sidon verdragelijker zijn in het oordeel, dan ulieden.

En gij, Kapernaüm, die tot de hemel toe verhoogd zijt, gij zult tot de hel toe nedergestoten worden.'

Wie zal de ernst van de Evangelie-voorrechten durven tegenspreken, die deze woorden van Christus overdenkt. Het heidendom, dat nimmer de woorden des Heeren hoorde, zal in de dag des gericht's niet veroordeeld worden omdat het het Evangelie versmaadde; maar zij, die dat kwaad bedreven, zullen een zwaarder gericht onderworpen zijn.

De volgende gedeelten, waarnaar de Generale Synode verwijst zijn uit het Evangelie van *Johannes*, hoofdstuk 3:36: 'Die in de Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven; maar die de Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet zien, maar de toorn Gods blijft op hem.'

Hoofdstuk 5:40: 'En gij wilt tot Mij niet komen, opdat gij het leven moogt hebben.'

De Schrift spreekt hier zo duidelijk van een zonde, die juist in het licht van het Evangelie bedreven wordt. Geen andere zonde wordt hier bedoeld, dan de zonde van de verwerping van het Woord van Gods genade, waarin de weg ten leven ons gewezen is.

De laatste tekst die genoemd werd is *Openbaring 22:17*: '... en die dorst heeft, kome; en die wil, neme het water des levens om niet.'

De Generale Synode achtte ook dit Schriftwoord een bewijsgrond voor de Schriftuurlijkheid van de leer van 'de ernstige aanbidding van Christus en de Verbondsweldaden in het Evangelie.'

De Heere maakt bemoeienissen met gevallen mensen. Uit de aangehaalde woorden uit de Schrift spreekt dat onmiskenbaar. Op grond van deze meerdere bemoeienissen stelt God de mens te meer verantwoordelijk.

De Heere nodigt en dringt tot bekering; Hij roept tot zaligheid; Hij wijst de zeer overvloedige fontein van genade aan; Hij verzekert er ons van dat Hij lust heeft in het behouden van verloren zondaren.

NAAR DE GEREFORMEERDE BELIJDENIS

Overeenkomstig dit uit de Schrift aangehaalde is het ook steeds beleden in onze gereformeerde belijdenis. In het bijzonder komt dit uit in de Dordtse Leerregels.

Dit belijdenisgeschrift, het jongste in de reeks van die, die 'de Drie Formulieren van Enigheid' vormen, is opgesteld op de grote Synode van Dordrecht, in 1618-1619 gehouden. Deze Nationale Synode is van grote betekenis in de geschiedenis van de Gereformeerde Kerk.

Uit heel Europa waren uitnemende godgeleerden naar deze vergadering gezonden; alle kerken in de Nederlandse provinciën zonden hun afgevaardigden. Vermaarde professoren in de godgeleerdheid droegen het hunne bij. De aanleiding tot het bijeenkomen was de dwaalleer, die door Arminius en zijn aanhangers in de kerk verbreid werd. De Arminianen of Remonstranten, zoals zij later aangeduid werden, hadden hun dwalende opvattingen samengevat in een vijftal hoofdstukken. Op de grote kerkvergadering zijn deze uitvoerig besproken. Het gemeenschappelijk gevoelen van de Nationale Synode is neergelegd in de bekende Leerregels of Canones van Dordrecht.

Het ging er de Dordtse Synode om, de oorzaak van het zalig worden van de zondaar geheel en alleen toe te schrijven aan Gods vrijmachtige en almachtige genade. Geen menselijke waardigheid of geschiktheid, geen menselijke verdienste, waarin ook gezocht, kon enige grond verschaffen voor het genadig aanzien van de totaal verloren, onmachtige en vijandige zondaar. De Dordtse Leerregels vertolken voor de gemeente de roem in de vrijmacht en almacht van Gods soevereine genade.

Toch hebben de Dordtse vaders er zich voor gehoed de oorzaak van het eeuwig verderf aan God toe te schrijven. 'Aangezien alle mensen', zo beginnen in hoofdstuk 1, art. 1 de befaamde leerregels, 'in Adam gezondigd hebben, en des vloeks en eeuwigen doods zijn schuldig geworden, zo zou God niemand ongelijk hebben gedaan, indien Hij het ganse menselijke geslacht in de zonde en vervloeking had willen laten en om de zonde verdooimen...'

In het bijzonder wordt de schuld aangewezen van hen, die onder de prediking van het Evangelie verloren gaan. 'De oorzaak of schuld van dat ongelooft, gelijk ook van alle andere zonden, is geenszins in God, maar in de mens' (hoofdstuk 1, art. 5).

Niet omdat het offer van Christus zou *ongenoegzaam* zijn om te behouden; neen, van dat offer belijdt de Synode:

'Deze dood des Zoons Gods is de enige en volmaakte offerande en genoegdoening voor de zonden; van oneindige kracht en waardigheid, overvloediglijk genoegzaam tot verzoening van de zonden der ganse wereld' (hoofdstuk 2, art. 3).

Op grond van deze algenoegzaamheid van het offer van Christus kan de prediking van het Evangelie zich zo wijd uitstrekken als beleden wordt in het vijfde artikel: 'Voorts is de belofte des Evangelies, dat een iegelijk, die in de Gekruisigde gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe; welke belofte alle volken en mensen, tot welke God naar Zijn welbehagen Zijn Evangelie zendt, zonder onderscheid moet verkondigd en voorgesteld worden, met bevel van bekering en geloof.'

'Zonder onderscheid', zo leren ons de Dordtse vaders, moet de belofte van het Evangelie gepredikt worden. Wij mogen geen onderscheid maken tussen volken en mensen. Al maakt God in Zijn eeuwige vrijmacht Zelf wel onderscheid, zodat Hij 'sommigen in de tijd met het geloof begiftigt, sommigen

niet begiftigt . . . ' (hoofdstuk 1, art. 6), wij zullen naar het eigen bevel des Heeren, naar Gods geopenbaarde wil, het Evangelie hebben te verkondigen zonder tussen volken en mensen enig onderscheid te maken.

De inhoud van dat Evangelie is niet: Christus is persoonlijk voor u gestorven! Dat zou een leugen zijn; want Christus is alleen voor de uitverkorenen gestorven. In het Evangelie echter maakt God de uitnemende weg van zaligheid bekend en roept Hij een ieder, tot wie het Woord komt, om in de weg van bekering tot de geopende fontein te komen. Zo deze roeping Gods geen ernstige en waarachtige zou zijn, hoe zou de versmading ervan als schuld kunnen worden aangerekend?

Met nadruk spreekt de Heere ons daarvan in Hebréeën 2:3: 'Hoe zullen wij ontvlieden, indien wij op zo grote zaligheid geen acht nemen?'

Op vele andere plaatsen roept God het oordeel toe aan hen, die het Evangelie Zijns Zoons verworpen hebben.

Deze verkondiging van het Evangelie noemen wij ook het aanbod of de aanbidding van het Evangelie. Als in dit verband het woord algemeen gebruikt wordt, heeft dit geen andere betekenis, dan wat in de hier aangehaalde paragraaf van de Dordtse Leerregels beleden wordt: *zonder onderscheid*.

Het nogal eens gemaakte verwijt, dat het *algemene aanbod* zo ongeveer hetzelfde zou zijn als de *algemene verzoening* is ten enenmale ongegrond. Om misvattingen te voorkomen kan het gebruik ervan beter vermeden worden, maar waar zowel door Comrie als door de Schotse godgeleerden dit woord 'algemeen' gebruikt wordt, is van een samenkoppeling van 'algemeen aanbod' en 'algemene verzoening' bij deze onverdacht gereformeerde godgeleerden geen sprake.

Het 'verderfelijk venijn van de Pelagiaanse dwalingen' zit niet in deze *aanbidding* van het Evangelie, maar in de opvatting, die de Remonstranten huldigden, dat de *vrije wil* zich bij de genade voegt, die 'zonder onderscheid aangeboden wordt, en dat het niet hangt aan die bijzondere gave der barmhartigheid, die krachtiglijk in hen werkt, opdat zij zichzelf die genade boven anderen zouden toeëigenen' (hoofdstuk 2, Verwerping der dwalingen, art. 6).

Tegenover het remonstrants verwijt, dat de roeping door het Evangelie niet waarachtig en welgemeend zou zijn van Gods zijde, hebben onze gereformeerde vaders met kracht beleden, dat de roeping door het Evangelie ernstig is.

Laten we in hoofdstuk 3 en 4 van de aangehaalde Leerregels het achtste artikel lezen:

'Doch zovelen als er door het Evangelie geroepen worden, die worden ernstiglijk geroepen . . .'

De Gereformeerde Kerk heeft de *uitwendige* en *inwendige* roeping terdege onderscheiden. Allen die het Evangelie horen, worden uitwendig geroepen. Gods roeping is ernstig. De Heere is niet geveinsd in deze roeping. Al geeft God naar Zijn welbehagen de genade des geloofs en der bekering alleen aan de uitverkorenen, die Hij immers door de Heilige Geest krachtig en onwederstandelijk inwendig roept, toch is de uitwendige daarom niet onwaarach-

tig of niet welgemeend.

God zoekt ook daarin de verheerlijking van Zijn Naam. Ds. G.H. Kersten schreef reeds daarover: 'Er is een uitwendige en een inwendige roeping. De uitwendige komt tot allen, die het Woord horen. Zij roept tot bekering, zij nodigt tot de zaligheid; zij biedt verloren zondaren Christus aan. God Zelf nodigt daardoor de zondaar en Hij zendt Zijn knechten, die met heilige ernst en getrouwheid, alsof God door hen bade, bidden van Christus' wege: Laat u met God verzoenen (2 Kor. 5:20). De uitwendige roeping is niet licht te achten. Zij is Gods boodschap aan ons. Dat zij geen vrucht draagt tot zaligheid, daarvan is de schuld niet in het Evangelie, noch in God, Die door het Evangelie roept, en zelfs die Hij roept verscheidene gaven mededeelt; maar in degenen, die geroepen zijn. Leest eens aandachtig de artikelen 9 en 10 van hoofdstuk 3 en 4 van de Vijf artikelen tegen de Remonstranten.

Het zal eigen schuld zijn, zo het Woord niet tot onze bekering dient. En toch is uitwendige roeping niet zaligmakend. Zal het geloof door het Woord gewrocht worden, dan moet de Heilige Geest dat Woord vruchtbaar stellen. Hoe kan de Heere dan welgemeend de zaligheid aanbieden, zelfs aan verworpenen van wie Hij in Zijn eeuwige raad bepaalde, dat zij de zaligheid niet verkrijgen zullen?

Dat kan, omdat Gods eer boven onze zaligheid staat. De Heere zoekt Zijn eer, ook door de prediking van het Woord. Hij zal verheerlijkt worden in degenen, die verloren gaan, zowel als in degenen, die behouden worden. Zo zegt Paulus in beiden een goede reuke Christi te zijn. Dezen wel een reuk des doods ten dode, maar genen een reuk des levens ten leven (2 Kor. 2:15 en 16).

Welnu, de Heere beoogt de verheerlijking Zijner deugden in de aanbidding aan allen, tot wie Hij Zijn Woord zendt en die Hij nodigt en roept. Zijn aanbidding is waarachtig en zij zal voeren tot de verheerlijking Zijner gerechtigheid, zowel als van Zijn barmhartigheid. Want niemand zal God de schuld kunnen geven, als hij onder het Woord verloren gaat; dat is alleen vrucht van de hardheid en verharding zijns harten.⁹

Zeer duidelijk sluit dit aan bij het beledene in de Dordtse Leerregels, hoofdstuk 3 en 4, art. 9: 'Dat er velen door de bediening des Evangelies geroepen zijnde, niet komen en niet bekeerd worden, daarvan is de schuld niet in het Evangelie, noch in de Christus, door het Evangelie aangeboden zijnde, noch in God, die door het Evangelie roept en zelfs ook die Hij roept, onderscheidene gaven mededeelt . . .'

Uit deze gedeelten van onze Dordtse Leerregels blijkt zeer duidelijk, dat onze Dordtse vaders, zelfs in hun zware strijd tegen het pelagiaans venijn, zich niet hebben laten afbrengen van de ernst en de welmenendheid van Gods roeping in het Evangelie, van wat wij met hen noemen 'de ernstige aanbidding van Christus en de Verbondsweldaden in het Evangelie'.

⁹ G.H. Kersten, *Korte lessen over Kort Begrip*, Rotterdam, 1940, blz. 112, 113.

Een reeks van geschriften zijn ons nagelaten van vele uitnemende godgeleerden, die onverdacht gereformeerd waren, waarin in overeenstemming met het beledene in onze Dordtse Leerregels geschreven wordt over de ernstige aanbidding van Christus. Zonder vrees om voor remonstrants te worden aangezien hebben velen van hen op vele plaatsen in hun geschriften de aanbidding van Gods genade aan alle hoorders van het Woord Gods genoemd. Slechts enkelen willen we hier aanhalen ter bevestiging van het geschrevene.

W. à Brakel

Met name wil ik dan de onder ons zo bekende en geachte W. à Brakel noemen. In de eerste plaats halen we uit het uitnemend werk *De Redelijke Godsdienst* het gedeelte aan dat in het hoofdstuk 'Van de Roeping' over deze zaak geschreven wordt:

'XII. Nu komt in bedenking: Of God ook roept allen, die onder de bediening des Evangelies zijn, en niet zalig worden, dan of God alleen de uitverkorenen roept?

Ik antwoord: God roept allen en een ieder, die onder de bediening des Evangelies leven. Dit dient wel opgemerkt, opdat men vrijmoedigheid hebbe om Christus aan te nemen, 't welk men niet doen zou, indien 't Evangelie niet aangeboden werd, en opdat men erkenne de rechtvaardigheid Gods in 't straffen van degenen die op zo groot een zaligheid geen acht geven, en het Evangelie niet gehoorzaam zijn. Opdat een iegelijk van deze zaak overtuigd worde, zo merkt:

1. Vergelijkt u met de wilde Indianen, die noch Christus, noch zaligheid kennen. Ziet gij niet dat God aan u wat anders doet, dan aan hen? Zoudt gij met hun staat wel willen wisselen? Waarom niet? Is 't niet omdat hier meerder hoop is om zalig te worden als daar? Zal niet de verdoemenis dergenen, die onder de bediening geleefd hebben, en onbekeerd gebleven zijn, zwaarder zijn dan der woeste heidenen? En waarom toch, indien de zaligheid hun niet was aangeboden geweest? Waaruit dan blijkt, dat zij allen geroepen worden, die het Evangelie horen.

2. Een ieder, die onder de bediening is, hoort de stem van de leraar, lerende, vermanende en bestraffende, zo geschiedt het aan hem, die het hoort; en de leraar is een dienaar van Christus en uitdeler der verborgenheid Gods, 1 Kor. 4:1. Gezant van Christus' wege, 2 Kor. 5:20. Zodat die hen hoort, die hoort Christus, en die hen verwerpt, die verwerpt Hem Luk. 10:16. Hierbij, gij hoort de eigene woorden Gods in de Schrift vervat; dewijl dan een ieder de stem der leraren en der woorden Gods in zijn oren hoort klinken, zo worden al die zaken tot hem gesproken, en hij wordt door het Evangelie geroepen.

3. De Schrift zegt duidelijk dat velen, die verloren gaan, geroepen waren: Matth. 20:16: . . . Velen zijn geroepen, maar weinigen uitverkoren. Luk.

14:16-18: . . . hij noodde er velen. Hij zond zijnen dienstknecht uit om te zeggen: Komt, want alle dingen zijn nu gereed, en zij begonnen allen zich eendrachtelijk te verontschuldigen.

Matth. 22:3: En zond zijne dienstknechten uit om de genoden ter bruiloft te roepen; en zij wilden niet komen.

Was de gast zonder bruiloftskleed niet genodigd? Ja hij toch, dat was zijn misdad niet dat hij kwam, maar dat hij niet recht kwam, zonder bruiloftskleed. Zo is het klaar dat een iegelijk die onder de bediening is, tot Christus geroepen en genodigd wordt.

4. Daar is een algemene uitroep tot allen, zonder enige bepaling. Die dorst heeft, die geen geld heeft, die wil: Jes. 55:1,2; Joh. 7:37; Openb. 22:17. Die niet wil, die geen dorst heeft, die late het; 't komt uit hem en 't zal op hem aankomen, hij was genodigd, hij hoorde die algemene stem.

5. Velen verstoten het Evangelie, dies was het hun aangeboden, want dat niet aangeboden wordt, kan men niet verstoten: Hand. 13:46 . . . Het was nodig dat eerst u het Woord Gods gesproken zou worden; doch nademaal gij hetzelfde verstoot, enz.

Velen zijn het Evangelie ongehoorzaam, 2 Thess. 1:8. En zijn de Zoon ongehoorzaam, Joh. 3:36. Dies werd hun Christus aangeboden, en hun werd gelast in Christus te geloven.

6. De vermaning tot bekering en geloof worden bij elkander gevoegd: dat de vermaning tot bekering een ieder raakt, zal niemand in twijfel trekken, zo zal hij ook erkennen moeten dat de vermaning tot geloof een ieder raakt, want zij staan in gelijken graad. Markus 1:15 . . . bekeert u en gelooft het Evangelie.

7. Ongeloof is een schrikkelijke zonde, ja zulk een zonde, dat hij God als een leugenaar acht: 1 Joh. 5:10 . . . die God niet gelooft, heeft Hem tot een leugenaar gemaakt, dewijl hij niet geloofd heeft de getuigenis, die God getuigd heeft van Zijn Zoon. Joh. 16:8, 9: En Die gekomen zijnde, zal de wereld overtuigen van zonde . . . omdat zij in Mij niet geloven.

Indien Christus de ongelovig blijvende niet aangeboden werd, zo ging het hem niet aan, hij had er niet mee te doen, 't was hem geen zonde, dat hij niet geloofde; maar nu het hem een zonde is, dat is een klaar blijk dat het hem aangeboden was.

8. Dewijl de ongelovigen zich een schrikkelijk oordeel te verwachten hebben, zo wordt het hun voorzeker aangeboden, en voorzeker zij waren geroepen: Ziet dit: 2 Thess. 1:8: Met vlammen vuur wraak doende over degenen . . . die het Evangelie van onze Heere Jezus Christus niet gehoorzaam zijn. Joh. 15:22: Indien Ik niet gekomen ware, en tot hen gesproken had, zij hadden geen zonde; maar nu hebben zij geen voorwendsel voor hunne zonde.

Indien allen, die onder de bediening des Evangelies zijn, niet geroepen waren en Christus hun niet aangeboden werd, hoe kunnen zij dan daarom gestraft worden, en hoe kan dan hun verdoemenis zwaarder zijn? Maar dewijl zij om het Evangelie niet te gehoorzamen gestraft, en zwaarder dan anderen gestraft worden, zo was het hun aangeboden.¹⁰

¹⁰ W. à Brakel, *De Redelijke Godsdienst*, I, blz. 719, 720.

Alhoewel ook in het nu aangehaalde de opvatting van deze zo bekende godgeleerde overduidelijk blijkt, gaat hij op gelijke wijze in op dit onderwerp in zijn *Hallelujah ofte Lof des Heeren*.¹¹

Min of meer herhaalt à Brakel het reeds aangehaalde uit zijn grote werk *De Redelijke Godsdienst*, uit welke herhaling wel kan blijken van hoeveel betekenis hij de uiteenzetting over de roeping of aanbidding van Christus achtte.

A. Comrie

Een andere bekende en onverdachte godgeleerde, die de gereformeerde waarheid met grote ijver en kracht heeft mogen verdedigen is Dr. Alexander Comrie.

De werken van deze uitnemende godgeleerde zijn het lezen en overdenken ten volle waard. We behoeven deze dienstknecht Gods niet van pelagiaanse opvattingen te verdenken. Integendeel, met grote bekwaamheid en ijver heeft hij zich verzet tegen het in de kerk der Hervorming meer en meer veldwinnende pelagianisme. Hij onderkende de grote gevaren, die de kerk des Heeren in zijn tijd bedreigden.

In zijn stichtelijke geschriften onderscheidt hij het ware, zaligmakende geloof nadrukkelijk van het nabij-komende tijdgeloof; zeer ernstig gaat hij, vooral in de verklaring van de zeven Zondagen van de Heidelbergse Catechismus, in op de noodzakelijkheid van het uit de Wet des Heeren overtuigd worden van onze ellendigheid, opdat ook een fundament in ons gelegd wordt.¹² Op bijzondere wijze heeft hij in de verklaring van Zondag 7 ons de aard van het zaligmakende geloof beschreven.

Samen met zijn ambtgenoot uit Koudekerk, Nicolaas Holtius, heeft hij tegen de geest van zijn tijd geijverd en de gereformeerde leer op bekwame wijze verdedigd. Ongetwijfeld mag A. Comrie gerekend worden tot de grote gereformeerde godgeleerden. De invloed, die hij op de leer zoals die in de Gereformeerde Gemeenten wordt beleden, heeft uitgeoefend is bijzonder groot. Vooral ook doordat Ds. G.H. Kersten zich zijn leerling achtte. Naar zijn eigen zeggen had deze namelijk 'Comrie vernalen'.¹³

Ook over de aanbidding van Christus heeft Comrie zich op verschillende plaatsen in zijn geschriften uitgelaten.

Vanuit Schotland afkomstig heeft Comrie een hartgrondige afkeer meegekregen van de neo-nomiaanse dwalingen, die de Schotse kerk zo diep beroerd hebben.

In diverse uitlatingen geeft Comrie blijk van zijn innerlijke overeenstemming met mannen als Thomas Boston, Ebenezer en Ralph Erskine, die in hun tijd gestreden hebben tegen een opvatting, waarin Wet en Evangelie op zodanige wijze worden vermengd, dat het Evangelie tot een nieuwe wet¹⁴

11 W. à Brakel, *Hallelujah, ofte Lof des HEEREN over het Genaden-Verbondt*, Sneek, z.j.

12 A. Comrie, *Stellige en practikale verklaring van den Heidelbergischen Catechismus*, Rotterdam, 1938, blz. 37.

13 M. Golverdingen, *Ds. G.H. Kersten, facetten van zijn leven en werk*, blz. 177, noot 28.

14 Vandaar de naam neo-nomianen (neo is nieuw, nomos is wet).

wordt, op de volbrenging waarvan het eeuwige leven zou worden verkregen. Ten diepste wordt een nieuw pelagianisme daarin voorgestaan. In deze strijd heeft Thomas Boston vooraan mogen staan. Met instemming haalt Comrie bij herhaling Th. Boston en andere Schotse godgeleerden aan. In de vele geschriften, die van de hand van Comrie verschenen, hetzij als zijn eigen geschriften, hetzij als vertalingen van in het Engels geschreven verschenen werken van anderen, komt ook de aanbidding van het Evangelie ter sprake.

Op geen andere wijze als in de reeds aangehaalde geschriften schrijft ook Comrie hierover.

We verwijzen in het bijzonder naar zijn uiteenzettingen over de Heidelbergse Catechismus, waarin hij bij de behandeling van Zondag 7 zeer nadrukkelijk de remonstrantse opvattingen over een algemene verzoening verwerpt, maar in datzelfde verband de valse beschuldiging verwerpt, die de Remonstranten richten aan hen, die hun gevoelens verwerpen.

Zo lezen we: 'Ten derde: Zij (de Remonstranten, A.V.) zeggen: Indien Christus niet voor allen gestorven is, dat het prediken alsdan maar dienen zou om de mensen te bedriegen, dewijl wij allen tot Christus genodigd worden; maar indien nu Christus voor allen niet gestorven is, al kwamen zij dan tot Hem, zo zouden zij echter niet geholpen worden.

Maar, mijn geliefden, dit staat vast: ten eerste, die waarlijk tot Christus komt, zal geenszins uitgeworpen worden; ten andere, dat niemand zal komen tenzij God de Vader hem trekt; en ten derde, in de prediking van het Evangelie prediken wij Christus en Dien gekruist, om aan Gods gerechtigheid te voldoen.

Wij bieden Hem de zondaren aan als een volkomen Zaligmaker en wij tonen, dat er een vast verband is tussen het geloven in Christus en het zalig worden door Christus.

En zekerlijk, hiertoe zijn wij door de Wet Gods verplicht, daar te geloven en zich te bekeren betamelijke, nuttige plichten zijn.

Ten vierde zeggen zij, dat in de geloofsdaad een ieder verplicht is te geloven dat Christus voor hem gestorven is. Maar wij zeggen dat dit vals is: wij worden alleen maar verplicht te geloven dat Christus en Die gekruist, in het Evangelie aangeboden en geschonken is, opdat wij in Hem geloven zouden. En dus ziet gij dat Jezus geschonken is *vóór* en niet *na* ons geloofsontvangen (cursivering Ds. G.H. Kersten) van Hem, gelijk enigen denken. Hij is de mijne in het aanbod, eer Hij de mijne is door de omhelzing en het ontvangen en aannemen van Hem'.¹⁵

In verband met de beschrijving van het wezen des geloofs komt Comrie nog nader hierop terug.

'De algemene aanbidding (gelijk de algemene roeping) of het schenken van Christus wordt allen, waar het Evangelie verkondigd wordt, gedaan, opdat zij zich daarvan bedienen zouden en de gave Gods aannemen en het zegel zetten op Gods getuigenis, dat Hij waarachtig is: ofschoon nu dit een recht

15 A. Comrie, *Heidelbergischen Catechismus*, blz. 394, 395.

geeft om de weldaad, die God aanbiedt of schenkt, voor zich in het bijzonder te omhelzen en het oordeel verzwaart als wij het niet doen, zo zijn wij nochtans zo zorgeloos, goddeloos, blind en ongevoelig, dat wij dit verwaarlozen en niet de minste acht daarop geven, noch geven kunnen; vermits wij zo geheel dood in de zonden zijn, dat wij geen besef hebben, noch van onze rampzaligheid, waarin wij gedompeld zijn, noch van de zaligheid, die ons om niet geschonken of aangeboden wordt.

Ondertussen, de Heilige Geest, als het Hem behaagt, werkt alzo dat Hij dat aanbod, hetwelk in het algemeen gedaan wordt, door deszelfs onmiddellijke krachtdadige en onwederstandelijke werking zo doet indringen in onze harten, met goddelijke overtuiging, dat wij overtuigd worden, dat datgene wat God in het algemeen aanbiedt aan anderen, dat Hij dat alles om niet ons voor onszelven in het bijzonder aanbiedt en schenkt'.¹⁶

Duidelijk schrijft Comrie hier, dat de natuurlijke mens op Gods aanbieding geen acht geeft; het is er bij Comrie verre van om aan de 'vrije wil des mensen' over te laten of deze al dan niet dit goddelijk aanbod zal omhelzen. Maar het feit van onze zorgeloosheid en vijandschap doet Gods Woord niet teniet. Echter zal door een bijzondere werking van de Heilige Geest, een 'onmiddellijke krachtdadige en onwederstandelijke werking', Gods Woord in onze zielen moeten ingedrongen worden.

Neen, bij de handhaving van de waarheid van de goddelijke aanbieding, handhaaft hij even nadrukkelijk het werk des Geestes in de persoonlijke geloofsomhelzing van het Evangelie. Immers voegt hij er aan toe:

'En dus kunt gij zien dat de onmiddellijke indringing van het onwederstandelijke licht en de kracht des Heiligen Geestes in onze harten het is waardoor datgene, wat in het algemeen lag, bijzonder voor ons gemaakt wordt en dat niets in ons ons aanmoedigt de belofte ons in het bijzonder toe te passen, maar dat al ons recht en vrijmoedigheid gegrond is buiten ons op het aanbod hetwelk de Heilige Geest, als Gods stem, in het bijzonder tot ons in onze ziel zo inspreekt, niet door onmiddellijke openbaring, maar door Zijn onmiddellijke stem of kracht bij en in het Evangelie, waardoor Hij dat Woord zo doet indringen, dat wij begrijpen en overtuigd worden dat God ons al die weldaden schenkt'.¹⁷

In dit gedeelte onderscheidt Comrie duidelijk die 'algemene' aanbieding, die met de uitwendige roeping verbonden is, van de 'bijzondere' aanbieding, die in de krachtdadige bediening van de Heilige Geest aan de uit de Wet overtuigde ziel betuigd wordt, maar het laatste sluit het eerste niet uit.

Om niet al te uitvoerig te worden beperk ik mij tot een bijzondere aantekening van Comrie in het door hem vertaalde boek van Thomas Sheppard over de gelijkenis der tien maagden. Sheppard schrijft:

'§ II b. Merk op dat Hij u ten huwelijk vraagt; niet één ziel, die dit leest, of de Heere Jezus doet een huwelijksaanzoek bij u, opdat gij u nu met Hem zoudt verloven; Hij is gekomen tot het Zijne, en de Zijnen hebben Hem niet aan-

¹⁶ a.w., blz. 497.

¹⁷ a.w., blz. 497.

genomen. Wat het verborgen oogmerk van Christus ook moge wezen, daarop geef ik thans geen acht'.¹⁸

Bij dit gedeelte maakt Comrie deze aantekening:

'Namelijk in de aanbieding van het Evangelie, want ofschoon de uitverkorenen alleen zalig worden, wordt het aanbod van genade echter aan allen gedaan, die het Woord horen. Het ware te wensen, dat men in elke leerrede dit aanbod hoorde; mogelijk zouden de predikatiën van meer kracht zijn voor arme overtuigde zielen. Hoezeer is het te beklagen, dat het slechts nu en dan gedaan wordt; dat het voorwaardelijk geschiedt, en met plichten en vereisten zozeer bezwachteld is, zodat in plaats dat de arme zondaars op de roepende stem zouden komen, zoals zij zijn, zij zolang moeten staan, totdat zij deze en gene vereiste dingen vinden. O, hoe troebel zijn dikwijls de wateren van het heiligdom! Hoe weinigen zijn er die de banen verhogen en tot een arm ellendig volk roepen: neemt van de wateren des levens om niet'.¹⁹

Laten we er goede nota van nemen, dat niemand minder dan de door ons zo hoog geachte Comrie er zijn teleurstelling over uitspreekt, dat het aanbod 'slechts nu en dan gedaan wordt'; dat het 'voorwaardelijk geschiedt'. Hoe zouden we ook in onze tijd deze klacht wel de onze willen maken: 'O, hoe troebel zijn dikwijls de wateren van het heiligdom'.

J.J. Brahé

Behalve uit verschillende van Comrie's geschriften zouden we een lange reeks van onze meest uitnemende gereformeerde godgeleerden uit hun geschriften aan het woord kunnen laten. We moeten ons beperken. Wij willen nu een ander uitvoerig aan het woord laten komen. Zijn naam is Jan Jacob Brahé.

Wijlen Ds. G.H. Kersten gaf in 1937 opnieuw zijn *Aanmerkingen over de Vijf Walcherse Artikelen* uit. Uit het voorwoord dat Ds. Kersten daarin schreef haal ik het volgende aan: 'Jan Jacob Brahé werd 13 november 1726 te Delft geboren. In 1750 werd hij door zijn oom, Nicolaas Holtius, tot predikant van Watergang bevestigd.

Reeds in 1752 vertrok Brahé naar Vlissingen, waar hij tot 1775 werkte, in welk jaar hij door een beroerte werd getroffen; 5 juli 1776 stierf hij.

Brahé was een man van ongemeene bekwaamheid en bezielde met een groten ijver voor de rechtzinnige leer. Hij was in 1768 stichter van het Zeeuwsch genootschap van Wetenschappen.

Reeds Jacobus Leydekker had geklaagd dat degenen, die 'het Colossusbeeld van den vrijen wil en den verwaanden Dagon van eigen kracht hadden neergestort van hun zetel', tot een 'klein hoopske' waren geworden en het was in de dagen van Brahé er niet beter op geworden. De kennis der rechtzinnige leer was zeer gering en de lust om deze te verdedigen ontbrak veelal. Sinds jaren joeg men den vrede na ten koste van de Waarheid. De Staatsgezinde partij weerde na den dood van Willem II de strenge Voetiaansche predikan-

¹⁸ Th. Sheppard, *De gelijkenis der tien maagden, verklaard en toegepast*, Utrecht, z.j., blz. 76.

¹⁹ a.w., blz. 76.

ten, zoveel immer mogelijk, uit de steden. De gevolgen bleven niet uit. Het verval werd van jaar tot jaar groter. Zover was het gekomen, dat de voornaamste professoren de leer van het Werkverbond en van de onmiddellijke toerekening van Adams zonde loochenden.

In die dagen traden Holtius en Comrie als onvermoeide kampioenen voor de Waarheid op. Aan hun zijde stond Brahé; onder zijn zeer lezenswaardige geschriften, waarvan we hier ook nog een verklaring van Psalm 89 noemen, behoort zeker ook de *Aanmerkingen over de Vijf Walcherse Artikelen*, die maar al te weinig bekend zijn, doch thans weder ter perse worden gelegd, en die, naar wij hopen, in ruime mate zullen worden verspreid⁷.

Onzerzijds behoeven we Brahé niet verder in te leiden. Ds. G.H. Kersten rekent hem onder hen, die 'de onvermoeide kampioenen voor de Waarheid' zijn.

Onder zijn zeer 'lezenswaardige geschriften' rekent Ds. Kersten de verklaring van Psalm 89. Dit boek nemen we ter hand als we verschillende van onze gereformeerde vaders aan het woord willen laten.

In het verband van ons onderwerp is de voorrede die Brahé voor dit werk schreef, van grote betekenis.²⁰

In deze voorrede prijst hij 'de leer van Christus en het Verbond, dat God met Hem en alle uitverkorenen in Hem als het *Hoofd* opgericht heeft' aan, als een van de 'allerheerlijkste waarheden', die ons in het Woord Gods geopenbaard zijn.²¹

Brahé doet zich kennen als een man, die de opvatting huldigt, dat het Verbond der genade met Christus 'als bestelde *Immanuël*, Borg, Middelaar en Verbondshoofd Zijner uitverkorenen' gemaakt is, Die in dat Verbond 'als Plaatsvervanger van alle de Zijnen, die aan Hem gegeven en in Hem verkooren zijn',²² optreedt. In de uiteenzetting van dit Verbond der genade leert hij met grote nadruk, dat het door 'God, in de Persoon des *Vaders*, is opgericht met den *Christus*, als *representerende* de personen aller Zijner uitverkorenen als hun *Tweede Adam* en *Verbondshoofd*, in dat eeuwig verdrag, door God den Vader met Hem aangegaan ten behoeve van alle de Zijnen, die *verbondsgewijze* in Hem vervangen waren, even als in 't *werkverbond* de *eerste Adam* de plaats verving van alle zijne natuurlijke nakomelingen'.²³

Deze Christus volbracht voor al de uitverkorenen de eis of voorwaarde van ene volmaakte lijdelijke en dadelijke gehoorzaamheid en verwierf zo het recht om hen tot het dadelijk bezit van de Verbondsweldaden te nodigen en door de Heilige Geest krachtadig over te brengen 'zonder dat er van hun kant enige *eigentlijke voorwaarde* geëist wordt, om op grond derzelve tot het genot dier goederen te geraken'.²⁴

Vervolgens wijst hij met beslistheid de gevoelens van hen af, 'die zo vast zijn

20 Dit uitnemende werk van Brahé: *Ethans onderwyzinge in den negenentachtigsten Psalm, geopend en verklaard*, is in 1980 opnieuw uitgegeven door Den Hertog bv te Utrecht.

21 J.J. Brahé, *Ethans Onderwyzinge*, 1765, Voorrede, blz. I.

22 a.w., blz. III.

23 a.w., blz. V.

24 a.w., blz. VI.

aan het *voorwaardelijke* van 's mensen *plichten* en *daden* en de grondvesting van het *recht* tot de *beloften* op dezelve ('t zij met uitdrukkelijke woorden of ten minste in de zaak zelve) dat men nauwelijks weet, hoe deze hunne begrippen nog vereffend kunnen worden met de vrije genade-leer, de leer onzer verlossing en zaliging om niet, enkel op de onmiddellijke toegerekende gerechtigheid van Christus, de uitsluiting van alle hoegenaamde werken, en meer diergelijke zaken'.²⁴

Wel weet Brahé, dat ook onder de rechtzinnigen enige opvattingen over het Verbond der genade zijn aan te treffen, die met de door hem voorgestane niet overeenkomen; bij deze door Brahé afgewezen opvattingen is ook die, die het onderscheid tussen de Raad des vredes en het Verbond der genade zo sterk benadrukken, dat daarin *twee* Verbonden onderscheiden worden, nl. het ene met Christus en het andere met de uitverkorenen. Dat laatste wordt dan met de personen der uitverkorenen in de tijd der minne opgericht, op *voorwaarden* van *geloof* en *bekering*. Dat dit verschil onder rechtzinnigen bestaat en bestaan heeft werd ook door Ds. G.H. Kersten in zijn *Dogmatiek* gesteld.²⁵ Er was echter geen verschil over de vraag of het Verbond der genade met de *uitverkorenen* opgericht werd.

In Brahé's uiteenzetting blijkt hoe mild hij oordeelt over hen, die enigszins anders in deze zaak gevoelen, omdat zij 'in de grond rechtzinnig blijven' willen.²⁶ We halen aan: 'Men stemt wederzijds toe, het vrijmachtig en bijzonder besluit der eeuwige verkiezing in den Borge. Men erkent ook wederzijds een *Verbond*, tussen God in de Persoon des Vaders met de Christus opgericht, en daarin vindt men wederzijds de ware enige en onwankelbare gronden van alles, wat in de toeëigening der door Christus verworvene heilsgoederen aan de personen der uitverkorenen begrepen is. Ook erkent men wederzijds, dat *geloof* en *bekering* zowel als alle andere geestelijke gaven en hoedanigheden, in de uitverkorenen door de krachtadige werking van Gods Geest, enkel om de verdiensten van de Borg gewrocht worden. En dus erkent men dit *geloof* en deze *bekering* voor gene uit onszelve voortkomende en voorafgaande voorwaarden, op welker vervulling min of meer ons recht tot de verbondsgoederen steunen zoude'.²⁷

Op deze wijze doet Brahé recht aan degene met wie hij echter ten aanzien van Gods Verbond van genade verschilt. Toch verdedigt hij zijn opvattingen, dat het Verbond der verlossing en het Genadeverbond in wezen één zijn; Brahé beroept zich in deze op Th. Boston en A. Comrie, die hij aanhaalt.²⁸ Ook de *getuigenissen van de Heilige Schrift*, waarop dit gevoelen gegrond wordt, neemt Brahé grotendeels van deze godgeleerden over. In deze uiteenzettingen van Brahé vinden we reeds zeer uitvoerig, wat de Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten in 1931 over het Verbond der genade uitsprak.

Brahé weet, dat men van een waarheid misbruik maken kan; maar dat mis-

25 G.H. Kersten, *De Gereformeerde Dogmatiek*, deel 2, blz. 314.

26 J.J. Brahé, a.w., Voorrede, blz. VIII.

27 a.w., blz. VIII.

28 a.w., blz. X.

bruik komt van 's mensen eigen onverstand en boosheid voort, en zet geen brandmerk op de leere zelve'.²⁹

Uitvoerig licht Brahé toe hoe het moet verstaan worden, dat in de prediking van het Woord enige voorwaarden genoemd worden en wat het doel van 'de voorwaardelijke voorstelling' is.³⁰

Vanwege het feit, dat in de gedachtenwisseling over de aanbieding van Christus zo dikwijls de woorden 'voorwaardelijk' en 'onvoorwaardelijk' gebruikt worden, laten we ook ten aanzien van deze woorden Brahé zelf aan het woord: 'Waartoe dient dan de *voorwaardelijke voorstelling* zulker plichtsbetrachtingen aan de mens? Tot veel gebruik zeker! Vooreerst, omdat *geloof* en *bekering* altoos noodwendige plichtsbetrachtingen zijn, die God altoos onveranderlijk van de mens vordert, en die ook voorzeker in Gods bondgenoten moeten en zullen plaats hebben: 't welk te klaarder blijkt, omdat onder de verworvene verbondsgoederen ook inzonderheid is de *Heilige Geest*, de uitverkorenen deze gave en dit nieuwe levensbeginsel mededelende. En men moet aanmerken, dat die wijze van voorstelling eigenlijk uit de Wet ontleend is, alwaar men die onveranderlijke plichten voorgeschreven vindt; dus de *Wet* hiermede aan het Evangelie dienstbaar is, om zulken aan welken de vrije genadebeloften worden voorgesteld, tevens tot hun plicht te brengen. Gelijk doch alle voorschrijving van *plicht* haar grond heeft in de *zedelijke Wet*; en het *Evangelie*, eigenlijk gesproken geen *plichten*, maar enkel *beloften* begrijpt; schoon in de *bediening van het Evangelie* de *Wet* altoos haar dienstbaar gebruik behoudt. Waarom het *ongeloof* als een *onheerzaamheid aan de Zoon* voorkomt, Joh. 3:36, en Paulus zo wel spreekt van de *Wet des geloofs* als van de *Wet der werken*, Rom. 3:27.

Niet als of het *Evangelie* eigenlijk een *nieuwe wet* zoude zijn, of de *dadens des geloofs* dezelfde rang en kracht in het *Genadeverbond* hebben zouden, als de volmaakte *dadens der Wet* in het *Werkverbond*; maar omdat het *geloof*, op zichzelf beschouwd, een *plicht* is en blijft, aan welks oefening God de mens houdt, als Hij hem in het *Evangelie* de belofte van gerechtigheid en zaligheid uit genade in *Christus* laat voorhouden; en dit geloof dan wederom dient, niet om een *voorwaarde onzer gerechtigheid* te zijn, maar om tot een middel te verstrekken, om *Christus' gerechtigheid*, ons om niet beloofd en geschonken, te *omhelzen* en *aan te nemen*; niet, opdat ze dan eerst bij God op *onze rekening* zoude gesteld worden, maar opdat wij tot *kennis* en *troostrijk genot* van die *toegerekende gerechtigheid* geraken mochten, en door de overweging van Gods grote liefde in *Christus* jegens ons zouden bewogen worden, om met ware verootmoediging afstand van zonden te doen, en met een hartelijke vreugde in God door *Christus* aangedaan, lust en liefde krijgen zouden om naar Gods wil in alle goede werken te leven. Welke plichten van *geloof* en *bekering* ook daarom met rede op het allersterkst worden aangebonden, alzo er *Gods eer* mede gemoeid is, of wij Zijn *genade*, ons in 't *Evangelie* geschonken in *waarheid bekennen en verheerlijken*, dan of wij Hem door het *ongeloof tot een leugenaar maken*, en Zijn *goedheid* door

29 a.w., blz. XVII.

30 a.w., blz. XXII.

onbekeerlijkheid onteren; zo verre, dat aan het *ongeloof* de *eeuwige verdorpenis* met recht bedreigd wordt, Joh. 3:36, en de *onbekeerden sterven zullen en vergaan*, Luk. 13:3,5 enz.

Ten andere dient deze *voorwaardelijke voorstelling*, om de mens van alle eigen voorwaarden af te trekken, en alleenlijk tot *Christus* te wijzen, om in Zijn voldoening onze levensvoorwaarden te zoeken en te vinden. Want als deze plichten van ons worden afgevorderd als *onze daden*, leren wij daardoor ons *onvermogen*, om iets uit onszelven te kunnen doen, en worden dus tot *Christus* gedreven, om bij Hem gerechtigheid en genade des *Heiligen Geestes* te zoeken op gronden Zijner eeuwige Borgvoldoening en goddelijke macht, door welke Hij deze en alle andere genaden niet alleen verworven heeft, maar ook toeëigent aan de Zijnen. En als wij tevens bepaald worden bij *het geloof*, leren wij daardoor te meer, dat er geen eigenlijke voorwaarden van onze zijde moeten opgebracht worden ten leven, maar ons vertrouwen en toevlucht alleen in de gerechtigheid van *Christus* zijn moet.

Zo min nu als men het een *eigenlijke voorwaarde* noemen kan, dat bijvoorbeeld een geneesheer zijn lijder overreedt, om zich om niet van hem te laten genezen, zo min is het hier een eigenlijke voorwaarde, als ons in Gods en in *Christus* Naam gepredikt wordt: laat u met God verzoenen, 2 Kor. 5:20.

Ten derde, uit dat plichtvermanend en voorwaardelijk voorstel volgt alleenlijk, dat er een onafscheidbaar *verband* is tussen de *aanneming der beloften* en de *genieting* van het *beloofde*; zodat niemand zich vleien kan met het genot der beloofde rechtvaardigheid en zaligheid in Gods *Verbond*, die niet tevens der goddelijke waarheid en goedheid hulde doe door *geloof* en *bekering*; en dus vordert God met rede de himologia, de *belijdenis* en *toestemming* in Zijn *Verbond*; moetende wij zowel ons welgevallen in Gods *Verbond* hebben en betonen, als God betuigt, een welgevallen te hebben in ons Zijn *Verbondsgenade* te beloven en te schenken. Maar de *grond* van dit gevolg ligt niet in de *voorwaardelijkheid* van ons *geloof*, maar in de *trouw* en *waarheid* van de goddelijke *Belover*; en God doet ons de beloofde zaken toekomen, niet omdat wij ze *geloofd hebben*, maar omdat Hij ze ons *beloofd heeft*, en ons niet tevergeefs verplicht heeft, op Zijn Woord gelovig staat te maken; dewijl Hij te wijs, te machtig, te heilig en te getrouw is, om ooit de verwachting die Hij ons gegeven heeft, en die wij te goeder trouw op Zijn Woord gesteld hebben, teleur te stellen. *Abraham geloofde God*, en Hij *rekende het hem (als) gerechtigheid*, Gen. 15:6. Wat toch? Niet de *daad* van *Abrahams geloof*, maar *datgene*, waarvan Hij *Abraham* de *belofte* gedaan had, en dat Hij hem verplicht had, gelovig op de goddelijke toezegging te wachten. David bad: gedenk *des Woords* tot Uw knecht gesproken, op hetwelk *Gij mij hebt doen hopen*, Psalm 119:49.

Paulus zegt daarom niet blotelijk: 'Ik weet dat ik geloofd heb', maar 'Ik weet, *Wien ik geloofd heb*', 2 Tim. 1:12.

Wil men om deze redenen het *geloof* en de *bekering* noemen, een conditie sine qua non, een *voorwaarde* of *vereiste*, zonder welke aanwezigheid de dadelijke genieting der verdere verbondsgoederen niet geschiedt? Men zal dus in een gezonde zin kunnen spreken, mits dat men blijve binnen de

behoorlijke bepalingen. Want, zo men dit *zonder bepalingen* ter neder stelt, zoude men op gelijke wijze tot die *voorwaarden* kunnen brengen alle verdere christendeugden en plichten in de heiligmaking begrepen, en dezelve dus te zamen onder de rang van conditiones sine qua non (voorwaarden zonder welke niet) kunnen brengen, op die grond: zonder heiligmaking zal niemand de Heere zien, Hebr. 13.

Terwijl het echter zeker is, dat de *heiligmaking* in de *grond* een grote *wel-daad* van het *Genadeverbond* zelve is, en tegelijk in haar blijken een *kenmerk*, waar Gods *bondgenoten* mee onderscheiden worden van alle andere mensen.³¹

In de gedachtenwisseling over de genadebediening is al zo dikwijls over 'voorwaardelijk' en 'onvoorwaardelijk' getwist. Dikwijls op een wijze, waarbij men de gevoelens van de anderen geen recht liet wedervaren.

Wanneer wij aan het 'onvoorwaardelijke' vast willen houden, is dat omdat alle voorwaarden van het Verbond der genade door Christus volbracht zijn; niet omdat we zouden geloven, dat geloof en bekering niet noodzakelijk zijn om in het *dadelijke* bezit van verbondsgoederen te brengen.

Anderzijds zou ons het milde begrip van een Brahé bepaald niet ontsieren, wanneer we zouden willen toestemmen, dat geloof en bekering zo 'in een gezonde zin' voorwaarden kunnen genoemd worden, 'mits men blijve binnen de behoorlijke bepalingen.'

Wat zou er al veel gewonnen zijn, als we elkaars gevoelens eerlijk zouden weergeven en niet een onjuist beeld ervan zouden tekenen, zoals helaas dikwijls gebeurt.

Het reeds zo uitvoerig geciteerde voorwoord geeft ons echter nog meer. Brahé verdedigt de leer van het Verbond der genade tegenover hen, die de onware beschuldiging uitspreken, dat de uitverkorenen als zijnde in het Verbond der genade in Christus ook als zodanig geboren worden, zodat ze als 'toegebrachte Bondgenoten' zouden moeten aangemerkt worden.

Daar tegenover houdt hij met nadruk vast de noodzakelijkheid van 'een ware en eigenlijke staatsverandering'. Hoe dat geschiedt wordt door Brahé als volgt beschreven:

'Wat doet nu de Heilige Geest? Stelt Die hun zo maar aanstonds voor, dat ze gerust moeten zijn, wijl ze reeds van eeuwigheid in Christus Gods gelukkige Bondgenoten waren? Neen zeker! Stelt Hij hun dan integendeel voor, dat ze in Christus van alle eeuwigheid in *Gods Verbond* betrekkelijkerwijze *niet* begrepen zijn?

Dit kan immers ook niet zijn, want hoe zou de Heilige Geest hen dan tot de dadelijke gemeenschap aan dit Verbond kunnen overbrengen? Nademaal dit alleen het voorrecht is dergenen, welker *Borg* en *Verbondshoofd* Christus is.

En dit zoude evenveel zijn, alsof de *Heilige Geest* hun verkondigen zoude, dat ze *niet uitverkoren* waren in *Christus*, *niet aan Hem gegeven*, *niet door*

31 a.w., blz. XXII-XXV.

Hem aangenomen, *niet door Hem gerantsoeneerd*, *niet door Hem geroepen*, enz. Welke dingen wel door de *duivel* en het *ongeloof* aan overtuigde zielen kunnen wijsgemaakt worden, maar niet door de *Geest der Waarheid*.

Wat dan? De *Heilige Geest* maakt hun de *Waarheid* bekend, maar bij *trappen*. En is 't wel wonder, dat Hij, met de hoogste wijsheid en tot de Gode betamelijke oogmerken, eerst aan hun ontdekt de jammerlijke *staat*, waar in ze zich bevinden, en, zonder nog verder te ontdekken de *gedachten des Vredes van God in Christus* jegens hun, hen bij die ellendige *staat* doet stilstaan, ten einde hen door de overtuiging van deszelfs rampzaligheid in aard en gevolgen tot diepe vernedering, schaamte, droefheid, angstvallig uitzien naar het middel tot verlossing, te bereiden tot de rechte vatbaarheid voor volgende ontdekking van Gods genade in Christus jegens hun, op zulk een wijze en in zulk een mate, als het met Zijn wijsheid, vrijmacht en andere deugden overeenkomt, dat ik niet behoef uit te breiden. En zo is dit zo min een strijdige als lichtvaardige weg'.³²

Het moge ons zo duidelijk zijn dat de schriftuurlijke leer der Verbonden, door Brahé zo klaar uiteengezet, in genen dele een aantasting van de noodzakelijkheid van een staatsverwisseling inhoudt. Integendeel! De volle nadruk zal juist in de prediking op dit zo nodige werk des Heiligen Geestes gelegd kunnen worden.

Een ander bezwaar, dat Brahé weerlegt is, dat 'door zulke opvattingen de mens te lijdelijk wordt gemaakt.'

Het blijkt dus een oud bezwaar te zijn. Hoe dikwijls hebben we deze beschuldiging tegen de door ons voorgestane, naar onze mening voluit bijbelse leer, al moeten aanhoren.

Daarom is het nuttig Brahé's verweer aan te horen:

'Want, zo men door *lijdelijk* te zijn verstaat, dat wij zonder ons toedoen enkel uit genade in Christus moeten gerechtvaardigd en gezaligd worden, weet ik niet, hoe enig Hervormde Kerk zulk een *lijdelijkheid* zoude kunnen tegenspreken. Maar zo men door *lijdelijk* verstaat een staat van volstreckte onwerkzaamheid, zo zal het hierboven gemelde dienen kunnen, om die verdenking ten enenmale weg te nemen. Want toch, die Zelfde, die voor Zijn volk een eeuwig heil uitwrocht, werkt ook door *Zijn Heilige Geest* in Zijn volk, en op hun redelijke vermogens, die nimmer in een staat van onwerkzaamheid kunnen blijven; zijnde die Heilige Geest een *Geest des levens*, *levend makende* dat *dood* was, en als *eerste oorzaak* die werkzaamheden opwekkende, die *onze werkzaamheden* waarlijk zijn en blijven, voorzover wij *tweede oorzaken* zijn. Die dit wou loochenen, zou inderdaad gans onbedeneerd te werk gaan, en van dwaasheid niet kunnen verontschuldigd worden. Laat elk der verlost en levendgemaakten spreken, of dit niet zo zij, en of zijn weg niet zeer verschille van een dode ongevoeligheid en werkeloosheid, vleselijke gerustheid en ijdel opdringen van genade, zonder eens nauwkeurig te bezien, langs welke weg men tot de kennis en 't genot daarvan

32 a.w., blz. XXIX-XXX.

gekomen zij. Ondertussen zal het blijven vast staan, dat kennelijke bewijzen van verkregen aandeel aan het goed des eeuwigen Verbonds zeer onderscheiden zijn van *eigenlijke voorwaarden*, welke altoos zulke zijn, waar op ons *recht* tot de Verbondsbeloften en goederen moet gegrond zijn'.³³

Heeft dit alles nu te maken met de leer van de ernstige aanbieding van Christus en de Verbondsweldaden in het Evangelie? Ongetwijfeld. Wanneer we immers met die aanbieding ons bezighouden en verschillende van onze gereformeerde vaders aan het woord laten, dan is het goed om het gehele kader van gereformeerde leerstukken, waarin deze aanbieding een plaats heeft, daarbij te betrekken.

Maar al te dikwijls wordt het verwijt gemaakt aan ons adres, dat deze leer, zoals door ons voorgestaan, een aantasting van het belijden van 's mensen totale verlorenheid zou betekenen of in strijd zou zijn met de leer van de particuliere verzoening, zodat de weg naar de algemene verzoeningsleer zou geopend worden; of een loochening van het eenzijdige werk des Heiligen Geestes zou inhouden, welke de uitverkoren zondaar uit de staat van de geestelijke dood tot die van een waarachtig geestelijk leven brengt; zulke verwijten zijn van alle grond ontbloot. Deze leer opent tot niet één van deze dwalingen de weg. O, zeker, er kan misbruik van dit leerstuk gemaakt worden; maar van welk leerstuk is in de loop der eeuwen geen misbruik gemaakt? Indien het misbruik ons zou moeten doen zwijgen over schriftuurlijke waarheden, zouden we eerlang van geen enkel punt van ons bijbels belijden meer gewag kunnen maken.

Tot de bezwaren die velen inbrachten tegen de verbondsleer, zoals deze in overeenstemming met de Heilige Schrift en in het spoor van het oude gereformeerde belijden, door de Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten in 1931 werd verwoord, behoort ook deze, dat men in het licht van deze opvattingen de waarachtige Evangelieprediking aantast. In toemende mate horen we deze ongegronde aanklacht. We beweren niet dat in het midden van onze gemeenten en overal, waar het Woord Gods gepredikt wordt, deze prediking aan de volheid van de bijbelse openbaring recht laat wedervaren. We zouden niet durven.

We weten maar al te goed, dat ook wij altijd weer gereformeerd moeten worden. Maar de beschuldiging dat de aanvaarde leer een aantasting van het Evangelie inhoudt, is een valse beschuldiging.

De vraag mag gesteld of van de gebroeders Erskine en Thomas Boston datzelfde gold. Wij durven met vrijmoedigheid beweren dat de verbondsleer der Gereformeerde Gemeenten van de hunne niet verschilt. Tastte bij deze mannen dan die leer het Evangelie aan? Zelden heeft men in de kerk der Reformatie rijkere evangelische prediking aangetroffen dan bij die hier genoemde mannen.

De beschuldiging is niet nieuw. Ook op deze gaat Brahé uitvoerig in. Vanwege de grote betekenis van zijn weerlegging halen we ook deze in zijn geheel aan, opdat men ons niet van een selectief aanhalen of van een uit het verband rukken van bepaalde uitdrukkingen beschuldigen kan.

³³ a.w., blz. XXXII-XXXIII.

Als volgt schrijft deze gereformeerde godgeleerde:

'Eindelijk brenge men hiertegen niet in, dat dus de weg wordt toegemuurd, om het *Evangelie* aan allen die onder deszelfs bediening leven, te prediken, en de zaligheid in Christus algemeen aan te bieden, zonder enig aanzien van personen. Ik weet wel, dat sommigen daarin vrij wat zwaarigheid maken; maar ik vind geen reden, om hier een ogenblik in twijfel te staan, daar onze bevelbrief, uit Jezus' eigen mond opgeschreven, van deze inhoud is: 'Gaaf henen in de gehele wereld, *predikt het Evangelie aan alle creaturen*'. En om deze zaak, die onder rechtzinnigen onbetwistbaar behoort te zijn, en welker waarheid allen, die zich aan de Dordtsche Canones of regels houden, behoren te erkennen en te betrachten, nu niet verder uit te halen, zeg ik alleen, dat ons die waarheid niet *tegen* maar *voor* is. Want als wij Christus en de *beloften* van *bekering* en *vergeving der zonden in Zijnen Naam prediken* aan allen, zelfs de grootste zondaren, en hen allen opwekken om in Hem als zodanig te geloven, zo maken wij aan allen, die ons horen, niet diets (wijs), dat Christus het *Verbondshoofd* van hun *allen hoofd voor hoofd* is, en zij dit zo maar blotelijk moeten voor waarheid houden en daarop gerust zijn. Verre van daar! Wij prediken aan allen een Christus, die hun van node is, en zoeken de mensen tot erkentenis daarvan te brengen door de ontdekking van hun ellendestaat. Wij prediken aan allen een Christus die alleen genoegzaam en gepast is voor allen, zelfs de grootste zondaren; ja Wiens verdiensten in haar zelve zo oneindig groot zijn, dat, indien de goddelijke maatregelen zo lagen, millioenen werelden, zo gesteld als de onze, door dezelve hadden kunnen verlost en behouden worden. En wij kunnen geen te *grote* noch te *volle* Christus prediken. Wij prediken verder een Christus die te gewillig Zich voor vloekwaardige zondaren in de bres stelde, en al de geëiste Verbondsvoorwaarden vervulde, dan dat er *bij Hem* zulk een *grimmigheid* zou zijn, dat Hij een enige, zelfs de grootste zondaar, die tot Hem kwam zou uitwerpen.³⁴

³⁴ a.w., blz. XXXIII-XXXIV.

3.2 Voor wie is het Avondmaal des Heeren ingesteld?

Na de zeer uitvoerige uiteenzettingen over de betekenis van het sacrament van het Heilig Avondmaal wordt in onze Heidelbergse Catechismus ook aan de avondmaalganger de nodige aandacht besteed.

Over de sacramenten hebben onze reformatoren een zware strijd moeten voeren. De roomse leer kwam in het bijzonder in de sacramentsbeschouwing tot uiting.

Daarom heeft de Heidelberger zo'n grote plaats voor de uiteenzetting van de leer van de sacramenten in de Catechismus ingeruimd. Na de zeer grondige behandeling van deze leer wordt de vraag behandeld, welke hier boven geschreven is. De bekende éenentachtigste vraag van de Heidelberger zelf. Waarom oordeelde men de behandeling van deze vraag nodig?

CALVIJNS VISIE

Om een antwoord daarop te geven doen we er goed aan te rade te gaan bij de grote Reformator van Genève, Johannes Calvijn. Hij toch heeft de leer van het Heilig Avondmaal én tegenover Rome, maar ook tegenover Luther zo schriftuurlijk uiteengezet. Wanneer we nu de *Institutie* opslaan lezen we in boek IV, hoofdstuk 17, de paragrafen 40-50 een uitvoerige uiteenzetting over de noodzaak van het onderscheiden van het lichaam des Heeren. Calvijn verwerpt daar grondig de roomse leer.

Zo schrijft hij in paragraaf 41: 'Algemeen hebben zij, terwijl ze de mensen tot dit waardig eten wilden voorbereiden, de arme consciëntiën op vreselijke wijze gepijnigd en gekweld; en toch hebben ze niets aangebracht, dat tot de zaak diende. Zij hebben gezegd, dat diegenen waardiglijk eten, die in de staat der genade zijn. In de staat der genade zijn betekent bij hen rein zijn en zuiver van alle zonde. Door dat leerstuk werden alle mensen, die ooit op de aarde geweest zijn en nog zijn, van het gebruik van dit sacrament afgehouden. Want indien het erom gaat, dat wij onze waardigheid van onszelf moeten hebben, dan is het met ons gedaan; slechts wanhoop en dodelijk verderf wacht ons. Ook al zouden wij er naar streven met alle krachten, dan zouden wij toch niet anders bereiken, dan dat wij eerst dan het alleronwaardigst zullen zijn, wanneer we ons het meest inspannen om de waardigheid te zoeken. Om deze wonde te genezen hebben zij een manier uitgedacht om de waardigheid te verkrijgen, namelijk dat wij, na ons zoveel we kunnen onderzocht te hebben, en na voor al onze daden rekenschap van ons zelf geëist te hebben, onze onwaardigheid verzoenen door berouw, biecht en voldoening; wat dit voor een manier van verzoening is, hebben we op een geschikte plaats besproken.'

Deze aanhaling uit de *Institutie* maakt ons de achtergrond van vraag 81 van de Heidelbergse duidelijk. Rome heeft het 'om niet gerechtvaardigd, uit Zijne genade, door de verlossing, die in Christus Jezus is' (Rom. 3 : 24) prijsgegeven; zij wil niet weten van 'koopt zonder geld, en zonder prijs' (Jes. 55 : 1). De avondmaalganger moet daar het 'koopgeld' van zijn eigen waardigheid meebrengen; een waardigheid, die in het eigen berouw en in de door de biecht hernieuwde 'staat der genade' en de volbrenging van de daarbij opgelegde plichten verkregen is. De 'waardige' komt tot de dis, die in zijn handen het 'koopgeld' draagt, de bewijzen van zijn 'waardig-zijn' meebrengt. Ook bij de beantwoording van de vraag voor wie het Avondmaal des Heeren is ingesteld openbaart Rome de schrikkelijke verloochening van de leer van Gods vrije genade. De zielen worden naar een in hen te vinden waardigheid en geschiktheid verwezen. Toen het licht van Gods genade in de kerk weer klaar mocht schijnen hebben de mannen, die God gebruikt heeft, tegen deze aanranding van de vrije genade getoornd.

Calvijn gaat daar dan ook verder op in. We willen naar het vervolg luisteren van zijn uiteenzetting: 'Wat de tegenwoordige instelling betreft, zeg ik, dat dit een al te schrille en onbetekenende troost is voor verslagen en terneer geworpen consciëntiën en die door hun zonde verschrikt zijn. Want indien de Heere door Zijn Verbond niemand toelaat tot de gemeenschap van Zijn Avondmaal, behalve die rechtvaardig en onschuldig is, is er geen geringe waarborg nodig om iemand zeker te maken van zijn rechtvaardigheid, die God naar hij verneemt, van hem eist. Maar van waar wordt deze zekerheid ons bevestigd, dat zij, die gedaan hebben, wat ze konden, bij God genoeg gedaan hebben? En ook indien dat zo was, wanneer zal het dan zijn, dat iemand zich durft belonen, dat hij gedaan heeft, wat hij kon? Zo zal, daar we nooit voldoende zekerheid van onze waardigheid krijgen, de toegang altijd gesloten blijven door dat verschrikkelijk verbod, waardoor verkondigd wordt, dat zij, die onwaardiglijk eten en drinken, zichzelf een oordeel eten en drinken.'

Calvijn wijst de uitleg, die Rome aan de tekst in 1 Kor. 11 : 27 over 'onwaardiglijk eten en drinken' gegeven heeft, af. Rome maakt er een eigen-waardigheid en een zelf-geschiktheid op grond van een vermeend voor God rechtvaardig-zijn van; en daarmee wordt de toegang tot het Avondmaal juist afgesloten.

Daarom zal hij ons een betere uitleg voorhouden. Deze leest ge in paragraaf 42 van hfdst. 17. Daar lezen we dan het navolgende: 'Nu kan men gemakkelijk beoordelen, wat het voor een leer is, die in het Pausdom heerst en van welke auteur ze afkomstig is, een leer, die de arme en door angst en droefheid benauwde zondaren door haar gruwelijke gestrengheid ontbloot en berooft van de vertroosting van dit sacrament, in hetwelk hun toch alle genietingen van het Evangelie worden voorgesteld. Ongetwijfeld kan de duivel de mensen langs geen kortere weg verderven dan door hen zo te verdwalen, dat ze zulk een voedsel niet proeven en smaken, waardoor de zeer goede hemelse Vader hen had willen voeden.'

Trigland, die in later tijd in de bestrijding van het Remonstrantisme zich zo

krachtig gelden deed, sprak ook van 'de troosteloze leer' van de Remonstranten. Er is immers geen troostelozer leer denkbaar, dan die, waarbij de arme, verlorene, verschrikte en verslagen zondaar naar zichzelf verwezen wordt om een 'waardigheid voor God' in zichzelf te vinden; en dat terwijl hij zich vanwege de zonden zich de alleronwaardigste weet.

Lees hoe uitnemend Calvijn ons dan onderricht: 'Laat ons dus, opdat we niet in een dergelijke afgrond storten, bedenken, dat deze heilige maaltijd de zieken een geneesmiddel, de zondaren een troost, de armen een groot geschenk is, terwijl ze echter de gezonden, rechtvaardigen en rijken, indien die gevonden kunnen worden, niets zou aanbrengen van enige betekenis. Want daar ons in die maaltijd Christus tot een spijs gegeven wordt, begrijpen wij, dat wij zonder Hem verkwijnen, wegsmelten en vergaan, evenals de kracht des lichaams verdwijnt, wanneer men niet eet.

Bovendien daar Hij ons tot leven gegeven wordt, begrijpen wij, dat wij zonder Hem in onszelf geheel en al dood zijn. Daarom is dit de enige en beste waardigheid, die wij Gode kunnen aanbrengen, dat wij Hem onze geringheid, en om zo te zeggen onwaardigheid aanbieden, opdat Hij door Zijn barmhartigheid ons Zijner waardig make; dat wij in onszelf de moed opgeven, opdat wij ons in Hem mogen troosten; dat wij ons vernederen, opdat wij door Hem worden opgericht; dat wij onszelf aanklagen, opdat wij door Hem rechtvaardig gemaakt worden; bovendien, dat wij jagen naar die eenheid, die Hij ons in Zijn Avondmaal aanprijst; en dat wij, evenals Hij ons allen één maakt in Zichzelf, zo ook wensen, dat wij allen één ziel, één hart en één tong hebben. Indien wij dit overwogen en overdacht hebben, zullen die gedachten, ook al schokken ze ons, ons nooit terneerwerpen. Hoe zouden wij, die van alle goed arm en ontbloot zijn, wij, die bezoedeld zijn met het vuil der zonden, wij, die halfdood zijn, het lichaam des Heeren waardiglijk eten? Wij zullen veel meer bedenken, dat wij armen komen tot de milddadige Gever, als zieken tot de Geneesheer, als zondaren tot de Auteur der gerechtigheid, en eindelijk als doden tot Hem, die levend maakt; dat die waardigheid, die door God bevolen wordt, voornamelijk gelegen is in het geloof, dat alles in Christus, niets in ons plaatst; bovendien in de liefde, en wel in zulk een liefde, die wij Gode mogen aanbieden, ook al is ze onvolmaakt, opdat Hij haar verbeterde en vermeerderde, aangezien wij geen volmaakte liefde kunnen bewijzen.'

Hoe rijk is dit onderwijs! Hier beluistert ge hoe de kerk der Reformatie in het Avondmaal het 'nochtans des geloofs' verwoordt, zoals dat ook in het formulier voor het Heilig Avondmaal te lezen is, alsmede in het antwoord, dat de Heidelberger op vraag 81 geeft.

Het gaat ook in deze vraag om de prediking van de vrije genade: geen waardigheid in de mens kan ooit de grond van het naderen tot de dis des Heeren zijn! Dat leert Rome en met haar allen, die de menselijke vrije wil verheffen en daardoor de leer van Gods genade aanranden.

Calvijn drukte het zo kernachtig uit: 'Daarom is dit de enige en beste waardigheid, die wij Gode kunnen aanbrengen, dat wij Hem onze geringheid, en om zo te zeggen onwaardigheid aanbieden, opdat Hij door Zijn barmhartig-

heid ons Zijner waardig make . . .'

In zijn uiteenzettingen ging Calvijn nog verder. Hoe nodig om te overdenken, wat hij vervolgens schreef: 'Anderen, die hierin met ons overeenstemmen, dat de waardigheid zelf in het geloof en de liefde gelegen is, zijn toch in de maat der waardigheid ver afgedwaald, doordat ze zulk een volmaaktheid van geloof eisen, dat daaraan niets ontbreekt, en een liefde, gelijk aan die welke Christus ons betoond heeft. Maar daardoor verdrijven zij evenzeer als de eerstgenoemden allen van de toegang tot dit Heilig Avondmaal. Want indien hun opvatting juist was, zou een ieder het onwaardiglijk ontvangen, daar allen, tot de laatste toe, schuldig zouden staan aan onvolmaaktheid en daarvan zouden overtuigd worden. En inderdaad het zou van al te grote domheid, om niet te zeggen dwaasheid getuigen, wanneer men zulk een volmaaktheid zou eisen bij het ontvangen van het sacrament, dat die het sacrament onnodig en overtollig zou maken; want het is niet ingesteld voor volmaakt, maar voor zwakken en krachtelozen, om de gezindheid des geloofs en der liefde aan te vuren, op te wekken, te prikkelen en te oefenen, en het gebrek van beide te verbeteren.'

Nu, dit is een uiteenzetting, die onze overweging waardig is. Wat kunnen soms omtrent het Heilig Avondmaal meningen ten beste gegeven worden, waarin men er blijk van geeft de gereformeerde leer in deze nauwelijks te verstaan. Neen, tot het Avondmaal komen we niet, zo lezen we in het formulier, 'om te betuigen, dat wij in onszelve volkomen en rechtvaardig zijn; maar integendeel, aangezien wij ons leven buiten onszelf in Jezus Christus zoeken, zo bekennen wij daarmede, dat wij midden in de dood liggen.' En het formulier gaat dan spreken van 'de vele gebreken en ellendigheid; van een onvolkomen geloof; van een gebrekkige ijver in het dienen van God; van de zwakheid des geloofs; van de boze lusten van ons vlees', maar dan ook, o wondere roem van 'nochtans, desniettegenstaande, overmits ons (door de genade des Heiligen Geestes) zulke gebreken van harte leed zijn . . . zo zullen wij gewis en zeker zijn dat geen zonde, noch zwakheid, die nog (tegen onze wil) in ons overgebleven is, ons kan hinderen, dat God ons niet in genade zou aannemen, en alzo deze hemelse spijs en drank waardig en deelachtig maken'. Geen sprake dus van roomse verdienstelijkheid in berouw of biecht of voldoening onzerzijds, maar bij de erkenning van het totaal verloren zijn aan onze zijde, dat roemen door de genade in het 'nochtans des geloofs'.

BEPROEFT U ZELF

Maar daarnaast moet ook zeer duidelijk aangewezen worden, dat er een onwaardiglijk eten en drinken is en het daardoor schuldig zijn aan het lichaam en bloed des Heeren, ja het zichzelf een oordeel eten en drinken, omdat men het lichaam des Heeren niet onderscheidt. Calvijn spreekt dan van mensen 'die zonder een vonkje geloof, zonder enige ijver der liefde zich als varkens begeven tot het gebruik van 's Heeren Avondmaal'. Zij onderscheiden het lichaam des Heeren niet. 'Want in zoverre ze niet geloven, dat dat lichaam hun leven is, doen zij het alle mogelijke smaadheid aan, het

berovend van al zijn waardigheid, en door het eindelijk zo te ontvangen ontheiligen en bezoedelen zij het'.

Hij zegt dan dat door dit onheilig en onwaardig eten zij zich hun verdoemenis op de hals halen: 'Want alhoewel ze geen vertrouwen op Christus hebben, belijden zij toch door het ontvangen van het sacrament, dat alleen in Hem voor hen de zaligheid gelegen is en zweren zij elkander vertrouwen af. Daarom zijn zij hun eigen aanklagers, leggen zij zelf getuigenis tegen zichzelf af en verzegelen hun eigen verdoemenis.'

In het vervolg dringt hij dan ook met de woorden van Paulus aan op een ernstige zelfbeproeving. Niet om in onszelf de waardigheid te vinden om aan te gaan. Dat is Rome! Maar als Calvijn over deze beproeving spreekt schrijft hij in de *Institutie* (IV, 17, 40): 'Daarom gebiedt Paulus, dat de mens zichzelf beproeve, voordat hij van dit brood eet of van de drinkbeker drinkt. Daarmee heeft hij, zoals ik het althans uitleg, gewild, dat een ieder in zichzelf afdaalt, en bij zichzelf overweegt, of hij met een innerlijk vertrouwen des harten steunt op de zaligheid door Christus verworven, of hij die door de belijdenis zijns monds erkent; verder of hij door te streven naar onschuldigheid en heiligheid zich toelegt op de navolging van Christus; of hij naar Diens voorbeeld, bereid is zichzelf de broederen te geven, en zich mede te delen aan hen, met wie hij Christus gemeen heeft; of hij, gelijk hij zelf door Christus voor een van zijn leden gehouden wordt, zo ook op zijn beurt alle broederen als leden van zijn eigen lichaam beschouwt; en of hij hen als zijn leden begeert te koesteren, beschermen en helpen. Niet dat deze plichten zowel des geloofs als der liefde nu volmaakt in ons kunnen zijn; maar dat wij er naar streven en met al onze wensen naar jagen moeten, dat wij het begonnen geloof dagelijks meer en meer doen toenemen.'

Het zou een al te grote ongerijmdheid zijn te veronderstellen, dat Calvijn deze door Paulus bevolen zelfbeproeving verwaarlozen zou. Hetgeen hierboven nu aangehaald is kunt ge in de *Institutie* van Calvijn lezen. Maar ook in zijn verklaring van de bijbelboeken komen dezelfde zaken aan de orde.

Daarom sloegen we Calvijns verklaring van 1 Korinthe 11 hierbij op en troffen daarin zulke uiterst gewichtige opmerkingen aan, die bij de overweging van vraag 81 van de Heidelberger behoren, dat we die aan de lezers niet onthouden willen.

CALVIJN OVER I KORINTHE II

Calvijns uiteenzettingen over 1 Korinthe 11 nopen hem ook op de vraag in te gaan hoe men tot de tafel des Heeren komen moet. Bij nauwkeurige lezing zult ge geen verschil kunnen ontdekken tussen wat hij in zijn *Institutie* daarover schreef en wat hij bij zijn verklaring van de eerste brief aan die van Korinthe ons voorhoudt; en dan vooral hoofdstuk 11.

De eerste belangrijke uiteenzetting in dit verband vinden we bij de verklaring van vers 27: 'Daarom, zo wie onwaardiglijk dit brood eet'. 'k Geloof dat het het beste is om Calvijn zo veel mogelijk zelf aan het woord te laten. Niet iedere lezer is in staat om deze uiteenzettingen zelf te lezen.

We lezen dan het navolgende: 'Indien de Heere in het genieten van dit sacrament dankbaarheid eist, indien Hij wil, dat Zijn genade met het hart bekend, en met de mond verkondigd worde, zo zal niet ongestraft blijven, die Hem meer schande dan eer aandoet: want de Heere zal Zijn gebod niet laten versmaden. Voorts, om de zin dezer stelling te weten, moeten wij weten, wat het is onwaardiglijk te eten. Sommigen duiden het alleen op de Korinthiërs, en op de verdorvenheid, die bij hen de overhand genomen had. Maar ik ben van mening, dat Paulus naar zijn gewoonte, van die onderstelling gekomen is tot een algemene leer, of van één soort tot het ganse geslacht. Daar was één gebrek bij de Korinthiërs; door deze oorzaak spreekt hij van allerlei gebrekkege bediening of ontvanging van het nachtmaal. God zal (zegt hij) dit sacrament niet laten ontheiligen, zonder het streng te straffen. Zo dan, onwaardiglijk eten, is door ons misbruik het zuiver en recht gebruik verkeeren. En daarom zijn er verscheidene graden der onwaardigheid, opdat ik alzo spreke; en sommigen zondigen zwaarder dan anderen. Iemand zal zich opdringen, een hoereerder of meinedige, of dronkaard, of bedrieger, zonder betering; dewijl zulk een grove verachting een teken is van een gruwelijke versmading van Christus, zo lijdt het geen twijfel, of hij ontvangt het nachtmaal tot zijn verderf, wie hij ook zij. Een ander zal komen, die met geen werkelijke noch bijzondere misdaad is bevangen, maar toch niet zo bereid van hart als het behoort; dewijl deze zorgeloosheid of onachtzaamheid een teken is van oneerbiedigheid, ook is zij waardig van God gekastijd te worden.'

Het behoeft toch geen verduidelijking wat hier door Calvijn geschreven is. Hij laat ons zien, dat het in de door hem verklaarde tekst maar niet alleen om een bijzondere zonde in Korinthe gaat, maar dat de kerk des Heeren in alle plaatsen hierin wordt gewezen op een zonde, die op verscheidene wijze kan bedreven worden.

In de zware strijd om de betekenis van het sacrament als zodanig, die door de reformatoren moest gestreden worden komt dan ook de vraag ter sprake of zij die 'onwaardiglijk eten' alleen maar een bloot teken ontvangen hebben; zelfs met de Luthersen moest hierover gestreden. Calvijn is altijd voorzichtig om tegenover hen al te scherp te worden. Wij kunnen van deze schroomvalligheid bij deze geharnaste strijder voor Gods waarheid nog wel het een en ander leren.

We lezen verder in Calvijns beschouwingen: 'Daarom, gelijk er verscheidene graden van onwaardig eten zijn, alzo straft de Heere sommigen lichter, anderen zwaarder. Deze plaats heeft aanleiding gegeven tot de vraag die sommigen daarna veel te bitter gedreven hebben, of de onwaardigen het lichaam des Heeren metterdaad eten. Want sommigen zijn door twisten zover gekomen, dat zij zeiden, dat het zonder onderscheid tussen de goeden en kwaden ontvangen wordt; en velen verdedigen heden hardnekkig en met groot geroep, dat Petrus in het eerste nachtmaal niets meer ontvangen heeft dan Judas. Ongaarne doe ik het om over deze zaak, die naar mijn verstand niet zeer nodig is, scherp met iemand te disputeren; maar gelijk anderen zich veroorloven om meesterachtig zonder grond uit te spreken wat hun lust, en

donderen zo iemand daar tegen kikt; zo zal het ook ons vergeven worden, indien wij met gronden verdedigen, wat wij oordelen waarachtig te zijn. Ik houd dit voor een eeuwige waarheid, en zal ze mij nimmermeer laten ontnemen, te weten, dat Christus niet van Zijnen Geest kan gescheiden worden. Waaruit ik besluit, dat niet Zijn dood lichaam ontvangen wordt, noch ook ledig of gescheiden van de genade en kracht Zijns Geestes; om deze waarheid te bevestigen, wil ik niet meer woorden maken. Nu, die ganselijk zonder levend geloof en berouw is, hoe zou hij Christus ontvangen, dewijl hij niets van de Geest van Christus heeft? Ja, dewijl hij geheel van de duivel en van de zonde bezeten is, hoe kan hij bekwaam zijn om Christus te ontvangen? Daarom, gelijk ik beken dat er sommigen zijn die in het nachtmaal toch onwaardiglijk Christus ontvangen, bijvoorbeeld vele zwakken: zo laat ik niet toe, dat degenen, die slechts een historisch geloof, zonder waarachtig levend gevoelen der bekering en des geloofs medebrengen, iets anders dan het teken ontvangen.'

Wanneer Calvijn dan komt tot de uitleg van vers 28, waarin wordt opgeroepen tot een ernstige beproeving van zichzelf, tref ik in zijn uitleg de volgende belangrijke zinsneden aan: 'Indien zij schuldig zijn aan het lichaam en bloed des Heeren, die onwaardiglijk eten, dan moet niemand naderen dan die wel en behoorlijk daartoe bereid is.'

Na ook in het commentaar de roomse opvatting over de beproeving te hebben afgewezen, komt hij tot deze belangrijke uitspraak: 'Indien men de weldaad van Christus behoorlijk wil gebruiken, moet men geloof en bekering meebrengen. Zo is dan de onderzoeking in deze twee dingen gelegen, om goed voorbereid daartoe te komen.'

Onder de bekering besluit ik ook de liefde: want wie geleerd heeft zichzelf te verloochenen, om zich aan Christus en de gehoorzaamheid van Christus te wijden, die zal ook zonder twijfel de enigheid, die door Christus bevolen is, van harte betrachten.'

Ook hier gaat Calvijn in op het 'volmaakt zijn van geloof en bekering.' Zo dat nodig zijn zou dan zou er voor niemand toegang zijn.

'Maar indien gij met ernstige genegenheid des gemoeds, naar de rechtvaardigheid Gods staat, en door de kennis van uw ellendigheid verootmoedigd zijnde, geheel op de genade van Christus rust en steunt, zo weet, dat gij een waardige gast zijt om tot deze tafel te komen.'

Het zal ons nu wel duidelijk zijn, dat Calvijn op de ernstige beproeving tot een waardige voorbereiding aandringt.

CALVIJNS KORTE VERHANDELING

Nadat we nu in de *Institutie* gelezen hebben en in het *Commentaar* op de eerste brief aan die van Korinthe, willen we tenslotte nog aandacht geven aan een belangrijk geschrift over het Avondmaal, dat Calvijn in 1540 in Straatsburg schreef. We bedoelen zijn *Korte Verhandeling over het Heilig Avondmaal van onzen Heere Jezus Christus*. Calvijn heeft hierin op heldere wijze zijn leer omtrent het Avondmaal uiteengezet en poogt de verschillen

tussen de reformatoren over dit sacrament duidelijk te maken; tevens heeft hij gepoogd om daardoor de eenheid tussen de kerken van de Reformatie te dienen. In dit geschrift handelt hoofdstuk 3 over 'Het rechte gebruik van het Avondmaal'. We vinden daarin verschillende gedachten terug, die we ook reeds eerder lazen.

Voor onze beschouwingen is dit belangrijk: 'Laat ons nu overgaan tot het rechte gebruik, namelijk het eerbiedig gehoorzamen aan de instelling des Heeren. Want wie geringschattend of achteloos tot dit heilig sacrament nadert, wien het niet ernstig te doen is, te volgen, waar de Heere hem roept, misbruikt het goddeloos en bezoedelt het.'

Welnu, het is een onduldbare heiligschennis te bezoedelen en te verontreinigen hetgeen God in zo hoge mate geheiligd heeft. Niet zonder oorzaak kondigt de apostel Paulus dan ook een zo zwaar vonnis af over allen die het onwaardig gebruiken. Want als er noch in de hemel, noch op de aarde iets van groter waardij en gewicht is dan het lichaam en het bloed des Heeren, is het geen geringe zonde dit achteloos, zonder nauwgezette voorbereiding te gebruiken.

Bij gevolg vermaant hij ons, ons ernstig te beproeven, opdat wij het op behoorlijke wijze gebruiken. Wanneer wij begrijpen van welke aard dit onderzoek moet zijn, weten wij tevens welk karakter het gebruik draagt dat wij willen leren kennen.'

Calvijn houdt ons het Woord des Heeren voor als regel, waaraan wij ons te toetsen hebben: 'Die regel volgend, hebben wij te onderzoeken of wij in onszelf oprecht berouw gevoelen en in onze Heere Jezus Christus oprecht geloof hebben. Deze twee dingen horen zó bijeen, dat het een niet zonder het ander kan bestaan. Want als wij geloven, dat ons leven in Christus ligt, moeten wij erkennen, dat wij in onszelf dood zijn. Als wij onze kracht in Hem zoeken, moeten wij inzien dat wij in onszelf krachteloos zijn. Als wij geloven dat al onze zaligheid ligt in Zijn genade, moeten wij begrijpen hoe groot onze ellende is zonder die genade. Als wij in Hem onze rust vinden, moeten wij in onszelf niets dan kwelling en onrust gevoelen.'

Zulk een gevoel nu kan niet aanwezig zijn of het verwekt ten eerste verdriet over ons gehele leven, daarna bekommering en vrees, tenslotte een begeerte naar en liefde tot gerechtigheid. Want wie het verdorven karakter van zijn zonde kent, en de ellende van zijn staat en toestand, zolang hij vervreemd is van God, voelt daarover zulk een schaamte, dat hij gedwongen is een mishagen aan zichzelf te hebben, zich te veroordelen, van grote droefheid te klagen en te zuchten. Bovendien rijst het oordeel Gods dadelijk op voor zijn geest en bestookt het zondige geweten met hevige angst, te meer daar het geen enkel middel ter ontkoming ziet en niets tot zijn verdediging weet aan te voeren. Wanneer bij zulk een erkenning van onze ellende, wij de goedheid Gods mogen smaken, verlangen wij ons leven te regelen naar Zijn wil en heel ons vroeger leven vaarwel te zeggen om in Hem tot nieuwe schepselen te worden gemaakt.

Willen wij dus naar behoren het Heilig Avondmaal des Heeren gebruiken, dan moeten wij in een onwankelbaar vertrouwen des harten de Heere Jezus

Christus als onze enige gerechtigheid, leven en zaligheid beschouwen, de beloften, die ons van Hem gegeven zijn als zeker en vast ontvangen en aanvaarden; anderzijds elk vertrouwen, dat daarmede in strijd is, laten varen, opdat wij, afziende van onszelf en van alle schepselen, volkomen rusten in Hem, en het uitsluitend met Zijn genade wagen.

Welnu, aangezien dat niet kan, zonder dat wij de noodzakelijkheid inzien van Zijn hulp, moeten wij ook in het diepste van ons hart getroffen zijn door een waar besef van onze ellende, dat ons naar Hem doet hongeren en dorsten.'

Het is dus wel duidelijk geworden hoe ernstig Calvijn op een voorbereiding tot het Heilig Avondmaal aandringt. Hij is er verre van om de uiterlijke belijder tot het gebruik van het Heilig Avondmaal op te wekken.

Ongetwijfeld heeft hij ook gewezen op de noodzakelijkheid van het gebruik van het Avondmaal; van een veronachtzamen van dit door de Heere ingestelde sacrament is bij hem geen sprake; evenmin bij degenen, die als volgelingen van Calvijn wilden aangemerkt worden. We doen er goed aan daar wel op te letten. Er is soms een schroom ten aanzien van dit sacrament, welke kinderen des Heeren het gebruik ervan doet verwaarlozen. Dan wordt zo op eigen onvolkomenheid gezien, dat die als een beletsel wordt aangemerkt om aan de tafel des Heeren aan te zitten. Tegen zulk een benadrukken van onvolmaakt geloof keert Calvijn zich sterk; hij proeft daarin een roomse zuurdesem, welke, zoals we eerder hebben gezien, op de 'waardigheid in de mens' wil wijzen, als de grond van de deelname aan dit sacrament.

Maar hoe ernstig dan tot een recht gebruik van dit genademiddel wordt opgewekt, nooit vindt dit plaats, zonder op de rechte beproeving van het hart tegelijkertijd te wijzen.

We hebben nu nagegaan hoe deze vraag een uiterst belangrijke bleek in de strijd met Rome. De uiteenzettingen van Calvijn lieten ons niet in het onzekere.

URSINUS

Op de vraag voor wie het Avondmaal des Heeren is ingesteld, gaat vanzelfsprekend ook Ursinus in, zoals blijkt uit het *Schatboek*, waarin de verklaring over onze Catechismus ons geboden wordt aan de hand van de lessen, die deze opsteller (Zacharias Ursinus) zelf gegeven heeft. Deze lessen waren in het Latijn gegeven en zijn opgetekend door David Pareus, die een uitmuntende leerling van Ursinus was.

Uit het Latijn zijn deze lessen weer vertaald door Festus Hommius, een voornaam lid van onze Dordtse Synode, die in de strijd voor de leer der waarheid een niet geringe plaats heeft ingenomen. We vermelden de namen van deze betekenisvolle mannen zo nadrukkelijk, omdat we daaruit kunnen vaststellen, dat hun uiteenzettingen het onverdacht gereformeerd belijden in deze zaak uitdrukken.

We zullen de verklaring in het *Schatboek* onze lezers voorleggen en die van opmerkingen voorzien. Hier volgt dan uit de verklaring: 'Het zijn onder-

scheidene kwesties: wie behoren tot het Avondmaal te gaan, en wie tot hetzelfde behoren toegelaten te worden. De eerste spreekt van het ambt der genen, die het Avondmaal gebruiken; en het tweede van het ambt der gemeente en der dienaren. De eerste is enger: de tweede is (al)gemener en zich wijder strekkende dan de eerste. Want alleen de godzaligen behoren daar te gaan; doch niet alleen de godzaligen, maar ook de hypocrieten, die nog niet ontdekt zijn, moeten van de gemeente toegelaten worden. Alle degenen dan, die tot het Avondmaal behoren te gaan, behoren ook toegelaten te worden; maar niet allen, die wel moeten toegelaten worden, behoren ook daartoe te gaan, dewijl velen die condities niet hebben, die in de wettige dis-genoten van Christus vereist worden.'

De betekenis van dit hier gestelde is wel duidelijk. *De kerk maakt niet uit wie wel of niet de innerlijke gesteldheid bezit* om aan het Avondmaal te gaan. De kerk laat toe degenen, die in leer en leven niet afwijken van het in de Heilige Schrift geopenbaarde. Wij plegen in deze nogal eens te spreken van het 'goddelijk recht' om Avondmaal te vieren en het 'kerkelijk recht'. Nu vind ik deze uitdrukking altijd wat aanvechtbaar. De kerk kan geen 'recht geven' anders dan dat God geeft. De kerk predikt wie de Heere tot het Avondmaal roept en wie Hij daartoe gerechtigd heeft. Maar het is vanzelfsprekend, dat de onderzoeking van het hart niet het werk van de kerk is. In de bediening van de sleutelen van het Koninkrijk der hemelen wordt 'achtereenvolgens het bevel van Christus, allen en een iegelijk gelovige verkondigd en openlijk betuigd, dat hun zo dikwijls als zij de belofte van het heilig Evangelie met een waar geloof aannemen, waarachtig alle hun zonden van God, om de verdienste van Christus wil, vergeven zijn.'

In deze publieke verkondiging wordt door de kerk aan alle gelovigen en *aan deze alleen* het recht van de toegang tot de dis des Heeren verleend. Terwijl bij diezelfde verkondiging aan 'alle ongelovigen en die zich niet van harte bekeren, verkondigd en betuigd wordt dat de toorn Gods en de eeuwige verdoemenis op hen ligt, zolang als zij zich niet bekeren'. En in deze openlijke verkondiging wordt dezulken ook *geen recht* om tot de tafel des Heeren toe te treden gegeven; ja wordt het hun aangezegd, dat 'zij geen deel aan het Rijk van Christus hebben'. En dan is de opdracht aan de kerk om hen aan te zeggen dat 'zolang zij in zulke zonden blijven, zij zich zullen onthouden van deze spijze (die Christus alleen voor Zijn gelovigen verordineerd heeft), opdat hun *gericht* en verdoemenis niet des te zwaarder worden.

Maar de kerk past 'de openlijke verkondiging' niet 'persoonlijk' toe: dat is het werk van de Heilige Geest in het verborgene des harten.

Vervolgens overdenkt Ursinus wie dan tot het Avondmaal behoren toegelaten te worden. De eigenschappen van de rechte avondmaalganger worden genoemd: 'De condities, die in deze wettelijke gasten vereist worden, zijn drie: 1. Kennis en leedwezen der zonde. 2. Vertrouwen op de barmhartigheid Gods door en om Christus. 3. Vlijt der boetvaardigheid en nieuwe gehoorzaamheid. In deze stukken bestaat het oprecht beproeven, waarvan Paulus spreekt, 1 Kor. 11 : 28: Maar de mens beproeve zichzelf, en ete alzo van het brood. Want zichzelf te beproeven, is onderzoeken, of gij ook geloof en

boetvaardigheid hebt; gelijk daar staat, 1 Kor. 13 : 5: onderzoekt uzelve, of gij in het geloof zijt; beproeft uzelve. Of kent gij uzelve niet, dat Christus in u is? Maar waardoor zult gij weten, dat gij deze dingen hebt? Het leedwezen wordt gevoeld in het hart. Het vertrouwen uit de gerustheid der consciëntie. Rom. 5 : 1, 5: Wij dan gerechtvaardigd zijnde uit het geloof hebben vrede bij God, en de hoop beschaamt niet, omdat de liefde Gods uitgestort is. Ook uit de beginselen van een oprechte gehoorzaamheid, innerlijk en uiterlijk, en uit een ernstig voornemen om God te gehoorzamen naar al Zijn geboden. Daarom, die deze dingen in zich gevoelen, die behoren tot het Avondmaal te gaan.'

'Maar de huichelaars en goddelozen, die zichzelf bewust zijn, dat ze geen oprecht geloof en boetvaardigheid hebben, die moeten niet toegaan.'

Het zal wel duidelijk zijn, dat de opsteller van de Catechismus zeer nadrukkelijk tot de beproeving van het hart aanspoort. Hij wil er niet van weten om een ieder, die ooit in de gemeente belijdenis van de goddelijke waarheid deed op grond daarvan tot het gebruik van het Avondmaal aan te sporen.

VOETIUS EN W. À BRAKEL

In de *Catechisatie over de leer van de catechismus*, welke door Cornelius Poudroyen is uitgegeven en waaraan de naam van Voetius zeer in 't bijzonder verbonden was kunt ge hetzelfde lezen. We halen slechts de volgende vragen aan:

Vraag: Hoeveel dingen worden vereist in diegenen, dewelke ten Avondmaal gaan zullen?

Antwoord: Drie dingen. 1. Berouw en leedwezen over hun zonden. 2. Een oprecht geloof en vertrouwen op Christus. 3. Betering en vernieuwing des levens.

Vraag: Bij welke deze drie stukken dan niet gevonden worden, mogen die wel ten Avondmaal gaan?

Antwoord: Neen.

Laat ons vervolgens ons oor eens te luisteren leggen bij W. à Brakel, die in zijn *Redelijke Godsdienst* zeer uitvoerig op de bediening van het Avondmaal ingaat. Hij wijdt een heel hoofdstuk aan de 'Practijk des Heiligen Avondmaals in de Voorbereiding, Betrachting en Nabetrachting'. Vele uitermate onderwijzende zaken worden hierin voorgesteld.

Voor ons is van belang dat gedeelte, waarin hij schrijft over 'de beproeving'. Daarin schrijft hij het navolgende: 'Het tweede, dat tot de voorbereiding nodig is, is de beproeving van zichzelf, of men in staat is om te mogen en te kunnen tot de tafel toetreden en geestelijk te eten en te drinken. Hier zullen wij vier zaken voorstellen: 1. Dat de beproeving noodzakelijk is. 2. Dat de onbekeerden niet mogen toetreden. 3. Dat de bekeerden niet mogen afblijven. 4. Hoe zwakgelovigen zich moeten opbeuren.'

Het ware te wensen, dat de uiteenzettingen in dit zo uitnemend werk veel mochten worden gelezen en overdacht. Er zijn helaas zo vele misvattingen over het Avondmaal. Sommigen treden zo lichtvaardig toe en eten en drin-

ken zichzelf een oordeel. Dan gaat het veelal op de grond van een verkeerde inbeelding.

Brakel noemde dat ook: 'Velen hebben een verkeerde inbeelding van zichzelf, zij meten zichzelf met zichzelf; zij menen, dat ze wel bekwaam zijn, want zij hebben geen twist met hun naasten, zij zijn gedoopt, zij gaan naarstig tot het gehoor van Gods Woord, zij leven zo, dat niemand op hen wat weet te zeggen, zij geloven, dat Christus de Zaligmaker is, men moet daar niet aan twifelen, dat men wel zalig zal worden, dat Christus ook mijn Zaligmaker is; daarom al dubbel wel. Christus nodigt en beveelt het ons, ik wil de Heere dan daarin gehoorzamen. Anderen voegen daarbij een afhouden voor die tijd van hun beminde zonden, lezen in vrome boeken, en bidden wel eens te meer, en dus stelt men zich in een plooi van vroomheid, en men gaat alzo gerust henen, en eet en drinkt zichzelf een oordeel.'

Hoevelen, vrees ik, gaan heden ten dage op zulke valse inbeelding ten Avondmaal. En zo nadrukkelijk waarschuwt dan Brakel, zeggende: 'Een onbekeerde mag niet toetreden. Een vreemdeling, een onbesnedene, een verontreinigde mocht van het Pascha niet eten, en zo nu ook niet van het brood en deze drinkbeker; voor onbekeerden is niet een enige belofte, dies ook geen verzegeling. Onbekeerden zijn dood in zonden en misdaden; nu, doden kunnen niet eten; 't geloof is de mond en hand der ziel. De onbekeerden hebben geen geloof; dies kunnen ze niet eten van dat brood, dat alleen voor de gelovigen is bereid; en doen ze dat dan evenwel, zo hebben ze te weten, dat ze Christus bespotten, zich schuldig maken aan het lichaam en bloed van Christus, en Hem als opnieuw met de Joden kruisigen. En vraagt men: Wie zijn onbekeerden? Ik antwoord, (a) onwetenden, die zelfs geen letterkennis hebben van Christus' persoon, natuur, borgtocht, vernedering en verhoging, noodzakelijkheid van voldoening, en kracht van Christus' dood; die nog geen kennis hebben van de natuur des geloofs, der wedergeboorte, van geestelijk leven, van Gods rechtvaardigheid en des zondaars verdoemelijkheid; die de natuur des Avondmaals niet verstaan, en het teken met de betekende zaak niet weten te verenigen, en het niet kennen als een zegel. (b) Die niet vernederd zijn over de zonden, en gerust leven zonder de verzoening in Christus te zoeken, die geen verlangen hebben naar het gevoel van de vergeving der zonden, naar troost, naar verzekering van zaligheid, naar heiligmaking, en naar een leven in de vertegenwoordiging van God; maar zorgeloos en gerust leven, zonder die dingen deelachtig te zijn. (c) Die geen oefening des geloofs hebben en niet werkzaam zijn in Christus als den Borg te kiezen, naar Hem te verlangen, uit te zien, Hem met biddingen en smekingen aan te lopen, Hem aan te nemen tot rechtvaardigmaking en heiligmaking, zich aan Hem over te geven, en 't hart op Hem te zetten, en in vereniging met Hem te leven. (d) Die nog ganselijk leven in de aarde, wier lust, verlangen, zoeken, bekommelingen, liefde, vergenoegen, vreze, alleen is in de aardse dingen, in de begeerlijkheden der ogen, in de begeerlijkheden des vleses, in de grootsheden des levens, 't zij dat men uitwendig een burgerlijk leven leidt, en godsdienstig, 't zij dat men in grove zonden leeft, of in 't openbaar of in 't heimelijke. Dusdanigen zijn onbekeerd, dat hebben ze te vrezen. Deze waarschu-

wen wij op 't ernstigste, dat zij zich niet verstouten tot de heilige tafel toe te treden, verkondigen hen, dat ze geen deel aan Christus en aan Zijn goederen hebben, dat het Avondmaal voor hen niet bereid is, en zo zij evenwel toetreden, zo verkondigen wij hun de toorn Gods.'

Er behoeft aan deze waarschuwing niets te worden toegevoegd. Zulke waarschuwingen moeten in de voorbereidingspredikaties niet ontbreken, opdat het heilige niet onheiligt worde. Brakel weet er niet van om lichtvaardig de gemeenten op hun belijdenis aan te spreken en zo maar naar de dis des Verbonds te dringen. En wat gebeurt het niet in vele kerken: hoevelen worden niet lichtvaardig aangespoord om te eten van het brood, dat de Heere voor Zijn kinderen bereid heeft. De Heere behoede ons daarvoor. Er is echter ook een andere kant, die willen we nog in het vervolg bezien.

In de kerk der Reformatie is dus wel terdege aangewezen, dat er voor het gaan ten Avondmaal een ernstige beproeving van hart en leven gewenst is. Men heeft krachtig gewaarschuwd, opdat onbekeerden weten zouden, dat de toorn Gods op hen ligt en zij zich een oordeel eten en drinken. Ook werd gewaarschuwd tegen een valse inbeelding. In deze tijd, die aan velerlei doorvloeiing ook ten aanzien van het Avondmaal zo rijk is, is een 'separerende voorbereiding' nodig. De dienaren des Woords moeten daar hun werk van maken. Ze mogen niet vergeten, dat indien zij de weg naar de Verbondsdis voor de onbekeerden zouden banen, het oordeel ook hen treft. Wanneer het gewicht van deze heilige zaken recht op ons weegt, willen we op geen andere wijze met zielen omgaan, dan de Heere beveelt.

EEN RECHT GEBRUIK

Aan de andere zijde mag natuurlijk niet voorbijgegaan worden aan het feit, dat de Heere deze tafel voor Zijn volk aanricht. En de nodiging, zoals de Heere die doet uitgaan, moet door de dienaren ook getrouw worden overgebracht. Er is hier en daar ook sprake van een *zondige Avondmaal-mijding*. Laten we er ons niet in beroemen, dat soms maar enkele mensen tot de tafel des Heeren komen. 'k Weet van een gemeente (buiten ons kerkverband dan wel) waar men het Avondmaal niet meer bedient, want er zijn naar het oordeel van de kerkeraad (!) geen mensen, die het waardig gebruiken zouden; en wanneer een leraar het Avondmaal niet bedient uit vrees dat er iemand aan zou komen, die er niet aan hoorde; dan zijn we heel duidelijk ook op de verkeerde weg. Ook zijn we er wars van om de bediening afhankelijk te doen worden van een gebleken behoefte, zoals ook in ons land schijnt voor te komen. Veelal blijkt die behoefte dan niet, met het gevolg dat in een grote gemeente al jaren geen Avondmaalsbediening plaatsvindt.

Dat zijn on-gereformeerde opvattingen, die met kracht dienen afgewezen te worden. Schijnbaar wordt het als een blijk van 'bijzondere rechtzinnigheid' aangemerkt, maar het is onschriftuurlijk, want de Heere beveelt het Avondmaal te bedienen; het is in strijd met de leer en praktijk van de vaders, die op een rechte Avondmaalbediening acht gaven; het is één van de tekenen van

het ware Kerk zijn, dat de sacramenten, dus ook het Avondmaal, bedient worden naar de inzetting des Heeren.

Daarom moeten we ons door zulke schijnbaar rechtzinnige redeneringen niet van het spoor van de schriftuurlijke belijdenis aangaande het Avondmaal laten afbrengen. Dat is tot oneer van de Heere en tot schade van een waarachtig geestelijk leven.

Terwijl we onbekeerden moeten waarschuwen om het Avondmaal niet te ontheiligen, zullen we ook de bekeerden moeten onderrichten in een recht gebruik van dit gezegend teken en zegel. Laten we ook nu à Brakel raadplegen.

Dan lezen we daar: 'Bekeerden mogen niet afblijven, als ze gezond zijn, en gelegenheid hebben om het te kunnen gebruiken; want (a) het is tegen de vriendelijke nodiging van Christus. (b) 't Is tegen hun eigen vertroosting. (c) 't Is tegen hun eigen wasdom. (d) 't Is tegen de belijdenis van Christus. (e) 't Is tegen de gemeenschap der heiligen, en tegen al het goede, dat wij boven hebben voorgesteld. Indien zij door ergernis te geven, of in twist en haat te leven, of aan een zonde zo te kleven, dat zij voor dien tijd geen volkomen besluit willen nemen om op te staan, zich des Heiligen Avondmaals onwaardig maken, zo bezondigen zij zich dubbel, en hebben zich voor de Heere te vernederen. Laat de zodanigen onder de bediening in de kerk blijven, van verre staan, en zien de gelovigen aangaan, en dan bij zichzelf treuren en denken, daar mag ik niet onder zijn.

Als iemand in zichzelf te beproeven niet kan komen tot kennis van zijn staat, en geen besluit kan maken of hij bekeerd is of niet, wat staat zulk een te doen? Mag zulk een niet wel afblijven? Antwoord: Men heeft het nooit voor een voorrecht te rekenen, dat men afblijven mag; maar het moet een zeer grote smart verwekken, dat men niet aangaan mag, dat men afblijven moet; 't is een zeer verkeerde handeling, als men redenen zoekt om 't gemoed te stillen, dat men afblijve mag. Men heeft niet van node, eer men aangaat, een volkomene, vaste, merkzame verzekering zonder bekommernis, dat men in de staat der genade is, en een wederkeren op die verzekering; maar 't is genoeg, dat men overtuigd is van de uitgaande daden des geloofs en der bekering, al durft men dit besluit daaruit niet opmaken: ik geloof ik ben bekeerd.

Een waar gelovige zal in zich bevinden, (a) dat hij met geheel zijn hart, de ene tijd wel gevoeliger dan de andere, uitgaat naar de Heere Jezus, om door Zijn bloed gerechtvaardigd, om door Zijn volbrenging van de Wet met Zijn heiligheid bekleed, en door Zijn Geest veranderd en geheiligd te worden; dat hij naar Jezus uitziert, verlangt, roept, loopt, wacht, zich aan Hem daartoe overgeeft, dat hij tegen het ongeloof worstelt, om Jezus in het hart te brengen, en om verzekerd te worden, dat men in Hem gelooft, en deel heeft aan Hem en Zijne goederen.

(b) Hij zal bevinden, dat hij niet tevreden kan zijn met te geloven, dat hij genade verkregen heeft, maar dat hij met geheel zijn hart begeert het genot, de smaak van de goederen des Verbonds; dat hij verliest op een dadelijke vereniging met God, op een leven met een indruk van des Heeren tegenwoor-

digheid, op vrede der consciëntie, op de liefde en vrede des Heeren. Als hij dit mist, zo is hij ontroerd; heeft hij het verloren, hij kan niet rusten totdat hij het wederom verkrijgt; want 't is zijn leven, zijn zoetheid, zijn zaligheid.

(c) Hij zal in zich bevinden een haat en afkeer van de zonde, een smart als hij zondigt, een telkens weer opstaan, een lopen naar 't bloed van Jezus tot verzoening, een lust en liefde om de Heere welbehagelijk te leven. Hij bevindt in zich een strijd tussen vlees en geest; dat de aardse begeerlijkheden hem gedurig tot de aarde, en van God aftrekken, en dat de Geest het herborren gedeelte, het geestelijke leven, dat in hem is, hem gedurig wederom van de zonde tot God trekt, en dat in deze strijd, dan het vlees tot zijn smart de overhand heeft, en somtijds tot zijn blijdschap de Geest. Als iemand in waarheid deze gestalte en werkingen in zich bevindt, zo is hij in staat om ter tafel toe te treden, al heeft hij de klare verzekering niet; daar hapert het vele gelovigen aan, of door onkunde van het Woord, of door de zwakheid van het historisch geloof, of door vrede, dat zij zich bedriegen mochten, of dat ze bij de genade nog zovele zonden zien. De zodanigen mogen zich niet afhouden, maar zijn verplicht om onder de feesthoudende menigte toe te treden, om door het gebruik van de tekenen verzegeld te worden van de beloften, die aan zulken, als nu gemeld, gedaan zijn.'

Uitvoerig lieten we à Brakel aan het woord, opdat we zouden bemerken hoe grondig hij te werk ging, zowel in het waarschuwen tegen een onrechtmatig gebruik als wel tegen een onrechtmatig verzuim van het Avondmaal. Wie enigermate met de geschriften van onze vaders bekend is, zal kunnen en moeten weten hoe teer zij in deze zaak te werk gingen; zeer krachtig zijn altijd weer hun waarschuwingen, maar ook zeer dringend hun nodigheden.

DE OPENBARE BELIJDENIS DES GELOOFS

Ik wil hier van de gelegenheid gebruik maken om in te gaan op het verband tussen de openbare geloofsbelijdenis en het Avondmaal des Heeren.

Is er dan verband tussen? Welzeker, want alleen zij, die de openbare geloofsbelijdenis hebben afgelegd mogen tot de tafel des Heeren toetreden. In verschillende oude catechisatie-boekjes kan het nog gelezen worden, dat er onderricht gegeven werd aan hen 'die wilden toegaan tot het Avondmaal des Heeren'. We weten ook dat er vele kerken zijn, waar dit nauwe verband heel sterk benadrukt wordt en men de hele groep jonge leden verplicht om na de openbare belijdenis tot het Avondmaal te komen. In sommige Gereformeerde Kerken heeft men jonge mensen geweigerd de geloofsbelijdenis te laten afleggen, wanneer niet beloofd werd om van het Avondmaal des Heeren gebruik te maken. Hoe moeten we hierover denken?

In de eerste plaats moet bedacht worden, dat de openbare geloofsbelijdenis een zeer betekenisvolle gebeurtenis is. En bij de voorbereiding erop mag zeker de nadruk gelegd worden op de grote ernst, waarmee dit gebeuren moet. De catechisanten zullen moeten bedenken, dat wanneer zij voor het aangezicht van de gehele gemeente betuigen, dat zij de 'leer onzer kerk houden voor de ware en zaligmakende leer, overeenkomende met de Heilige

Schrift' het 'ja' van onze lippen niet genoeg is. De Heere eist het 'ja' van ons hart. Dat dringe een ieder naar de Heere om van Hem genade te begeren. We moeten deze zo belangrijke gebeurtenis niet laten uithollen tot een formaliteit, waarbij we slechts vanuit het doopledenboek overgeschreven worden naar het boek van de belijdende lidmaten.

In de tweede plaats gaan we echter niet voorbij aan het feit, dat in de praktijk van ons kerkelijk leven het afleggen van geloofsbelijdenis beslist niet 'beleefd' wordt als een belijdenis van waar, persoonlijk en zaligmakend geloof. Wanneer we het zo zouden willen zien, dan meen ik dat velen ervan zouden terugschrikken en eerlijk zouden zeggen er niet toe te kunnen komen. Toch willen we jonge mensen, die de waarheid der Schriften met een 'historisch geloof' belijden en hun uiterlijke leven daarnaar willen richten, niet van het afleggen van openbare belijdenis afhouden. Wel moeten we altijd blijven zeggen, dat de Heere zegt: Mijn zoon, geef Mij uw hart.

Vervolgens zal wel terdege bij de voorbereiding op de geloofsbelijdenis gewezen moeten worden op het feit, dat er een verband met het Heilig Avondmaal is, maar nooit zal mogen worden veronachtzaamd, dat tussen openbare geloofsbelijdenis en de avondmaalsgang moet staan de *waarachtige zelfbeproeving*.

Wanneer er een automatisch verband zou gelegd worden, meen ik, dat er een heel grote veroppervlakkiging in de hand gewerkt wordt. Bij een Avondmaalsbediening degenen, die belijdenis hebben afgelegd, slechts daarop aanspreken en hen tot het komen tot de dis des Heeren willen aansporen, moet dan ook als zeer verwerpelijk worden afgewezen.

Het is wat anders, wanneer ook bij de voorbereiding, de bediening en de nabetrachting de gehele gemeente bij het Avondmaal betrokken wordt. Want zeker, wanneer we niet kunnen en mogen aankomen, omdat we missen wat we daartoe nodig hebben, moet het ongeloof en de onbekeerlijkheid wel als schuld gepredikt worden. We behoren mensen, die zoals we wel eens horen zeggen 'eerlijk onbekeerd' zijn, toch altijd voor te houden, dat de schuld van het feit van hun onbekeerd zijn niet is in het Evangelie, in God of Christus, maar in de mens zelf, die geroepen wordt: 'van dewelken sommigen, zorgeloos zijnde, het woord des levens niet aannemen . . .' (Dordtse Leerr. 2, art. 9).

Maar hoe ernstig de onbekeerden dan ook behoren vermaand en gewaarschuwd te worden, toch zal een nauwgezette onderscheiding tussen dood en leven, de heiligheid van de tafel des Heeren hebben te dienen.

NAAR DE REGEL VAN DE SCHRIFT

En daar zijn we dan meteen weer bij ons onderwerp. Immers beveelt de Heere Zelf het kostelijke van het snode te scheiden. Er moet *naar de regel van de Schrift* wel onderscheiden worden tussen het ware, zaligmakende werk des Geestes en het nabijkomende werk. 'k Geloof dat het in het algemeen daaraan in onze tijd ontbreekt.

We hebben onderstreept, dat dit onderscheiden moet plaatsvinden *naar de*

regel van de Schrift. Want zo deze regel ook door de dienaren des Woords ernstig wordt gehanteerd, zal onder biddend opzien tot de Heere ook zeer ernstig naar die Schrift moeten geluisterd worden. Het moge ons bepaaldelijk wel ter harte gaan, dat geen valse gronden, waarop zielen bouwen, in onze prediking zouden worden gelegd, hetwelk in een lichtvaardig toetreden tot Gods tafel zich uit zou.

Ezechiël wijst ons aan (Ezech. 37) dat de getrouwe wachter het Woord uit des Heeren mond zal horen en van Zijntwege zal moeten waarschuwen. Maar ook wordt ons in deze profetieën het beeld van de trouwe herder getekend (Ezech. 34). En die trouwe herder is in de allereerste plaats Degene, Die zeggen mocht: Ik ben de goede Herder. Hij zal naar Zijn schapen vragen, en Hij zal ze opzoeken. 'Het verlorene zal Ik zoeken, en het weggedrevene zal Ik wederbrengen, en het gebrokene zal Ik verbinden, en het kranke zal Ik sterken; maar het vette en het sterke zal Ik verdelgen, en Ik zal ze weiden met oordeel. Want gij, o Mijn schapen, de Heere HEERE zegt also: Ziet, Ik zal richten tussen klein vee en klein vee, tussen de rammen en de bokken.'

Geeft de Heere, als de grote Opperherder hier niet al de 'onderherders' onderricht, hoe ze te handelen hebben jegens het verlorene, het weggedrevene, het gebrokene, het kranke? Ook jegens het vette en sterke?

God geve al Zijn dienaren met grote ernst zich te richten op dit onderwijs.

DE EENHEID VAN DE SACRAMENTEN

De vraag, die bij deze beschouwingen niet voorbijgegaan mag worden, is die, die op de 'eenheid' van de sacramenten betrekking heeft. De Heilige Doop en het Heilige Avondmaal zijn beide sacramenten van het Verbond der genade. Wanneer het nu gaat over de Doop, die aan de volwassenen bediend wordt, mag niets afgedaan worden van wat er staat in het formulier, dat bij de bediening van die Doop gebruikt wordt. Die daar omschreven vereisten gewagen van een waar geloof, waarvan degene, die de Doop begeert, blijk geven moet.

Filippus antwoordde op de vraag van de kamerling: 'Indien gij van ganser harte gelooft, zo is het geoorloofd'. Daar mag, ook terwille van de praktijk, nooit iets van afgedaan worden. Daarom zullen we die doopvragen ook niet mogen 'aanpassen' aan personen of omstandigheden. Wel geldt ook hier, dat de kerk let op het getuigenis omtrent leer en leven, zonder *zelf over het hart* te oordelen.

Dat geen scheiding tussen de sacramenten kan gemaakt worden, komt duidelijk in de vragen van dat doopformulier uit, waarin toch naar het 'volharden in het gebruik van het Avondmaal' gevraagd wordt. Wanneer nu de praktijk van het openbare belijdenis doen, waarin de doopverantwoordelijkheid wordt overgenomen en de bediening van de volwassendoop naast elkaar worden gelegd, zal een ieder kunnen waarnemen, dat hier een grote spanning tussen beide bestaat. En toch mogen we niet zeggen, dat er een onderscheid is in de verantwoordelijkheid. We kunnen hier niets in de weg van

redeneren oplossen. Alleen in een waarachtig en zaligmakend geloof zal de Heilige Doop kunnen begeerd worden en dan zal het Avondmaal daaraan verbonden zijn; en op de noodzaak van dit zaligmakende geloof moet een ieder gewezen worden; ook zij, die belijdenis gaan doen.

DE ZENDINGSSITUATIE

Toch heeft de vraag naar de samenvoeging en scheiding der sacramenten onze vaders ernstig beziggehouden in verband met de moeilijkheden, die daarover rezen in de Indiën. Vele Synoden hebben zich met deze vraag beziggehouden.

Er was in Indië een praktijk gegroeid, die verband hield met overgangen tot het christendom, die in massa plaatsvonden, zowel op Ambon, Formosa als Ceylon. Onder die omstandigheden kwam men ertoe, om mensen bij wie de allereerste beginselen van de christelijke religie waar te nemen waren en ook een voornemen des harten om met de leer en het leven van de gemeente Gods in te stemmen, te dopen. Eerst later werden zij uitvoeriger onderricht en pas na een tweede belijdenis werden deze gedoopten tot het Avondmaal toegelaten. Er doen zich telkens op zendingsterreinen, waar grote overgangen tot het christendom plaatsvinden, moeilijkheden omtrent de scheiding van de sacramenten voor. De kerkenorde van Batavia van 1643 wettigde de sacramentsscheiding in artikel 49, waar men lezen kon: 'De bejaarden worden door de doop de christelijke gemeente ingelijfd en voor ledematen der gemeente aangenomen en zijn daarom de bejaarden uit de christenen als zij gedoopt worden schuldig het Avondmaal des Heeren ook te gebruiken, 't welk zij bij hun doop zullen beloven met de eerste gelegenheid te doen, doch wat aangaat de bejaarden uit de heidenen, die gedoopt zijn, zullen dezelve tot het Avondmaal niet toegelaten worden, dan op haar verzoek en begeerte en nadere examinatie van hun geloof en leven.'

Over de in dit artikel gewettigde praktijk zijn grote moeilijkheden ontstaan. Vooral vanuit Nederland is er een sterk verzet tegen geweest; verschillende kerkelijke vergaderingen hielden er zich mee bezig. In de besluiten werd dan het scheiden van de sacramenten als in strijd met de praktijk van de Gereformeerde Kerken afgewezen. Toch kon men op het zendingsveld niet uit de voeten met besluiten, die men in Nederland nam en waarin zo weinig rekening gehouden werd met de geheel andere situatie. In een schrijven van 26 sept. 1667 vraagt de kerkeraad van Ambon nadere bezinning aan de classis Amsterdam, omdat het daar onmogelijk was om bejaarden gelijkelijk tot beide sacramenten toe te laten. We gaan de discussies omtrent deze zaak van de scheiding der sacramenten niet uitvoerig volgen, maar wel wijzen we op *De consideratiën en Aanmerkingen van de Deputati der Classes Delft en Delfland en Schieland van 1733*, waarin een reeks van argumenten wordt aangetroffen, die de sacramentsscheiding *niet altijd geoorloofd* doen achten.

Uit deze consideratiën wil ik het volgende ter overweging aan onze lezers voorleggen, omdat dat èn voor de praktijk op onze zendingsterreinen, èn

voor mensen, die ook onder ons de doop begeren, van betekenis zijn kan. De hoofdstelling van deze voorstanders van sacramentsscheiding is 'dat de sacramenten doorgaens en wel meest moeten samengevoegd worden, maar ook daar benevens, dat zij niet uyt haer aert en natuur zoo aen elkanderen verbonden zijn, dat ze in geen gevallen zouden kunnen gescheyden worden, maer integendeel in sommige gevallen en nootsakelijkheid kunnen en moeten gescheyden worden.'

Men voert een reeks van argumenten aan voor deze stelling.¹ Deze zijn:

1. Uit de bijzondere inhoud en aard, en uit het gebruik van de beide sacramenten des Nieuwen Testaments.

De sacramenten hebben veel gemeen, maar zijn toch onderscheiden. Kinderen worden wel gedoopt, maar niet ten Avondmaal toegelaten. De instelling en betekenis verschillen duidelijk. Daarom acht men voor het Avondmaal meer nodig dan voor de Doop.

2. Uit de gewoonten en gebruiken der christelijke kerk ten tijde der apostelen en in de eerstvolgende.

Uit het Nieuwe Testament zou geen tekst aan te halen zijn, waaruit blijken zou dat Doop en Avondmaal voor volwassenen bijeen *moeten* behoren. Ook zouden de apostolische vaders dit niet zo krachtig voorgestaan hebben.

3. Uit Resolutiën van nationale en particuliere Synoden hier te lande.

Naar het oordeel van de opstellers van deze consideratiën zou ook wat in de Kerkenorde van Dordrecht staat niet insluiten dat bejaarde gedoopten *aanstands* tot het Avondmaal moeten gaan; slechts beloven zij het later te doen. Ook het woord 'volduren' in de vragen van het doopformulier kan niet betekenen 'volharden', want zij hebben het nog nooit gedaan.

4. De gevoelens van beroemde gereformeerde godgeleerden, zoals Calvijn, Walaeus, Amesius en vooral Voetius. Vele aanhalingen uit hun werken zouden dit gevoelen bevestigen.

5. Uit de praktijk der Gereformeerde Kerken in Nederland.

6. Uit het gebruik van de kerk in Batavia en geheel Indië.

In verband met het laatste schreef men: 'Tot de ware kerk behoren alleen de uitverkorenen, maar zo is het niet met de uiterlijke kerk, die niet alleen goeden, maar ook kwaden bevat. Wering van alle naamchristendom is onmogelijk. God gebruikt de uiterlijke middelen. Zodra men maar iets van Christus in een inlander, die zeer dom, grof en bot in het leren is, bemerkt mag men hem dopen. Berouwbetuiging en eenvoudige belijdenis zijn daartoe voldoende. Het is in het bijzonder voor de voortgang van het Evangelie, in de buitenbezittingen een levenskwestie of de sacramenten er mogen gescheiden worden.'

Juist daarom halen we een en ander uitvoerig aan, opdat we zouden zien hoe deze zaak grote aandacht verkreeg. En al willigden de Synoden in Nederland de verzoeken van de voorstanders van deze scheiding niet in, toch hebben de Heren XVII² erkend, dat er hier problemen waren. Voor de buiten-

¹ Zie voor een en ander C.W. Th. van Boetselaer van Dubbeldam, *De Gereformeerde Kerken in Nederland en de zending in Oost-Indië*, blz. 184-229.

² De Heren XVII zijn de bestuurders van de Oost-Indische Compagnie.

kerken (d.w.z. buiten Batavia) werd bepaald dat 'er naar de samenvoeging der sacramenten zal gestreefd worden, maar dat deze slechts in zoverre zal mogen worden toegepast, als de gesteldheid der kerken het toelaat'.

NIET DEZELFDE REDEN

We besluiten met het oordeel van Voetius in deze zaak. Hij stelt de vraag: 'Of alle volwassenen, door een voorafgaand onderzoek van geloof en leven tot de Doop toegelaten, daarmee tevens tot het Avondmaal moeten worden toegelaten, of de facto daartoe toegelaten zijn?' Zijn antwoord luidde ontkenkend, want men mag Doop en Avondmaal scheiden. 'Zou iemand zeggen dat dezelfde reden is voor Doop en Avondmaal en dat op de tijd dat aan een volwassene de Doop bediend wordt, hem ook het Avondmaal moet worden medegedeeld; of dat hij van beide tegelijk moet worden uitgesloten. Ik geloof, dat hem moest geantwoord worden, dat voor Doop en Avondmaal niet dezelfde reden geldt, omdat de Doop is het sacrament der inlijving, en der eerste inenting en inplanting in de gemeenschap van Christus en van de Verbondsgenade, maar het Avondmaal een sacrament der bevestiging, der opvoeding en vermeerdering in dezelfde genade'.

Met zo'n advies en met de praktijk op het zendingsveld in het verleden moet ook in het heden gerekend worden. Dan houden we de eenheid van de beide sacramenten vast, maar onderscheiden, dat er voor het gebruik onderscheidene redenen zijn. Een 'ideëel' spreken kan tot grote lichtvaardigheid leiden. Daarom blijve hier en op het zendingsveld ten aanzien van de praktijk van het Heilig Avondmaal de krachtige prediking en betrachting van 'de mens beproeve zichzelf' een middel om ons te onderwijzen voor wie het Avondmaal des Heeren is ingezet.

TEN DIS GELEID

Tot de zeer bijzondere gebeurtenissen in het leven van een gemeente behoort ongetwijfeld de viering van het Heilig Avondmaal. Deze behoort met grote trouw en regelmaat te geschieden. Ook in de vacante gemeenten. Op de vergaderingen van de classes behoort daar ook naarstig naar gevraagd te worden. Het Avondmaal is een inzet van de Koning, welke tot Zijn gedachtenis moet gevierd worden; tevens wil de Heere Zijn kinderen in het Avondmaal die geloofsversterking bieden, die in de strijd van het leven niet kan gemist worden.

Avondmaaltijden zijn dikwijls tijden van bijzondere zegen des Heeren, al is er ook strijd aan verbonden. De vraag dringt zich toch juist in de voorbereiding op: Voor wie is het Avondmaal des Heeren ingesteld? In het avondmaalsformulier wordt op deze vraag duidelijk geantwoord; de Heidelbergse Catechismus besluit de uitvoerige behandeling van de avondmaalsleer met de vraag naar de avondmaalganger. En dan lijdt het aan geen enkele twijfel, dat het Avondmaal is ingesteld voor de waarachtige gelovige; deze moge dan wel een klein-gelovige zijn, maar toch zeker een ware gelovige. De eigen-

schappen van het ware, zaligmakende geloof zullen dan ook in elke voorbereiding ernstig moeten worden overwogen; het hart moet worden beproefd of dat ware geloof er is, dat zich in onbedriegelijke tekenen vertoont. En dan zullen alleen de ware gelovigen moeten vermaand worden het gebruik van de heilige tekenen en zegelen niet te veronachtzamen. De 28e Zondag laat ons in antwoord 75 duidelijk lezen: Alzo, dat Christus mij en *allen gelovigen* tot Zijn gedachtenis van dit gebroken brood te eten en van deze drinkbeker te drinken *bevolen* heeft . . .

In dit antwoord onderstreepten we allereerst: *allen gelovigen*. Dit bevel des Heeren komt dus tot allen, aan wie waar geloof ten deel is gevallen. En tot die gelovigen rekenen we toch zeker ook Gods bekommerde en aangevochten kinderen. Ze zullen moeten worden genoemd bij name. Ook voor hen stelde de Heere het in. Vervolgens onderstreepten we: *bevolen*. Het is een bevel des Heeren. Een koninklijk bevel. Het Avondmaal-vieren is niet aan ons goeddunken overgelaten. 'Want dit is 't bevel van de Heer' der heren aan Zijn Israël; dit is 't hoog gebod, 't recht van Jakobs God, dat wij billijk eren.'

Onder ons zij hierover toch geen strijd.

Maar behoort de uiterlijke belijder niet tot het komen tot het Avondmaal te worden opgewekt? Dit acht ik een hoogst gevaarlijke bezigheid. Heeft dan het Avondmaal alleen een boodschap voor Gods volk? Dat is wat anders. Het Avondmaal wordt in de samenkomst van de gehele gemeente gevierd. In de voorbereiding op het Avondmaal en in de korte predikatie die aan de bediening voorafgaat zal de gehele gemeente moeten betrokken worden. Allereerst in het feit, dat onderscheid tussen dood en leven moet gemaakt worden, het kostelijke van het snode gescheiden. Is dat niet een woord, waarin de gehele gemeente aangesproken wordt? Dan zal het Avondmaal de onbekeerde, onherboren hoorder zeker iets te zeggen hebben. Het betuigt hem wat hij mist; het stelt hem het heil voor dat God voor Zijn volk bereid heeft; het dringe hem dan ook om bij de Heere om waarachtige bekering verlegen te zijn. En dan kan vervolgens de prediker de ernst van het zonder God en Christus zijn niet ernstig genoeg binden op het hart van zijn hoorders. O zeker, dan mogen zij, die nog genade missen, in de avondmaalsdiensten niet vergeten worden. Daar is dan een zeer gerede aanleiding om ook hen juist zeer ernstig te wijzen op hetgeen God uit genade in Christus Zijn volk heeft bereid. Maar de prediker zij op zijn hoede en wachte er zich voor om tot het komen tot het Avondmaal zo aan te sporen, dat de uiterlijke belijder in de bewogenheid van het ogenblik zich naar de avondmaalstafel zal haasten. Het is zeer tot schade van zielen, wanneer dat op zulk een wijze geschiedt; het wist het onderscheid tussen dood en leven uit; het werkt een ernstige vervlakking in de hand.

De Heere beware er ons en onze gemeenten voor. Zo hier en daar meen ik te moeten opmerken, dat men zeer bezet is met het gaan naar het Avondmaal. 'k Geloof, dat daar waar Gods Geest in het leven Zijn werk begint, men niet allereerst bezig is met het Avondmaal; nog minder er zich haastig toe begeeft. De oprechten zien er naar uit door de Heere Zelf naar de tafel geleid te

worden, zoals Boaz Ruth riep, zeggende: Kom hier bij, en eet van het brood, en doop uw bete in de azijn. De meerdere Boaz roepe ons bij name en leide ons tot Zijn tafel. En als sommigen menen bij de avondmaalsbediening de uiterlijke belijders, de soms pas tot de gemeente gekomenen te moeten aanspreken, laat het dan een aanspraak zijn, die de onbekeerde zijn ongeluk voorhoudt, de noodzakelijkheid en mogelijkheid der bekering predikt, maar laat het niet vergeten worden, dat men eerst in waar geloof tot Christus moet gekomen zijn, alvorens men Zijn bondszegelen aan de tafel kan ontvangen.

In dit verband trof me het gedeelte uit een brief die op 18 januari 1884 Ds. John Kennedy schreef aan zijn gemeente te Dingwall in Schotland met het oog op de aanstaande avondmaalsviering in die gemeente. Hij beëindigt zijn schrijven met het volgende: 'Ik kan niet eindigen zonder een woord van vermaning te richten tot hen, die tot nu toe tot de tafel des Heeren niet genaderd zijn. Ik ben niet van plan om tot u allen te zeggen, dat ge behoort te komen. Er is iets anders dan dit, dat, in de eerste plaats, uw plicht is. Niemand wordt geroepen tot de tafel des Heeren te komen totdat hij eerst in geloof komt tot de Heere van de tafel, zoals Hij geopenbaard en aangeboden wordt in het Evangelie. De zonde van het verwerpen van de roepstem om tot Hemzelf te komen, en niet uw u onthouden van Zijn tafel, is die, waarover uw geweten u moest aanklagen, en waarvoor het nodig is vergeving te zoeken. U zou slechts uw schuld vermeerderen, en het praktische regeren van de zonde over u meer bevestigen door te komen tot de tafel des Heeren zoals ge zijt, namelijk zonder Christus. Ge zoudt u slechts een oordeel eten en drinken indien gij hen zoudt navolgen, die enkel komen omdat zij de raad van een mede-schepsel volgen; of omdat zij anderen zien gaan, die zij als op zijn minst even ongeschikt achten als zichzelf; of omdat zij enkel een belijdenis, dat zij christenen zijn wensen uit te spreken; of omdat zij zulke opvattingen over het sacrament koesteren, waardoor zij alle zorgvuldigheid omtrent het zijn van 'waardige' disgenoten uit hun harten bannen; of omdat zij hun hoop op zaligheid laten rusten op het bewustzijn van een verandering van gevoelen en van praktijk, waaromtrent zij zich niet bekommeren deze te onderzoeken en te beproeven, opdat zij door de vruchten ervan zich zouden vergewissen van de bron, waaruit deze voortkwam, en de kracht, waardoor deze gewerkt is. Volgt geen van deze, want u zult hiermee alleen maar kwaad doen. Maar zijt gij in rust zonder uw recht om tot de tafel des Heeren te komen? Kunt u het u veroorloven om zonder Christus te zijn? Op dit ogenblik moogt ge denken dat het u best gaat door geen acht op Hem te geven, maar kunt u in uw stervensuur gevoelen, het zonder Zijn zaligmakende kracht te kunnen stellen? Menig hardnekkige zondaar is door de dood op zijn knieën gebracht en de dood is machtig genoeg om u tot een roepen te brengen, alhoewel ge nooit tevoren geroepen hebt. Maar daar is een sterkere macht dan zelfs die van de dood, en deze werkt genadiglijk, en werkt in het heden, in het doen buigen van een volk voor Koning Jezus, en het de plaats doen innemen van ellendigen, van discipelen, en van dienstknechten aan Zijn voeten. Deze kracht is die van de Geest der genade en der gebeden, die

Jezus beloofd heeft te zenden. Zondaren hoort, o, hoort, de koninklijke genadige stem van Jezus, als Hij zegt: 'Keert u tot Mijn bestraffing; ziet, Ik zal Mijn Geest ulieden overvloediglijk uitstorten; Ik zal Mijn woorden u bekend maken.'

Tot zover de aanspraak van Ds. Kennedy, welke ik in de *Free Presbyterian Magazine* van juni 1973 las en gaarne voor onze lezers vertaalde. Met deze aanspraak, waarin de verantwoordelijkheid van de hoorder ook bij de avondmaalsviering niet wordt veronachtzaamd, wordt toch op de grote ernst ervan gewezen. Niemand mag alleen op grond van zijn uiterlijke belijdenis tot een gaan tot de avondmaalstafel worden aangespoord.

Maar ook zal bij de avondmaalsbediening de gehele gemeente moeten worden aangesproken. Als in voorbereiding, bediening en nabetrachting geen aandacht besteed wordt aan zo'n groot deel van de gemeente, dat niet tot de tafel des Heeren komt, wordt een bijzondere gelegenheid om tot bekering en verootmoediging te vermanen verwaarloosd.

Daarom is het goed voor predikers en hoorders de vermanende aanspraak, die we hierboven hebben aangehaald, gedurig te overdenken.

3.3 De roeping tot het predikambt

LEG NIEMAND HAASTELIJK DE HANDEN OP!

Paulus schrijft deze woorden aan Timothëus (1 Tim. 5 : 22). Ze hebben betrekking op het komen tot het ambt, waarbij niet alleen aan het leraarsambt moet gedacht worden, maar toch wel in het bijzonder.

Calvijn schrijft over deze woorden: 'Hij heeft zonder twijfel Timotheüs van nijd willen bevrijden, en vele klachten verhinderen, die dikmaals tegen de godzalige dienstknechten van Christus oprijzen, die weigeren naar eens iegelijks eergierige begeerte te doen. Want sommigen beschuldigen ze van eigenzinnigheid, sommigen van nijdigheid, sommigen roepen dat zij wreed zijn, omdat zij niet terstond toelaten, die enige aanbeveling hebben, hetwelk wij heden meer dan teveel bevinden'.

De kanttekeningen in onze Statenvertaling merken bij deze tekst op: 'Dat is zonder behoorlijke en genoegzame beproeving van de persoon, zijn leven en leer gedaan te hebben'.

In Calvijns opmerking, hierboven aangehaald, kunnen we reeds lezen, dat hem beschuldigingen overkwamen, omdat niet terstond tot de bediening van ambten toegelaten werd.

In hetzelfde hoofdstuk van de brief aan Timotheüs zegt de apostel ook: 'Dit is een getrouw woord; zo iemand tot een opziensambt lust heeft, die begeert een treffelijk werk' (1 Tim. 3 : 1). Bij deze tekst kunnen we in de kanttekeningen lezen: 'Hij spreekt niet van enige lust of begeerte van eergierigheid, maar van een toegenegenheid des gemoeds, hetwelk hem zelf door behoorlijke middelen daartoe bereid en gewillig toont; zichzelf evenwel altijd onderwerpende aan het oordeel der gemeente en een wettelijk beroep verwachtend'.

De woorden: 'zichzelf evenwel altijd onderwerpende aan het oordeel der gemeente', doet ons zien, hoe onze gereformeerde vaders van mening waren, dat zulk een oordeel nodig en gewenst is. En dat we bij het woord 'opziener' hier niet slechts te denken hebben aan de ambten van ouderling en diaken, maken dezelfde kanttekenaren ons duidelijk.

Ze tekenen bij het woord 'opziensambt' namelijk aan: 'Grieks: episcopos; waarvan het woord episcopus, of bisschop komt; waardoor alle opzieners en leraars der gemeente zonder onderscheid worden verstaan . . . '.

DE ROEPING

Om het ambt te bekleden is een 'roeping' nodig. Een bijzondere roeping Gods. De profeten van het Oude Testament werden op een 'onmiddellijke'

wijze geroepen; ook de apostelen konden spreken van zo'n bijzondere wijze van afzondering tot het ambt. Zij wisten zich van God geroepen. Zo mocht Paulus schrijven: 'Paulus, een apostel (geroepen) niet van mensen, noch door een mens, maar door Jezus Christus, en God de Vader, die Hem uit de doden opgewekt heeft' (Gal. 1 : 1).

Deze bijzondere roeping moet wel onderscheiden worden van die van de gewone dienaren des Woords. Ook hier onderwijzen ons onze kanttekeningen. 'Want er zijn tweeërlei wettige beroepingen tot de dienst des Woords; één die gewoon is, welke wel van God geschiedt, maar door mensen, de orde Gods daarin volgende; zodanige is de beroeping van de gewone dienaren des Woords. En er is een beroeping, die zonder de dienst van mensen van God Zelf, of van de Heere Christus geschiedt: zodanig is geweest de beroeping der profeten in het Oude Testament, en der apostelen in het Nieuwe Testament'.

Er is een roeping door mensen, die 'de orde Gods' te volgen hebben. En daarbij denken we vanzelf aan het hierboven reeds gestelde over 'de behoorlijke en genoegzame beproeving van de persoon, zijn leer en leven'.

Juist vanwege het hier gestelde 'welke wel van God geschiedt' moeten wij onderscheiden tussen het 'goddelijke' en 'menselijke' element in deze roeping tot het ambt.

In Efeze 4 : 11 wordt nadrukkelijk gesteld, dat het Christus Zelf is, Die 'sommigen tot herders en leraars' geeft. De Heere roept tot het ambt met een bijzondere roeping.

We haalden Calvijn reeds aan. Wat uitvoeriger willen we hem aan het woord laten. We raadpleegden daarvoor het boek van Louis Goumaz, dat in het Nederlands bewerkt is door K. Deddens en in 1964 bij de fa. Wever in Franeker verscheen.

In dit boek, getiteld *Het ambt bij Calvijn*, wordt Calvijn uitvoerig aangehaald. Het tweede hoofdstuk is voor ons van bijzondere betekenis. Het gaat daarin over 'de dubbele eis van het ambt, de menselijke en de goddelijke kant'. Calvijn wordt aan de hand van zijn commentaren uitgebreid aan het woord gelaten. We halen aan:

'De vorming door de Schrift en de studie ervan vormen dus, blijkens het voorgaande, de allereerste vereiste tot het ambt. Maar daardoor is men toch nog geen herder. Bij de vorming door de Bijbel en het werk in de theologische scholen moet nog komen een dubbele roeping, zonder hetwelk niemand kan streven naar de leiding van de gemeente: het roepen der mensen en het roepen van God. Het roepen der mensen is de verkiezing door de gemeente; het roepen van God is de 'vocatio specialis' of 'particularis', de bijzondere roeping van God, die bij de algemene roeping van Gods kinderen komt door de verkiezing uit genade en duidelijk laat zien dat een mens van boven verwaardigd is tot de heilige taak van dienaar van God. Zo zijn de mensen aan de ene kant en is God aan de andere kant aan het werk om de kandidaat te bevorderen tot het ambt met de rang van herder. Geen ambt is die naam waard als de gemeente niet haar woord daarin gesproken heeft en als de hoogste Profet en Leraar Zich niet Zelf heeft uitgesproken.

Wij voegen er in dit verband dadelijk aan toe, dat iemand die niet dit dubbele stempel draagt, slechts het schijn-ambt uitoefent van een valse profet' (blz. 34).

Verder lezen we: 'Toch zijn wij van mening dat, al is de herder met alle mogelijke voorzorgen behoorlijk verkozen en bevestigd door de kerk, aan de vereisten voor het ambt nog niet ten volle is voldaan. De helft ontbreekt nog, en wel de voornaamste helft. Men moet namelijk nog weten in hoeverre God Zelf deze mens verkozen heeft. Hier komt ter sprake de belangrijke vraag van de Goddelijke roeping van de herder. Hij is nog geen ware herder, die slechts de stemmen van de gelovigen verkregen heeft. Hij moet ook en vooral door God geroepen zijn, niet alleen, zoals we zeiden, door het zegel van de 'algemene verkiezing', die de kinderen van de hemelse Vader kenmerkt, maar door een 'speciale verkiezing' die hem werkelijk tot de waardigheid van de dienaar verheft (Joh. 15 : 16). Buiten deze zijn alle verkiezingen der mensen ijdel en heeft men slechts met valse profeten te doen. Alleen hij is herder, tot wie Jezus Christus heeft gezegd, zoals tot Petrus (Joh. 21 : 15-18): Weid Mijne schapen.'

'De roeping is dan ook niet wettig als zij niet van Hem komt. Hoewel het dan nog wel gebeurt dat iemand op wettige wijze tot predikant wordt beroepen (Gal. 1 : 1), terwijl hij tot deze taak door een ellendige hebzucht en niet door een goed geweten gekomen is. Welnu, de echte roeping komt van God. Alleen die roeping is goed te keuren, daarop valt niets aan te merken.' (blz. 40).

Door onze gereformeerde vaders is van ouds op deze inwendige roeping de nadruk gelegd. We willen nog enige uitspraken van bekende leraars van de kerk aanhalen.

In de *Synopsis of overzicht van de zuiverste theologie* schrijft Johannes Polyander het volgende:

'4. De roeping van de bedienaren van het Goddelijke Woord, gelijk ook van de overigen die de kerk van Christus publiek dienen, wordt niet alleen gekend uit de voorafgaande inwendige ingeving (instinctus) en aanblazing van de Heilige Geest, maar ook uit de uitwendige navolgende toestemming van de ware leden der kerk.'

'5. De inwendige ingeving (instinctus) van de Heilige Geest, waardoor de harten van de mannen Gods tot een verlangen naar de hoogheilige bediening krachtig gebogen en opgewekt worden, wordt in alle trouwe dienstknechten van God, geroepen tot de bediening van Zijn Kerk, voordat zij hun ambt op zich nemen en intreden, noodzakelijk vereist. Want gelijk het de Heere van de oogst toekomt, zijn arbeiders in Zijn wijngaard te zenden, Matth. 9 : 38, zo neemt niemand van diens trouwe arbeiders deze eer voor zichzelf aan, doch die door God geroepen wordt. Hetgeen de apostel bewijst met het voorbeeld van Aäron, Hebr. 5 : 4, en met deze ondervraging aanduidt: Hoe zullen zij prediken indien zij niet gezonden zijn? Rom. 10 : 15.

Van de valse profeten verkondigt God daarentegen: Ik heb die profeten niet gezonden, nochtans hebben zij gelopen; Ik heb tot hen niet gesproken, nochtans hebben zij geprofeteerd, Jer. 23 : 21.'

Polyander weerlegt vervolgens het bezwaar dat de Socinianen inbrengen. '6. Wanneer wij de Socinianen, die ontkennen dat er een bijzondere manier van zenden vereist wordt om de heilige bediening te aanvaarden, deze plaatsen voorleggen, voeren zij daarentegen aan, dat de apostel in Hebr. 5 : 4 alleen van het Aäronietisch priesterschap spreekt. Waarin oudtijds meer ere was dan arbeid: maar dat er bij de hedendaagse kerkelijke bediening, meer arbeid is dan ere, en dat degenen die geschikt zijn om te onderwijzen, zich zulk een soort bediening niet aannemen, of zich aanmatigen, dat zij dat recht om te begeren en te aanvaarden hebben uit de gave anderen te onderwijzen.'

Polyander maakt ons hier dus duidelijk, dat de Socinianen beweren, dat er zo'n bijzondere manier van zending niet vereist is. Deze stellen dat zij die gaven hebben te onderwijzen, *aan deze gave* het recht ontlenen om tot de bediening te komen en zij dan niet mogen aangemerkt worden als mensen die die bediening van herder en leraar 'uit zichzelf' aannemen of aanmatigen.

Men bevindt zich in het kwade Sociniaanse gezelschap als men aan de gaven, die men tot het ambt bezit, de roeping tot het ambt ontlenen wil.

Uitvoerig weerlegt Polyander deze mening.

'7. Deze tegenwerping van de Socinianen bij die plaats uit hfdst. 5 aan de Hebreëen is onjuist. Want hoewel de apostel hier in het algemeen handelde over het Priesterschap, deze onomstotelijke waarheid, nl.: Niemand neemt zichzelf deze eer aan, maar die door God geroepen wordt, zoals met het voorbeeld van Aäron wordt verduidelijkt, volgt noodzakelijk, dat diezelfde algemene onomstotelijke waarheid van de apostel, naar gelang van de kerkelijke bediening, waarvan er verschillende soorten zijn, op dezelfde wijze op de andere kerkedienaren, van welke rang zij ook zijn, toegepast kan worden, waarop dat door de apostel op Aäron in het bijzonder wordt toegepast, daar er of uit de profeten, of uit de apostelen en de evangelisten, of uit de andere kerkedienaren door God goedgekeurd, geen afwijkend voorbeeld uit de heilige Schriften kan worden voorgebracht. Want van niemand van hen leest men dat zij zonder roeping van God zich de waardigheid van het kerkelijke ambt hebben aangenomen'.

Niemand zal toch in het licht van het bovengeschrevene, dat uit Gods Woord en de uitnemendste geschriften van onze gereformeerde vaders aangehaald werd, kunnen tegenspreken, dat er naar de Schrift een roeping van Godswege nodig is. Men zal dit ook niet tegenspreken.

De vraag, waarom het gaat is echter niet of deze roeping nodig is, maar of de kerk het recht en de plicht heeft om naar deze roeping van Gods wege een onderzoek in te stellen; anders gezegd, heeft de kerk een ieder, die zegt zulk een roeping te bezitten, toe te laten tot het ambt, of mag er nagegaan worden wat de beweegredenen tot het ambt zijn.

Op deze zo belangrijke vraag willen we nader in gaan.

De Schrift leert ons duidelijk, dat tot het predikambt een roeping van 's Heeren wege nodig is. De roeping van de profeten en apostelen geschiedde op een onmiddellijke wijze. Op deze manier roept God de dienaren van de nieuwtestamentische gemeente niet.

Deze laatsten worden niet geroepen buiten de medewerking van de kerk om. De kerk moet daaraan grote aandacht besteden. In de Dordtse Kerkenorde-ning lezen we in artikel 4: 'De werkelijke beroeping dergenen, die tevoren in de dienst niet geweest zijn, zowel in de steden als ten platte lande, bestaat: Ten eerste in de verkiezing, dewelke geschieden zal door de kerkeraad en diakenen, mitsgaders het oordeel der classe, of van twee of drie naastgezeten dienaren, en in plaatsen daar geen kerkeraad is, door de classe met bidden en vasten. Ten andere in het examen of onderzoek, beide der leer en des levens, dewelke bij dezelve staan zal, van dewelke zij verkoren worden'.

Met nadruk sluiten de Dordtse vaders zich aan bij hetgeen ook op vorige Synoden daarover besloten werd. Zo immers had ook de Synode te Middelburg in 1581, besloten dat op dit onderzoek 'beide der leer en des levens' bijzondere nadruk moest vallen. Nu kan men hiertegen inbrengen, dat dit artikel betrekking heeft op het kerkelijke examen dat aan de bevestiging van de dienaren voorafgaat. Dat is juist, maar we halen het alleen aan om te wijzen op dat gewenste onderzoek. De Schrift spreekt over de 'beproeving', die aan de ordening tot het ambt moet voorafgaan.

'En dat deze ook eerst beproefd worden, en dat zij daarna dienen', 1 Tim. 3 : 10. Deze 'beproeving' geldt niet alleen degenen, die zich op de scholen eerst bekwaamd hebben. Op de genoemde grote Dordtse Synode is uitvoerig gesproken over de opleiding tot het ambt. De Zeeuwse afgevaardigden hadden namelijk een gravamen ingediend op deze vergadering over de 'praeparatio candidatorum' (de voorbereiding van de kandidaten). Dit gravamen luidde: 'Dewyle men bevindt door de ervarentheit dat de Studenten in de Theologie, als sy comen uit de Hooge Scholen, door den bant seer slecht ende ongeoeffent syn in de practycke der godsalichheyt als ook in de regering der kercke is goetgevonden dat men in Synoda nationali dit stuck sal voorstellen en aandryven als gansch nodig tot opbouwning der gemeenten Christi, waartoe van onsentwege eenige bequame middelen sullen werden voorgeslagen om dit gebreck te beteren'.

In verband daarmee kwamen de Zeeuwen met een uitvoerig advies, waarin op vele gewenste zaken gewezen werd. In dit advies waarin de opleiding van jongelingen tot de dienst des Woords bepleit wordt, komt ook voor dat o.a. gelet dient te worden op zekere kentekenen van godzaligheid, rechtschapenheid en zedigheid'. Bovendien adviseerden zij 'dat men deze uitghekipten' naar de Academiën zou zenden en daar collegia zou oprichten voor elke provincie, om de studenten wat hun studie en leven aangaat onder opzicht te houden: 'Want al te grote vrijheid heeft velen aan de Academiën bedorven'.

In dit advies wordt nadrukkelijk gewezen op een onderzoek naar 'zekere

tekenen van godzaligheid, rechtschapenheid en zedigheid'.

Men bedenke dat het woord 'zekere' hier moet verstaan worden als 'overtuigende' en 'vaste'.

De Zeeuwse afgevaardigden benadrukken hier een grondige beproeving van hen, die zich tot de studie begeven willen. Dit is ook de gewoonte van de oude kerk geweest. Daarom stemden ook alle andere woordvoerders ter Synode met dit Zeeuwse advies in. De oude christelijke kerk ging zorgvuldig te werk bij deze beproeving.

In de *Synopsis* lees ik hieronder van Polyander: '35. Opdat er echter bij de verkiezing van een opziener niet enige dwaling van de gehele kerk verderfelijk begaan zou worden, placht de oude kerk: 1. door een plechtig onderzoek de leer en het leven van die persoon eerst uit te vorsen, en wanneer er ergens gebrek was aan geschikte Rechters, de ouderlingen uit de naburige kerken tot dat doel erbij te halen, volgens de regel van de apostel, 2 Tim. 2 : 2. Betrouw dat aan getrouwe mensen, welke bekwaam zullen zijn om ook anderen te leren.

2. Was zij gewoon, de naam van die persoon, waar dit vrijstond, op een bord geschreven aan alle publiek voor te stellen, waar dit echter niet vrijstond, in de kerkelijke samenkomst openlijk voor te lezen, opdat als er enig misdrijf, kwaad of ergernis in hem bemerkt was, dat binnen de bepaalde tijd tot het Presbyterium gebracht werd. Door deze omstandigheid is er voor gezorgd, dat niemand tot de heilige dienst werd toegelaten, tenzij hij ook een goed getuigenis had van degenen die buiten zijn, volgens de vermaning van de apostel, 1 Tim. 3 : 7'.

En welk geschrift nu ook van onze oude gereformeerde godgeleerden ter hand genomen wordt, allen dringen aan op deze beproeving. We noemen hier verder maar geen namen. Die dat begeert sla dat zelf maar na.

VERVAL VAN DE KERK

Het is onmiskenbaar dat het achterwege laten van deze ernstige beproeving mede-oorzaak is van het diep verval, dat in de kerk der Reformatie ingetreden is. Het was met vele leraars zeer droevig gesteld, wat hun leer en leven betreft: de gemeenten werden door velen op zeer oneerbare wijze geleid. H. Witsius heeft in zijn boekje *Twist des Heeren met Zijn wijngaard* hierover uitvoerig geschreven. En de bekende Koelman heeft in zijn *Wekker der Leraren* er ook geen doekjes omgewonden.

Tevens heeft hij in een voorrede bij het door hem uitgegeven boek van Hugo Binning over *Ettelijke gronden van de christelijke religie* erop gewezen: 'Zullen deze lieden gezanten van de grote Koning tot het volk zijn, om de genade-tijdingen te brengen, en de zielen te lokken tot Christus, om haar te bestieren op de weg ten leven? Voorzeker zullen zij zichzelf en de gemeente verderven. Zij zullen pesten en zielemoordenaars zijn. Ze zullen veler zielen bloed over zich halen, en zo de diepste plaats in de hel krijgen, indien zij ooit komen tot de bediening, zo ongeschikt, vleselijk en onheilig als ze zijn. Dit is de oorzaak, waarom het zo droevig staat met de kerk van Nederland. Jonge

mannen zijn tot het leraarsambt verheven, die niet geleerd waren, hoewel zij godgeleerd willen heten, vanwege een gedaante van kennis in de Wet'.

Koelman noemt dit met nadruk de oorzaak van het diepe verval van de kerk, dat allerlei jongemannen tot de heilige dienst gekomen zijn, die de 'zekere tekenen van godzaligheid' misten, waarnaar de kerk een ernstig onderzoek te doen heeft.

De toelating tot het ambt van dienaar des Woords en zelfs tot de opleiding ertoe, behoort nimmer verwaarloosd te worden. Hoe het nu in de Hervormde Kerk in ons land gesteld is dienaangaande kan een ieder vaststellen. Velen komen daar tot het ambt, die beter geschoold zijn in de leerstellingen van Karl Marx, dan in die van Christus. Een ieder die de kennis heeft die men daartoe vooraf vereist, kan zich tot de opleiding begeven en zo tot het ambt geraken. En in de Gereformeerde Kerken is het al niet veel beter, ondanks het feit, dat ook daar in het verleden een onderzoek gedaan werd naar 'de beweegredenen' tot het ambt. V. Hepp pleitte in één van zijn stellingen bij zijn academische proefschrift voor dat onderzoek, zij het dat hij dat wenste gedaan te worden bij het 'peremptoir examen' (dat is het laatste examen, dat de kandidaat voor de classis aflegt, alvorens in de dienst des Woords bevestigd te worden).

Na de Afscheiding heeft de kerk op deze toelating tot de studie aan de Theologische School zeer ernstig toezicht uitgeoefend en deze niet toegestaan, dan na een grondig onderzoek van 'deze beweegredenen'.

Ook in de Christelijke Gereformeerde Kerken is het onderzoek gebruikelijk. Helaas worden daar de normen, die bij dat onderzoek aangelegd worden, niet meer gehanteerd als in vroegere tijden. Althans blijkt dat uit de klachten, die uit verschillende kringen uit deze kerken bij herhaling aan de orde zijn gesteld op de vergaderingen van hun Synodes. In het blad *Bewaar het pand* is op de gevolgen daarvan voor het kerkelijk leven reeds meerdere keren gewezen.

Daaruit hebben we ook voor onze gemeenten lessen te trekken. In de kring van onze gemeenten is dat onderzoek van het begin af aan gebruikelijk geweest. Toen er nog geen Theologische School bestond werd dit onderzoek verricht door de classis, die daartoe bijgestaan werd door de gedeputeerden van de Synoden. Na de oprichting van de Theologische School besloot de Generale Synode dit onderzoek, dat aan de toelating voorafgaat, op te dragen aan het curatorium, dat door de Generale Synode elke drie jaar zou worden benoemd.

Sedertdien is dit de voor ons kerkelijke leven gebruikelijke gang van zaken.

NORMEN

Een zaak, die de hoogste aandacht verdient is de vraag naar de feitelijke gang van zaken.

Dit curatorium vergadert in de maand juni over de toelating tot de school. Degenen, die zich tot het ambt van 's Heeren wege geroepen gevoelen, beho-

ren zich bij hun kerkeraad te voegen, die aan hen, na gedaan onderzoek, een attest verleent. Bij dat onderzoek wordt in de vacante gemeenten veelal de consulent betrokken. Nadat het attest van de kerkeraad is verkregen wenden de gegadigden zich met een persoonlijk verzoek tot het curatorium.

Het curatorium richt zich vervolgens tot de betrokken kerkeraad met een verzoek om uitvoerige inlichtingen. Ook worden alle predikanten van onze gemeenten geïnformeerd omtrent de personen, die zich hebben aangemeld. Dat geschiedt om hen in de gelegenheid te stellen belangrijke informatie ter beschikking te stellen. Al deze op deze wijze verkregen gegevens worden in de vergadering besproken en daaraan wordt een belangrijk gewicht bij de te nemen beslissing toegekend.

Op de dag van het onderzoek, dat over de toelating beslist, worden de gegadigden in de gelegenheid gesteld een en ander over hun persoonlijke verhouding tot de Heere en Zijn dienst mede te delen; tevens wordt aan hen verzocht hun 'beweegredenen' om tot het ambt van dienaar des Woords te komen, bloot te leggen.

Het curatorium is zich er steeds van bewust, dat de beslissing, die genomen wordt, zowel voor de kerk als voor de betrokkene van het hoogste gewicht is. Dat besef dringt ons steeds tot een diepe afhankelijkheid van de leiding des Heeren in het beraad, dat omtrent iedere persoon plaatsvindt. Voor het curatorium zelf is het uitermate teleurstellend, wanneer er vele gegadigden moeten worden afgewezen. Dat doet ons telkenmale leed. Maar zo vraagt ge dan wellicht: Zijn de normen, die men hanteert soms te hoog?

Laat ik onze lezers eens voorleggen, wat de reeds genoemde Koelman in zijn voorrede op Binnings boek schreef. In deze voorrede, geschreven 22 februari 1678, draagt hij het door hem vertaalde boek van Binning op aan 'de studenten der Heilige Godgeleerdheid, aan de universiteiten van Leiden, Franeker, Groningen en Utrecht'.

Ik citeer uitvoerig: 'Nu vond ik mij nogmaals bewogen, om bij deze vertaling een toespraak tot u te richten. Waarde jongemannen, houdt het mij ten goede, dat ik u eens afhoud van uw studiën. Het is niet om die te hinderen, maar om die te helpen bevorderen. Ik heb het Woord des Heeren voor u: neigt dan uw oren en hoort, dat smee ik u. U bent naar de universiteit gezonden om bekwaam te worden gemaakt tot het ambt van herder en leraar. Een ambt, waarvan Paulus zelf sprak: 'Wie is ertoe bekwaam?' Doch allen, die de Heere roept, maakt Hij bekwaam, eerst om goede, gezonde en levende christenen te zijn, en dan om opzieners en leraars van christenen te zijn.

Wie dat niet heeft ondervonden, behoorde dit gewichtige ambt niet te aanvaarden, opdat hij er niet onder ter helle zinke. Nu, beproeft uzelf meermaalen. Bemerkt ge, ieder voor zich, dat ge in de hand van Christus en Zijn Geest u bevindt, en dat ge innerlijk en geestelijk voorbereid wordt tot die hoge bediening?

Wordt u door de Heere ingeleid in de verborgenheden van het koninkrijk? Toont God u de liefelikheden van het dierbaar Evangelie, zodat ge de kracht ervan smaakt? Kunt u naar waarheid zeggen, dat de goddelijke

waarheden in haar luister en heerlijkheid tot uw zielen komen, zodat ge de kracht ervan ondervindt tot vernedering, tot levendmaking en vertroosting? Heeft het liefelijk aangezicht van dat zielverzadigende Voorwerp, God, de wereld met Zichzelf verzoenende, uw hart zó aangedaan en ingenomen, dat alles, wat in de wereld buiten Hem bestaat, als nietig, dood en ijdel u voorkomt? Bent u er zeker van, dat u vrij geworden bent van satans banden en ketenen, en dat u overgegaan bent in Jezus' Koninkrijk? Kan ieder van u bewijzen geven voor de Heere, voor uw geweten, en als u rekenschap afgevergd wordt van uw hoop, ook voor uw naaste, dat ge uit de dood der zonden tot leven zijt gebracht? Kunt u uw wedergeboorte aantonen en het nieuwe schepsel vinden? Is het u duidelijk, dat ge zijt overgegaan uit de dood tot het leven; met een sterke arm zijt overgebracht uit de macht des satans tot God en uit de macht der duisternis tot het koninkrijk van de Zoon Zijner liefde?

Hebt u de zondigheid van uw hart ooit gezien tot krank-wordens toe? Hebt u ooit gevoeld en ter harte genomen uw reddeloze boosheid en verdorvenheid, zodat ge als verslagen en gebroken door de Wet, bekrachtigd en aangedreven door de Geest hebt neergelegen voor Gods aangezicht, zoekende met de grootste ernst genade en gunst bij God in Christus? Hebt u uw volslagen machteloosheid en onbekwaamheid om uzelf van schuld en smet te redden en u Gode aangenaam te maken met uw doen of lijden, terdege gevoeld en behartigd? Hebt u ooit de goddelijke kracht en het gezag van het Woord Gods ervaren? Hebt u ooit de beminlijke algenoegzaamheid van Christus Jezus en Zijn volwaardige gewilligheid om zondaren, die oprecht als verlorenen en vermoeiden met hun zonden tot Hem komen, gezien en geloofd?

Is uw hart ooit eens of meermaalen in heilige verwondering en verbaasdheid uitgegaan in aanbidding en roem van de Heere, vanwege die heerlijke en zielverrukkende vondst van de weg des Levens voor rampzalige zondaren? Is het Evangelie des vredes als een woord, aller aanneming waardig, u op het lieflijkst tot de ziel gekomen? Is uw hart krachtdadig uitgelokt geworden, om uzelf te verzaken en alles wat buiten de Raad des vredes is en elk voor uzelf de Schoonste onder de mensen-kinderen te omhelzen en aan te grijpen?

Is Hij u recht voorgekomen als de Wens aller heidenen, zodat u toestemde met uw hele hart, dat al wat aan Hem is, gans begeerlijk is? Hebt u werkelijk bevonden, dat daar ge blind was, u nu ziet de uitnemende volmaaktheden van die Heiland? Kunt u voor de Heere Jezus antwoorden: het is nu meer dan het horen met het oor? Is de Heere Jezus u zo kostelijk en dierbaar voorgekomen, dat u alles om Zijnentwil zoudt verkopen en afstaan, ja, schade en drek achten om de uitnemendheid der kennis van Christus, om Hem, die kostelijke Parel des Evangelies deelachtig te worden, om Hem te gewinnen, hebbende Zijn gerechtigheid, die door het geloof is? Kunt u naar waarheid zeggen (ik smee u, spreekt in uw hart als voor Gods ogen), dat u innige lust, smaak en zoetigheid vindt in de gezonde woorden van Jezus Christus, en in de leer, die naar de godzaligheid is? Bent u werkelijk ingenomen met God en met de welgefundeerde verwachting der zaligheid, als uw verzadi-

gend deel? Durft u te zeggen, dat het u enigszins duidelijk is, dat ge in waarheid zijt geheiligd door de Geest, verzoend door Christus' bloed, gerechtvaardigd door het geloof in Hem, God beminnende boven alles als uw God en Vader in Christus, bijgevolg recht en deel hebbende aan de hemelse erfenis?

Is de heiligheid u zeer beminnelijk, zodat u er u dagelijks naar uitstrekt, zonder enig kwaad met goede ogen in uw hart of leven aan te zien, dat ge niet oprecht zoudt bestrijden? Bent u waarlijk gewillig, om Christus te volgen met het kruis, aan de wereld met al haar ijdelheden te sterven, uzelf in alle voorvallen te verloochenen en om Christus' wil alles te verlaten? Is uw hart echt gesteld op de groei en wasdom in de genade, en de bevindelijke kennis van de meest wezenlijke en grondigste stukken der Theologie? Kunt u deze en dergelijke vragen met ja beantwoorden? Onderzoekt uzelf nauw, en weest niet snel en onbedachtzaam in het antwoorden. De Heere Zelf doorzoekt uw ziel, ja, Hij weet, wat in uw binnenste leeft. Hebt u strijd en twijfel, en werkt ge om tot die zekerheid te geraken, zonder uw ziel rust te gunnen, voor ge op vaste schriftuurlijke gronden, die de toets van Gods oordeel kunnen doorstaan, u deze grote dingen kunt verzekeren? De Heere geve, dat het zo is, maar indien het tegendeel waar is, en ge een vreemdeling zijt aan de bevinding van deze dingen, oordeelt dan zelf, of het de Heere welbehagelijk zal zijn, als u ooit deze heerlijke bediening zoudt aanvaarden' (*Ettelijke gronden van de christelijke Religie*, blz. 5-8).

Uitvoerig lieten we Koelman aan het woord, opdat onze lezers zelf zullen kunnen constateren, hoe deze 'curator' (dat is die, die zorg draagt) de studenten aan de universiteit aansprak en ook zo nadrukkelijk naar 'bewijzen' vroeg, die zij voor de Heere, voor hun geweten alsook voor de naaste zouden moeten kunnen overleggen.

Als nu het onderzoek voor het curatorium plaatsvindt, wordt nauwgezet geluisterd en is het de begeerte, dat enige van de door Koelman zo puntig verwoorde zaken in de kandidaten mogen worden beluisterd. Er wordt dan wel terdege gelet op leeftijd en ervaring; op meer of minder vrijmoedigheid in spreken. Soms wordt de gedachte wel eens verbreed of daar met zekere lust wordt afgewezen. Het tegendeel is waar. Maar wel mag worden verwacht, dat met grote ernst geluisterd wordt en met voorzichtigheid gehandeld.

Hoe zouden we wensen, dat velen mochten worden toegelaten. De nood in de gemeenten is groot, al is het waar, dat deze in het verleden nog groter was. Dat wordt ook nogal eens over het hoofd gezien. Maar dat neemt niet weg, dat het aantal studenten aan de Theologische School ons wel doet beseffen, dat er een grote nood in de gemeenten is. Zovele vacante gemeenten zijn al jarenlang teleurgesteld. En het feit, dat er zo'n chronisch tekort is, kan zeker tot ongewenste ontwikkelingen aanleiding geven. Wie hier aan voorbij zou zien, zou de ogen sluiten voor de werkelijkheid.

GEBED

We mogen naar middelen omzien om in dit tekort te voorzien. Een van de middelen is dat, wat de Heere ons Zelf aanwijst. Het middel van het gebed! De Heere spreekt van de Heere des oogstes, Die arbeiders in Zijn wijngaard uitzendt. En schort het niet veelal aan het gebed? Wat kan soms negatief geoordeeld worden over de gang van zaken, waarbij de verbondenheid van de liefde zoek is. Het niet-aannemen toeschrijven aan heb- en heerszucht, zoals geschied is, is wel zo uitermate grof, dat mensen, die op deze wijze spreken, het recht verbeuren serieus gehouden te worden.

Laat deze zaak *echt* eens een zaak des gebeds mogen worden, opdat de Heere ons Zelf jonge mannen toeschikken zal, in wie de zekere tekenen van godzaligheid zijn en tot wie Jezus Zelf gezegd heeft: Weid Mijne schapen. Als het gebed voor deze zaken kwijnt zal de vrucht er ook naar zijn. We leggen deze zaken de gemeenten voor, de leraren, de ouderlingen, diakenen, de huisvaders, de huismoeders, mannen, vrouwen, jongelingen en meisjes: Bidt de Heere des oogstes, dat Hij arbeiders in Zijn oogst uitstote (Matth. 9 : 38). Want als de Heere uitstoot, baant Hij ook de weg, waarlangs deze tot de dienst in het midden van de gemeenten komen zullen.

VOORZICHTIGHEID

Er is grote voorzichtigheid in dit beleid nodig. We hebben daarop reeds gewezen. De Schrift vermaant ertoe; de oude kerk betracht deze; de veronachtzaming leidde tot diep verval. Ook zou het gevaarlijk zijn om de bijbelse normen aan te passen aan de situatie. Laten we liever onder de druk van de nood ernstiger gedreven worden naar Gods troon, dan dat we om tegemoet te komen aan de drang van buitenaf of van binnenuit de normen die gehanteerd moeten worden verruimen.

Toch zal ook door hen die het onderzoek verrichten, de nodige voorzichtigheid in deze zo belangrijke aangelegenheid nooit uit het oog mogen worden verloren. Het behoort in de vreze Gods te geschieden: in diepe afhankelijkheid van de leiding des Heeren en met een verlangen om te mogen toelaten tot deze bediening. Een voorzichtigheid, niet alleen om de gemeenten, maar ook om de personen, die erbij betrokken zijn; wijsheid en liefde kunnen niet gemist.

GEEN HARTEN KENNEN!

De Roomse Kerk kent een 'onfeilbaarheidsdogma'; wanneer de Paus 'ex cathedra' spreekt in zaken van leer of leven is hem de gave der onfeilbaarheid deelachtig. De kerk der Reformatie kent alleen het waarachtige en ontwijfelbare Woord. Beslissingen die het curatorium neemt bedoelen nooit een oordeel over de mensen, die zich aanmelden uit te spreken. Het curatorium beslist over toelating tot de lessen aan de Theologische School. En bij deze beslissing rekent het met het gehoorde en overlegde. Maar nooit matigt

het college zich een oordeel over de personen aan. Dat oordeel des harten komt ons niet toe. Dat moet door ieder wel worden bedacht. De Heere kent het hart en doorgrondt ons ten diepste. Ons werk is mensenwerk en wij zien maar aan wat voor ogen is.

Daarom zal ook nooit het maken van vergissingen uitgesloten zijn, zowel in aannemen als afwijzen. We sluiten dat nooit uit. Er zijn echt wel eens beslissingen genomen, waarvan later gedacht is of deze wel de juiste geweest zijn, maar waar zullen deze uitgesloten worden?

ANDERE WEGEN?

Er mag altijd over nagedacht worden of ook mogelijk andere wegen van onderzoek ons openstaan; of het beraad niet uitvoeriger moet zijn; of meerdere colleges (bijvoorbeeld de classis) hierbij betrokken moeten worden. Maar nooit zullen we de eis van 'zekere tekenen van godzaligheid' moeten prijsgeven. Kortom, de kerk blijve de wacht bij de toelating tot het ambt houden. Daarom is het innig medeleven van de gemeenten zo gewenst. Elk jaar weer wordt tot gebed opgewekt. Wordt het soms als een 'gewoonteoproep' ervaren? Toch kan de benadrukking daarvan juist zo belangrijk zijn tegenover de onredelijke kritiek, waaraan het beleid onderworpen is, maar dan mogen ook de vergaderingen zelf in het teken van dit 'bidden en vasten' staan, opdat we ook daarin voor de sleur zouden bewaard blijven.

4 VREEMDELINGSCHAP EN MAATSCHAPPELIJKE BETROKKENHEID

De contacten tussen Ds. A. Vergunst en de schrijver van deze inleiding over vraagstukken op kerkelijk, maatschappelijk en politiek gebied hebben zich uitgestrekt over alle zeventiger jaren en een korte periode daarna. Beiden waren we toen lid van het hoofdbestuur van de Staatkundig Gereformeerde Partij. Eerder had het jeugdwerk wel eens tot overleg gebracht. De tweede helft van de jaren zeventig bracht door Gods goede hand het intensieve contact tussen de docent aan een kleine Theologische School en de student. Bij het lesgeven rustte de pen wel eens. Gesprekken over het leven der genade en met name ook over de praktijk van de vreze des Heeren staan nog levendig voor de geest. Zijn gedachten, zoals die mij bijgebleven zijn uit de ontmoetingen in de genoemde jarenreeks, heb ik weer teruggevonden in de drie artikelen, die nu de aandacht vragen. De keuze van de stukken is voluit representatief. We leren de auteur hier kennen in zijn bijbels-gereformeerd denken over kerk en overheid, politiek en maatschappij.

Ds. Vergunst kende van binnenuit de spanning tussen het vreemdelingschap van de christen in deze wereld en zijn maatschappelijke betrokkenheid. De doperse mijding achtte hij niet bijbels. Die mijding verklaart het terrein van overheid en maatschappij tot verboden gebied en kiest voor de volstreekte afzondering van deze wereld. Daartegenover plaatste hij altijd de opdracht der Schrift om in deze wereld te zijn zonder daarmee van deze wereld te worden. Zijn belangstelling was brééd. Met beide voeten stond hij in het kerkelijke én in het maatschappelijke leven, zoals de mannen van het eerste uur van de Nadere Reformatie. In Udemans ontmoette hij bij zijn studie niet alleen een boeiende kerkhistorische figuur, maar werkelijk een geestverwant.

Zijn staan in de samenleving was tegelijkertijd een staan vol innerlijke reserve. Het artikel over het omroepwezen en onze eventuele deelname daaraan, maakt duidelijk dat hij ernst heeft gemaakt met de opdracht om ook in onze samenleving-in-ontkerstening een zoutend zout te zijn. Die ernst strekt tot navolging, omdat onder ons niet altijd voldoende wordt beseft, dat het vreemdelingschap van Gods kinderen hier een vreemdelingschap is mét opdracht. Het trof mij dat de auteur in een van zijn laatste artikelen nog eens in nauwe aansluiting bij Calvijn dit vreemdelingschap omlijnt. De overdenking van het toekomstige leven behoort onze levensstijl te bepalen. De bijbelse levenswandel kenmerkt zich door matigheid en selectie, door ingetogenheid en reserve. Ds. Vergunst gebruikte graag het woord distantie. Afstand nemen en afstand houden van de ontkerstende denk- en levenspatronen is eis der Schrift.

Met hoeveel ernst en bewogenheid heeft hij in geschrift en prediking – met name ook op de bid- en dankdagen – kerk, overheid en volk opgeroepen tot waarachtige bekering en levensheiliging. We horen de volle tonen van de Nadere Reformatie opklinken. Niemand denke daarbij aan een wettisch werk in eigen kracht. Zijn oproep wortelde altijd in de bijbelse overtuiging, dat de Geest des Heeren middellijk werkt. Hoe kon hij daarbij beklemtonen, dat de ware heiligmaking uit Christus vloeit. Echt christelijk leven kenmerkt zich niet door koud, krampachtig wetticisme. Het leven in de tere vreze Gods krijgt gestalte door de Geest van Christus, Die in geloof en liefde leidt tot het gebruikmaken van de Heere Jezus als de volkómen Zaligmaker. Die geheel enige Borg is óók tot heiligmaking geschonken. Hoe kon hij met het oog daarop zijn studenten de lectuur aanprijzen van een boek als van W. Marshall over *De ware evangelische heiligmaking*.

In de artikelen klinkt door, dat de schrijver theocratisch dacht over de verhouding en de taken van kerk en overheid. Ik denk slechts aan zijn opmerking, dat de regering behoort op te treden tegenover t.v.-programma's, die de toets van het Woord niet kunnen doorstaan. Dergelijke uitspraken hebben als achtergrond het gereformeerde belijden, zoals we dat vertolkt vinden in het onverkorte art. 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de verklaring van de Tien Geboden in onze Catechismus. In beide belijdenisgeschriften horen we de echo van het laatste hoofdstuk van de *Institutie* van Calvijn. Kerk en overheid vormen de twee brandpunten in de samenleving, die behoort te zijn ingericht naar de eis der Schrift en als een samenleving van zondaren voortdurend beteugeling, prediking en reformatie behoeft. De overheid wordt van Godswege geroepen om het volk naar de gehele Wet des Heeren te regeren en de Koning der koningen publiek te eren. De kerk heeft nooit tot taak politiek te bedrijven, maar de blijvende opdracht om de overheid het Woord van God te verkondigen t.a.v. allerlei beleidsvoornemens en ontwikkelingen in de samenleving. Deze Woordverkondiging in gesprek en geschrift is in het bijzonder de taak van de Deputaten bij de Hoge Overheid.

Ds. Vergunst beseft heel goed, dat we vandaag verder dan ooit verwijderd zijn van het ideaal van een gereformeerde samenleving. De overheid is neutraal verklaard. De scheiding van kerk en staat is al bijna twee eeuwen een feit. Gods kerk in Nederland is jammerlijk verdeeld. Dat verzwákt, zoals hij opmerkt, het getuigenis tegenover de overheid. Maar deze droevige ontwikkeling mag er nooit toe leiden, dat wij niet meer vanuit het oude gereformeerde belijden denken en waarden.

Déze waardering treft ons in het tijdwoord over Spreuken 8:15. Ds. Vergunst was niet eens geestes met hen, die zo gemakkelijk stellen dat zij geen gebed meer hebben voor ons vorstenhuis. Daartegenover plaatste hij 1 Timotheüs 2:1-3. Anderzijds was het romantisch verabsoluteren van de band tussen God, Nederland en Oranje hem vreemd. Scherp onderkende hij echter, dat de Heere het Huis van Oranje heeft gebruikt om de vrijheid van ons land te bewerkstelligen en het welzijn van Zijn kerk te dienen. Artikelen in de kerkbode t.g.v. de verjaardag van onze Koningin en uitvoerige kansel-

boodschappen bij bijzondere feiten in het koninklijk huis legden altijd weer getuigenis af van zijn waardering en verbondenheid in liefde.

In deze bundel komt de bijzondere taak, die Ds. Vergunst in onze tijd zag weggelegd voor de S.G.P. niet zozeer tot uitdrukking. Die is uitgesproken in allerlei kleine, niet opgenomen artikelen. Daarom mag een notitie hier niet ontbreken. De theocratische gedachtengang sluit het optreden van politieke partijen niet uit. Zonder de controle van en het overleg met een volksvertegenwoordiging komt een overheid immers gemakkelijk tot onrechtvaardig optreden en zondig machtsmisbruik.

Allereerst waardeerde hij de S.G.P., omdat deze partij de boodschap der Schrift voor overheid en samenleving naar de belijdenis gestalte geeft in voortdurend getuigenis, in concrete beleidsadviezen en het dragen van medeverantwoordelijkheid, waar dat mogelijk is. Ik herinner me nog zijn blijdschap over de komst van de eerste S.G.P.-gedeputeerde in Zeeland.

Vervolgens waardeerde hij deze partij als de enige landelijke dwarsverbinding van betekenis binnen een volksdeel, dat zich innerlijk verbonden weet met Reformatie en Nadere Reformatie, maar uiterlijk een bedroevende, te weinig betreunde mate van verdeeldheid openbaart.

Tenslotte onderkende hij het grote belang van deze partij voor het reformatorisch onderwijs, omdat de overheid het op de S.G.P. uitgebrachte stemmenpercentage als sleutel hanteert bij het toewijzen van scholen aan ons volksdeel.

Het ontstaan van de R.P.F. in de jaren zeventig bracht in zijn waardering van de S.G.P. geen verandering. Van een directe band met het gehele klassieke gereformeerde belijden is immers in de grondslag van de federatie geen sprake.

Het lidmaatschap van het hoofdbestuur van de S.G.P. bracht naast blijdschap om met gelijkgezinden dezelfde zaak te dienen veel zorg. Diep betreurd heeft hij het overbodige, onwaardige optreden van een stichting binnen de partij die hem lief was. Wat heeft die ontwikkeling hem innerlijk verwond en bedroefd. Hij onderkende daarin ook doorwerking van de tijdgeest binnen eigen kring. Het bracht hem ertoe om tot tweemaal toe in *De Saambinder* de lezers te informeren en te waarschuwen, omdat hij de dreiging zag van 'de droeve verscheuring van een laatste overgebleven eenheid . . . En dat onnodig! En dat in deze tijd!'

Wij kunnen de nagedachtenis van Ds. Vergunst op het terrein van het maatschappelijke en politieke leven niet beter eren dan door eenheid en eendracht als kostbare zaken te zoeken en te bewaren. Wie anders handelt, verbreekt de kracht van een zeer klein gereformeerd volksdeel in een grote, ontkerstende samenleving. Wie anders handelt, bevordert indirect ongeloof en bijgeloof.

Laten onze jonge mensen niet schromen zich voor de S.G.P. te geven. Het gehele gereformeerde belijden dringt daartoe. Laat bovenal het gebed niet ontbreken in onze benauwde tijd voor Koningin en regering, voor kamers, staten en raden en in het bijzonder voor hen, die daar hun taak trachten te verrichten naar Schrift en confessie. Het gebed is het krachtigste wapen van

4.1 Verootmoediging

DE ZONDEN VAN VOLK EN KERK

Er is een duidelijke sprake Gods te beluisteren in de vele gebeurtenissen, waarover we schier dagelijks lezen. We zien daarin veelal de blijken van Gods kastijdende hand. De profeten van het Oude Testament hadden omtrent zulke gebeurtenissen een boodschap Gods aan het volk, zoals we lezen kunnen in Jeremia 14 en Joël 1. In het bijzonder in het eerstgenoemde hoofdstuk kunnen we lezen hoe de profeet omtrent de nood van het volk werkzaam was.

Zegt niet de Heere Zelf: 'Zij hebben zo liefgehad te zwerven, zij hebben hun voeten niet bedwongen; daarom heeft de HEERE geen welgevallen aan hen, nu zal Hij hunner ongerechtigheden gedenken en hun zonden bezoeken' (vers 10).

Als blijken van Gods ongenoegen horen we van verschrikkelijke aardbevingen, van oorlogen en geruchten van oorlogen, van watervloeden en vele andere zaken die onze opmerking verdienen.

Roepen de zonden niet naar de hemel? De zonden van Nederland, als natie! Van overheden en onderdanen. Een schrikkelijk oordeel van verharding en verblinding ligt op het volk van Nederland. En dan denken we nu niet slechts aan de zonden, die als bloedschulden het land verontreinigen (zoals het kwaad van de abortus, dat zo welig tiert), maar ook aan de grote geesteloosheid, die over de kerk Gods gekomen is.

Er is zulk een schrikkelijk oppervlakkig leven; zulk een verregaande wereldlijking in allerlei ijdelheden zich openbarend. Neen, we moeten om de oorzaken van Gods gericht na te gaan, niet slechts letten op wat buiten ons geschiedt, maar ook op *eigen leven, eigen huis, eigen gemeente*.

De profeet roept ons toe: 'Laat ons onze wegen onderzoeken en doorzoeken, en laat ons wederkeren tot den HEERE'. Er is slechts één geneesmiddel voor de kwalen der natie! Bekering tot de levende God. Bekering tot de God van onze vaders. Deze bekering vange in ons midden aan!

Hoe betamelijk zou het zijn, dat de overheden dagen van boete en verootmoediging zouden uitschrijven, maar zulk een nationaal getuigenis, dat tot boete en wederkeer maant, is van onze overheid helaas niet te verwachten. Desondanks is het een zaak, die ons betaamt. Binnen de boezem onzer gemeenten is de vraag naar het uitschrijven van bidstonden, die als uren van schuldbelijdenis en gebed in het teken van de zo noodzakelijke verootmoediging staan, opgekomen. Na overleg hierover ook met anderen is het alleszins betamelijk en wenselijk geacht om algemeen op te roepen tot het houden van bijzondere bidstonden vanwege de nood der tijden. In zulke bidstonden zou

op de tekenen van Gods kennelijk ongenoegen moeten worden gewezen, maar ook diep-ontdekkend moeten worden ingegaan op de oorzaken van dit heilig ongenoegen Gods. En dan zal ongetwijfeld het treurig gestelde leven van de kerk des Heeren niet over het hoofd mogen worden gezien. *Gods kerk*, zo bitter verscheurd, *staat schuldig* aan de *nood der natie*. Wie deze oorzaak over het hoofd ziet, let slechts op de gevolgen, zonder de bron van het kwaad aan te wijzen.

Hoe verwereldlijkt is *ons* leven! Het leven van Gods knechten, van ambtsdragers, van gemeenten. Hoe is het goede goud zo verdonkerd, de kostelijke kinderen van Sion gelijk geworden aan aarden flessen, het werk van de handen eens pottenbakkers.

Het besef van de noodzaak tot bekering dringt ons om alle gemeenten op te roepen tot het houden van een bijzondere bidstond. Het zal niet altijd mogelijk zijn om dit op één dag te doen, alhoewel er vele preken (denk aan die van de boetgezant Th. van der Groe!) zijn, die zich uitnemend lenen om in een leesdienst te gebruiken. Sommige andere gemeenten zullen het liever in een zondagse kerkdienst doen; al naar gelang de plaatselijke omstandigheden aanwijzen, oordele iedere kerkeraad naar het meest gewenste. Maar hoe dan ook, laten alle kerkeraden zo'n bidstond beleggen. Na overleg met tegenwoordigers van andere kerken is besloten om de kerken in Nederland op te roepen om zulke bijeenkomsten, die in het teken van verootmoediging staan, te beleggen. Samenkomsten van waaruit ook een getuigende boodschap aan onze overheid zou kunnen uitgaan.

Het is ongetwijfeld in de lijn van de Heilige Schrift, waarin de profeet ook Israëel oproept:

'Nu dan ook, spreekt de HEERE, bekeert u tot Mij met uw ganse hart, en dat met vasten en met geweën, en met rouwklage.

En scheurt uw hart en niet uw klederen, en bekeert u tot den HEERE, uw God; want Hij is genadig en barmhartig, lankmoedig en groot van goedertierenheid, en berouw hebbende over het kwade.

Wie weet, Hij mocht Zich wenden en berouw hebben; en Hij mocht een zegen achter Zich overlaten tot spijsoffer en drankoffer, voor den HEERE, uw God.

Blaast de bazuin te Sion, heiligt een vasten, roept een verbodsdag uit.

Verzamelt het volk, heiligt de gemeenten, vergadert de oudsten, verzamelt de kinderkens, en die de borsten zuigen; de bruidegom ga uit zijn binnenkamer; en de bruid uit haar slaapkamer.

Laat de priesters, des HEEREN dienaars, wenen tussen het voorhuis en het altaar, en laat hen zeggen: Spaar Uw volk, o HEERE, en geef Uw erfenis niet over tot een smaadheid, dat de heidenen over hen zouden heersen; waarom zouden zij onder de volken zeggen: Waar is hunlieder God?'

Naast het hierboven geschrevene mag ook de aandacht gevestigd worden op andere pogingen om tot een nationale bezinning op verval en verderf te komen. Wij zijn geen liefhebbers van akties, waarbij men met gebalde vuisten en wapperende spandoeken zich tegen bepaalde misstanden keert. Veel-er betaamt ons een 'getuigend' optreden. Ook in dit getuigen kan een 'pro-

testeren' zijn, maar dan in de zin als waarin het 'protesteren' plaatsgreep, waaraan we onze naam 'protestanten' ontleen. Dat 'protesteren' is afkomstig van het Latijnse 'protestor' en betekent: 'ten overstaan van iemand plechtig getuigen'.

Tegenover onze overheid mogen wij op plechtige wijze getuigen tegen de zonden van ons volk, waarbij we in de eerste plaats denken aan het schrikkelijke, schier nationale kwaad van de abortus.

Heeft het houden van een biddag nog wel zin? Kan Gods oordeel zo vast besloten zijn, dat de Heere Zich niet zal laten verbidden? Dat is onmiskenbaar. De Schrift leert het ons, zoals we in Jeremia 15 kunnen lezen; maar toch neemt dat nooit het betamelijke van de verootmoediging voor Gods aangezicht weg. Zouden we dan niet het volk oproepen om onder Gods slaande hand te buigen en de woorden van de psalmist na te spreken: 'HEERE, Gij zijt rechtvaardig, en elkeen Uwer oordelen is recht' (Ps. 119 : 137). Neen, neen, ons biddag-houden sta niet in het teken van het afbidden van Gods oordelen, want dat zou geen ware verootmoediging betekenen. Deze immers doet buigen als schuldigen onder God en doet Zijn gerichten heilig keuren.

BEKERING

Maar laat niet vergeten worden, dat een bidstond alleen dán de Heere behagen kan, zo deze gepaard gaat met een afbreken van de wegen der zonde. De Heere spreekt in Jesaja's profetieën (Jes. 58) van het vasten van het volk, dat op schijnheilige wijze plaatsgreep. Daar vindt men het 'loon eisen op onze arbeid': 'Waarom vasten wij en Gij ziet het niet aan, waarom kwellen wij onze ziel, en Gij weet het niet?'

De Heere Zelf geeft het antwoord. Hoe bestraffend is het oordeel Gods over hun vasten: 'Ziet, tot twist en gekijf vast gijlieden, en om goddelooslijk met de vuist te slaan; vast niet gelijk heden, om uw stem te doen horen in de hoogte'. De Heere wil daarin zeggen, dat als onze stem in de hoogte (d.w.z. bij God in de hemel) gehoord zal worden, er meer nodig is dan dat men zich een dag afzondere. De Heere roept ons toe, dat het vasten, dat Hij verkiest, gepaard zal moeten gaan 'met het losmaken van de knopen der goddeloosheid' (vers 6).

Dat mag ook niet vergeten worden als de gemeenten worden opgeroepen zich voor de Heere te verootmoedigen. Verootmoedigen zonder afbreken van de zonden, zonder bekering, is slechts uitwendig vertoon.

En in de eerste plaats ga dit woord des Heeren dan ook in in ons persoonlijk leven.

PERSOONLIJKE BEKERING

Wat kunnen er vele praktijken ontstaan in ons persoonlijk leven, die de toets van Gods Woord niet doorstaan kunnen. Een ieder onderzoekte zijn eigen hart en zijn eigen leven. Waar is in ons leven de 'praktijk der godzaligheid'?

Zo in het omgaan in het verborgene met de Heere en Zijn Woord? Schort het daaraan niet in veler leven? De jacht, waar het hedendaagse leven zich door kennen doet, doet de godsdienst in veler leven in diep verval raken, zodat er nauwelijks tijd is voor de afzondering voor het aangezicht des Heeren. Waar en wanneer lezen we Gods Woord en nemen de tijd om de Heere in het verborgene te zoeken? Zijn er de vaste tijden in ons leven, waarop we ons voor de Heere neerleggen en onze levenswegen voor Zijn aangezicht beproeven? Nemen we nog middelen ter hand, die tot de persoonlijke godsvrucht nuttig en dienstbaar zijn? We spreken gaarne over de godzalige vadersen, maar hun levensvoorbeelden leggen we vaak terzijde; ook de wijze, waarop ze tot 'nadere reformatie' aandringen. De middelen worden door hen uitvoerig aangewezen. Wie de geschriften van Teellinck en Koelman leest, kan weten met hoeveel ernst wordt aangedrongen op het ter hand nemen van die middelen. Deze worden in het persoonlijke leven zo dikwijls veronachtzaamd.

De persoonlijke omgang met het Woord Gods is één van de eerste zaken, die dan aanbevolen wordt. Maak daar een gewoonte van. Wanneer het in uw leven in verval geraakt is, laat het dan veranderd worden. Neem daarbij een eenvoudig boek, dat ge dagelijks lezen kunt. Er zijn zovele uitnemende werken. We kunnen hier ons niet verontschuldigen. Oudere werken zijn verkrijgbaar en nieuwere worden dagelijks aangekondigd; eenvoudige dagboeken kunnen uitnemende hulpmiddelen zijn.

Het 'dagelijks zoeken van Gods aangezicht' beveelt de Heere Zelf aan. Israël moest het morgen-spijsoffer en het avond-spijsoffer brengen. Zou het ook ons niet betamen als gemeente van het Nieuwe Testament? Wat is het gebedsleven in het leven van velen in verval geraakt. Komt, laat ook daarin wederkeer tot de Heere plaatsgrijpen en tot de leer en het voorbeeld van de ouden.

DE OMGANG MET DEGENEN DIE DE HEERE VREZEN

Kwade samensprekingen verderven goede zeden. Wat kunnen 'wereldse vriendschappen' verwoestende gevolgen hebben voor ons en de onzen. Israël moest alléén wonen en de omgang met de volken rondom hen mijden. Zou ook dat niet nodig zijn voor de gemeenten? Wat kunnen wereldse gewoonten in het leven grote opgang maken en de verwereldlijking in de hand werken. Het leven van velen laat het zien. Weeldezucht en wereldzin gaan hand in hand en veelal gepaard met een verslapping van wat onder ons vanouds gewoonte was.

Doorgaans wist men niet zoveel van wat er in Spanje of Italië te zien was, maar werden er nog wel eens 'druiven uit Eskol' genoten. Laat een ieder eigen leven eens onderzoeken. Hoe staat het met de opgang naar Gods huis? Met de omgang met Gods volk? Ook de kinderen des Heeren kunnen elkan- der veelal missen tegenwoordig.

We weten hoe vroeger het 'gezelschapsleven' bloeide. Zeker, er zijn schaduwzijden aan geweest, maar er is ook veel waarachtige godzaligheid door

bevorderd. Zou ook hierin niet de bekering tot de Heere ons betamen?

We zouden kunnen doorgaan en wijzen op allerlei 'wereldse gewoonten' die zo langzaam onze levensstijl aangetast hebben, waardoor veel van de soberheid, eenvoud en afzondering is aangetast.

Daarom betaamt ons ook in dit opzicht een hartelijke wederkeer tot de Heere en Zijn inzettingen; niet slechts in het persoonlijke, maar ook in het leven van onze gezinnen, waar de 'huisgodsdienst' in diep verval is geraakt. Ook daarin moet tot ware wederkeer worden opgewekt. O, verwaardige de Heere er ons en de onzen toe.

AANTASTING VAN HET GEZIN

Eén van de kenmerkende ontwikkelingen van onze tijd is onmiskenbaar de aantasting van het gezinsleven. Daarvoor zijn allerlei oorzaken aan te wijzen. Een grote rol speelt natuurlijk de maatschappelijke ontwikkeling, die in groot tempo voortgaat met het ondermijnen van de geordende levensverbanden, als huwelijk en gezin.

De hedendaagse opvattingen over aard en doel van het huwelijksleven, die nu zeer wijd verbreid gepropageerd worden, rekenen met onze schriftuurlijke opvattingen daarover zeer radicaal af. Het huwelijk als inzetting Gods wijst men af; het is slechts vrucht van een bepaalde ontwikkeling geweest; nieuwere ontwikkelingen maken ook andere vormen van samenleving gewenst. Wij behoeven in het kader van onze opwekking tot verootmoediging niet uitvoerig op deze onbijbelse gedachten in te gaan. We noemen deze hier slechts om erop te wijzen, dat helaas de invloed van al deze moderne beschouwingen aan onze gezinnen niet voorbijgaat. Veranderende opvattingen over de sexualiteit laten zich heel duidelijk ook binnen de kring onzer gemeenten waarnemen. De regelmatige daling van het aantal gedoopte kinderen in onze gemeenten spreekt heus niet van een vermindering in de vruchtbaarheid; het wijst ons aan dat men kennis van de moderne ideeën neemt en deze tot op zekere hoogte volgt.

'Gezinsplanning', zoals men het dan aanduidt is in vele jonge gezinnen in zwang gekomen. Jonge vrouwen, die huwen, houden hun werk van vóór hun huwelijk aan. Er moet nog zoveel betaald worden! De inrichting van het huis was er dan ook wel naar. Voorlopig geen kinderen!

Bij anderen hoort men al heel gauw, dat men het 'niet aan kan', ondanks allerlei moderne hulpmiddelen, waar onze moeders en grootmoeders niet van wisten. Maar het 'buitenshuis' werken van moeders gaat steeds meer in gebruik komen, dure dingen, dure vakanties, enz. maken het allemaal nodig. En zo wordt ook het gezinsleven ontwricht en ontregeld. De samenhang gaat verloren; de intimiteit raakt zoek. En de gevolgen zijn dan ook bitter.

Ook hierin is een zaak, die in de weg van waarachtige bekering moet worden aangewezen. De verborgen zonden, die het ongenoegen Gods over ons inroepen zullen ook dan moeten worden afgebroken.

Kenmerkte het gezinsleven in vroegere tijden beslotenheid en geborgenheid, nu is deze beslotenheid ook aangetast. Zeker, er kunnen gevaren aan 'beslotenheid' verbonden zijn, maar grotere gevaren duchten we van die 'openheid', waardoor 'de wereld' zo vrij kan binnentreden.

Vanouds is het christelijke gezin een 'kweekplaats' van ware godsdienstzin geweest. Het christelijke gezinsleven wordt voor een belangrijk deel bepaald door de wijze waarop het Woord Gods in het gezinsleven de plaats heeft, welke aan het Woord toekomt.

'Huisgodsdienst' is helaas een zaak in groot verval. In de Schotse gemeenten hecht men bijzonder aan de getrouwe onderhouding ervan. Wie onder ons wel in Schotse gezinnen hebben mogen verkeren, waar deze huisgodsdienst onderhouden wordt, weten hoe ernstig deze wordt betracht: 's morgens en 's avonds. Het gemeenschappelijk lezen, zingen en bidden; ieder lid van het gezin heeft een eigen Bijbel en neemt aan de lezing deel; ook buigt men gezamenlijk de knieën. 'k Weet wel, dat ook hierin veel traditie kan zijn en alle traditie kan verstarren en elke gewoonte kan een lege gewoonte worden. Maar zien we niet onder ons het christelijk gezinsleven in verval raken? Wanneer is het gezin bijeen om te lezen, te zingen en te bidden?

Het is veelal haastig naar het werk; 's avonds allerlei bezigheid, die de eenheid van het gezin verbreekt; moeder moet er zo nodig bij uit werken gaan. Ja, er is veel nodig! Vakanties moeten duur betaald; de dure auto, de luxe in het huis en vult u zelf maar in. *En daarom is er geen tijd meer voor God en Zijn dienst.*

Mogen we u opwekken ook deze zaak te onderzoeken? Bespreekt dit met elkaar, vaders en moeders! Bespreekt dit met uw kinderen, ouders, vooral met de ouderen! Neem in deze het werk van 'reformatie' ter hand. Ook in de weg van de middelen! Zoek in overleg een tijd om samen u af te zonderen tot de huiselijke godsdienstoefening, waarbij het gemeenschappelijk gebed en lezing van de Schrift de voornaamste plaats moet verkrijgen. Neem daarnaast een eenvoudig boek, waaruit ge dagelijks leest *met elkaar*. Spreek met uw kinderen, ouders, over de dingen Gods, over Zijn eis voor het leven, over de noodzaak der bekering, over de volheid van Gods genade!

MODERNE MEDIA

Wat kunnen verderfelijke invloeden uitgaan van kranten en tijdschriften, die onder ons niet behoren te zijn. Vergoelijkt het niet! Het kwaad vreet zo gemakkelijk voort. Bij velen deed de televisie zijn intrede met alle verwoestende gevolgen ervan. Zie de vruchten eens rondom u. Ook de radio mogen we niet zo schuldeloos achten, al is deze in onze gezinnen veelal een geaccepteerde zaak. Daar kan ook een groot misbruik van gemaakt worden. Al is het medium niet zo indringend als televisie, er zijn toch vele programma's die niet minder gevaarlijk zijn.

Er is zoveel, dat we eens eerlijk voor het aangezicht des Heeren moeten onderzoeken en waarin we een langzaam aan ons prijsgeven aan de tijdgeest zouden moeten waarnemen.

LEVENSTIJL

Onze levensstijl zou toch onderscheiden moeten zijn van die van de wereld. Paulus zegt zo nadrukkelijk tot de gemeente van Efeze, dat zij niet meer zou moeten wandelen 'gelijk als de andere heidenen wandelen in de ijdelheid huns gemoeds, verduisterd zijnde in het verstand, vervreemd zijnde van het leven Gods, door de onwetendheid, die in hen is, door de verharding huns harten' (Efeze 4 : 17, 18). Hij vat het samen in: 'Doch gij hebt Christus alzo niet geleerd' (Efeze 4 : 20). Het leven van de gemeente moet onderscheiden zijn van dat van de heidenen. Dat drukke zich uit in een eigen christelijke levensstijl. Dat heeft met heel veel, ja eigenlijk met alles te maken. We noemden reeds vele dingen. Toch willen we nog op enige dingen ingaan.

Zijn onze gezinnen nu ook in het leven herkenbaar aan het beslag, het stempel, dat Gods Woord daarop drukt?

In onze kleding en haardracht? De Schrift gaat er uitvoerig op in, zowel in het Oude als Nieuwe Testament. Of halen we daar nu helemaal de schouders voor op, als zou dat helemaal geen betekenis meer voor ons behoeven te hebben? Zijn wij in dit opzicht ook met de gedachte van de 'tijdgebondenheid' zo vertrouwd geraakt, dat we veel menen terzijde te kunnen leggen? Vertonen we in de weeldezucht, in de luxe, die ook in onze woningen nagestreefd wordt, niet een stuk 'verwereldlijking', welke de Schrift afgoderij noemt? De profeten veroordeelden Israëls weelderlust (Amos 6) en in deze veroordeling ligt ook een onderrichting van de gemeente.

Vakanties worden als maar uitgebreider en velen offeren hieraan kostbare tijd en veel geld. Mogen we dan niet met vakantie? Dat is een ander uiterste; een ervaren van lichamelijke rust in deze gejaagde tijd kan verkwikking voor lichaam en ziel zijn, maar hoe tasten vakanties in 'ijdele plaatsen' doorgebracht in het leven van velen toch de eerbied voor Gods dag en inzettingen aan! Komt, laat ons wederkeren.

VEROPPERVLAKKIGING

En is deze aantasting van onze levensstijl niet veelal vrucht van een geestelijke verachtering, die zich in een veroppervlakkiging laat waarnemen? We kunnen daaraan niet voorbijgaan. Het een hangt met het ander zo nauw samen. Enerzijds veroppervlakkiging in een zorgeloosheid, die benauwend is; men is door de klaagzangen niet bewogen te wenen; door fluitgespeel niet bewogen te zingen. Zo onbekommerd onbekeerd; anderzijds zo grenzeloos lichtvaardig door zonder gronden zich de genade Gods toe te eigenen, waarbij men van het werk van waarachtige wedergeboorte en bekering wars is, ja er zich geërgerd tegen keert.

Hebben we ook hierin niet veel te beproeven? Is dit vrucht van de prediking?

Zowel ter ene als ter andere zijde?

Hoe komt het dat we over zoveel klagen moeten? Klagen we dan ook onszelf aan, als ambtsdragers in de gemeente Gods? Daarom, *bekering ook voor de gemeenten!*

We weten, dat een bekering ten leven vrucht van Gods genade is. Hij alleen kan bekering schenken; maar Hij wil er door het huis van Israël om gebeden zijn. We kunnen in dat verband wijzen op Ezechiël 36, waar de Heere de profeet doet zeggen: 'En Ik zal u een nieuw hart geven, en zal een nieuwe geest geven in het binnenste van u; en Ik zal het stenen hart uit uw vlees wegnemen, en zal u een vlesens hart geven. En Ik zal Mijn Geest geven in het binnenste van u; en Ik zal maken, dat gij in Mijn inzettingen zult wandelen en Mijn rechten zult bewaren en doen' (vers 26, 27). De woorden prediken dat de Heere Zelf dit alles doen zal. En in het vervolg zegt de Heere: 'Daar- enboven zal Ik hierom van het huis Israëls verzocht worden, dat Ik het hun doe'. De Heere wil dus om deze bekering gevraagd zijn, zoals hier zo duidelijk staat geschreven. De bekering mag en moet in de weg des gebeds gezocht worden. Ook kerkelijke bekering.

KERKELIJKE BEKERING

Ook deze is zo noodzakelijk. Het één is zo nauw aan het andere verbonden: persoonlijke, huiselijke en kerkelijke bekering. Er kan in de praktijk van het kerkelijke leven ook zo'n verslapping opgetreden zijn, waardoor er bressen in de muren rondom Sion gevallen zijn. Spreekt de Heere daar Zelf ook niet over? (Ezech. 13 : 5).

En ware bekering gaat dan ook gepaard met een herstel van Sion. Jesaja voorzegt dat: 'En die uit u voortkomen, zullen bouwen de oude verwoeste plaatsen; de fundamenten, van geslacht tot geslacht verwoest, zult gij oprichten; en gij zult genaamd worden: Die de bressen toemuurt, die de paden weder opmaakt, om te bewonen' (Jes. 58 : 12).

We moeten daaraan denken, wanneer we worden opgeroepen om weder te keren. Er kan zo heel geleidelijk in de praktijk van het kerkelijke leven een verslapping van de dienst des Heeren intreden, mede gepaard met een verslapping van de ons door de Heere bevolen tucht over de gemeenten. Het mag niet voorbij gezien worden, dat er door een al te grote verdraagzaamheid een geleidelijke verandering in het leven van de gemeenten kan optreden.

DE PREDIKING

Nodig is om de prediking te beproeven. Neen, niet die van de ander, maar die van onszelf. Is die prediking voluit schriftuurlijk? Komt daarin de verkondiging van Wet en Evangelie op zulk een wijze aan de orde, als in de prediking behoort? Er kan wel een 'donderen met de Wet' zijn, welke geen enkele uitwerking ten goede heeft, wanneer die niet gepaard gaat met de liefelijke uitnodiging van het Evangelie.

Kort geleden werd mijn aandacht nog weer eens gevestigd op die zo opmerkelijke uitspraak van de onder ons zo hooggeschatte Comrie, waarin hij over de prediking het navolgende opmerkt: 'Laten nu de leraars, maar ook de hoorders uit deze onderwijzing weten, wat zij voornamelijk bedoelen moeten in hun behandeling van zielen. Het moet niet hun voornaamste doeleinde zijn om terrificatie of verschrikking in des mensen consciëntie te veroorzaken; de aarde in een hel te veranderen en dan de mensen te laten liggen; neen, wanneer wij slaan, moeten wij zulks doen alleen met het oogmerk om te genezen, daar wij als dienaars van Christus in onze bediening het overvloedigst moeten zijn om de ware troostleer voor te houden. Ik heb in de loop van mijn leven en ook in mijn bediening ondervonden dat het prediken van de vrije genade, van de heerlijkheid van de Persoon des Middelaars, van het aanbod van zaligheid, van de bereidwilligheid van Christus om te zaligen en van de voorrechten derzulken, die in Hem zijn, het meest teweegbrengt om de harten tot liefelijke aandoening te brengen; integendeel heb ik ook ondervonden dat met al het donderen van de Wet niets anders voortkomt dan een Kaïns berouw en een Judas' bekering en dat de harten door benauwdheid als tussen twee schroeven worden gesteld, zodat er van de leer des troestes niets in dezelve kan ingaan, noch enige waarachtige verzuchting kan uitgaan. Gods barmhartigheid in Christus doet het hart smelten, maar Gods rechtvaardigheid doet het hart inkrimpen. Ik weet dat velen hieromtrent van andere gevoelens zijn; doch dit is mijn gevoelen. Het heugt mij dat er in zekere voorname stad een leraar is geweest, die een hoge ernst en daarbij een wonderlijke allegorische wijze van voorstelling had. Nadat deze bij zekere gelegenheid eerst wat gepredikt had, begon hij uit te roepen met een heftige stem en hierbij de handen bewegende alsof hij zulks werkelijk bij zich had: nu zal ik de vonken der hel onder u werpen. Groot was hierop de zielskillende en koudmakende benauwdheid onder de toehoorders; maar er was geen smelting des harten. Sinai droogt de springbron van tranen op, maar Sion doet ze ongedwongen en ongedwongen druipen. De Zon der gerechtigheid ontdooit, maar Mozes is als de koude uit het noorden, die alles bevriest of verstijft'.

Het aangehaalde van Comrie spreekt duidelijke taal.

Een harde, wettische prediking verwekt benauwdheid, maar er is ook een oppervlakkige zogenaamd 'evangelische' prediking, waarin 'de breuk des harten op het lichtst genezen' wordt; deze verwekt een valse gerustheid. Hoe velen prijzen Jezus in allerlei kerken heden ten dage aan op een zodanige wijze, dat de hoorders zich Hem zonder verootmoediging en verbreking des harten toeëigenen en tot een schijn-zekerheid geraken. Ook zulke prediking draagt bittere vruchten. Als niet indringend tussen het 'zijn' en het 'schijn' onderscheiden wordt, kunnen wel Avondmaaltafels vol lopen en velen van een 'groot geloof' opgeven, maar het valt te vrezen, dat dan ook velen zich voor de eeuwigheid bedriegen. De Heere zegt dat Zijn dienaren 'het kostelijke' van 'het snode' moeten scheiden.

Nu, zou dan ook in dezen niet 'reformatie' nodig zijn? De gereformeerde kerk moet altijd weer gereformeerd worden, zo heeft Van Lodenstein eens

erg duidelijk gezegd. En dat geldt zeker ook voor de prediking, welke toch de voornaamste plaats in de dienst van de kerk moet hebben.

De zuivere bijbelse verhouding van Wet en Evangelie moet daarbij telkens weer overdacht worden en de praktijk van de prediking daarop afgestemd. Er is eens opgemerkt, dat de nood van de kerk in onze tijd ten nauwste samenhangt met de 'nood der prediking'. Nu is zo'n gezegde gemakkelijk aan te halen, als we daarbij vooral aan anderen willen denken. Maar zou het niet heilzaam voor prediker én gemeente kunnen zijn, om deze zaak ook 'met insluiting van zichzelf' te overwegen?

Is als we het oor zo te luisteren leggen, dit niet een grote klacht, dat veel prediking zo weinig 'levende, schriftuurlijke, bevindelijke prediking' is? Het komt niet op het maken van veel vertoon aan; ook niet op het geven van schimpscheuten naar rechts of naar links, waarbij we meestal zelf buiten schot blijven. Daar kunt ge wel een vertoon van ernst en getrouwheid in maken, zonder getrouw te zijn. De dienaren van het Woord moeten de waarheid 'recht snijden' (2 Tim. 2 : 15). Paulus gebruikt daar een woord, waarbij op twee zaken kan gedoeld zijn, zoals de kanttekeningen ons te lezen geven. Ten eerste: zoals de priesters van het Oude Testament de offerdieren op de juiste wijze moesten snijden en in de verschillende delen verdelen die voor onderscheiden doeleinden moesten aangewend worden, zo moeten de predikers het 'woord der waarheid' recht snijden. Dan komen alle stukken van de leer op de juiste plaats en wijze aan de orde; zowel de Wet als het Evangelie. Dan schittert Gods soevereiniteit in de verkondiging, maar ook hoort ge van 's mensen schuld en verantwoordelijkheid; dan komt de roeping, de rechtvaardigmaking, de heiligmaking en de heerlijkmaking aan de orde en alle stukken van de leer des Heeren. Kortom, dan is de prediking vol van het werk van de Drieënige God: de verkiezing des Vaders, de gehoorzaamheid des Zoons, de toepassing des Heiligen Geestes.

Dan zullen de predikers ook de rechte 'voorsnijders' zijn, want Calvijn betreft het woord 'recht snijden' op het uitdelen. Hij schrijft: 'Recht afsnijdende, en in een goede gelijkenis, welke eigenlijk uitdrukt het voornaamste einde om te prediken: want omdat wij ons behoren tevreden te stellen met het ene Woord Gods, waartoe dienen de dagelijkse predikatiën? Ja ook de ambten der herders?'

'Paulus kent het voorsnijdersambt de leraren toe: gelijkerwijs een vader zijn kinderen brood voorsnijdt, en uitdeelt aan kleine stukskens . . . Nochtans versta ik bij dit woord, de wijze uitdeling van Gods Woord in 't gemeen, die juist geëvenredigd is naar des hoorders nut'.

IN DE MIDDELLIJKE WEG

Het ware goed zo we voor de Heere werkelijk schuldenaar zouden zijn en zo onze persoonlijke, huiselijke, kerkelijke en nationale schuld zouden mogen 'eigenen'. Eén dezer dagen bracht iemand onder mijn aandacht, dat een bidstond beleggen pas dan betekenis hebben kan, als men voor God in de schuld gekomen was. Wat een benauwende kortzichtigheid; de bezwaren-

maker verloor ten enenmale uit het oog, dat de Heere *middellijk* werkt, al is Hij niet aan dat gebruik gebonden. *Wij echter wel.*

Het houden van zo'n bidstond heeft als oogmerk om ook de gemeenten die schuld aan te wijzen, die wij voor de Heere behoren te belijden. *Niet omdat we als gemeenten al voor de Heere schuldenaar zijn, maar opdat we het voor Hem mochten worden, willen we ons voor Gods aangezicht afzonderen.* Wie weet, God mocht ons de genade van de hartelijke verootmoediging schenken en ons geven om in de weg van bekering tot Hem weder te keren. Ook als *kerk*. We schreven hierboven over de prediking. Maar niet alleen is bezinning op de rechte prediking nodig, maar ook op de rechte toepassing van de *kerkelijke tucht*.

Tot de kenmerken, waaraan de ware Kerk is te herkennen behoort ook: 'zo de kerkelijke tucht gebruikt wordt, om de zonden te straffen' (art. 29 van de Ned. Geloofsbel.).

Onze Heid. Cat. handelt in vraag en antwoord 85 uitvoerig over de tucht in de gemeente Gods. De toepassing ervan is in onze Dordtse Kerkenordening ook uitvoerig omschreven. Het doel van de tuchttoefening is tweeledig. Het behoud van de zondaar en het behoud van de gemeente. We spreken dan gaarne over het *medische* karakter van de tucht: tucht moet helend zijn; behoudend, maar terwille van het behoud van het lichaam kan het een noodzakelijke ingreep zijn een lid van het lichaam af te snijden. Het kan een kwalijke zaak zijn om een door verderf aangetast lid het gehele lichaam te laten verzieken.

Paulus schrijft daarover in zijn brief aan die van Korinthe.

Er was een onwaardiglijk eten en drinken dat als schadelijk gevolg had, dat 'er vele zwakken en zieken waren, en velen slapen' (1 Kor. 11 : 30).

Er kunnen zonden in de gemeenten insluipen, die door een liefdevolle, maar ernstige oefening van de tucht moeten bestreden worden. Een *zich slap aanstellen* kan *liefdeloos* zijn voor de gemeenten. Soms wordt met een beroep op de 'liefde' het uitoefenen van tucht vertraagd. Dat is echter een kwalijke zaak. Er zal met trouw moeten worden gestreden tegen de verwereldlijking en afval. Soms kijken we teveel naar het *getal* en te weinig naar het *gehalte*.

Als een ieder, die zich maar aandient, tot de gemeente wordt toegelaten, zonder nauwkeurig onderzoek, kan er een tijd komen, dat men de gemeente niet meer herkent doordat de eigen identiteit verloren gaat. Het is goed dit ernstig te bedenken. Zowel bij de overkomst vanuit andere kerken als bij het afleggen van openbare belijdenis moet nauwgezet toegezien worden op *leer en leven*. De kerk is er niet mee gediend om allerlei leden te zien aansluiten, die ten diepste afkerig zijn van de leer onzer gemeenten of die het leven, dat naar onze bijbelse belijdenis behoort geleefd te worden, niet willen leiden. Zulke leden komen ook op ledenvergaderingen, nemen deel aan verkiezingen voor ambtsdragers en kunnen zo de kracht van de gemeenten van binnenuit aantasten.

Daarom moet hier nauwgezet worden toegezien.

In de oude christelijke kerk ging een langdurige voorbereiding en toetsing

aan de toelating tot de gemeenten vooraf. 'k Dacht dat daaruit wel te leren valt.

De gemeente Gods moet een schijnend licht zijn in bange en boze tijden; maar dan behoort zij ook daarop toe te zien, dat dat licht niet van binnenuit verdonkerd worde.

De brieven, die de Heere aan de gemeenten in Klein-Azië zendt zijn ook voor ons zo betekenisvol. De gemeenten van Pergamus en Thyatire worden gewaarschuwd omdat in Pergamus de lering van Balaâm verdragen werd en de lering van de Nikolaiëten; in Thyatire is een valse profetes werkzaam; Efeze wordt gewaarschuwd omdat de eerste liefde verlarven werd; natuurlijk kan dit laatste persoonlijk toegepast worden, maar in de brief aan Efeze gaat het over een kerk; ook een kerk kan haar eerste liefde verlaten.

De Heere spreekt dan daarvan met het grote oogmerk, dat omschreven wordt in Openb. 2 : 5: 'Gedenk dan, waarvan gij uitgevallen zijt, en bekeer u, en doe de eerste werken; en zo niet, Ik zal u haastelijk bijkomen, en zal uw kandelaar van zijn plaats weren, indien gij u niet bekeert'.

Ook voor onze gemeenten gelden deze woorden des Heeren:

Indien gij u niet bekeert . . .

Ik zal u haastelijk bijkomen . . .

De Heere binde het op het hart van velen; dat leraars, ouderlingen, diakenen, de gemeenten in haar geheel met deze woorden Gods komen tot eigen hart, huis en gemeente: 'Die oren heeft, die hore wat de Geest tot de gemeenten zegt'.

OOK DE NATIE

In een bidstond, die in het teken van verootmoediging staat, zal vanzelf ook de natie betrokken moeten worden. We zouden de mannen, die geroepen worden Gods Wet en Getuigenis in de Staten-Generaal in deze situatie te prediken, wel ernstig mogen dragen op de vleugelen van het gebed. Als we ooit dankbaar zijn, dat ze er nog zitten mogen, dan juist nu, nu de overige protestants-christelijke groepen voor de tijdgeest bezweken zijn en met een compromis nog pogen iets te redden. Maar met compromissen en gedogen wordt de natie verder aan verderf overgegeven. Dat is de bittere en onzalige vrucht van de afval van de levende God!

Maar voor één ding moeten we bewaard worden: voor de farizeese zonde van eigengerechtigheid. Hoe kan een natie zo diep vervallen? *Omdat de kerk zo diep vervallen is.*

Daarom, een oproep tot bekering richte zich tot het hart en huis; maar ook de kerk, opdat de vrucht ervan ook in het leven *van de natie* gezien worde. De Reformatie heeft zulke gezegende gevolgen gehad, ook in de levens van naties (Genève, Schotland, Nederland, enz.). We zien iets gelijksoortigs in de vorige eeuw. Reveil en Afscheiding, bewegingen in de kerk, dragen ook vrucht voor school en staat. Er is veel om over te spreken; veel om zich voor te verootmoedigen voor het aangezicht Gods.

De Heere schenke het in grote ontferming. Hij doe het ons aan Zijn troon

zoeken en verlene ons die genade, die in Filadelfia openbaar werd en waarvan de Heere sprak: 'Ik weet uw werken; zie, Ik heb een geopende deur voor u gegeven, en niemand kan die sluiten; want gij hebt kleine kracht, en gij hebt Mijn woord bewaard, en hebt Mijn Naam niet verloochend'.

En dan belooft de Heere: 'Omdat gij het woord Mijner lijdzaamheid bewaard hebt, zo zal Ik ook u bewaren uit de ure der verzoeking, die over de gehele wereld komen zal, om te verzoeken die op de aarde wonen. Zie, Ik kom haastelijk; Houd dat gij hebt, opdat niemand uw kroon neme.

Die oren heeft, die hore wat de Geest tot de gemeenten zegt!'

4.2 Bij de gratie Gods

Het volk van Nederland is ver afgeweken van de God, Die Zijn Naam in de geschiedenis tot een gedachtenis maakte. Hoe weinig wordt nog met Gods Woord gerekend. Toch zijn er nog overblijfselen van de publieke erkenning van Gods Naam. Zo vangt elke wet, die in ons nationale leven tot stand komt, op deze wijze aan: 'Wij, Juliana, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau . . .' Het is goed om daaraan te herinneren, wanneer we het vijftienvigjarig regeringsjubileum van Koningin Juliana gedenken. In dit gedenken moet toch op het *bij de gratie Gods* de volle nadruk vallen.

Dan immers zien we met dit voorrecht op tot Hem, Die als de God van Nederland onze Koningin met gezag heeft bekleed en Haar schonk deze reeks van jaren dit uit te oefenen; dan ook staan we stil bij een genadige beschikking Gods, waardoor in onze nationale geschiedenis het huis van Oranje-Nassau en het volk van Nederland zo nauw verbonden zijn; dan willen we ook niet vergeten met welke dure verplichtingen het 'bij de gratie Gods' volk en vorstenhuis verbindt om deze woorden in een waarachtige vrees van Zijn Naam te bevestigen.

Dat het koningschap door God Zelf is ingesteld, blijkt uit Gods Woord. In Spreuken 8:15a lezen we immers: 'Door Mij regeren de koningen'.

Deze tekst wijst ons op het regeren

bij de gratie Gods.

Dit kan vanuit drie gezichtspunten worden benaderd:

1. De goddelijke instelling;
2. De historische leiding;
3. De nationale opdracht.

I. DE GODDELIJKE INSTELLING

In Spreuken 8 spreekt de Wijsheid over haar uitnemendheid, begeerlijkheid en verhevenheid. Op een zeer bijzondere manier wordt over de Wijsheid gesproken. Zij is een persoon, die reeds was van eeuwigheid af, zoals vers 23 te lezen geeft. Terecht hebben de rechtzinnige schriftuitleggers in dit hoofdstuk een opmerkelijke openbaring gelezen van Hem, Die in Johannes het *Woord* wordt genoemd. 'In den beginne was het Woord en het Woord was bij God, en het Woord was God' (Joh. 1:1). De bijzondere benaming van de ongeschapen Zoon Gods als de Wijsheid vindt zijn reden in het feit, dat in Hem Zich Gods wijsheid openbaart. In de goddelijke Drieëenheid werkt de

Vader alle dingen door de Zoon in de Geest; zowel in de schepping van hemel en aarde, alsook in de onderhouding; in Gods voorzienigheid werkt God op een wijze, die overeenstemt met Zijn Drieëinig bestaan.

In Spreuken 8 wordt daar dan ook getuigenis van afgelegd. Tot het werk van Gods voorzienigheid behoort ook de onderhouding en ordening van het aardse leven; zo God immers dat leven niet ordende, het zou tot de chaos vervallen.

Daarop wijst deze tekst: 'Door Mij regeren de koningen'. Dat betekent dat God in Zijn genade ons menselijk leven onder de band van een door Hem verordend gezag brengt. Dat is een genadige beschikking Gods. Hij immers had na de val van de mens de gehele wereld aan de vervloeking en de verderfening kunnen prijsgeven. God heeft echter nog een bedoeling met deze wereld. En opdat Hij Zijn doel daarmee bereiken zal houdt Hij in algemene genade de wereld nog in stand. En tot deze genade, deze gratie Gods, behoort ook dat, wat in de Nederlandse Geloofsbelijdenis in artikel 36 aldus beleden wordt:

'Wij geloven, dat onze goede God, uit oorzaak der verdorvenheid des menselijken geslachts, Koningen, Prinsen en Overheden verordend heeft; willende, dat de wereld geregeerd worde door wetten en politien, opdat de ongebondenheid der mensen bedwongen worde en het alles met goede ordinantie onder de mensen toega.'

Het is een belijdenis, die met de heersende opvattingen van deze tijd op zeer gespannen voet staat. God heeft 'Koningen, Prinsen en Overheden' verordend. De overheid heeft als instelling een goddelijke oorsprong. Haar gezag is een gezag, dat zij heeft van Godswege. De opvattingen, die als vrucht van de ideeën der Franse revolutie zo krachtig baan gebroken hebben in onze westerse, Europese samenleving, funderen het overheidsgezag in de wil van het volk; leveren het dan ook uit aan het 'soevereine volk'. Dan mag dat 'gezag' ook geen inhoud hebben, die met de wil van dat volk in strijd is.

Wij belijden echter naar Gods Woord het goddelijke karakter van het ambt der overheid, zoals Romeinen 13 ons zegt: 'want er is geen macht dan van God, en de machten, die er zijn, die zijn van God verordineerd.'

Een gelegenheid als deze waarbij we een regeringsjubileum gedenken, is een uitnemende om hierop eens de volle nadruk te leggen. Vooral nu de krachten van de revolutie zich zo sterk maken en de fundamenten van onze nationale samenleving worden aangetast.

Er zijn in de loop van de eeuwen, aangepast aan maatschappelijke en historische ontwikkelingen, verschillende vormen, waarin het overheidsgezag zich heeft voorgedaan. Sommige volken kennen de republikeinse staatsvorm; andere volken de monarchale. In dezen hebben onze gereformeerde vaders geen principiële keus gemaakt, al kan het niet ontkend worden, dat de voorkeur van Calvijn, en met hem van onze gereformeerde vaders, uitging naar de republiek, waarin ook aan het volk enige invloed op het beleid zou worden toegekend. In wezen maakt dit ook geen verschil. Onze geloofsbelijdenis zegt: 'Koningen, Prinsen en Overheden,' waarmee men zeer beslist ruimte wilde laten voor de verschillen, die onder de volken bestaan.

Ook is in de loop der tijden een verschillende mate van volksinvloed waar te nemen geweest. Hoe veelvormig ook de staatsvormen zijn, en hoe verscheiden de verhouding van de machten, die binnen het raam van de ene staat bestaan, voor ons blijft vast staan dat de machten, die er zijn, van God verordineerd zijn. De geest van de revolutie zij verre van ons. In de wijze, waarop we over onze regering spreken, kome dat steeds tot uitdrukking.

Het diepe verval, waarvan we in onze tijd getuigen zijn, kan nooit een rechtvaardiging zijn om over onze overheid te spreken, alsof ze *niet* de van God geordineerde macht zou zijn. Toen Paulus deze woorden in zijn brief aan de Romeinen schreef, was de 'verordineerde macht' belichaamd in de Romeinse keizer; en wat heeft de christelijke kerk van de zijde van de Romeinse overheid niet te lijden gehad. Toen de opsteller van onze Nederlandse Geloofsbelijdenis in het 36e artikel over de overheid sprak, brandden de brandstapels en zuchtte Gods gemeente onder de druk van een overheid, die aan haar roeping en taak niet getrouw was. Toch heeft dat onze gereformeerde vaders niet verleid zich met de revolutionaire stromingen van die tijd te verbinden, die de opstand predikten, en daarom sprak die zelfde belijdenis uit: 'En hierover verwerpen wij de Wederdopers en andere oproerige mensen, en in het gemeen al degenen, die de overheden en magistraten verwerpen en de justitie omstoten willen, invoerende de gemeenschap der goederen, en verwarrende de eerbaarheid, die God onder de mensen gesteld heeft.'

Nu we dit regeringsjubileum gedenken, mogen we op de gratie Gods in het onderhouden van ons staatsbestel nadrukkelijk wijzen. In dit staatsbestel neemt onze geliefde Vorstin een geheel eigen plaats in. Al zijn in onze grondwet de rechten van de Vorst zeer beperkt en dienovereenkomstig ook de persoonlijke invloed van onze Vorstin, onze Koningin symboliseert op een bijzondere wijze onze nationale vrijheid, en ondanks vele diepgaande verschillen, toch ook onze nationale eenheid.

Het zijn voorrechten, die wel mogen opgemerkt worden. Het zijn redenen om met dankerkentenis de Naam des Heeren aan te roepen. Voor oorlog zijn we bewaard gebleven; een ongekende welvaart heeft zich in stoffelijk opzicht voorgedaan; en ondanks allerlei politieke verwickelingen is de vrijheid van ons volk nog bewaard. Maar toch kunnen we bij dit jubileum niet alleen over de vele goede dingen spreken, die ons nog gelaten werden. Past ons niet veeleer verootmoediging?

Heeft de overheid zelf het 'bij de gratie Gods' verstaan? Moeten we niet opmerken, dat het vrijwel een 'ledige' zin geworden is? Sommigen stelden zelfs voor deze bewoordingen uit de wetgeving te bannen en zo de laatste resten van de erkenning Gods in ons publieke leven op te ruimen.

De laatste vijf-en-twintig jaren zijn in een geestelijk opzicht 'kommervolle' jaren geweest. Na een opleving van godsdienstig besef onder de zware druk van de benauwende oorlogsjaren, is er een droevig verval ingetreden, dat zich in een versneld tempo voortzet. Een geestelijk verval, dat ontstellende vormen aangenomen heeft en waarmee een schrikkelijke achteruitgang in het zedelijk leven gepaard gaat. Dingen, die vijftientwintig jaar geleden

onvoorstelbaar waren, zijn nu voor velen heel gewoon. De uitpattingen welke zich in het volksleven voordoen, doen ons denken aan het diep verval van het Romeinse rijk, dat in zedelijke verwording onderging. Daarom kunnen we dit regeringsjubileum niet gedenken zonder een oproep tot waarachtige bekering. Juist tegen de achtergrond van geestelijke achteruitgang en zedelijke verwording wordt het 'bij de gratie Gods' ons een prediking van Gods lankmoedigheid over volk en vorstenhuis. Dan zouden we met Jesaja wel moeten uitroepen: 'Wee het zondige volk, het volk van zware ongerechtigheid, het zaad der boosdoeners, de verdervende kinderen. Zij hebben den HEERE verlaten, zij hebben den Heilige Israëls gelasterd; zij hebben zich vervreemd, wijkende achterwaarts.' Hierin hebben volk, vorstenhuis en overheid werkelijk samengespannen tegen de HEERE.

We zeggen dit niet om slechts een beschuldigende vinger naar de overheid te richten. Neen, we moeten niet vergeten, dat het verval van land en volk voorafgegaan is door het verval van de kerk. Was de kerk in het midden van het volksleven het schijnend licht, dat zij behoort te zijn? Predikte zij telkens het 'bij de gratie Gods', zodat zij de overheid het feit van haar goddelijke instelling voorhield, en in de profetische verkondiging van het Woord Gods de overheid een richtsnoer om naar te handelen voorhield?

Heeft de kerk van Nederland in het prediken van het 'bij de gratie Gods' ook het volk de betamelijke gehoorzaamheid jegens de door God verordineerde overheid op het geweten gebonden?

Dan moet helaas worden vastgesteld, dat de kerk in haar roeping tegenover de overheid en de natie ernstig is te kort geschoten. Een kerk, die in het nationale leven ook zo droevig verscheurd en verbroken is, is zo weinig nationaal-profetisch. Ook hier begint het oordeel bij het huis Gods.

Als de kerk de zonden geen zonden meer noemt, wie zal dan het geweten van het volk onderrichten; hoe zal de overheid dan gebonden worden aan de Wet van God?

We mochten ons wel met rouw over nationale zonden voor God verootmoedigen.

Zou de zaak der natie ons niet meer ter harte moeten gaan? In openbare en verborgen gebeden zoudt ook gij de Heere wel mogen aanlopen om bij Hem om een wederkeer tot de Heere verlegen te zijn, opdat het 'bij de gratie Gods' weer wezenlijke inhoud krijgen zou in ons nationale leven.

En zouden we dan bij dit herdenken niet terugzien op de bijzondere bemoeienissen, die de Heere met het volk van Nederland heeft gemaakt, juist ook in de samenbinding van Nederland en Oranje?

2. DE HISTORISCHE LEIDING

Een Vorstin uit het huis van Oranje-Nassau viert een 25-jarig regeringsjubileum. Nog steeds is de band tussen ons koningshuis en ons volk bewaard gebleven. De hand Gods heeft in de geschiedenis deze band gelegd.

We mogen dat niet vergeten. Koningin Juliana draagt de naam van de edele stam-vrouw van Nassau, de godvruchtige Juliana van Stolberg.

Het was een blijk van historisch besef, waarvan onze onvergetelijke Koningin Wilhelmina bij verschillende gelegenheden blijk heeft gegeven, dat in deze naamgeving de lichtende gestalte van deze vrome vrouw weer in de herinnering van de natie werd teruggebracht. Is de bedoeling van deze naamgeving geweest voor de op 30 april 1909 geboren Prinses, de wens uit te spreken, dat de godsvrucht en offerzin van de stam-vrouw van Nassau in haar leven zou gevonden worden?

Want dat de genade Gods in het leven van Juliana van Stolberg in rijke mate aan te treffen viel, daarvan getuigen de brieven, die ons van haar zijn nagelaten en waaruit we nu ook het een en ander willen citeren.

In het jaar 1566, waarin geweldige gebeurtenissen die het leven van de natie diep ingrijpend beroerd hebben plaatsgrepen, schreef Juliana aan haar zoon Lodewijk van Nassau, die bij het smeekschrift dat de edelen aan de Spaanse landvoogdes hadden aangeboden zo nauw betrokken was, de volgende brief:

31 augustus 1566

‘Vooraf de verzekering van alles, wat ik uit moederlijke trouw te allen tijde liefs en goeds vermag, welgeboren vriendelijke, innig geliefde zoon.

Met een bezwaard gemoed heb ik gehoord, welk groot gevaar en moeilijke zaken zich tegenwoordig bij u hebben voorgedaan. De heilige Drieënigheid beschutte en bescherm u, dat gij door raad noch daad iets verricht tegen Gods Woord en uwer ziele zaligheid; of tot verderf van land en volk, en dat gij u door geen menselijke wijsheid en uit zucht om de goede dunk der wereld te behouden laat verleiden, maar dat gij met alle ernst uw hemelse Vader bidden moogt, om Zijn Heilige Geest, dat Hij uw hart verlichte, dat gij Zijn goddelijk Woord zoveel in u is, bevorderen en het niet tegenwerken moogt, en in het algemeen het eeuwige meer liefhebben dan het tijdelijke, want deze dingen kunnen zonder de Heilige Geest niet volbracht worden. Daarom is bidden hoog nodig, want de boze geest zal niet stilzitten. Deswegens bid ik u, mijn innig beminde zoon, dat gij in de vreze Gods wilt leven, opdat de vijand u niet onverhoeds versla. Ach, hoe bezwaard is mijn gemoed! Welk een grote zorg draag ik voor u op het hart. Wat ik met het meest mogelijk ernstig bidden kan uitrichten, waarlijk het zal niet verzuimd worden. De barmhartige God doe het alles op een zalig en goed einde uitlopen, en wil hen, die het christelijk en wel menen, niet verlaten en u allen voor alle kwaad behoeden. Innig geliefde zoon, ik zend u hierbij een kort gebed en verzoek u, het alle dag te bidden en de barmhartige God in al uw zaken aan te roepen, en bid, dat Hij u voor al wat boos is, behoede, en u de weg leide, welke Hem welbehaaglijk is.’

Als zij daarna haar zoon aan de goddelijke bewaring heeft aanbevolen, sluit zij met deze woorden: ‘ik wil ook naarstig voor u bidden, houd ook gij met uw gebed niet op.’

Wanneer we zo’n brief lezen, moeten we dankbaar gedenken aan het voorrecht, dat God aan Nederland schonk, toen in de dagen van onze landsge-

boorte, zo’n vrouw de belangen van ons volk en van haar geslacht in het gebed aan de Heere opdroeg.

Moet het niet onze bijzondere aandacht hebben, dat zij haar zoon Lodewijk aanbeveelt niets te doen tegen Gods Woord en hem opwekt om dagelijks te bidden om de leiding Gods?

In de geschiedenis van ons land hebben de Nassau’s de spreuk van hun huis ‘Je Maintiendrai’ (Ik zal handhaven) op de zaak van onze nationale vrijheid toegepast.

Daarvoor hebben zij zich ingezet op een wijze, die de dank van de natie aan dit edel huis de eeuwen door rechtvaardigt. Het was echter niet alleen de zaak van nationale vrijheid, die hen bezield. De worsteling om de vrijheid was immers ten nauwste verbonden aan de zaak van de religie? Geschiedschrijvers, die dat zoeken te ontkennen en het verzet tegen Spaanse dwanglandij slechts willen laten opkomen uit de afkeer van het betalen van de ‘tiende penning’, veronachtzamen de diepste drijfveer in de strijd van het verleden. We weten, dat de liefde welke het gereformeerde volk het huis van Oranje-Nassau altijd toegedragen heeft, juist wortelt in deze strijd voor de ware religie. Het ontstaan van onze natie, als een natie van protestants-christelijk karakter, is nauw verbonden aan de strijd van de vorsten en vorstinnen uit het huis van Nassau. Voorwaar een bijzondere genade, ons als natie in dat huis gegeven. De verbondenheid van vorstenhuis en volk moeten we in dit licht bezien. Hier geldt wel in het bijzonder ‘bij de gratie Gods.’ Wat is er veel geofferd voor de zaak van Gods kerk en voor het welzijn van ons volk. En dan wordt juist die naam Juliana, de stammoeder der Nassau’s, met nadruk genoemd. Zichzelf noemde zij ‘das betrübtes Weib’, een bedrukte, bekommerde vrouw. Een vloed van leed en verdrukking is over haar heen gegaan. En van haar zegt een geschiedschrijver: ‘zou die vrijheid, die ons volk heeft mogen genieten, en die wij nog altijd kunnen genieten, zou die vrijheid tot stand zijn gekomen zonder de invloed van Juliana van Nassau op haren zoon, zonder de tranen en gebeden dier vrouw?’

Ze droeg leed om de bittere beproevingen, die haar deel geworden waren in het leven. Toen zij na de slag op de Mookerheide in 1574, waarbij haar zonen Lodewijk en Hendrik sneuvelden, een brief schreef aan de Prins, was het feit van de dood van haar zonen nog niet zeker (zij konden ook in gevangenschap geraakt zijn), maar wel waarschijnlijk.

Ze stort haar hart in die brief op deze wijze uit: ‘. . . Ik heb zeer naar mijns Heeren schrijven verlangd, in de hoop, zekere tijding van mijn innig beminde zonen te verkrijgen, maar ik merk zoveel, dat mijn Heer niets zekers van hen weet, hetgeen mij van harte bekommert. Ik ben waarlijk een bedroefde vrouw en kan van mijn droefenis niet verlost worden, totdat mij de lieve God, door Zijne genade, uit dit jammerdal tot Zich neemt, hetgeen ik van harte begeer en bid dat het spoedig moge geschieden. Mijn Heer schrijft dat ons zonder de wille Gods niets overkomen kan en dat wij derhalve met geduld moeten dragen, wat de Heere ons toezendt; dat alles weet ik, en dat wij schuldig zijn het te doen, maar mensen blijven mensen en kunnen zulks zonder Zijn genade niet volbrengen. Hij zij met Zijn genade altijd bij ons en

geve ons Zijnen Heiligen Geest om alles wat Hij ons toezendt, met geduld aan te nemen en ons steeds met Zijn barmhartigheid te troosten. Mij is meer dan eens gezegd, dat mijn lieve zonen nog in leven moeten zijn, zodat ik nog hopen de ben. Drie dagen geleden nog is mij gezegd, dat een edelman gezegd had, dat hij kortelings zes dagen lang bij mijnen lieven zoon Graaf Lodewijk geweest was en hem naar omstandigheden vrij wel had bevonden. Maar hij had een schot door zijn rechterarm gekregen, geheel van boven, zodat men hem een been uit zijn schouderblad had genomen; maar hij kon de arm goed bewegen. De edelman heeft ook gezegd dat hij hem aan zijn gelaat niet had kunnen herkennen, maar hij had hem herkend aan zijn spraak en aan zijn handen. Nu heb ik weder een hoop, die mij als het ware voortdraagt, en toch vrees ik dat hij een ander voor mijn zoon heeft aangezien. Van mijn genadigen Heer, hertog Christoffel en van mijn lieven zoon Hendrik heeft hij niets weten te zeggen. Welaan dan, de zaken mogen geschapen staan, zoals het God behaagt, ik kan niet meer dan de Almachtige om lijdzaamheid bidden, en dat Hij door Zijn goddelijke genade en barmhartigheid alles alzo schikke, dat mijn Heer en wij allen in eeuwigheid niet van Hem gescheiden worden. Ik heb met een bezwaard gemoed gehoord dat het krijgsvolk met vloeken als anderszins zulk een goddeloos leven leidt. Ik vrees, dat Gods toorn over de ganse christenheid komen zal, want wáár men ziet en hoort, overal is het een ijdel, moedwillig en goddeloos leven. De goddelijke en broederlijke liefde is bij het merendeel uitgedoofd en er is volstrekt geen verbetering bij ons allen: dit is een zeker teken geweest, dat God met Zijn straf niet lang zal uitblijven. Doch hen, die hun troost en hun hoop alleen op Hem stellen, zal Hij onder straf en kruis niet laten verderven, maar wonderlijk uitredde, en met dezelfde ogen van goddelijke barmhartigheid aanzien, waarmee Hij de heilige Sint-Pieter, die Hem toch driemaal verloochend had, heeft aangezien en hem tot berouw over zijn zonden bewogen en hem ook tot zijn troost de opstanding heeft laten verkondigen . . .

Getuigt dit schrijven niet van een waarachtig begaan zijn met de nood van het volk? Te midden van haar eigen leed, drie zonen immers waren voor de zaak van de vrijheid reeds gevallen, is zij bekommerd over de losbandigheid van de soldaten; tevens draagt zij leed om de droeve verscheurdheid van de kerk. De tijd, waarin zij leefde, was vol van felle twisten tussen de Calvinisten en de Lutherse, daarom schrijft zij over het gebrek aan broederlijke liefde. En dan moeten we er vooral op letten, dat zij er niet boven staat; zij klaagt immers ook zichzelf aan: 'er is volstrekt geen verbetering bij ons allen.'

In de geest van dit schrijven heeft Juliana van Stolberg haar kinderen opgevoed en heeft zij in alle zaken, waarin zij hen raden mocht, gewezen op het heil, dat van God alleen verwacht moet worden. Zou er één zijn, die harts-tochtelijker naar de vrede verlangde, dan de moeder, die reeds drie van haar zonen verloor? Maar dan nooit een vrede ten koste van het uitnemendste goed, waarvoor immers de strijd gevoerd werd, namelijk de zaak van het Woord Gods. In 1576 waren er onderhandelingen op gang gekomen. De zaken stonden er benard voor, al was er dan enige keer in de strijd gekomen.

De dood van de landvoogd Requesens en de komst van de nieuwe, namelijk de minzame Don Juan van Oostenrijk, scheen een goede gelegenheid het gesprek over vrede op gang te brengen en een overeenstemming te bereiken. De nieuwe landvoogd was bereid zeer veel toe te geven, behalve in het stuk van de godsdienst. De roomse godsdienst moest gehandhaafd blijven. En hoor dan, hoe Juliana waarschuwde in een brief aan de Prins van Oranje:

4 april 1577

' . . . Van harte verlang ik zekere tijding te horen, hoe het mijnen Heer in de gewichtige zaken gaat, want naar het algemeen zeggen te oordelen, komt het mij voor, dat de thans voorgenomen vrede, bezwaar bevat voor ziel en geweten; dat de satan zich kleedt in schaapskleren en weldra een verscheurende wolf zal zijn, waardoor vele vrome christenen in grote droefenis zullen komen. Maar onze Heere Jezus Christus, Wien van Zijnen hemelsen Vader alle macht in de hemel en op de aarde is gegeven, kan al degenen, die Hem aanroepen en van harte vertrouwen, uit alle gevaar verlossen. Hem bid ik, dat Hij met Zijn goddelijke genade en Zijn Heiligen Geest bij mijnen Heer zij, opdat hij zich in niets begeve, noch in iets toegeve, dat tegen God en tegen mijns Heeren zielezaligheid zou kunnen zijn. Het is beter het tijdelijke dan het eeuwige te verliezen. Ik bid mijnen Heer, om zijn zaken goed waar te nemen, zich door fraaie woorden niet spoedig te laten bewegen om zich in plaatsen te begeven die gevaarlijk zijn, want de wereld is listig . . .

Mijns Heren dienstwillige getrouwe moeder,
Juliana, Gravin van Nassau weduwe'

Deze brief behoeft geen nadere toelichting. Hij spreekt voor zichzelf. Zo zijn Nederland en Oranje eenmaal door de gratie Gods verbonden in een gemeenschappelijke strijd. En deze band is een hechte gebleken. Door de eeuwen heen. Ruim 400 jaar reeds is dit vorstengeslacht met ons land zo nauw verbonden. Ook in de geschiedenis van deze bijzondere verhouding zijn er tijden van op- en neergang geweest, tijden van zware beproevingen soms, maar de Heere liet die band nog bestaan. In het erkennen van die leiding Gods in de geschiedenis ligt de liefde voor het Oranjehuis hecht verankerd. Wanneer echter dit bestel des Heeren, deze gratie Gods, niet meer beleden wordt, dan wordt de grond van deze verbintenis ondermijnd. Bij het lezen van de aangehaalde brieven gaan wij vanzelf over het heden nadenken.

Hoe ver zijn we dan als volk en vorstenhuis van de godsvrucht van de voor- geslachten afgeweken. Het land wordt met schuld beladen vanwege de roepende zonden van de natie tegen de God des hemels. We denken niet slechts aan het vloeken, waarover Juliana van Stolbergs hart bezwaard was, maar aan de goddeloosheden, die over het volk worden uitgegoten door godslasterlijke geschriften, God ontterende radio- en televisieuitzendingen, schandelijke toneelstukken. O, hoe worden de inzettingen Gods vertreden in onze boze tijden. Wordt niet het tijdelijke meer gezocht dan het eeuwige, het stoffelijke meer dan het geestelijke?

Op een dag van gedenken moest ons acht geven op de leiding Gods in de geschiedenis ons juist bewegen om op te roepen tot waarachtige bekering: Land, land, land, hoor des Heeren Woord!

Immers, zo de Heere niet erkend wordt, het 'bij de gratie Gods' meer en meer een loze, ledige zin wordt, zal het oordeel Gods niet achterblijven. Een oordeel, waarin de Heere volk en vorstenhuis betrekken zal; een gericht, dat niet dan vreselijk wezen kan.

Het 'bij de gratie Gods' legt ons immers hoge verplichtingen op. Daarop willen we nu nader ingaan.

3. DE NATIONALE OPDRACHT

Hoge verplichtingen legt het 'bij de gratie Gods' op aan de natie. Immers, als we belijden, dat het de genade Gods is Die de overheid heeft ingesteld, dan moet aan die belijdenis ook verbonden zijn het besef, dat in de uitoefening van het overheidsambt met de wil Gods gerekend moet worden.

Die wil Gods is uitgedrukt in de beide tafelen van de heilige Wet Gods. Het is de roeping van de kerk om met grote ernst die beide tafelen aan de overheid voor te houden, opdat naar het richtsnoer daarvan het volk geregeerd zal worden.

O, hoe moet ons dan ook vandaag het verbroken zijn van Gods kerk ter harte gaan. Dat immers verzwakt haar getuigenis; dat knaagt aan haar nationaal-profetische kracht.

Een waarachtig herstel van onze diep gezonken natie zal slechts een begin kunnen hebben in een herstel van de kerk des Heeren. Zo daar het herstel niet aanvangt, er is geen herstel voor de natie te verwachten. Die zaken zijn zo nauw aan elkaar verbonden.

O, dat we dan om een verlevendiging van de kerk des Heeren zouden verlegen zijn; de Heere dele nog in ruime mate van Zijn Geest mee. De voorbede voor vorstenhuis, land en volk kan nooit los staan van een vurige voorbede voor de kerk Gods.

We zouden samen ernstig en vurig tot God moeten roepen. De Heere Zelf binde het op onze harten; ook op de harten van Zijn kinderen, opdat we met deze zaken nog worstelingen aan de troon van Gods genade zouden hebben.

Hoe donker de tijd ook is, God is nog de Machtige. Nog schittert 'de gratie Gods', zoals we vandaag mogen opmerken. De Heere spaarde, ondanks vele roepende zonden, land en volk en vorstenhuis. Maar Zijn lankmoedigheid duurt niet altoos.

Maar wil dit volk niet bukken
Voor God, 't wordt ras verneêrd;
't Raakt t' onder door verdrukken;
Het wordt van 't kwaad verteerd;
Daar Hij zelfs prinsen slaat,
Op wie Hij hoon doet dalen,

En die Hij tot een smaad
Doet in het woeste dwalen. (Ps. 107:20)

De oordelen des Heeren hangen laag. Toch is het nog genadetijd, omdat nog steeds, ook ten aanzien van onze nationale monarchie, mag worden beleden, dat 'bij de gratie Gods' deze gespaard is.

De kerk predike de heilige wil Gods, stelle Gods rijke beloften voor, die de Heere Zelf aan een leven in Zijn vrees verbindt, maar verberge ook niet Gods geduchte oordelen, zo men in de zonde verhardt.

De overheid regere naar de wil Gods. Wat zou het een voorrecht zijn, als onze overheid de woorden, die ons volkslied Wilhelmus van Nassouwe in de mond gelegd zijn, ook tot de hare maken zou:

In Godes vrees te leven,
Heb ick altijd betracht.

Wat zouden dan de nationale zonden worden afgebroken door gerechtigheid. De Heere roept de overheid tot een waarachtige gehoorzaamheid. Ook ons vorstelijk huis. Dat onze Koningin en Haar koninklijk huis zich toch gedurig mochten herinneren de gebeden en smekingen, die voor Gods troon zijn neergelegd door een vrouw, die zichzelf eens vergeleek met een worm, kruipende over bevroren grond; een vrouw, die in het slot Dillenburg met de Heere worstelde en de zaak van Nederland, ook de zaak van haar zonen in de handen Gods gelegd heeft. Op haar gebed heeft de Heere geantwoord naar Zijn eigen Woord: 'om het kermen der nooddriftigen zal Ik nu opstaan, zegt de Heere, Ik zal in behoudenis zetten, dien hij aanblaast' (Ps. 12:6). Bovenal herinnere zich onze Vorstin en de haren de gedenkwaardige woorden, die op de voorlaatste avond van het leven van Juliana van Stolberg door haar gesproken werden, namelijk deze: 'dat God de nakomelingen van het huis Nassau-Oranje nooit zo diep zou willen laten zinken, dat zij om het tijdelijke het eeuwige zouden prijsgeven.'

Zo ons vorstenhuis zich niet keert tot de vrees des Heeren, we vrezen voorwaar, dat God de door Zijn hand gelegde band weer teniet zal doen. Nog roept het heden ons toe de wondere gratie Gods, die Oranje en Nederland bijeenbracht en hield. Maar deze 'gratie Gods' wordt erkend in de vrees van Gods heilige Naam:

Vorsten, 't voegt u, Hem in 't midden
Van Zijn heiligdom t' aanbidden.
't Voegt u, met de Godgetrouwen,
's Heeren heerlijkheid t' ontvouwen.

Het geldt ook het gehele volk. Door Gods genade zijn we nog als volk bewaard, ook in de vijftiengintig jaren van de regering van Koningin Juliana, en worden we geroepen tot onderwerping aan Zijn Woord. We halen opnieuw ons volkslied aan:

Tot God wilt u begeven
Zijn heilzaam Woord neemt aan,
Als vrome christen leven,
't Zal hier haast zijn gedaan.

Gedenken zonder danken is geen gedenken voor Gods aangezicht, maar danken zonder bekeren kan de Heere niet behagen.

O, we haalden van Juliana van Stolberg de woorden aan: 'er is volstrekt geen verbetering bij ons allen'. Moeten we die niet tot de onze maken? Immers deze woorden willen zeggen: 'We brengen het er niet beter af'. Daarom is ware bekering tot de Heere nodig: voor hart en huis, voor land en volk, voor overheid en vorstenhuis. Dan krijgt de Heere de hoogste plaats: Vreest God! Dan eren we de overheid: eert de Koning. Dan zal het vorstenhuis en volk welgaan; dan zal beleden en gebeden kunnen worden in ware nationale eendracht:

Mijn Schild ende betrouwen
Zijt Gij, o God, mijn Heer',
Op U zo wil ik bouwen,
Verlaat mij nimmermeer.
Dat ik toch vroom mag blijven,
Uw dienaar t' aller stond,
De tyrannie verdrijven,
Die mij mijn hart doorwondt.

4.3 Onze houding ten opzichte van de media

De uitslagen van de laatste volkstelling (1970) geven een somber beeld van de geestelijke situatie, waarin het Nederlandse volk zich bevindt. Voor hen, die met de gang van zaken in ons vaderland meelevend, is deze uitslag niet verrassend. Toch maakt de verwachte uitslag, eenmaal werkelijkheid geworden, een ontstellende indruk. Drieëntwintig procent van ons volk wenst niet bij enige kerkelijke gezindte gerekend te worden; daarnaast geeft nog altijd negenendertig procent zich als rooms-katholiek op, zodat we dan de overgrote meerderheid reeds hebben gehad, namelijk tweënzestig procent.

Bedenk dan, dat nog geen honderd jaar geleden de overgrote meerderheid zich deed kennen als te behoren bij de Nederlandse Hervormde Kerk en men ziet in enkele cijfers de 'snelle afloop als der wateren'. En dan hebben we het over het overige deel (38%) nog niet gehad. Hoe de juiste verhoudingen in deze rest zijn, is nog niet duidelijk te overzien, maar wel staat vast, dat een zeer groot deel van hen die nog als kerkelijk te boek staan, slechts op papier tot een kerkelijke gezindte kan worden gerekend en dat het medeleven met de kerk van velen zeer gering is.

Dit alles samenvattend geeft de uitslag een somber en ontmoedigend beeld.

OORZAKEN

Het verdient zeker onze ernstige overweging een poging te ondernemen de oorzaken van zulk een geweldige en diep ingrijpende achteruitgang na te gaan. Er is een hele reeks van oorzaken aan te wijzen die, min of meer met elkaar in verband, deze godsdienstige achteruitgang en de daarmee gepaard gaande zedelijke degeneratie hebben bewerkt.

De geweldige vlucht die de techniek heeft gemaakt en waarbij het besef van afhankelijkheid door de prestaties die op velerlei gebied geleverd werden, is aangetast, is ongetwijfeld een grote factor in deze zo te betreuren ontwikkeling. Wat voor het oude Israël de Baäldienst was, nl. een gedurige verzoeking om de Heere, de God van Israël, te laten varen, dat is voor de moderne mens de wetenschap en de hierdoor op gang gebrachte technische ontwikkeling. Om de Baäl van allerlei wetenschap te dienen, erkent ons volk niet meer dat het de Heere is, Die met zegen ons bezocht, ja nog steeds bezoekt. Niet dat wij de wetenschap als zodanig hier te veroordelen hebben, maar wel de wijze waarop deze wordt gehanteerd en de conclusies waartoe deze velen doet komen.

De materiële welvaart heeft ontzagwekkende geestelijke verwoestingen aangericht. Een proces van verwereldlijking eenmaal op gang gebracht, is als een geweldige stroom, waarvan de voortgang nauwelijks te stuiten

schijnt. Schier alles komt onder de invloed van dit proces en veel wat er door aangetast wordt, helpt dan weer mee om de verdere ontwikkeling van deze secularisatie te bespoedigen.

Het behoeft nauwelijks betoog, dat de geesteloosheid van de kerk in Nederland haar in de geestelijke worsteling van deze tijd nauwelijks enige kracht van betekenis deed ontwikkelen. Neen, daartegenover blijkt de kerk zelf in de greep van dat verwereldlijgingsproces gekomen en treden velen van haar dienaren, als in de dagen van Israëls verval, als valse profeten op, die de getrouwe profetie tegenstaan of in verachting zoeken te brengen.

RADIO EN TELEVISIE

In het proces van verwereldlijking heeft de macht van de moderne telecommunicatie zich op een sprekende wijze getoond. Het is nauwelijks nog vermoed welk een sterke invloed in het bijzonder van een medium als de televisie uitgaat en welk een grote rol dit middel speelt in het afbreken van geestelijke waarden en zedelijke normen, die door de eeuwenlange beïnvloeding van het Evangelie in het volksleven ingedragen en daar bewaard gebleven waren. In het toch al op gang zijnde proces van afval is de televisie gekomen als de inschakeling op een hogere versnelling, zodat na enkele jaren de verwoestende gevolgen allerwegen zijn aan te wijzen.

Men heeft van de boekdrukkunst wel eens gezegd, dat deze een stap ten hemel en een stap ter helle was. Inderdaad. Hoe snel kan bijvoorbeeld in de tijd van de Reformatie het werk van Luther in Europa verspreid worden, doordat zijn geschriften via de drukpers duizenden hebben bereikt. Wat is er echter daartegenover door de drukpers ook een vloed van ongelooftspropaganda over de wereld verspreid. Hetzelfde kan gezegd worden van de uitvinding van de radio- en televisietechniek. Ook daarvan moeten we de zegenrijke kanten niet uit het oog verliezen.

Hoeveel diensten verschaft de radio niet aan de zeevaart. Deze is zonder gebruikmaking ervan heden ten dage nauwelijks mogelijk; wat een grote betekenis heeft de radar, die op dezelfde technieken als de televisie aangewezen is, voor zee- en luchtverkeer. Wat een geweldige mogelijkheden zouden deze media niet kunnen bieden zo deze onder het beslag van het Woord Gods waren en er werkelijk de bevordering van het Koninkrijk van Jezus Christus door gediend zou worden.

Wij moeten immers nimmer tot de dwaasheid vervallen deze uitvindingen als zodanig te veroordelen of te verwerpen. Ze berusten in feite op natuurlijke mogelijkheden. Het verkeerde gebruik zou ons wel kunnen doen wensen dat deze uitvindingen nooit plaatsgegrepen hadden, maar dat zou ten opzichte van vele zaken dan wel gewenst kunnen worden.

OVERHEIDSTAAK

Hier moet ook de verantwoordelijkheid van de overheid wel ter sprake komen. Naar ons schriftuurlijk belijden moeten we vasthouden aan de roe-

ping van de overheid om de wezenlijke belangen van het volk te dienen door zich in haar beleid te richten naar de beide tafels van de Goddelijke Wet. Dan zal de overheid haar macht ook moeten aanwenden, opdat op het terrein van de communicatie (drukkers, radio, televisie) 'de ongebondenheid der mensen bedwongen worde, en het alles met goede ordinantie onder de mensen toega'.

Het bekende artikel 36 van onze Nederlandse Geloofsbelijdenis vervolgt dan: 'Tot dat einde heeft Hij (God) de overheid het zwaard in handen gegeven tot straf der bozen en bescherming der vromen. En hun ambt is, niet alleen acht te nemen en te waken over de politie, maar ook de hand te houden aan de heilige kerkedienst; om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst, om het rijk des anti-christs te gronde te werpen, en het Koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen; het woord des Evangelies overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt'.

Aan dit belijden vasthoudende, achten we het de dure roeping van de overheid om de 'ongebondenheid', die nu door verdorven publikaties, met God en godsdienst spottende uitzendingen in het volksleven vrij spel heeft, met de machtsmiddelen waarover de overheid beschikt, te bedwingen. Het zal vele 'democraten' wel als 'dictatuur' in de oren klinken, maar wij menen dat door deze 'bedwinging' de vrijheid die we voorstaan, het beste zal worden gediend, opdat niet het gehele volk aanstonds in de slavernij van totalitaire opvattingen geketend ligge. Waarachtige vrijheid bestaat niet in 'ongebondenheid'; zulk een vrijheidsidee moet verre van ons zijn. Pas in de nauwe gebondenheid aan Gods Wet kan ware vrijheid bloeien.

ONS OMROEPBESTEL

In ons land is het omroepbestel geregeld in een omroepwet. De verzorging van de omroep wordt aan een aantal organisaties overgelaten. De voor ons volksleven zo kenmerkende verscheidenheid manifesteert zich ook hier. Naast een meer algemene organisatie (AVRO) bestaan er de drie die omvangrijke delen van ons volk vertegenwoordigen. De KRO als de spreekbuis van het roomse volksdeel, hoeveel bezwaren deze omroep dan ook in roomse kringen oproept; de VARA als de vereniging die de socialistische arbeiderskringen een mond – en wel een grote – verschaft; de NCRV als de omroep van het protestants-christelijk deel van het volk. De 'zuilen' zijn dus ook op het omroepterrein duidelijk aanwijsbaar. We gaan nu hier niet in op de bezwaren die in het algemeen tegen deze 'verzuiling' bij ons bestaan, omdat het volk hier wordt gesplitst in delen en het geheel van het volk uit het oog wordt verloren.

Naast deze organisatie zijn er dan nog kleinere werkzaam. De Evangelische Omroep laten we nu even buiten beschouwing omdat we daar straks nog uitvoerig op in hopen te gaan. Hielden deze omroepverenigingen zich eerst met radio-omroep bezig, sinds de televisie intrede deed in ons vaderland, zien deze organisaties zich ook met de beelduitzendingen belast.

In onze kringen heeft men van enige deelneming aan dit omroepbestel zich gedistantieerd. De bezwaren tegen het zich laten integreren in een bestel waarbij over dezelfde zender 'zegeningen en vervloeking' uitgezonden wordt, heeft men daar altijd zwaar laten wegen. Dit gold zowel in het verleden het radiobestel als nu de televisie.

We zijn er natuurlijk niet doof en blind voor dat er via deze media ook allerlei nuttige informatie kan worden verschaft. Tegen verscheidene informerende programma's, actualiteitenrubrieken e.a. als zodanig kunnen geen steekhoudende bezwaren worden ingebracht; terwijl we ook niet zullen beweren dat alle godsdienstige uitzendingen van wezenlijke waarde ontbloeit zijn. We moeten om onze houding tegenover deze aangelegenheid geloofwaardig te doen zijn, dat niet trachten te ontkennen. Dat gebeurt nogal eens, omdat men niet in staat blijkt eigen houding in deze principieel toe te lichten. En ik dacht, dat dit laatste toch de doorslag geven moet.

GETUIGEN

Ongetwijfeld zijn vele protestanten, die zich in het Nederlandse omroepbestel hebben laten opnemen, ook niet blind voor de grote gebreken die aan dit bestel kleven. Zij zien ook heel goed in hoe verwoestend de moderne telecommunicatie in ons volksleven werkt. Toch willen zij meedoen en laten zij de gebreken en de gevaren niet zo zwaar wegen dat zij zich er geheel en al van distantiëren. Wat is dan voor hen het motief van hun deelname? Het bevel dat Jezus Zijn discipelen gaf en waarin Hij opdroeg om 'getuigen van deze dingen' te zijn. Ondanks alles wat men tegen de radio en de televisie in hun werkzaamheid onder ons volk zou kunnen inbrengen, acht men het getuigen van de dingen Gods van zoveel gewicht, dat ook via deze media dit getuigenis moet doorklinken. De Evangelische Omroep bezigt daarom als slogan voor zijn optreden: 'We hebben een woord voor de wereld'.

Wij mogen niet ontkennen dat er dit bevel des Heeren is. Dat zal ook bij ons ernstig genomen moeten worden. Te dikwijls treft men onder ons helaas een houding aan om alles maar te laten voor wat het is, als we tenminste 'in ons hoekske met ons boekske' maar met rust gelaten worden. Ook op andere terreinen trof men dit onder ons aan; denk aan school en politiek. Van zulk een houding wens ik wars te zijn. Het zal ook ons volksdeel steeds duidelijker gemaakt moeten worden, dat er een roeping is om getuigend te midden van ons volk te verkeren.

Gelukkig is onder ons de liefde voor de zending krachtig opgebloeid. We hebben de wereld in het vizier gekregen, die nog onder de macht van het heidendom verkeert. We zullen ook ons voor zo'n groot deel 'verheidenste' volk in het oog moeten krijgen. De herleving van de gereformeerde beginzelen zou voor ons volk een onwaardeerbare zegen kunnen zijn.

En zouden we dan ook niet de radio en de televisie kunnen gebruiken om het geestelijk reveil en een daaraan verbonden zedelijk herstel te bevorderen? Met groot enthousiasme en een hartstochtelijke ijver wordt dan door velen die deze vraag nadrukkelijk bevestigend beantwoorden, gepleit voor een

eensgezinde medewerking aan dit evangeliserend streven. Ongetwijfeld spelen hier motieven mee die door ons ernstig genomen moeten worden. Een honend afwijzen zonder meer kan van een farizeese hooghartigheid blijken geven, die van alle bewogenheid met de verloren wereld gespeend is.

Daarom wil ik het getuigend optreden in de omroepwereld, o.a. van mensen die met de Evangelische Omroep menen te moeten samenwerken, met respect bejegenen en ik houd me overtuigd van de zuiverheid van hun drijfveren. Voor mij echter blijft het een vraag die ik niet bevestigend beantwoorden durf, of het bevel tot getuigen deze consequentie moet hebben, dat ik me in een omroepbestel laat integreren dat zoveel kwalijke zijden heeft, waardoor ik ook het gereformeerde volksdeel in zo'n grote verzoeking breng, zich te laten wegtrekken uit een levensisolement dat ook zo duidelijk een opdracht des Heeren is.

Kan het met het Woord benaderen van de wereld ook dan geboden zijn als ik daardoor het accepteren van de televisie in onze gezinnen bevorder en deze daardoor aan een gevaarlijke beïnvloeding van de wereld blootstel? Er zijn grenzen aan onze 'meegaandheid' terwille van het getuigen. Voor mij liggen deze hier. Soms komt door een wat ongelukkige presentatie de achtergrond van onze houding niet duidelijk over en wordt deze verkeerd geduid. Daarom willen we deze houding duidelijk motiveren en in datzelfde verband onze houding tegenover de Evangelische Omroep toelichten. We hebben in deze situatie gekozen en we kiezen voor distantie. We willen en mogen ons niet laten opnemen in dit bestel.

Waarom deze keuze voor het afzijdig blijven? Daarvoor zijn diverse redenen aan te wijzen. Op een drietal wil ik hier wijzen.

OPHEFFING VAN HET ISOLEMENT

Het valt niet te loochenen dat in het geheel van de Nederlandse samenleving onze groep een geïsoleerd leven leidt. Er is binnen de groep veel verscheidenheid, soms zelfs pijnlijke gescheidenheid en daarbij wel sterke verschillen, maar toch is er ondanks dat alles een verbondenheid die in diverse organisaties gestalte heeft gekregen. Er zijn momenten dat deze verbondenheid in deze geïsoleerdheid toch bijzonder duidelijk voor de dag komt. Er is een gemeenschappelijk zich verbonden weten aan de leer der Reformatie, die ook door de Nadere Reformatie met zijn consequenties voor het leven heel duidelijk is voorgestaan. De bevindelijk-gereformeerde leer en het daarbij behorende leven, verenigt deze over verschillende kerkelijke denominaties verspreide groep op een hechte wijze. Dit brengt ook een bepaalde levensinstelling mee, die van huis uit meegekregen is.

Men staat afwijzend tegenover de 'wereld'. Dit is in de calvinistische lijn. Men zie er de werken van Van Schelven over *Het Calvinisme gedurende zijn bloeitijd* maar op na. Genève is eenmaal een voorbeeld geweest van de toepassing van Calvijns regel: 'Notre Seigneur a voulu que le régime temporel se gouvernast par Sa Parolle' (Onze Heere heeft gewild dat het tijdelijk regiment zich richt naar Zijn Woord). Van Schelven schrijft: 'dat het tot

heerschappij komen van het Calvinisme er ook tot een radicale puritanisering van allerlei levensverhoudingen en gewoonten geleid heeft, valt eveneens niet te ontkennen'.

Deze 'puritanisering' heeft in ons land nooit die omvang verkregen die het in Genève, Schotland en de in Amerika geplante kolonies (Massachusetts, Connecticut en New Haven) verkreeg. Via de nadere reformatoren, die in woord, geschrift en voorbeeld deze puritanisering bepleit hebben, heeft zij echter een krachtige invloed uitgeoefend op, laat ik gemakshalve zeggen, onze groep. Wanneer we voorbeelden van deze puritanisering uit genoemde steden en landen eens naar voren brachten, zouden we wel verbaasd staan over de consequenties die Calvijn en zijn navolgers uit de Schrift hebben getrokken. Een geschiedschrijver noemt het Calvinisme dan ook: 'die consequentste Durchbildung und Gestaltung des streng biblischen Protestantismus' (de meest consequente doordenking en vormgeving van het bijbelse protestantisme).

Enkele voorbeelden: De houding ten opzichte van de zeden; dansverbod; krachtig bestrijden van overspel en losbandigheid; verplichte bijwoning van zondagse en weekse kerkdiensten; afschaffing van het toneel; weeldewetten enz. enz. Van Schelven spreekt in dit verband zelfs van rigoreuze maatregelen. In dit alles is een duidelijk afwijzen van de wereld en een krachtige aansporing om naar Gods Woord 'alleen te wonen', zoals van Israël gezegd werd: 'Ziet, dat volk zal alleen wonen' (Numeri 23:9).

Dit 'alleen wonen' heeft een ontzaglijke betekenis voor Israël. Telkens als Israël zich vermengt met de andere volken, wordt Israël in zijn eigen geestelijke en politieke bestaan bedreigd. Dit 'alleen wonen' heeft grote waarde. En terecht vreest men onder ons de afbraak ervan. Daarom ducht men in het bijzonder de televisie. Dit indringend medium heeft een uitdagend karakter en brengt grote verwoestingen aan. Men maakt dan wel de opmerking dat uiteindelijk de mens zelf beslist, waar hij wel of niet naar kijken zal. Ik vrees, dat met eenzelfde argument Jacobs dochter Dina op weg naar de Sichemse kermis gegaan is. Hier wordt onze zondige aard sterk onderschat.

We zijn over het algemeen zo sterk niet. Het trok mijn aandacht, dat Jongeling moest signaleren hoe de televisie afbrekend werkt in zijn kringen. En in deze kringen treft men nogal 'sterke christenen' aan. Hij (Jongeling) moest opmerken, dat huisbezoeken van ouderlingen afgezegd werden vanwege televisieprogramma's die men niet missen wilde; dat de zondagse kerkdiensten werden verzuimd vanwege de schaatswedstrijden, die zouden worden uitgezonden. En zo zouden we vele voorbeelden kunnen aanhalen. En dit is één van de redenen, dat we in ons omroepbestel de plaats die we zouden kunnen innemen, niet innemen, omdat we de doorbreking van het 'alleen wonen' ervan duchten. En juist dit isolement, als een bijbelse opdracht, willen we bewaard zien.

IDENTITEITSVERLIES

Een tweede reden voor onze afwijzing vinden we in het identiteitsverlies ten

gevolge van een nivellerings- en assimilatieproces. Het kan helaas niet geloofwaardig worden, dat het 'eigene' van het orthodox-protestantse volksdeel onder de invloed van een proces van verwereldlijking ernstig is aangetast. Het zal niet nodig zijn daar voorbeelden van te geven, want op allerlei terrein (kerk, school, maatschappij en politiek) liggen deze voor het grijpen. Nu zal ik niet beweren dat de invloed van de moderne communicatiemiddelen de enige factor in dit proces is, maar een invloedrijke factor is deze sedert lang. Er is een nivellering van geestelijke en zedelijke opvattingen opgetreden.

Dit is een gevolg van het prijsgeven van ons isolement.

Dr. A. Kuiper heeft de emancipatie van de 'kleine luyden' krachtig bevorderd en via de 'gemene gratieleer' hen 'midden in de wereld' geplaatst. Daar zou men 'pro Rege' (voor de Koning) ijveren. Zeker is er veel gedaan waaraan wij met eerbied denken. En toch vragen we ons af of niet veel meer invloed van de 'wereld' op het orthodox-protestantisme is uitgegaan dan van dat orthodox-protestantisme op de 'wereld'.

Er trad een nivellering op, een gelijkschakeling; de intensieve confrontatie met een vaak brute en uitdagende wereldse propaganda heeft aan de geestelijke weerbaarheid geknaagd en langzamerhand de muren van de protestantse veste stormrijp gemaakt. Men liet de wereld in huis via de radio, later via de televisie en men wende aan cultuuruitingen, die voorheen onder het gereformeerde volk niet gevonden werden. Was de NCRV in haar aanvankelijke opzet ook een getuigenis van de Kuyperiaanse stelling, dat er geen levensterrein is, dat de christen niet voor de Koning opeist, zelf is deze omroep aan dit nivelleringsproces niet ontkomen.

Dans, cabaret, toneel enz. enz. worden ook door deze organisatie via de ether bevorderd. Men heeft zich laten assimileren. Het doorbreken van het 'alleen wonen' is geen zegen voor het volk geworden, maar omgekeerd tot grote schade van hen, die de opdracht tot het 'alleen wonen' verzaakt hebben. Een voorbeeld wil ik geven van het feit, dat de vrucht van dit proces van gelijkschakeling identiteitsverlies meebrengt. Enige tijd geleden heeft de NCRV voor de televisie in een aantal vertoningen het boek van Louis Couperus *De boeken der kleine zielen* vertoond. Wie van dat boek eens kennis nam, zal er geen voorbeeld van orthodox-protestantse literatuur in aantreffen. Het is een boek dat een voluit liberale geest ademt en ook in een zodanig milieu speelt.

Hoe kan een omroeporganisatie, die het protestantisme een steun in het volksleven verschaft, zulk werk 'ten tonele' (letterlijk op te vatten) brengen? Dit kan alleen, wanneer men zijn eigen identiteit prijsgegeven heeft. De grenzen zijn verflauwd, zoal niet volledig uitgewist.

Juist omdat wij vrezen – door dit voorbeeld geleerd – dat een integratie van onze 'groep' in het huidige omroepbestel deze zelfde vrucht zal dragen, bestaat er nog steeds een sterk verzet onder ons tegen medewerking aan enige omroeporganisatie. Het proces van gelijkschakeling dat ook onze groep niet onaangetast laat, zoals ieder wel weet, zal er alleen door bevorderd worden. Van deze werkzaamheid in haar missionaire betekenis is wei-

nig heil te verwachten, omdat deze zal moeten worden verricht in het kader van een wet, die de integratie van de diverse omroepen in één bestel bevordert.

OMROEPWET

Het omroepbestel is in ons land geregeld in een omroepwet. Deze wet heeft het recht van de bestaande organisaties erkend. Op basis van het ledenbestand worden deze omroepen als A-, B- of C-omroepen aangeduid, die dan navenant een deel van de beschikbare zendtijd zich toegewezen zien. Daarnaast bestaat er een overkoepelende organisatie die ook een belangrijk deel van de tijd vult. De minister beschikt bovendien over het recht om aan diverse verzoeken om zendtijd te voldoen, zij het onder bepaalde voorwaarden. De wet bindt de zendgemachtigden aan voorwaarden; er moet gewerkt worden binnen zekere kaders en onder diverse verplichtingen. Zo moet de omroepgids die de zendgemachtigde uitgeeft, het gehele zendprogramma publiceren. Hoeveel bezwaren men ook tegen bepaalde uitzendingen koesteren zou, men moet deze bekend maken. Ook kan een zendgemachtigde de beschikbaar gestelde tijd niet vullen op de wijze die men zelf zou willen. Er moeten zekere verhoudingen zijn tussen educatieve, informerende, culturele en verstrooiende programma's. Kortom, de omroepwet dwingt de uitzendende organisatie in een kader. Dat acht ik juist het funeste van deze wet. Hier gaat een stuk nivellering van uit. Binnen deze wet zal een organisatie, die werkelijk het gereformerd beginsel als leidinggevend erkent, niet kunnen werken. De wet verplicht tot het brengen van een totaal-programma. Dit moet erop gericht zijn de grote massa aan te spreken. Daarin schuilt juist het grote gevaar. Zal men kunnen ontkomen aan een aanpassing aan de smaak van de massa?

EVANGELISCHE OMROEP

Sinds geruime tijd is er nu de Evangelische Omroep, waaraan de status van C-omroep is toegekend. Deze is geboren uit ontevredenheid over het beleid van de NCRV. Er zijn pogingen gedaan om binnen de NCRV als min of meer onafhankelijke groep een 'eigen geluid' te laten horen. Deze zijn mislukt. We laten in het midden wie de schuld van deze mislukking draagt. Hoe staan wij nu tegenover deze omroep? We willen beginnen met uiting te geven aan onze gevoelens van respect. Deze omroep wil een poging ondernemen om het hierboven geschetste proces van verwereldlijking een halt toe te roepen. Dat verdient in elk geval onze waardering. Voor een deel komen de begunstigers van deze omroep uit de gelederen van de NCRV, voor een deel zijn ze te vinden in die groepen van ons volk, die met de NCRV nooit hebben meegedaan. Zou uit het laatste niet moeten worden geconcludeerd dat de distantie, het isolement wordt prijsgegeven en dat ook onder ons men daarvan af wil? Welke motieven voor deelneming ook gelden, toch betreur ik dat men dit isolement in het kader van deze wet en in het

verband van deze organisatie verlaat.

De bezwaren tegen de wet heb ik aangestipt, ook echter tegen de organisatie zelf moet ik bezwaren koesteren, terwijl ik ook de gevolgen van het optreden in het omroepbestel ducht. Eén van de gevolgen die ik het meest vrees, is de distantie, vooral ten aanzien van de televisie, die toch al zo moeilijk ka gehandhaafd worden, nog verder zal worden teniet gedaan. Dat zou in de huidige situatie ongetwijfeld meebrengen een verdergaande integratie van deze media in het levenspatroon van de bevindelijk-gereformeerde groepen.

De gereformeerde levensstijl of wat daar nog als rest van over is, zal hierdoor ook onder ons verder worden afgebroken. Natuurlijk zal men beweren, zoals geschiedt, dat men voor andere programma's geen verantwoordelijkheid draagt en dragen kan, en dit is tot op zekere hoogte ook waar. Maar het kan niet ontkend worden, dat de medewerking binnen dit bestel een zekere aanvaarding van het bestel als geheel betekent.

Wanneer de omroepgids van de Evangelische Omroep, getiteld *Visie*, alluit te zenden programma's publiceert, inclusief die op de dag des Heeren, da is dat wel uit hoofde van de wettelijke verplichting, maar ook een gevolg van het feit, dat men binnen dit kader wil werken. Zo staat het ook in de statuten van de Evangelische Omroep, wanneer over de middelen die het doel van deze omroep moeten verwezenlijken, geschreven staat: 'binnen het kader van, en in overeenstemming met de volledige omroepaak, bedoeld in wette en voorschriften op het omroepbestel'. Daarmee aanvaardt men deze wet. Er staat geen woord in over pogingen tot een ander bestel te geraken. Deze wet draagt tot de huidige gang van zaken zo veel bij. Een van de eerstetaken zou moeten zijn pogingen te ondernemen tot een ander bestel te geraken.

Een reeds aangeduid bezwaar tegen de organisatie als zodanig is de grondslag waarop deze staat. Het is een gemengd gezelschap. Er zijn geen officiële vertegenwoordigers van kerken of verenigingen die als zodanig in het bestuur of de stichtingsraad een plaats hebben, al is er wel naar gestreefd de samenstelling mensen uit de diverse kringen aan te trekken.

Nu valt het op, dat er een sterke vertegenwoordiging van groepen is, die de gereformeerde leer zoals die in de Drie Formulieren van Enigheid is uitgedrukt, niet ten volle onderschrijven. Ook is met name een krachtige invloed van het chiliasme waar te nemen. Naast enkele vertegenwoordigers van gereformeerde groepen zijn er ook aanhangers van de leer van de algemene verzoening, die naar men mij berichtte ook in de uitzendingen van deze omroep valt waar te nemen.

Tegen de deelneming aan het werken in zo'n kring voor een zaak van zoveel belang zou ik ernstige bedenkingen hebben. De uitzendingen zullen duidelijk een compromis te zien geven, waarbij alle groepen aan hun trekke moeten komen.

De Evangelische Omroep voerde een krachtige propaganda met de slagzin 'We hebben een woord voor de wereld'. Is dat woord echter het Woord, dat in de wereld gesproken worden moet? Is deze wereld dan zo gebaat met een

woord, dat een nogal verschillende boodschap overbrengt? Want zij die het schriftuurlijk gereformeerde beginsel willen laten doorklinken, zullen toch zeker van het 'enthousiastisch getuigen' van leden van diverse Pinkstergroepen aanmerkelijk verschillen.

Het zal het zo zeer gewenste getuigen sterk verzwakken, wanneer het samen geschieden moet met mensen wier on-gereformeerde opvattingen beslist moeten worden afgewezen. Natuurlijk zal men dan vragen of de versterking van de EO-gelederen uit de kringen van hen, die tot op dit ogenblik nogal afwijzend staan en stonden, ook daarom dan niet gewenst is. Al zouden onze overige bezwaren kunnen weggenomen worden, dan zouden we voor een zaak van deze betekenis niet kunnen samenwerken met die groepen, die het gereformeerd belijden niet geheel onderschrijven. Dan moet het woord dat we hebben voor de wereld het Woord zijn dat de Heere ons toebetrouwd heeft.

MOGELIJKE OPDRACHT?

In het begin van dit artikel is gewezen op de ontzaglijke afval, die zich in het volksleven breed maakt en zich in de uitslag van de laatste volkstelling manifesteert. Zou er ook niet een mogelijkheid kunnen zijn om ons volk via de media van radio en televisie terug te roepen naar de wegen des Heeren? Moeten we deze gelegenheden niet te baat nemen om naar de ziel van ons volk te grijpen? Ongetwijfeld bezielt deze gedachte de Evangelische Omroep en als zodanig respecteren we de werkzaamheid van deze stichting.

Dat we desondanks niet mee willen en kunnen doen hebben we hierboven proberen duidelijk te maken. Reeds dikwijls is aan ons een verantwoording van onze houding gevraagd. Velen zullen onze weigerachtige beslissing niet kunnen accepteren, maar laat in elk geval dit duidelijk zijn: Niet op onverschilligheid ten aanzien van de geestelijke nood en het zedelijk verval van ons volk berust deze weigering. Ook onder ons wordt die verstaan. Toch wil ik ook de mogelijkheid om via de omroep ons volk te dienen niet veronachtzamen. Onder bepaalde voorwaarden zou ik aan een omroeporganisatie willen meewerken, maar dan wel onder zeer bepaalde voorwaarden.

Dan noem ik deze:

1. Deze organisatie zou alleen de oude gereformeerde beginselen als uitgangspunt van haar beleid moeten aanvaarden.
2. Deze organisatie zou zich met grote kracht moeten inzetten voor een vernieuwing van ons omroepbestel, omdat een werken binnen de huidige wettelijke kaders voor ons principieel onmogelijk en ongeoorloofd is.
3. Deze organisatie zou zich moeten bezinnen op de vraag in hoeverre er voor ons een mogelijkheid is een draadomroep in het leven te roepen, in de geest van de onder ons algemeen aanvaarde 'kerktelefoons', waardoor we ons volk zouden kunnen bereiken zonder de door ons zo benadrukte distantie prijs te geven. Naar men mij verzekerde, is de mogelijkheid er, technisch en commercieel, om dit te verwezenlijken.

Alleen onder zulke voorwaarden, waarbij dus duidelijk vaststaat dat geen integratie van de momenteel bestaande omroepen in het levenspatroon van 'onze groep' noch direct noch indirect bevorderd wordt, zouden we met een goed geweten kunnen deelnemen aan zo'n taak.

Wanneer dit laatste niet mogelijk is, dan acht ik omroepverzorging geen uitvoerbare 'opdracht' maar, hoe goed ook bedoeld, een taakaanvaarding die slechts schade aan ons volk zal doen. Laten allen, die het met ons volk, dat in zo diep verval is, wel menen, in elk geval de zaak van de reformati-sche pers van harte steunen, omdat dit zonder gewetensnood door een ieder kan worden gedaan.

Anderzijds is het goed, dat ook in onze kringen de bezinning op mogelijkheden of onmogelijkheden van omroepwerk in een concreet overleg duidelijker gestalte krijgt. Alleen zo zullen we tot een gedegen antwoord op de vraag kunnen komen of hier een opdracht van Godswege gezien moet worden en of de veronachtzaming daarvan een ernstige en te veroordelen taakverwaarlozing is.

5 OM HET WELZIJN VAN DE JEUGD

Ds. A. Vergunst was een man met een veelzijdige belangstelling. Daarbij liet hij zich gaarne leiden door het belijden der kerk en door wat de gereformeerde vaders, levend in de bloeitijd van Gods kerk, te zeggen hadden in hun geschriften.

Niet het minst blijkt dat uit de hierachter volgende bijdragen, waarin hij zijn aandacht richtte op de jongeren der gemeente, op het gezin en het gezinsleven en op de scholen die in nauwe samenhang met het gezin en de kerk hun arbeid hebben te verrichten.

Ds. Vergunst had een warm hart voor de jeugd der gemeenten. Zelf op zeer jonge leeftijd tot de dienst des Heeren afgezonderd, heeft hij nooit het zicht op de jongeren verloren. Hij hield van hen en zij hielden van hem. Zijn liefde voor het opgroeiende geslacht bleek bijvoorbeeld duidelijk uit zijn sympathie voor het jeugdwerk, verricht door de Bond van Jeugdverenigingen der Ger. Gemeenten, en uit het feit dat hij vanaf 1958 tot begin 1966 deel uitmaakte van het hoofdbestuur van deze Bond. We hebben hem daar leren kennen als een man wie het oprecht ging om het eeuwig welzijn van de jeugd. Dat bleek ook uit de vele lezingen die hij op Bondsdagen, op districtsmiddagen en op appèlavonden hield. In de drukte van zijn bestaan deed het hem goed te zijn temidden van de jongeren, die hij zo gaarne wees op het geluk van Gods volk.

Hij maakte zich ook zorgen over de jeugd, wanneer hij zag op alles rondom hem heen wat van de weg der zaligheid afvoert en waarvoor juist de jongeren vaak zo gevoelig zijn. Het benauwde hem vaak, dat ook de jongeren der gemeenten zo weinig meer horen over het werk van God in de harten van Zijn kinderen. Daarom vertelde hij in zijn contacten met jongeren graag over de bevindingen van Gods volk, niet om daardoor mensen in het middelpunt te zetten, maar wel om Gods werk in hen duidelijk te maken.

Bij dit alles beseftte hij goed, dat de opvoeding, ook de godsdienstige opvoeding, in het gezin behoort te beginnen. Hij kende zelf de zorgen, maar ook de vreugden die tot het gezinsleven behoren, en sprak dus uit eigen ervaring. In zijn nadenken over het gezin treft – zoals reeds gezegd – zijn oriëntatie op Reformatie en Nadere Reformatie. Vooral die nadere reformatoren, die aandrongen op de huisgodsdienst oefeningen, hadden zijn volle instemming. Wanneer in het gezin alles mag liggen onder het beslag van Gods Woord, dan kan het niet anders of ook de verhoudingen tussen de gezinsleden onderling zullen daardoor gekenmerkt worden. Dat trachtte hij ook uit te dragen naar buiten, wanneer daartoe zich een gelegenheid voordeed. Daardoor zijn we nu in de gelegenheid zijn waardevolle opstel over de verhoudingen in het

gezin, dat eerder in ander verband werd opgenomen, thans ook hier te plaatsen.

Tenslotte is er de arbeid die Ds. Vergunst verrichtte ten dienste van onze reformatorische, liever: gereformeerde scholen. Vele jaren was hij hoofdbestuurslid van de Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs, waarvan hij de laatste twee jaren vóór zijn vertrek naar de Verenigde Staten ook voorzitter was. Juist in deze laatste jaren stond hij menigmaal het resultaat van zijn nadenken over de taak van waarlijk gereformeerd onderwijs als publikatie af. In zijn lange Rotterdamse periode heeft hij de aldaar gesitueerde lagere scholen en de mulo/mavo-school met zijn grote bestuurlijke gaven gediend. Hij was één der initiatiefnemers tot het stichten van een Reformatorisch Atheneum te Rotterdam, thans uitgegroeid tot twee zelfstandige scholengemeenschappen. Opnieuw valt hier zijn sterke betrokkenheid op t.a.v. het werk der gereformeerde vaders. Vanaf het begin der Reformatie in ons land werden de scholen gezien als de 'planthoven der kerk'. Evenals in het gezin behoort de leer die naar de godzaligheid is, de kinderen en jonge mensen daar ingescherpt te worden. Daarbij gaat het niet alleen om een zuivere grondslag, in de statuten der scholen neergelegd, maar vooral ook om een schriftuurlijke vroomheid en een tere vreze des Heeren in hen die het onderwijs hebben te geven. Zijn laatste redevoering op de jaarvergadering der Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs, in mei 1981, betekende voor het reformatorisch onderwijs zijn geestelijk testament. We geven het hier gaarne, maar tevens met weemoed in het hart, aan u door.

Om het welzijn van de jeugd! Daar ging het Ds. Vergunst om. En als het goed is, gaat het daar iedere opvoeder om, die zichzelf heeft leren kennen in zijn doemwaardigheid voor God, maar die ook heeft leren leven van vrije genade alleen. Mensen kunnen het heil aan hun eigen of de hun toevertrouwde kinderen niet geven, maar de Heere wil er wél om gebeden zijn. Daartoe roepen de hierachter volgende bijdragen ook van harte op!

C. Bregman

5.1 Gedenk aan uw Schepper

Het is iets bijzonders vanavond, als ik zo'n driehonderd voor het overgrote deel jonge mensen hier in de kerk zie zitten om hun verenigingswerk met elkaar te beginnen. En dan is het goed om zo'n samenkomst een appèlavond te noemen. U weet wat dat is; een appèl dat is als het ware een oproep, in dit geval een oproep om echt samen aan het verenigingswerk te beginnen. Zo zouden we het ook mogen zeggen.

Degenen die in militaire dienst geweest zijn, die zijn daar helemaal mee bekend. Daar wordt telkens appèl gehouden om te kijken of allen die daar behoren te zijn, ook aanwezig zijn. Zo is het ook goed om een appèlavond te houden, omdat we in onze omgeving allerlei jongelui kennen, van wie wij de overtuiging omdragen dat ze ook bij dit werk belang hebben, dat ze er bijhoren. En nu kun je dat vanavond ook nagaan: zijn ze er? De besturen van de verenigingen, de voorzitters en degenen die met het werk op de plaatselijke vereniging in het bijzonder belast zijn mogen misschien vanavond zeggen: kijk, die is er ook, die wij zo graag op onze vereniging zien.

Een appèl kan ook voor ons betekenen, dat er vanavond iets op ons hart gelegd wordt. Je weet, men spreekt wel eens van een onderscheid in de wijze van prediken. Als men spreekt over een appèllerende prediking, dan bedoelt men daarmee te zeggen dat in die prediking op de hoorders een zeer krachtig en persoonlijk beroep gedaan wordt. Een ernstig beroep, zodat die prediking in het bijzonder aan hun hart gelegd wordt, om hen er bij te bepalen dat dat Woord hen aangaat.

Soms kan de prediking - en ik dacht dat ze dat voor een belangrijk deel ook moet zijn - beschrijvend zijn, als ze ons voorstelt hoe de Heere in de harten van de Zijnen werkt, hoe Gods weg met Zijn kinderen in deze wereld is. Zulk een prediking is nuttig om ons aan te toetsen, om ons hart er bij te leggen en ons leven als in het licht van dat getuigenis gesteld te zien. Maar een appèl mag in de prediking toch niet ontbreken, het appèl dat de Heere telkens op ons doet, het appèl van: bekeert u, bekeert u! Waarom, waarom zult gij sterven, voor eeuwig verloren gaan? Het appèl waarin die krachtige aandrang plaatsheeft, zodat degenen die zulk een prediking aanhoren als in hun geweten gevoelen dat God daarin hem of haar zeer in het bijzonder aansprak. Dat is ook een appèl, een appèl dat de Heere op ons doet.

Wel, zo zijn er dus verschillende betekenissen, en ik dacht dat we al die betekenissen zoals we die nu hebben voorgehouden, in gedachten moeten hebben. Een beroep doet de Heere op ons. We hebben ons ook nu voor het Woord van God te stellen en als wij een gedeelte van de Schrift overdenken, dan zouden we dat willen doen naar aanleiding van de tekst: 'Gedenk aan uw Schepper in de dagen van uw jongelingschap, eer dat de kwade dagen

komen, en de jaren naderen, van dewelke gij zeggen zult: Ik heb geen lust in dezelve'.

En als ik me dan zo over deze tekst buig en die met u lees, dan ga ik in mijn gedachten naar een sterfbed toe, waaraan ik in mijn jeugd jaren eens stond. Het was een sterfbed van een kind des Heeren, van iemand die door Gods genade in zijn leven uit de dood tot het leven gebracht was; een man die een spoor van Godsvreze in zijn leven getrokken had en die voor vele mensen, ouden en jongeren die hem gekend en met hem omgegaan hadden, een goede reuk des Heeren geweest is. Als ik me die man, het was al een oudere man, nog in de gedachte breng, dan weet ik hoe ik als kind jaloers op hem was. Hij was een heel eenvoudige man, hij was niet rijk naar wereldse maatstaven, geen persoon die een bijzonder indrukwekkende plaats in het maatschappelijke leven innam, maar iemand die een heel eenvoudig leven heeft geleid en toch voor velen tot zo grote zegen geweest is. En dat door zijn eenvoudige vreze Gods. In die vreze Gods proefde je de oprechtheid. Je kon zo maar aan die man merken dat het echt was.

Jongens en meisjes, daar is soms ook veel op dit terrein dat maar onecht is, gemaakt, het lijkt er dan een beetje op. Maar van deze eenvoudige christen ging iets uit dat een ander deed gevoelen: dat is iets echts, die man heeft iets, dat is niet gemaakt, dat is niet gekunsteld, maar dat is wat Gods volk nu de vreze des Heeren noemt. Die man was niet wettisch, in de zin van benauwd; die man had iets van de vrijheid die het leven van Gods kinderen mag kennen. Die man wist waar de Heere hem gevonden had, hoe God hem overwonnen had, zijn tegenstand had gebroken en zijn hart had ingewonnen en overgebogen tot de waarachtige liefde Gods. Die man wist van het wonder dat het bloed van Jezus Christus reinigt van alle zonden. Daar kon hij over spreken. En weet je wat je dan aan die man voelde? Dat hij dicht bij de Heere geweest was en dat hij ook dikwijls dicht bij de Heere leefde.

Jongelui, ik zou jullie allemaal wel jaloers op zulke mensen willen maken, op die mensen in wie die reine vreze Gods is. Welnu, ik heb aan het sterfbed van die man gestaan. En die man - je zou zeggen: hoe kan dat nu - had een ontzettend smartelijk levenseinde. Het was nog in de oorlogsjaren, kort voor het einde ervan. Hij leed aan die ziekte waaraan vele mensen sterven, waarvoor geen kruid gewassen schijnt. Welnu, die man leed daaraan op een buitengewoon smartelijke wijze; hij kreunde onder het ontzaglijke lijden. Die er bijgestaan hebben waren er mee begaan.

Maar waarom begon ik daar nu over, en waarom werd ik, toen ik me met deze tekst wat meer in het bijzonder bezighield, in mijn gedachten bij die man gebracht, toen ik aan dat sterfbed stond? Dan sta je te denken: nu zal die man wel eens veel gaan vertellen; zo'n leven, een oprecht kind van God. Weet je wat hij tegen me zei? Hij zei: 'Wat ben ik toch blij dat het gebeurd is, 51 jaar geleden. Als het nu nog gebeuren moest dan kon het niet meer, want mijn lichaam houdt me zo bezig dat ik nog nauwelijks gedachten aan de Heere en aan hetgeen in mijn leven nodig zou zijn, wijden kan.' Dat is niet altijd zo gebleven, want die man is met een blijde vrede en vreugde ingegaan. In zijn allerlaatste ogenblik, toen ik aan dat smartelijke sterfbed stond, zei

hij dat. Hij zei: 'Dit zijn nu de dagen waarvan de Heere in Zijn Woord gesproken heeft.' En van die dagen staat hier dat het zijn de kwade dagen, de jaren van dewelke gij zeggen zult: Ik heb geen lust in dezelve. Hij zei: 'Nu kan ik er nauwelijks aan denken, maar het is zo'n wonder voor me dat het in Gods handen ligt, dat het gebeurd is, dat mijn ziel geborgen mag zijn in dat bundelke der liefde.' Want het was in zijn jeugd gebeurd. God had hem in zijn jonge jaren, wat wij noemen, uit de wereld getrokken en hem tot Zijn zalige dienst geleid. In de dagen van zijn jongelingschap en al de dagen van zijn leven heeft de Heere hem geleid.

Ja, dat is meestal zo. De meeste mensen die tot de Heere bekeerd worden, worden in hun jeugd bekeerd, jongens en meisjes. En dan moet je niet denken: nu ben ik al een oude man, misschien zitten hier niet veel oude mensen, dat hoeft ook niet, want die werden hier nu niet verwacht, al waren ze welkom. Maar misschien zou je zeggen: nu ben ik al wat oud en nu mis ik het nog. O weet, dan kan het óók. Er staat niet in de Schrift dat het dan niet meer kan, maar de beste tijd om tot God bekeerd te worden is de tijd van de jeugd. Daarmee moet je niet wachten tot later, niet denken en zeggen bij jezelf: ach, als ik eerst eens getrouwd ben, ik heb deze studie en die cursus, en die hebben zoveel van mijn tijd nodig, ik heb eigenlijk geen tijd om naar de catechisatie te gaan, ik heb eigenlijk ook heel geen tijd om naar de kerk te gaan. Er is af en toe in de week nog kerk en daar kan echt niets van komen, want . . . mijn studie! En ik wil niet zeggen dat die studie niet belangrijk is, betekenis voor je heeft en dat je je ook daarop niet met ijver en met trouwheid moet toeleggen, maar er zijn grenzen.

Die worden hier aangegeven. Het werk, van de morgen tot de avond; ach ik zie het soms, de één in een bedrijf, waarmee hij 's morgens vroeg bezig is en waardoor hij 's avonds aan het eind van de dag vermoeid neerzit en naar zijn bed gaat en helemaal geen tijd heeft. Ja, het is dan toch ook je brood, nietwaar, je bedrijf of waar je ook mee bezig kan zijn. Ja, geen tijd om naar de kerk te gaan, geen tijd misschien voor de catechisatie. En over verenigingen . . . wel, dat is dan iets waar we het helemaal maar niet over hebben zullen. Wat zijn er velen, die zo in het leven staan, bezet zijn, geen tijd voor de dingen van de Heere hebben, geen gelegenheid om zich met God, met Zijn Woord en met de dingen die toch ook zo nodig zijn bezig te houden, en die zo voortjagen.

Later, als ik tot mijn levensbestemming gekomen ben, als ik getrouwd ben, als ik een gezin heb, dan hoop ik toch ook aan deze zaken de aandacht te besteden, die er toch zeker ook wel aan besteed zal moeten worden, maar nu nog niet. En later, ach, we zien de werkelijkheid van het leven. Hoe kan het leven je in beslag nemen, we horen die klacht zo vaak als we op huisbezoek komen.

Een goede moeder: Ach, dominee u moet eens weten, 's morgens dit en dat, de kinderen hier, de kinderen daar, het eten, de kleren, het huis. Vader: soms geen tijd om de kinderen te zien, want ja, hij heeft zoveel dingen, waar hij ook in het leven mee bezig moet zijn. Het kan, het kan, hij vergat misschien dat er grenzen waren, ook aan de opdrachten die gegeven waren. Later,

later, ach als de kinderen eens wat ouder zijn, ze me niet zoveel meer opeisen, als ze eens wat meer hun eigen weg kunnen gaan. En ach, wat doet er zich dan voor?

Dan gaat dat leven maar door, want het gaat door en wij staan midden in die stroom van dat voortjagende leven en dan zijn die dagen er veel eerder dan jij nu vanavond misschien denkt. Deze dag, die dagen van dewelke gij zeggen zult: Ik heb geen lust meer in dezelve, omdat mijn lichaam zo vermoeid is, omdat ik zoveel pijn heb, omdat mijn geest zo verdonkerd is, omdat ik nauwelijks meer lezen of verstaan kan.

De gelegenheden laten voorbijgaan? De beste? Want wanneer zijn het de beste gelegenheden? Zeg het nu zelf eens; hier staat het al en je weet dat Gods Woord dat op zoveel plaatsen zegt: in de jeugd. Gedenk aan uw Schepper in de dagen van de jeugd; in de tijd waarin jij nu bent, dat is de tijd waarvan de Heere zegt, dat is de meest geschikte tijd om de Heere te zoeken, en voor de Heere en voor Zijn dienst tijd af te zonderen. Zul je dat wel onthouden vanavond? Wil je dat vanavond nu eens één keer meenemen: dit is Gods gelegen tijd, die de Heere geeft. Doe dan niet als die koning die zei: 'Als ik gelegener tijd zal ontvangen hebben, zo zal ik u weder tot mij roepen.' Nee, dit is Gods gelegen tijd. En in deze jou gegeven tijd spreekt de Heere u met bijzondere ernst aan.

Ach, zeg je, ja maar, bekering is werk van de Heere. Dat is waar. Nee, de Heere behoeft ook mij ervoor om daarvan ook maar iets af te doen, want God bekeert de Zijnen. In de brief die Paulus aan de Efeziërs schrijft en waarin hij vol verwondering over Gods ontferming spreekt luidt het: 'U heeft Hij mede levend gemaakt, daar gij dood waart in de misdaden en de zonden.' En dan gaat hij voort: 'Uit genade zijt gij zalig geworden, door het geloof en dat niet uit u, het is Gods gave.' Dat weten we, dat wist de Schrift, het is een éenzijdig werk dat God werkt, maar dat nooit uitsluit dat God je aanspoort om in de weg van Zijn inzettingen Hem te zoeken. Daar is de Bijbel ook vol van, overal vind je het, in de woorden van de Psalmen, van de profeten, van de evangelisten en de apostelen, ja in Jezus' woorden zelf. Want het zijn Zijn ernstige woorden, die Hij in de Bijbel spreekt: 'Zoekt en gij zult vinden, klopt en u zal opengedaan worden, bidt en gij zult ontvangen.'

Dat heeft de Heere gezegd. Wee degene, die er iets van af wil doen, dat de Heere tegen u zegt, tegen jou, jongen en tegen jou, meisje, het is alsof Hij jouw eigen naam noemt, zoals je hier zit: Zoekt. De Heere legt dat op je hart en Hij wil dat dat als een appèl Gods is, dat vanavond op je hart gelegd wordt: Zoekt. En hier in het verband van deze tekst staat er: 'Gedenk aan uw Schepper.' Het is alsof Hij zegt: Wees met uw Schepper bezig.

O zeker, Prediker, je kent dat boek wel. Het is ook een uitnemend boek om het eens in een samenvattend onderwerp op de vereniging te behandelen. Welnu, die Prediker spreekt over 'ijdelheid der ijdelheden'. Het is alsof hij zegt: het is alles ijdelheid. Pessimistisch, niet? zo zeggen sommigen. Dat zeggen sommigen, dat zeg ik niet. Daar schijnt een geest van levenspessimisme in dat boek te zijn. IJdelheid der ijdelheden, het is allemaal ijdelheid. Hij had ook helemaal geen moed meer voor het leven; hij zag het echt niet meer

zitten. Maar vergis u niet in de Prediker, want als ik het dan ook eens even in datzelfde verband zeggen mag: hij zag het wel terdege zitten. Maar hij zag het niet dáár zitten waar uw en mijn natuurlijk hart vaak meent dat het zit. Dáár zag hij het niet zitten, daar heeft die Prediker de leegte van ervaren. Daar is hij echt achtergekomen en hij heeft het in allerlei dingen gezocht. Hij heeft het in het genot gezocht, want daar spreekt hij van, van de levensgenieters en van de levensgenieting.

Wij zouden zeggen: dat is erg modern. Want het leven genieten, wel, dat is het toch. Carpe diem, pluk de dag, maak ervan wat je ervan maken kan en grijp ervan wat je grijpen kan, wees vrolijk. Wat ben je je druk aan het maken, er is toch nog zoveel plezier in het leven te beleven. Moet je nu al in dit leven zo somber en zo neergedrukt over de wereld gaan. Het leven genieten, wat is er al niet te genieten! O, velen zoeken het in het genot, in het zingenot, vul het maar in . . . de drank, de sex, de drugs, waarin mensen hun geluk zoeken en waarin ze ontvluchten en ontvluchten willen.

Maar die dichter, die Prediker heeft daar ook de leegte van gezien: ijdelheid der ijdelheden. Hij heeft het gezien, hoe mensen met al datgene wat ze grijpen wilden, teleurgesteld uitgekomen zijn. Hij heeft dat ook in jonge mensen gezien. Hij heeft een bittere uitwerking van de goddeloosheid gezien. En daarom zegt hij: dat is allemaal ijdelheid en leegte. Ja, hij heeft mensen gezien die het in de eer hebben gezocht, de eerezucht, de ambitie. Wat kan ambitie een drijfveer in het leven van mensen zijn, om een naam te verwerven, groot te worden en een plaats in te nemen; eerezucht, hartstochtelijk nagejaagd. Er alles aan opgeofferd voor een naam! IJdelheid der ijdelheden. Je kent de uitdrukking wel, nietwaar: sic transit gloria mundi. Een bekende zegswijze: zo vergaat de eer, de roem van de wereld.

We hebben het pas nog gezien. Zo maar in de werkelijkheid gezien, een paar jaar geleden, wat de sjah van Perzië sprak, de man van de Pauwentroon, al maar flonkerende diamanten. Wat een plaats had die man in de wereld. Alle groten van de aarde bogen zich voor de sjah van Perzië. Geweldig olieland, machtig leger, bewaakte Perzische golf. Presidenten van Amerika roemden de sjah van Perzië, ze wilden gaarne zijn vriend zijn. Presidenten van de grote naties, de koningen en de vorsten. Een paar jaar geleden vierde hij toch immers het feest van het 2500-jarig bestaan van de Iraanse dynastie.

Hoe is hij gestorven? Wat triest, nietwaar. Zó groot en geëerd en dan van het ene land naar het andere gejaagd, verdreven; zo vergaat de eer van de wereld. Ik heb ook eens bij het levenseinde gestaan van een man die zo ontzaglijk eerezuchtig door het leven gegaan was en die alles in zijn leven stuk voor stuk heeft zien afgebroken worden. En die man zei: 'Dominee, wat is dat woord van de Prediker waar, want hier heb ik de dingen gezocht, dáár heb ik gedacht het te zullen vinden en dáár ben ik in opgegaan . . . en in alles ben ik teleurgesteld uitgekomen.' IJdelheid der ijdelheden, het is alles ijdelheid.

De wijsheid die men zoekt, de kennis die men vergaart, de inzichten en zo somt die Prediker een heleboel dingen op en hij houdt het nu in het bijzonder u voor, jou voor! Jongens en meisjes, hij bedoelt het tegen jullie te zeggen,

want hij zegt het zo nadrukkelijk: 'o jongeling.' Laten wij dit gewoon lezen als: jeugd, jonge mensen. Het is alsof deze oud geworden Prediker vanuit de schat van zijn levenservaring zegt dat hij je dat met liefde aan het hart wil leggen. Hij zegt: ik weet het wel hoe het bij je ligt en wat je wil; ik weet het wel, je hart dat zich vermaken wil in je jeugd, dat de vreugde zoekt en de vrolijkheid. Ik weet het wel, welke wegen je bewandelen wil en ik weet het wel, waarheen je je ogen richt, opdat je het ziet en opdat je je er in verlustige, ik weet het wel.

Hij zegt: Ga maar, zoals er staat: Laat je hart zich maar vermaken in de jeugd en laat de wegen die je zoekt maar de wegen zijn waarop je wandelen wilt; de wegen van je hart . . . wandel daarin. Ga maar, wáár je ogen zich maar heen wenden, wáár je in opgaat, wát je oog ook aanschouwt. Maar neem dan dit alleen mee, dat God je om al deze dingen zal doen komen voor het gericht. Het is alsof hij zeggen wil: ik geef je de vrijheid vandaag, om te doen wat in je hart leeft en ook de wegen van je hart te bewandelen. Maar neem dít daarbij mee: er komt een dag dat je met dit alles voor de Heere staat, vroeg of laat. Dat kan in je jeugd zijn, dat kan ook als je oud bent geworden, maar het komt een keer. Met alles staan we aanstonds voor God, met heel ons leven, met alles wat we gedaan en wat we nagelaten hebben, met heel ons leven. Hij zegt: Overdenk dat dan, laat dan de toornigheid wijken van uw hart, doe het kwade weg van uw vlees. Het vlees dat je zo kan aftrekken, want de jeugd en de jonkheid zijn ijdelheid.

En dan spreekt hij hier een jong mens aan; hij zegt: IJdelheid, die gedachten van mijn hart, die wegen van mijn hart, die aanschouwing van mijn ogen. Heeft hij niets anders te zeggen, staat er niets tegenover? Ja, gedenk aan je Schepper, gedenk aan die God Die je het leven heeft gegeven. Vraag het je eens af: waar ben ik vandaan gekomen? En dan geeft Gods Woord je het antwoord: Daar is Eén Die u het aanzijn gaf, uw Schepper. Gedenk aan uw Schepper, opdat u bedenke hoe uw Schepper u voortbracht, toen u uit Zijn handen voortkwam. Gedenk aan uw Schepper, en waartoe uw Schepper u riep, namelijk om te vrezen, om te dienen, om Hem lief te hebben met geheel uw hart, en met geheel uw ziel, en met al uw krachten, en uw naaste lief te hebben als uzelf. Daartoe schiep uw Schepper u!

Ja, dat is hetgeen waartoe God jou verplicht, nl. dat je de heilige Wet gedenken zou. En als je gaat bedenken, dat God jou daartoe geschapen heeft, leg daar je leven eens bij. Al deze dingen komen in het gericht en dan staat dat gericht in het teken van: zo heb Ik je geschapen, daar heb Ik je Mijn beeld gegeven en waar is nu Mijn beeld in jouw leven? Waar is nu dat hart, dat Ik formeerde opdat het Mij liefhebben zou? Waar is nu dat hart, wat heeft het lief? Wat zijn je wegen waarop je wandelt? En wat is het waar je oog naar zien wil?

Uw Schepper, uw Schepper, de jouwe, de onze, Die vraagt eenmaal: wat heb je daar nu mee gedaan, met dat hart dat Ik schiep om Mij lief te hebben, met die gaven, die krachten, die inzichten, dat alles wat Ik je uit kracht van Mijn schepping heb gegeven? O gedenk er eens aan! En als we daaraan gaan gedenken, jongens, meisjes, dan worden we schuldenaren, dan kom ik er

achter dat het leven dat de wereld zoekt en waar mijn hart, een natuurlijk hart, ook naar zoekt, ijdelheid is. En dat moet een leegte bij mij laten. O, dan komt de schuld, en die Prediker wil je in gedachtenis brengen wat je nodig hebt, om dat te zoeken waarmee je in het gericht voor de Heere bestaan kan.

Ja, en naar wie wil hij dan wijzen? Hij gaat in dit boek met al de getuigenissen van de profeten, de evangelisten, en de apostelen overeenstemmen, die heen gaan wijzen naar een Ander, naar die Ene Die in het Oude en Nieuwe Testament gepredikt wordt; Die voor Zijn volk in het gericht gestaan heeft. O bedenk dat God u dan richt en hoe kan ik dan in dat gericht bestaan? Als ik in mijzelf sta, is dat omkomen; maar als ik in een Ander, in de Heere Jezus Christus geborgen mag worden, dan kan ik voor de Heere bestaan, dan kan ik in mijn God verberging vinden, in Hem mijn leven vinden.

Ach jongens en meisjes, dan ga ik weer even naar dat sterfbed, waar ik mee begonnen ben. Ik zie nog die man vol smart liggen, maar ik zie nog in zijn lijden de glans van de genade, want hij wist Wie voor hem in het gericht gestaan had. Hij wist dat die Schepper, tegen Wie hij gezondigd had, Die zijn Rechter geworden was, ook zijn Verlosser geworden was. En jongens en meisjes, wat is dat een gelukkig volk, want dat volk weet iets van een zaak die geen ijdelheid is, maar eeuwige werkelijkheid. En als we vanavond tegen jullie daarover spreken mogen, ach, dan is het verlangen in mijn hart dat er iets van overspringt. Dat je zegt: Ach, Heere, laat me dat geluk eens zien en laat me dat geluk eens zoeken, laat me daartoe U, de Heere aanroepen.

Gedenk aan je Schepper. En dan betekent dat, dat je de middelen waarneemt, dat je de kerkgang waarneemt, waar Gods Woord geprekt wordt. Ach, misschien zit je boordevol verwijten aan die kerk; die lange preken en die onbegrijpelijke taal. We kennen al die kritiek wel, maar toch heb je dan nog niet het ene nodige gezien. Want er is iets in, jongens, in dat Woord! Als je eenmaal de zaak, als je eenmaal die Parel hebt zien glanzen, die in die soms misschien wel kritiekwaardige prediking je toch gewezen wordt, als je eenmaal die Parel gezien hebt, ach, dan zul je niet zo boordevol kritiek zitten, dan zul je naar de kerk verlangen, naar Gods huis verlangen. Dan krijgt het Woord een plaats in je leven.

Gedenk aan uw Schepper. Doe je dat ook? 's Avonds met dat Woord bezig zijn? Buig je je knieën 's avonds om je leven voor de Heere neer te leggen en om in alle eenvoud te bedelen om bekering, om de waarachtige bekering, om het werk dat God werkt in de harten van Zijn volk? O, bedel daarom. Houd daarom maar bij de Heere aan en zeg: Heere, ik kan me niet bekeren en dikwijls ervaar ik dat ik me niet wil bekeren. Heere, trek dan eens mijn hart, Heere trek me, wil U het eens winnen van mij. Neem dat Woord, en laat het je op je knieën brengen. Gedenk aan je Schepper.

En neem eens een goed boek, jongens en meisjes; wat heb je aan die rommelboeken. Er wordt veel rommel gelezen. Je ziet het wel, niet alleen tijdschriften en boeken. Ach, neem je ook wel eens een ander boek? Er is zoveel, óók vandaag aan de dag, dat je wijs kan maken, dat je in de Schriften inleidt, dat je het werk van God voorstelt, dat je bij de Heere zou kunnen brengen.

Gedenk aan je Schepper. En dan wil dat ook zeggen: neem die middelen waar, óók op de verenigingen, om met elkaar te praten, om tot het onderzoeken van de Schrift gedreven te worden, om elkaar te zoeken.

Zoek daar elkaar, zoek je vriend of je vriendin niet in een bar. Daar haal je meestal geen goede vriendin vandaan. Daar vind je meestal geen vriend met wie je door het leven kan gaan. Zeg niet dat ondanks onze dwaasheid God soms wel eens wonderlijk met een mens kan handelen. Zoek elkaar in de kerk. Jongen, zoek daar je meisje en meisje, zoek daar je vriend. Daar mag je ook voor naar de vereniging komen. Ik zeg niet dat dit het enige moet wezen, maar daar mag je ook gerust voor komen om elkaar te ontmoeten rondom het Woord en ter plaatse waar Gods Woord gebracht en besproken wordt. Zoek daar je vrienden en zoek daar omgang te krijgen. Zoek niet je omgang in discobars en in al zulk soort gelegenheden, waar de duivel regeert en waar zielen vergiftigd worden, waar je de ernst van het leven wegingelt en wegtokkelt, maar zoek het daar waar de Heere je nog aanspreken wil.

Appèlavond, vanavond. En daar wordt gezegd: daar is nog een gelegenheid, waar de Heere ook met jou wil bezig zijn. En mocht het zijn door Zijn genade, dat die gelegenheid je ten eeuwigen zegen werd. De Heere Zelf spreekt heden ook jou aan. Gedenk aan je Schepper. Het leven gaat voorbij, want daar staat dit hoofdstuk zo vol van. Op een zeer bloem- en beeldrijke wijze beschrijft hij de afbraak. Het gaat heel erg vlug. Hier staat vanavond een man voor je bij wie de amandelboom bloeit. De haren worden grijs en dan bedoelt hij: dan gaat de amandelboom bloeien, dat gaat zo vlug. De eerste zie je komen en dan volgt de afbraak, langzaam. De mens gaat naar zijn eeuwig huis. Dat is niet erg, wanneer het zijn mag zoals dit hoofdstuk eindigt.

Want nadat hij ons opgesomd heeft wat wij allemaal in de wereld zoeken en wat daar te vinden is, en toen tot deze conclusie kwam dat het alles ijdelheid der ijdelheden is, ach, toen kwam hij tot een slotsom. Want hij zocht een slotsom. De Prediker zocht aangename woorden en hij sprak daarvan als de woorden der wijzen: 'En voorts, dewijl de Prediker wijs geweest is, zo leerde hij het volk wetenschap, waarachtige wetenschap, en merkte erop en onderzocht en stelde spreuken in orde.' Dat zijn ook woorden die als prikkelen zijn. Ik hoop dat er vanavond zo'n prikkel als een nagel in je geslagen mag worden.

Dan zegt die Prediker: dit is het einde wat ik je mee wil geven, als ik je vermaan om aan je Schepper te gedenken en God te zoeken terwijl Hij te vinden is: 'Vreest God en houdt Zijn geboden, dat betaamt alle mensen. Want God zal ieder werk in het gericht brengen, met al wat verborgen is, hetzij goed, of hetzij kwaad.' Daar komt het, daar komt het, en gelukkig als je die dag zonder verschrikking tegemoet mag gaan.

Nog één keer naar dat sterfbed: 'Wat ben ik blij dat het gebeurd is'; dat wist die man, het was gebeurd. Hij had God in Christus in zijn leven gevonden en al moest hij nog door een smartelijke weg, hij wist van alles het einde. 'Vreest God en houdt Zijn geboden.'

Lieve jonge vrienden, neem dat ook mee voor je eigen hart vanavond. Zeg: de

Heere liet nog een appèl op me doen. Gedenk aan je Schepper in de dagen van je jeugd, eer de kwade dagen komen en de jaren naderen dat het niet meer kan, dat je er geen lust meer in hebt, waarin alles voorbij gaat. Maar terwijl het heden is moge het tot die zalige wetenschap in je leven komen, die je tot troost zal zijn in je sterven, dat het gebeurd is, namelijk dat je voor rekening van een Ander geworden bent. Amen.

5.2 Huwelijk en gezin

Het is uitermate belangrijk om grondig aandacht te besteden aan de wijze van samenleven in de kring van het gezin.

Hoe behoort het in het gezinsleven er naar toe te gaan? Deze vraag raakt allereerst de onderlinge verhouding tussen man en vrouw. Zij vormen toch samen het gezin. Verder gaat deze vraag vanzelfsprekend ook de verhouding van ouders en kinderen aan. Hoe behoren zij met elkaar om te gaan en waardoor moet hun wederzijdse verhouding bepaald worden? Deze vragen zijn van het allergrootst belang; juist in onze tijd. Allerlei nieuwe opvattingen breken zich baan; opvattingen, die veelal in het moderne levensbesef wortelen. Daarin wordt niet gevraagd naar de eis van Gods Woord, maar wordt de 'mondige' mens op zichzelf teruggeworpen. Nut, genot en functie zijn de normen, waaraan ook de gezinsverhoudingen moeten getoetst worden; de moderne levensmoraal wil de mens 'eigenmachtig' laten uitmaken wat 'goed en kwaad' is, ook in huwelijks- en gezinsleven.

De hedendaagse ideeën worden met grote kracht gepropageerd. De communicatie-media hebben een machtige invloed. De zuigkracht van deze nieuwe moraal is enorm. Ook onze gezinnen worden erdoor geïnfecteerd. Daarmee breken ook opvattingen door, die haaks staan op een bijbels gefundeerde overtuiging over huwelijk en gezin.

De 'rolverdeling' tussen man en vrouw komt aan de orde; deze moet zo nodig herzien worden. Moeder hoeft niet langer haar voornaamste taak in de kring van het gezin te vinden, waarbij de zorg voor kleding en voeding haar vooral zou toevertrouwd zijn.

De verhouding van ouders ten opzichte van kinderen zou veel te lang reeds bepaald zijn door het woord 'gezag' en een daaraan verbonden 'autocratische' opvoeding. De 'democratisering', een modewoord van onze tijd, waarvan de revolutiegeest zich op allerlei terreinen van onze maatschappelijke en staatkundige samenleving bedient, moet ook de gezinsverhoudingen bepalen. Dan kan er tenminste van een behoorlijke inspraak van de zijde van de kinderen sprake zijn.

Daarom is een principiële bezinning op deze vragen zeer noodzakelijk. Het behoort wel geen betoog dat wij ons daarbij willen laten leiden door Gods Woord, dat ook bij het bezig zijn met deze vragen een lamp voor onze voet en een licht op ons pad moet zijn.

Het gezin is de oerel van onze samenleving. Daarom is de betekenis van een bijbels geordend gezinsleven ook zo groot. Het raakt ook het geheel van ons maatschappelijke leven; het is zowel voor het staatkundige alsook het kerkelijke leven van onschatbare waarde.

De ontwrichting van het gezinsleven zal een ontbindende kracht in de maat-

schappij hebben; het werkt verwoestend in staat en kerk.

Het gezin zelf is geworteld in het huwelijk. Uit de huwelijksgemeenschap tussen man en vrouw groeit de gemeenschap tussen ouders en kinderen op. In een bezinning op de vragen, die de gezinsverhoudingen raken, moet afzonderlijk aandacht besteed worden aan de bestanddelen, waaruit het gezin en het gezinsleven opgebouwd zijn. Tegelijk mag de samenhang van deze bestanddelen niet uit het oog verloren worden.

Allereerst komt dan het huwelijk aan de orde, de verhouding tussen man en vrouw. Vervolgens zal aandacht besteed moeten worden aan de verhouding tussen ouders en kinderen. Maar beslist mag niet vergeten worden ook de verhouding tussen kinderen onderling te bezien.

HET HUWELIJK: DE INZETTING GODS

De naam Darwin is ons niet onbekend. Deze bioloog ontwikkelde in de vorige eeuw de evolutietheorie. Via sprongsgewijze veranderingen zouden de verschillende soorten van leven uit een micro-organisme ontstaan zijn. Deze theorie heeft op allerlei terreinen een evolutionistisch denken doen ontstaan. Ook het huwelijk, zoals wij dat nu kennen, zou vrucht van een heel lange ontwikkeling zijn. Na uit een dierlijk stadium tot mens ontwikkeld te zijn, zou in een pril begin de verhouding tussen man en vrouw geweest zijn als die bij de hordedieren. Er zou geen sprake geweest zijn van een verhouding tussen één man en één vrouw. Die verhouding zou pas het einde van een heel lange ontwikkeling geweest zijn. Allerlei factoren zouden daarop invloed hebben uitgeoefend.

En volgens deze evolutionisten staat deze ontwikkeling niet stil. Deze zou nog steeds doorgaan. Daardoor ontstaan dan die andere verhoudingen tussen man en vrouw, die het huwelijk zo'n geheel ander aanzien willen geven. Het huwelijk, zoals dat nu nog min of meer algemeen erkend wordt, is en behoeft geen eindstation te zijn. Ook andere vormen van menselijk samenleven kunnen zich ontwikkelen; zulke ontwikkelingen zouden gewoon in de lijn liggen van de gehele voorafgegangene ontwikkelingsgang. Dit evolutionistisch denken wordt in de nieuwe opvattingen over huwelijk en gezin zeer duidelijk aangetroffen.

De Heilige Schrift spreekt echter over het huwelijk niet als een fase in de ontwikkeling, maar wijst ons naar 'de inzetting Gods'. En dan komen we bij Genesis 1 en 2 terecht. Heel duidelijk vinden we daar beschreven dat het huwelijk een ordinantie van God is. De Heere Christus verwijst ons Zelf naar dat 'in den beginne' in Mattheüs 19:4-6.

Laten we dit gedeelte uit Gods Woord samen eens lezen: 'Doch Hij antwoordende, zeide tot hen: Hebt gij niet gelezen, Die van den beginne de mens gemaakt heeft, dat Hij ze gemaakt heeft man en vrouw?

En gezegd heeft: Daarom zal een mens vader en moeder verlaten, en zal zijn vrouw aanhangen, en die twee zullen tot één vlees zijn; alzo dat zij niet meer twee zijn, maar één vlees. Hetgeen dan God samengevoegd heeft, scheidt de mens niet'.

Er is geen instelling in onze menselijke samenleving, die zo nadrukkelijk in de Bijbel als door God aan ons gegeven, beschreven wordt. Tegenover allerlei aanvallen, die op het instituut van het huwelijk plaatsvinden, staan wij met dit beroep op de Schrift zo sterk. Er is geen ruimte voor een opvatting dat het huwelijk tussen één man en één vrouw in de lijn van de ontwikkelingen tot stand kwam, of voor de gedachte dat het in diezelfde lijn van de ontwikkelingen, ook weer te niet zal gaan. Het huwelijk is er *'van den beginne'*. Het behoort tot ons menselijk samenleven als zodanig. God heeft het in de schepping zo verordend en gewild. Het zal, welke veranderingen er ook in het levenspatroon van volkeren en culturen zullen plaatsgrijpen, altijd zijn eigen plaats behouden.

De Bijbel leert ons niet alleen dat God het huwelijk alreeds in het begin heeft verordend, maar ook hoe de schepping Gods het leven in deze inzetting bepaalt. De schepping van de mens wordt ons beschreven in Genesis 1:27. 'En God schiep de mens naar Zijn beeld; naar het beeld van God schiep Hij hem; man en vrouw schiep Hij ze'.

Heel duidelijk leert ons de Bijbel reeds op de eerste bladzijde dat het onderscheid tussen man en vrouw gegeven is met de schepping *naar Gods beeld*. Er is onderscheid tussen man en vrouw; zowel in geestelijk als in lichamelijk opzicht. Maar het is een onderscheiding, die toch binnen het geschapen zijn naar Gods beeld bestaat. Het doel van dat zo geschapen zijn, nl. naar het beeld Gods, is opdat de mens zijn Schepper recht zou kennen en liefhebben en in heel het leven zich in die nauwe en innige betrekking tot God gesteld wetend, ook Zijn gelijkenis vertonen zou.

In *heel het leven*: ook in het leven van man en vrouw, in hun onderlinge verbondenheid in het huwelijk. Ook in hun meest intieme relatie, wanneer zij naar Gods ordening 'tot één vlees' geworden zijn. Het sexuele leven behoort daar dus nadrukkelijk bij. Een onschriftuurlijke scheiding tussen het geestelijke en het lichamelijke, doet het lichamelijke minder achten en leidt tot opvattingen over huwelijk en huwelijksleven, die in de Roomse Kerk tot een verheerlijking van het 'ongetrouwde' leven hebben geleid. De Reformatie keerde ook in deze tot een meer Schriftuurlijke waardering van het huwelijk terug. De breuk, die hierin met Rome kwam, werd zeer duidelijk zichtbaar in het huwelijk, dat Maarten Luther met Katharina van Bora aanging.

Toch is het goed om juist in een tijd, waarin aan het lichamelijke, ook in de verhouding van man en vrouw, zo'n geweldige betekenis wordt toegekend, het geschapen zijn naar Gods beeld te benadrukken. Het besef daarvan moet ons behoeden voor een 'verdierlijking' van het geslachtsleven. Het *lichamelijke* krijgt in de Schrift een *geestelijk* aspect, wanneer het in het licht van Gods beeld geplaatst wordt.

DE ZIN VAN HET HUWELIJK

Hoe nadrukkelijk man en vrouw onderscheiden zijn, God bestemde hen voor elkaar, opdat zij voor elkaar tot een levensvervulling zouden zijn.

Die levensvervulling had Adam nodig. Hij immers vond 'geen hulpe, die als tegenover hem ware' (Gen. 2:20b). Bij Adam werd een gevoel van gemis verwekt. Hij kon tegenover God niet 'op zichzelf aangewezen' zijn, maar ook in de verhouding met de medemensen, die de Heere bepaalde, mocht de mens niet 'op zichzelf aangewezen' zijn. Daarom schiep God de mens 'een hulpe tegenover hem'.

Het huwelijksformulier wijst als eerste huwelijksdoel aan, dat 'de een de ander trouw zou helpen en bijstaan in alle dingen, die tot het tijdelijke en eeuwige leven behoren'. In deze omschrijving worden man en vrouw elkaar als een hulp in het leven aangewezen.

Het is goed om op dit onderscheid te letten. Het strijdt niet met het in de Schrift geleerde. Wel wijst de Heere ons duidelijk aan dat 'de vrouw uit de man geschapen is, maar ook ter wille van hem om hem tot een hulp te zijn'. Immers leert Paulus in 1 Korinthe 10:8 en 9: 'Want de man is uit de vrouw niet, maar de vrouw is uit de man. Want ook is de man niet geschapen om de vrouw, maar de vrouw om de man'.

Daarom spreekt de apostel ook van het 'hoofd-zijn' van de man in het huwelijk. De moderne huwelijksopvattingen, waarin het gelijk-zijn van man en vrouw zeer grote aandacht verkrijgt, gaan voorbij aan deze scheppingsordnantie. We weten wel dat ook de uitoefening van dit gezag door de zonde is aangetast. We mogen bij het nagaan van de gegevens uit de Schrift nooit voorbijgaan aan het feit dat de zonde in de wereld gekomen is. Deze heeft ook het huwelijk ontwricht. In de geschiedenis is het scheppingsgezag, dat God aan de man in het huwelijk toekent, veelal ontaard in despotisme en brute willekeur. De verschrikkelijke toestanden, die ook nu nog in de heidenwereld waar te nemen zijn, bevestigen dit. Het modernisme keert eigenlijk naar zulke toestanden terug, wanneer in het huwelijk vrouw en man elkaar slechts tot lustobject verlagen.

Het gezag, dat de man als hoofd toekomt, is door de ontwrichting, die de zonde in huwelijk en huwelijksverhoudingen teweegbracht, niet prijsgegeven. Integendeel, heel duidelijk leren Efeze 5 en 6 het ons. En Kolossenzen 3:18 en 19 doet ons lezen: 'Gij vrouwen, zijt uw eigen mannen onderdanig, gelijk het betaamt in den Heere. Gij mannen, hebt uw vrouwen lief, en wordt niet verbitterd tegen haar'.

Het is een gezag oefenen in liefde; en zulk gezag brengt matiging mee en strijd tegen zelfzucht. Verre is de Schrift van het 'horig-zijn', van het 'slaafs' toebehoren van de vrouw aan de man. De man moet de vrouw haar 'eer' geven, waarbij Petrus nadrukkelijk daarop doelt, dat de vrouw in de schepping evenzeer het beeld Gods droeg en in de herschepping 'mede-erfgename van de genade des levens' is.

Augustinus heeft in de beschrijving van de verhouding tussen man en vrouw de bekende woorden gebezigd: 'De vrouw van zijn hart genomen hoort aan zijn hart en niet aan zijn voeten'.

Het gezag sluit overleggen en overtuigen in; in genen dele kan hier sprake zijn van tirannieke overheersing. De man heeft de vrouw nodig tot zijn hulp; dat geldt in heel het leven. Ook omgekeerd geldt: de vrouw kan de man niet

missen. Daarom spreekt het huwelijksformulier ook over de wederzijdse hulp en bijstand. In alle dingen, zowel in die van het tijdelijke als van het eeuwige leven.

... TOT HET TIJDELIJKE ...

In vroegere tijden was het huwelijk veel meer een werkgemeenschap dan in onze tijd. Op het platteland ziet men de gemeenschappelijke inzet van man en vrouw in het ene boerenbedrijf. In dat ene bedrijf had de boerin haar eigen taak. In de *Camera Obscura* kunnen we erover lezen hoe belangrijk voor een boer, op wiens bedrijf het kaas maken verricht werd, een vrouw was die goed 'kazen' kon. Er zijn nog wel situaties, waarin dat ook in 'het tijdelijke' elkaar helpen op bijzondere wijze tot uiting komt. Maar het gaat niet overal meer op. Er zijn zoveel beroepen, waar de vrouw niets begrijpen kan van de werkzaamheden die haar man verricht. En toch blijft het van kracht: in alle dingen, die tot het tijdelijke leven behoren.

Het medeleven met elkaar is zo belangrijk. De man moet thuis en ook in het dagelijks leven een meelevende vrouw vinden. Het zich thuis kunnen uitspreken over datgene, wat op de fabriek, op het kantoor of in de school gebeurt, kan een grote hulp betekenen. En andersom heeft de vrouw behoefte aan het medeleven van de man, ook in de heel gewone dingen van het dagelijkse leven. Hoeveel huwelijken lijden niet onder dit gebrek aan medeleven met elkaar.

Maar deze wederzijdse hulp beperke zich niet tot de dingen van het tijdelijke leven. Deze moet zich ook uitstrekken tot de dingen, die tot het eeuwige leven behoren.

Er moet bij het aangaan van een huwelijk wel terdege mee gerekend worden dat er een geestelijke eenheid is tussen hen, die huwen. Een huwelijk, waarin de fundamentele eenheid in het schriftuurlijke belijden ontbreekt, draagt de kiemen van ontbinding en vervreemding in zich. In het licht van de Schrift is zo'n huwelijk ontoelaatbaar. De Heere verbiedt om 'een ander juk met de ongelovigen' aan te trekken (2 Kor. 6:14). Vooral als we letten op het elkaar bijstaan in de dingen, die tot het eeuwige leven behoren, wordt het noodzakelijke van deze geestelijke eenheid beseft.

Hoe moeten we daarin elkaar bijstaan? Dan denken we allereerst aan een in onze tijd meer en meer in onbruik rakende 'huisgodsdienst'. Het gezamenlijke lezen van Gods Woord; het gemeenschappelijke huisgebed, waarin man en vrouw en kinderen de Heere met elkaar aanroepen. De vader heeft als het hoofd van zijn gezin hierin een profetische en priesterlijke taak. We zouden alles in het werk moeten stellen om in deze 'huisgodsdienst' zeer nauwgezet te zijn. Ook het samen zingen van psalmen en geestelijke liederen behoort daarbij. Dat moet niet vervangen worden door 'platen en banden', die, hoe waardevol ook, toch niet 'de eredienst' van het gezin mogen vervangen.

Maar er is meer in dit helpen in de dingen van het eeuwige leven. Hoe dikwijls zijn er belemmeringen voor de wekelijkse en zondagse openbare godsdienstoefeningen. Die moeten we voor en met elkaar uit de weg ruimen.

Elkaar opwekken om met ernst de inzettingen van God hoog te houden en getrouw waar te nemen. Letten we als man en vrouw op elkaars geestelijk leven? Spreken we daarover in ons samenzijn? Wat kan het de band tussen man en vrouw een diepe inhoud geven, wanneer het persoonlijke geestelijke leven voor elkaar mag worden opgelegd. Het toezien op elkander, zodat we elkaar waarschuwen voor veronachtzaming van de dingen van de Heere, en voor het opgaan in het aardse, behoort tot één van de meest betekenisvolle dingen van het elkander helpen en bijstaan in de dingen van het eeuwige leven.

DE KINDEREN, DIE ZIJ KRIJGEN ZULLEN

En ten nauwste hangt met dit helpen samen het tweede huwelijksdoel. Het huwelijksformulier omschrijft het: 'Ten andere, opdat zij hun kinderen, (die zij krijgen zullen) in de waarachtige kennis en vrees Gods, Hem tot eer en tot hun zaligheid opvoeden'.

Hier komt het gezin in breder verband ter sprake. Uit de huwelijksgemeenschap bloeit het gezin op.

Niet elk huwelijk wordt met kinderen gezegend. Het huwelijk heeft een doel in zichzelf, namelijk het elkaar tot een hulp zijn in een ware werk- en levensgemeenschap. Toch is het Gods Raad om het huwelijk dienstbaar te maken 'aan de volvoering van Zijn goddelijk plan, om mee te werken aan de instandhouding van het menselijk geslacht en nader van Zijn Kerk op aarde en zo aan de komst en realisering van Zijn Koninkrijk in deze wereld'.

Toch, alhoewel we het huwelijk niet aan het gezin mogen ondergeschikt maken, zijn eigenlijke bestemming bereikt het huwelijk daar, waar het tot een gezin uitgroeit. Wat kan het een smartelijk gemis zijn, wanneer man en vrouw zich de kinderzegen onthouden zien. Dat tast wel niet het volwaardige van het huwelijk aan, maar wel wordt de rijke ontplooiing ervan gemist.

Andere gezinnen worden rijk en mild met kinderen gezegend. En dan mogen we met nadruk het woord 'zegen' gebruiken. Zo immers spreekt de Schrift hierover. Niet aan de mens is het overgelaten om het kindertal eigenmachtig te bepalen.

We weten dat het ook in gezinnen, waar men zich naar Schrift en belijdenis wil richten een aangelegenheid is, waarover gesproken wordt onder de invloed van wat 'men' heden ten dage ervan vindt. In deze zo intieme aangelegenheid zij Gods Woord ons tot een enig richtsnoer.

Maar al te zeer worden er door doktoren, die met de Heilige Schrift niet rekenen, adviezen gegeven en middelen ter beschikking gesteld, die we met een aan het Woord van de Heere gebonden geweten niet aanvaarden mogen. De invloed, die op het gezinsleven op deze wijze wordt uitgeoefend, zou ons toch ook bij de keuze van een arts wel voor ogen moeten staan.

Ons leven, ook ons huwelijksleven wordt door de Heere geregeerd. De Heidelbergse Catechismus spreekt in de belijdenis van de voorzienigheid Gods over 'alle dingen, die niet bij geval' geschieden. Elk wordend mensenleven is een scheppend wonder Gods. Hij, de Heere, bepaalt ook hoeveel kinderen

Hij ons geven zal. We zullen dat in het geloof in Zijn regering in Zijn handen moeten laten. Er wordt ontzaglijk veel berekend, maar het geloof laat God regeren. En hoe dikwijls heeft niet de Heere betoond dat hij een God van wonderen is.

Er kunnen natuurlijk heel bijzondere omstandigheden in het leven van man en vrouw zijn, welke een bijzondere beslissing rechtvaardigen. Wat kan een pastoraal gesprek daarin van waarde zijn.

Het belangrijke ook in deze zaken is de openheid van man en vrouw jegens elkaar en met elkaar voor de Heere. Het voorbeeld van de rechte verhouding van man en vrouw ten opzichte van elkaar is toch wel die van Izak en Rebekka.

Van Izak lezen we dat hij zijn vrouw liefhad. En in de zorgen, waarin ook zij deelden, leert ons de Schrift: 'En Izak bad de Heere zeer in de tegenwoordigheid van zijn huisvrouw; want zij was onvruchtbaar, en de Heere liet zich van hem verbidden...' (Gen. 25:21). Het bijzonder tekenende in de omgang van deze man en vrouw is wel hun gemeenschappelijke omgang met de Heere. Hij bad 'in de tegenwoordigheid van zijn huisvrouw'.

Er kunnen in het huwelijk zoveel klemmende noden zijn: die mogen alle in de weg van het gebed aan de Heere voorgelegd worden. Die noden kunnen voor de één het gemis aan kinderen zijn, voor de ander de vraag in hoeverre de beïnvloeding van ons kindertal geoorloofd is; en nog zoveel andere vragen meer.

In een huwelijk, waarin de tucht van Gods Woord het leven stempelt, zal het gebed een grote plaats innemen.

MET EEN GOEDE EN GERUSTE CONSCIËNTIE . . .

Het oude klassieke huwelijksformulier spreekt ook van een derde huwelijksdoel. Misschien kan men aanvechten of het wel juist is om het gevaar van allerlei ongeoorloofde verhoudingen op zichzelf aan te merken als een reden, waarom een huwelijk aan te gaan. Maar in elk geval zal moeten worden erkend dat de natuur, die ons eigen is, een geweldige macht in ons leven betekent. Een onnatuurlijke ontkenning van deze ingeschapen drift kan tot zeer gevaarlijke zedelijke ontwrichting leiden.

Binnen het raam van het huwelijk, naar Gods eigen ordening, zullen man en vrouw ook in deze elkaar dienen mogen in liefde. Want dat zal toch sterke nadruk moeten ontvangen, dat ook deze intieme omgang zal moeten dienen tot een heel bijzondere uiting van de liefde, die man en vrouw aan elkaar verbindt. In deze liefdesverhouding geldt het evenzeer: 'Dient elkander door de liefde'. Dan worde nooit de lust de levensnorm. Helaas is het in de tegenwoordige tijd de regel, waarnaar alles schijnt te moeten worden geordend. Maar in een christelijk huwelijk gelden andere normen dan in moderne huwelijksopvattingen aangereikt worden.

De uitdrukking 'ze hebben elkaar niets meer te zeggen' houdt doorgaans verband met de gedachte dat de bevrediging van de lust het meest bijzondere huwelijksdoel is. En wat wordt dan onder die 'lust' verstaan? Vaak een

onmatigheid, die de Heere ons verbiedt. In de uitlegging van het zevende gebod van de Wet des Heeren houdt de Heidelbergse Catechismus ons voor: 'Dat alle onkuisheid van God vervloekt is, en dat wij daarom, haar van harte vijand zijnde, kuis en ingetogen leven moeten, hetzij in de heilige huwelijke staat of daarbuiten'.

Ook in het huwelijk is maar niet alles geoorloofd wat de lust bevredigt. Ook binnen het huwelijk kan er een onkuis leven plaatshebben. Men behoort de grenzen wel in acht te nemen; er behoort eerbied voor de ander te zijn, en die is voor een zuivere liefde een onmisbare voorwaarde. Daarenboven spreekt de apostel Petrus van het 'aan het vrouwelijke vat, als het zwakste eer gevende . . .', waaraan hij toevoegt: ' . . . opdat uw gebeden niet verhinderd worden' (1 Petr. 3:7).

Een verhouding, die in de eerbied geworteld en door liefde gekenmerkt wordt, weet in de rechte zin te geven en te sparen.

En welke rechtmatige plaats de intieme omgang van man en vrouw in het huwelijksleven hebben mag, toch kan het op een zondige wijze een veel te grote plaats innemen, waardoor al het andere overwoekerd wordt. Dat is uitermate schadelijk, ook voor het geestelijke leven. Dan weegt dat wat het zwaarste moet wegen, het zwaarste niet.

LIEFDE VEREIST ZORG

Liefde, dienst en eerbied, beoefend in een gemeenschappelijk omgaan met de Heere in de weg van de inzetten Gods, kenmerken een huwelijk, dat onder de tucht van Gods Woord staat.

Daar zal ook elke dag vergeving gezocht moeten worden voor datgeen, waarin gefaald wordt. Een vergeving, die bij de Heere gezocht mag worden; maar ook een vergeving, die we van elkaar verwachten mogen.

Er zijn geen volmaakte echtgenoten, zomin er volmaakte huwelijken zijn. De zonde is in de wereld gekomen en juist op het terrein van huwelijk en huwelijksleven laat deze zich maar al te zeer gelden.

Zelfzucht, jaloezie, onachtzaamheid, onmatigheid en zoveel andere kwaden meer bedreigen het huwelijk. Ook de gehaastheid van het hedendaagse leven, waardoor de rust en de stilte vaak ontbreken, knaagt aan die band, die ook een regelmatige onderhouding vereist. Dan moet er ook de tijd zijn voor elkaar. Tijd om over alles met elkaar te spreken. Tijd om echt aandacht aan elkaar en elkaars problemen en zorgen te besteden; ook tijd om deze samen aan de Heere voor te leggen. De betekenis van zulk een zorg voor de liefde, die in het huwelijk moet heersen, kan niet gauw overschat worden.

Hoe dikwijls hebben wij mensen horen klagen over dit gebrek aan zorg en aandacht. Het is niet klaar met het grote huishoudgeld of de kostbare keukenapparatuur, de vrouw wil dat haar man eens echt de tijd voor haar en haar zorgen heeft; ze moet zich kunnen uitpraten over alles wat haar bezighoudt.

En omgekeerd, de man is niet alleen maar gediend met de onberispelijk gestreken pantalon en het schone huis, maar hij wil thuis ook geborgenheid

vinden, waar hij begrip en meeleven ervaart, aandacht voor de zorgen, die in het werk kunnen drukken.

Zo zal de rechte verhouding staan in het teken van wat het huwelijksformulier als de wederzijdse plichten omschrijft. De man, die leidt, onderwijst, troost, beschermt, liefheeft en eer geeft; de vrouw, die liefheeft, eert, vreest, op de huishouding acht geeft, eerbaar leeft en geen wereldlijke pracht najaagt. Zo hebben de gelovige vaders, Gods vrienden en getrouwe dienaars Abraham, Izak en Jakob geleefd. Zo hebben de heilige vrouwen het huwelijksgebed gehoorzaamd en worden ze de vrouwen van alle eeuwen tot voorbeelden gesteld. We herkennen in het hier geschrevene de woorden van het klassieke huwelijksformulier.

Is echter de hierin gehuldigde opvatting over huwelijk en gezin niet achterhaald door de ontwikkelingen, die vooral in deze eeuw plaatsgrepen? Kunnen we nog wel uit de voeten met die bijbelse uitspraken, die in het genoemde formulier herhaald worden? Het feit van de ingrijpende maatschappelijke veranderingen laat zich niet loochenen. Het beeld, dat onze maatschappij nu biedt, is totaal anders dan in de vorige eeuw. Ook de plaats van de vrouw veranderde daarin.

EMANCIPATIE

Het zogenaamde *emancipatiestreven*, waarin de vrouw moest worden bevrijd van de bevoogding, waaronder zij leefde, heeft diepe sporen getrokken en geweldige gevolgen gehad. We houden ons met deze beweging niet bezig, al signaleren we haar invloed. We gaan daarom aan een bijzondere bezinning voorbij op de achtergronden, waartegen dit streven zich aftekende, en aan de beginselen, waardoor de voorstanders (en voorstandsters) zich lieten leiden. Wij zullen niet durven beweren dat de situatie, waartegen men zich keerde, beantwoordde aan het schriftuurlijk gebodene.

De huwelijksverhoudingen waren in het verleden niet altijd ideaal. De vrouw werd, ook in het huwelijk, niet steeds als de aan de man gelijkwaardige erkend. Maar het emancipatiestreven tekende de verhoudingen ook vaak op een wijze, die niet een algemeen beeld weergaf. In het emancipatieproces moest de vrouw verlost worden van de 'slaafse' plaats, die zij zou ingenomen hebben; bovendien moest zij de haar toekomende rechten laten gelden in staat en maatschappij; zelfs in de kerk.

We weten dat in geheel deze beweging nauwelijks gerekend is met het in Gods Woord geopenbaarde. Gods Woord spreekt zeker van gelijkwaardigheid van man en vrouw, maar weet toch van zulk een scheppingsordering, waarin man en vrouw een *eigen* plaats en *eigen* taak worden aangewezen. En dan kan ook onder de invloed van maatschappelijke veranderingen, er wel een wijziging in het algemene levensbeeld zich voordoen, maar het 'eigene' van de man, zowel als van de vrouw, waarmee een bijzondere taak en opdracht in het leven correspondeert, laat zich niet verloochenen. Het huwelijk is in de crisis van onze tijd gekomen. Het onschriftuurlijk emancipatiestreven wrekt zich in toenemende ontwrichting van huwelijken. Voor velen

betekende de 'verlossing' van allerlei 'kwellende' lasten geen bijdrage aan een waarachtig huwelijksgeluk.

God gaf man en vrouw een eigen aard en daarom een eigen taak. Al leven we in de twintigste eeuw, we moesten toch dat *eigene* ook in het huwelijk gestalte geven in de zeer specifieke dienst, die daar de een aan de ander bewijst. En dan zal de Godsopenbaring, die wel in andere tijden en in andere omstandigheden geschiedde, toch ook *normbepalend* zijn voor *onze* tijd. Het huwelijksformulier spreekt geen 'verouderde' taal, al is het oud.

Voor een gelukkig huwelijk is het onmisbaar zich op deze schriftuurlijke ordening te blijven bezinnen.

Voor de verhouding van man en vrouw, maar ook voor die van de ouders ten opzichte van de kinderen, blijft het geboden telkens daarmee geconfronteerd te worden.

'DE WERKENDE VROUW'

Aan één gevolg van de hedendaagse ontwikkeling mogen we echter niet voorbijgaan. Meer en meer komt ook in onze kringen de 'werkende vrouw' voor.

Het is begrijpelijk dat een jonge vrouw, die pas gehuwd is, het werk, dat zij voor haar huwelijk verrichtte, ook na het aangaan van het huwelijk nog enige tijd voortzet. Vooral omdat veel tijd over is; een gezin eist haar nog niet op; de zorg voor haar huis en huishouding laten haar nog veel vrije tijd.

Toch zal hier heel ernstig moeten overdacht worden wat de *motieven* zijn. We hebben al zo vaak gehoord: Voorlopig blijven we allebei nog werken! Aan kinderen kunnen we nog niet denken! De man studeert nog! De dure inrichting van het huis moet afbetaald worden! De buitenlandse vakantie kost veel! enz. enz. Wanneer deze motieven meespelen, is er iets fundamenteels verkeerd gegaan. Dan tast het grove, wereldse materialisme de huwelijksverhouding van het eerste begin af aan. Laten we dat eerlijk overdenken. We doen Gods inzetting geweld aan, wanneer we op deze wijze ermee omgaan.

Met begrip voor een zinvolle besteding in een eigen werkkring van beschikbare vrije tijd, geloven we toch dat hier een groot gevaar dreigt. Niet alleen voor het pas gesloten huwelijk. Zelfs wanneer er reeds kinderen zijn, willen sommigen zich aan de verplichtingen, die het gezinsleven oplegt, onttrekken. Dat is een bedenkelijke ontwikkeling. Bepaalde vrouwenorganisaties eisen van de overheid dat kindercrèches worden opgericht, waar we de kinderen door anderen kunnen laten verzorgen, terwijl moeder op kantoor, of instelling of elders gaat werken. De ontwrichting van het gezinsleven wordt hier manifest.

Hier moeten we heel ernstig waarschuwen. Het tast de rust en geborgenheid aan, waardoor het gezinsleven zich kenmerken moet, wanneer moeder hele dagen of gedeelten ervan daaruit verdwijnt. Men spreekt dan in dit verband van een andere 'rolverdeling' in de man-vrouw verhouding. Maar deze verandering, waarbij het eigene van man en vrouw niet tot zijn recht komt, zal

aan het huwelijk zelf knagen. We achten die verwoestend voor de juiste verhoudingen.

Daarmee willen we natuurlijk niet beweren dat er geen veranderingen in het levenspatroon van het gezin optreden. De moderne huishoudapparatuur heeft een heel andere indeling van het werk helpen tot stand brengen; de wederzijdse hulp, die man en vrouw elkaar verschuldigd zijn, zal daardoor wel anders gericht zijn, maar de eigenlijke taak van man en vrouw, zal daardoor toch niet aangetast worden. Door de moderne tijd is natuurlijk geheel de gezinsstructuur beïnvloed. Ook de taak van de kinderen thuis.

HET GEZIN

Het gezin verdient ook onze belangstelling. Het is dat ook waard. Terecht is het gezin genoemd 'de grondleggende levenskring', want voordat er van andere samenlevingsverbanden sprake was, was er het gezin. Het hele leven van volk en mensheid komt uit de gezinnen voort; dat duidt dan ook tevens aan hoe grote betekenis een gezond gezinsleven voor volk, kerk, maatschappij en staat heeft.

In de crisis van onze moderne samenleving wordt ook het gezin betrokken. Alhoewel met het huwelijk nauw verbonden, is toch het gezin een grootheid van eigen orde. En aan het welzijn van het gezin is het welzijn van de andere samenlevingsgemeenschappen, zoals maatschappij, volk en kerk, ten nauwste verbonden.

Bepalend voor het gezinsleven is de verhouding van ouders en kinderen; dat is toch de primaire verhouding in het gezin.

Het gezin heeft een unieke basis: het komt immers tot stand doordat uit een ouderpaar kinderen geboren worden. Die zijn dus door bloedverwantschap aan de ouders verbonden. Wel kunnen ook gezinnen ontstaan door het adopteren van kinderen. Ook hier zijn heel bijzondere banden, die de adoptieouders aan de adoptie-kinderen bindt, alhoewel de bloedverwantschap ontbreekt. Ook in een door adoptie ontstaan gezin wordt aan kinderen, die om diverse redenen door hun natuurlijke moeders prijsgegeven werden, een warme geborgenheid geboden.

We gaan hier echter uit van het uit het huwelijk ontstane gezin, waarin de fysieke band als iets onvervangbaars ervaren wordt. Deze bijzondere band is ten aanzien van de liefde de grondslag voor wat de Schrift de 'natuurlijke liefde' noemt. De Bijbel weet van de betekenis daarvan te spreken. Er zijn ongetwijfeld in een gezin ook banden, die boven deze uitgaan, maar de waarde van de 'natuurlijke liefde' wordt niet veronachtzaamd. Als één van de schrijvende tekenen van het einde der tijden wordt het in 2 Timotheüs 3:3 geschreven: 'zonder natuurlijke liefde'.

EER UW VADER EN MOEDER

In het vijfde gebod van de Wet des Heeren luidt de eis Gods: 'Eer uw vader en uw moeder, opdat uw dagen vermenigvuldigd worden in het land, dat u de Heere

RE, uw God, geeft'. Dit gebod spreekt tot ons in het bijzonder over de verhoudingen, die in de levensgemeenschap van het gezin behoren te bestaan. Gods bevel luidt met nadruk: 'Eer uw vader en moeder'. Alhoewel de hele Wet in één woord vervuld wordt, namelijk liefde, toch wordt in dit gebod niet gesproken van liefhebben, maar van eren. Dit eren sluit vanzelfsprekend het liefhebben niet uit, integendeel het is ermee ten nauwste verbonden.

Waarom wordt toch eigenlijk dit woord gebruikt in dit verband? Als er toch ergens van liefde sprake zou zijn, dan toch wel in die nauwe betrekking tussen ouders en kinderen. En toch 'eren'. Daardoor maakt de Schrift ons duidelijk dat in het gezinsverband sprake is van lager en hoger. Eerbied heeft te maken met opzien naar en onderwerping aan over ons gesteld gezag. Daarom maakt God ons in dit gebod bekend dat ouders over ons met gezag bekleed zijn.

GEZAG

We hebben al enkele malen het woord 'crisis' gebruikt, om daarmee uit te drukken dat zaken, die eeuwenlang onaantastbaar vaststonden, nu in discussie zijn en op hun inhoud en betekenis worden getoetst. Bij die zaken behoort onmiskenbaar ook het gezag. In heel onze samenleving is de gezagscrisis waar te nemen. Ook ten aanzien van het gezag van de ouders.

Het is daarom goed ons in de eerste plaats rekenschap ervan te geven dat het woord te maken heeft met 'zeggen'. Gezag houdt dan ook in 'zeggenschap' over een ander bezitten; die gezag heeft, heeft over een ander iets 'te zeggen'.

En bij gezag behoort onderwerping en erkenning, 'ontzag'.

Ouders nu hebben gezag, zeggenschap over hun kinderen; ze zijn hun eerste en meest natuurlijke gezagsdragers. Het berust op de positie, waarin de Heere God hen plaatste; ze zijn met het 'ambt van ouder' bekleed. Bij het woord 'ambt' denken we aan een post of bediening, waarin we benoemd zijn door één, die gerechtigd was om daarin of daartoe te benoemen. In een 'ambt' handelen we dan ook 'in opdracht en met volmacht' van hem die benoemde. Dat geldt ook in het 'ambt van ouder'. In deze ook heeft slechts de Heere gezag. Hij gebiedt en eist gehoorzaamheid. Maar Hij ook draagt gezag over aan mensen, die namens Hem en naar Zijn wil dat gezag uitoefenen. Onze Heidelberger legt er de nadruk op: 'aangezien het Gode belieft ons door hun hand te regeren'.

Dat houdt veel in voor de ouders, die dit gezag ontvangen. Ze zijn 'ouders bij de gratie Gods'.

Ouders moeten zich daarvan bewust zijn. Ze hebben het uiteindelijk niet van zichzelf ontvangen en daarom zullen ze schuldig staan, indien zij dit 'ambt van 's Heeren wege' niet uitoefenen naar de opdracht, die de Heere Zelf gaf. Voor het hoog houden van het gezag hebben dan de ouders zelf te waken.

Zij moeten hun ambt uitoefenen omdat God Zelf het aan hen opdroeg. De Heere vraagt ons ook rekenschap van onze 'ambts-uitoefening'.

In het huwelijksformulier wordt de roeping van de ouders zo omschreven: 'Dat zij hun kinderen in de waarachtige kennis en vrees Gods *Hem tot eer en tot hun zaligheid* opvoeden'. Wat ligt er in deze opdracht een kracht.

HEM TOT EER!

Daar mogen ouders in hun verhouding tot de kinderen sterk staan in deze opdracht. In die woorden wordt het bijzondere van hun taak aangewezen. De opvoeding beoogt allereerst de Heere. De ouders hebben de kinderen niet voor zichzelf. Dan zal in de opvoeding Gods wil ons een enige norm zijn. De verhouding moet bepaald worden door de wetenschap dat het gaat om de kinderen zo te leiden, dat de ware kennis Gods en de vrees van de Heere door middel van de opvoeding verwekt worde. Hierin werkt de Heere op een 'middellijke' wijze. Velen denken met grote dankbaarheid aan de zegen, die door middel van zulk een opvoeding verkregen werd.

TOT HUN ZALIGHEID

Hoe waardevol acht men die opvoeding van de ouders, wanneer deze met deze woorden nader omschreven wordt. Het woord zaligheid omvat hier ongetwijfeld ook alle *tijdelijke welzijn*: Het waarachtig heil voor de tijd en de eeuwigheid.

Daartoe hebben nu de ouders een 'goddelijk' gezag. Die goddelijke oorsprong maakt dit gezag welgegrond, maar wijst in de opdracht tevens de *grenzen* aan. Het is immers geen 'absoluut' (losgemaakt van God!) gezag, maar juist gebonden aan de taak. Die taak moge onder de verschillende omstandigheden wel verschillend verricht worden, maar blijft steeds dezelfde. Het is duidelijk dat het gezag jegens kleine kinderen anders uitgeoefend zal worden dan in betrekking tot de volwassenen; maar zij blijven altijd ouders. Ze hebben steeds een gegeven autoriteit.

Deze uitgangspunten zullen wij bij onze bezinning op de verhouding tussen ouders en kinderen nooit uit het oog mogen verliezen. Vooral in deze tijd niet. Gezag is niet 'in', zoals men dat dan aanduidt. 'Medezeggenschap' en 'inspraak' zijn de modewoorden op allerlei levensterreinen, ook op dat van het gezin. Het ouderlijk gezag wordt veelal uitgehold en aangetast. In de naam van de 'autonome' mens. En sommigen willen die 'autonomie' (eigen wettelijkheid) van kinderen al heel vroeg gehonoreerd zien.

'HARMONIE-MODEL'

In de maatschappelijke verhoudingen wordt nogal gewerkt met twee mogelijkheden: 'conflict-model' tegenover 'harmonie-model'.

In het kader van de gezinsverhoudingen zouden we voor dat 'harmonie-model' willen pleiten. In dit 'harmonie-model' zal gezag corresponderen met 'ontzag'. 'Zeggenschap' met 'gezeglijk'. Voor de kinderen zal uit de erkenning van het 'goddelijke' karakter van het gezag toch de plicht tot de eerbiedige onderwerping voortvloeien.

En daar, waar de gezinsverhoudingen door liefde worden beheerst, draagt die onderwerping heus niet het karakter van 'slaafsheid'. Maar veeleer zal de gehoorzaamheid en eerbied spontaan en hartelijk zijn en ten nauwste met vertrouwelijkheid en openhartigheid verbonden zijn.

Juist in onze kringen wordt in de karakterisering van de ware vrees van de Heere zo gaarne onderscheid gemaakt tussen 'kinderlijke vrees' en 'slaafse vrees'. Kenmerkt de eerste zich juist door liefde, in de tweede ontbreekt deze; daarom gaat de eerste ook met een vertrouwelijke omgang gepaard, welke in de tweede niet aan te treffen is.

OPENHEID

Bij al de bezwaren, welke ook tegen de tijdgeest kunnen ingebracht worden, mag niet worden vergeten dat ook 'openheid' een krachtig voorgestaan goed is. En voor 'openheid' zouden we ook in de verhoudingen van ouders en kinderen willen pleiten. Die is kenmerkend voor het 'harmonie-model'. Deze behoeft met gezag niet in strijd te zijn; integendeel, gezag dat niet krampachtig wordt uitgeoefend, schuwt de openheid en het overleg niet, maar zal daarin juist vruchtbaar functioneren.

Voor al bij de oudere, al reeds min of meer zelfstandig geworden kinderen is het geboden niet maar gehoorzaamheid 'an sich' te eisen, maar in de open gesprekken, waarin tact en wijsheid zich laten gelden, kunnen ouders en kinderen zo heel veel voor elkaar betekenen.

Wie zou het in deze verhouding vaak niet juist daaraan ontbreken: wijsheid en tact. Maar de Heere wijst ons ook hiertoe de weg naar de troon van Gods genade. Hij wil erom gevraagd zijn en heeft beloofd: 'En indien iemand van u wijsheid ontbreekt, dat hij ze van God begere, Die een iegelijk mildelijk geeft, en niet verwijt; en zij zal hem gegeven worden' (Jak. 1:5).

Er doen zich vaak allerlei conflicten voor, waarin het aan het begrip voor elkaar ontbreekt. Ouders mogen niet vergeten dat hun kinderen in een andere tijd leven, dan waarin zij opgroeiden. Onze kinderen hebben het vaak heel moeilijk om in de chaos van deze tijd de rechte weg te vinden.

Zij hebben begrijpende en meelevende ouders nodig, die met hen willen spreken en met hen en voor hen bidden. Onze kinderen voelen dat zo heel goed aan. Gezag in liefde geoeffend, is ook vol begrip en medeleven. Begrip en medebesef van de eigentijdse zorgen kunnen het gezag zo rijk maken, omdat dan erin een leiding en hulp ervaren wordt.

Dan zullen zeker *lijnen* getrokken worden, die ons ook in de *moderne* tijd een bijbels levenspatroon schetsen: vaste lijnen, die van grote waarde zijn. Onze kinderen hebben aan de vaste leiding behoefte.

Anderzijds moeten kinderen ook niet vergeten dat vele ouders het moeilijk hebben met deze tijd. En onze Heidelberger legt ons het gebod van de Heere uit en wijst op een 'met de gebreken en zwakheid van onze ouders geduld hebben'. Niet allen kunnen met die geweldige veranderingen in de pas blijven.

Van heel groot belang is het gesprek met andere ouders. Dezelfde moeilijkheden doen zich immers elders ook voor. Het kan zo bemoedigend zijn in het contact met anderen te ervaren dat je niet alleen staat. In bijbelkringen en op lidmatencatechisaties mogen de gezinsvragen heus wel aan de orde komen.

De ernstige bezinning op de waarachtige, christelijke levensstijl in onze gezinnen behoort bij 'de praktijk van de godzaligheid'. En die 'praktijk' mag juist in het samenleven van de hele gemeente voorwerp van gesprek en overdenking zijn. Ook in de prediking moet leiding gegeven worden aan het *christelijke* gezinsleven in *deze* tijd. En dat behoeft echt niet alleen maar een 'verstard conservatisme' te betekenen, waarbij in een wettische krampachtigheid verouderde levenspatronen worden opgelegd aan de jongeren van deze tijd. Dat is veelal oorzaak van kortsluiting. En we weten welke onheilen door kortsluiting ontstaan kunnen.

Er is ook nu een leven bij het Woord mogelijk. In zulk een leven wordt een levensovertuiging, die gefundeerd is, overgedragen aan de kinderen, waardoor ze toegerust worden voor het leven in deze tegenwoordige tijd.

DE EREDIENST IN HET GEZIN

Een christelijk gezinsleven bloeit op in een gemeenschappelijk leven rondom het Woord. Reeds eerder heb ik gewezen op de waarde van de 'huiseredienst'. De betekenis van het samen lezen en bespreken van de Heilige Schrift kan daarbij niet overschat worden. Er moet op worden toegezien dat daarvoor ook in gezinsverband tijd en plaats is. De haast, die het moderne leven kenmerkt, bevordert de ontregeling van het gezinsleven. Daarom moet gezocht worden naar een uur, waarop het gezin samen kan zijn rondom de Schrift. Daarin moet ook het gemeenschappelijk gebed plaatsvinden. Een gebed, waarin de noden van elk gezinslid aan de Heere mogen worden voorgelegd; waarin ook de zonden, ook de gezinszonden voor de Heere mogen worden beleden en waarin de vergeving mag gezocht worden.

In deze eredienst heeft vader een bijzondere plaats. Hij behoort profeet te zijn in de lezing en uitlegging van Gods Woord; hij behoort priester te zijn in de aanroeping van Gods Naam.

En voor die taak worden ons allerlei hulpmiddelen aangereikt. Er zijn heel veel goede en eenvoudige boeken, die voor het gebruik in de huisgodsdienst zijn aan te bevelen. Ook mag op de waarde van de in onze kerkboeken aanwezige formuliergebeden gewezen worden. Een eerbiedig gebruik van deze gebeden doet ons gebed niet minder ernstig zijn dan het vrije gebed. Niet allen hebben de gaven om daarin voor te gaan.

HET GEZINSVERBAND

Er zijn in een gezin ook andere verhoudingen, behalve die tussen echtgenoten en ouders en kinderen. We denken vooral aan het samenleven van de broers en zusters in het gezinsverband. Wat kunnen die veel voor elkaar

betekenen, ook in hun onderlinge opvoeding. Natuurlijk doen zich in die verhoudingen ook botsingen voor. Soms als ze nog klein zijn, ook later bij het volwassen worden. Daardoor kan een gezinsverhouding erg geschaad worden; terwijl in een open omgang in een gezin, waarin kinderen ook met elkaar leven, een bijzonder hechte band gesmeed wordt, die voor het gehele verdere leven van betekenis is. De ouders zullen zeker het hunne ertoe moeten bijdragen om die openheid in de samenleving van het gezin te helpen bevorderen.

Wanneer die ontbreekt, ontstaat het probleem van de 'uithuizigheid' met allerlei gevaren daaraan verbonden. Vaak is dat een gevolg van het feit, dat men 'thuis' niet echt 'thuis' is. Men mist het open gesprek; men zoekt dat dan elders. In gezinnen, waarin men een onderlinge geslotenheid aantreft, leeft men langzamerhand als vreemden langs elkaar heen.

Voor een harmonisch gezinsleven, waarin een vertrouwelijke omgang tussen ouders en kinderen plaatsvindt, is de geestelijke openheid van onmiskenbare waarde. Een intiem gesprek over de dingen van de Heere moet zeker niet geschuwd worden, maar gezocht. Onze kinderen zijn er vaak zo dankbaar voor als zij hun persoonlijke vragen en noden met hun ouders kunnen bespreken en als zij een open oor en hart aantreffen. Zulk een omgang zal ook zijn weerslag hebben op de overige verhoudingen in het gezin.

Hoe belangrijk is het rechte gezinsleven voor maatschappij, staat en kerk. De ontwrichting van het gezinsleven leidt tot desintegratie ook in maatschappij en staat.

En vooral moeten we bedenken wat een voorname plaats het gezin heeft met het oog op de gemeente Gods. De Heere verheerlijkt Zijn Naam in de lijn van de geslachten; Zijn kerk wordt uit de gezinnen gebouwd. Het zou voor de kerk alleen maar grote schade betekenen, wanneer in de gezinnen, die in de gemeente zijn, het christelijk leven wordt aangetast. Vooral door de invloed van de moderne media worden krachtige aanvallen erop gedaan. Daarom zal de kerk grote aandacht aan het leven van de gezinnen moeten geven om het te helpen beantwoorden aan haar bestemming.

Voor dit alles is de zegen van de Heere zo onmisbaar. En naar die onmisbaarheid en waarde wordt nu juist gewezen in de psalm, die in het oude huwelijksformulier een vaste plaats verkreeg en waarin we lezen: 'Welgelukzalig is een iegelijk, die de HEERE vreest, die in Zijn wegen wandelt. Want gij zult eten de arbeid uwer handen; welgelukzalig zult gij zijn en het zal u wel gaan' (Psalm 128:1 en 2).

5.3 Gezin en kerk in relatie tot de school

In het formulier van de Heilige Doop lezen we: 'De ouders zullen gehouden zijn hun kinderen in het opwassen hiervan breder te onderwijzen of te doen onderwijzen'. Ook staat er 'laten onderwijzen' overeenkomstig de 'voorzeide leer', waarbij nadrukkelijk op de christelijke school en het onderwijs van de kerk gedoeld wordt. Op dat onderwijs in het gezin, hebben onze reformatoren grote nadruk gelegd.

We halen enige woorden van Luther aan: 'Het recht der ouders over hun kinderen komt van God. Ieder ouder achte zijn kind een kostelijke eeuwige schat, die God hem te bewaren bevolen heeft, opdat hem de duivel, de wereld en het vlees niet ombrengen. Daarom ziet toe, dat gij uw kinderen vóór alles laat onderwijzen in geestelijke dingen, dat gij ze eerst aan God overgeeft en dan aan de aardse zaken. Van ouders is de ware godsdienst van hun huis, hun kinderen recht op te voeden. Geloof mij, het is veel nodiger, dat gij er op let en er zorg voor draagt uw kinderen wèl op te voeden, dan aflaat te verkrijgen, gebeden te doen, vreemde kerken te bezoeken of veel geloften te doen'.

Bij alle gewenste aandacht, die het onderwijs op de scholen krijgt, zou toch nooit mogen voorbij gezien worden aan het droeve feit, dat *de opvoeding in het huisgezin* zo zeer verwaarloosd wordt.

Op de Dordtse Synode van 1618 en 1619 is in de 13e tot 18e sessie (= zitting) als volgt besloten: 'Opdat de christelijke jeugd van hare tedere jaren aan naarstiglijk in de fundamente der ware religie en met ware godzaligheid vervuld mogen worden: in de huizen van de ouders, in de scholen van de schoolmeesters, in de kerken van de predikanten, ouderlingen, voorlezers of ziekenbezoekers'.

En wat dat onderwijs in de huisgezinnen betrof werd uitgesproken: 'Het ambt der ouders is tehuis, hun kinderen en ook het gehele huisgezin hun toebetrouwd, in de beginsels van de christelijke religie op het vlijtigst naar eens ieder begrip te onderwerpen, ernstiglijk en met vlijt tot de vreze Gods en de oprechte godzaligheid te vermanen, tot de oefening van heilige huisgebeden te gewennen, met zich mede te nemen tot het gehoor des Goddelijken Woords, de gehoorde predikatiën, inzonderheid de catechetische, vlijtig met hen te verhalen, enige kapitelen der Heilige Schrift voor te lezen, of ter voorlezing te geven, de uitnemendste plaatsen der Schrift te geven om van buiten te leren en in te prenten en dezelve op een gemeenzame en voor de tedere jonkheid bekwame wijze te verklaren, en hen alzo voor te bereiden voor de catechisatie in de scholen . . . '.

Zo hebben de reformatoren de gemeenten hun plicht voorgehouden bij het opvoeden van hun kinderen. Op deze noodzakelijke gezinsopvoeding is door velen van onze 'oude schrijvers' gewezen.

We zouden te uitvoerig zijn, wanneer we breed zouden gaan citeren uit deze

werken; dat is ook niet de bedoeling. We willen er slechts op wijzen hoe breed en diep onze vaders zich met de opvoeding hebben beziggehouden en hoe sterke nadruk er bij allen ligt op de opvoeding in het gezin.

Maar heeft dan de kerk en de school niet een belangrijke taak? Onmiskenbaar, maar deze kan nooit die in het gezin vervangen. De school en de kerk moeten aansluiten aan en samenwerken met de opvoeding, zoals die in het gezin wordt gegeven. Daar moet een nauwe relatie zijn met de opvoeding, zoals die in het gezin gegeven wordt. Daar moet een nauwe relatie zijn met de school.

De ouders die in de doopbelofte op de vraag of zij 'deze kinderen, als zij tot hun verstand gekomen zijn, waarvan gij vader (moeder) of getuige zijt, in de voorzeide leer naar uw vermogen te onderwijzen of te doen (en te helpen) onderwijzen' met een ja-woord hebben geantwoord, hebben een bijzondere verantwoordelijkheid op zich genomen. Zij zullen in de keuze van de school hun doopbelofte moeten gedenken; zij zullen, indien de gewenste school ontbreekt, alles moeten doen, wat in hun vermogen ligt om zulk een school te helpen oprichten; en zij zullen mede verantwoordelijkheid moeten dragen, dat het onderwijs op de school waar zij hun kinderen zenden, beantwoordt aan de eis van Gods Woord.

Kortom, als ouders zullen zij ook moeten waken voor de werkelijk christelijke, gereformeerde identiteit van het onderwijs. Het werkelijk medeleven met de school, dat zichtbaar wordt in een daadwerkelijk zoeken deze identiteit zichtbaar te doen zijn in leer en leven op onze scholen en in de te betrachten waakzaamheid bij het hele schoolleven.

DE KERK EN HET ONDERWIJS

Vanzelfsprekend heeft de kerk het grote belang van het onderwijs onderkend. De kerk der Reformatie heeft het onderwijs naar de Schriften zoeken te bevorderen.

Enkele uitspraken van onze reformatoren mogen dat bevestigen. In Luthers *Kerkpostille* lezen we in de preek op de eerste zondag na Pasen: 'En om in het vervolg de leer van het Evangelie zuiver op de preekstoel te laten blijven opdat ook onze nakomelingen deze mogen hebben en horen, zo is men niet alleen verplicht de kerkdienaars te verzorgen maar ook met alle vlijt erop uit te zien, dat de scholen van bekwame personen voorzien worden en ook voor hun onderhoud trouw worde gegeven, opdat er mensen mogen opgevoed worden, die niet alleen eenvoudige gewone predikanten zijn, gesticht om de christelijke gemeente in het Woord te onderwijzen, maar ook uitmuntende, geleerde lieden die ook de sekten en verleidende geesten verstoren en wren kunnen. Daarvoor moeten niet alleen vorsten en heren maar ook burgers en boeren gaarne en gewillig helpen en geven'.

De opvattingen van de reformator van Genève zijn in het reeds aangehaalde over de Dordtse Synode te herkennen. Voorts kunnen we verwijzen naar de Heidelbergse Catechismus, Zondag 38. In de uitleg van het vierde gebod wordt gewezen op de noodzakelijke onderhouding van het predikambt en in

een direct verband daarmee ook op de scholen.

Dat dit in de Catechismus gestelde van onze gereformeerde vaders ook werkelijk praktische betekenis had, moge blijken uit de aandacht, die de kerk in ons land aan de scholen besteedde.

Ik citeer uit de Acta of Handelingen van de Provinciale Synode van de kerken in Holland en Zeeland, gehouden binnen Dordrecht, d.d. 16 juni in het jaar 1574.

Let u wel op het jaartal 1574. De toestand van ons land was uitermate donker. Leiden werd belegerd.

Toch wordt op die Synode over de scholen gesproken: 'Dewijl tot de dienst der kerken en politie goede scholen van node zijn en ter kontrainrie kwade scholen grotelijks schaden, zo zullen de ministers (dienaren) van alle classen vooreerst zorg dragen, op welke plaatsen scholen en schoolmeesters behoeven te wezen. Ten andere of de schoolmeesters der plaatsen, daarvan men handelt, voortijds een openbare beloning gegeven zijn. Ten derde zullen zij van de overheid begeren, dat het hun geoorloofd zij een schoolmeester aan te stellen. En dat de overheid bevele, het stipendium te betalen, hetwelk weleer betaald placht te worden.

Ten laatste zullen zij verzoeken, dat de schoolmeesters de belijdenis des geloofs onderschrijven en de discipline zich onderwerpen; ook mede de catechismus en andere dingen (die de jeugd nut zijn) leren. En zo daar enige schoolmeesters waren, die dit niet doen wilden, zo zullen de dienaren de overheid bidden, dat ze afgezet worden. En zo de dienaren van deze voornoemde dingen van hun overheid niet verkrijgen kunnen, zo zullen zij het bij de hoge overheid aanzoeken, en de zaak voortdrijven'.

Dit artikel geeft ons nogal wat te overdenken. In de allereerste plaats wijs ik erop dat hier gesproken wordt dat 'tot de dienst der kerken en politie' goede scholen nodig zijn. We moeten bij het woord politie niet denken aan wat we heden ten dage daaronder verstaan. Hier wordt de *maatschappij* mee bedoeld.

Vervolgens lezen we hier, dat de kerk met de overheid nauw moest samenwerken. Dit is de oude gereformeerde visie op het schoolwezen. 'De overheid draagt zorg voor het gereformeerd onderwijs'. In de Staatkundig Gereformeerde Partij wordt deze oude visie nog altijd onderschreven.

We behoren ongetwijfeld dankbaar te zijn dat we 'eigen scholen' mogen hebben, maar de 'Nationale Gereformeerde School' zouden we nooit uit het oog mogen verliezen. En op deze Nationale Gereformeerde School doelt dit artikel. Al is de verhouding tussen kerk en overheid in onze tijd een heel andere, dat neemt niet weg, dat de kerk haar zorg voor de scholen ook onder deze totaal andere omstandigheden moet blijven behartigen. De naleving van dit artikel wordt nog gecompliceerder, nu de kerk der Reformatie in ons land zo pijnlijk is verscheurd.

Als een derde belangrijke zaak wijzen de vaders van 1574 op *leer en leven* van hen die onderwijs geven en op het noodzakelijke opzicht daarop. De onderwijzers moesten de belijdenis des geloofs onderschrijven en aan de discipline zich onderwerpen; ook wijst men op het inhoudelijke van het

onderwijs: 'ook mede de catechismus en andere dingen (die de jeugd nut zijn) leren'.

Er is duidelijk sprake van opzicht over de *schoolmeesters*, alsook over het *onderwijs*.

De Nationale Synode van Dordrecht van 1578 gaat op de in 1574 genoemde zaken niet zo uitvoerig in, maar spreekt toch van de scholen en het daarop te geven onderwijs. Van de volgende Synoden die in ons land gehouden werden kan hetzelfde gezegd worden. Op elke vergadering komen de zaken van de school aan de orde.

De kerkordening in 1586 in 's-Gravenhage opgesteld, zegt in artikel XIX: 'De kerkeraden zullen alom toezien dat er goede schoolmeesters zijn, die niet alleen de kinderen leren lezen, schrijven, maar ook dezelve in de godzaligheid en in de Catechismus onderwijzen'.

Het is duidelijk dat hier niet slechts bedoeld wordt op wat wij onze *lagere scholen* noemen, maar dat ook het *voortgezet onderwijs* aan de orde komt. Er wordt namelijk gesproken over 'spraken en vrije kunsten'. Daarmee worden de talen bedoeld ('spraken') en met de vrije kunsten de vakken die bij ons o.a. als de wiskundige worden aangeduid.

De grote Nationale Synode van Dordrecht nam dit artikel ongewijzigd over in de Dordtse Kerkordening art. XXI.

Op het examen van de schoolmeester gaf de kerk zelfs acht. Zo lezen we in de 'Particuliere vragen van Middelburg' 1581: 'Alzo in Holland in maart laatstleden een plakkaat van de Staten uitgegeven is, dat de schoolmeesters van de classe geëxamineerd zullen worden, is gevraagd, waarin het examen geschieden zal.

Antwoord: In de zuiverheid des geloofs en de bekwaamheid tot de dienst'.

Ziet u de volgorde!

In de postacta van de Synode van Dordrecht 1618-1619 kwam nog ter sprake: 'De goede orde der scholen, zo hoge, als universiteiten, als mindere of triviale'.

Uit de door Ds. J. Reitsma en Ds. S.D. van Veen uitgegeven *Acta der Provinciale en Particuliere Synoden, gehouden in de Noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572-1620* zou kunnen blijken met hoeveel ernst de kerk de zaken van de scholen heeft behartigd.

Er is nauwelijks een Synode gehouden waar de zaken, die het onderwijs betreffen, niet aan de orde gesteld zijn; in alle gewesten kwamen deze ter sprake. Het is verleidelijk om allerlei citaten u voor te houden van wat men besloten heeft over de inhoud van het onderwijs, de vereisten aan de schoolmeesters te stellen, het toezicht en de naleving van een behoorlijke schoolorde enz. enz.

Het zou u en mij veel stof geven om te overdenken.

Met het bovenstaande moge u duidelijk gemaakt zijn, dat de kerk der Reformatie in haar belijdenisgeschrift (de Catechismus) de zorg voor de scholen als door de Heere geboden, verstond en ook gedurende vele jaren zich heeft beijverd om de reformatie der scholen voor te staan.

Ilclaaas, van het grote doel dat de kerk der Reformatie nastreefde is in de

praktijk zo weinig terechtgekomen. We kennen de geschiedenis. Het verval van de Gereformeerde Kerk in ons land heeft het verval van staat en school in de hand gewerkt. De school zoals we die zouden wensen, een werkelijk nationale, gereformeerde school is ver uit ons gezichtsveld verdwenen. Zij blijve ons ideaal. Echter mogen we met erkentelijkheid opmerken, dat we in ons land wel in de gelegenheid zijn om scholen te stichten; ze gaan van verenigingen, of stichtingen, of kerkeraden uit. De laatste jaren zijn de reformatorische scholen, ook als vrucht van samenwerking, op diverse plaatsen opgericht. Ze maken wat de omvang betreft een grote bloei door. Toch moeten we oproepen tot waakzaamheid, opdat we ons mogen inzetten voor de werkelijk gereformeerde (reformatorische) of liever *christelijke identiteit van onze scholen*. Die identiteit is niet gewaarborgd met een op schrift gestelde grondslag.

Dr. S.D. van Veen schreef in een boek, getiteld *Voor tweehonderd jaren* ook een hoofdstuk over 'Hoger onderwijs op Gereformeerde Grondslag'. In dit hoofdstuk komt ter sprake het onderhoud dat ene Walter van Bergen de Diependaalse scheepstimmerman had met zijn predikant Ds. Wilhelmi. Deze laatste legde er toen al de nadruk op dat de ondertekening der kerkelijke formulieren nooit de afval verhindert en dat wie zich alleen onder de leiding van de formulieren stelt, bedrogen uitkomt.

Ds. Wilhelmi ging als volgt verder: 'Alleen de Geest leidt ons in de waarheid. En dat onderwijs moet gebonden zijn aan het Woord van God. Weet ge waar het mijns inziens op aankomt? Op het hebben van waarlijk gereformeerde, dat wil zeggen, bekeerde leraars en studenten. Als wij die niet hebben, kunnen wij van de gereformeerde grondslag weinig heil verwachten. Een gereformeerde grondslag geeft volstrekt geen waarborg voor een gereformeerd gebouw, integendeel, doet vaak dienst om veel ongereformeerds te bedekken. De enige weg tot bekering van ons volk, onze leraren, onze studenten, ons onderwijs, zie ik dan ook in de bekering van het gezin. Daarop dient gewerkt. Voedt de kinderen op in de lering en vermaning des Heeren, voedt hen op met Gods Woord, leer hen hun doop verstaan, geef hun in uzelve het voorbeeld van een onbestraffelijke wandel naar de waarheid Gods. Dan hebt ge een grondslag waarop ge voort kunt bouwen als de Heere Zijn zegen geeft ...'

Wij weten dat Dr. Van Veen met zijn beschrijving zich in feite keerde tegen het streven van Dr. A. Kuiper bij de stichting van de Vrije Universiteit. Hij was daar wars van. Helaas heeft de geschiedenis van die Universiteit Dr. Van Veen in het gelijk gesteld. Hoe degelijk eens de grondslag van de Vereniging was die deze 'calvinistische' universiteit oprichtte, hoe droevig is na zoveel jaren het beeld, dat dit bolwerk tegen het modernisme nu vertoont. Al willen we ons niet op Dr. Van Veen beroepen, wel is het waar, wat hij schreef: 'De enige weg tot bekering van ons volk, van onze professoren, onze studenten, ons onderwijs, zie ik dan ook in de bekering van het huisgezin. Daarop dient gewerkt te worden. Het huisgezin is de kweekschool voor het leven'.

Dat wil niet zeggen, dat we geen scholen met een goede gereformeerde

grondslag zouden mogen of behoren op te richten. Maar laten we niet denken, dat de ondertekende grondslag ons een garantie biedt voor de werkelijke gereformeerde identiteit van het onderwijs. Als de praktijk van het waarachtige leven der genade in het persoonlijke en huiselijke leven gaat ontbreken, zal dat doorwerken in de scholen, ten spijt van ondertekende grondslagen. Laat de Vrije Universiteit daarin maar een baken in zee zijn. Het verval van gezin en kerk brengt het verval van de school met zich mee. De ontzaglijke afval van onze tijd spreekt zo duidelijk.

Wanneer we het een en ander samenvatten over 'Gezin en kerk in relatie tot de school' worden we gedwongen tot een ernstige bezinning op onze verantwoordelijkheid, met name op de christelijke identiteit van onze scholen. Een identiteit, die wel in de grondslag moet omschreven worden, maar die alleen in een leven in de vreze Gods zichtbaar worden kan. Daartoe is de Geest des Heeren nodig als de Geest der waarachtige bekering, opdat er voortgaande reformatie in gezin en kerk plaats hebbe en als een vrucht daarvan ook onze scholen waarlijk christelijke scholen mogen zijn, waar de leer des Heeren naar de regel van Gods Woord en de bevinding der heiligen geleerd en beoefend worde.

Waar de Geest des Heeren werkzaam is, zal ook een ijverig zich inzetten voor deze identiteit niet ontbreken. Het een sluit het ander niet uit. Daarom mogen we ook u allen, schoolbesturen, kerkeraden en onderwijsgeveden opwekken zich van de noodzaak van de bepleite waakzaamheid bewust te zijn, de gevaren, die onze christelijke scholen bedreigen te onderkennen ook middels de schoolbegeleiding en in afhankelijkheid des Heeren de mogelijkheden uit te buiten, en de aangereikte middelen ter hand te nemen om voor het onderwijs naar de Schriften ons in te zetten. Zegene de Heere alle daartoe ondernomen pogingen.

6 HET GETUIGENIS IN DE KERK DER REFORMATIE

'De kerkhistorie is een vakonderdeel van de theologische wetenschap, waarvan de beoefening niet slechts voor de liefhebbers ervan veel persoonlijk genoegen verschaft, maar voor de kerk in haar hedendaagse situatie van de allergrootste waarde moet geacht worden. In de geschiedenis van de kerk wordt op een zeer concrete wijze voor ons zichtbaar gemaakt het Woord van Christus in Johannes 16:13: 'Maar wanneer Die zal gekomen zijn namelijk de Geest der Waarheid, Hij zal u in al de waarheid leiden'. Deze leiding des Geestes is aan de kerk toegezegd en geschonken; in de worsteling der eeuwen, waarin de waarheid Gods over de leugen telkens triomferen mag, maakt de Heere voor onze ogen zichtbaar de wonderlijke trouw des Geestes in deze triomf der waarheid.

Daarom gaat van de beoefening van de kerkgeschiedenis ook een grote *bemoediging* uit; we zien immers hoe de vorst der duisternis nederlaag op nederlaag lijdt, al schijnt deze ook grote overwinningen beschoren. Zeker is de macht van de duivel groot, maar de Koning heerst aan de rechterhand Gods.

De kerkgeschiedenis is echter ook *waarschuwend*. Ze laat ons toch zien welke gevaren de kerk bedreigd hebben en nog steeds bedreigen. Tot versterking van haar apologetische weerbaarheid in het heden is een intensieve kennisname van de dwalingen uit het verleden noodzakelijk. De hedendaagse, de moderne dwalingen zijn zo modern niet, dat ze in de bijna 2000 jaar omvattende geschiedenis van de christelijke kerk niet zijn aan te treffen. Wat men nu modern noemt, aangepast aan het denken en gevoelen van onze eeuw, kunt ge in de oude christelijke kerk aantreffen; in de eeuw van de Reformatie worden gedachten uitgesproken, die nu letterlijk nagesproken worden (...).

Ook is de ernstige bestudering van de historie van Gods kerk van grote waarde in verband met de *inspirerende* invloed, die uit kan gaan van de intensieve kennisname van mannen en vrouwen, die in het leven van de gemeente tot zegen zijn geweest'.

Dit zich vanuit het verleden laten bemoedigen, waarschuwen en inspireren, zoals mijn vader de beweegredenen voor zijn kerkhistorische arbeid onder woorden bracht, is temeer nu van waarde, waar allerwegen getracht wordt de samenleving te 'zuiveren' van wat nog slechts de restanten mogen heten van een voorheen gekerstende cultuur. Het proces van secularisatie is bijkans voltooid. Was de kerk voorheen als een baken in de zee, nu dreigt ze te verzinken in een woelige wereld, waarin de autonome mens zichzelf de wetten stelt, en de kerk nog slechts geduld wordt als een stukje folklore uit voorbije dagen.

Doch ook in de branding van deze tijd ziet de kerk zich geconfronteerd met haar roeping draagster van het licht te zijn: 'Laat uw licht also schijnen voor de mensen dat zij uw goede werken mogen zien en uwe Vader, Die in de hemelen is verheerlijken' (Matth. 5:16). Daar gaat een wervende kracht vanuit, ook in een tijd van geestelijke verwarring en ontwrichting.

Een zich oriënteren op de historische lijn en wat ons uit het verleden is overgeleverd kan juist nu van grote betekenis zijn, zowel voor het eigen kerkgenootschap als ook in het kader van de Gereformeerde Gezindte. Hoe hebben de voorgelachten de 'praxis pietatis', de praktijk van de godzaligheid, beoefend en beleefd? En welke op Gods Woord gegronde antwoorden hebben zij gemeend te moeten geven op de knellende vragen van hun eigen tijd?

Ook mijn vader heeft zich in zijn ambtelijk leven voortdurend rekenschap gegeven van de richting, die met name de gereformeerde vaders in hun geschriften voor de verschillende levensterreinen hebben aangegeven. Veel van wat hij geschreven en gesproken heeft geeft daar blijk van. Ook in zijn meer wetenschappelijke publikaties wordt de door hem herhaaldelijk naar voren gebrachte visie, dat er bij onze vaders in kerkelijk, maatschappelijk en politiek opzicht nog zoveel te leren valt, onderschreven.

Overigens geldt dit in het bijzonder voor een man als Godefridus Udemans, waar deze in de voor u liggende studies naar voren komt als een man, 'die de lamp van het Woord laat schijnen over vele levensterreinen en de weg aanwijst, waarin tot behoudenis van de ziel de enkeling gaan zal, en waarin tot behoudenis van volk en maatschappij het gehele leven zich bewegen zal'. Het 'Deo vivere', het Gode leven, moet persoonlijk maar ook over de volle breedte van het maatschappelijke leven tot uiting komen. Zoekend naar het evenwicht tussen het wel in de wereld maar niet van de wereld zijn, kunnen we ons toetsen aan de opstelling van deze 'oude schrijver', bij wie mijn vader immers een 'treffende harmonie tussen het tijdelijke en het eeuwige constateert, welke hem de eenheid van het leven doet vasthouden: geen "horizontalistisch" opgaan in het "hier en nu", in de geschapenheid, waardoor de "meditatio futurae vitae" zou worden veronachtzaamd; ook geen dweepzieke afwendings van het aardse leven, welke slechts oog voor het "vertikale" meent te hebben'.

Godefridus Udemans had de bijzondere voorliefde van mijn vader. Zelf op allerlei terreinen werkzaam wist hij zich verbonden met deze Nadere Reformator, over wie hij eens een proefschrift hoopte te schrijven. Het was zijn wens dat in zijn arbeid dezelfde evenwichtigheid zou worden gevonden, die hij bij Udemans had aangetroffen. In leer en leven iets uitstralen van de oproep 'Neem de wacht des Heeren waar', wat deze en andere 'voorgangers' de eeuwen door hebben gedaan en waartoe de voorgangers ook nu, in een ontkerstende wereld, moeten opwekken.

D. Vergunst

N.B. Voor een beter begrip van het geheel zijn vertalingen van niet-Nederlandse citaten in de teksten van de artikelen ingevoegd.

6.1. Godefridus Cornelisz. Udemans en zijn 't Geestelyck Roer van 't Coopmans Schip

INLEIDING

'Reformatie der Kerk blijft nooit tot een hernieuwde bezinning op haar belijdenis beperkt. De Kerk wordt altijd dynamisch gestuurd om haar belijdenis in het persoonlijke leven harer enkelingen en in het algemeene volksleven verwerkelijkt te zien'¹. Met deze karakterisering van de 'Nadere Reformatie' duidt M.J. de Vrijer in zijn werk over *Schortinghuis en zijn analogieën* het typische streven van een geestelijke beweging aan, welke omstreeks en na de Synode van Dordrecht diepe sporen trekt in de geschiedenis van de Kerk der Hervorming in Nederland.

Dat op genoemde Synode de aandacht voor het geestelijk leven van de enkeling niet verloren ging, daar zal o.a. de aanwezigheid van mannen als Voetius en Amesius toe bijgedragen hebben, daar bij hen dit persoonlijke leven zulk een bijzondere plaats innam².

Toch wordt de 'verwerkelijking van de belijdenis in het algemene volksleven' op deze Synode niet veronachtzaamd, zoals uit de inhoud van het 'request', dat op 30 mei 1619 aan de Staten-Generaal als een 'Libellus Supplex' wordt aangeboden, zo duidelijk blijkt³.

De beweging, die zo grote nadruk op het 'Gode leven' legt, vindt in Godefridus Cornelisz. Udemans een zeer krachtige woordvoerder. In een lange reeks van geschriften, die hij gedurende een bijna 50-jarige bediening van het ambt van predikant het licht deed zien, heeft hij op bekwame wijze, zowel voor het geestelijke leven van de enkeling, in een nauwgezette beoefening van de 'praktijk der godzaligheid', als voor een reformatie van het 'algemene volksleven' gepleit.

Het door hem in 1638 uitgegeven boek *'t Geestelyck Roer van 't Coopmans Schip* is een werk, waarin voor die 'nadere reformatie' op besliste en indringende wijze geijverd wordt.

Dit werk te onderzoeken in het licht van het gehele streven van de beweging, die bij voorkeur⁴ met 'Nadere Reformatie' moet worden aangeduid, is het doel van deze studie. We willen pogen de eigen plaats, die Udemans, ook en juist door dit boek, in deze beweging inneemt, te belichten.

Om de verhouding van Udemans tot de Nadere Reformatie te kunnen bepalen, is het allereerst noodzakelijk rekenschap te geven van wat als het kenmerkende van de Nadere Reformatie moet worden aangemerkt. Aan de hand daarvan zal dan kunnen worden nagegaan in hoeverre Udemans in zijn *'t Geestelyck Roer van 't Coopmans Schip* zich betoont een woordvoerder van deze beweging te zijn en in hoeverre hij daarin een eigen plaats inneemt en/of zich onderscheidt van andere bekende pleitbezorgers van de zaken, die de Nadere Reformators zo na aan het hart liggen.

Heppe, die in zijn *Geschichte des Pietismus und der Mystik in der reformirten Kirche* [Geschiedenis van het Piëtisme en de mystiek in de gereformeerde kerk] zo nadrukkelijk en terecht mystiek van piëtisme (welk woord door hem gebruikt wordt voor de beweging, die hier met Nadere Reformatie aangeduid wordt) onderscheidt, definieert het laatste als 'das Streben nach Vervollständigung der Kirchenreformation des sechzehnten Jahrhunderts als einer blossen Reform der Lehre durch Erweckung der pietas oder durch eine Reform des Lebens'⁵.

[Het streven naar voltooiing van de reformatie der kerk van de zestiende eeuw, als zijnde een hervorming alleen van de leer, door opwekking van de vroomheid of door een hervorming van het leven.]

Deze definitie bevat ongetwijfeld veel waarheid. Inderdaad waren er onder hen, die de Nadere Reformatie voorstonden, die de Reformatie van de 16e eeuw als 'eine blossen Reform der Lehre' [slechts een hervorming van de leer] gezien hebben. Zo onder hen ongetwijfeld wel, Van Lodenstein in zijn *Beschouwinge van Zion*, die in de eerste samenspraak van dat werk handelt over: 'Van het on-Christen wesen in 't gemeen, ende van eeniger Mis- of Wan-bestellinge der Reformatie in 't bijzonder'⁶. Duidelijk wordt daarin gesteld dat de Reformatie zelf zou tekort geschoten zijn, omdat deze slechts tot een herstel van de leer leidde.

Op zichzelf is deze klacht ten aanzien van de Reformatie niet gerechtvaardigd. In zijn uitvoerige beschrijving van het leven in Genève⁷ doet A.A. van Schelven ons iets anders zien over de kracht van het calvinistisch beginsel tot reformatie van het leven dan de uitspraak van Van Lodenstein zou doen vermoeden; ten aanzien van Frankrijk, Engeland, Schotland en andere landen toont Van Schelven evenzeer aan, dat de Reformatie maar niet 'eine blossen Reform der Lehre' was⁷.

Heppe legt een duidelijk verband tussen de Nederlandse 'Nadere Reformatie' en het in Engeland voorkomende Puritanisme⁸; een analogie tussen beide bewegingen is onmiskenbaar⁹, een wederzijdse beïnvloeding valt niet te loochenen¹⁰, maar een directe afhankelijkheid van de Nederlandse beweging van het Engelse Puritanisme moet worden afgewezen. Goeters gaat uitvoerig in op de verhouding van het Puritanisme tot het Nederlandse Calvinisme¹¹, zijn onderzoek leidt tot de conclusie dat er wel van 'eine verwandte Strömung'¹⁰ [verwante stroming] sprake is, maar dat het te ver voert om van

afhankelijkheid te spreken. Het is nodig dat men het eigen karakter van deze Nederlandse geestesstroming onderkent en tevens rekent met het feit, dat reeds vanouds in Nederland invloeden van een op het innerlijke leven sterk gerichte godsdienstige stroming bestonden.

De Broederschap des Gemenen Levens met mannen als Geert Groote, Wessel Gansfort, Thomas à Kempis, kortom geheel de geestesrichting uit de 14e eeuw, die met 'Moderne Devotie' aangeduid wordt, vertoont trekken, die met de 'Nadere Reformatie' overeenkomen¹².

Daarenboven wordt parallel aan de 'Nadere Reformatie' ook een buitenkerkelijke geestelijke stroming aangetroffen, welke een 'innig leven' voorstond en bovendien naar 'een algemeene reformatie van Kerk en Christenheid, naar een zedelijke hervorming der maatschappij in gehoorzaamheid aan de wet van Christus'¹³ streefde, nl. die van de z.g. Rijnsburgers.

Toch zal het onderzoek van de vraag niet veronachtzaamd moeten worden of niet zowel in Engeland als in Nederland vanuit de tijd van de Reformatie zelf invloeden uitgeoefend zijn op het ontstaan van de analoge bewegingen in Engeland en Nederland.

Dan verdient bijzondere opmerkzaamheid de reformator van Straatsburg, Martin Bucer, die volgens Wendel ook zo betekenisvol geweest is voor de ontwikkeling van Calvijn¹⁴.

Door August Lang is op de betekenis van deze reformator gewezen in zijn werk *Puritanismus und Pietismus* [Puritanisme en Piëtisme]. Het eerste hoofdstuk van dat werk is getiteld 'Bucer und das Puritanismus'. Lang noemt Bucer 'der Pietist unter den Reformatoren' [de piëtist onder de reformators], en gaat uitvoerig in op de punten, waarop Bucer sterke nadruk heeft gelegd en die in de puriteinse beweging een grote rol hebben gespeeld, o.a. de ijver voor de zuivere viering van de dag des Heeren, de aard van de gemeenschap met Christus, die in de liefde tot de naaste zich openbaart, e.d. Naar het oordeel van Lang is er in de laatste levenstijd van Bucer een duidelijk onderscheid tussen hem en Calvijn waar te nemen, o.a. daarin dat de ware leden van het lichaam van Christus zich aan de vruchten doen kennen en dat men dan ook degenen, die tot het Avondmaal zullen worden toegelaten zó lang zal onderwijzen, totdat hun wedergeboorte ook in de wandel blijkt¹⁵. In deze en dergelijke uitspraken ziet Lang dan duidelijk aanwijzingen, dat Bucer 'zaad zaaide, dat in het Puritanisme opkwam'¹⁶.

In zijn *Studium Pietatis* [studie van de vroomheid] schrijft K. Koch over Bucers opvatting over de Kerk: 'Die Kirche als die Gemeinschaft des Wortes, der Sakramente und der Seelsorge wird als solche kenntlich an dem Leben ihrer Glieder, das mit diesen Erkennungszeichen übereinstimmt. Die Lehre und die Zucht sind die Erziehungsmittel, durch die die Gemeinde ihre Glieder zur "emendatio vitae" anleitet, damit diese ein christliches Leben führen, das allein das "bene beateque vivere" ist. Es musz sichtbar in Erscheinung treten und ist ein "proprium signum" für die Kirche. Wie der einzelne Christ sich als Glaubender oder Büszender durch das "testimonium vitae" auszuweisen hat, so erweist sich die Kirche öffentlich als die wahre, heilige Kirche an ihren Früchten, in dem Wandel, in der pietas ihrer

[De kerk als gemeenschap van het Woord, van de sacramenten en het pastoraat wordt als zodanig herkenbaar aan het leven van haar leden dat met deze herkenningstekens overeenstemt. De leer en de tucht zijn de opvoedingsmiddelen waardoor de gemeente haar leden levensverbetering leert, opdat zij een christelijk leven leiden, dat alleen het goede en gelukzalige leven is. Het moet zichtbaar openbaar komen en is een eigen kenmerk voor de kerk. Zoals de individuele christen zich als gelovige of bekeerde door het getuigenis des levens moet openbaren, zo bewijst de kerk publiekelijk de ware, heilige kerk te zijn aan de vruchten, in de wandel, in de vroomheid van haar leden.]

In Bucers beschouwingen speelt het 'testimonium vitae' [getuigenis van het leven] in het persoonlijke leven van de enkeling een grote rol. En welke betekenis Bucer in verband met de vraag naar de oorsprong van Puritanisme en Nadere Reformatie dan ook behoort te hebben spreekt duidelijk uit de inleiding van het genoemde boek van K. Koch. Hij schrijft: 'In seiner Übersicht über die Martin-Bucer-Forschung schreibt Stupperich: "Aber auch die ethischen Probleme in seiner Beleuchtung sind nicht unbeachtet geblieben. Da Butzer die Darstellung des christlichen Lebens so stark betont hat, musste auch diesem Gedanken in seiner Gesamtauffassung nachgegangen werden. Ellwein hat es nur beiläufig tun können. Hier muss noch einmal gründlich eingesetzt werden". Die bisherige Forschung hat den ethischen Charakter der Theologie Bucers herausgestellt. Lang sieht die Bedeutung der bucerischen Theologie in einem "kräftigen Antrieb zur sittlichen Bethätigung des neuen Lebens auf allen Gebieten der Heiligung", während H.E. Weber das Zeugnis Bucers als eine "christozentrische ethische Geistesmystik" bezeichnet. Die Theologie ist für den Straszburger Reformator vornehmlich Ethik, denn er formuliert das Thema der Theologie folgendermaßen: "Nam et sacra doctrina proprie moralis est, ars nimirum recte et ordine vivendi". Die Wendung seiner Theologie zur Ethik wird verständlich durch einen Überblick über seinen Werdegang'¹⁸.

[In zijn overzicht van het wetenschappelijk onderzoek naar Martin Bucer schrijft Stupperich: 'Maar ook de ethische problemen in zijn beschouwingen zijn niet zonder aandacht gebleven. Omdat Bucer de behandeling van het christelijk leven zo sterk benadrukt heeft, moest ook deze gedachte in het geheel van zijn opvattingen onderzocht worden. Ellwein heeft het slechts terloops kunnen doen. Hier moet de draad nog eens fundamenteel worden opgenomen.' Het wetenschappelijk onderzoek heeft tot nu toe het ethisch karakter van de theologie van Bucer aangetoond. Lang ziet de betekenis van de theologie van Bucer als een krachtige aandring tot een zedelijk in de praktijk brengen van het nieuwe leven op alle terreinen van de heiligmaking, terwijl H.E. Weber het getuigenis van Bucer als een "christocentrische, ethische geestemystiek" aanduidt. De theologie is voor de Reformator van Straatsburg vooral ethiek, want hij formuleert het object van de theologie als volgt: "want ook de heilige leer is naar zijn aard zedenkundig; immers, het is de kunst om juist en ordelijk te leven."

De wending in zijn theologie naar de ethiek wordt duidelijk, wanneer men zijn ontwikkelingsgang overziet'.]

In de Nadere Reformatie is ongetwijfeld ook deze 'Wendung der Theologie zur Ethik' [wending van de theologie naar de ethiek] waar te nemen.

In de definitie, die Bucer van de theologie geeft, treft ons het: 'ars nimirum recte et ordine vivendi' [de kunst om goed en ordelijk te leven]. Deze nadruk op het leven vinden we nu ook in de omschrijving van de theologie door W. Perkins die door Lang, in aansluiting aan Heppe, 'der Vater des Pietismus' [de vader van het piëtisme] genoemd is¹⁹. In het eerste hoofdstuk van *A Golden Chaine or the description of theologie* schrijft hij: 'The body of scripture is a doctrine sufficient to live well. It comprehendeth many holy sciences, whereof one is principall, others are handmaids or retainers. The principall science is Theologie. Theologie, is the science of living blessedly for ever. Blessed life ariseth from the knowledge of God. John 17 : 3; Isa. 53 : 11, and therefore it ariseth likewise from the knowledge of our selves, because we know God by looking into ourselves'²⁰.

[In het eerste hoofdstuk van *Een gouden ketting of de beschrijving van de theologie* schrijft hij: 'Het geheel van de Schrift is een leer die genoegzaam is om goed te leven. Het bevat vele heilige wetenschappen, waarvan één de voornaamste is; de andere zijn de dienstmaagden of de vazallen. De voornaamste wetenschap is de theologie. Theologie is de wetenschap om voor eeuwig gelukkig te leven. Het gelukzalige leven komt voort vanuit de kennis van God, Joh. 17 : 3, Jes. 53 : 11, en daarom komt het gelijkerwijs voort vanuit de kennis van onszelf, omdat we God kennen door in onszelf te schouwen.]

Alhoewel de invloed van Ramus naar het oordeel van S. van der Linde²¹ in deze definitie niet moet worden voorbijgezien, kan toch ook de invloed van Bucer, die evenals Perkins aan de universiteit van Cambridge colleges gaf, in dezen niet onopgemerkt blijven. Cambridge was het brandpunt van het Puritanisme²¹ en daar Bucer voor het ontstaan van de puriteinse beweging van betekenis is geweest, moet men aannemen, dat zijn theologie er invloed uitgeoefend heeft, alhoewel Lang zegt dat 'eine direkte persönliche Beziehung' [een directe persoonlijke relatie] van Perkins met Bucer niet kan worden aangetoond²².

Het bekende werk van M. Bucer *De Regno Christi* [Over de regering van Christus] is ook door Udemans gekend en gebruikt, blijkens de vele malen, dat het door hem aangehaald wordt. Daarenboven schrijft hij in 't *Geestelyck Roer* over hem: 'Daar hoort ghy, met wat een ernst, yver, en kracht van redenen, dat desen waerdighen man Godts, die een van onse voornaemste reformateurs inde voorgaende eeuwe geweest is, aandriefft de onderhoudinghe van het vierde ghebodt, als een bysonder noodigh middel om de ware Religie, ende de rechte Godtsaligheyt den mensche in te planten'²³. In dat zelfde verband schrijft Udemans, nadat hij het loffelijk getuigenis van Calvijn uit brieven aan Viret en Farel aangehaald heeft: 'Dit boeck heeft hy apparentlyck geschreven anno 1550 ende is naar syn doot uytgegaen anno 1557. Soo dat het nu omtrent 87-jaren oudt is, het welcke ick daerom acn-

wyse, om dat sommighe meynen, dat het maer ene nieuwe vysicheyt en is van eenighe puriteynen, dat men soo seer aendringt op de onderhoudinghe van het vierde ghebodt, daer het nochtans een ghebodt Godts is inde Wet der Zede sonder welcx onderhoudinghe, dat het rycke Christi, de ware Religie ende de rechte Godtsaligheyt, noyt ter dege en kan gevoordert worden²⁴.

Uit dit citaat blijkt dat Udemans reeds in zijn tijd een afhankelijk zijn in zijn opvattingen van de Puriteinen afwees en zich beriep op M. Bucer, die hij 'een van onse voornaemste reformateurs' noemt. De opvattingen van Bucer hebben op Udemans in elk geval een stempel gedrukt, zodat kan opgemerkt worden, dat zowel het Puritanisme in Engeland als de Nadere Reformatie hier duidelijke sporen van de 'piëtist onder de Reformatoren' vertoont en er dus van een gemeenschappelijk ondergane invloed kan gesproken worden. Enige aandacht moet hier ook gewijd worden aan W. Amesius. Reuter noemt hem 'der führende Theologe des erwachenden reformierten Pietismus' [de leidende theoloog van het ontwakende gereformeerde piëtisme]. Meteen in het begin van zijn *Medulla* heeft Amesius de theologie omschreven: 'Theologia est doctrina deo vivendi'²⁵ [De theologie is de leer om voor God te leven]. Reuter legt hier verband met Ramus, die ook van de theologie wist als van de 'doctrina bene vivendi' [De leer om goed te leven]. De uitgeoefende invloed van Perkins op zijn leerling Amesius laat zich hier niet miskennen. En voor Amesius is 'het leven voor God' voorwerp van zijn theologie, zodat Reuter spreekt van 'das empirische Prinzip der Theologie'²⁵ [het praktische principe van de theologie].

Wanneer van deze geestelijke beweging enige typerende trekken moeten worden gegeven mag niet vergeten worden, dat er in deze beweging ook zelf een ontwikkeling plaats vond. Er is sprake van verschillende fasen, waarin nogal sterke onderlinge verschillen waar te nemen zijn. Geeft de eerste fase een profetisch getuigen te horen tegen de zonden van het gehele volk en is deze vol van een heilige ijver om tot de praktijk van de godzaligheid te brengen, in een latere fase verzandt de beweging in een sterke 'verinnerlijking' van het geestelijke leven en worden de 'mystieke' klanken dieper.

In die eerste fase ontbreekt, wat Prof. Van der Linde noemt de 'mystieke' gloed niet, maar 'ze staat met beide voeten binnen de kerk, de politiek en zelfs de economie van hun dagen (Udemans) en willen de praktijk der godzaligheid in dat kader zien functioneren'²⁶.

Het gaat de Nadere Reformatie om het Gode-leven van enkeling en samenleving.

Er is geen gebied in het persoonlijke, huiselijke, kerkelijke, maatschappelijke en staatkundige leven, dat buiten het gezichtsveld van de profeten Gods valt, want zo, Gods profeten, hebben zich de mannen van de Nadere Reformatie gevoeld. Ze roepen op tot een gehoorzaamheid en onderwerping aan het Woord Gods; ze doen dit met heilige ernst; bestraffend, dreigend, ook helend, troostend, zoekende de behoudenis van de enkeling, van het gehele volk, ja in hun zendingsijver van de gehele wereld en dat 'ad maiorem gloriam Dei' [tot meerdere eer van God], want van de ijver voor die eer Gods zijn ze vervuld. Daarom laten zij de lamp van het Woord schijnen over de

vele levensterreinen en wijzen de weg aan, waarin tot behoudenis van de ziel de enkeling gaan zal, en waarin tot behoudenis van volk en maatschappij het gehele leven zich bewegen zal.

Naar deze typering van het streven van de Nadere Reformatie in haar aanvang wordt nu ook Udemans 't *Geestelyck Roer van 't Coopmans Schip* beoordeeld, om zo vast te stellen of ook door dit werk Udemans terecht tot de Nadere Reformatie gerekend wordt en in hoeverre hij hier een eigen geluid laat horen.

II. G.C. UDEMANS - PERSOON EN WERK

Godefridus Cornelisz. Udemans werd in 1581 of 1582 geboren in Bergen op Zoom. Zijn geslacht stamde waarschijnlijk uit Schouwen.

Van zijn vader schrijft hij zelf in de voorrede op het door hem vertaalde werk van Jean Taffin (*niet* de oude Taffin!) *Een clare wtlegginghe vanden Apocalypsis*. De opdracht van deze vertaling is gericht aan de burgermeesters, schepenen, rent-meesters en raad van Bergen-op-Zoom. Hij besluit deze voorrede aldus: 'Mijne Heeren desen sluytende sal Godt bidden dat hy mijne vaderlijke stad ende sijne Ghemeynte, die mijnen saligen vader (door Godts genade) op desen berch heeft helpen planten, wil bewaren voor de Tyrannie ende Afgoderie van den Antichrist, ende dat hy U.E.F. daer toe wil verleenen een lange ende salighe regheeringe Amen'²⁷.

Hieruit blijkt duidelijk dat hij een godvrezende vader heeft gehad, die voor de openbaring van de kerk der Reformatie in Bergen-op-Zoom betekenis gehad heeft.

Ds. Marcus Zuernus heeft op de jonge Udemans krachtige invloed uitgeoefend en aan hem is hij dan ook zo nauw verbonden, dat hij hem in de opdracht van een klaagdicht over de dood van Marnix van St.-Aldegonde noemt 'mijne herten deel'²⁸.

Nog zeer jong mocht Udemans reeds tot het predikambt komen. Op de vergadering van de classis Tholen-Bergen-op-Zoom, gehouden op 19 April 1599 in St. Maartensdijk zijn 'met behaghen der broeders aangehoort de propositen van Godefrido Cornelisz proponent van Bergen op ten Zoom ende hebben de broeders God gedanct van den gaven denselven mede ghe-deylt'²⁹.

De eerste gemeente, die hij diende, was die van Haamstede, waar hij op 12 December 1599 zijn intrede deed. Aanvankelijk schijnen er bezwaren geweest te zijn tegen de jeugdige leeftijd, maar toen in 1602 de zoveel grotere gemeente van Zierikzee de toen 21-jarige predikant van Haamstede beriep moesten de Staten van Zeeland er aan te pas komen om het vertrek van Udemans in 1604 te doen plaats vinden. In Zierikzee nu heeft hij gewerkt tot aan zijn dood in 1649.

Zierikzee, na Middelburg de tweede stad van Zeeland, maakte in de tijd, waarin Udemans daar woonde, een bijzondere bloeiperiode mee, doordat visserij en koopvaardij grote welvaart in de stad brachten³⁰. Het was ook de stad, vanwaar het geslacht Teellinck kwam, dat voor de Nadere Reformatie in Zeeland zo grote betekenis gehad heeft. Het feit, dat Willem Teellinck in Haamstede Udemans als predikant opvolgde, duidt ook wel de geestelijke verwantschap aan.

De nog jeugdige Udemans, voor wiens gaven de broeders op de classisvergadering van St. Maartensdijk God gedankt hebben, heeft deze gaven niet ongebruikt gelaten, maar op deze verscheidene wijze tot het nut van Gods Kerk aangelegd.

Naast het schrijven van een lange rij van geschriften, waaronder enkele zeer uitvoerige, heeft hij intensief deelgenomen aan de strijd, waarin de kerk van zijn tijd zich gewikkeld zag.

In de conflicten met de Remonstranten speelde hij een rol van betekenis³¹ waaruit zijn zeer praktische instelling en krachtige deelname aan het kerkelijk leven van zijn tijd blijkt.

De Doopsgezinden, die talrijk in Zeeland waren, vonden in hem een krachtige bestrijder.

In 1609 nam hij deel aan een dispuut dat de calvinistische predikanten in Zierikzee met de doopsgezinde voorgangers over de menswording van de Heere Jezus hielden. Udemans gaf van dit dispuut in 1610 *Corte Notulen* uit.

Volop staat hij dan ook in het kerkelijke, staatkundige en maatschappelijke leven van zijn tijd.

In de verschillende van zijn hand verschenen geschriften betoont hij een uitermate gelukkige verbinding van praktische levenszin en beoefening der godzaligheid.

Alvorens 't *Geestelyck Roer van 't Coopmans Schip* nader te onderzoeken zal enige aandacht gegeven worden aan enkele van zijn andere werken, opdat het beeld van Udemans niet eenzijdig aan de hand van één boek getekend worde.

Meertens somt een reeks van vijftien werken en werkjes op, die door Udemans zelf geschreven zijn, terwijl daarnaast nog enige werken van anderen door hem vertaald zijn²⁸.

Sommige boeken hebben betrekking op de strijd met de Doopsgezinden, van wie Udemans in woord en geschrift een geduchte bestrijder was. Zo de reeds genoemde *Corte Notulen*, die het dispuut, in 1609 in Zierikzee gehouden, verslaan. Tien jaar na de verschijning van dit geschrift gaf hij opnieuw een tegen de Doopsgezinden gericht werk uit, nl. de in 1620 verschenen *Noodighe Verbeteringhe*, waarin 'schriftmatige aanmerckingen' op een boekje van François de Knuyt *Eene corte bekentnisse des geloofs*.

In 1627 neemt hij opnieuw de pen tegen de volgelingen van Menno Simons op. Dan verschijnt *Vrede Jeruzalems*, waarin Udemans de in 1625 overleden Herman Faukeel verdedigt tegen de aanvallen van een Hoornse arts, tevens leraar bij de Waterlandse Doopsgezinden, Anthony Jacobsz. De

strijd met de Doopsgezinden komt ook in zijn andere werken ter sprake, maar de nu genoemde zijn geheel aan deze strijd gewijd.

Naast deze strijdgeschriften zijn er de aan de opbouw van de gemeente Gods gewijde werken.

Het eerste door Udemans uitgegeven werkje is in 1608 in Dordrecht verschenen onder de titel *Christelycke bedenckingen, die een geloovige ziele dagelycx behoort te betrachten, gestelt op elcke dagh van de week*.

De toen 26-jarige Udemans dringt hierin sterk aan op de 'verborgen omgang met God'. Udemans betuigt in de aanspraak de grote waarde van de dagelijkse oefeningen van de godzaligheid, waaronder hij de overlegging van het Woord Gods niet als de minste aanmerkt. Hij wekt ook tot een innig gebedsleven en biedt de gemeente de helpende hand door aan het einde van de voor elke dag der week bestemde meditaties een gebed op te nemen. Het boekje bevat overdenkingen over 'Van onze ellendigheid' (maandag), 'Van de Weldaden Godts tegen ons' (dinsdag), 'Van onse schuldige Danckbaerheit' (woensdag), 'Van den loop der naturen' (donderdag), 'Van den loop des Werelts' (vrijdag), 'Van de strijdende kercke' (zaterdag), 'Van de triumerende Kercke' (de dag des Heeren).

In deze eersteling komt de praktische zin van Udemans, gepaard aan zijn ijver voor godzaligheid reeds tot uiting. Udemans zoekt geen 'kloostervroomheid' te kweken, maar wil de gemeente Gods zo onderwijzen, dat een ieder op de van God gestelde plaats in het leven de vreze Gods beoefenen zou. Zo spreekt hij onderscheiden van 'Het ampt der Overheyte', 'Het ampt der Predicanten', 'Het ampt der ouderlingen', 'Het ampt der Diakenen', 'Het ampt der advocaten', 'Het ampt van de Medicijnmeesters', 'Het Schoolampt', 'De Koopmanschap', 'De ambachten', 'Landlieden en Visschers', 'Huys-vaders ende Huys-moeders', 'De kinderen', 'Meesters en vrouwen' en 'Dienst-boden'³².

Uitvoeriger gaat Udemans in op de noodzakelijke praktijk van de godzaligheid in het vier jaar later, dus in 1612, uitgegeven werk, getiteld *Practycke, Dat is wercklycke oeffeninge van de Christelycke hoofd-deuchden, ghelooove, hope ende liefde*. De hoofdtitel van het boek is kortweg 'Practycke'.

Heppel noemt dit werk van Udemans zijn 'Hauptwerk'³³. En inderdaad kan dit werk als zodanig aangeduid worden, omdat het ons uitvoerig bericht hoe Udemans de verhouding van geloof, hoop en liefde ziet, wat hij als het wezen van deze deugden aanmerkt en hoe de betrachtting van deze deugden het wezen van de waarachtige, praktische vroomheid uitmaakt. Zonder grondige kennisname van dit hoofdwerk kan Udemans niet recht gekend worden. Immers in dit boek spreekt hij zich over de verhouding van geloof en werken duidelijk uit. Hierin doet hij zien hoe de waarachtige godzaligheid opkomt uit het zalmakende geloof. Enige aandacht moet dan ook hier aan dit werk gewijd worden.

Voorin schrijft Udemans twee teksten, die als motto van het gehele boek dienen en die de strekking van het geheel duidelijk doen uitkomen: Gal. 5 : 6: Want in Christo Iesu en heeft noch besnijdinghe eenighe macht noch voorhuyt: maar het ghelooove dat door de liefde crachtig is.

Jak. 2 : 26: Want ghelyck het lichaam sonder gheest doot is, alsoo is ook het gheloove sonder de wercken doot.

In zijn opdracht aan de overheid van Zierikzee schrijft hij naar aanleiding van Titus 3 : 8 als volgt: 'Met welke woorden den H. Apostel ons te verstaen geeft, dat het oprecht geloove soo nauwe verbonden is met de goede wercken, dat het eene stuck niet en mach ghescheyden worden van het andere: want ghelyck het rechte gheloove het schip is daer mede dat wij moeten seylen na de gewenschte haven des eeuwige levens, also is de goede consciencie het roer van het schip, sonder het welcke dat wij noodtsakelic moeten schip-breuke lyden int geloove, 1 Tim. 1 : 19: gelyck het geloove is als een costelicke peerle, daer nae dat wij trachte moeten met alle viericheyt, soo is de goede consciencie als een gouden cofferken, daer inne dat wij die peerle sorchvuldichlick bewaren moeten, opdat sij ons van den sathan ende sijnen aenhanck niet gestolen en worden, 1 Tim. 3 : 9. Dien-volghens so moeten alle Christenen in het gemeyn, ende alle ghetrouwe Predicanten in het bysonder, haer wterste beste doen, om het alderheylichste geloove dat ons door de heylighe Profeten ende Apostelen beschreven is, also te betrachten voor haer selven ende andere menschen so in te planten, dat sy de siele des geloofs niet en vergeten, dat is de goede wercken, want gelijs het lichaam sonder den Geest doot is, soo ist geloove sonder de wercken doot, Jak. 2 : 26.'³⁴

Er werd in Udemans dagen reeds veel gestreden over de leer. In deze strijd heeft hij zelf aandeel gehad. De twisten met de Remonstranten beroerden reeds in 1612 de kerk. Toch wil Udemans dat de eenvoudigen zich meer op de praktijk van de godzaligheid zullen toeleggen, dan dat zij met disputeren zich zullen inlaten. 'Dit is dan een van de voornaemste oorsaken, die mij beweect heeft eenige mijne bedenckingen op de Practycke van het gheloove, hope ende liefde, die ik allenskens tot mijn eygen gebruyck versamelt hadde, alle eenvoudige oprechte Christenen mede te deele, om also door dit middel het jeuckende bloet dat sommige hebben tot de dispuuten, te trecken tot de practycke ende werckelicke oeffeninghe van deze Christelicke hoofd-deuchden . . .'³⁵

'Mijn tweede oogemerck is, alle oprechte Christenen te brengen tot de cracht der Godtsalicheyt, ende tot een levendich ondersoeck van hare consciencien aen de rechte proeven ende merck-teeckene van het geloove, hope ende liefde, opdat sy mochten versekert zijn dat Christus in haer is, ende dat sy gheene verworpingen en zijn, tot welck ondersoeck dat den Apostel alle Christenen seer ernstigh vermaent, 2 Cor. 13. vers 5'³⁶.

'Mijn derde oogemerck is, alle vleeschelicke menschen en mont-christenen te waarschouwe van haar verderf, dat haer over het hoofd hanght, indien sy haar niet en bekeeren;' . . . 'voor deze soorte van menschen sal deze Practycke eenen morghenwecker zijn, om haer te ontnuchteren van den slaep der sonden . . .'³⁶

In het eerste hoofdstuk behandelt hij geloof, hoop en liefde; hij beschrijft deze deugden afzonderlijk en toont aan waarin zij van elkaar verschillen.

Het geloof is de wortel van alle deugden³⁷.

Aan de hand van een uitlegging van het Apostolicum behandelt Udemans

het geloof; in de uitlegging van het Onze Vader de hoop; en de liefde beschrijft hij in de uitlegging van de Decaloog. Alle geloofsartikelen en beden van het 'Onze Vader' worden besproken, waarna een aantal 'proeven' wordt voorgehouden, waaraan een ieder zichzelf kan toetsen. In deze uitvoerige behandeling van geloof, hoop en liefde betoont Udemans zich Nadere Reformator bij uitnemendheid. Hij sluit bij de Reformatie aan: Zijn beschrijving van het geloof stemt met die van de Reformatoren overeen³⁸; in de grote nadruk op de merktekenen en proeven toont hij grote ernst en dringt hij aan om te onderzoeken of men werkelijk deel aan Christus heeft. Wel valt in de 'proeven' op hoe dikwijls hij daarin wijst op het 'gevoelen', 'het verlangen', 'het gezind zijn' e.d.

Van het 411 bladzijden tellende boek zijn er 280 gewijd aan de bespreking van de tien geboden. Deze bespreking heeft plaats in de behandeling van de deugd van de liefde. Het geloof heeft immers zijn 'ziel' in de werken en is krachtig door de liefde, die immers de Wet vervult.

Het gehele werk wordt door Heppe terecht 'vollständige Glaubens – und Sittenlehre' [volledige geloofs- en zedenleer] genoemd³⁹.

In dit werk biedt Udemans een inzicht in de wijze, waarop naar zijn oordeel geloof en werken zich tot elkaar verhouden.

Naast dit hoofdwerk verscheen in 1628 *De Leeder van Iacob ofte de rechte wegh na den hemel in seker trappen onderscheyden*.

Dit werkje is een allegoriserende uitlegging van Gen. 28 : 10 v. Heppe meent ten onrechte, dat dit werkje na de *Christelicke Bedenckingen* verscheen, waarschijnlijk doordat latere uitgaven ervan samen met herdrukken ervan verschenen. Volgens Meertens verscheen de eerste druk pas 16 jaar nadat de *Practycke* verschenen was.

De schrijver laat ons zien hoe het innerlijke leven van de christen zich langs trappen tot de volkomenheid ontwikkelt. Wanneer hij in de voorrede verhaalt wat een 'ladder' alzo leert, dan schrijft hij daar: 'Ten sesten, een Leeder en brengt ons stracks met eenen stap niet tot de opperste plaetse, maer allencxkens: soo en worden wij oock stracks niet volkomen op eenen oogenblick, maer wij moeten met trappen op-klimmen, dat is, allencxkens groeyen ende toenemen, totdat wij komen tot den Mannelijcken ouderdom in Jesu Christo⁴⁰.

Ook in dit werkje wordt op de praktijk van de waarachtige vroomheid aangedrongen.

In de onderscheidene trappen is nergens iets te bespeuren van de verschillende stadia, waarlangs de mystici tot de hoogste extase zoeken te geraken. Het zijn de voluit schriftuurlijke zaken van ootmoed, kennis van Christus, geloof, belijdenis, godzaligheid, lijdzaamheid, geestelijke vreugde en volstandigheid, die aan de orde komen. Van de trappen, waarlangs de mysticus op wil klimmen tot de vereniging met God treft men hier geen spoor aan. Dat Meertens in de hier genoemde trappen herinnering aan Ruusbroec ontwaart is onbegrijpelijk, want van de mystieke taal en verschijnselen, waarvan de mysticus van Groenendaal spreekt, is Udemans ten enenmale vreemd⁴¹.

In 1633 verscheen *Hemels-Beleg, dat is Geestelycke maniere van oorlo-*

gen, om den Hemel in te nemen met sulcken gheweldt, dat Gode aangenaem is, n.a.v. Matth. 11 : 12.

In dit boek wordt de aard van het Rijk Gods omschreven en worden de middelen om dit Rijk met geweld in te nemen aan de gemeente voorgehouden. In het bijzonder bevat het boek een uitvoerige beschrijving van het ambt van leraar en van de wijze waarop deze moet toegerust worden tot zijn werk.

De 'practycke van de theologie' wordt benadrukt: ' . . . dat een Leeraer niet alleen grondigh moet onderwesen zijn in de theorie van de leere der saligheyt/maer hij moet hem oock wel verstaan op de practycke der Godsaligheyt/of anders sal hij eenen mageren Leeraer sijn, indien hij niet anders en kan dan, disputeren tegen eenige warre-geesten'⁴².

Voor de leraars wordt de grote waarde van de praxis pietatis benadrukt. Zij moeten zichzelf hierin oefenen, opdat zij anderen er in kunnen onderwijzen. Immers is deze geestelijke oefening noodzakelijk voor iedere gelovige.

'Dese gheestelijcke oeffeninghen/niet alleene de openbare, maer oock de particuliere zijn soo noodigh, dat het niet moghelyck en is (dat eenighe ghe-loovige ziele in het geestelicke leven soude toe-nemen) jae dat sij soude blijven buyten perijckel van af-nemen ende verachten van de genade Gods, tensy dat sy haer selven dagelycx hier in oeffene . . .'⁴³.

Udemans besteedt grote aandacht aan de juiste voorbereiding tot het ambt. Ook hier staat het geheel in het teken van Udemans' grote ijver voor de praktijk van de godzaligheid.

De laetste Basuyne is de titel van een boek dat in 1635 verschijnt en dat behelst een *Ghetrouwe Waerschouwinghe onses Heerem Jesus Christi, aengaende des Menschen uiterste, beschreven door dem H. Apostel/ende Evangelist Mattheus, Capitt XXV, verclaert, ende tot ontnuchteringhe van onse eeuwe toe-ghepast*.

Het boek is zoals de titel zegt: een waarschuwing. En Mattheüs 25 geeft de prediker volop gelegenheid om te waarschuwen: 1. Zijt gij dwaze of wijze maagd? (vs. 1-13). 2. Besteedt ge uw gaven getrouw en terecht? (vs. 14-30). 3. Hoe gaat ge de ontzaglijke dag des Heeren tegemoet?? (vs. 31-46). In heel dit boek van Udemans is de Nadere Reformator als passtor aan het werk.

1. Sterke nadruk op een persoonlijk, godvruchtig leven en daartoe wordt tot ernstig zelfonderzoek aan de hand van de voorgestelde merktekenen van de gelovige aangespoord.
2. Krachtige aansporing tot de betrachting van de goede werken in de waarachtige heiliging des levens.
3. Ernstige voorbereiding op de toekomst en dus, naar het onderricht van Calvijn 'meditatio futurae vitae'⁴⁴ [de overdenking van het toekomstige leven].

Op een bijzonder werkje van Udemans valle nog enige aandacht, nl. op de samenspraak over *De noodzakelijkheid des H. Avondmaels*. In dit werkje wordt de grote waarde van het gebruik van het sacrament benadrukt. Als een getrouwe ziels-zorger neemt Udemans alle opgeworpen verontschuldigen ten aanzien van het Avondmaal weg. Hij handhaaft hier krachtig de

noodzakelijkheid van het gebruik van dit sacrament. Uitvoerig wordt beschreven wat tot een recht gebruik nodig is en op welke wijze men zich bij het gebruik zal gedragen. Hier wordt de juiste verhouding tussen de Geest Gods en de door deze gebruikte middelen naar de opvattingen van de Reformatoren niet uit het oog verloren. Er is hier geen sprake van een avondmaalsmijding, die ten onrechte de Nadere Reformatie als geheel wel toegeschreven wordt. Naast de samenspraak biedt Udemans een 'Belijdenisse des Geloofs, voor die haer tot des HEEREN Heylig Avontmael willen begeben', waarin zowel de Heidelbergse Catechismus alsook het formulier van het Heilig Avondmaal kan worden bespeurd.

Uit deze werken van Udemans kan men hem als een krachtige pleitbezorger van de 'praxis pietatis' leren kennen.

De overige door hem geschreven boeken komen hier nu niet ter sprake. Slechts zij genoemd *'t Geestelick Compas*, dat in 1617 verscheen en waarin Udemans zich vooral tot de vissers van Zierikzee wendt, al worden ook de overige zeelieden niet vergeten. Als een pendant daarvan verschijnt in 1637 *'t Coopmans-iacht*, dat zich ook met de zeevaart bezig houdt. In dit boek kondigt hij het zoveel uitvoeriger werk aan, nl. *'t Geestelick Roer van 't Coopmans-Schip*, dat reeds een jaar later in 1638 verschijnt. Reeds uit de titels blijkt de nauwe verwantschap van deze boeken. De eerste twee voorbijgaande, houden we ons nu bijzonder bezig met *'t Geestelick Roer*.

III. 't GEESTELYCK ROER VAN 't COOPMANS SCHIP

A. TITEL, UITGAVE, INHOUD EN DOEL

a. Titel.

Het in 1638 verschenen boek *'t Geestelyck Roer van 't Coopmans Schip* bevat volgens de aankondiging op het titelblad: 'Trouw bericht, hoe dat een Coopman, en Coopvaerder, hem selven dragen moet in syne handelinghe/in Pays, ende in Oorloge, voor God, ende de Menschen, te water ende te Lande, insonderheydt onder de Heydenen in Oost ende West-Indien: ter eeren Gods, stichtinge syner gemeeynten, ende saligheyt syner zielen: mitsgaders tot het tijtlick welvaren van het Vaderlandt, ende syne Familie'.

Als motto-tekst vermeldt dezelfde pagina Jakobus 3 : 4: 'Siet oock de schepen, hoe-wel sy soo groot syn, ende van harde winden gedreven: Sy worden met een seer Kleyn Roer omgewendt, waer de beweging des stierders wil.'

b. Uitgave.

Het zeer omvangrijke werk (de aan ons voorliggende tweede druk bevat ruim 740 bladzijden in kwarto-formaat) heeft verschillende drukken

beleefd.

In 1638 kwam bij de boekverkoper François Boels in Dordrecht de eerste druk uit. Een exemplaar daarvan komt in de Bibliotheek van het Brits Museum in Londen voor en één in de universiteitsbibliotheek van Marburg. In de Nederlandse openbare bibliotheken is het helaas niet aan te treffen.

Twee jaar na de eerste druk, dus in 1640, verscheen de door de schrijver zelf verbeterde en vermeerderde tweede druk. Na de dood van de schrijver verscheen in 1655 een derde druk. Van deze laatste drukken zijn enige exemplaren in Nederlandse openbare bibliotheken aanwezig.

Door middel van een foto-grafische reproductie is in 1965 door J.P. van den Tol te Dordrecht een heruitgave van de tweede druk verzorgd.

Ook is in 1682 een Duitse vertaling verschenen, die in de Stads-Bibliotheek van Zürich aanwezig is.

c. Inhoud.

De schrijver heeft het boek aan de bewindvoerders van de Verenigde Oost-Indische Compagnie en die van de West-Indische Compagnie, de Heren XVII en XIX, opgedragen.

Het gehele werk is verdeeld in zes boeken, waarin achtereenvolgens behandeld wordt:

- I. Nut, oorsprong en noodzaak van de koophandel.
- II. Ambt van de kooplieden in het bijzonder.
- III. Ambt van de koopvaarders, zowel officieren als matrozen.
- IV. De vaart op de beide Indiën.
- V. De handel met de Turken.
- VI. De oorlogsvaart.

Udemans houdt zich in dit boek bezig met alles wat met de koophandel en koopvaart in rechtstreeks of zijdelings verband staat. Zo komt het geoorloofd zijn van koophandel aan de orde; de wijze waarop en het oogmerk waarmee deze wordt bedreven; de zorg van de overheid ter bescherming van de koophandel en -vaart; de roeping van de bewindvoerders van de Compagnieën ten aanzien van hen, die voor hen werken enz., enz. De stof, die behandeld wordt, is zeer veelzijdig. Allerlei onderwerpen, waarvan de behandeling nu niet direct in een boek, dat met koophandel verband schijnt te houden, zou verwacht worden, komen ter sprake.

d. Doel.

Toch moet hieruit niet geconcludeerd worden, dat Udemans zich van zijn onderwerp laat afbrengen. Immers moet overwogen worden wat het eigenlijke onderwerp is, waaraan dit boek is gewijd en welk doel de schrijver bij de behandeling voor ogen stond. Nu, op de titelpagina heeft Udemans het aldus omschreven: 'hoe dat een Coopman, en Coopvaerder, hem selven dragen moet in syne handeling . . .' Het onderwerp is dus: een ethiek voor de koopman en koopvaerder. En de uitvoerige behandeling van dit onderwerp heeft als doel de bevordering van de eer van God, de opbouw van Gods Gemeente en de zaligheid der zielen. Immers zo schreef hij het zelf op het titelblad.

Aan deze zaken ondergeschikt is hetgeen volgde: 'mitsgaders tot het tijtlick welvaren van het vaderlandt, ende syne familie'. Het gaat de schrijver om die eerstgenoemde zaken vooral; de andere, die ook niet onbelangrijk zijn, moeten echter in het licht van die primaire oogmerken gezien en daaraan ondergeschikt gemaakt worden.

B. PRAXIS PIETATIS: DEO VIVERE

[DE PRAKTIJK VAN DE VROOMHEID: HET VOOR GOD LEVEN]

1. De norm van deze praxis

Het boek houdt zich dan ook bezig met de zaak, waarvoor de Nadere Reformatie zich op bijzondere wijze heeft ingezet: Het gehele leven moet Gode geheiligd zijn.

De stad, waar hij het grootste deel van zijn leven gewoond en gewerkt heeft, Zierikzee, deelde in de bloei, die koophandel en zeevaart in de Gouden Eeuw alom in de Republiek van de Verenigde Nederlanden bracht. Dagelijks had Udemans met hen, die bij de koopvaart betrokken waren, te maken.

Tot hen brengt hij Gods Woord en zijn prediking gaat uitvoerig in op wat de eis van Gods Woord is in hun leven. Zijn boek is een specimen van een relevante prediking. Het wil een antwoord geven op de vraag 'hoe dat een coopman, en coopvaerder hem selven dragen moet in syne handeling'.

a. Drie hoofd-deugden.

Een belangrijke vraag bij het overwegen van Udemans ethiek voor de koopman en koopvaerder is welke norm hij in zijn behandeling hanteert en op welke wijze. Deze vraag komt allereerst aan de orde.

In zijn bespreking van het leven van de kooplieden en koopvaarders spoort hij aan tot de betrachting van de hoofd-deugden, die hij omschrijft als godszaligheid, rechtvaardigheid en matigheid. In deze drie deugden vindt hij de samenvatting van de eis van de gehele Wet Gods. In deze Wet is immers sprake van hoe wij ons jegens God, de naaste en ons zelf gedragen zullen. Deze Wet houdt hij de christen voor als een regel ten leven: ' . . . /soo moet een Koop-man syne ooghe altijd slaen op die dry hooftdeugden/daer toe dat wy van onsen lieven Saligmaker door zijn dierbaer bloet verlost ende ghekocht zijn/te weten/ de Godsaligheyt, rechtveerdigheyt/ende matigheyt, Tit. 2, vers 13. Want als hij dese dry deughden wel betracht, de eerste tege God/de tweede teghen synen naesten/de derde teghen hemselven: soo heeft hy den segghen Gods naer ziele ende lichaem te verwachten . . .'⁴⁵

In dit verband verdient de opmerking in de Dedicatie [voorrede] van het boek aandacht, dat de koophandel moet 'getoetst worden aen het woordt des Heeren, ende de gesonde reden der gerechticheyt, die daer mede over-eenkomt . . .'⁴⁶

Deze 'gesonde reden der gerechticheyt' ontleent Udemans veelal aan heidense schrijvers, onder wie Cicero een zeer voorname plaats inneemt. En de

van Cicero aangehaalde uitspraken zijn bijna alle ontleend aan zijn werk *De Officiis* (Over de publieke ambten), waarop ook Ambrosius' ethiek 'De officiis ministrorum libri tres' [De drie boeken over de ambten van de dienaren], zij het in een eigen verwerking gebaseerd is⁴⁷. Ook dit werk van Ambrosius, de ethicus van de oude christelijke kerk, wordt door Udemans verschillende malen geciteerd. Nu kan niet beweerd worden, dat Udemans met Ambrosius van mening zou zijn, dat de Griekse wijsgeren hun wijsheid uit het Oude Testament zouden geput hebben, zoals door Philo beweerd was⁴⁸, maar dat hij de 'gezonde reden der gerechtigheid' in vele uitspraken van heidenen aantreft is onmiskenbaar. Vele klassieke heidense schrijvers worden ter adstructie van zijn beweringen en aanbevelingen aangehaald. Toch zijn ook hier dezelfde verschillen, die J. de Graaf tussen Ambrosius en Cicero constateert niet uit het oog te verliezen. Het voornaamste is ook hier de fundering van de zedelijke imperatief. Immer geldt ook hier: 'De Wet van Christus is voor Ambrosius (i.c. Udemans) het fundament der ethiek'⁴⁹.

b. Tertius Usus Legis. [Het derde gebruik van de Wet]

En deze Wet wordt dan in het geheel van zijn verhandeling gehanteerd in de zin van 'tertius usus legis'. Immers bij het gebruik in deze zin valt de volle nadruk op de heiliging, waartoe 'dat wij van onsen lieven Saligmaker door zijn dierbaer bloet verlost ende ghekocht sijn . . .'⁵⁰.

Naar de gereformeerde leer, die Udemans krachtig voorstond, volgt deze heiliging de rechtvaardiging. En in deze heiliging gaat het om de eer van God in het maatschappelijke en persoonlijke leven. Vanuit het 'verlost ende ghekocht sijn' komt dit God verheerlijkend leven als een leven van dankbaarheid op. Zo is de Wet van Christus, waarvan de drie genoemde hoofddeugden de gehele inhoud uitmaken, de norm van de praxis pietatis.

c. Gezonde Reden der Gerechtigheid.

Dit neemt echter niet weg dat in vele zaken Udemans letterlijke definities van Cicero e.a. aan het christenvolk voorhoudt. Ongetwijfeld komt hier het vraagstuk aan de orde of de rechte kennis van Gods wil door de verduistering van het verstand geheel verloren is.

G. Brillenburg Wurth zegt daarvan, dat het zo belangrijk is, dat de christelijke ethiek zich te allen tijde daarmee heeft bezig gehouden en waarop ze een antwoord heeft gegeven in haar leer van het zogenaamde natuurrecht⁵¹. Peter Barth heeft dit natuurrecht gedefinieerd als volgt: 'Das aus der menschlichen Natur begründete und der Vernunft entsprechende Recht, das deshalb unveränderlich durch Zeit und Ort und ebenso unabhängig von jeglicher menschlichen Rechtssetzung gilt'⁵².

[Het op de menselijke natuur gegronde en uit het menselijk denken voortkomende recht, dat daarom onafhankelijk van tijd en plaats en eveneens onafhankelijk van iedere menselijke rechtspraak geldt.]

De natuurrechts-gedachte is bij de Stoa ver doorgevoerd. Daar is dat wat aan de natuur van een mens als redewezenen beantwoordt, tevens hetgeen dat de 'logos', als de redewet eist en als zedelijke plicht oplegt. Cicero heeft deze

gedachte over het natuurrecht in de romeinse rechtswetenschap geïntroduceerd. Voor hem geldt als het recht van de natuur: 'quod natura omnia animalia docet' [Wat de natuur aan alle schepselen leert]. Deze visie is in het oude christendom overgenomen. De zedelijke natuurwet is daar de kern van de christelijke ethiek, die de mens als zodanig ingeschapen is, daarna in de decaloog voor ons is samengevat en in de leer van Christus in het Nieuwe Testament opnieuw aan ons is afgekondigd . . .⁵³.

Zo ook heeft Udemans de 'gezonde reden der gerechtigheid' omschreven als hij zich in zijn Dedicatie verantwoordt, waarom hij vele aanhalingen van heidense auteurs heeft opgenomen. Hij motiveert dit met deze opmerking, dat dit voornamelijk is geschied vanwege het feit 'dat menschen, die noch wereltsch gesint sijn, lichtelijck souden dencken, dat wy in deze matieren, . . . den weg soo nauwe leggen, dat hy qualyck is te bewandelen, ende die oversulcx moedwilligh souden springen buyten alle palen van Godsaligheydt, gerechtigheydt ende matigheyt: daerom toonen wy, dat die regulen, die wy bybrengen uyt de H. Schrifture, nopende de tweede tafel, soo redelyck syn, dat eerbare Heydenen, door het licht der naturen . . . vele dinghen hebben kunnen merken, die een Christelyck Koopman, of soldaet, volgens Gods Woordt behoorde te betrachten'⁵⁴. Hieruit blijkt overduidelijk, dat de kennis, die de 'eerbare Heydenen' door het licht der natuur ontvingen, overeenstemt met hetgeen voor de gemeente in Gods Wet nu samengevat is. Overigens worde niet vergeten, dat de zedelijke imperatief voor de christen alleen in Gods Woord is gegrond.

2. De inhoud van deze praxis

a. Persoonlijke godsvrucht.

Het 'Deo Vivere' in het leven van de koopman en de koopvaarder is allereerst een zaak van persoonlijke godsvrucht. Daarin moet de staat der genade, het deel hebben aan het zaligmakend geloof, blijken. Aan de hand van de merktekenen des geloofs moet dit nauwkeurig en ernstig beproef worden⁵⁵. Hij betreurt, dat er velen wel de christen-naam dragen, maar van de ware kennis van God vervreemd zijn en daarom dringt hij krachtig aan op het ernstig gebruik van de middelen, die tot verwekking van het leven in godsvrucht dienen. Zo beveelt hij de matrozen de naarstige lezing van Gods Woord aan als zij aan boord zijn en de getrouwe opgang onder de prediking als zij daartoe gelegenheid hebben. Hij spoort hen aan tot een 'vierig bidden' en dat vooral gedurig⁵⁶.

Het geloof moet vooral beleefd worden in de werken: 'Ten laetsten moet hy syn gheloove beleven/volghens alle de geboden Gods/want anders ghelyck het lichaem sonder de ziele doot is, soo is het gheloove sonder de wercken doot/Jak. 2 : 26'⁵⁷.

In vele zaken moet deze godsvrucht openbaar komen. Uit de veelheid van aan de orde gestelde zaken worden nu enige onderwerpen gelicht, die binnen het geheel van de Nadere Reformatie bijzondere aandacht verkregen.

b. Heiliging van de Sabbat.

Zeer krachtig beveelt Udemans deze aan. Geheel in de geest van het streven van de Puriteinen, hebben de mannen van de Nadere Reformatie voor een nauwgezette onderhouding van de Sabbat, de dag des Heeren, geijverd.

De koopman mag 'oock op desen dagh niet besich zijn met syne rekeningen ende liquidatien, die hy uytstaende heeft tegen de menschen: maer hy moet desen dach insonderheydt houden / en daerinne besteden om syne rekeninge te overleggen / die hy heeft uytstaende met Godt Synen Schepper: hy moet dan syn wesen ondergronden en doorsoecken, om hem tot den Heere te bekeeren'⁵⁸.

Op deze dag moet de koopman in het bijzonder beoefenen de liefde tot Gods Woord, die 'boven alle syne schatten ende overvloedighe retouren' gaan moet⁵⁹.

Nadrukkelijk wijst de schrijver af het houden van 'bancquetten', het 'spele-rijden', het gaan in de 'somer-huysen' e.d. In het pleidooi voor de Sabbat-heiliging worden de getuigenissen van andere pleitbezorgers aangehaald. In het bijzonder wordt Martin Bucer genoemd en beveelt Udemans aan te lezen wat deze reformator over de eis van het vierde gebod geschreven heeft in zijn *De Regno Christi*⁶⁰.

Wel riep de strijd voor de nauwgezette viering van de rustdag verzet op. Tegen het verwijt van 'praecysheydt' in deze als een zaak van 'eenighe predikanten' verweert Udemans zich door het beroep op het feit, dat de ijver voor deze zaak niets nieuws is, want anderen, w.o. Bucer hebben reeds van overlang zich voor deze noodzakelijke heiliging ingezet⁶¹.

Op de schepen moet niet minder de Sabbat onderhouden worden. De vissers van Zierikzee worden ten voorbeeld gesteld. Deze immers 'en neme oock geene Taerlinghen of Caert-spielen mede/ghelyck sy eertijts plegen/maer den Bijbel/of het Nieuwe Testament, met andere stichtelycke boeken . . .'⁶²; en voorts kan men lezen: ' . . . hoe dat wy den Sabbath ter zee konnen onderhoude/te weten/dat wy eenige Capitelen moete lesen uyt de H. Schrifture/daerbeneven eenige Sermoenen/of andere Stichtelicke boecken/van Godsvruchtige/ende geleerde manne/dienende tot verklaringe van de H. Schrifture'⁶³.

Ook op de naar Indië varende schepen moet de Sabbat nauwgezet onderhouden worden. Udemans beroept zich op de Artikel-brieven, waarin de voorschriften, die de Compagnieën hebben gegeven, zijn omschreven.

Toch is 'eenigh lichamelick vermaeck toegelaten' maar: 'daer door dat ons lichaam v-quickt/ende onsen geest des te wackerder wordt om God te prysen'⁶⁴.

c. Eenvoud en soberheid.

Bij het ernst maken met al Gods geboden zal zeker de eenvoud, de nederigheid en de matigheid betracht moeten worden. Wel waarschuwt Udemans zeer nadrukkelijk tegen de gierigheid⁶⁵, maar alle overdaad en luxe wordt krachtig bestreden. De overdadige genieting van wijn en sterke drank wordt afgewezzen; tabak mag slechts als medicijn worden gebruikt⁶⁶. Toch mag wel

een maaltijd worden aangericht, want 'Een vroom koopman magh dan oock wel een maeltyt houden, ende vrolick syn met syne vriende, maer voor den Heere'⁶⁷.

De eenvoud van de koopman zij ook in de kleding te zien; in die van zijn vrouw en kinderen worde alle overdadige luxe gemeden⁶⁸.

Ook de huizen worden in de vermaning betrokken. Wel mag een koopman 'een huys timmeren/of koopen/naer de ghelegentheyte van syne beroeping/of van syne familie: maer alle pracht en prael moet daer uyt gebannen syn . . .'⁶⁹.

Met nadruk wordt dit bouwen van luxe huizen veroordeeld, wanneer het geschiedt 'met onrechtvaerdigh goedt, met sweet ende bloet van den armen/of met 't gene dat wij stede en landen ongherechtelick ontstolen hebben'⁷⁰.

Hierin spreekt de sociale bewogenheid, welke ook elders in zijn werken aangetroffen wordt.

Is het pleziermaken dan geheel en al ongeoorloofd? Dat is niet het geval: 'Want al ist dat de Heere onse God soo vriendelick is/dat hy ons oock eenighe tijdtlicke recreatie/ende playsier tot verquickinge van ons lichaem heeft toegelaten/Act. 14.17 . . .'⁷¹, toch wil Udemans dat de kwaliteit en kwantiteit ervan wèl in het oog gehouden wordt. Alle plezier, dat naar Roomse superstitie smaakt, moet verzaakt worden en dus geen 'vastelavonden, kerck-missen, blye-avonden, als S. Maerten, S. Nicolaes, dry koningen avont, Nieuwe Jaers Avondt', maar ook geen plezier maken als Gods Kerk in nood is, op vastendagen of op de Rustdag⁷¹. Alle lot-spielen wijst hij af, voorts 'dansserien, onkuysse schilderien: lichtvaerdige comaedien, tra-gaedien, batementen, kamerspelen: lichtvaerdige deuntgens ende spelen'⁷¹. Maar ook in het geoorloofde zelf moet grote matigheid betracht worden. 'Even gelyck wy dan onse kinderen/die ter scholen gaen/wel vergunnen eenige uren om te spelen/tot verquickinge van haren geest/ende oeffeninge van haer lichaem: maer wy en verstaen niet/dat se gansche dagen, weken, ende maenden met spelen souden doorbrengen: soo en mogen wy oock het tijdtlicke vermaeck niet verder gebruycken/als tot eene vriendelicke medicyne/om de krachten van onse ziele en lichaem wat te ververssche en te verstercken/maer wy en mogen alle onsen tijdt, oock gheenen langen tijdt daerinne besteden/of wy loopen buyten het spoor . . .'⁷².

'Geen ander playsier' mag gezocht 'dan in den Heere, of voor den Heere'⁷².

Het leven op de schepen, zowel de oorlogs-schepen als die naar Indië varen, wordt onder gelijksoortige eisen gesteld.

C. DE KERK EN HAAR ROEPING T.A.V. DE PRAXIS PIETATIS

De kerk moet zich door haar werk voor de heiliging van het persoonlijke, maatschappelijke en staatkundige leven in het bijzonder inzetten. Daartoe is nodig, dat de kerk zelf met de eis van heiliging ernst maakt.

a. De zuivere leer.

Hoe grote nadruk ook op het leven valt in de beschouwingen van Udemans, toch heeft hij de zuivere leer van de kerk niet minder belangrijk geacht. Zelf ijverde hij voor deze leer in de strijd met de Remonstranten. De gereformeerde religie, zoals deze in overeenstemming met het belijden van de kerk verstaan werd, onderschreef hij ten volle. De gedachte, dat de uitdrukking 'gereformeerde religie' op een tweeledige wijze kan verstaan worden, namelijk in een politieke en kerkelijke zin wijst hij nadrukkelijk af. De gereformeerde religie is die 'dewelcke van de Ghereformeerde Kercken aenghenomen/opentlyck beleden/ende geoeffent wordt/ende dat die moet onderscheyden/ende bekend worden uyt hare ghedruckte belijdenissen, die over langhe in het Syntagma Confessionum zijn by een ghevoecht . . .'⁷³.

Niet slechts zou de gereformeerde religie zijn 'eenen Godtsdienst gesuyvert van grove Paepsche abuysen, ende voorts int ghevoelen over disputable pointen, niet al te nauw ghelimateert'⁷³.

Hier wordt de uiteenzetting van Hugo de Groot afgewezen, die in zijn *Apoloogia Grootii* Cap. 3 dit gevoelen voorstond en die wilde dat men de gereformeerde religie zou vaststellen aan de hand van de werken van Erasmus, Anastasius Veluanus, Gellius Snecanus e.d. maar niet 'eene overeenstemminghe in alle pointen met hare leeraars . . .'⁷³, maar zij die predikant willen zijn in de Gereformeerde Kerk 'moeten verklaren/dat sy de Schriften des ouden ende nieuwe testaments houden voor het eenighe Woordt Gods, ende volkomene Leere der saligheydt, ende datse verwerpen alle leeringen, die daer teghen stryden: . . .; . . .soo is een Predikant gehouden te ondertheycken de formulieren der eenicheydt, die daer zijn inde Christelycke Ghereformeerde Kercke . . .'⁷³.

Deze leer moet de kerk verdedigen. Daarom gaat Udemans uitvoerig in op de dwalingen van de Doopsgezinden, de Rooms en de Remonstranten. In verschillende delen van dit werk komen zij ter sprake en worden dan uit de Heilige Schrift en de belijdenis weerlegd.

De koopvaarders wordt op het hart gebonden om generlei hand- of spandiensten te verlenen aan het onderhouden of doen voortbestaan van enige religie, die met deze leer strijdt. Ook terwille van handelsvoordelen mag geen compromis in deze geduld worden⁷⁴. Ook aan de Portugezen, die in Oost- en West-Indië onder onze jurisdictie staan moet de openbare oefening van de roomse religie niet toegestaan worden, al zouden er politieke redenen zijn, die daarvoor pleiten⁷⁵.

b. De Tucht.

Opdat de gemeente Gods welvare en de godzaligheid bevorderd worde moet de discipline in de kerk getrouw geoefend worden. De leer van Christus noemt Udemans de ziel van de kerk, maar de tucht is de zenuw: 'want even ghelyck de suyvere Leere, en den waren godts-dienst is de ziele van de Kercke Christi: so is de Christelycke Discipline, de zenuwe vande selve, sonder dewelcke, de Kercke ten lesten moet worden/als een Lam, ende machteloos lichaem, dat hemselve niet suyveren, ja qualyck roeren ende bewegen

kan'⁷⁶.

De discipline moet geoefend worden in de particuliere vermaningen 'dewelcke alle Christenen, maer insonderheydt de Opsien ders der ghemeynte, schuldich zijn aen de Lidtmaten van de Ghemeynte te doen . . .', in de 'openbare Censuren teghen de moetwillighe sondaers/ende de penitentie, die sy behoorden te bewysen/ . . .' en tenslotte in de 'Caeremonien vanden ordinairen Godtsdienst, ende de suyverheydt van de Tempels, ende gehoor-plaetsen/daer den Godts-dienst geoeffent wordt/ . . .'⁷⁷.

Udemans volgt hierin Bucers *De Regno Christi*, waar uitvoerig over de tucht gesproken wordt. Hij wil dat predikanten en christelijke overheden dat boek naarstig zullen lezen en beoefenen. Ook haalt hij van Calvijn het tractaat *Vera ecclesiae reformandae ratio* [De ware reden om de Kerk te reformeren], de *Institutie* en *Brieven* aan. Hij scherpt het gebruik van de brieven van Calvijn en Beza in om de grote waarde van de kerkelijke tucht te leren verstaan en om deze te gebruiken 'als kerckelyche consultatien over allerley swaricheden . . .'⁷⁸.

Ook in de Indiën dient de kerk de tucht getrouw te oefenen.

c. De Dienaren en helpers.

De kerk geve bijzonder acht op de onderhouding van een godvruchtig leven en daarom waarschuwt Udemans, dat geen predikanten naar de Indiën zullen gezonden worden, die tegen de grote taak, waartoe ze geroepen zijn, niet opgewassen zijn. Aan de dienaren die uitgezonden worden, worden grote eisen gesteld. Zij moeten uitmunten in Godzaligheid (helaas worden 'menichmael sulcke slechte, ongheleerde, onervarene, losse Predikanten derwaerts ghesonden'⁷⁹) en grondige kennis hebben van de Theologie, van de talen, waaronder hij ook de Maleise noemt, de geschiedenis van allerlei naties, de reisjournalen, de filosofie, de physica (dit opdat ook uit de natuur over de grootheid Gods gesproken worden kan), de astronomie, de cosmografie, de geografie; bovendien moet hij voorzichtigheid paren aan moed; in de kennis van de regering der kerk is ervaring nodig; ook mag een grondige scholing in de ethiek niet ontbreken⁸⁰.

Het is wel begrijpelijk dat Udemans de vraag stelt hoe aan zulke predikanten te komen. Hij wil dat de Compagnieën door het (her-) oprichten van een Seminarium aan deze zaak aandacht zullen besteden, opdat studenten voor deze taak zullen kunnen worden opgeleid⁸¹. Maar ook de kerk zelf moet hierin actief zijn. De predikanten blijken niet erg begerig naar deze bediening, omdat ze onvoldoende respect van commandeurs en officieren op de vloten genoten en kwalijk bejegend werden, maar daarom mag men niet achterblijven, want het doel moet in het oog gehouden worden en dat is de bevordering van Gods Rijk, ook onder het heidendom.

Ook blijken de studenten en proponenten te gemakzuchtig. Aan hen houdt Udemans een woord van Augustinus voor: 'Ende indien de Moeder, de H. Kercke, uwen dienst van noode heeft, dat ghij denselven niet aen en neemt met al te grooten voortvarentheydt ende opgheblasentheydt: dat ghy oock den selve niet en weyghert of af en slaet uyt eene aenlockende luycheyt.

maer dat ghy met een ootmoedich ende sachtmoedich herte den Heere gehoorsaem zijt⁸². Udemans wil doen verzoeken aan de 'Ed. Mog. Heeren Staten van de respectieve vereenichde Provinciën, dat alle de Alumni, die voortaan tot 's Landts Kost worden aenghenomen, sullen gehouden zijn, haerselven/ . . . de beroepinge naar Oost ende West-Indien, soo wel als hier te Lande/te onderwerpen: . . .'⁸³

Ook zou hij willen dat elke Synode jaarlijks een godvruchtige, wel-geleerde, maar ook ervaren en beproefde predikant naar de verschillende gebieden in Oost- en West-Indië zond. Deze dienst zou dan twee of hooguit drie jaar moeten onderhouden worden⁸⁴.

De *leger-predikanten* komen ter sprake. Voor de nodige door hen te verrichten dienst geeft Udemans uitvoerige aanwijzingen. Ook hier wordt de volle nadruk gelegd op de praktijk van de godzaligheid. Door hun voorbeeld moeten zij tot een leven in de vreze Gods wekken. De vraag hoe hun ambt moet worden bediend in de bijzondere omstandigheden, waaronder zij werkzaam zijn, geeft Udemans stof om op allerlei zaken, die hiermee verband houden, in te gaan⁸⁵.

Ook wordt er aandacht gegeven aan de *ziekentroosters*. Zij verrichten zeer te waarderen hulpdiensten. Elders schreef hij reeds over hen⁸⁶, en hij stelt een apart werkje over hen in het vooruitzicht. Maar ook hier bepleit hij, dat deze helpers de nodige gaven zullen bezitten, opdat zij hun werk tot het geestelijk welzijn recht zullen kunnen verrichten⁸⁷. Naast de zorg voor de velen, die in de dienst van de Compagnieën uitgegaan zijn, moeten de dienaars en hun helpers ook oog hebben voor de uitbreiding van Gods kerk onder de heidenen.

d. Zendingsroeping.

Voor deze bijzondere taak vraagt Udemans op allerlei wijze de aandacht. Vurig en hartstochtelijk bepleit hij de zendingszaak. Het gebed om de uitbreiding van Gods Rijk moet ook hier vergezeld gaan van de rechte praxis pietatis. Daartoe moet immers de liefde en de ijver voor deze zaak gerekend worden. De kerk geve daarop acht door dienaars tot deze taak te roepen en te zenden; de Compagnieën moeten hiervan werk maken. Naar Udemans oordeel is dat één van de oogmerken geweest bij de oprichting van de Oost-, zowel als de West-Indische Compagnie. Hij herinnert aan de zegen, die onze heidense voorgelachten door de zendelingen hebben ontvangen en verplicht daarom hen, die het Evangelie hebben verkregen om nu anderen in dit licht te doen delen. De zegen, die op de handel van de Compagnieën begeerd wordt, zal van de gehoorzaamheid ten aanzien van deze roeping afhankelijk zijn⁸⁸.

e. School en Catechisatie.

Naast de prediking, die hij als het van God aangewezen middel tot de bevordering van de kennis en vreze Gods aanmerkt, gaat Udemans ook in op het onderwijs aan de jeugd.

Voor het gebrek aan geestelijke kennis bij de matrozen stelt Udemans

ouders en schoolmeesters verantwoordelijk, maar ook vergeet hij niet het grote tekort in catechetisch onderwijs te noemen. Met een citaat van Bucer bepleit hij de noodzaak van het onderwijs, zowel op de scholen, als ook op de 'kerckelicke catechisatie'. Met Bucer wil hij dat de overheid wetten uitvaardigt, die het onderwijs 'in den geloove en de gehoorzaamheit onses Heeren J. Christi' aan de ouders verplicht.

Door de publieke autoriteiten moet op de scholen toegezien worden; aan de kerk wordt opgedragen via de classes en de kerkeraden hierop toe te zien. De predikanten moeten van de kerkelijke catechisatie veel werk maken, opdat zij de christen-kinderen tot discipelen van Christus maken zullen. Naar de orde, die op deze zaken de Dordtse Synode stelde verwijst hij zeer nadrukkelijk⁸⁹. Zelfs worden de Jezuiten in hun ijver tot een voorbeeld gesteld, als ook de oude christelijke kerk, die de kinderen tot de bisschoppen deed komen als zij 'thien, elve, twaalf, derthien, veerthien jaren' waren om van de grondstukken van het christelijk geloof gevraagd te worden. Het onderwijs van de kerk moet worden gericht op het leiden tot de ware kennis van God en zo tot het rechte geloof, de belijdenis en de beleving ervan, dus moet gericht zijn op praxis pietatis.

Grote betekenis hecht Udemans aan de scholen, die hij met de catechisatie, 'de queeckerie van de ghemeynte' noemt⁹⁰.

Ook in Indië moet aan catechisatie en school veel aandacht worden besteed. Zelfs pleit hij voor het verzoek van de predikanten op Amboin aan de Hoge Overheid in Batavia om tot de invoering van een leerplicht te geraken voor de gedoopte kinderen van zowel de slaven als de vrijen.

De jongens van 8-14 jaar en de meisjes van 8-12 zouden op 'pene van een sware boete' verplicht moeten zijn naar school gezonden te worden⁹¹. En de ingezamelde boeten zouden aan het 'consistorie' moeten toekomen, opdat daarvan enige personen zouden onderhouden worden, die de slaven en de slavinnen, die nog ongekerstend zijn, in de christelijke religie kunnen onderwijzen⁹¹.

De kerk zal dus door grote ijver en trouw zich op allerlei wijze moeten inzetten voor de kerstening van het volksleven en zo de praktijk der godzaligheid bevorderen; tevens ga haar de uitbreiding van het Rijk Gods bijzonder ter harte en roepe ze op, dat de gelegenheden die scheepvaart en handel bieden, 'ad maiorem gloriam Dei' uitgebuit worden.

D. DE ACTUALITEIT EN RELEVANTIE VAN DE PREDIKING

Het hele boek is één doorlopend bewijs van een actuele en relevante prediking. Niet alleen is er aandacht voor de behoudenis van de ziel, maar vooral gaat Udemans diep in op de vragen, die de eigen tijd aan de orde stelt, en dat zijn dus ook de politieke en maatschappelijke vragen.

a. Kerk en overheid.

Prof. De Graaf heeft de verhouding van *Kerk en overheid* naar de opvatting

van Calvijn aldus getekend: 'De overheid wandelt niet aan de leiband der kerk, maar in het licht van het Woord Gods, dat van de kerk uitstraalt' (Van Ruler)⁹².

Dit licht straalt in Udemans prediking helder uit. De overheid wordt niet onwetend gelaten van wat eis van Gods Woord is. De politieke vragen van zijn tijd komen aan de orde, b.v. de vraag of terwille van de handelsvoordelen niet naar een compromis met Spanje moest gestreefd worden; uitvoerig behandelt hij deze vraag. Aan de hand van historische en schriftuurlijke voorbeelden ijvert hij voor de strijd tot aan een finale overwinning⁹³.

b. Tolerantie-vraagstuk.

Ook houdt hij zich bezig met het *tolerantie-vraagstuk*. Het theocratisch ideaal dat Udemans bezielt en waarin hij zich een volgeling van Calvijn betoont, doet hem aan de overheid de beide tafels van Gods Wet voorhouden. Daarom mag de overheid de publieke uitoefening van andere religies, met name de roomse, niet dulden. De verovering van Den Bosch in 1629 en de succesvolle tocht langs de Maas in 1632, waarbij de steden Roermond, Venlo en Maastricht binnen het gebied van de Republiek kwamen, maakten dit vraagstuk bijzonder urgent. Voor Udemans gelden dan geen politieke argumenten, maar alleen het Woord Gods⁹⁴. Wel moet de vrijheid van consciëntie worden toegestaan, omdat men anders in het verfoeide systeem van de Inquisitie vervallen zou, maar van een vrijheid, die 'een onbepaalde ende ongeregelde licentie van de openbare verleyders ende lasteraars' betekenen zou, wil hij niet weten⁹⁵. Dit zou immers strijden met de roeping van de overheid om ook naar de eerste tafel van de Wet van God te regeren. Daarom worden de bepalingen van de Pacificatie van Gent van 1576 en de Religie-vrede van Antwerpen in deze zin uitgelegd, dat daar slechts de consciëntie-vrijheid zou getolereerd zijn.

c. Maatschappelijk leven.

Ten aanzien van het *maatschappelijk leven* is Udemans niet minder actief. Over het geoorloofd zijn van de koophandel handelt het eerste hoofdstuk (boek). Mits naar het Woord Gods gericht mag de vrome koopman met een goede consciëntie koophandel bedrijven. In de behandeling van de vele vragen, die koophandel en koopvaart aan de orde stellen, moet voorop Gods eer gezocht en de uitbreiding van Gods Rijk bevorderd worden; en zo het welvaren van de Republiek en van het huisgezin worden gediend.

d. Wereldvluchtig?

Nu de maatschappelijke vragen aangeroerd worden is er tevens aanleiding ons af te vragen of in dit werk van Udemans ook sprake is van een zekere 'wereldvluchtigheid', zoals die door sommigen aan de Nadere Reformatie als geheel wel verweten wordt. Al kan bij enkele vertegenwoordigers van deze beweging deze wereldvluchtigheid niet geheel worden ontkend, vooral in de na-tijd van de beweging, in het werk van Udemans is die niet aan te treffen. Zijn enthousiasme over de bloei van de beide grote handelscompag-

nieën, zijn ernstig ingaan op de taak die deze maatschappijen naar luid van de verleende octrooien hebben, zijn boeiend relaas over de tochten, die tot de oprichting van de Compagnieën geleid hebben, zijn uitvoerige beschrijving van de voortreffelijkheden van de beide Indiën zijn niet de uitingen van een mens, die zich uit de wereld het liefst terugtrekt om zich in afzondering aan een peinzend en schouwend leven te wijden en slechts de toekomst des Heeren te verwachten.

Udemans aanvaardt de opdracht om midden in het leven te staan en deze praxis vitae te beleven als de praxis pietatis. Het 'Deo Vivere' is niet een oproep tot de afzondering, maar bevat een opdracht, die de ganse wereld ompant.

e. Oost- en West-Indische Compagnie.

Udemans verhaalt het ontstaan en de geschiedenis van de beide handelsmaatschappijen.

De verhouding tot de overheid, zoals die in de octrooibrieven is geregeld, brengt hij ter sprake. De beide Indiën beschrijft hij en voor zover hem bekend de geschiedenis van de volkeren aldaar en hun contact met de Europeanen. Het verslag van de las Casas, de Spaanse priester, die in grote openheid de wrede behandeling weergeeft, die de Spanjaarden de bewoners van de Indiën deden ten deel vallen, geeft Udemans veel stof om Spaans geweld en 'Paapse stoutigheden' aan de kaak te stellen. Het recht der Nederlanden om op de Indiën te varen wordt met kracht verdedigd. Grote belangstelling en veelzijdige informatie toont Udemans als hij de zaak van de Republiek verdedigt, als een vaderlandslievend man, die zich verheugt in de bloei van zijn land en volk. Voor de zeevaart en de rechten op een vrije zee zet hij zich in. Zelf een vurig bestrijder van het Remonstrantisme zijnde is hij hier bereid om Hugo de Groot aan het woord te laten.

Hoe uitvoerig Udemans op zaken van politieke en maatschappelijke aard ingaat (soms zelfs te uitvoerig), toch is hij voor alles dienaar des Woords. Hij biedt geen economisch programma en geen staatsleer, maar hij bepleit Gods zaak en wil dat deze door overheid en compagnie mede zal bevorderd worden.

Zelf merkt hij in de voorrede op: '... sommige sullen moghelyck dencken, dat in dit Boeck eenighe Politycke saken worden verhandelt, die daer schijnen, ons Ampt eygentlyck niet aen te gaen'⁹⁶. Hierop antwoordt hij zelf: '... Daer – benevens, gelyck ons Ampt is, voor alle staten van menschen te bidden, soo is oock ons ampt, allerley staten van menschen, soo Hooge, als Lage, te onderwijzen, vermanen, bestraffen, uyt het Woordt des Heeren, opdat se elck, hare consciëntie, in haer ampt souden mogen bewaren, ende dat alsoo de gebeden, die voor haer gedaen worden, souden mogen krachtig zijn, tot haer welvaren naer ziele ende lichaem'⁹⁶.

Het verwijt, dat Udemans gemaakt wordt, o.a. door Beins⁹⁷ en in zijn voetspoor door Meertens⁹⁸, dat door zijn praxis vitae het geestelijke niet zelden in 't gedrang komt is ten onrechte, want het werk getuigt van een gelukkige verbinding van praxis vitae en praxis pietatis, [de praktijk van het leven en

de praktijk van de vroomheid].

Daarom wordt de Bewindhebbers van de Compagnieën voorgehouden, dat om de gewenste vruchten van hun vaart te genieten dertien regels moeten onderhouden worden. De eerste is: 'Eerst ende voor-al, soo moet desen gantschen handel aenghestelt worden ter eeren Godts, naer het voorschrift van syn Heilig woort, of anders en is daer geen rechten seggen op te verwachten⁹⁹.

Dat Udemans de zonden, waaraan dienaren van de Compagnie zich zouden hebben schuldig gemaakt, zou verontschuldigen heeft geen grond. Hij dringt aan op ernstige naleving van de gesloten overeenkomst. De bijzondere omstandigheden van min of meer bekende feilen in het optreden van gouverneurs en commandeurs zijn hem niet bekend en daarom schrijft hij: 'alhoewel wy alle particuliere feyten van d'onse niet en konnen/noch en willen verandtwoorden, dewyle sy ons niet bekent en syn¹⁰⁰. Elders bepleit hij getrouwheid in de omgang met de heidenen, opdat Gods Naam niet gelafterd zal worden: 'Indien dan eenighe particuliere ontrouwelyck met de arme Heydenen handelen, die moeten volgens de Burgerlycke wetten daer over gestraft worden'¹⁰¹.

f. Sociale bewogenheid.

Reeds werd op een trek van sociale bewogenheid gewezen toen het zweet en het bloed van de armen ter sprake kwamen. Van deze bewogenheid zijn vele blijken in dit werk aan te treffen. Hij pleit immers voor een rechtvaardige beloning van de arbeid¹⁰²; de zorg voor de armen wordt krachtig aanbevolen¹⁰³; het recht op onderhoud dat toekomt aan weduwen en wezen¹⁰⁴ van hen, die hetzij in de oorlog, hetzij in dienst van de Compagnieën, omkwamen, vindt in Udemans een krachtige pleitbezorger; een menselijke zorg, die aan de gewonden moet worden besteed doet denken aan de bewogenheid van de barmhartige Samaritaan¹⁰⁵; de behoorlijke verzorging aan boord van de schepen¹⁰⁶ wordt bepleit. In deze bewogenheid, waarvan de prediking gewaagt, beluistert men de concrete toepassing van de Wet van Christus op de gehele samenleving. In die samenleving moet elk aspect ervan onder de eis van Gods Woord gesteld worden.

g. Casus Conscientiae [De zaak van het geweten].

In de prediking wordt het Woord van God toegespitst in een concrete eis, die aan een gelovige in een concreet geval de weg wijst, die hij gaan moet. Nu zijn er vele 'vraag-stukken, waaraan de conscientie twijfelen kan'¹⁰⁷. Zulke 'vraag-stukken' noemt Amesius 'Casus conscientiae'. Perkins, de leermeester van Amesius, behandelt zelf vele zulke gewetensgevallen. Amesius wijdt er een geheel boek aan; zo onderricht hij de gewetens, opdat men wete wat Gods Woord in concrete gevallen eist en deze wetenschap de praxis pietatis bevorderen zal.

Alhoewel door het gehele boek het geweten onderricht wordt omtrent Gods eis, zijn er enige gevallen, die in het bijzonder aandacht ontvangen. Deze betreffen het recht van de oorlog en de slavernij.

Aangaande het Recht van de oorlog wordt allereerst de onenigheid met de pacifistische Wederdopers besproken. Hun beroep op de Schrift wordt afgewezen¹⁰⁸. Udemans maakt onderscheid tussen een onrechtvaardige en een wettige oorlog en toont aan de hand van Gods Woord aan, waarin ze te onderscheiden zijn¹⁰⁹. Hij volgt hierin het oordeel dat Amesius over deze zaak had. Een wettige oorlog mag alleen door een wettige overheid gevoerd worden als een vorm van Justitie, nadat alle andere middelen ter behartiging van rechtvaardige en gewichtige zaken vergeefs beproefd zijn; zulk een wettige oorlog moet dan wel naar goddelijke en menselijke wetten gevoerd worden, waartoe vele voorbeelden uit de Heilige Schrift en citaten van klassieke heidense en oud-christelijke schrijvers aangehaald worden. Zelf brengt Udemans naar voren dat de overheid in deze zo gewichtige zaken 'de mond des Heeren vragen zal.' Hij verstaat daaronder, dat 'verstandige en vrome predikanten zullen worden geraadpleegd'¹¹⁰.

Een actuele vraag is of alle soldaten de wettigheid van een oorlog moeten onderzoeken. Voor de officieren, die leiding hebben te geven, vereist Udemans dat ze in hun geweten van de wettigheid van de strijd moeten verzekerd zijn en dat die verzekering moet rusten op een 'nauw ondersoek der sake'¹¹¹; maar 'ghemeene soldaten en behoeven alle dingen soo nauwe niet te ondersoek.' Toch rust het laatste meer op het feit, dat dit door hen niet zo vastgesteld worden kan, dan op de gedachte, dat de autoriteit van een overheid elke verantwoordelijkheid opheft. Want nadrukkelijk wordt gesteld, dat als zij gevoelen, dat de oorlog 'openbaer ongherechtig' is elke medewerking ongeoorloofd is. Ook mag geen onrechtvaardig bevel worden uitgevoerd: 'Hij en moet in der eeuwicheyt geene commissie aen-nemen, gelyc Doeg, den Edomiter, die van den Tyran Saul ghesonden wierdt, . . .'¹¹² Slavernij is ook een zaak die Udemans bezighoudt, omdat zowel in Oost- als in West-Indië het als een maatschappelijk instituut bestaat. Voor hem is het een moeilijke zaak. Hij wijdt er een aantal stellingen aan en maakt onderscheid tussen niet-christenen en christenen. Men mag geen christen als slaaf houden; die slaven, die men heeft moet men in de christelijke religie onderwijzen en ze daarna zo spoedig mogelijk vrij laten; men mag nimmer een slaaf aan een Spanjaard of Portugees verkopen. Alhoewel Udemans slavernij niet volstrekt wil afwijzen, is hij in wezen met dit instituut in onvrede¹¹³. Hij pleit voor een waarlijk christelijke humaniteit jegens de slaven.

IV. SAMENVATTING

Goeters heeft de eigen aard van de Nadere Reformatie omschreven als het streven van het Calvinisme om de gemeenschap met God door Christus in een dienovereenkomstige vernieuwing van het leven tot zijn uitwerking te laten komen¹¹⁴. Daarom hecht men aan de pietas als vita spiritualis [de

vroomheid als geestelijke levenswijze] grote waarde. Deze werkelijke vernieuwing van het leven in verbetering van zedelijke toestanden vooronderstelt de beleving van het individuele geloof.

Naar deze beschrijving het werk van Udemans beoordelend, moet worden geconcludeerd, dat hij terecht tot de Nadere Reformatie gerekend wordt. Immers valt ook bij Udemans op beleving van het individuele geloof nadruk. Wel wordt in zijn *Practycke* veel uitvoeriger op de 'proeven' van geloof en hoop ingegaan (wat uit de aard van de opzet van dat boek verstaanbaar is), toch ontbreekt ook in 't *Geestelyck Roer* niet de nadruk op zulk een individuele beleving van het geloof, maar uitvoeriger wordt hier ingegaan op hoe de gemeenschap met God in levensvernieuwing tot uiting komen moet. In dit boek valt zeer sterke nadruk op pietas als vita spiritualis.

Bij Udemans heeft dit niet geleid tot nauwgezette beschouwing van eigen geestelijke werkzaamheden, die verschillende vertegenwoordigers van deze richting sterk beklemtoond hebben in verband met de vraag naar de heilszekerheid. Wel veronachtzaamt Udemans deze 'merktekenen' niet, maar hij ziet deze veel meer in wat hij 'de ziel des geloofs' noemt, de werken, i.c. de praxis pietatis. In het feit, dat zo'n groot deel van zijn hoofdwerk *Practycke* aan die werken gewijd is, kon dit reeds worden gezien. In dezelfde geest is dan ook 't *Geestelyck Roer* geschreven. Voor Udemans is het 'Deo Vivere' het ernst maken met Gods geboden in de heiliging van het leven van enkeling, staat en maatschappij: 'von dem Christenstande aus soll jedes Lebensmoment sein bestimmtes Gepräge empfangen'¹¹⁵ [het christen zijn moet een stempel drukken op ieder terrein van het leven]. Daarmee is ook het werk van Udemans getypeerd.

Goeters ziet bij alle verscheidenheid die in de Nadere Reformatie aan de dag treedt in 'die wahre Praxis der Gottseligkeit' [de ware oefening der godzaligheid] de innerlijke eenheid, die het geheel van deze beweging kenmerkt. Toch laat hij verschillen zien: 'Für Willem Teellinck in seiner letzten Zeit und für Theodorus à Brakel fällt dabei aller Nachdruck auf die subjective Gefühlsempfindung, für Johannes Teellinck auf den kräftigen Willensimpuls. Bei Saldenus gestaltet er sich zu resignierter Himmelsehnsucht und zu einseitiger Beschränkung auf den engen Kreis des Konventikels; bei Lodenstein erzeugt es den Ruf nach Reformation der Kirche, die trotz ihrer Rechtgläubigkeit nur einen toten Glauben hat'¹¹⁶.

[Voor Willem Teellinck in zijn laatste tijd en voor Theodorus à Brakel valt daarbij alle nadruk op de persoonlijke bevinding; voor Johannes Teellinck op de krachtige impuls van de wil. Bij Saldenus krijgt het gestalte in een gelaten verlangen naar de hemel en in een eenzijdige beperking tot de kleine kring van het gezelschap; bij Van Lodenstein leidt het tot de roep om reformatie van de kerk, die ondanks haar rechtzinnigheid maar een dood geloof heeft.]

Udemans behoort naar de innerlijke eenheid in zijn ijver voor praxis pietatis bij de Nadere Reformatie. Maar wat hem van anderen zeer krachtig onderscheidt is zijn grote openheid naar het 'cultuur-leven'. Wel zou het woord 'Kultur-freudig' te ver gaan, omdat het de vreugde aan de cultuurarbeid zelf

te veel uitspreekt, maar wel kan van een duidelijke 'culturaanvaarding' gesproken worden. Udemans houdt een pleidooi om de praxis pietatis niet te beleven in de afzondering van de 'wereld', noch in de mystieke verzinking in de eigen geestelijke ondervindingen of in het genietend opgaan in de conventikels; maar midden in het dagelijks leven in de verwerkelijking van de van God gegeven levensmogelijkheden moet men het 'Deo vivere' beleven. Beins noemt hem in verband met zijn ijver voor de Oost- en West-Indische Compagnie niet ten onrechte 'der wahre Apostel der Gesellschaften'¹¹⁷ [de ware apostel van de compagnieën].

Toch moet juist de praxis pietatis voor een opgaan in de 'wereld' bewaren en daarom kan dan ook Udemans' levenshouding, zoals ook in 't *Geestelyck Roer* beschreven, getypeerd worden met de woorden van Troeltsch en Max Weber ten aanzien van het Calvinisme: 'innerweltliche Askese' [een afgezonderd leven temidden van de wereld]. Van Schelven merkt hiervan ten aanzien van Calvijn op: 'Vooreerst was die 'innerweltliche Askese' Calvijns ideaal in zake de zgn 'practijk der godzaligheid', waarin zich, uit kracht van zijn geloofsleven de christen te oefenen heeft'¹¹⁸. Udemans neemt dan ook een zeer eigen plaats in de Nadere Reformatie in. Het Calvinisme, dat zich in Udemans zo duidelijk openbaart, vindt in hem een krachtige vertegenwoordiger.

Meertens schrijft: 'Grierson heeft de nadruk gelegd op het heroïsch element in het engelse Puritanisme, in zoverre dit op doortastende wijze het jenseitige karakter van het christendom beleed, maar tegelijk, in tegenstelling met het Rooms-Katholicisme, elke gedachte aan een vlucht uit de wereld versmaadde. Hetzelfde geldt voor het calvinistisch Piëtisme, dat de verheffing van het volksleven als een van zijn wezenlijke kenmerken heeft beschouwd en voor de aangelegenheden van het aardse leven de grootste belangstelling heeft gehad'¹¹⁹. Nu daarmee is 't *Geestelyck Roer* te typeren.

Alhoewel 't *Geestelyck Roer* ons niet uitvoerig over de theologische grondopvattingen van Udemans inlicht (daartoe zou zijn *Practycke* en *Hemels Beleg* vooral nader moeten bezien worden) kan toch wel worden geconcludeerd dat zijn opvattingen nauw samenhangen met die van Amesius. Diens ethisch handboek *De conscientia et eius iure* [in vertaling: Vijf Boeken van de consciëntie en haar regt of gevallen] wordt dan ook vele malen door hem geciteerd.

Udemans is een man van grote en veelzijdige belezenheid. In 't *Geestelyck Roer* worden meer dan 150 schrijvers geciteerd. Van de klassieke heidense schrijvers is Cicero de meest geciteerde; van diens werken het meest het bekende *De Officiis*. Als vooraanstaand historicus wordt Plutarchus dikwijls aangehaald.

Ook de auteurs van de oude christelijke kerk zijn Udemans niet onbekend. Van hen wordt Augustinus het meest aangehaald. *De civitate Dei* wordt ca. 20 maal geciteerd.

De bijzondere hoogachting, die Udemans Bucer toedroeg, blijkt uit het feit, dat hij zijn *De Regno Christi* vele malen noemt en ook nadrukkelijk een loffelijk getuigenis van Calvijn over Bucer opneemt.

Het is wel begrijpelijk, dat van scholastieke of aristotelische invloeden niets te bespeuren valt. Immers Perkins en Amesius, die beiden door Udemans dikwijls aangehaald worden, hebben invloeden van Ramus, de felle bestrijder van Aristotelisme¹²⁰, ondergaan. In hun werk is ook alle scholastieke spitsvondigheid en begripsbepaling afgewezen. Zo ook in dit boek van Udemans.

De definitie van de theologie van Amesius 'doctrina Deo vivendi' wordt in dit werk op een praktische wijze gehanteerd. Daarin wordt de lijn van Perkins en Bucer doorgetrokken.

Hier is duidelijk aanwijsbaar 'die Wendung zur Ethik'. Toch mag niet worden vergeten, wat De Vrijer opmerkt: 'Voetius c.s. zijn niet in de eerste plaats moralisten. Zij zijn predikers van het Evangelie, dat zijn centrum niet heeft in de casuïstiek, maar in de justificatie¹²¹. Ook dit werk is '... uiting der harts-tochtelijk bewogen zielszorg, wier samenvatting ligt in het beloftewoord over de taak van Johannes de Doper: 'de Heere te bereiden een toegerust volk. (Luk. 1 : 17)'¹²².

En omdat ook Udemans zulk een 'hartstochtelijk bewogen ziels-zorger' was besloot hij 't *Geestelyck Roer* met deze woorden: 'Ende ghelycke wy nu in dit Geestelyck Roer, door Godts ghenade vele hebben nedler-ghestelt uyt het woordt des Heeren, dat alle Christenen, maer met namen vrome Coopluuyden, Coop-vaerders, ende mannen van oorloghe, noodijgh dienen te weten ende te betrachten, om inden geloove, ende vreeze Godts, haer Ampt te bedienen, ter eeren Godts, ende haerder zielen salicheydt: soo buyghe ick mijne knye voor den Vader onzes Heeren I. Christi, dat sijne heylighe majesteyt ghelieve synen Goddelycken zegen te storten, over dese myne bedenckingen, denwelcke voort-komen uyt een eene hertelycke sucht, ende teere liefde, die ick het volck Godts, ende mijn l. Vaderlandt toe-drage/volghens Psalm 122 vers 6, 7, 8, 9 ten eynde dat alle vrome Patriotten, beyde Burghers ende soldaten, een yder in sijn Ampt, moghen wandelen, waerdelyck den Heere in alle behaghelijckheydt, tot alle goede wercke vruchtbaer, ende wassende inde kennisse Godts: versterckt met alle sterckheyt, naer syne heerlijcke kracht, tot alle lijdtzaamheyt ende lanck-moedicheydt met blijdschap. Col. 1. vers 10, 11. Op dat wij het geluck Jerusalemms mogen sien onse leefdaghe, ende vrede over Israël. Psalm 128 vers 5, 6. Amen, Amen'¹²⁴.

AANTEKENINGEN

In verband met de verwarrende paginering van 't *Geestelyck Roer* worden bij de citaten uit dit boek nu eens de folio-nummers, dan weer de nummers van de bladzijden vermeld; zodoende wordt aangegeven wat in het boek zelf op de bladzijden is vermeld. Deze wijze van vermelding van de citaten voorkomt het hinderlijke omrekenen van folio-nummers in bladzijden of omgekeerd.

1 M.J.A. de Vrijer, *Schortinghuis en zijn analogieën*, blz. 6.

2 *a.w.*, blz. 7.

3 *a.w.*, blz. 9.

4 Op de naam 'Nadere Reformatie' gaat J. de Boer in zijn dissertatie *De verzegeling met de Heilige Geest volgens de opvatting van de Nadere Reformatie*, blz. 11 uitvoerig in, in verband met het feit, dat ook wel van het Nederlandse Piëtisme gesproken wordt. Ook prof. S. van der Linde gaat op de naam nader in in zijn artikel in de *Christelijke Encyclopedie*, 1960.

Tegen de aanduiding 'Nederlands gereformeerd Piëtisme' heeft hij geen bezwaar omdat in deze beweging de 'pietas' zo op de voorgrond staat.

De naam 'Nadere Reformatie' is door Koelman ten onzent het eerst gebruikt, waarschijnlijk als vertaling van het Schotse 'Second Reformation'.

Deze naam verdient voorkeur zowel vanwege het feit, dat hij van veel oudere datum is dan 'Piëtisme', als ook omdat het woord 'Piëtisme' in latere tijd een ongunstige betekenis kreeg, waardoor ten onrechte de 'Nadere Reformatie' wordt belast met een ontarding, die pas in de na-tijd zich openbaart en in welke na-tijd het ideaal van de 'Nadere Reformatoren' in verschillende opzichten reeds is prijsgegeven. Bovendien komt in 'Nadere Reformatie' duidelijker tot uitdrukking het verbonden zijn aan de Reformatie zelf, dat zo nadrukkelijk door de voorstanders van de 'Nadere Reformatie' beklemtoond is.

5 H. Heppe, *Geschichte des Pietismus und der Mystik in der reformierten Kirche, namentlich der Niederlande*, S. 6.

6 J. van Lodenstein, *Beschouwinge van Zion*, blz. 12: 'Urbanus: Is 't niet waar? En dat dunkt mij is het tweede dlat ik misgevat vinde, nopende den toestel der Reformatie, t.w. Dat men de Leere gereformeerd heeft, en gemeent, dat was de zake; dat heeft men den naam van Reformatie gegeven, en die zoo letterlijk leerde en geleert was, en werd, was een Gereformeerde: daar eerst en eigenlijk 't herstel van 't leven in geestelijke kracht en heiligmakinge 't oogmerk geweest moest hebben, en 't herstel van de Leere een middel daartoe, zo moest dan dat eerste boven al geagt en hoogst betragt geweest zijn, dat voor de Reformatie gehouden, en zoo eene voor een Gereformeerde; ...'

7 A.A. van Schelven, *Het Calvinisme gedurende zijn bloeitijd*. Deel I Genève - Frankrijk. Deel II Schotland - Engeland - Noord-Amerika. Deel III Polen - Bohemen - Hongarije - Zevenburgen.

8 H. Heppe, *a.a.O.*, S. 95.

9 W. Goeters, *Die Vorbereitung des Pietismus in der reformierten Kirche der Niederlande bis zur labadistischen krisis 1670*, S. 111.

10 W. Teellinck verbleef geruime tijd in Engeland; hij vertaalt Engelse werken in het Nederlands. M.J.A. de Vrijer, *a.w.*, blz. 12. Voetius houdt zich reeds in zijn Vlijmense tijd met werken van Perkins en Hayward bezig, M.J.A. de Vrijer, *a.w.*, blz. 41.

11 Goeters, *a.a.O.*, S. 21 - 43.

12 J. Reitsma - J. Lindeboom, *Geschiedenis van de Hervorming en de Hervormde kerk der*

Nederlanden, 4e Herziene Druk, blz. 20: 'De naam "moderne devotie" dagtekent uit den tijd van Geert Groote. Het verschijnsel zelf bestond en openbaarde zich echter reeds vroeger. Tegen de veertiende eeuw namen de lust en neiging tot een "yannich leven" zeer krachtig toe. Deze eeuw en ook de volgende waren tijdperken van groote ellende, bloedige twisten, volksrampen, hongersnood en boosaardige ziekten, waarbij de behoefte aan hervorming van den inwendigen mensch sterk op den voorgrond trad. Niet minder werkte bij de besten en ernstigsten een diepe afkeer van de wereldsche gezindheid en de tuchteloosheid bij zoovele amtsdragers der kerk, bij de reguliere geestelijkheid. Ook was er behoefte aan de practijk van het godsdienstig leven in gehoorzaamheid aan de eischen des christelijken levens. Die zich tot "reformatie" bekeerden, werden aangeduid als "devoten, de hervormde menschen, de innige stichtige menschen". Zowel bij geestelijken, als vooral bij religieuzen (Kloosterlingen) maar ook bij leeken van allerlei rang in ons vaderland en omstreken vond die eigenaardige opvatting van het godsdienstig leven veel ingang'. Blz. 21: '... is de grondtrek van het streven der devoten practisch godsdienstig leven en christelijke vroomheid te wekken'.

- 13 Reitsma, *a.w.*, blz. 321.
- 14 Fr. Wendel, *Calvin, Sources et évolution de sa pensée religieuse*.
- 15 A. Lang, *Puritanismus und Pietismus*, S. 28.
- 16 *a.a.O.*, S. 71.
- 17 K. Koch, *Studium Pietatis Martin Bucer als Ethiker*, S. 58.
- 18 *a.a.O.*, S. 8.
- 19 A. Lang, *a.a.O.*, S. 101; H. Heppe, *a.a.O.*, S. 14-73.
- 20 W. Perkins, *A Golden Chaine or the Description of Theologie*.
- 21 *Chr. Encycl.* 1960. In voce Perkins Deel V, blz. 426.
- 22 A. Lang, *a.a.O.*, S. 130.
- 23 G.C. Udemans, 't *Geestelyck Roer van 't Coopmans Schip*, fol. 162-v°.
- 24 *a.w.*, fol. 163-r°.
- 25 K. Reuter, *W. Amesius, der führende Theologe des erwachenden reformierten Pietismus*, S. 25, anm. 1.
- 26 *Chr. Encycl.*, 1960. In voce Nad. Refor, Deel 5, blz. 128/9.
- 27 J. Taffin, *Een clare wtlegginghe van den Apocalypsis*, Opdracht blz. V.
- 28 P.J. Meertens, 'Godefridus Cornelisz. Udemans' in *Ned. Arch. voor Kerkgeschied*, N.S. 28 (1936), blz. 65-106.
- 29 *Eerste Actenboek van de Classis Tholen-Bergen op Zoom (1584-1608)*.
- 30 P.J. Meertens, *Letterkundig leven in Zeeland in de zestiende en de eerste helft der zeventiende eeuw*, blz. 15.
- 31 Zie P.J. Meertens, 'G. C. Udemans', (aant. 28) die vermeldt, dat in 1616 Udemans met H. Faukeel van Middelburg afgevaardigd is naar Amsterdam om met de deputaten van de andere gewesten de middelen te overwegen, die tot het bijeenroepen van een nationale Synode zouden kunnen leiden; op verzoek van Prins Maurits diende hij met Trigland en Walaeus de 'dolerende' gemeente van 's Gravenhage; ook tijdelijk de gemeente van Utrecht in 1619; door de Provinciale Synode van Zeeland werd hij afgevaardigd naar de Nationale Synode van Dordrecht, waaraan hij als vice-praeses en als lid van verschillende commissies deelnam.
- 32 G.C. Udemans, *Christelycke bedenckingen*.
- 33 H. Heppe, *a.a.O.*, S. 100.
- 34 G.C. Udemans, *Practycke*, blz. †.
- 35 *a.w.*, † III.
- 36 *a.w.*, † 4.
- 37 *a.w.*, blz. 18.
- 38 Verg. Calvijn, *Institutie*, III 12, 7 met *Udemans Practycke*, blz. 2.
- 39 H. Heppe, *a.a.O.*, S. 102.
- 40 G.C. Udemans, *De Leeder van Iacob*, G 5.
- 41 M.M.J. Smits van Waesberghe S.J., *Katholieke Nederlandse mystiek*, Deel II. Het Inkerende leven, Hst 1: De zinnen en het hart, blz. 89-153.
- 42 G.C. Udemans, *Hemels-belegh*, blz. 13.
- 43 *a.w.*, blz. 139, 140.

- 44 Calvijn, *Institutie* III, 9. 1-6.
- 45 G.C. Udemans, 't *Geestelyck Roer*, blz. 16.
- 46 *a.w.*, Dedicatie, blz. 4.
- 47 J. de Graaf, *De ethiek van een gekerstende levensorde*, blz. 14.
- 48 *a.w.*, blz. 16.
- 49 *a.w.*, blz. 16.
- 50 G.C. Udemans, 't *Geestelyck Roer*, blz. 16.
- 51 G. Brillenburg Wurth, *Het Christelijk leven: Grondlijnen der ethiek*, blz. 72.
- 52 Peter Barth, in *Calwers Kirchenlexicon*, aangehaald door Brillenburg, *a.w.*, blz. 72.
- 53 Brillenburg Wurth, *a.w.*, blz. 73.
- 54 't *Geestelyck Roer*, Dedicatie.
- 55 *a.w.*, blz. 75.
- 56 *a.w.*, blz. 75.
- 57 *a.w.*, blz. 76.
- 58 *a.w.*, fol. 10-r°; blz. 63.
- 59 *a.w.*, fol. 9-r°.
- 60 *a.w.*, blz. 63; fol. 161-v°.
- 61 *a.w.*, blz. 63-66.
- 62 *a.w.*, blz. 507-508; fol. 161-v°.
- 63 *a.w.*, blz. 508.
- 64 *a.w.*, blz. 67.
- 65 *a.w.*, fol. 12-v°.
- 66 *a.w.*, fol. 49-r° en fol. 49-v°.
- 67 *a.w.*, blz. 51.
- 68 *a.w.*, blz. 53.
- 69 *a.w.*, blz. 54.
- 70 *a.w.*, blz. 55.
- 71 *a.w.*, blz. 58; 67.
- 72 *a.w.*, blz. 59.
- 73 *a.w.*, fol. 210-r° en 210-v°.
- 74 *a.w.*, blz. 395 v.v.
- 75 *a.w.*, fol. 179-r°.
- 76 *a.w.*, fol. 163-v°.
- 77 *a.w.*, fol. 164-r°.
- 78 *a.w.*, fol. 165-r°.
- 79 *a.w.*, fol. 149-r°.
- 80 *a.w.*, fol. 149-v° en fol. 150-r°.
- 81 *a.w.*, fol. 150-v°.
- 82 *a.w.*, fol. 153-v°.
- 83 *a.w.*, fol. 154-r°.
- 84 *a.w.*, fol. 155-r°.
- 85 *a.w.*, fol. 350-v° - 357-r°.
- 86 G.C. Udemans, *De laetste Basuyne*, fol. 602-611.
- 87 't *Geestelyck Roer*, fol. 156-v° - 159-r°.
- 88 *a.w.*, fol. 143-v° - 146-v°.
- 89 *a.w.*, blz. 70-73.
- 90 *a.w.*, fol. 165-r°.
- 91 *a.w.*, fol. 166-v°.
- 92 J. de Graaf en R. Bakker, *De mondige mens tussen goed en kwaad*, blz. 23.
- 93 't *Geestelyck Roer*, fol. 141-r°.
- 94 *a.w.*, blz. 397 v.v.; fol. 211-r° v.v.
- 95 *a.w.*, blz. 417.
- 96 *a.w.*, Dedicatie 6.
- 97 E. Beins, 'Die Wirtschaftsethik der Calv. Kirche in den Niederlande', *Ned. Arch. voor kerkgeschied.*, N.S. XXIV, blz. 81-156.
- 98 P.J. Meertens, *Letterkundig leven in Zeeland*, 1943, A'dam, blz. 82.
- 99 't *Geestelyck Roer*, fol. 147-r°.

- 100 a.w., fol. 126-r°.
- 101 a.w., fol. 176-v°.
- 102 a.w., fol. 20-v°.
- 103 a.w., fol. 22-r°.
- 104 a.w., fol. 288-v°.
- 105 a.w., fol. 287-r°.
- 106 a.w., fol. 286-v°.
- 107 W. Amesius, *De vijf boeken van de Conscientie*, blz. 37.
- 108 't *Geestelyck Roer*, blz. 471-483.
- 109 a.w., fol. 317-r°.
- 110 a.w., fol. 317-r°.
- 111 a.w., fol. 318-r°.
- 112 a.w., fol. 318-v°.
- 113 a.w., fol. 180-v° - 183-v°.
- 114 W. Goeters, *Die Vorbereitung des Pietismus*, S. 58.
- 115 a.a.O., S. 57.
- 116 a.a.O., S. 119.
- 117 E. Beins, 'Die Wirtschaftsethik', blz. 141.
- 118 A.A. v. Schelven, *Het Calvinisme gedurende zijn bloeitijd I*, blz. 37.
- 119 P.J. Meertens, *Letterkundig leven in Zeeland*, blz. 170.
- 120 *Chr. Encycl.* In voce Ramus, deel V, blz. 573.
- 121 M.J.A. de Vrijer, 'XVIIe eeuwse Sumptuositeit', in *Ned. Arch. v. Kerkgesch.* N.S. Deel 33, 1941, blz. 91.
- 122 a.w., blz. 92.
- 123 't *Geestelyck Roer*, fol. 357-r°.

4. Brillenburg Wurth, G., *Het Christelijk leven*, Kampen, 1949.
5. Calvijn, J., *Institutie*, Editie A. Kuyper, 1889.
6. Goeters, W., *Die Vorbereitung des Pietismus in der reformierten Kirche der Niederlande bis zur labadistischen krisis 1670*, Leipzig, 1911.
7. Graaf, J. de, *De ethiek van een gekerstende Levensorde*, Utrecht, 1964.
8. Graaf, J. de en Bakker, R., *De mondige mens tussen goed en kwaad*, Utrecht, 1961.
9. Heppe, H., *Geschichte des Pietismus und der Mystik in der reformierten Kirche, namentlich der Niederlande*, Leiden, 1879.
10. Koch, K., *Studium Pietatis, Martin Bucer als Ethiker*, Neukirchen, 1962.
11. Lang, A., *Puritanismus und Pietismus*, 1941.
12. Lodenstein, J. van, *Beschouwing van Zion*, 6e Druk, 1739.
13. Meertens, P.J., *Letterkundig leven in Zeeland in de zestiende en de eerste helft der zeventiende eeuw*, Amsterdam, 1943.
14. Meertens, P.J., 'Godefridus Cornelisz. Udemans' in *Ned. Archief voor Kerkgeschiedenis*, N.S. 28, 1936.
15. Perkins, W., *A golden chaine or the description of Theologie*, Cambridge, 1635.
16. Reuter, K., *Wilhelm Amesius, der führende Theologe des erwachenden reformierten Pietismus*, Neukirchen, 1940.
17. Reitsma, J. en Lindeboom J., *Geschiedenis der Hervorming*, 4e Druk, Utrecht, 1933.
18. Schelven, A.A. v., *Het Calvinisme gedurende zijn bloeitijd*. Deel I, Amsterdam, 1943. Deel II, Amsterdam, 1951. Deel III, Amsterdam, 1965.
19. Smits van Waesberghe S.J., M.M.J., *Katholieke Nederlandse mystiek*, Amsterdam, 1947.
20. Taffin, J., *Een clare wtlegginghe van den Apocalypsis*, Middelburg, 1611.
21. Vrijer, M.J.A. de, XVIIe eeuwse Sumptuositeit. *Ned. Archief voor Kerkgeschiedenis*, N.S. Deel 33, 1941.
22. Vrijer, M.J.A. de, *Schortinghuis en zijn analogieën*, Amsterdam, 1942.
23. Wendel, Fr., *Calvin, sources et évolution de sa pensée religieuse*, Paris, 1950.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

A. Algemene Werken

Christelijke Encyclopedie, 1960².
R.G.G. 3e Auflage.

B. Werken van G.C. Udemans

1. *Christelycke bedenckingen*, 8e Druk, Dordrecht, 1650.
2. *Practycke*, 2e Druk, Dordrecht, 1621.
3. *Hemels-Beleg*, Dordrecht, 1633.
4. *De laetste Basuyne*, Dordrecht, 1635.
5. *De Leeder van Iacob*, 6e Druk, 1650.
6. *De noodzakelijckheyd des H. Avondmaels*, Amsterdam, 1756.
7. 't *Geestelyck Roer van 't Coopmans Schip*, 2e Druk, Dordrecht, 1640.

C. Overige geraadpleegde literatuur

1. Amesius, W., *Vijf Boeken van de Conscientie en haar regt of gevallen*, (C. van Wallendal), 1896.
2. Beins, E., 'Die Wirtschaftsethik der Calvinistischen Kirche der Niederlande 1565-1650', in *Ned. Archief voor Kerkgeschiedenis*, XXIV, blz. 81-156.
3. Boer, J. *De verzegeling met de Heilige Geest volgens de opvatting van de Nadere Reformatie*, Rotterdam, 1968.

6.2 Godefridus Cornelisz. Udemans en zijn Coop-Mans-Iacht

ZIJN OMVANGRIJKE PUBLICISTISCHE ARBEID

Naar het oordeel van C.R. Boxer¹ is Godefridus Cornelisz. Udemans een uitzonderlijk predikant geweest. Deze vooraanstaande Zeeuwse predikant koesterde immers niet 'een diep ingeworteld vooroordeel tegen de economische kant van het leven'. Dit laatste treft Boxer bij de meeste calvinistische predikanten uit de zeventiende eeuw aan. Hij wijt dit aan het feit dat zij merendeels afkomstig waren uit de lagere middenstand en uit de arbeidersstand. Aangezien zij door deze afkomst geen bijzondere relaties met regenten en grote kooplieden onderhielden gaven zij geen blijken van bijzondere ingenomenheid met het werk van de kooplieden, zo zij al niet vijandig stonden tegenover 'de regentenpolitiek, die de handel boven al het andere stelde, en het verlangen van de kooplieden, ten koste van alles nieuwe en winstgevende markten te veroveren'. En toch is het werk van de kooplieden van grote betekenis geweest voor de plaats en de invloed, die onze natie in de wereld van de zeventiende eeuw verwierf. Met bijzondere ijver is deze afwijzende houding bestreden door Udemans. Het door hem in 1638 uitgegeven 't *Geestelyck Roer van 't Coopmans Schip*² legt daar duidelijk getuigenis van af.

Dit werk omvatte niet minder dan 740 bladzijden en werd opgedragen aan 'de HEEREN Gedeputeerde Bewindt-hebbers, ter vergaderinge van de seventhiene, ende negenthiene, representerende bejide de Generale Geocroijeerde Compagnien in dese Vereenighde Nederlanden van Oost ende West-Indien'. De Zierikzeese predikant gewaagt in dit boek van zijn opmerkelijke voorkeur voor 'de Zee-vaert (daer den Koop-handel aen vast is)'. Hij grondt deze voorkeur op het feit, dat de zeevaart 'een treffelijk middel is, om Gods kercke te verbreyden, ende de blinde menschen te brengen tot de kennisse Christi . . .'³.

De uiteenzettingen over de opvattingen, die over de koophandel van ouds af al gehuldigd zijn; over het geoorloofd zijn van het 'ampt van een coopman'; over het nut en de betekenis van zijn werk; over de wijze, waarop het behoort verricht te worden, bieden een theologische fundering voor het koopmansbedrijf, waarop de 'ethiek voor de koopman en de koopvaarder'⁴ rust, zoals toch dit werk van Udemans mag gekarakteriseerd worden.

Toch is dit boek niet het enige, dat de schrijver aan dit onderwerp wijdde, zoals wij nader zullen zien. Udemans heeft een lange reeks van boeken het licht doen zien, waarin hij zeer uiteenlopende onderwerpen op zeer praktische wijze heeft behandeld. Zijn werken staan alle in het teken van het grote doel, dat hij met de mannen van de Nadere Reformatie zo krachtig na-

streeft: de bevordering van de 'practijk der godzaligheid', de beoefening van de theologie als 'doctrina Deo vivendi' [de leer om Gode te leven], zoals G. Amesius de theologie immers definieerde⁵.

Zo ijvert hij voor de zuivere leer tegenover de Doopsgezinde dwalingen, die uitvoerig worden bestreden in een werk, waarom Knipscheer hem 'vooral bekend' acht⁶, omdat de bestrijding van Doopsgezinden zo grondig in dit lijvig werk geschiedt⁷. Reeds eerder, in 1610, had hij in een verslag van een in 1609 in Zierikzee gehouden dispuut met Doopsgezinden dezen krachtig bestreden⁸. In 1627 neemt Udemans nogmaals de pen tegen hen op⁹. Udemans beveelt de verborgen omgang met God aan in een teder godzalig leven door een handleiding in dagelijkse oefeningen van godzaligheid aan te reiken¹⁰ en door een uiteenzetting van de onderscheidene 'trappen van dit geestelijke leven' te schrijven¹¹.

Een samenvattende beschrijving van geloof, hoop en liefde aan de hand van een toelichting op het Apostolicum, het Onze Vader en de Decaloog biedt hij ons in zijn *Practijcke*, welk werk hij schreef om 'alle oprechte Christenen te brengen tot de cracht der Godtsalicheijt, ende tot een levendich ondersoek van hare conscientien aan de rechte proeven ende merckteecken van het geloove, hope en liefde, opdat sij mochten versekert zijn dat Christus in haer is, ende dat sij gheene verworpingen en zijn, tot welck ondersoek, dat den Apostel alle Christenen seer ernstigh vermaent, 2 Cor. 13 vers 5'¹².

Onder het pseudoniem Irenaeus Poimenander mengt hij zich ook in de twisten omtrent het al of niet geoorloofd zijn van het dragen van lang haar door mannen. Alhoewel een verklaard tegenstander van deze wereldse mode, zoals al blijkt uit de titel van zijn werk *Absaloms haijr*, zocht hij, zoals het gebruikte pseudoniem te zien geeft, als 'man des vredes' en als 'herder van de gemeente' de rust te dienen¹³; in deze zaak vergeefs, want nieuwe strijd volgde¹⁴.

Onder zijn geschriften treft men ook een werk, waarin hij de grote betekenis van het ambt van dienaar des Woords beschrijft, en waarin de vereisten voor dat ambt worden aangegeven. Ook hierin valt de nadruk op de 'practycke van de theologie' en de bevordering van godzaligheid¹⁵.

De leer van de laatste dingen komt in een boek van 750 bladzijden aan de orde, waarin Mattheüs 25 wordt uitgelegd en tot ernstige heiliging van het leven wordt vermaand als de meest geëigende voorbereiding op het laatste oordeel¹⁶.

Udemans onderricht de gemeente hoe en waarom het Heilig Avondmaal moet gebruikt worden en reikt daartoe twee eenvoudige geschriften als handleiding aan; van avondmaalsmijding is hij wars en tot het recht gebruik ervan wekt hij op¹⁷.

Een waardevol werk wordt geleverd op uitlegkundig terrein: een verklaring van het Hooglied, welk 'commentaar niet alleen aan de kennis der waarheid, maar ook aan de praktijk der godzaligheid dienstbaar gemaakt is', zoals N.A. de Gaay Fortman in de voorrede bij een heruitgave in 1894 opmerkt. In dezelfde voorrede maakt deze ook melding van een boek van Udemans uit 1612 *Betrachtinge van de gerusticheyt des gemoets (van Anselmus)*¹⁸.

Ook maakte Udemans zich verdienstelijk door vertaalwerk¹⁹.

Een nieuwjaarspreek over 2 Korinthe 5 : 7 is de enige in druk gegeven 'gewone' predikatie van hem²⁰.

En dan tenslotte noemen we drie werken, waarin hij zich zeer uitvoerig met zeevaart en koophandel bezighoudt. Reeds noemden we 't *Geestelyck Roer van 't Coopmans Schip*, dat in 1638 verscheen. Daarnaast verschenen twee boeken, welke ook direct met hetzelfde onderwerp zich bezighielden. Het eerste verscheen in 1617 en is getiteld: *Geestelick Compas, dat is Nut en nootwendigh bericht voor alle Zeevarende ende reijssende luijden, om te ontgaen de steenklippen en de zant-platen der sonde ende des toorns Gods / en te verkrijgen eenen saligen gewenschten segen over hare neeringe*. Bij de derde druk, die in 1637 verschijnt wordt dan gevoegd een *nieuw Tractaet van den Coop-handel, ende de Coop-vaert*. Dit *nieuw tractaet* is dan getiteld: *Coop-Mans-lacht, Brenghende goede tijding uyt het lant Canaan, voor alle vrome Koop-luyden om te verkrijgen ende te behouden eenen gewenschten segen over hare negotie*. Bij de uitgever, die de meeste van Udemans werken publiceerde, 'Francoijs Boels, Boeckverkooper / woonende bij 't Stadt-huys in De witte gekroonde Duyf tot Dordrecht' verscheen ook dit boek.

Als we op de omvang van Udemans publicistische arbeid letten, moeten we verbaasd zijn over de ijver en de werkkraft van deze 'Bedienaer des H. Euangelij tot Ziericxzee'. Udemans bracht zijn tijd niet slechts op zijn studeerkamer door. Hij had ook een zeer werkzaam aandeel in het kerkelijk leven van zijn tijd. Zo nam hij in de strijd tegen de Arminianen deel aan de beraadslagingen, die in Amsterdam van 26 juli tot 3 augustus 1616 gehouden zijn, waarheen hij met zijn Middelburgse collega Hermanus Faukelius was afgevaardigd namens de kerk van Zeeland. Van hetgeen er in deze vergadering was behandeld deden Faukelius en Udemans op 11 augustus 1616 verslag in een vergadering van de Staten van Zeeland²¹. Borsius deelt ons mede, dat Udemans tot aan die bijeenkomst 'alleen in Zeeland bekend geweest was als een ijverig behartiger der kerkelijke aangelegenheden'. Nu hij echter meer openlijk optrad ging er alom een grote roem van hem uit. Het is dan ook daarom, dat hij door Prins Maurits in 1617 werd verzocht om voor enige tijd de gemeente te 's-Gravenhage te dienen, wat hij met Antonius Walaeus en Jacobus Trigland mocht doen. De Zeeuwse Synode, van 9 tot 13 oktober 1618 gehouden, dient hij als assessor; tevens werd hij op die vergadering als afgevaardigde gekozen naar de grote Synode in Dordrecht. Aan de werkzaamheden van deze Synode nam hij op zulk een wijze deel dat hij met onderscheidene opdrachten werd belast uit kracht van het vertrouwen, dat hij op de Synode verwierf²². Op de Synode van Zeeland, in Goes bijeen in februari 1620, rapporteert Udemans over zijn werk op de Dordtse Synode. Na de val van 's-Hertogenbosch dient hij o.a. met Voetius de kerk van 's-Hertogenbosch; eerst in 1630 (20 april-14 november), later nog van 17 juli 1631-21 maart 1632. Hij beijvert zich in die tijd ook voor de organisatie van de Gereformeerde Kerk in het gebied, dat onder het bestuur van de Generale Staten gekomen was. Zo heeft hij zich beijverd een predikant voor

Eindhoven te benoemen²³.

Ook heeft de kerk van Utrecht geprofiteerd van Udemans gaven, toen hij haar enige tijd heeft gediend om de binnen deze gemeente gerezen moeilijkheden te helpen oplossen²⁴.

In de vergadering van de Staten-Generaal verschijnt hij op 10 juli 1643 met vier collega's om namens de Zeeuwse predikanten en met adhesie van de Staten van Zeeland te verzoeken, dat bededagen worden uitgeschreven voor de handhaving van de waarheid Gods in Engeland en Ierland; dit in verband met de onderdrukking, die onder het bewind van Karel I steeds meer dreigde het deel van de rechtzinnige belijders te worden, indien in de strijd tussen Koning en Parlement aldaar de roomsgezinden met Karel zouden overwinnen²⁵.

Tenslotte vermelden we de Grote Vergadering in 1648 in 's-Hertogenbosch gehouden; nu de vrede van Munster het gebied van de Republiek vaste grenzen verzekerde en de Meierij van Den Bosch tot het gebied van de Republiek onbedreigd behoorde moest gepoogd worden de Reformatie aldaar door te voeren. Van deze vergadering bekleedde Udemans het praesidium. Het was het laatste werk, waarmee deze predikant zich had beziggehouden in zijn onverdroten ijver voor de kerk der Reformatie in ons land. In een brief van Martinus Bruynvisch van 23 maart 1649 aan de Theologische faculteit te Utrecht staat het volgende: 'Eerw. godtsalige, hooggeleerde Heeren, Mijnheeren, Sonder twijfel is u e.e. niet onbekent de droevige doot van mijnen eerw. oom mr. Udemans p.m., dewelcke den 2 Januarii thujs gecomen sijnde van dat sware werck der reformatie in de Meijerie van 's-Hertogenbosch den 20 daerna seer godtsalichlijk inden Heere is ontslapen tot groote schade niet alleen van Godts kercke int gemeen, als wel sonderlinge van onse kercke int bijzonder, die hij over de 45 jaren seer getrouwelijck heeft geweydet . . .'²⁶.

En bij al dat bezig zijn in het kerkelijk leven vond hij dan nog tijd om boeken te schrijven over de zeer uiteenlopende onderwerpen die hij aan de orde stelde. In de behandeling daarvan was hij uitermate grondig en uitvoerig. Ook hierin wist hij zich steeds 'dienaer des H. Euangelij'. En hoe uiteenlopend de onderwerpen ook zijn, toch is er een eenheid in al deze werken, omdat de 'scopus' ervan het 'Deo vivere' in ware 'praxis pietatis' is [het doel ervan het Gode leven in ware oefening van de vroomheid is]. Het gehele leven behoort aan God toe. Stoeffler schrijft: 'in Udemans we note the rise of another stream. It became known later as "precisianism" because it conceived of the practice of piety as consisting mainly in the keeping of God's law revealed in Scripture'.²⁷ [in Udemans zien we een andere stroming naar voren treden. Later werd deze bekend als 'het streven naar nauwgezetheid' (de preciezen), omdat het de oefening van de vroomheid voorstelt als voornamelijk hierin bestaande dat Gods Wet, zoals die in de Schrift is geopenbaard, wordt onderhouden].

De beweging van de Nadere Reformatie, welke in Udemans één van haar eerste vertegenwoordigers vindt heeft deze voor Voetius als 'precisitas' aangeduide nauwgezetheid voor het gehele leven als eis van Gods Wet in het

leven van de gemeente gepredikt. Geen enkel terrein van het leven mag aan het gezag van Gods Woord worden onttrokken. Of het nu gaat over het 'verborgen leven' van de enkeling beoefend in 'christelijke bedenkingen', of over de gewenste haardracht, zoals die bij een christelijk leven geacht wordt te behoren, of over de taak van de christelijke overheden, aan wie Gods eis wordt voorgehouden, of over het bedrijf van de eenvoudige vissers van Zierikzee, of over de wereldomspannende koopvaart, waaraan de 'heren zeventien' en de 'heren negentien' als bewindhebbers van de machtige handelscompagnieën hun krachten wijdden, Udemans betreft hen allen zonder onderscheid in zijn werk als dienaar van het Woord Gods. Leer en leven behoren één te zijn. Daarom paart zich aan de ijver voor de zuivere leer een krachtige strijd tegen de volkszonden. Hierin is de Nadere Reformatie naar het oordeel van S. van der Linde 'legitiem – calvijns, mits ze niet de kijk op het geheel loslaat'.²⁸ Die kijk op het geheel heeft Udemans niet verloren. Er is bij hem een treffende harmonie tussen het tijdelijke en het eeuwige, welke hem de eenheid van het leven doet vasthouden: geen 'horizontalistisch' opgaan in het 'hier en nu', in de geschapenheid, waardoor de 'meditatio futuræ vitæ' [de overdenking van het toekomstige leven] zou worden veronachtzaamd; ook geen dweepzieke afwending van het aardse leven, welke slechts oog voor het 'verticale' meent te hebben.

Udemans vertolkt in zijn geschriften op een zuivere wijze de idealen, die in de Nadere Reformatie gekoesterd zijn. Idealen welke Goeters samenvat wanneer hij schrijft: 'Diese Idee der Kirche (namelijk dat zij een gemeenschap van heiligen behoort te zijn, waarin Gods wil en ordening bepalend zijn, V.) ist denn auch deutlich massgebend bei allen, welche in Erkenntnis der Zeitverhältnisse die practische, kirchliche Arbeit ernsthaft in Angriff genommen haben. Klar und klarer wird die Aufgabe erfasst. Wie weit ist doch bisher die Kirche noch von ihrem Ideal entfernt. Wie wenig ist Gottes Wille ordnendes Prinzip dieses ganzen bunten Lebens! Die Vermehrung weltlicher Interessen und die Differenzierung der Individualitäten bedroht die Kirche in ihrem elementarsten Lebensformen. Es gilt, dem Volke die Religion, die christliche Sitte und die kirchliche Autorität zu retten. – Damit ist die Richtung für die religiös-sittliche Gegenwirkung des Calvinismus bezeichnet: Er wird auf Belebung des individuellen religiösen Grundverhältnisses hinarbeiten und die daraus fliessenden ethischen Konsequenzen betonen.'²⁹

[Dit denkbeeld over de kerk is dan ook duidelijk toonaangevend bij allen, die in het besef van de tijdsomstandigheden het praktische kerkelijke werk met ernst ter hand hebben genomen. Steeds duidelijker wordt deze taak aangegrepen. Hoever is echter de kerk tot nu toe nog van haar ideaal verwijderd. Hoe weinig is Gods wil het ordenend beginsel van het gehele rijkgeschakeerde leven. De toename van wereldse belangen en het uiteenlopen van de individuele standpunten bedreigt de kerk in haar meest elementaire levensvormen. Het gaat erom de religie, de christelijke zedenleer en het gezag van de kerk voor het volk te behouden. Daarmee is de richting voor de religieus-zedelijke reactie van het Calvinisme aangege-

ven: het moet op verlevendiging van de individuele, religieuze grondhoudingen aandringen en de daaruit voortvloeiende ethische consequenties benadrukken].

In deze beschrijving van de Nadere Reformatie wordt ook het werk van Udemans treffend getypeerd. In al zijn werken wordt ook op het voortbrengen van de vruchten van het geloof zeer sterk aangedrongen; het accent valt dus op 'die daraus fliessende ethischen Konsequenzen' die het gehele leven van enkeling en gemeenschap moeten richten op de verheerlijking Gods. Ook in de geschriften, welke zich met zeevaart en koophandel bezighouden komt dit duidelijk tot uiting. Met één van deze geschriften houden we ons nu uitvoerig bezig.

COOP-MANS-IACHT

De uitgave vindt plaats in 1637. Opmerkelijk is dat de drie geschriften over zeevaart en koophandel zo dicht op elkaar voor het eerst of opnieuw verschijnen. Wel is de eerste uitgave van *Geestelyck Compas* uit het jaar 1617, maar 'Den derden Druck / verbeterd ende seer vermeerderd bij den Autheur: insonderheijt niet alleen met marginale Annotatien / maer met een nieu Tractaet van den Coop-handel, ende Coop-vaert. Item de vaert op Oost-ende West-Indien' verschijnt in 1637 en dus gelijktijdig met het *Coop-Mans-Iacht*. Het zeer omvangrijke *'t Geestelyck Roer* wordt een jaar later in 1638 uitgegeven. Toen het *Coop-Mans-Iacht* bijna klaar was, was Udemans met *'t Geestelyck Roer* bezig, want hij verwijst zelf op verschillende plaatsen in zijn *Coop-mans-Iacht* naar het te verschijnen *'t Geestelyck Roer*. Interessant is de eigenhandig door Udemans aan Voetius geschreven brief van 19 september 1637, waarin hij schrijft over de Utrechtse kerkorde van 1619 en waarin met betrekking tot ons onderwerp het volgende te lezen valt: '... Mijne Coopmansjacht is bijna voldrückt. Ick sal u.e. een exemplar senden door Godts genade, maer het roer vant coop-mansschip sal noch wat aenlopen, want dat is veel groter ...'.³⁰

De vraag dringt zich op, welke redenen Udemans kan gehad hebben om zijn *Coop-Mans-Iacht* afzonderlijk uit te geven, zo kort voor een omvangrijk werk als *'t Geestelyck Roer* gereed zou komen, terwijl vele onderwerpen over de zeevaart en koophandel daarin toch grondig zouden worden behandeld. In zijn voorreden op dit *Coop-Mans-Iacht* legt Udemans zelf ook verantwoording af van de verschijning van dit boek. Hij schrijft over de 'occasie van dit tractaet' het volgende: 'Ende overmits het ampt van ghetrouwe Predikanten is. Ten I. de menschen te wijsen op de rechten weg h na den Hemel. Jerem. 6 : 16. Mat. 11 : 12. Ten 2. aen te wijsen de rechte middelen / om den toorne Gods van het lant te keeren / om de bresse te stoppen / en om de vensteren van den hemel open te doen / op dat wij wan daer mogen krijgen de volheijt van den segen des Heeren Mala. 3 vers 10 soo hadden wij op occasie / dat ons geestelick Compas, nu voor de derdema el onder de perse quam / onse concepte van de zee-vaert (genaemt *'t geestelyck Roer van 't Koop mässchip*) daer geerne willen bij-voegen: maer dewijle dat tractaet onder de

hant soo ghegroeyt is / dat het niet bequamelick hier bij en konde gevoeght worden: soo senden wij deze Iacht voor uyt als een Barque d'advijs, niet alleen voor den leser daer van te verwittigen / maer oock om een Inleijdinge te maken tot datgene / dat door Gods genade haest volgen sal / daer van den Koop-handel int gemeyn / ende van de vaert op Oost ende West-Indie in 't bijzonder / wijt ende breet gehandelt wort / soo uyt Godes H. Woort, als oock uyt andere geleerde Scribenten / ende Historien / soo vele als wij tot dese materie dienstigh ende noodigh hebben konnen vinden / naer ons kleyn vermogen. Dewijle dan / dat ander tractaet onderwege is / soo hoort doch met een aendachtigh / oprecht / ende vierigh herte / naer het gesont ende heylsaem advijs, dat dese Iacht brenght uyt het lant Canaan: wij en twijffelen niet / soo dat gevolgt wort / of het sal vele helpen tot veylinge van de Zee, tot stijvinge van onse vrije zee-vaert / ende voor al ter eeren Gods / stichtinge van sijne kercke / ende bestendigh welvaren van ons lieve Vaderlant' . . .³¹.

Udemans duit dit tractaat aan als een 'barque d'advijs', waardoor een klein oorlogsvaartuig werd bedoeld, dat toegevoegd was aan de grotere schepen om berichten of lastgevingen over te brengen; ook dienden deze kleine snelvarende schepen om dicht onder de kust te varen teneinde verkenningen te doen.

Nu, die verkenningen gaven wel het een en ander te kennen. De Jonge verhaalt het volgende: 'De Duinkerke schepen, met hoeveel zorg ook bewaakt, liepen bij storm en donkere nachten in zee, en sleepten vele onzer weerloze koopvaarders en visschers, gelijk in vroegere jaren, mede. Geweldige verliezen werden daardoor aan de ingezetenen dezer gewesten toegebracht, van welker hoegrootheid men zich eenigermate een denkbeeld zal kunnen vormen uit de omstandigheid, dat tusschen de jaren 1631 en 1637 door de Duinkerkers, van Maassluis alleen, meer dan tweehonderd vischschepen genomen werden, welker waarde op ruim één miljoen guldens geschat werd. Een gekerm rees op uit alle zeeplaatsen over het gemis van vaders, echtgenoten en zonen, die in de gevangenissen van Duinkerken zuchtten, terwijl de kustbewoners in diepe armoede gedompeld waren'.³² In toenemende mate was er ontevredenheid over de slapheid en zorgeloosheid van de mannen, die met de leiding van de vloot belast waren, zodat zelfs bekwame kapiteins de zeedienst gingen verlaten. De klachten van de kustbewoners over de dagelijkse verliezen namen zo toe, dat men bij het doen achterblijven van maatregelen vreesde, dat het gemor in oproer zou omslaan.³³ Reeds eerder was tegen de vlootvoogd, die nu met de leiding belast was, in Zeeland zulk verzet gerezen, dat hij door het volk in Vlissingen gehoond en in Veere met stenen bekogeld werd. De Jonge schrijft: 'Een algemeene verslagenheid greep de gemoederen der kustbewoners en der ingezetenen van de aan zee gelegen plaatsen aan, en een hevig gemor ontstond onder alle standen tegen de hogere en lagere bevelhebbers van de zeemagt, die openlijk beschuldigd werden door lautheid, traagheid en gebrek aan moed de oorzaak van de rampen te zijn, welke het vaderland onophoudelijk troffen'.³⁴ Alhoewel in 1635 een verbond met Frankrijk was tot stand gekomen, dat zich in het bijzonder

tegen de Habsburgse macht keren zou, bracht het verbond niet het verwachte resultaat. Bovendien knaagde het geldgebrek aan onze weerbaarheid. Een veldtocht van een Frans-Nederlands leger liep zonder vrucht af.³⁵

In deze bijzondere omstandigheden schrijft Udemans zijn *Coop-Mans-Iacht* en laat dit nu gelijk met de derde druk van zijn *Geestelick Compas* verschijnen. In zijn *Coop-Mans-Iacht* biedt hij als prediker van Gods Woord het 'heijlsaem advijs uyt het land Canaan', ten aanzien van welk 'advijs' Udemans niet twijfelt, dat bij het volgen ervan de zo zeer gewenste veiligheid ter zee, de vrije zeevaart, maar vooral de eer Gods, de opbouw van Gods kerk en het welvaren van het vaderland zal bevorderd worden. Bij nadere kennismaking met de inhoud van dit boek verdient de voorrede allereerst aandacht. De opdracht is sprekend, namelijk: 'Aen alle trouwe Patriotten, met namen alle vrome Koop-luyden in de Vereenighde Nederlanden.'³⁶ De zaak van het vaderland, aan het welvaren waarvan de kooplieden zulk een belangrijke bijdrage kunnen leveren, zal grote aandacht krijgen. Een ieder is verplicht om het welvaren van het land te bevorderen, zoals hij uit Gods Woord aantoot: in het bijzonder wanneer we bevoorrecht waren om te wonen in een land, waar Gods heiligdom geplant is 'met des suiijveren Gods-dienst'.

Udemans acht het een zaak van 'Godzaligheid' zich voor het welvaren van het land in te zetten. Er was onder de druk van de omstandigheden, zoals die hierboven reeds vermeld zijn, moedeloosheid onder het volk. Daarop wijst ongetwijfeld: 'Wie is daer oock, die maer een voncke en heeft van ware Godsaligheijt, ja van politijcke couragie, eerbaerheijt, ende vromigheijt, die niet en gevoelt, dat hij in conscientie verbonden is, als een trouw Patriot, om te soecken het wel-varen van dit lieve lant . . .'.³⁷ Nu, dat welvaren van ons land hangt af van twee zaken, naar Udemans' oordeel: '(naest de gunste van den Hemel, dat is den vrede met God, die bestaet in de maintenue van de ware Religie, ende Iustitie, ende onse eenigheijt onder malkand'ren) hanght aen het welvaren van de zee: soo behoorden alle oprechte liefhebbers van ons Vaderlant, elck naer de mate van sijn beroepinge, daer op ernstigh te studere / om de zee-vaert te vorderen / te stijven / ende te beschermen / tegen alle schadelijcke zee-roovers / met namen / de Spaengaerden, Portugijsen, ende Duynkerckers, die onse vrije negotie ter zee / nu eenige jaren herrewaerts soo seer bekommert ende onveijl ghemaect hebben / dat de klachten daer van niet dan te vele openbaer worden . . .'.³⁸

Udemans houdt daarom een pleidooi, dat niet alleen 'onse christelicke overigheden, ende mannen van Oorloghe, die te water beroepen zijn, hierin wel het meeste konnen / ende behooren te doen . . .' maar ook dat 'elck een moet daer toe contribueren dat hij kan, ten eijnde dat wij onsen ouden handel, ende wijtberoemde macht ter Zee moghen behouden / tot wel-varen van ons landt / ende schrick van onse vyanden / daertoe ons God almachtigh noch middelē genoegh verleent heeft. Want dien stockregel gaet vast: de zee behouden, ist lant behouden: de zee verloren ist lant verloren.' En in de marginale annotatie staat dan: 'Imperator maris, terræ dominus'³⁸ [de heerser over de zee, is de gebieders op het land]. Het naast de voorrede (welke

afzonderlijk gepagineerd is) 183 bladzijden omvattend boek is een voorbeeld van Udemans 'actuele prediking', waarin hij zich indringend met de noden van zijn tijd inlaat; noden, waarmee hij in de vissersplaats Zierikzee dagelijks zal zijn geconfronteerd. Als havenplaats was Zierikzee in betekenis meer en meer afgenomen en had het zich van de grote schade, die het na het langdurig Spaanse beleg (1575-1576) had ondergaan, niet hersteld. De visserij was echter opgebloeid, maar onderging, zoals overal elders, grote schade door de onveiligheid ter zee. Hoezeer ook Udemans op deze situatie ingaat, toch is zijn geschrift niet aan te merken als 'een politiek' geschrift: Udemans weet zich prediker van Gods Woord en richt zich daarmee tot de overheden³⁹ die hij op hun taak wijst, tot de kooplieden⁴⁰, die hij tot 'couragie' opwekt, tot de 'patriotten', aan wie in deze zaak de dankbaarheid en ernstige 'waarneminghe van de zee' bevolen wordt.⁴¹ Met het Woord Gods staat Udemans midden in zijn tijd, waardoor zijn prediking niet een 'tijdloze', maar een zeer sterk 'tijdgebonden' prediking is. Wellicht is in het laatste de oorzaak van het feit, dat Udemans wat in de vergetelheid raakte en een mindere bekendheid behield, dan bijv. een Willem Teellinck, die met hem in Zeeland een krachtig pleitbezorger van de Nadere Reformatie is. De Gaay Fortman schrijft in de voorrede over Udemans deze opmerking: 'Zijn naam is in de Gereformeerde kerk van ons Nederland langzamerhand verbleekt. Het is noodig, dat hij herleve, opdat wij met de goede gave Gods in hem bekend worden.'⁴²

Udemans behandelt nu zijn onderwerp op de volgende wijze: hij gaat uit van Deuteronomium 33 : 18 en 19: 'Ende tot Zebulon sprack hij: Zebulon verheught u uwes uijttoghs: ende Issaschar verheught u uwer hutten: sij sullen de volckeren op den bergh roepen ende aldaer offeren offer der gherechtigheyt: want sij sullen de veelheydt der zee suyghen, ende versoncken schatten in der Zande'. De uitleg van dit Schriftwoord biedt Udemans een uitnemend uitgangspunt voor de zaken, die hij onder de aandacht brengen wil. Hij biedt ons 'het rechte fundament van geestelicken ende lichamelicken seggen, die alle verstandighe ende vrome koop-luyden wenschen over haer negotie, die nu eenige jare herrewaerts, soo vele bekommelingen ende perijckelen ter zee heeft uytgestaen in onze lieve Vaderlandt'.⁴³

De prediking over deze tekst valt uiteen in twee delen, nl. die over de zegen over Zebulon en die over de zegen over Issaschar. Over die van Zebulon zal hij 'breeder en overvloediger' schrijven dan over die van Issaschar, en dat in verband met het bijzondere doel van Udemans, nl. de zaak van de koophandel en de zeevaart te bepleiten. Ook Mozes spreekt daarover immers in de zegen over Zebulon: 'De eerste stamme wenscht hij geluck over hare neringe ter zee, ende wijst aen de middelen, die sij moeten ghebruycken om den seggen des Heeren te verkrijghen ende te behouden / te weten / wanneer sy offeren het offer der gerechticheyt, ende dat sy andere volckeren soecken te brengen tot den waren Godsdienst, ende de ghemeynte des Heeren: dan belooft hy haer / datse sullen suyghen de veelheydt der zee, ende de verborgen schatten inden zande'.⁴³ Bij de behandeling van deze zegen over Zebulon verdeelt hij zijn stof over drie punten:

1. Een vermaning tot blijdschap.
2. Het fundament van die vermaning.
3. De zegen, die daarop rust.

Udemans gaat zeer uitvoerig en breedspakig te werk. Maar de inhoud van de vermaning vat hij met enkele woorden samen: 'Zebulon verheught U Uwes uyt-tochts, dat is / schept een goede moet / ende verblijdt U over den seggen, die ghy door Gods Genade over Uwen Koophandel ende zee-vaert hebt te verwachten'.⁴⁴ De vreugde waartoe vermaand wordt is niet 'een wereldsche vreuchde, ende vleeschelicke dertelheyt, daer toe de mensche door den bant / met namen de rijcke luyden soo genegē zijn, dat men die niet en behoef daer toe te vermanē, en als met eenē blaesbalt op te wecke . . .'⁴⁵; maar 'een eerlicke ende goddelicke vreuchde, daer den H. Propheet de Koop-luyden toe vermaent / te weten / datse niet teghenstaende alle bekommelingen /perijckelen ende verliesen / die op de Koop-manschap ende zee-vaert loopen / haer herte evenwel in den Heere moeten gerust stellen . . .'.⁴⁶

Wij vinden hier een zeer positieve waardering van het koopmanschap als 'een beroepinghe in de vreese Gods', zelfs in een tijd, waarin grote tegenslagen daarin ondervonden worden. Udemans acht de verheuging dus te bestaan in een waarnemen van ons werk, i.c. het werk van koopman en zeevaarder, als een opdracht Gods. Daarom mag men ook bij tegenslagen, die niet laten varen: ' . . . dat is, en weest niet te vele bekommert met uwe equipagie, als ghij uwe schepe ter zee stiert, maer doet uwe beroepinghe in de vreese Gods: hoopt op den Heere / en doet het goede / blijft in den lande / ende gheneert u redelick: . . .'.⁴⁷ Ook wil Udemans 'vrome Koopluyden eenen moet inspreken / ten eijnde dat se niet souden sitten met de handen in den schoot / of hare arme ziele te vele bekommeren / wanneer daer komt een quaet gheruchte / jae een swaer verlies / ende een harde plage . . .'.⁴⁷

Wat nu het 'fundament' van de vermaning of 'gheluckwenschinge' betreft, deze bestaat daarin, dat de koophandel en zeevaart instrumenten zijn 'om andere menschen te bekeeren / ende daer beneven / omdat se sullen offeren offer der gerechticheijt . . .': 'maer veel eer sult ghy des te beter occasie hebben / om wat goets te doen aen Gods kercke met de bekeeringhe van verscheijden volckeren: ghy sult oock des te beter occasie hebben om uwe vierigheyt te betoonen / ende als ghy van den Heere met rijcke retouren geseget zijt / om uwe danckofferen den Heere op te offeren, in de gerechticheijt'.⁴⁸ Hierin treffen we, zoals ook in andere verhandelingen van Udemans over de koophandel de 'theologische fundering' ervan aan. Voor Udemans stond godsvrucht boven winzucht. Voor hem is godsvrucht een rechtvaardiging van de koophandel. Juist door zich op deze wijze tot de kooplieden te richten betoont Udemans zich de pleitbezorger, ook in het economisch leven van 'praxis pietatis'. Er viel ook veel te doen op dit terrein. Want winzucht was veelal drijfveer van een handel, die soms zo onbeschaamd bedreven werd, dat een Amsterdamse koopman mededeelde door de hel te varen, al zouden de zeilen van zijn schepen er bij verbranden, als er slechts voordeel in steken zou.⁴⁹ Vondel dichtte: 'Ter liefde van 't Gewin, daar 't al

om draaft en reist en vlet en vaart en woelt . . .'.⁴⁹

Uitvoerig zet Udemans uiteen dat godsvrucht het diepste motief voor de koophandel moet zijn, omdat zo de kerk Gods uitgebreid mag worden. Uitgebreid door 'dat die van Zebulon de volckeren tot den bergh zouden roepen', waardoor te kennen gegeven wordt 'datse met goede vermaningē, met vierige gebeden, ende goede exempelen, by dese volckerē sullen aenhoude om haer te brengē tot de kennisse van den eenigen waren God . . .'.⁵⁰ En daarop zal zeker 'den tijtelicken segen' volgen: 'De veelheijt of den overvloed' van de zee en 'die verborgene schatten in den zande. Met welcke woordē dat te kennen gegevē wordt / dat de Zee is als een heymelick thresor, daer God almachtigh een groote menighte van syne tijtelicke segeningen in besloten heeft / die van de menschen met wijsheyt en verstant, arbeijt ende neerstigheyt, ongemack ende perijckelen, moeten daer uyt gehaelt worden: . . .'.⁵¹

Bij het woord 'suygen' moet gedacht worden aan de zee als een moeder, aan wier borsten het kind gevoed wordt; aan dit beeld ontleent Udemans allerlei lessen, waarbij zijn vindingrijk vergelijken wel erg ver gaat. Hij besluit zijn beschouwingen over de zegen over Zebulon met deze conclusie: 'om dan de verklaringe van den segen van Zebulon te besluuten / soo sien wij / dat den tijtlicken seghen niet en sal ontbreken / als wij maer wacker en zijn / met het huys des Heeren te bouwen / ende dat wij den Heere soeckē op te offeren offeranden der gherechtigheyt'.⁵² Sprekend voor het doel van zijn betoog is deze zinsnede: 'dat den seghen veel krachtiger is / als den geestelicken seghen wort geleght als een fundament, ende het rechte middel, om den tijtlicken segen te bekomen . . .'.⁵²

In het tweede deel van zijn 'predikatie' behandelt Udemans de zegen over Issaschar. De verklaring is kort en bondig: Issaschar houde zich tevreden in 'uwe lant-neringe, daer toe dat ghy van den Heere beroepen zijt . . .'.⁵³ In dit verband keert Udemans zich tegen de 'politijcke ketterijē', die door de opvattingen van Cicero zou gevoed zijn, die over 'koopmanschap en zeevaart soo verachtelick spreeckt in vergelijkinghe teghen de lant-bouwerijē, evenals of de lant-bouwerijē, ick en weet niet wat edeldom en genereusheijt soude in haer hebben bovē de Koopmanschap'.⁵⁴ Na de uitleg van dit Schriftwoord volgen acht 'Leeringen', waarin een aantal beschouwingen in het kader van deze predikatie worden gesteld, waarin het actuele van dit boek in 1637 zo duidelijk blijkt en waaruit we kunnen zien hoe deze prediker zijn prediking geheel in het raam van zijn tijd plaatste. We lichten uit het geheel van deze 'leringen' een aantal zaken uit, die we karakteristiek voor Udemans als 'Nadere Reformator' achten en waaruit zijn intense betrokkenheid bij het 'tijdgebeuren' blijkt; we volgen de 'leringen' op de voet, zoals Udemans die als de 'applicatie' op zijn 'preek' aan de lezers voorhield.

I. Leere: 'Alle vrome koop-luyden, maer insonderheijt die over andere ghestelt zijn, moeten met haer volck, ende haire nakomelingen beweeght zijn, ende de selve segenen voor hare doot'.⁵⁵

Naar het voorbeeld van Mozes, zo betoogt Udemans, moeten ouders zorg dragen voor hun kinderen; zij moeten aan hen een zegen achterlaten. De zorgeloosheid van ouders wordt in deze bestraft. Maar veel uitgebreider gaat hij dan in op de 'zorgeloosheid van de Regenten', vooral van die regenten, die in weeldezucht leven en de belangen van het volk veronachtzamen; ' . . . Soo zijnder oock sommighe in het ampt der overigheyt gestelt (de vrome niet te nae gesproken) die niet anders en besorgen / dan haer selven / wat honorabel, wat profitabel, wat geneugelick ende ghemakelick is naer den vleesche / ende ondertusschen en becomingen sy haer niet eens met de schade Iosephs . . .'.⁵⁶ Udemans hekelt hun weeldezucht en weerlegt alle uitvluchten, die gemaakt worden om zich aan de getrouwe uitoefening van het ambt te onttrekken.⁵⁷ Met een zevental 'consideratiēn' worden de 'vrome regenten' opgewekt, waarbij op reformatie wordt aangedrongen en op handhaving van 'de fundamentele wetten van de republijk'. Ongetwijfeld veroordeelt Udemans hier de tolerantie ten aanzien van de roomse religie, waartegen de Regenten niet alleen niet streng genoeg optraden, maar die bij gevoerde onderhandelingen onder anderen bij de overgave van Roermond en Maastricht geduld werd. Tevens wekt Udemans de herders van de kerk op om in getrouwe ambtsvervulling te volharden.⁵⁸

II. Leere: 'God de Heere deijlt sijne gave uyt naer zijn welbehagen'.⁵⁹

Hierin wordt Gods vrijmacht in het zegenen beleden. Deze brengt tot onderwerping en moet ons behoeden voor nijd, naijver en murmuring. Juist omdat de zegen van God afkomstig is moet deze ernstig gezocht worden. Daarom worden acht middelen aangewezen om de zegen te verkrijgen.⁶⁰

III. Leere: 'Elck-een moet te vreden zijn met syne beroepinge'.⁶¹

Met grote nadruk leert Udemans, dat we in elk beroep een opdracht Gods vervullen. 'Dat willen wy in tegenwoordigheyt alleen daer toe seggen / dat alle ampten lasten zijn, en dat sulcke de alder-salighste zijn / daer inne dat wy God onsen Schepper / ende sijne gemeynte best dienen kunnen / of sy hooge of lage zijn'.⁶² Onder de druk van de gevaren aan de zeevaart verbonden verlieten velen de dienst op schepen en was men nauwelijks in staat om de schepen te bemannen; dit werd tevens veroorzaakt door de grote nalatigheid van de onderhouding van het zeewezen, vooral door de landprovinciēn.⁶³ Tegen dit kwaad keert zich Udemans wanneer hij de nalatige, zorgeloze overheden bestraft, terwijl hij tegelijk een ieder voorhoudt: 'Soo en moet oock niemant daer over murmureren / dat hy tot een ampt beroepen is / dat wat min luysters heeft / ende meer ongemack naer de werelt . . .'.⁶⁴ Ook het gewone, eenvoudige beroep moet in de vreze Gods uitgeoefend worden . . . 'so en konnē ons geen baren te hooge gaen / wat moeyte en arbeijdt, wat swarigheden ende perijckelen dat ons over komen . . .'.⁶⁵ Er was grote zorg onder het volk omdat het bootsvolk 'niet slechts enkele maanden, maar jaren onbetaald' bleef.⁶³ Tegen die achtergrond is het verloop onder het scheepsvolk wel verstaanbaar; Udemans vermaant om op de Heere te vertrouwen⁶⁶, maar hekelt tegelijkertijd de nalatige overheden, die zoveel sociaal onrecht

laten bestaan⁶⁷ en somt dit kwaad op onder de zonden, die oorzaak van de tegenslagen zijn.

Toch is de zaak niet zo eenvoudig. Mag men nimmer van aards beroep veranderen? Waaruit weten we of we in de werkring, waarin we verkeren van God geroepen zijn? Voor het laatste wijst Udemans enige tekenen aan (... opvoedinge, ... inwendige roeringe en genegentheyt des herten, ... gaven ende bequamheyt ...)⁶⁸. Het eerste durft hij niet te ontkennen, maar alleen om grote redenen 'Wij en mogen dan ons beroep niet lichtelick veranderen / maer om groote redenen, als wy tot een ander ampt nutter en bequamer geoordeelt wordē / alsoo dat wy de kercke, de politie, of oock onse familie (soo het de noot vereijst) daer in beteren dienst kunnen doen: ...'.⁶⁹

III. Leere: 'Elck moet vrymoedigh ende wel ghetroot zijn in syne beroepinghe'.⁷⁰

De situatie vereiste, dat op de materie dieper ingegaan werd. Het wijst ons aan, dat het volk onder nood gebogen ging en vertwijfelde. Daarom gaat Udemans er zeer uitvoerig op in en stelt aan de hand van de Heilige Schrift en andere voorbeelden voor, dat 'sonder couragie, ende vrymoedigheyt geen treffelick werck, dat gemeijnelick swaer is / en kan ghedaen worden'.⁷¹ Hij voert verschillende redenen aan en houdt vele bijbelse en historische voorbeelden voor, waaruit blijken moet, dat velen hun werk onder veel bezwaren hebben verricht maar 'begaeft met de geest der vrymoedigheyt en een ghetroot herte'⁷² op de Heere alleen steunden. En alhoewel dus Udemans krachtig oproept om te blijven in onze beroeping, vermaant hij ook in dit verband de overheden. Hij spreekt van 'eenen commerlicken tijt, gelyck wij nu belevē niet alleē in onse Nederlanden, maer oock door geheel Europa'.⁷³ De overheid houdt hij voor: 'soo moet oock een Christelicke Overigheyt als dan met David den koningh seggē / ende metter daet bewijsen: het landt beeft, ende alle die daer in wonen, doch ick houde syne kalomnen vaste, Psal, 75.4. de kalomnē van onsen staet zijn / de ware religie, ende de justitie: God te vertrouwen, ende onsen erf-vyant gheduerigh te mis-trouwen; maintenuē ende bevestinge van de vryheyt en privilegien des vaderlants, daer onse salighe voorouders goet en bloet voor op-gesteld hebben: een vaste order in de politie, in de militie, in de finantie: een wackere ooge op des vyants aenslagen / ende eē dappere handt om hem tegen te staen / daer hy meest wil door-brekē / dat is nu ter Zee: maer voor al / datse van herten besorgen / dat wy vrede mogen behouden met God, door het weren van alle stoute roepende sonden ...'.⁷⁴

En dan spreekt hij 'vrome predicanten', 'vrome soldaten', 'vrome kooplieden, zee-luyden, landt-luyden, ambachts-luyden etc.' aan om 'elck harē handel' te drijven met 'eē H. couragie ende vrymoedigheyt / en niet licht vertsagen / of den moet verloren geven / al ist datse somtijts komē in groote ongemackē ende perijckelen / ja datse sommige harde slagen krijgen te water ende te lande ...'.⁷⁵ Vervolgens wijst hij aan het grote verschil tussen 'christelicke vrymoedigheyt' en 'wereltsche stoutigheyt'.⁷⁶

V. Leere: 'De zee, is als een overvloedige schatkamer daer allerley tijtlicken segē in verborgen is'.⁷⁷

Een lang pleidooi treffen we onder deze 'leere' aan om ons het voortreffelijke van de koophandel en zeevaart voor te stellen. Niet ten onrechte noemt Beins Udemans 'der wahre Apostel der Gesellschaften'⁷⁸ [de ware apostel van de compagnieën, nl. de Oost- en West-Indische]. De zegen, door de ligging aan de zee, is van de Heere. 'Laet ons oock toesien / dat wij dit goede lant niet en besmetten met onse stoute sonden / op dat wy daervan niet en wordē uytgespogē ...'.⁷⁹

Een oproep om 'de iustitie naer den regel van Gods H. Woord / ende de goede wetten mach gehant-haef worden / opdat het boos mach van ons gedaen worden / ...', vooral ten aanzien van 'moetwillige doot-slayers'.⁸⁰

Maar dan haalt Udemans zeer breed uit over de verwaarlozing van deze zegen, want ook 'de tydelicke gaven' mogen niet vergeten worden. Hier spaart hij dan de verantwoordelijke overheden niet: 'Het is dan seer te beklagen / dat wy desen schoonen / treffelicken ende onwaerdeerlicken segē van de Zee, door onse onachtsaemheyt ende slappigheyt / soo schandelick verwaerloosen / ende laten verloren gaen / even als of wy in eenen harden slaep-sucht, ende by na eene lethargie geraect warē / ...'.⁸¹ Een ieder wordt opgeroepen dat men 'daer toe contribuere dat hy can / naer de mate van sijne beroepinghe / met wijsheyt, verstant, couragie, tijtlicke middelen, die ons de Heere in overvloed verleent heeft / ...'.⁸¹ maar de nadruk valt dan op: 'ende voor-al met een goede vaste order ter Zee, daer inne onse Eerweerde Christelicke Overigheden, ende de vrome Officieren te water, (naest God) wel het meeste kunnen / en behoren te doen: ...'.⁸¹

Udemans zegt 'de ware Christelicke Religie / ende den suyveren Godsdienst / is als de ziele van onsen staet / ...'.⁸² maar 'De Vrije Zeevaart is als de zenuve van onsen staet ...'.⁸²

Is het nu wel het werk van de Dienaar des Woords zich zo intensief met de vragen met betrekking tot de vrije zeevaart bezig te houden? Over de zaak van de religie behoeft geen twijfel te zijn; wat de zeevaart betreft verantwoordt Udemans zich aldus: 'Van de vrye zeevaart zijn wy geperst in onse conscientie / een weynich daer toe te seggē / naer de mate van onse beroepinghe / de welcke mede brenghet / dat wy de trompette moeten blasen / ende het volck des Heeren waerschouwen / als getrouwe wachters, wanneer wy sien / dat de Heere in synen toorne het sweert over het lant wil brengen ...'.⁸²

Er volgen niet minder dan twaalf 'consideratien, dienende tot opweckinge, om de vrye zeevaart in eeren te houden, ende voor te staen'. Ter zee is onze strijd begonnen, ter zee moet zij worden beëindigd; onze handel is met de zee verbonden. In dit ongetwijfeld belangwekkend betoog, dat met de politieke toestand nauw verband houdt, stelt Udemans de nalatigen (in casu de overheden) verantwoordelijk voor de droeve situatie, waarin de zeevaart is geraakt en pleit hij voor het nemen van maatregelen, die 'de veylinghe der Zee' kunnen dienen. De Jonge bericht ons, dat niet alleen velen de dienst op de vloot verlieten, maar sommigen ook naar de vijand overliepen.⁸³ Ook Ude-

mans wijst daarop⁸⁴ en voert een vurig pleidooi om de middelen tot herstel aan te wenden. Hij rekent daaronder zowel 'geestelicke als tijtlicke middelen'.⁸⁵

VI. Leere: 'Daer en zijn geen beter middelen, om de negotie ende de vrije zeevaert onder ons te doen bloeyen, dan als wy van herten besorgen de voorderinghe van het koninghrijcke Gods, ende syn gerechticheyt'.⁸⁶

Hier vindt ge de Nadere Reformator bij uitstek: de middelen tot herstel worden aangewezen⁸⁷, welke in Gods Woord te vinden zijn en waaraan God Zelf zegen verbindt.⁸⁸ Met ernst maant Udemans tot boete in een tijd van bijzondere nood⁸⁹; de volkszonden worden gepredikt als de oorzaken van de tegenspoeden en hij vermaant tot een zeer ernstige wederkeer tot God⁹⁰. Hij hekelt het verbond met Frankrijk, wel niet met name, maar toch onmiskenbaar⁹¹, en stelt de meest geëigende middelen tot behoudenis voor: het huis des Heeren bouwen⁹² en een 'wackere iustitie'.⁹³ Zowel de overheid als de predikanten moeten hierin hun roeping verstaan, maar ook de burgers, inzonderheid de kooplieden.⁹⁴

VII. Leere: 'Om den seghen uyt de Zee te krijgen, soo moeten wy daer aen suygen, gelijk eē soogh-kint aē de mamme van sijn voester'.⁹⁵

In een omschrijving van niet minder dan acht plichten spoort Udemans aan tot een zich bezig houden met zeevaart, omdat daarin de belangen van het land het best gediend worden; een uiteenzetting over de betekenis van de 'vrye zee-vaert' waarover Hugo de Groot in 1614 geschreven heeft, moet dienen om des te krachtiger aan te sporen 'om de zee te veylen'.⁹⁶

VIII. Leere: 'Het ampt van de koop-luyden is een eerlick en goddelick ampt, want sy kunnen veel goets doen aan Gods Kercke, en het Vaderland'.⁹⁷

Met deze laatste 'leering' besluit Udemans zijn uiteenzettingen. Een korte, maar duidelijke verklaring, waarin hij het 'ampt' van de kooplieden prijst.

Het *Coop-Mans-Iacht* was ongetwijfeld een 'actueel' boek in het jaar 1637. Udemans heeft zich ermee gericht tot het ontevreden en moedeloze volk, dat hij in Zierikzee ontmoette. Hij heeft de nood gepeild; hij vermaant het volk tot godsvrucht. Hierin was hij prediker en zielszorger. Maar hij was ook een boeteprediker. De Vrijer schrijft over Smytegelt: 'De Teellincks een eeuw vroeger, Smytegelt en zijn geestverwanten preekten in Middelburg niet tijdloos. De nooden, de zonden, de zorgen in volksgemeenschap, in regering en in internationale problemen, brachten zij op den kansel. In de beproevingen van hun tijd tastten zij het gericht God's. De kerk moest het klaar beseffen'.⁹⁸ Hierin is Smytegelt ook voorgegaan door de 'bedienaar van het H. Euangelij tot Ziericzee', die in de 17e eeuw niet minder krachtig en indringend Gods Woord predikte en in het kader van die prediking het tijdgebu-

ren plaatste.

Zo strekke hij tot een voorbeeld. Udemans besluit zijn geschrift met een veelzeggend citaat uit Sallustius: 'Pulchrum est bene facere reipublicæ, etiam bene dicere haud absurdum est' [Het is een schone zaak zich verdienstelijk te maken voor het vaderland, ja zelfs er goed van spreken is volstrekt niet ongerijmd]. En inderdaad: 'bene dicere haud absurdum est' [er goed van spreken is volstrekt niet ongerijmd].

AANTEKENINGEN

- 1 C.R. Boxer, *Zeevarend Nederland en zijn wereldrijk 1600-1800*, blz. 169-170.
- 2 G.C. Udemans, 't *Geestelyck Roer van 't Coopmansschip, Dat is: Trouw bericht, hoe dat een Coopman, en Coopvaerder, hem selven dragen moet in syne handelinge / in Pays, ende in Oorloge, voor God, ende de Menschen, te Water ende te Lande, insonderheydt onder de Heydenen in Oost en West-Indien: ter eeren Gods, stichtinge syner Gemeynen, ende saligheyt syner zielen: mitsgaders tot het tijtlick welvaren van het Vaderlandt, ende syne Familie*, Dordrecht, 1638.
- 3 a.w., Dedicatie * 3.
- 4 A. Vergunst, 'Godefridus Cornelisz. Udemans en zijn 't Geestelijck Roer van 't Coopmans Schip', in *Neem de wacht des Heeren waar*, blz. 244.
- 5 G. Amesius, *Medulla Theologica*, 1648, p. I.
- 6 F.S. Knipscheer, in: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* - deel X, blz. 1065-1066.
- 7 G.C. Udemans, *Noodighe Verbetering, d.i. schriftmatige aenmerckingen op seker boeckken van Frans de Knuyt, Zierikzee*, 1620 (herdrukt 1646).
- 8 G.C. Udemans, *Corte notulen*, Zierikzee, 1610.
- 9 G.C. Udemans, *Vrede Jeruzalems*, Dordrecht, 1627.
- 10 G.C. Udemans, *Christelycke bedenckingen, die een geloovige ziele dagelycx behoort te betrachten, gestelt op elke dagh van de week*, Dordrecht, 1608 (8e Druk 1650).
- 11 G.C. Udemans, *De Leeder van Iacob, dat is: Korte ende Naecte Afbeeldinghe van den rechten wegh, na den Hemel, in sekere trappen onderscheyden*, Dordrecht, 1628 (6e Druk 1650).
- 12 G.C. Udemans, *Practycke, dat is wercklycke oeffeninge van de Christelijcke hoofd-deuchden, gheloove, hope ende liefde*, Dordrecht, 1612.
- 13 Irenaeus Poimenander (pseudoniem voor G.C. Udemans), *Absaloms hayr*, Dordrecht, 1643.
- 14 G.D.J. Schotel, *De openbare Eredienst der Nederlandse Hervormde Kerk in de 16e, 17e en 18e eeuw*, Haarlem, 1870, blz. 313-317.
- 15 G.C. Udemans, *Hemels-Belegh, dat is Geestelycke maniere van oorlogen, om den Hemel in te nemen met sulcken gheweldt, dat Gode aangenaem is*, Dordrecht, 1633.
- 16 G.C. Udemans, *De Laetste Basuyne, dat is Getrouwe waerschouwinghe onses Heeren Jesu Christi, aengaende des Menschen Uysterste, beschreven door den H. Apostel ende Euangelist Mattheum, Capitt. XXV verklaert, ende tot ontouchteringe van onse Eeuwe toegepast*, Dordrecht, 1635 (2e Druk 1635).
- 17 G.C. Udemans, *De noodzakelijckheyt des H. Avondmaels en Belijdenisse des Geloofs, voor die haer tot des HEEREN Heylig Avontmael willen begeven*. Verschillende stukken door mij geraadpleegd: een uitgave uit 1663, gedrukt te Utrecht en een uitgave uit 1711, gedrukt te Rotterdam.
- 18 G.C. Udemans, *Corte ende duydelijcke verclaringe over het Hooge-liedt Salomo*, Zierikzee, 1616. Ook in 1643 opnieuw door Udemans zelf nog uitgegeven; in 1665 in Amsterdam herdrukt bij Johannes van Ravesteyn. In 1866 verscheen een heruitgave in Doesborgh met

- een voorrede van J.J.A. Ploos van Amstel; in 1894 in Schiedam met een voorrede van N.A. de Gaay Fortman.
- 19 G.C. Udemans, 1. Vertaling van *Een schoon tractaet van de uitnemetheyt van een Christennensch* door Pierre de la Place en diens zoon Elie de la Place, Delft, 1611. 2. Vertaling van *Een clare wilegginghe van den Apocalypsis*, door J. Taffin, Middelburg, 1611.
- 20 G.C. Udemans, *Een salich nieuwe jaer, dat altijd duert*. . . , Zierikzee, 1640.
- 21 J. Borsius, in *Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis*, Deel III, blz. 208, 227.
- 22 H. H. Kuypers, *De Post-Acta*, Amsterdam, 1899, blz. 523.
- 23 A. de Smit, *Nederlandse Historiën*, 3 (1969), blz. 261.
- 24 P. J. Meertens, 'Godefridus Cornelisz. Udemans'. *Ned. Archief voor Kerkgeschiedenis*, NS XXVIII-2, blz. 67.
- 25 M. Th. Uit den Bogaard, *De Gereformeerden en Oranje tijdens het eerste stadhoudersloze tijdperk*, Groningen/Djakarta, 1955, blz. 56.
- 26 J. A. Cramer, *De Theologische Faculteit te Utrecht ten tijde van Voetius*, Utrecht, 1932, blz. 323-325.
- 27 E. E. Stoeffler, *The rise of Evangelical Pietism*, Leiden, 1971, p. 125.
- 28 S. van der Linde, in: *Zicht op Calvijn*, Amsterdam, 1965, blz. 206.
- 29 W. Goeters, *Die Vorbereitung des Pietismus*, Leipzig, 1911, S. 6.
- 30 J. A. Cramer, *a.w.*, blz. 118.
- 31 G. C. Udemans, *Coop-Mans-Iacht*, A 4, 5.
- 32 J. C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, Haarlem, 1858, Deel I, blz. 261-262.
- 33 *a.w.*, blz. 267.
- 34 *a.w.*, blz. 236.
- 35 G. Groen van Prinsterer, *Handboek der Geschiedenis van het Vaderland*, Amsterdam, 4e Druk, blz. 238.
- 36 G. C. Udemans, *Coop-Mans-Iacht*, voorrede A 2.
- 37 *a.w.*, A 3.
- 38 *a.w.*, A 4.
- 39 *a.w.*, blz. 68, 118, 167.
- 40 *a.w.*, blz. 121, 182.
- 41 *a.w.*, blz. 133, 138vv.
- 42 G.C. Udemans, *Korte en duidelijke verklaring van het Hooglied van Salomo* met een voorrede van N.A. de Gaay Fortman, Schiedam, 1894, blz. 7.
- 43 G.C. Udemans, *Coop-Mans-Iacht*, blz. 5, 6.
- 44 *a.w.*, blz. 16.
- 45 *a.w.*, blz. 17.
- 46 *a.w.*, blz. 18.
- 47 *a.w.*, blz. 19.
- 48 *a.w.*, blz. 20.
- 49 C.R. Boxer, *Zeevarend Nederland*, blz. 168.
- 50 G.C. Udemans, *Coop-Mans-Iacht*, blz. 29.
- 51 *a.w.*, blz. 45.
- 52 *a.w.*, blz. 54, 55.
- 53 *a.w.*, blz. 57.
- 54 *a.w.*, blz. 58, 59.
- 55 *a.w.*, blz. 62.
- 56 *a.w.*, blz. 68.
- 57 *a.w.*, blz. 72-77.
- 58 *a.w.*, blz. 80.
- 59 *a.w.*, blz. 85.
- 60 *a.w.*, blz. 89.
- 61 *a.w.*, blz. 92.
- 62 *a.w.*, blz. 95, 96.
- 63 J.C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandse Zeewezen*, blz. 241-242.
- 64 G.C. Udemans, *Coop-Mans-Iacht*, blz. 99.
- 65 *a.w.*, blz. 100.

- 66 *a.w.*, blz. 102.
- 67 J.C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandse Zeewezen*, blz. 157, 160.
- 68 G.C. Udemans, *Coop-Mans-Iacht*, blz. 103.
- 69 *a.w.*, blz. 104.
- 70 *a.w.*, blz. 105.
- 71 *a.w.*, blz. 105, 106.
- 72 *a.w.*, blz. 113.
- 73 *a.w.*, blz. 118.
- 74 *a.w.*, blz. 119.
- 75 *a.w.*, blz. 121.
- 76 *a.w.*, blz. 123-129.
- 77 *a.w.*, blz. 129.
- 78 Ernst Beins, 'Die Wirtschaftsethik der Calvinische Kirche in den Niederlande', *Ned. Archief voor Kerkgesch.*, XXIV, blz. 141.
- 79 G.C. Udemans, *Coop-Mans-Iacht*, blz. 134.
- 80 *a.w.*, blz. 134.
- 81 *a.w.*, blz. 136.
- 82 *a.w.*, blz. 137.
- 83 J.C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandse Zeewezen*, blz. 242.
- 84 G.C. Udemans, *Coop-Mans-Iacht*, blz. 144.
- 85 *a.w.*, blz. 146.
- 86 *a.w.*, blz. 146.
- 87 *a.w.*, blz. 147-148.
- 88 *a.w.*, blz. 148-149-152.
- 89 *a.w.*, blz. 153.
- 90 *a.w.*, blz. 154-161.
- 91 *a.w.*, blz. 161-162.
- 92 *a.w.*, blz. 163.
- 93 *a.w.*, blz. 164.
- 94 *a.w.*, blz. 167-169.
- 95 *a.w.*, blz. 171.
- 96 *a.w.*, blz. 177.
- 97 *a.w.*, blz. 182.
- 98 M.J.A. de Vrijer, *Ds. Bern. Smytegelt en zijn 'gekrookte riet'*, Amsterdam, 1947, blz. 81.

7 DE BEDIENING DER VERZOENING

In het formulier waarmee predikanten in hun ambt worden bevestigd, wordt op een duidelijke wijze uiteengezet wat het ambt van de 'dienaren des Woords' met zich meebrengt.

Een geestelijke herder wordt vergeleken met een gewone herder: zoals de schaapherder zijn schapen dient te weiden en te leiden, zo is ook een geestelijke herder hiertoe geroepen, houdende de gemeente waarover hij gesteld is, als de 'schapen zijner weide'. De weide nu, waarmee deze schapen gevoed worden, zo zegt het formulier, is niet anders dan de verkondiging van het Woord en daarbij het voorgaan in gebeden en de bediening der sacramenten. Datzelfde Woord Gods echter, is niet alleen de weide, maar tevens de staf, waarmee de herder zijn schapen leiden moet.

Het valt dus op dat in het bevestigingsformulier twee onderscheiden, maar toch nauw samenhangende betekenissen aan het Woord Gods worden toegekend. Enerzijds is het het *voedsel* voor de kudde, waarmee de herder in de prediking zijn schapen mag 'onderwijzen, vermanen, vertroosten en bestraffen, naar een iegelijks behoefte, verkondigende de bekering tot God, en de verzoening met Hem door het geloof in Jezus Christus'. Anderzijds is het Woord Gods de *staf* waarmee de herder, als teken van goddelijk gezag, de kudde moet leiden, besturen bij haar trekken door deze wereld, teneinde 'de gemeente Gods in goede tucht en orde te houden, en te regeren op zulk een manier als de Heere geordineerd heeft'.

Hieruit kunnen we afleiden dat het herdersambt twee verschillende, maar toch nauw aan elkaar verbonden taken inhoudt, namelijk het *weiden* en het *leiden* van de kudde. Stonden de vorige bijdragen in dit boek grotendeels als het ware in het teken van het hanteren van de herdersstaf, het *leiden* van de kudde, in dit hoofdstuk valt meer de nadruk op de zorg voor het zieleheil, het *weiden* van de schapen, namelijk in de *bediening der verzoening*.

Zoals in het bevestigingsformulier wordt opgemerkt, vinden wij vooral een zuivere beschrijving van het ambt van een dienaar van het Evangelie in 2 Kor. 5:18-20: *'En al deze dingen zijn uit God, Die ons met Zichzelf verzoend heeft door Jezus Christus, en ons* (hiermee wordt bedoeld: de apostelen en de herders) *de bediening der verzoening gegeven heeft.*

Want God was in Christus de wereld met Zichzelf verzoenende, hun zonden hun niet toerekenende; en heeft het woord der verzoening in ons gelegd.

Zo zijn wij dan gezanten van Christus' wege, alsof God door ons bade; wij bidden u van Christus wege: laat u met God verzoenen'.

Tot die bediening der verzoening werd mijn vader reeds op jeugdige leeftijd geroepen en uit genade schonk de Heere hem verhoring van de bede uit het

gebed van het bevestigingsformulier: 'Wij bidden U, wil hem door uw Geest hoe langer hoe bekwamer maken tot de dienst, waartoe Gij hem bereid en geroepen hebt, hem openende het verstand, om uw Heilige Schrift te verstaan, en hem sprake gevende tot opening zijns monds, om met vrijmoedigheid de verborgenheden des Evangelies te kennen te geven en te bedienen'. Op duidelijke wijze wordt in deze bede tot uiting gebracht: 'en niemand kan zeggen Jezus den Heere te zijn, dan door den Heiligen Geest' (2 Kor. 12:3).

Hoewel mijn vader veel arbeid op verschillende terreinen heeft mogen verrichten, was het brengen van deze boodschap hem de meest dierbare taak waartoe hij zich geroepen wist. Soms gaf hij er blijk van op een wijze die wij niet licht zullen vergeten, hoe hij begaan was met het zieleheil van zijn gezin en de kudde waarover hij gesteld was. Dan vertelde hij ons wel eens hoe hij 's nachts in de overdenking daarvan de noden van zijn gezin en de kerk voor het aangezicht des Heeren had mogen brengen. De herinnering hiervan is de kostbaarste nagedachtenis aan mijn vader.

Met liefde, maar zich bewust van zijn gebreken en tekortkomingen, heeft hij met zijn gaven in de kerk mogen dienen. Naar aanleiding van zijn vertrek naar Amerika schreef hij in *De Saambinder* hierover: 'Het diepst trof me het feit, dat de Heere mijn dienstwerk in verscheiden opzicht niet ongezegend liet, waarvan ik verschillende, soms treffende getuigenissen ontving'. Maar ook: 'Er is soms ook veel strijd aan verbonden geweest. De Heere achtte die nodig, opdat we ons niet zouden verheffen'.

Een drietal preken en een meditatie zijn in dit hoofdstuk opgenomen. De eerste preek 'Een ernstige aansporing tot de dienst des Heeren in hart en wandel' is door mijn vader geschreven in bijzondere opdracht van de Generale Synode. 'De Heere is nabij' werd uitgesproken in de bidstond aan de vooravond van de Generale Synode in 1980. Met de preek 'Mozes' ootmoedig smeekgebed' heeft hij op 7 januari 1981 in Rotterdam afscheid mogen nemen van zijn werk aan de Theologische School en van het zendingsdeputaatschap. Met de bede van Mozes mocht hij alle hem opgedragen taken in de kring van onze gemeenten in de handen des Heeren leggen. Het boek wordt besloten met de ernstige, maar eveneens zo troostvolle meditatie '... en hij stierf'. Omdat *Hij* stierf, de Goede Herder, mogen wij geloven, dat toen hij stierf, voor onze vader de belofte uit het bevestigingsformulier bewaarheid werd: 'En als de overste Herder verschenen zal zijn, zo zult gij de onverwelkelijke kroon der heerlijkheid behalen'.

Toen het lichaam van mijn vader op zijn kamer in de pastorie te Kalamazoo stond opgebaard, trof het me boven zijn hoofd aan de muur een wandbordje te zien hangen, met daarop deze tekst: 'Non moriar sed vivam et enarabo opera Domini', hetgeen betekent: 'Ik zal niet sterven, maar leven; en ik zal de werken des Heeren vertellen'. Hij stierf, maar hij leeft en maakt God eeuwig groot.

Moge hij ook nadat hij gestorven is, blijven spreken en ons de werken des Heeren vertellen.

H. Vergunst

7.1 Een ernstige aansporing tot de dienst des Heeren in hart en wandel

Zingen: Psalm 25 : 2 en 4
Lezen: Romeinen 12
Zingen: Psalm 119 : 1, 2 en 3
Zingen: Psalm 19 : 5
Zingen: Psalm 86 : 6

Gemeente,

Welke uitnemende getuigenissen van de kracht van Gods genade worden ons in het Woord des Heeren overgeleverd. Denk eens aan Henoeh, van wie we lezen dat hij wandelde met God; en aan Noach, van wie we hetzelfde lezen. Deze mannen hebben zich van hun tijdgenoten, door het getuigenis dat van hun leven uitging, zeer krachtig onderscheiden.

Wees ervan verzekerd, dat zij dwars tegen de stroom van hun tijd opgeroeid hebben. Immers de Schrift laat ons zien, dat ook in hun tijd 'de boosheid des mensen menigvuldig was op de aarde en al het gedichtsel der gedachten zijns harten te allen dage alleenlijk boos was'. (Gen. 6 : 5).

Maar midden in die boze en van God afvallende wereld valt een Henoeh op, die met God in een nauwe en tedere omgang mocht verkeren. Zijn levensgetuigenis is een aanklacht tegen de wereld, waarin hij leefde, en bevat een veroordeling van het leven van zijn tijdgenoten. Ook Noach beoefende deze omgang met God.

Wanneer we ons afvragen waarin het geheim van dit leven ligt, leert ons het Woord des Heeren: 'Door het geloof is Henoeh weggenomen geweest, opdat hij de dood niet zien zou; en hij werd niet gevonden, daarom dat hem God weggenomen had; want vóór zijn wegneming heeft hij getuigenis gehad, dat hij Gode behaagde'. (Hebr. 11 : 5). Het geheim van Henoehs godzalig leven is het waarachtig geloof, zonder hetwelk het onmogelijk is Gode te behagen. Van Noach lezen we, dat hij door het geloof de ark heeft toebereid, door welke ark hij de wereld heeft veroordeeld en een erfgenaam geworden is der rechtvaardigheid, die naar het geloof is.

En dit geloof, waardoor Henoeh en Noach Gode behaagden in een godzalige wandel met God Zelf, is vrucht van Gods genade, die in beider leven zo vrijmachtig is verheerlijkt. Van nature immers was er geen onderscheid tussen hen en hun tijdgenoten. Maar God maakte onderscheid, een onderscheid, dat van eeuwigheid in Gods voornemen gemaakt werd, waarnaar Hij verkiezend Henoeh en Noach liefhad, een onderscheid, dat in de tijd gemaakt werd in de verheerlijking van Gods genade. Daarom staat midden in het relaas over de verdorvenheid van het menselijk geslacht dit opmerke-

lijke woord: 'Maar Noach vond genade in de ogen des Heeren'. Daarom zal de oorzaak van het godverheerlijkend leven van Henoeh en Noach in God gevonden worden, Die Zich over hen ontfermde, en Die door het getuigenis, dat van deze mannen uitging, nog sprak in het midden van een verdorven wereld.

Naar het voorbeeld van deze heiligen Gods zou ook de gemeente nu tot een lichtend licht en een zoutend zout moeten zijn in de tijd, waarin ze nu leeft. Hoe droef is het wanneer het zout smakeloos wordt en zo nergens meer toe deugt. Daarom is het zo nodig, dat de gemeente Gods in deze tijd wordt opgewekt tot een leven, waarin de kracht van Gods genade zich in godzaligheid openbaart. Daartoe overdenken we nu het Schriftwoord, waarvoor uw aandacht in deze ure gevraagd wordt.

U vindt dit in het voorgelezen hoofdstuk Romeinen 12 en daarvan het tweede vers, waar we het Woord Gods aldus lezen:

En wordt dezer wereld niet gelijkvormig, maar wordt veranderd door de vernieuwing uws gemoeds, opdat gij moogt beproeven, welke de goede en welbehagelijke en volmaakte wil van God zij.

In deze tekst lezen we 'een krachtige opwekking tot de dienst des Heeren'.

Dit Schriftwoord overwegende, letten we achtereenvolgens op:

1. Waarvan deze dienst zich onderscheidt;
2. Waarin deze dienst wortelt;
3. Waarnaar deze dienst zich richt.

I. WAARVAN DEZE DIENST ZICH ONDERSCHIEDT

De apostel Paulus heeft in de voorafgaande hoofdstukken een klare en duidelijke uiteenzetting gegeven van de leer van Christus. Hij was verlangend geweest om ook de gemeente van Rome te dienen met de boodschap van het Evangelie Gods. Zoveel gemeenten waren als een vrucht van zijn arbeid ontstaan. Rome's gemeente was weliswaar vergaderd door de dienst van een ander, maar dat nam toch Paulus' begeren niet weg om ook daar de boodschap van Gods genade te brengen. Maar omdat hij tot op het schrijven van deze brief daarin verhinderd werd, zocht hij haar nu met deze brief te dienen. Op deze wijze wenste hij mede te werken aan haar opbouw en bevestiging in de leer des Heeren.

Hoe wonderlijk is het bestel des Heeren! De verhinderingen op Paulus' weg naar Rome dienen de kerk van alle eeuwen. Want door deze brief dient de apostel niet alleen de gemeente aan wie de brief allereerst werd gericht, maar ook de kerk van alle tijden en aan alle plaatsen. En op welk een uitmuntende wijze. De rijkdom van Gods ontfermende genade wordt ons op een klare wijze ontvouwd, zowel de oorsprong ervan, als ook haar gezegende uitwerking. En zijn uiteenzettingen lopen uit op de lofzang: 'O, diepte des rijkdoms, beide der wijsheid en der kennis Gods, hoe ondoorzoekelijk zijn Zijn oordelen en onnaspeurlijk Zijn wegen!' God is de oorsprong, de bewer-

ker en het oogmerk van deze onnaspeurlijke wegen, want 'uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen. Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen' (Romeinen 11 : 33 en 36).

Na deze uiteenzettingen volgt dan een gedeelte, waarin hij zich vermanend tot de gemeente richt. Een vermaning, waarvan het doel is, de gemeente op te wekken tot een leven, waarin de kracht van Gods genade openbaar wordt. Hij schrijft in vers 1 van dit hoofdstuk, dat hij bidt 'door de ontfermingen Gods'. Deze ontfermingen Gods zijn te aanschouwen in het zalig worden 'om niet door de verlossingen, die in Christus Jezus zijn'.

We zouden kunnen zeggen, dat Paulus na de behandeling van de ellende van de mens (denk aan hoofdstuk 3) en de verlossing door de enige Middelaar Gods en der mensen (zie de volgende hoofdstukken), nu zeer uitvoerig ingaat op het stuk van de dankbaarheid. In dit stuk gaat het dan om een waarlijk godzalig leven in de vreze van Gods heilige Naam.

En wat is dan de inhoud van de vermaning? Het stellen van onze lichamen tot een levende, heilige en Gode welbehagelijke offerande, welke is uw redelijke godsdienst.

Hiermede wil de apostel dus wijzen op de noodzaak van een Gode toegewijd leven. Een leven waarin de dienst van God is als een 'redelijke godsdienst'. Dat wil zeggen een dienst niet slechts van uitwendige aard, maar één waarin de 'rede', als aanduiding van ons 'innerlijk', waar te nemen is.

Paulus bedoelde dus te zeggen, dat deze door hem aanbevolen dienst allereerst van een geestelijke aard moet zijn. Zeker zijn onze 'lichamen', ja is geheel ons leven daarbij betrokken en moet dat als een offer aan de Heere worden gewijd. Maar dan toch in de onlosmakelijke verbondenheid met de gehele mens, die geroepen wordt tot de dienst des Heeren met geheel zijn hart, verstand en gemoed en met alle krachten.

En deze dienst zal zich dan ook duidelijk van het leven van de mens van deze wereld onderscheiden, zoals aangewezen wordt in het: 'En wordt dezer wereld niet gelijkvormig'.

Paulus spreekt over 'deze wereld', in tegenstelling tot de toekomstende. Het woord, dat hier in onze taal met wereld is vertaald, betekent ook eeuw. Het duidt aan de tijd of bedeling, waarin de mens leeft. Deze wereld of eeuw staat duidelijk in het teken van de voorbijgang. De kerk des Heeren verwacht een andere, de 'toekomstende eeuw', waarin een eeuwigheidsbedeling haar deel zal zijn en waarin een andere, een vernieuwde mensheid, de Stad Gods voor eeuwig bewonen zal. De gemeente Gods is voor die toekomstende wereld bestemd; daarvan zal haar leven nu reeds blij moeten geven. Gods kerk is immers reeds nu uit deze tegenwoordige wereld geroepen.

Waarin wordt deze wereld dan openbaar als een die tegenover dat komend en reeds gekomen koninkrijk staat?

In deze wereld vraagt de mens niet naar de wil Gods, maar leeft de mens slechts voor zichzelf.

Deze wereld is begonnen in het Paradijs, waar Adam van God afviel en onderdaan werd van het rijk der duisternis. En in onze vader Adam zijn wij allen in dat rijk der duisternis tot kinderen van 'deze wereld' geworden.

In deze wereld leeft de mens zich uit als een 'kind der ongehoorzaamheid' en wandelt hij 'naar de eeuw dezer wereld'. (Efeze 2 : 2).

Hoe zulk een leven is, laat zich rondom ons zo duidelijk waarnemen.

In Paulus' tijd was het Romeinse rijk een prooi van geestelijke verwarring en zedelijk verval. We lezen in het eerste hoofdstuk van deze brief hoe de zonde zich in allerlei levensverhoudingen in zijn verwoestend vermogen liet waarnemen. Daar beschrijft Paulus iets van 'deze wereld'. En hoor dan wat hij er ons van toeroept: 'En gelijk het hun niet goed gedacht heeft God in erkentenis te houden, zo heeft God hen overgegeven in een verkeerde zin, om te doen dingen, die niet betamen; vervuld zijnde met alle ongerechtigheid, hoereri, boosheid, gierigheid, kwaadheid, vol van nijdigheid, moord, twist, bedrog, kwaadaardigheid, oorblazers, achterklappers, haters Gods, smaders, hovaardigen, laatdunkenden, vindere van kwade dingen, de ouderen ongehoorzaam, onverstandigen, verbondbrekers, zonder natuurlijke liefde, onverzoenlijken, onbarmhartigen'. (Romeinen 1 : 28-31).

Wat een zwarte lijst moest de apostel in zijn tijd reeds samenstellen. En hoeveel zonden somt hij in zijn brieven nog meer op.

Als wij nu deze opsomming eens nagaan, schijnt het u niet toe, of ook het leven in onze tijd erin getekend wordt? Zeker, in de ene tijd zien we de zonden soms openlijker en onbeschaamder gediend dan in een andere tijd, maar weet dat én in de dagen van Henoch en Noach, én in de dagen van Paulus, maar ook in de dagen van nu deze wereld altijd weer diezelfde zonden te zien geeft.

Hoe duidelijk ook in onze dagen, gemeente. Is er in het leven van nu niet een schrikkelijke vermenigvuldiging van de zonde waar te nemen, waarin de mens steeds bruter en onbeschaamder uitroept: 'Laat ons hun banden verscheuren en hun touwen van ons werpen'. In deze wereld cirkelt alles om het 'ik', het zondige en verdorven 'ik'. In onze afval van God is immers de mens zichzelf toegefallen en begeert nu niet anders dan het 'ik' te dienen. En dat 'ik' zoekt in alles slechts dat 'ik' te behagen. Men vraagt niet meer naar wat God behaagt of wat de naaste dient, maar naar wat het 'ik' behaagt. Zo werd de mens tot een 'hater Gods' en in de verhouding tot zijn naaste 'hatelijk en elkander hatende'.

O, droevige staat van de van God afgefallen mens.

Bezie het eens, geliefden, en overdenkt waarin 'deze wereld' zich uitleeft. De zonden van onze tijd zijn geweldpleging, hebzucht, onbeschaamdheid, materialisme, hoogmoed, ontucht, opstand tegen degenen, die over ons gesteld zijn, ontevredenheid en zoveel meer.

Hoe worden deze zonden openlijk gepropageerd.

Wat een vloed van vuile lectuur overspoelt onze samenleving. Hoe ziet ge in de steden en ook al op het platteland de 'ontucht-winkels' als paddestoelen uit de grond schieten! Hoe dringt via de televisie de goddeloosheidspropaganda de huisgezinnen binnen en is daarvan het droevig gevolg in de ondermijning van een in de prediking van het Evangelie gefundeerde levensmoraal duidelijk aan te wijzen. Hoe onbeschaamd spreekt men in onze tijd over de verhouding van jongens en meisjes, waarbij openlijk wordt uitgeroepen,

dat de lust van de mens de enige regel van zijn leven is. En hoe wordt alles op de aanwakking van de zondige lust gericht. Wie denkt niet aan de schaamteloze kleding waarmee men zich in het openbaar vertonen durft.

Zouden we niet huiveren als we de mens het recht horen opeisen te beschikken over het leven, ook over dat van de nog ongeboren vrucht?

En in dit alles openbaart zich nu 'deze wereld', die slechts cirkelt om het eigen 'ik'.

Dat is het natuurlijk bestaan van alle mensen. Beide Joden en Grieken besluit de Schrift onder de zonde, want we hebben allen gezondigd en derven de heerlijkheid Gods. Ook al wordt de zonde niet uitgeleefd in die mate en in die vormen, als we hierboven hebben genoemd, toch is het 'beginsel' van dit kwaad in ons.

In de wereld van het heidendom werd het 'ik' op andere wijze uitgeleefd dan in het Jodendom, maar het was hetzelfde zondige 'ik'. In het Joodse streven naar eigen-gerechtigheid zocht het ook zichzelf te behagen. Zowel het heidense als het Joodse zoeken van zichzelf moet veroordeeld worden. Hoe hebben sommige Joden het heidense leven veroordeeld, zonder er erg in te hebben dat ze uit hetzelfde beginsel leefden.

De aansporing 'wordt dezer wereld niet gelijkvormig' moet als een bevel Gods aan de gemeente gepredikt worden.

Voor al in onze tijd. Dan past een woord van ernstige waarschuwing. De zonden moeten met name genoemd, opdat ze ook als zonden zullen worden gekend. Wat is van deze wereld ook in de gemeente veel te zien, helaas. Wanneer Paulus deze aansporing voor de gemeente in zijn tijd nodig vond, des te meer zal deze dan in onze tijd nodig zijn.

Het geldt u allen.

Jongens en meisjes, deze wereld trekt met haar vlees-verlokkende middelen, maar weet, dat deze wereld voorbijgaat met al haar begeerlijkheden. Vliedt dan ook die begeerlijkheden. Laat u niet aftrekken van de wegen, die u voorgehouden worden in het Woord Gods.

Vaders en moeders, wat hebt ge een grote verantwoordelijkheid. Laat uw woord en voorbeeld uw kinderen toch toeroepen: 'Wordt dezer wereld niet gelijkvormig'!

Voor u, mannen en vrouwen, geldt het: 'Wordt niet gelijkvormig', dat wil zeggen, laat uw leven van dat van deze wereld toch onderscheiden zijn.

Maar laat een ieder bedenken dat de apostel bij deze opwekking met ons wil afsteken naar de diepte.

Hoe zullen we dan dezer wereld niet gelijkvormig zijn? Niet alleen door de verzaking van enige algemeen betachte zonden. Meent niet, geliefden, dat de apostel dit woord alleen op het uiterlijke van ons leven betreft. Daarom verwijst hij hier zo nadrukkelijk naar het beginsel, de wortel, die achter de uiterlijke openbaring van gelijkvormigheid aan deze wereld steekt.

En wat is dan die wortel? Dat is het van God vervreemd gemoed, het van de Heere afgekeerde hart. De apostel spreekt daarom van de noodzakelijke vernieuwing van uw gemoed, waarmee hij de innerlijke omkeer van ons gehele leven bedoelt en waarvoor de aandacht van de gemeente gevraagd

wordt in de tweede gedachte, waarbij we in de ontvouwing van dit Schriftwoord wilden stilstaan, nl.

2. WAARIN DEZE DIENST WORTELT

Zoals reeds gezegd zijn beiden, Joden en Grieken, door de Schrift onder de zonde besloten, omdat ze allen derven de heerlijkheid Gods. De Schrift spreekt van de kinderen der ongehoorzaamheid, die verkeren onder de overste van de macht der lucht. Daaraan voegt de apostel dan toe: 'Onder de welke ook wij allen eertijds verkeerd hebben in de begeerlijkheden onzes vleses, doende de wil des vleses en der gedachten; en wij waren van nature kinderen des toorns, gelijk ook de anderen'. Wie gaat het dan niet aan?

Vanuit dit natuurlijk bestaan is er geen onderscheid. Dan kunnen we tegenover de grofste en brutoste werelddienaar onszelf niet verheffen, want er is immers geen onderscheid. Vanuit het Paradijs is geheel het geslacht van Adam aan Gods gemeenschap ontvallen. Er is dan niemand meer die goed doet, die God zoekt. Allen zijn zij afgeweken en stinkende geworden. Dat zegt de Schrift. Daar ziet ge dan ook de wereldgelijkvormigheid van een ieder aangewezen. We zijn de kinderen van deze wereld. We zoeken daarin God niet, noch bedoelen Hem ooit.

Maar hoe kan dan de apostel spreken over het 'wordt veranderd door de vernieuwing uws gemoeds'. Dat kan alleen vanuit de prediking, van dat Evangelie gezegd worden, waarvan Paulus een dienaar door Gods genade geworden was. En in dat Evangelie wordt ons niet gepredikt wat de mens nog kan of vermag. Wat is dan wel de inhoud van dat Evangelie? De inhoud van die blijde tijding is, dat God naar het voornemen, dat Hij van voor de grondlegging der wereld in Zichzelf gekoesterd heeft, mensen zal roepen uit de duisternis tot het licht, uit de dood tot het leven.

De uitvoering van dat voornemen heeft Hij opgedragen aan Hem, Die al de voorwaarden, die tot de zaligheid van Gods verkorenen moesten vervuld worden, op Zich genomen heeft om die te vervullen. Hoe heerlijk heeft de apostel juist dat gepredikt. Het was zijn innige begeerte om ook die, die in Rome zijn, dat Evangelie te prediken, waarvan Jezus Christus de grote en heerlijke inhoud is. Hij immers bracht de gerechtigheid aan, die aan Gods gerechtigheid genoeg deed en in Hem heeft God nu ook in een schuldig volk behagen.

Hoort nu, gemeente, hoe Paulus predikte. Hij ontdekte de mens aan een totaal verloren liggen voor God. Maar midden in die verlorenheid mag hij bekendmaken het goddelijk 'om niet, door de verlossingen die in Christus Jezus zijn'. Hij predikte de dood in Adam, het leven in Christus. En voorts wijst hij aan hoe nu die gezegende Uitvoerder van Gods welbehagen, ook door Zijn Geest, die dode zondaar deel doet verkrijgen aan dat leven in Christus. Ook dat is het werk des Heeren; geheel en al. Daarbij wordt dan die mens innerlijk vernieuwd, krachtig veranderd. Dat is nu juist hetgeen, waarop het voor een ieder aankomt.

De Schrift noemt dat met vele verschillende woorden, zoals wedergeboorte,

opwekking uit de dood, nieuwe schepping. Zo ook onze op de Schrift gegronde belijdenisgeschriften. En door dit gebeuren wordt de richting aan ons leven totaal omgekeerd. Staan we van nature van God afgekeerd, hetwelk onze doodstaat en duisternis uitmaakt, dan wordt de mens naar God toegekeerd, waarin het leven openbaar wordt en het licht over hem opgaat.

Toch staat hier dat Paulus dit als een bevel aan de gemeente predikt.

'Wordt veranderd door de vernieuwing uws gemoeds.' Hij zegt niet: 'Och, mocht ge eens veranderd worden!' Of: 'Dat toch de Heere u omkere!'

Is dat laatste dan niet een geoorloofde wens? Wel zeker! Maar toch wordt deze wijze van spreken door de apostel niet gebezigd, terwijl schier niemand beter dan Paulus wist hoe geestelijk onmachtig de geestelijk dode zondaar is.

Wil Paulus dan in deze aansporing de mens tot enige veranderingen opwekken? Wel nee, ge moet ook goed lezen. Er staat niet: 'Verander u en vernieuw u,' maar: 'Wordt veranderd'. Aan wie moet deze verandering, die in een totale vernieuwing bestaat, toegeschreven worden? Aan God of aan de mens? En dan behoeft het antwoord niet onduidelijk te zijn. Het is alleen Gods werk. Deze wijze van spreken houdt dan ook niet anders in dan, wat we elders lezen: 'Laat u met God verzoenen'.

In de totale onmogelijkheid om uzelf te veranderen of te vernieuwen, predikt hij de mogelijkheid, die bij de Heere is. Dan houdt juist deze aansporing in, om met onze onmogelijkheid aan Gods voeten terecht te komen. Is dit dan geen wonder van goddelijke genade, hier gepredikt aan mensen, die voor God totaal verloren zijn?

Laat God uw gemoed vernieuwen, uw bestaan veranderen, uw levensrichting omkeren, uw blindheid met Zijn licht verlichten en uw dood door Zijn levenskracht overwinnen.

Juist omdat Paulus het eenzijdige van Gods genade predikt, kan hij in zijn opwekking tot vernieuwing, de mens naar deze fontein van behoudenis wijzen.

Wat houdt nu het benadrukken van de noodzaak van vernieuwing des gemoeds in?

In de eerste plaats de prediking van het feit: Uw gemoed zal vernieuwd moeten worden. De wortel van uw bestaan is verdorven. Uw licht is enkel duisternis. Uw wijsheid dwaasheid. Uw eigengerechtigheid slechts schuld. Uw ingebeeelde heiligheid slechts onreinheid. Het ontbreekt u ten enenmale aan die kennis, die ons leven de juiste richting geeft.

Maar in de tweede plaats vindt ge hier de betuiging van de Waarheid: Uw gemoed kan vernieuwd, omdat God wonderen doet aan de doden en zondaren zaligen wil naar Zijn voornemen.

Hoe gelukkig als we het eerste en het tweede in ons leven kennen mogen. Dan leert de mens door het licht, dat God ontsteekt, eigen verderf recht kennen. Wanneer de Heere Zelf ons aan ons bestaan ontdekt, word ik pas recht gewaar, hoezeer ik altijd mezelf gezocht en bedoeld heb. Hoe 'wereldgelijkvormig' ik ben, doordat ik voor niemand anders dan voor mezelf leefde.

Hoe moet dan schaamte mijn aangezicht bedekken, wanneer ik ontwaar dat niet alleen in de uitleving van de zonde in allerlei wereldd genieten, maar ook in allerlei godsdienstig bezig zijn, ik slechts mezelf zocht. Juist dan wordt mijn op mijn 'ik' gericht zijn de gruwel van mijn leven. Hoe onmogelijk om door enige veranderingen in het uitwendige de wereldgelijkvormigheid te overwinnen, als dit 'van deze wereld zijn' juist mijn nood en ellende wordt. Dan is het niet genoeg, dat wat takken van de boom van mijn leven worden gekapt, maar de grond van mijn bestaan moet vernieuwd worden. Het wordt een wonder wanneer ik, juist in het kennen van het onmogelijke van de vernieuwing aan mijn zijde, mag horen, dat het bij de Heere mogelijk is. Juist daarom mogelijk, omdat er Eén neerdaalde in onze schuld, en onze vervloeking op Zich nam. Hij, Die kwam, bedoelde Zichzelf niet. In alles zocht Hij de eer en heerlijkheid Gods. Nu moeten we in Hem gevonden worden, opdat Hij in ons en wij in Hem zijn. De waarachtige vernieuwing van mijn gemoed zal dan daarin bestaan, dat we naar het evenbeeld van Christus vernieuwd worden. In Hem alleen kunnen we aan een 'andere wereld', aan de 'toekomstige eeuw' toebehoren.

Zeker, als God in de uitvoering van Zijn raad de geestelijk dode zondaar krachtdadig roept door Zijn Geest en Woord, wordt deze Christus ingelijfd, nadat deze van Adam is afgesneden. Ja, waarlijk dan wordt die mens geheel vernieuwd. Het verstand wordt verlicht, de wil wordt vernieuwd, de harts-tochten komen onder de tucht van het verlichte verstand en de wandel wordt geheiligd. In Christus wordt het beeld van God in die mens afgedrukt. Maar alles wat de Heere schonk, gaat de Heere nu pas door Zijn Geest en Woord ons leren. Dan leren we de gelijkvormigheid aan deze wereld kennen. De zonde wordt dan waarlijk zonde en de schuld schuld. Na de ontdekking van allerlei dadelijke schuld trekt God door in de ontdekking, door ons aan het 'dezer wereld' van ons bestaan te ontdekken. We zijn niet gered met enige veranderingen in ons leven. Pas dan immers worden we recht gewaar, dat de 'vernieuwing van ons gemoed' noodzakelijk is.

En weet, geliefde hoorders, dat ons deze vernieuwing van de mens uit, totaal onmogelijk wordt. Leert niet dezulke de waarheid van het 'zal ook de Moorman zijn huid veranderen en de luipaard zijn vlekken, zo zult gijlieden kunnen goed doen, die geleerd zijt kwaad te doen'?

Weet ge hiervan ook in uw leven, of heeft wereldgelijkvormigheid in uw leven zich slechts tot 'de onreinheid van het buitenste van de drinkbeker' beperkt en zijt ge er niet achter gekomen, dat ge van binnen vol van roof en verderf zijt? Dan zijt ge ook niet verder gekomen dan de farizeeër, die het voor God zo goed meende te doen in zijn wettische betrachting van allerlei geboden en onderhouding van velerlei inzettingen. Overdenk dat eens ernstig, opdat ge het 'wordt dezer wereld niet gelijkvormig' gaat verstaan in de nadrukkelijke opdracht: 'wordt veranderd door de vernieuwing uws gemoeds'. En waarlijk, zo dit voor ons noodzakelijk wordt, zo wordt het ook onmogelijk aan onze zijde. En waar het ons onmogelijk is, hebben we niets anders te verwachten, dan mét deze wereld haast voor eeuwig voorbij te gaan.

Lieve hoorder, werd dit in uw leven reeds werkelijkheid? Juist dan kwam er voor dit wonder-woord plaats: 'Wordt veranderd' in Hem, in Wie alleen uw vernieuwing mogelijk is. Wat wordt ons dan Christus noodzakelijk. En hoe meer ik leer, dat ik enkel 'dezer wereld' ben, hoe noodzakelijker Hij mij worden zal. Ook, ja, juist na van God genoten genade. Het geldt immers Gods volk in het bijzonder: 'Wordt veranderd door de vernieuwing uws gemoeds', opdat we in Hem een nieuw schepsel mogen worden.

Nu, die innerlijke vernieuwing, die de Heere werkt, die brengt een totale verandering mee. Vanaf het eerste begin. En waarin wordt nu deze vernieuwing openbaar? Wel, in het vragen om naar Gods wil te leven, zoals we u daarbij in onze derde gedachte willen bepalen.

3. WAARNAAR DEZE DIENST ZICH RICHT

We hebben u voorgehouden hoe de mens van 'deze wereld' slechts leeft voor het 'ik' en ook in alles zich slechts richt naar wat het 'ik' behaagt. Maar waar nu het gemoed vernieuwd wordt, waar een nieuw schepsel in Christus Jezus geschapen wordt, daar vindt ge het verlangen en begeren, wat Paulus zelf uitdrukte in: 'Heere, wat wilt Gij dat ik doen zal?' Dat wordt de levenskeus van het vernieuwd gemoed. Die mens weet het niet meer, maar gaat het vragen en onderzoeken. Onze tekst zegt 'beproeven'. Dat woord wijst op onderzoeken, toetsen. En wat gaat hij dan onderzoeken? Wel, wat de goede, welbehagelijke en volmaakte wil van God zij. Laten we daar eens wat nader bij stilstaan.

Die wil Gods is de geopenbaarde wil. We kunnen Gods verborgen wil niet beproeven. Dat betaamt ons ook niet. De verborgen dingen zijn voor de Heere, onze God, maar de geopenbaarde dingen zijn voor ons en onze kinderen. Nu weten we wel, dat de geopenbaarde wil Gods in Gods Woord is geopenbaard. De Wet des Heeren is de regel van ons leven. Toch betekent dat niet, dat die regel ons ten aanzien van allerlei dingen zomaar in Gods Woord wordt voorgelegd. Vooral in een tijd, waarin zoveel veranderingen op zo velerlei gebied zich aan ons voordoen, is het nodig om die wil Gods te beproeven. Dat wil zeggen te onderzoeken wat Gods wil voor ons in het leven betekent en met zich meebrengt.

En hoe vindt nu die beproeving plaats? Ten eerste in de weg des gebeds. In alles gaan we dan vragen: 'Heere, wat is Uw wil? Maak me Uw wegen bekend; leid me en leer me'. En dit doen we ten aanzien van alle dingen. Er is geen zaak die daarbuiten blijft. O, dit is zulk een onbedriegelijke eigenschap van het nieuwe leven, zoals de Heere dat werkt. Daarin wordt ge de afhankelijkheid gewaar. Geen zaak is te gering om er mee voor Gods aangezicht te naderen.

Hier ontdekt zich nu dat wezenlijke onderscheid tussen de mens van 'deze wereld' en die van 'de toekomstige wereld'. De eerste kan alles zonder God en maakt ook alles klaar zonder Hem. Zeker, er is soms nog wel een vragen voor de vorm, maar vaak hebben we al beslist. We vragen slechts achteraf. O, wat meent de mens dan veel te mogen doen. Terecht zegt de Schrift, dat

hij vele vonden gezocht heeft. De werelddienaars zoeken deze ook. Maar het vernieuwd gemoed gaat vragen om leiding en bestuur. Komt met alle dingen van tijdelijke en eeuwige aard, zowel ziel als lichaam betreffende, voor Gods aangezicht. Daarin ziet ge nu iets van dat 'wandelen met God', van dat ootmoedig overleg met de Heere. Is dat er in ons leven?

Hoe droevig als het ten enenmale gemist wordt. Dat is het klaarste bewijs, dat we nog van deze wereld zijn. Soms scheen het er te zijn, maar het is voorbijgegaan. Zeker, het tijdgeloof is naar zijn wezen van het zaligmakend geloof onderscheiden, maar vertoont overigens in het leven veel, dat er op gelijk. Dat moet nooit vergeten worden. Het dringe altijd weer tot onderzoek.

Maar ook in het leven van Gods volk zijn er tijden, waarin de Heere vergeten wordt. Spreekt de Schrift niet van dagen zonder getal, waarin Hij vergeten was? Maar toch komt de eigen aard van het vernieuwd gemoed in dit 'beproeven' van Gods wil openbaar. Niet alleen in de weg des gebeds, maar ook in het onderzoek van Gods Woord vindt die beproeving plaats. God maakt ons Zijn wil door Zijn Woord bekend.

Hoe inniger we de Heere aanhangen, hoe krachtiger we aan het Woord gebonden zijn. Dan zullen we de openbare bediening van het Woord niet verzuimen. Nee, dan verlangen we naar Gods huis om Zijn Woord te horen. Maar ook in het huisgezin zal dat Woord onderzocht worden. De wandel met de Heere is ook een innig omgaan met Zijn Woord. Dan onderzoeken we dat als vaders en moeders met onze kinderen.

O, gemeente, als er meer van was in ons leven, wat zouden onze kinderen er meer van gewaar worden. Wat geeft de lectuur, die velen zoeken, blijk van hun wereldse geneigdheid. Wat hebben velen weinig lust in het lezen van geschriften, die hun heil kunnen bevorderen.

We zullen dan dat onderzoek zoeken in de gemeenschap met Gods volk. Wanneer de vreze des Heeren bloeit, komt dat ook wel uit in de gemeenschap van de kinderen Gods. Dan zoeken zij elkaar in liefde te dienen en te onderrichten.

Het zal beproefd worden in de persoonlijke omgang met Gods Woord. O, verwaarloos die toch niet, gemeente. Kies er uw vaste tijden voor, waarop ge met Gods Woord omgaat. Er staat hier 'beproeven'. Dat is geen oppervlakkige of haastige bezigheid. Dat gebeurt ernstig en overwogen.

Vervolgens zullen we ook de wil Gods mogen kennen uit de leiding Gods in ons leven. We geven dan nauwkeurig acht op 's Heeren handelingen. Dan zien wij Gods hand in allerlei gebeurtenissen. Onze verwereldlijkte samenleving wil daar nauwelijks meer over spreken. Daar roept men openlijk uit: 'God is dood'. In onze wetenschap en techniek menen we de gang van de gebeurtenissen zo onder onze macht gebracht te hebben, dat God overbodig is gemaakt. O dwaas, die zo leeft en denkt. God regeert en zal Zijn almacht tonen. Al snoeft de trotse dwaas, de Schrift zegt: 'Die in de hemel woont zal lachen'. En de vreze des Heeren leert dan ook op het doen des Heeren acht te geven. In onze Heidelbergse Catechismus lezen we van gezondheid en ziekte, rijkdom en armoede, regen en droogte en alle dingen, die ons niet bij geval

overkomen.

Die wil Gods moet nu de koers van mijn leven gaan bepalen. Van die wil wordt hier gezegd, dat deze goed, welbehagelijk en volmaakt is. Gods wil, die alleen goed is. Zeker, al schijnt deze soms kwaad. Al heb ik er geen erg in, dat hetgeen tegen ons schijnt in Gods leiding, vóór ons zijn kan.

Paulus weet dat ook te zeggen. Hij leert de gemeente Gods wil in het licht van die liefde Gods in Christus Jezus zien. En dan zegt hij: 'Alle dingen zullen medewerken ten goede'. Er is nooit kwaad in Gods handelen voor die Hem liefhebben.

Die wil is welbehagelijk. Dat wil zeggen: Deze behaagt de Heere. Daarnaast ons leven te richten behaagt Hem. Dat wordt toch de keus van de oprechte. Deze begeert voor God te leven en in alles Hem te behagen. Daarin komt de liefde openbaar.

Die wil is volmaakt. Daar is geen onrecht in Gods handelen. Ook zoals die wil in Gods leiding in ons leven openbaar wordt. O, we weten wel dat we deze dingen gemakkelijker uitspreken dan beleven. Om Gods wil goed en volmaakt te achten wanneer we alles mee hebben is wat anders, dan dit te beoefenen in tijden van strijd, moeite en verdriet. Wat kan de wil Gods geheel tegen vlees en bloed ingaan. Dan roept deze tot verloochening en verzaking van onszelf, tot kruisiging van onze begeerten, tot de doding van het vlees, dat zich niet onderwerpen wil.

Moeten we soms om de wil Gods niet vader, moeder, man, vrouw of kinderen verloochenen? Ja, zelfs ons eigen leven? Nu gemeente, dit beveelt de Heere ons. Zijn wil te beproeven en die ons leven te laten bepalen. Dat hebben Henoach en Noach mogen doen. Hun leven sprak van een wandelen met de Heere. De wereld van hun tijd heeft het aanschouwd. De vreze Gods kwam openbaar in hun woord en wandel.

Als zo de gemeente leeft, trekt ze een lichtend spoor door de wereld. Zo zal ze tot een schijnend licht en tot een zoutend zout zijn. Als de kerk in deze wereld leeft zoals de wereld, en er nauwelijks onderscheid is, is dat het klaarste bewijs van het veraf leven van de Heere.

Daarom wekt nu Paulus op tot het 'wordt dezer wereld niet gelijkvormig'. Maar laat het leven van de gemeente, naar Gods wil gericht, van de vreze Gods blijk geven, zodat de wereld het ziet. Dan zullen we tegen de geest van de tijd in moeten gaan. Dan zullen we de tegenspraak van velen horen, dan zullen we de vijandschap ervaren, maar dan ervaren we zeker de nabijheid Gods. Dan sterkt God in de strijd, die daaraan verbonden is, dan helpt de Heere in de verdrukking, dan ondersteunt Hij in het lijden, waar we toe geroepen worden. En dan geeft Hij zeker te ervaren:

Des Heeren vrees is rein;

Zij opent een fontein

Van heil, dat nooit vergaat.

We zingen daarvan uit Psalm 19 : 5

Nog enkele woorden, gemeente, waarin we een en ander aan uw hart willen leggen. Van nature zijn we allen wereldgelijkvormig, zoals we aanwezen. De wortel van dat kwaad zit in ons verdorven hart. Dat moet vernieuwd, maar dat kán vernieuwd worden, omdat God stenen harten kan wegnemen en vlesen harten geven. Daarom wil Hij nu gevraagd zijn.

Het: 'wordt dezer wereld niet gelijkvormig, maar wordt veranderd door de vernieuwing van uw gemoed', dringe een ieder op de knieën, om van de Heere Zelf deze vernieuwing te begeren. Het binde aan Zijn Woord, opdat ge daaruit Gods wil zult kennen. Wat zal ons leven dan anders zijn en worden. Dan breken we van harte met allerlei wereldse zaken. Dat gaat dan zo vanzelf. Het is geen dwang, maar het gaat gewillig en met liefde.

Jongens en meisjes, vraagt er de Heere om, ernstig en aanhoudend. Hij wil er om gevraagd worden. Wilt ge op de wegen van de wereld wandelen? Meedoen met de nieuwste mode? Een wereldse haardracht navolgen? Uw lichaam en geest verderven door het gebruik van verwoestende verdovende middelen? Het ijdel genot najagen en door geen gebod of regel u iets in de weg laten leggen? Die wereld gaat voorbij met al haar begeerlijkheid; gaat voorbij in een eeuwige nacht. Wat zal het u tot eeuwige schade en ellende voeren, zo ge u niet bekeert. Bedenk toch, dat er in God meer te vinden en te genieten is, dan de wereld u ooit geven kan. En de Heere spoort u aan dat meerdere, eeuwige goed te blijven zoeken.

Vaders en moeders, laat toch in uw huizen en gezinnen de vreze Gods wonen. Zet hart en huis niet open voor de wereld. Weer de TV er toch uit, die zoveel schade aan uw ziel en de ziel van uw kinderen berokkent. Werpt ijdele lectuur, in boeken en tijdschriften, uit uw huis. Het zijn de afgoden die moeten verbrand worden. Bedenk wat ge God bij de Doop beloofd hebt. Uw kinderen zullen tegen u getuigen, zo ge hen naar dat Woord niet opvoedt. Laat uw leven als vader en moeder in deze boze tijd het rechte christelijke huwelijksleven zijn, opdat uw kinderen de waarde daarvan zien en het een stempel op hun leven mag drukken. Onderschat niet licht de betekenis die daarvan uitgaat. Spreekt openlijk met uw kinderen over de gevaren van deze tijd. Spoort ze aan de Heere te zoeken.

O gemeente, wordt dezer wereld niet gelijkvormig, maar wordt veranderd door de vernieuwing van uw gemoed. Het is voor ieder zo noodzakelijk. Beproeft de wil Gods en richt uw leven er naar. Dan is ware bekering nodig en blijft nodig. Wie zal heden niet moeten belijden in eigen leven zoveel van deze wereld waar te nemen. En daarom moge deze overdenking voor een ieder onzer uitlopen op de bede: 'Heere, bekeer me, dan zal ik bekeerd zijn.'

Amen.

Slotzang: Psalm 86 : 6

Zingen: Psalm 123 : 1 en 2

Lezen: Filippenzen 4

Zingen: Psalm 145 : 4, 5 en 6

Zingen: Psalm 84 : 4 en 6

Het Schriftgedeelte waarvoor wij in deze avond – in dit bijzonder samenzijn – uw aandacht vragen, kunt u vinden in het u voorgelezen hoofdstuk Filippenzen 4, daarvan het vijfde vers, het laatste gedeelte, deze woorden:

De Heere is nabij.

Wanneer wij vanavond dit gedeelte van de Schrift overdenken, bepaalt dat ons op een bijzondere wijze bij *'De nabijheid des Heeren'*

Wij overdenken: Wat de betekenis van deze nabijheid is; het ontzag waartoe ons deze nabijheid brengt; en de bijzondere bemoediging die in deze nabijheid te vinden is.

Dat alles overdenkende met het oog op de belangrijke vergaderingen die in deze week, aan de dag van morgen en overmorgen, hier aan deze plaats zullen gehouden worden.

Immers, de Generale Synode van onze Gereformeerde Gemeenten mag door Gods goedertierenheid nog weer bijeenkomen. Opdat de zaken die aan deze Synode zullen worden voorgelegd, zullen worden behandeld met het oog op het welzijn van de gemeenten, kon het zijn ook tot verheerlijking van de Heere.

Wanneer we dan aan de vooravond van deze bijeenkomsten ons in het huis des Heeren met elkander vergaderen, dan is het om samen op te zien tot de Heere. Het mocht de Heere behagen om dat te doen in diezelfde ootmoedige gestalte als waarvan de dichter van Psalm 123 ons heeft gesproken: 'Ik hef tot U, Die in de hemel zit, mijn ogen op en bid; gelijk een knecht ziet op de hand zijns heren, om nooddruf te begeren'. Want die dichter spreekt daarin van een diepe afhankelijkheid van de Heere, wetende dat hij zonder Zijn goddelijke hulp niets vermag. Welnu, als wij dan zo in dit uur vanavond bijeen zijn, moge ook het voorgestelde Schriftgedeelte ons tot bijzondere onderwijzing zijn.

De Heere is nabij. Het is een woord, een korte zin welke door de apostel aan het einde van de brief neergeschreven wordt, de brief die hij schreef aan de gemeente van Filippi. Een gemeente die hij hartelijk liefheeft, aan welke hij altijd gedenkt. Want hoe heeft de Heere zijn bediening in die stad tot roem van Zijn genade vruchtbaar gemaakt! Hij zal nooit de tijd vergeten en de omstandigheden welke hij in deze stad heeft doorgemaakt. Was het niet aan de oever van de rivier, dat God het woord van de apostel zegende, en het hart

van een Lydia geopend werd? Was het niet in de gevangenis van die stad, dat hij de bijzondere nabijheid des Heeren heeft mogen ervaren?

Toen het geweld van hen die tegen God en tegen Zijn Gezalftde opstaan, zich ook tegen hem keerde, mocht hij in de Heere verblijd en verheugd zijn. Hoe heeft God hem verblijd in die stad en tot een rijke en eeuwige zegen gesteld. Daaraan denkt hij als hij aan deze gemeente deze brief schrijft, waarin hij de gemeente ook dankt voor de blijken van liefde en hartelijke genegenheid welke hij uit haar midden ontvangen heeft.

En dan is zijn brief niet alleen een brief waarin hij dankzegt voor hetgeen hij aan liefde uit haar midden ontvangen mocht, maar waarin hij ook onderwijst. Waarin hij ook bestraft, waarschuwt en vermaant, waarin hij ook bemoedigt en opwekt, wetende dat de Heere Zijn werk voleinden zal. Vertrouwende dat Hij, Die het goede werk in Filippi aangevangen heeft, dat ook voleindigen zal tot op de dag van Christus Jezus.

Maar ook waarschuwende, waarschuwende voor de kwade arbeiders, die hij honden noemt. Let op die kwade arbeiders. Let op de honden. Want zo duidt hij hen aan vanwege het kwaad waarmede zij de gemeente des Heeren bedreigen. Let op de versnijding, wanneer er zijn die de besnijdenis die de Heere heeft ingesteld, in haar eigen aard niet kennen, maar daarvan iets gemaakt hebben waarmede zij het wezen van deze goddelijke instelling hebben teniet gedaan. Let op die kwade arbeiders. Hij wekt daar de gemeente op om te volharden in de leer, die hij door Gods genade ook in Filippi heeft mogen verkondigen. En meer, waarvan de apostel de kracht in zijn leven heeft mogen ervaren.

Want dan leze een ieder dat derde hoofdstuk, waarin hij spreekt over wie hij weleer geweest is. Hij wandelde toen als een farizeeër, zoekende zijn eigen gerechtigheid, in de werken die hij betrachtte. Maar het heeft God behaagd zijn ogen te openen en Hij deed hem alles wat gewin was, om Christus' wil schade achten. Ja, hij achtte het drek te zijn opdat hij Hem zou mogen gewinnen en in Hem gevonden worden. Niet meer hebbende zijn gerechtigheid, maar de gerechtigheid die uit God is door het geloof, van welke gerechtigheid de prediking van de apostel steeds vervuld geweest is. Immers, hij wenste niets anders te weten, dan Jezus Christus en Die gekruist. Daarom wekt hij ook de gemeente van Filippi in deze aan haar gezonden brief op, om in de leer welke in haar midden gepredikt was, door Gods genade te volharden.

Dan is dat laatste hoofdstuk een hoofdstuk waarin hij met liefderijke vermaningen en met hartelijke bemoediging de gemeente aanspreekt. Daar vinden we een reeks van waarschuwingen. Sommigen noemt hij bij name, die hij vermaant om eensgezind te zijn in de leer. Maar voortgaande wekt hij ertoe op dat de gemeente zó zou leven, dat haar bescheidenheid alle mensen bekend zij. En zo voegt hij aan deze vermaning toe het woord dat we in het bijzonder overdenken willen: De Heere is nabij.

Wanneer we dat woord dus in deze reeks van bijzondere vermaningen lezen, hebben we ons af te vragen wat de betekenis van deze woorden is, die hij zomaar midden in deze reeks van laatste woorden aan de gemeente van

Filippi opneemt. De Heere is nabij. Uw bescheidenheid zij alle mensen bekend. Wel, wanneer we over deze nabijheid des Heeren spreken, kunnen we daar in de eerste plaats onder verstaan datgene waarop ook onze kantte- kenaren bij dit Schriftwoord wijzen.

De Heere is aanwezig als die alomtegenwoordige God, Die uw wegen gadeslaat. Die uw woorden hoort. Die de overwegingen van uw hart kent. Die Heere, Die alles doorgrondt en voor Wie in de hemel en op de aarde niets verborgen is. De Heere is nabij. Het is alsof Paulus zeggen wil: Bedenk dat de Heere overal bij is. Bij al hetgeen gij doet en bij al hetgeen gij laat. Bedenk dat Hij als die hemelse Getuige er acht op geeft hoe ge handelt, op welke wijze ge spreekt. Hij is de alomtegenwoordige, de alziende, de alles horende God. Dat is in de allereerste plaats de zin van deze woorden. Bedenk het: de Heere is nabij. Het is alsof Hij zeggen wil: Ik ben erbij. Als de God Die ziet en Die toeziet, Die ook rekenschap vraagt.

Dat geldt voor ieder mens, in al de omstandigheden van zijn leven: de Heere is nabij. Want ge kunt u nooit aan de alomtegenwoordigheid van de God van hemel en aarde onttrekken. En alles wat gij doet, en alles wat gij nalaat, wat ge spreekt en overweegt, doet ge als in de tegenwoordigheid Gods. Beseffen we dat? Overwegen we dat? Dat de Heere nabij is. Er staat elders in de Schrift: 'Laat dan uw woorden weinig zijn, want God is in de hemel en gij zijt op de aarde'. De Heere is nabij. Dat geldt niet alleen voor u in uw persoonlijk leven, voor u in uw huiselijk bezig zijn, maar dat geldt ook wanneer we op een kerkelijke vergadering samengekomen zijn. De Heere is nabij. Hij ziet ons bezig zijn daar. Hij weegt al onze werken, ook onze kerkelijke werken, op de weegschaal van Zijn goddelijke gerechtigheid. De Heere is nabij. En, zeker, dat woord 'De Heere is nabij' heeft niet alleen maar de betekenis dat Hij als de alomtegenwoordige nabij is. Als zodanig is de Heere nabij aan een ieder van ons, op alle plaatsen waar we ons bevinden kunnen. Nee, daar is ook sprake van een nabij zijn van de Heere, waarmede Hij niet een ieder en niet op alle plaatsen en onder alle omstandigheden nabij is. Daar is sprake in Gods Woord van een *bijzonder* nabij zijn des Heeren. We hebben ervan gezongen: 'Hij is nabij de ziel die tot Hem zucht. Hij troost het hart dat schreiend tot Hem vlucht'. En in Psalm 34, het 17e vers, lezen wij datgeveer hetzelfde. De Heere is nabij de gebrokenen van hart en de verslagenen van geest. Jesaja's profetieën prediken ons die God, Die woont in de hoogten en in het verhevene, maar ook bij die, die van een nederige geest is en verslagene van hart.

Als Paulus over de nabijheid des Heeren spreekt en wij die in het bijzonder ook van de Heere begeren, ook in onze beraadslagingen en overwegingen, dan denken we aan die nabijheid. Want in die nabijheid is niet maar alleen de goddelijke alwetendheid en alomtegenwoordigheid, maar daarin is die nabijheid, waarmee de Heere *in gunst en in genadige ontferming* nabij een volk is, dat Zijn nabijheid niet waardig is.

Want, gemeente, als het over die nabijheid van de Heere gaat, die ervaren wordt in de ware gemeenschap met God, dan bedenke een ieder, dat we van nature allen ver van God zijn; en God ver van ons is. Want het Woord

spreekt van de scheiding. Het zijn uw zonden waardoor er een scheiding is tussen God en uw ziel. En het zijn uw ongerechtigheden dat Hij Zijn aangezicht voor u verbergt. Door onze diepe val zijn we van God vervreemd geraakt en zijn wij die gemeenschap verloren, Die Hij ons eenmaal schonk, toen we als de beelddraggers Gods uit Zijn handen zijn voortgekomen.

We zijn vreemdelingen van God. We zijn ver van God van nature. Hebt ge in uw leven daar wel eens wetenschap van gekregen? Ook al is het dat we onder vele evangelievoorrechten leven mogen, als we op de erve van Gods kerk leven, onder de prediking van het Woord, onder de aanspraak, welke de Heere tot ons richt door de mond van Zijn knechten. Al is het dat we betrokken zijn in de gebeden die in het midden van de gemeente opgezonden worden, en dat God vele en velerlei bemoeienissen met ons gemaakt heeft, zodat het ook van ons gezegd kan worden, zoals weleer van Israël, dat ons het Woord van God is toebetrouwd. Acht die voorrechten niet klein. Veronachtzaam ze niet. Maar bedenk toch dat zonder hartvernieuwende genade en waarachtige wedergeboorte, als een vrucht van het naderen Gods, wij van nature allen vreemdelingen van God zijn. Zonder God, zonder Christus. Vreemdelingen van het burgerschap Israëls. Zonder God en zonder hoop in de wereld. Dat breiden wij vanavond nu niet verder uit. Maar wat een wonder, dat het de Heere behaagt om nog om te zien naar mensen, naar *verloren* mensen. Zoals Zijn Woord het ons zegt, dat Hij heeft gezocht degenen die Hem niet gezocht hebben.

Als de Schrift gaat spreken over de nabijheid Gods, wel, denk dan eens een ogenblik aan Asaf, die in Psalm 73 aan het einde ook spreken mag: het is mij goed om nabij God te zijn. Maar dan spreekt die Psalm tevens van het feit, hoever hij van de Heere afgeweken was. O, dan spreekt dat Woord: het is mij goed nabij God te zijn.

Dat is het wonder, want er staat eigenlijk: de nadering Gods is goed. En wat wil dat nu zeggen? Er is nooit meer sprake van een nabij de Heere zijn, als de Heere niet als de Eerste genadig en ontfermend tot een mens naderen wil. En dat heeft Hij gedaan. Naar Zijn eeuwig voornemen. Uit het gevallen mensengeslacht heeft Hij Zich een gemeente ten leven vergaderd, vervullende Zijn toezegging in de zending van Zijn eniggeboren Zoon, Die van de hemel is neergedaald om de gevallen mens nabij te komen. Om in de vreemdelingschap, waarin de gevallen mens zichzelf gebracht heeft, Zich te begeven, opdat Hij ons de nabijheid des Heeren bereiden zou. De Heere is nabij. Die nabijheid die de apostel in dit Schriftwoord beoogt en waarvan de Schrift op vele andere plaatsen gewag maakt, is een nabijheid die haar diepste grond vindt in Gods genadig welbehagen en deze wordt verwerkelijkt in de zending van Zijn eniggeboren Zoon.

Wat een wonder als de Heere dat in ons leven is uit gaan werken. Als we er achter komen vreemdelingen van God te zijn. Als de scheiding tussen God en onze ziel als een eeuwige werkelijkheid wordt ervaren. Als we bij die scheiding gebracht worden tot de erkenning, dat de Heere naar recht ons voor eeuwig had kunnen wegdoen. Als we 'amen' leren zeggen op Zijn oordeel: ik moet voor eeuwig van God gescheiden zijn.

Wat een wonder als de Heere ons verklaren gaat hoe het kan, dat Hij nog nabij een verloren en schuldig zondaar zijn wil. Dat wordt verklaard op de kruisheuvel van Golgotha. Daar is er Eén van God verlaten in die uiterste verlatenheid neergedaald, opdat in Zijn verlatenheid en van-God-vervreemd-zijn de zalige grond zou gevonden worden van wat hier als een troostwoord door de apostel aan de gemeente van Filippi mag worden voorgesteld. De Heere is nabij. Dat is die God Die een ellendig volk voor Zijn rekening neemt. Die de gebrokenen van hart en hen die het waardig zijn dat Hij hen voor eeuwig voorbij zou gaan, nabij wil komen. Hij is die God Die verslagenen van geest opzoekt om hen te vertroosten met de vertroosting van het eeuwig Evangelie.

Wat is dat een wonder, als ik daar in mijn leven bij aanvang, maar ook bij verdere voortgang iets van leren mag. De Heere is nabij. Nabij één die zo ver van Hem was afgeweken en die nooit meer tot Hem wederkeren kon. De Heere is nabij. Want dan mogen wij vanavond, als we denken aan de komende vergadering, de rijke betekenis van dat woord ook in uw midden aanduiden met het oog op wat ons te wachten staat. Belangrijke en betekenisvolle vergadering. En hoe heeft nu de kerk het nodig, dat de Heere nabij is. Dat Hij nabij is als die God Die zo genadig Zich ontfermen wil en tot een kerk nog komen wil. Wat zou het een voorrecht zijn als we daar samen waren als gebrokenen van hart, d.w.z. als onwaardigen, als rechtelozen. In de belijdenis van onze ontrouw, in de erkenning van ons verlaten van de Heere. Dat Hij ons zou willen nabij zijn.

Daar is nog een derde betekenis van dat woord: De Heere is nabij. Een betekenis die we ook vanavond niet over het hoofd mogen zien. Daarbij denken we aan Zijn *komen*. Want het één hangt in dit gedeelte van de Schrift samen met het andere. De Heere is nabij, bedenk dat. Hij is nabij om te komen als een Rechter, voor Wiens aangezicht gij staan zult en aan Wie gij rekenschap zult geven van al uw doen en al uw laten. De Heere is nabij.

De dag des Heeren nadert. De donkere tijden waarin wij leven spreken daarvan. Want allerwegen horen we ook in het wereldgebeuren de voetstappen van de komende Koning, Die richten zal over de levenden en de doden. Zeker, Hij komt ook tot u en tot mij wanneer die dag aanbreekt waarop we geroepen worden om voor Zijn aangezicht te staan. De Heere is nabij. Wel, de betekenis van deze woorden hebben we nu ook in de overdenking van het geheel van dit gedeelte der Schrift waarin we ze aantreffen, in gedachtenis te houden. De apostel wil dat deze wetenschap ons een heilig ontzag inboezemt.

Want dan blikken we een ogenblik terug in het gedeelte van de Schrift. Dan staat er: Uw bescheidenheid zij alle mensen bekend. En dan voegt hij er dadelijk aan toe: De Heere is nabij. Wat bedoelt de apostel met die woorden 'Uw bescheidenheid'? Wel, het woord 'bescheiden' heeft voor ons een zeer bijzondere en bepaalde betekenis. Als wij over een bescheiden persoon spreken, dan bedoelen we iemand die niet veeleisend is, die in eenvoud en nederigheid zijn weg gaat in tegenstelling tot iemand die zich op zijn rechten wil

beroepen en die zijn rechten op allerlei wijzen wil laten gelden.

Toch is dat niet alleen de betekenis van dit woord. Van dat woord 'Uw bescheidenheid' zeggen onze kanttekenaren: Uw billijkheid in uw oordeel, uw welwillendheid in de omgang met elkander. Want dan is in dat woord iets van de zachtmoedigheid, van de nederigheid. Billijk in uw oordeel. Voorzichtig in uw spreken. Nederig in uw wandel. Want de Heere is nabij. Bedenkt ge dat? In uw leven, in uw gedragingen? Opdat ge u niet als in Zijn tegenwoordigheid verheffe. De Heere is nabij.

Wat is dit een woord van bijzondere betekenis, ook als we gereed staan om met elkander in een grote en belangrijke vergadering de belangen van de gemeente Gods te behartigen. Bedenke dan een iegelijk in zijn spreken en overleggen dat de Heere nabij is. Hij ziet op ons toe. Hij ziet toe op uw spreken. Moge de bescheidenheid u sieren, die de apostel in uw leven openbaar wil zien worden ook in het samen-zijn als Synode. Uw bescheidenheid. Zeker, billijk in uw oordeel.

Dan bedenken we dat we in die billijkheid van het oordeel, waartoe de apostel vermaant, altijd hebben te overwegen de getrouwheid aan de leer, zoals de Heere ons die overlevert. Nee, als de apostel tot zachtmoedigheid en tot ootmoedigheid vermaant, staan die christelijke deugden niet in tegenstelling tot de waarheidszin en liefde waartoe hij opwekt. We hebben het u uit die brief zoëven in gedachtenis gebracht. Want de apostel die zich met deze vermaning tot de gemeente van Filippi richt, weet even nadrukkelijk te zeggen: let op de honden, let op de kwade arbeiders, let op de versnijding.

Hoort ge, hoe de apostel ook als hij tot liefde, zachtmoedigheid, nederigheid vermaant, daarmee niet uit het oog verliest dat ge hebt acht te geven op al die gevaren, die de kerk des Heeren bedreigen, altijd bedreigen en bedreigd hebben. Maar in toenemende mate ook in de boze tijd waarin wij leven, ons bedreigen. Opdat ge in de betrachtning van de waarheid, die de Heere aan Zijn kerk heeft toebetrouwd, de wezenlijke belangen van de gemeente Gods zult behartigen. Wat is dat nodig!

Maar... die waarheid betrachten in liefde, in zachtmoedigheid, in de wetenschap dat de Heere nabij is. Hij ziet onze overwegingen. Hij is Getuige van wat er in onze harten omgaat. Hij weegt onze oogmerken, zoals niemand die van ons kennen kan dan Hij alleen. Uw bescheidenheid vanwege het ontzag voor de hoge majesteit Gods kome dan in uw leven openbaar.

Als een mens door Gods genade in die nabijheid des Heeren, in die wetenschap van Zijn nabijheid leven mag, zou dat niet een stempel op hem drukken? Zou dat niet een heilig ontzag in u verwekken, zodat anderen het zien, zodat ze het aan uw spreken horen, zodat ze het aan uw gedrag waarnemen? Want wanneer dat ontzag in ons hart zijn mag, worden we bewaard voor de zelfverheffing, voor de hoogmoed, voor de zelfbedoeling. Want dat drukt tot nederigheid. De Heere is nabij.

Wat zou het een gezegende vergadering zijn, als ons samenzijn mocht staan in het teken van deze wetenschap, dat de Heere nabij is. Want dan zal dat beslag op ons leggen, als we gedurig bedenken dat God ons ziet en dat God ons hoort en dat de Heere ons doorgrondt. Dan roept de apostel er ons toe op:

uw bescheidenheid, laat die openbaar worden. Laat de wereld het dan zien, laat alle mensen het bemerken, hoe vanwege het hoge ontzag voor de tegenwoordigheid des Heeren, ons spreken en handelen en onze besluiten als gedragen zijn door Zijn tegenwoordigheid. De Heere is nabij.

Ja, de apostel hangt als het ware aan dit woord allerlei vermaningen. Want hij ziet er mee terug. En wij mogen met dat woord terugzien, zoals we zeiden, naar datgeen wat in deze tekst ook zelf staat: Uw bescheidenheid zij alle mensen bekend. En het is alsof hij deze woorden overwegende van het ene tot het andere komt.

Dan gaat hij verder: Weest in geen ding bezorgd, maar laat uw begeerten in alles door bidden en smeken, met dankzegging, bekend worden bij God. Hoort ge, de Heere is nabij. En dan wijst hij de plaats aan, waar ge met alle levenszorgen en alle moeiten verberging zoeken zou: als onder de schaduw van Zijn hand. De Heere is nabij. Wat is het een wonder als we in ons leven iets kennen van die nabijheid des Heeren, welke wij zoëven hebben geschetst. Dan kennen zij zichzelf als een arm, behoeftig, verlegen, schuldig en verslagen volk, naar hetwelk Hij om wil zien en met hetwelk Hij bemoeienissen wil maken. De Heere zegt: Weest dan in geen ding bezorgd.

Wat kunnen er soms zorgen zijn. De Heere zegt u niet dat er geen zorgen zijn, of dat er geen zorgen zouden mogen zijn. Want ons leven is door velerlei zorgen ten aanzien van allerlei zaken menigmaal bezet. Ach, een ieder breide dat uit in zijn eigen leven. U weet wat al zorgen ons in ons persoonlijk leven en in ons huiselijk leven kunnen bezighouden, welke lasten soms op ons kunnen liggen. Wij zien allerlei ontwikkelingen ook in het leven van de wereld waarin we verkeren.

Er zijn ook zorgen in het kerkelijke leven. Want laten we dat toch voor elkander niet verhelten, gemeente.

Er zijn ook in het kerkelijke leven zoveel zorgen, zoveel zorgelijke ontwikkelingen. Afval van de God der waarheid. Het verlaten van die leer, waarin God op het allerhoogst verheerlijkt en de zondaar op het diepst vernederd wordt. Het soms afslijpen van de zo scherpe kanten van de goddelijke waarheid om daarmee bij het vlees in het gevecht te komen. Och, zorgen. Wij mogen onze ogen daarvoor niet sluiten. Ook niet op een kerkelijke vergadering. Al mogen ze dan niet in de directe zin op de agenda van de vergadering vermeld staan.

Zouden wij ons oog sluiten, ook als we als breedste vergadering van de kerken samen zijn, voor allerlei ontwikkelingen waarvan we van dag tot dag getuige zijn? Zorgen. Zouden Gods knechten de zorgen van de gemeente niet met zich moeten dragen? Zouden de opzieners van de gemeente, die God onder ons gesteld heeft, niet moeten zijn als de apostel die dagelijks, zoals hij schrijft, door de zorgen van de gemeente overvallen wordt en ze dagelijks met zich draagt? Zorgelijke ontwikkelingen, als we soms dingen lezen, uitdrukkingen beluisteren, waarvan we ons afvragen: is dat nu nog in overeenstemming met hetgeen God ons in Zijn Woord heeft geopenbaard en wat Hij Zijn volk van oude tijden heeft geleerd? Zorgelijke ontwikkelingen, als we een stuk verwereldlijking, ook in het leven van de gemeenten zien

binnendringen. Laten we onszelven niet verheffen.

Al weten we dat we door Gods goedertierenheid ook onder ons nog veel hebben dat de Heere ons genadiglijk heeft gelaten tot op deze dag.

We zouden wel blind moeten zijn of onze ogen toesluiten, als we niet ook de zuigkracht van de wereld in het leven van de gemeente waarnemen, in de persoonlijke levensopenbaring, in handel en wandel, in kleding, in getuigenis, in de dingen waaraan we gewoon zijn, ook in de kringen van onze gezinnen.

Zorgen. Zijn dat geen zorgen die we met ons dragen zouden? Zijn dat geen zorgen die op een vergadering, als waartoe we geroepen worden, op de plaats waar dat behoort aan de orde moeten komen? Zorgen.

En toch . . . Toch zegt de apostel: Weest in geen ding bezorgd. En dat mogen we ook in het verband van onze bijzondere overdenking zeggen. Niet dat de apostel zegt: ach, er is helemaal niets om bezorgd over te zijn. Dat zou wel van een schandelijke luchthartigheid getuigen, die schadelijk is voor Gods kerk. Nee, de apostel wijst ons de plaats aan, waarheen we met de zorgen vluchten mogen.

Want dan voegt hij aan deze vermaning, aan deze woorden toe: De Heere is nabij. O, daar is een plaats, waar ge uw zorgen kwijt mag. Waar ge ze moogt neerleggen. Ook met uw kerkzorgen, met de lasten van de gemeente, met de dingen waarover ge bekommerd zijt, moogt ge vluchten tot die God, Die nabij de gebrokenen van hart en de verslagenen van geest is.

Wat zou het nu een wonder zijn als er onder ons nog zulk een volk mocht leven, dat vanwege de zonden van de kerk en de afval van de gemeente, voor God belijden mocht het niet waardig te zijn dat de Heere ons nog zou gedenken, maar dat met het woord ons hier voorgehouden vlucht tot die God. Laat uw begeerte, ook de begeerte ten aanzien van het kerkelijk leven, ook de begeerte ten aanzien van de ontwikkeling van de gemeente, laat die met bidden bekend worden bij God.

Bidden. We hebben een bidstond vanavond. Zo'n bidstond zij ons niet maar tot een ledige gewoonte. Want zo'n bidstond wil er ons bij bepalen, hoe we in diepe afhankelijkheid van de Heere ook al ons kerkewerk, op de plaatsen waar God ons arbeiden doet, ook in onze bredere vergaderingen, voor Zijn aangezicht hebben neer te leggen. Om tot de Heere te vluchten. Biddend samen te zijn in de wetenschap: de Heere is nabij.

Hij wil nog met een schuldige volk te doen hebben. Hij wil ook met een schuldige kerk te doen hebben, wanneer die kerk waarlijk de schuld voor God belijdt, wanneer die kerk waarlijk het oordeel des Heeren billijkt. God wil met een schuldige kerk te doen hebben, wanneer in die kerk waarlijk in haar leven en in de levensopenbaring van haar leden – mannen, vrouwen, kinderen, ambtsdragere, leraars, ouderlingen, diakenen – iets van het zich schuldig kennen voor de Heere openbaar mocht komen.

Wat zou het een gelukkige vergadering zijn, als we ons niet alleen maar bezig zouden houden met al die zaken die ongetwijfeld ook onze aandacht vragen, dingen die een zakelijke bespreking en bezinning vergen.

Maar dat de diepe ondergrond van ons samenzijn mocht bestaan in een

gemeenschappelijk besef van het feit, dat we het niet waardig zijn dat de Heere ons nog gedenkt. Dat we als gebrokenen van hart en verslagenen van geest in het geheel van de vergadering mochten verkeren. Want dan is de Heere nabij. Dan wil Hij met zo'n kerk evenals met zo'n volk te doen hebben en Zich ermee inlaten. De Heere is dan nabij. Nabij de gebrokenen van hart. Opdat men al de zorgen de Heere bekend make. Laat uw begeerte in alles met bidden, maar ook met smeking bekend worden bij God.

In dat woord 'smeking' ligt iets van nood, van het doorleven van de nood, want smeken doet ge als ge uit de diepte en uit de nood moogt opkomen om naar God toe uw hart uit te strekken. Laat dan uw begeerte in alles met bidden en smeken bekend worden bij God. Ook met dankzegging, ook met erkenning van hetgeen God nog genadig geeft. Hij trok nog niet door, we mogen weer een synodevergadering houden, het oordeel Gods is nog niet over de wereld voortgerold.

Gods gerichten hebben ons land, ons volk, onze kerken, de kerk van Nederland nog niet weggevaagd. We mogen nog door deze Godstrouw bijeenkomen om samen in verbondenheid en in eensgezindheid het heil van de gemeenten te zoeken. Laat dan, omdat de Heere nabij zo'n volk wil zijn, uw zorgen, uw begeerten bij de Heere bekend worden. Daar raakt u ze kwijt. Niet in achteloosheid, of in zorgeloosheid, nee, maar vluchtende met onze zorgen tot de troon van Gods genade.

Ja, er staat: 'laat uw begeerten in alles, door bidden en smeken, met dankzegging bekend worden *bij God*'. Wij zouden in zulk een verband verwachten dat er staat: laat het aan de Heere bekend worden. Leg het de Heere voor. Nee, waar hij tevoren sprak over: de Heere is nabij, gaat hij nu ook van de kant van de gemeente van Filippi zeggen 'bij God'. Dat is, als die gemeente in de gemeenschap met de Heere leven mag. Als dat nabij-God-zijn zo mag worden beoefend, dat we al onze levenslasten aan Zijn gezegende voeten zouden kwijtraken.

Ach, zo vermaant de apostel ons: de Heere is nabij. Laat Zijn hoge tegenwoordigheid beslag op u leggen, opdat ge bescheiden zijt. Maar moge Zijn genadig neerzien u nu de vrijmoedigheid geven om met al de zorgen, ook de kerkzorgen, tot deze God de toevlucht te nemen en u aan Zijn voeten ter neder te leggen.

Een biddend volk, een biddende kerk! Gemeente, dat ontbreekt: dit biddend gemeenschapsleven in de kerk des Heeren in het algemeen, in het leven van Gods kinderen, maar ook in dat van Zijn knechten. We kunnen soms zo vol zijn van onze bezigheden; hier mee bezig, daar mee bezig. Dat moet er gedaan, en hier moet aandacht aan besteed, en deze zaken moeten zo nodig verricht en andere aangelegenheden mogen we niet voorbijgaan. We zullen er geen kwaad woord van zeggen, ook vanavond niet, wetende dat zoveel dingen ook in het midden van de gemeente verricht moeten worden.

Maar één zaak is het allerbelangrijkste: dat er nog een zuchtend en een biddend volk onder ons leeft. Want we kunnen vol van activiteiten zijn, vol met bezigheden voor de toekomst en vol van beraadslagingen. Maar als we die plaats niet meer weten, dat we leven *bij God* in de geborgenheid van mijn

leven, en in de geborgenheid van het uwe. Als we die plaats ook in het kerkelijke leven niet vinden, om aan de troon van Gods genade met al de kerkzorgen te verkeren, met de zorgen van onze jeugd in deze boze tijd, en met al de zorgen die van allerlei kanten op ons af komen, wel, dan moet ge hiervan zeker zijn, dat met al uw bezig zijn en met al de volhardende ijver waarmede gij u op de behartiging van allerlei zaken richt, ge toch niets uitricht.

Laat uw begeerten in alles door bidden en smeking, met dankzegging bekend worden bij God. Dan komt er ook een stuk schuld voor de dag. Want het gebedsleven kwijnt zo. Het gebedsleven kwijnt! Ook in het leven van de kerk. Dat is merkbaar. Dat wordt merkbaar, ook in het leven van de gemeente in het geheel. Waar zijn de bidders? De zuchters? De klagers? De worstelaars aan de troon der genade, uit wier leven iets van het 'bij God' openbaar komt. Want kijk, lieve hoorders, als we iets daarvan beleven, ik en u, dan zullen anderen het zien, dan zullen anderen het horen, dan kunnen we er over praten, natuurlijk. Maar het beleven van dat 'bij God' . . .

Mozes kwam van de berg af. En heel het volk zag het, dat hij bij de Heere geweest was. Want er lag een glans, een schittering op zijn aangezicht. Mijn hoorders, dan zijn er toch wel onder ons geweest van wier leven iets uitstraalde. Laten we het eens zo met eerbied zeggen: van wie je merkte en bij wie je vernam dat ze bij de Heere geweest waren. Uit wier woorden het beluisterd werd, en uit wier gedrag het kon worden opgemerkt, en aan wier bedelend klagen, en biddend vragen het gehoord werd, dat ze wisten wat het betekent: de Heere is nabij. Van wie het gehoord werd dat ze nabij God geweest waren.

O, schenke de Heere dat aan de kerk. Dan gaat het goed met de kerk, als er bidders onder ons zijn, wát er dan ook allemaal niet is zoals het zijn moet. Laten we toch het meest ook in de kring van de gemeenten om die Geest bedelen, Die zo'n volk onder ons leven doet. Dat is het geheim van de gemeente.

Want, mijn hoorders, wanneer zulke zuchters onder ons ontbreken gaan, wanneer dat leven in de nabijheid Gods niet meer het beslag, ook op het geheel van de gemeente legt, en niet meer in het leven van de ambtsdragers openbaar komt, weest ervan verzekerd: dan zal het een snelle afloop als der wateren zijn. Ook met de kring van onze gemeenten. Dan zal de afval voortgaan, en zal de goddeloosheid zich vermenigvuldigen.

Och, geve de Heere ons daarvan eens een recht verootmoedigend besef, opdat het ook met de kring van onze gemeenten, de gemeenten die we liefhebben, niet ga als met zoveel andere kerkelijke gemeenschappen in ons land. Waarin ge deze afval zó ziet voortgaan, dat ge ze nauwelijks, nauwelijks meer kennen kunt als leden van de kerk waarin eenmaal de waarheid Gods heerschappij had.

En lieve hoorders, we dragen de zorgen helaas met ons als we alles aanzien en horen. Maar komt, daar is een vermaning. We gaan ermee beëindigen. De Heere is nabij. Bedenkt dat, opdat ook morgen de wetenschap van Zijn nabijheid in ons midden heerse en zulk ontzag in onze harten verwekke, dat ons spreken en overleggen daardoor gedragen moge zijn. De Heere is nabij,

en Hij wil Zich nog inlaten, zoals de apostel het hier ook betuigt, met een schuldig volk om het nabij te zijn met Zijn hulp. Want Hij is nabij de gebrokenen van hart en de verslagenen van geest. Hij Die in de hoogte woont, wil ook wonen bij wie van een nederige geest is. Genadiglijk schenke het ons de Heere: de Heere is nabij.

Ja, we kijken ook naar de toekomst. Want dan staat dit woord van de apostel ook in het teken van de Maranatha-roep, waarvan de oude kerk gewag heeft gemaakt. De Heere is nabij. Ook als Rechter. Om te richten over uw leven en mijn leven. Om te richten over ambtsdragers, om te richten over de kerk. De Heere is nabij. We haasten ons naar Zijn toekomst.

Het zal de vraag zijn, als we dit woord in dat licht verstaan, wat Zijn komen voor ons betekent. Want als we vreemdelingen zijn van Hem en van Zijn genade, ook al hebben we in de kerk gewerkt, geleefd en veel arbeid verricht, wat dan? Wat, als we vreemdelingen zijn van die wetenschap, waarvan de Heidelberger ons spreekt als hij vraagt: Wat troost u de wederkomst van Christus om te oordelen de levenden en de doden? Dan zegt hij: Dat ik even Dezelfde Die Zich tevoren om mijnentwil voor het gericht van God gesteld heeft en al de vloek van mij weggenomen heeft, tot een Rechter uit de hemel verwachtte.

Hoort u, daar ligt een troost in de wetenschap dat de Heere komt voor een volk dat Hem hier in de tijd ontmoet heeft. Voor een volk dat het geloofd heeft dat Hij om hunnentwil, van God verlaten geweest zijnde, al de vloek gedragen heeft. Dát volk, dat zal aanstonds in die komst des Heeren door Zijn verlossing voor eeuwig gezegend zijn. Maar al Zijne en mijne vijanden zal Hij in de eeuwige verdoemenis werpen.

De Heere is nabij. Dan gaat de Heere ook richtend de kerk door, ook door de Synodes. Richtend door het leven van de gemeenten. Dan betreft Hij daarin allen en een iegelijk, ook de leraars, ook de ouderlingen, ook de diakenen, u en mij. De Heere is nabij. Dan staat ook dit woord in het teken van deze wetenschap dat de Heere komt, komen zal! En hoe zullen we die God ontmoeten?

Komt, we leggen dat woord ook vanavond aan uw hart, met de bede dat de Heere ons samen verwaardige, de wetenschap van Zijn nabijheid zó in ons om te dragen dat Hij ons tot een zachtmoedige nederigheid brengt. Tot de kennis van Zijn nabijheid in het verbroken zijn van ons hart en het verslagen zijn van onze geest, toen Hij Zich tot ons overboog. Maar Hij geve ook de verwachting waarmede Zijn kerk Hem eenmaal verwachten mag.

Welgelukzalig zal dan het volk zijn, dat biddende volk, dat bedelend volk, dat verwachtede volk. Dan gaat Paulus als met een laatste groet ook die gemeente daarvan verzekeren. Als hij zegt: en dan, als Hij komt tot dat Zijn volk, dan zal de vrede Gods, die alle verstand te boven gaat, hun harten en zinnen bewaren in Christus Jezus. Welnu, voor de komende dagen bidden we en wensen we elkander de nabijheid des Heeren toe. Amen.

Slotzang: Psalm 84 : 4 en 6

7.3 Mozes' ootmoedig smeekgebed

Zingen: Psalm 119 : 45 en 67

Lezen: Psalm 90

Zingen: Psalm 111 : 2, 4 en 5

Zingen: Psalm 90 : 9

Geliefde gemeente,

Het stemt me tot blijdschap vanavond nog eens op deze kansel te mogen staan en in uw midden het Woord des Heeren te prediken. Het samenzijn van vanavond staat in het teken van het afsluiten van verschillende werkzaamheden, die ik in het geheel van de Gereformeerde Gemeenten in de voorbijgegane jaren heb mogen verrichten. Het is op zeer nadrukkelijk verzoek geweest, zowel van het Curatorium van onze Theologische School, als ook van het Zendingsdeputaatschap onzer gemeenten, dat ik zou voorgaan in een dienst waarin ook mee zou kunnen worden geleefd, nu ik eerlang ons land ga verlaten om het werk dat de Heere mij bevolen heeft te verrichten, elders in de wereld voort te zetten.

Het is met enige aarzeling dat ik aan dit verzoek heb willen voldoen, wetende hoe juist in een dienst als deze zo licht de aandacht kan worden afgetrokken van het Woord des Heeren, van Hem, Die immers alleen de eer toekomt. Want als we in Gods kerk werk hebben mogen verrichten is het alleen genade. En als de Heere ons daartoe lust, moed en kracht gegeven heeft, komt ook Hem alleen daarvan de eer toe. Daarom behoeft de Heere ons, om onszelf te verheffen, om in mensen te eindigen. We weten dat de Heere Zelf gezegd heeft: Ik zal Mijn eer aan geen ander geven, noch Mijn lof aan de gesneden beelden. En laat die vermaning om met ootmoedigheid bekleed te zijn, omdat God de hovaardigen wederstaat, ook vanavond ons hart bezetten en mocht Hij in ons spreken Zich openbaren. Het betaamt ons om over niets anders te spreken dan over het wonderlijke werk dat de Heere Zelf zal werken, en om in het scheiden van elkander dat werk des Heeren aan te bevelen. Ja, dit mogen wij ook van God begeren. Zowel voor de gemeenten in haar geheel als ook voor ieder persoonlijk.

Daarom wilden we vanavond het gebed van Mozes, de man Gods, tot het onze maken, als wij uw aandacht vragen voor de woorden des Heeren, die u vinden kunt in de 90e psalm en daarvan de verzen 16 en 17, waar Gods Woord aldus luidt:

Laat Uw werk aan Uwe knechten gezien worden en Uwe heerlijkheid over hunne kinderen. En de liefelijkheid des Heeren onzes Gods zij over ons; en bevestig Gij het werk onzer handen over ons, ja het werk onzer handen, bevestig dat.

Gemeente, in deze woorden des Heeren vinden wij: *Mozes' ootmoedig smeekgebed.*

Wanneer wij dat overdenken, dan letten wij erop hoe hij in dit gebed bidt:

1. Om de heerlijke voortgang van Gods werk in Zijn kerk;
2. Om het genadig deel hebben aan Gods werk in ons leven;
3. Om het goedertieren opgenomen zijn in Gods werk van het werk onzer handen.

I. OM DE HEERLIJKE VOORTGANG VAN GODS WERK IN ZIJN KERK.

Psalm 90 is een bekende psalm. Hoe dikwijls wordt die niet gelezen als we afscheid moeten nemen van hen, die ons lief zijn, wanneer de dood de vensteren van ons huis is binnengekomen, in het klaaghuys. Dan wordt uit het Woord van God zo menigmaal de 90e psalm gehoord, omdat deze ons spreekt van de voorbijgang van het leven. Wij vliegen daarhenen. De dichter spreekt ervan, dat wij vergaan door Uw, dat is Gods toorn en door Uw grimmigheid worden wij verschrikt. Onze dagen gaan heen door Uw verbolgenheid. U kent de woorden van deze zo bekende psalm. Hoe dikwijls wordt ook deze psalm gelezen als we een jaar beëindigd hebben. Op oudejaarsavond wordt in vele gezinnen de 90e psalm gelezen, omdat wij daarin op een indrukwekkende wijze worden bepaald bij het voorbijvliegen van onze jaren en van ons leven.

Toen Mozes deze psalm, die blijkens het opschrift aan hem toegeschreven is, vervaardigde, stond hij voor het einde van zijn levenstaak in het midden van zijn volk. De meeste uitleggers der Schrift menen dat, toen Mozes van het volk van Israël scheiden ging, toen hij het achter moest gaan laten omdat God hem van zijn taak in het midden van het volk ging aflossen, hij deze psalm als een gebed voor het volk, dat hem lief was, heeft uitgesproken. En nu zijn wij door Gods genade onder andere omstandigheden hier dan waarin Mozes zich bevond op het ogenblik dat hij deze woorden voor de Heere uitsprak, maar toch staat ook ons samenzijn in het teken van het afsluiten van het werk waartoe de Heere ons vervaardigde.

Als Mozes dan in deze psalm spreekt van de voorbijgang van alle dingen, dan ziet hij met dat volk dat hij gediend heeft, terug. En met het eerste wat hij opmerkt begint hij de psalm: 'Heere! Gij zijt ons geweest een Toevlucht van geslacht tot geslacht'. Als hij terugziet, merkt hij op dat de Heere in elk geslacht opnieuw betoond heeft een nooit beschamende toevlucht te zijn. Maar wanneer hij op het volk ziet, dan ziet hij dat voor het aangezicht Gods als een schuldig volk. Want het oordeel van de Heere wordt zichtbaar in het voorbijgaan van onze dagen. Wij vergaan door Uw toorn en door Uw grimmigheid worden wij verschrikt. Was er niet een oordeel Gods over dat volk van Israël, zodat het overgrote deel in de woestijn is omgekomen? En hij is er zich van bewust dat de Heere Zich daarin in gerechtigheid en in waarheid verheerlijkt.

Maar de man Gods eindigt daar niet. Nee, hij eindigt met een ootmoedig

smeekgebed, dat hij op mag heffen tot voor het aangezicht van die trouwe Verbondsgod, die nooit beschamende Toevlucht. Want hij roept Hem aan als de HEERE, de Gods des Verbonds.

Het is opmerkelijk dat die naam HEERE als de aanduiding van de God des Verbonds, de Ik zal zijn Die Ik zijn zal, die onveranderlijke Rotssteen en Sterkte, pas in het laatste gedeelte van deze psalm, in het gebed ter sprake komt. Want in het eerste gedeelte spreekt hij niet van de God des Verbonds. Hij spreekt van de Heere, de Almachtige, de Algenoegzame, de Eeuwige Die van eeuwigheid tot eeuwigheid is. In het laatste gedeelte krijgt Mozes als het ware uitzicht op het Verbond, dat God op de aarde geopenbaard heeft, op dat Verbond dat God nooit zal teniet doen. Daarvan heeft Hij gesproken: 'Wat uit Mijn lippen ging blijft vast en onverbroken'.

O, dan vindt hij vrijmoedigheid om met een schuldig volk tot die God, Die een toevlucht van geslacht tot geslacht geweest is, te vluchten en het voor de Heere neer te leggen. Dan vindt hij een pleitgrond in de heerlijke Verbondsnaam van die HEERE, Die Zijn volk zal gedachtig zijn om Zichzelfs wil. En als hij daarin vrijmoedigheid vinden mag, dan roept hij de Heere aan: 'Keer weder HEERE! En het berouwe U over Uw knechten'. Dat is het volk van Israël, dat is dat schuldige volk. Dat is het volk, dat het waardig was dat de Heere het zou hebben weggedaan en Hij er in eeuwigheid geen bemoeienis meer mee hebben zou. Maar hij vindt vrijmoedigheid in de Naam, in die Naam van Hem, die Zich aan Zijn volk heeft willen bekendmaken als de Ik zal zijn die Ik zijn zal. Het is alsof hij bij de Naam van die getrouwe en onveranderlijke God dat schuldige volk mag neerleggen. Dan raakt hij het volk Israël kwijt bij de HEERE, bij de getrouwe God, Die gisteren en heden Dezelfde zal zijn en Die dwars door al onze onvolkomenheden en dwars door al onze afdwalingen heen, ook al is het dat wij ons Zijn gramschap hebben waardig gemaakt, toch Zijn Verbond gedenken zal. Daarom kan hij het vragen: 'Laat Uw werk aan Uw knechten gezien worden, en Uw heerlijkheid over hun kinderen'.

Uw knechten. Als Mozes voor Gods knechten bidt, dan ziet hij het hele volk Israël voor zich, en niet alleen de dienaren des Woords, al mogen we ook aan hen denken. Mozes bidt dus om Gods werk in de kerk.

Welk werk? Wel, het werk dat die Verbondsgod, de Drieënige Verbondsgod, uit kracht van Zijn eeuwig welbehagen verheerlijken zal. Want als we over dat Godswerk spreken mogen, gemeente, dan bedoelen we dat eenzijdige, vrijmachtige, volheerlijke werk van de Drieënige God, Die naar Zijn eeuwig voornemen Zich verheerlijken zal in het zaligen van Zijn uitverkorenen. Die Zich een kerk bijeen zal vergaderen uit alle geslachten, talen, natiën en volken. O, laat Uw werk, ook in het midden van dat volk van Israël, gezien worden, zo vraagt hij. Dit betekent ook, dat het volk in het land Kanaän zal mogen worden ingebracht en dat het Godswerk in de heerlijke vervulling van Zijn toezeggingen zal mogen worden bevestigd tot de verheerlijking van Zijn Naam.

Het Godswerk, daar gaat het om in de kerk. Niet om *mijn* werk, niet om *uw* werk, niet om het werk van de knechten en om al het werk dat door mensen

gedaan mag en kan worden. Maar het gaat om het Godswerk. Dat werk, dat Hij naar Zijn raad verricht. Mijn raad zal bestaan, en Ik zal al Mijn welbehagen doen. O, het heil, waarvan de gemeente Gods wetenschap verkrijgt, vloeit uit de fontein van het eeuwig welbehagen Gods. Dat is de bron, de oorzaak; daar is het begonnen, in de eeuwigheid, in de gedachten Gods. Zo vrij en eenzijdig. Ik zal Mij ontfermen, diens Ik Mij ontferme.

O, lieve hoorders, laat de wetenschap daarvan, ook in het midden van de gemeente, ons dat eenzijdige, uit het welbehagen Gods voortvloeiende werk des Heeren doen begeren.

Dat Godswerk, dat uit de fontein van Zijn welbehagen voortvloeit, wordt zichtbaar op de aarde in de komst van de Zone Gods, dat is Zijn Knecht, Die Hij geroepen heeft, Die al Zijn welbehagen doen zal, de Gezegende Zijns Vaders. Zo kort geleden zijn we bepaald bij Zijn komst in de wereld. Die arm geworden is om Zijn volk rijk te maken. Die vernederd is, Die zo hoog troonde en Die zo laag daalde, Die al de heerlijkheid van Zijn goddelijke luister heeft willen verbergen achter een ontluisterde menselijke natuur om zo de Borg des Verbonds te zijn en het recht Gods te verheerlijken. Op grond van recht en gerechtigheid is Hij gekomen om Sion te verlossen en wederkerenden met gerechtigheid te bekleden.

En dan is er die lieve Geest, Die dat heerlijke Godswerk in de harten van verloren, schuldige, vijandige, afkerige zondaren en zondaressen tot uitvoering brengen zal. Daar wil de Heere mensen voor gebruiken, Zijn dienst-knechten voor gebruiken, de prediking voor gebruiken. Allerlei middelen waarover Hij zo vrijelijk beschikt zal de Heere daartoe aanwenden. Mozes vraagt: Heere, laat Uw werk aan Uw knechten gezien worden, aan Uw volk. Laat dat Godswerk gezien worden, ook in het midden van onze gemeenten.

Lieve hoorders, daar gaat het om, niet om ons werk, niet om onze eer, of om al hetgeen wij verrichten of verrichten zouden. Niet om onze uitbouw of opbloei, maar om het Godswerk. Laat Uw werk aan Uw volk gezien worden. Dat is het grootste, als dat lieve Godswerk in de waarachtige bekering van verloren zondaren mag openbaar worden. Als in de bediening van het Woord, in de prediking van Wet en Evangelie die goddelijke krachten in de harten van dode zondaren worden bedield, zodat ze uit de dood worden opgewekt en de Heere in het werk van wedergeboorte verheerlijkt wordt. Laat Uw werk gezien worden. Laten wij het horen, hier, daar, in Sion geboren. Een jongen of een meisje, een man of vrouw, waarin God Zich verheerlijkt. Laat Uw werk toch gezien worden, ook zo dat het als Uw werk gezien wordt. Het gaat niet om ons werk, ook niet in het godsdienstige. Al dat werken, waarmee mensen denken God te kunnen behagen, maar waar de glans van de heerlijkheid van Gods vrije genade niet in zichtbaar wordt, kan voor God niet bestaan. Heere, laat Uw werk gezien worden.

Wel, dat moest ons aller gebed zijn. Gebed voor elkaar. Gebed met elkaar. Als Mozes het volk verlaat, dan beveelt hij het aan die HEERE, Die naar Zijn welbehagen voort zal gaan te werken. En hij vraagt de Heere: Laat dat nog eens zichtbaar worden. Laat het in de toekomst zichtbaar worden. Laat Uw

werk in mensenharten, in de geslachten zichtbaar worden. Dat werk dat op de verheerlijking van de Drieënige God zal uitlopen. Uw werk lope uit op Uw heerlijkheid. En Uw heerlijkheid worde geopenbaard over onze kinderen. Over de kinderen van ons volk, de kinderen van onze gemeenten. Laat, Heere, de geslachten, die opgroeien en aankomen met Uw werken bekend zijn. O, laat ze er nog wetenschap van verkrijgen, wat het betekent als God een mens bekeert. Laat ze er geestelijke ondervinding van hebben, Heere, wat het zeggen wil als Gij een mens uit de dood roept en uit de goddeloosheid wekt en met Uw zaligmakende genade begiftigt. Heere, laat dat werk in onze kinderen, in de kinderen van onze gemeenten, in de opgroeiende geslachten zichtbaar worden. Bij de aanvang, waarbij de waarachtige omkeer, gepaard met die onberouwelijke keuze en een hartelijke droefheid naar God, zichtbaar wordt. Ja, laat Uw werk ook in de voortgang van de bediening van Uw Geest zichtbaar worden. Niet alleen in het bekeren, in het omkeren, maar ook in het zo leiden dat Uw kinderen mogen wassen in de kennis en in de genade van de Heere Jezus Christus. Dat ze zichzelf als verlorenen kennen mogen en het leven zouden vinden in die Naam onder de hemel, die uit het Woord door de Geest in hun harten geopenbaard wordt. Die Naam kunnen wij niet zelf aangrijpen, noch kunnen we onszelf tot Hem haasten, maar daartoe is nodig die goddelijke verlichting, waardoor die Naam in onze harten geopenbaard wordt. Dat is Uw werk, Uw werk alleen.

Paulus wist ervan, toen het God behaagde Zich zo in hem te openbaren. Weten wij ervan? Lieve hoorders, weten wij ervan? Is het ooit onder de prediking geschied of onder het lezen, dat het krachtiglijk in uw hart kwam en het leven buiten u in u geopenbaard werd? Toen u het niet meer in u zelf kon, toen u de dood in uw werk, in al uw gerechtigheden, in al uw pogingen zag. Toen het werkverbond u niets anders meer opleverde dan dit getuigenis: 'Vervloekt is de mens die niet blijft in hetgeen geschreven is in het boek der Wet om dat te doen'. Toen u bij die boom waarnaar u gegrepen had, die engel Gods gezien hebt met een uitgetogen zwaard om de weg naar de boom des levens te bewaren. Maar wat een wonder, want de weg naar die levensboom was in die Ander geopenbaard, in Christus verklaard. Daartoe gebruike de Heere Zijn prediking. Mogen Gods knechten vervuld zijn met de lust om Hem uit te dragen, om Hem aan te prijzen, om tot Hem te nodigen, om alles wat buiten Hem is als ongenoegzaam voor de Heere af te wijzen en de Gezegende des Vaders in het midden van het volk uit te dragen. Paulus, op Hem ziende heeft alles schade geacht. Ja, zo zegt hij, ik acht het ook drek te zijn, wat buiten U is, en dat om de uitnemendheid van de kennis van Christus.

Wij moeten in Christus zijn. Want die in Christus is, die is een nieuw schepsel. En nu brengt God de zondaar wel in Christus, Die hem wederbaart, van Adam afsnijdt en Christus inplant, maar daar is een goddelijke bediening in het hart voor nodig, om het ook in het leven uit te werken. In Christus een nieuw schepsel. Opdat wij tot de verheerlijking van die enige en Drieënige God gebracht worden. Heere, laat Uw werk op de verheerlijking van de

Naam des Vaders, en des Zoons en des Heiligen Geestes uitlopen. Hoorst u, hoe die man, Mozes, daar ligt te bedelen voor de kerk? Hij is een voorbidder. Dat is hij meer geweest. Hij kan het niet laten: 'Heere, denk aan dat volk!' En lieve hoorders, ook in deze dagen hebben we die woorden van de man Gods wel eens tot de onze te maken, als we de gemeente die we liefhebben, die we door Gods genade hebben mogen dienen, met lust en met liefde en met gebreken, met vele gebreken, maar nochtans met lust en met liefde, aan de Heere bevelen: 'Heere, laat Uw werk in de gemeenten gezien worden'. Hier en waar ook in de wereld. Op de zendingsvelden, in Afrika, in Azië, en waar Uw lieve Woord ook gebracht wordt. Zegen daartoe ook al het werk dat in de gemeenten verricht wordt. Laat Uw werk gezien worden. Laat Uw heerlijkheid er bekend worden, opdat dat getuigenis nog van ons uit mag gaan.

Er woont nog een volk, dat van dat werk Gods weet. Daar gaat het toch om. Wij kunnen soms zo ontzaglijk veel dingen hebben waar we mee bezig zijn. IJveren voor dit en ijveren voor dat. En wij gaan er geen kwaad van zeggen, want er moeten ook zoveel dingen gebeuren. Soms echter bekruipt je toch de vraag wel eens, ook in het geheel van de gemeenten, hoe staat het met de kennis van dat lieve Godswerk? Gaat er nog een geur vanuit, gemeente? Zoals bij die oude vromen, die wij vroeger gekend hebben, als kind opgegroeid zijnde aan de voeten van Gods volk, die spraken over de werken Gods in hun leven, wat beslag op je legde. Wat verwekte dat een eerbied in onze kinderharten en wat bracht ons dat tot jaloersheid. Horen onze kinderen dat nog wel eens, horen onze kinderen nog wel eens spreken over wat God gedaan heeft, waar Gods kinderen gevonden zijn en waar de Heere ze vandaan gehaald en gebracht heeft? Horen ze nog wel eens van dat Godswerk en de heerlijke volvoering ervan in mensenharten? Och, dat we samen van deze God, tot Wie Mozes vluchten mocht, gaan begeren voor de kerk in Nederland, niet alleen voor onze gemeenten, maar voor heel de kerk, de zo verscheurde kerk, die zo verbrokkelde gemeente Gods in ons land, waar zoveel twisten en tweedrachten zich openbaren en zoveel onheiligs is. Heere, doe Sion wel en bouw de muren van Jeruzalem op en laat Uw werk aan Uw knechten gezien worden. Dan dragen we al de geslachten, de jonge geslachten aan de Gods des Verbonds op, pleitende op Zijn toezeggingen. Want Hij zegt: Ik ben de Heere, de God van Abraham, en dat ben Ik van kind tot kind, tot aan het einde der tijden.

Maar Mozes gaat verder: 'En de liefelijkheid des Heeren onzes Gods zij over ons'. Daarin vraagt de man Gods

2. OM HET GENADIG DEEL HEBBEN AAN HET GODSWERK IN ONS LEVEN

Hij vraagt: Heere, gedenk aan Uw volk, aan Uw knechten, aan hun kinderen, aan de geslachten. En de liefelijkheid des Heeren onzes Gods zij over ons. Dan vraagt hij of hij ook zelf daarin delen mag.

De liefelijkheid, dat is een apart woord. Het komt maar enkele malen in de Schrift voor. De vertaling ervan is niet geheel zeker. Sommige overzettin-

gen, getrouwe overzettingen in andere talen, spreken van de schoonheid des Heeren, zoals we lezen van de Koning in Zijn schoonheid. En in Psalm 45 lezen we: 'Want Gij zijt veel schoner dan de mensenkinderen.' Die liefelijkheid, uit kracht van de schoonheid van de Koning, Die in Zijn schoonheid mag gezien worden, zij over ons. Wat bedoelt Mozes daar nu mee? In de eerste plaats zouden we kunnen zeggen dat hij vraagt of de heerlijkheid van de genade Gods, Zijn vriendelijke ontferming, Zijn zoete goedertierenheid over hem zij. Over ons zij, over u en over mij. Maar hij spreekt niet alleen van de genade, hij bedoelt meer. En dan tasten we met dat Schriftwoord dieper. Dan vraagt hij: Heere, laat die zó over ons zijn, dat de schoonheid van Uw genade van ons leven afstraalt en uit mijn leven blijkt. Dat de liefelijkheid van Uw dienst, de beminnelijkheid van Uw genade, de begeerlijkheid van Uw ontferming uit ons leven blijke. Dat die over ons zij als een licht, dat niet alleen ons beschijnt, maar ook als een licht dat van ons en mijn leven afstraalt, opdat ons leven er iets van laat zien, wat die genade betekent. Mijn leven, uw leven.

De liefelijkheid des Heeren zij over ons. O, dat we de kracht van die rechtvaardigende genade kennen. Ja, het is een wonder als God ons een goddeloze deed worden in de weg der ontdekking en ons het wonder der genade deed verstaan, zoals de Heidelberger ervan spreekt: Tegen al de geboden Gods gezondigd, niet één gehouden. Maar, uit enkele genade, zonder enige van mijn verdiensten wordt de gerechtigheid van Christus ons toegerekend. O, als Hij ons daarmee bekleedt, die mantel ons omhangt, dan is de liefelijkheid des Heeren over ons. Dan is het kleed van Christus het kleed dat de kerk draagt. Dat kleed spreekt van Zijn vrije ontferming. Maar Hij Die dat kleed der gerechtigheid bereidt, is niet alleen gegeven tot gerechtigheid, maar ook tot heiligmaking. En nu zult ge deze bede van de man Gods ook in dat licht moeten verstaan. Heere, laat zo de liefelijkheid des Heeren over ons zijn, dat ik wandel in waarheid, in oprechtheid, in de vreze des Heeren, opdat het beminnelijke en begeerlijke van de genade Gods van mijn leven afstrale. En wat is dat een nodige bede. O, dat Gods kerk mocht zijn als afstraalt in Davids psalm:

Gelijk een duif, door 't zilverwit,
En 't goud, dat op haar veed'ren zit,
Bij 't licht der zonnestrallen
Ver boven and're voog'len pronkt,
Zult gij, door 't Godd'lijk oog belonkt,
Weer met uw schoonheid pralen.

Dat is die liefelijkheid bezingen. Dat is die schoonheid van de genade. Mozes heeft iets van die schone genade van zijn kindsheid af geopenbaard, want dat kindeke was schoon. De ouders hebben gezien, dat het een kind was waar de gunst van God op zijn zou. De liefelijkheid des Heeren was over hem. Daar straalt een schoonheid van af, opdat de schoonheid van de Koning

de schoonheid van dat volk gaat worden. De liefelijkheid des Heeren onzes Gods zij over ons.

O, lieve hoorders, wat zou het een wonder zijn als dat voor mijn leven zo mocht zijn, en voor úw leven en voor het leven van Gods knechten. Dat ze in een wandel in godzaligheid, in godsvrucht, in heiligmaking, in ootmoed, in vreze des Heeren de liefelijkheid des Heeren zouden openbaren. Woorden wekken, u kent dat oude spreekwoord wel, maar voorbeelden trekken. Is het niet waar? Er zullen er hier niet velen zijn, die dat niet zouden willen bevestigen. Ik denk soms aan oude eenvoudige vromen, op wie zo'n schoonheid lag, van wie zulk een bijzondere liefelijkheid uitging. Dat is geen zoetsappigheid. Als we dat woord liefelijkheid hier lezen, dan moeten we daar niet aan denken. Het is de liefde Gods, die dat volk liefelijk maakt, niet alleen in de ogen des Heeren, maar ook in de openbaring van hun leven. Wat zou het een zegen zijn, als we die liefelijkheid over ons uitgestort zouden krijgen. Over uw leven, over mijn leven. De liefelijkheid van de God des Verbonds, in de verheerlijking van Zijn trouw.

Maar dan gaat deze man Gods nog voort en vraagt tenslotte: 'En bevestig Gij het werk onzer handen.' Dan bidt hij

3. OM HET GOEDERTIEREN OPGENOMEN ZIJN IN GODS WERK VAN HET WERK ONZER HANDEN

Dat werk onzer handen.

Zeker, dan mogen we denken aan geheel de levenswandel en de prediking die daar vanuit gaat, van een ieder van degenen die God geroepen heeft. Maar we mogen ook denken aan Zijn knechten, Zijn dienaren.

Het werk onzer handen. Hij bedoelt hier niet in de eerste plaats allerlei dagelijks werk mee, dat we in de wereld te verrichten hebben als onze levensopdracht. Nee, hij heeft het over het werk dat betrekking heeft op het werk des Heeren, dat uit het werk van de Heere opkomt, dat in het werk van de Heere schuilt, dat op het werk Gods rust en dat het werk Gods doorgeeft. Het werk onzer handen. Mogen we daarbij vanavond dan ook eens denken aan al het werk dat in de kerk gebeurt en gebeuren mag. Het werk van Zijn knechten, die tot de bediening van het Woord geroepen zijn. Het werk van de ouderlingen en van de diakenen. Het werk dat in de gemeente Gods, ook op de zendingsvelden verricht mag worden. Het werk op onze Theologische School. Zoveel werk, dat betrekking heeft op de voortgang van het werk Gods.

Het werk onzer handen. Nee, dat werk onzer handen staat niet naast het werk van de Heere. Zal het werk onzer handen gezegend werk zijn, dan moeten we in het werk van de Heere opgenomen zijn. Dan moet het werk onzer handen het werk zijn, dat de Heere door ons werkt, waarbij we als instrumenten in Zijn heilige dienst gebruikt worden.

Dat is het werk onzer handen waar Mozes over spreekt. Hij heeft ook in het midden van het volk Israël gestaan als een profeet. Want Gods Woord spreekt van hem als een profeet uit het midden van uw broeders. Hij heeft

over het volk geregeerd als een koning, koning Jeschurun. En hij was ook degene, die soms in het heiligdom priesterlijk werk verrichtte, als hij in mocht gaan om te staan voor Gods aangezicht en met de Heere sprak over het volk en tot het volk sprak over de Heere.

Het werk onzer handen, ach, dat heeft in zichzelf geen kracht. Dat kan het alleen maar hebben, als God het in Zijn hand neemt, het gebruiken wil, zegenen wil. Daar is Mozes zo afhankelijk van. Daar valt zijn hart helemaal bovenop. Hij herhaalt het, tweemaal zegt hij het: Bevestig Gij het werk onzer handen. Dat wil zeggen: laat het mogen dienen, Heere, tot dat grote doel, namelijk dat Uw werk aan Uw knechten gezien worde en Uw heerlijkheid over Uw kinderen.

O, God bevestig zo het werk onzer handen.

Want dan eindigt het natuurlijk nooit in het werk van Mozes of in het werk van Gods knechten of in het werk van de ouderlingen of opzieners of in het werk van wie ook, die in de gemeente Gods enige dienst verrichten mag. Maar dan zal het werk des Heeren tot heerlijkheid des Heeren dienen. Bevestig Gij het werk onzer handen.

Wat moest het de bede van Gods knechten zijn: Heere, mag mijn werk in Uw werk begrepen zijn. Want als het dat niet is, dan heeft het geen waarde. Als het dat niet is, dan wordt aanstonds alles verbrand, dan blijkt het kaf te zijn en zal het als de stoppelen teniet gedaan worden. Als het in dat Gods-werk niet begrepen is, als God het niet in Zijn hand genomen heeft, als niet uit die hand Gods ons deze kracht en deze mogendheid des Heeren toevloeit, dan zal het alles tevergeefs zijn. Want Hij heeft het toch gezegd, en dat geldt voor een ieder, die leeft in geestelijke werkzaamheden, maar in het bijzonder ook voor Gods knechten: Zonder Mij kunt gij niets doen. Dan kunt ge geen dienaar van het Woord zijn, dan kunt ge geen ouderling zijn, geen diaken, geen docent, geen zendeling en geen zendingsdeputaat zijn.

O, lieve hoorder, wat zal er veel van ons werk verbrand worden, omdat we dat in eigen krachten en in eigen mogendheden verrichten, waar wij wel allerlei geweld hebben ontketend, maar waarbij we het niet van de Heere hebben laten afhangen en ons werk niet als uit Zijn werk zagen opkomen. O, wat zal veel van ons werk niet kunnen bestaan voor Gods aangezicht. Daarmee zijn we de gemeente Gods niet nuttig en de kerk des Heeren niet tot zegen geweest, omdat we het zo met onszelf gedaan hebben.

Wat is het nodig dat Gods knechten het gebed van die oude knecht Mozes overdenken. Bevestig Gij dat werk, het werk onzer handen dat U ons opdraagt. Laten we dat in diepe afhankelijkheid van U en biddende om Uw werk in ons, mogen verrichten. Wat zou dat een voorrecht zijn. Och, dat we zo mochten leven, ook als kerk, als gemeente, dat we voor Gods knechten mochten bidden. Heere, bevestig Gij het werk hunner handen. Laat ze uit Uw werk leven. Laat Uw werk door hen vertolkt worden. Laat uit hun monden gehoord worden, wie God is, en wie Hij zijn wil en wie Hij eeuwig zijn zal, zoals Mozes het zegt: Gij zijt ons een toevlucht geweest van geslacht tot geslacht.

O God, laten Uw knechten van recht en van waarheid prediken. Van goeder-

tierenheid en van ontferming. Laten ze Uw werk prediken en uit dat werk des Heeren op mogen komen in hun arbeid. Want dan, dán zal de Heere het werk bevestigen. In al de verschillende taken, waartoe God ook roepen mag, is het zo nodig dat we uit Gods werk opkomen, opdat we Gods werk zouden mogen werken. Dan werkt de Heere door ons. Dan is ons werk in het werk van de Heere begrepen. En dan zal het Gode verheerlijkend zijn.

Maar dan is niet het instrument dat de Heere gebruikte, datgene waarin we eindigen, maar dan eindigen we in Hem, Die het instrument in Zijn handen heeft. Die dat instrument aanwendt tot Zijn dienst en gebruikt tot de verheerlijking van Zijn Naam en tot de opbouw van Zijn kerk.

Bevestig Gij het werk onzer handen. Dan legt Mozes het werk in de handen van de Heere. En dan smeekt hij om de zegen des Heeren. Dat willen ook wij vanavond doen. Voor het werk van al Gods knechten. Ook voor de velen die vanavond met ons zijn, die we danken voor hun liefde en meelevens en voor hun verbondenheid daarin tot uitdrukking gebracht. We bevelen hen met hun werk in het werk van de Heere aan.

O, lieve broeders, dat Gods werk door u gezien moge worden. En dat zo het werk uwer handen bevestigd worde. Dan deelt u in de vreugde, dan straalt de liefelijkheid van de Heere van u en van uw bediening, van uw leven, van uw woorden en van uw wandel af.

Dan zal God de eer ontvangen, die Hij alleen waardig is. Want dan begeert Mozes niets anders dan dat het alles eindige in die God, Die waardig is alle eer, lof en dankzegging te ontvangen. Dan zoekt hij de kerk, het volk dat hij liefheeft, bij de Heere kwijt te raken en in Gods handen te bevelen, en bedelt hij om de glans van de genade over zijn leven, als hij vraagt: Heere, laat mijn werk in U niet ijdel zijn, maar mogen dienen tot de verheerlijking van die Naam Gods Die waardig is alle eer te ontvangen.

Laat dat werk in uw leven zijn. Wees er om verlegen. Want zeker, het is een eenzijdig werk. Als Gods knechten dat werk u aan mogen prijzen, of u wijzen op de fontein van de genade, ook aan onze kinderen, jongens en meisjes, en dat lieve Godswerk u aanbevelen, vraag dan maar of God in u en jou beginnen wil en of God het voortzetten wil. Daar moogt ge om vragen, daar moet ge om vragen. Zoek dat werk Gods op die plaatsen, welke de werkplaatsen van de Heilige Geest zijn, waar Zijn Woord door Zijn knechten mag worden verkondigd. Zoek het daar, jeugd! Opdat het Godswerk in uw leven tot roem van Gods genade verheerlijkt worde. Begeer het. Hij wil er om gevraagd zijn. Hoe eenzijdig dat werk Gods ook is en eeuwig zijn zal, toch zegt Zijn Woord: Hij wil er van den huize Jacobs om gebeden zijn. Dat Hij het wil doen, vergeet dat niet! Vouw je handen, buig je knieën, zet je onder de prediking neer.

En laten Gods knechten rijk van God spreken. Hoe meer dat de liefelijkheid des Heeren van hun leven afstraalt en die geur van Gods genade ook door hun bediening wordt waargenomen, hoe meer dat tot jaloersheid verwekken zal en tot zegen in de gemeente zijn zal. O, geve de Heere dat. Laat Uw werk gezien worden. Ook in uw harten, in uw leven en in het leven van uw gezinnen.

Laat het gezien worden, o God, in het leven van Uw kinderen. Dat ze opwassen in de kennis en in de genade van de Heere Jezus. Dat ze in hun leven de Drieënige God zouden mogen kennen: de Vader, als in het aangezicht van de Heere Jezus Christus verzoend; de Zoon Die gezegd heeft: Ik voor u daar gij anders de eeuwige toorn Gods moest onderworpen zijn; de Heilige Geest, de Trooster, Die bij ze blijven zal tot in der eeuwigheid.

Daartoe zegene God Zijn werk, opdat zo door de heerlijke bediening des Heeren Zijn kerk op de aarde zou worden uitgebreid en Hij Zijn volk met de zegeningen van Zijn Verbond zou zegenen en de volmaking der heiligen zou mogen worden gediend, zoals Hij beloofd heeft dat het gedaan zal worden. De pleitgrond van Mozes is in de getrouwe Naam van Hem Die nooit verandert en Die Zijn Verbond bevestigt en Wie hij het daarom mag smeken: Laat Uw werk aan Uw knechten gezien worden, en Uw heerlijkheid over hun kinderen. En de liefelijkheid des HEEREN, onzes Gods, zij over ons; en bevestig Gij het werk onzer handen over ons, ja, het werk onzer handen, bevestig dat. Amen.

Zingen: Psalm 90:9

7.4 ...en hij stierf

Genesis 5:5b

Gods Woord openend bij Genesis 5, lezen wij een gedeelte van het boek van Adams geslacht. Een geslachtsregister. Door velen geacht als een droge opsomming van namen en getallen, waarin geen stichting en onderwijs gelegen schijnt. Toch zijn deze geslachtsregisters niet zonder zin. Ook heeft de Heilige Geest die ons niet doen beschreven worden, opdat wij die alleen maar zouden overslaan en in onze waanwijsheid ze als overbodig in het Woord Gods beschouwen. Door nauwkeurig onderzoek zullen wij gewaarworden, dat ook deze lijsten met een heilig oogmerk geschreven zijn en tot onze lering en ons onderwijs dienen.

Het geslachtsregister van Genesis 5 wordt genoemd het boek van Adams geslacht. Nauwkeurig wordt dit bijgehouden, zoals wij lezen. Het vangt aan met de vermelding aangaande de oorsprong van de mens. 'Ten dage als God de mens schiep, maakte Hij hem naar de gelijkenis Gods'. Hierin lezen wij dat de mens een schepsel is met een bijzondere afkomst. Hij was de beelddrager Gods en als zodanig een afspiegeling van de mededeelbare deugden Gods. De dood kon niet over hem heersen en zijn bestemming was de heerlijkheid van het eeuwige leven, waar hij God zou prijzen, loven en verheerlijken en eeuwig met Hem zijn.

Wat een donkere schaduw valt echter over deze lijst van het menselijk geslacht, want nu lezen wij hier achter schier elke naam: ...en hij stierf. Nee, dit sterven is geen resultaat van de wijze, waarop de mens geschapen is; dit sterven is geen gevolg van een macht, die hem aangreep en waardoor de mens tegen zijn wil en zonder zijn instemming aan de dood zou onderworpen zijn, maar dit sterven is alleen het gevolg van de zonden. Daarom moet de mens sterven, omdat het oordeel Gods vervuld worden zal, dat de Heere op de zonde bedreigd had: 'Ten dage als gij daarvan eet, zult gij de dood sterven'.

En telkenmale, wanneer achter de naam van een mens, die tot het leven geschapen werd, geschreven wordt: ...en hij stierf, openbaart zich voor ons de kracht van de zonde en de omvang van het kwaad, dat eenmaal bedreven werd. Deze doodsmacht, ons hierin getekend, is doorgegaan tot alle mensen. Niemand zal zich van het graf redden. Het komt ook achter onze naam. Vroeg of laat. God alleen weet het, want bij Hem is het getal van onze jaren, maanden en dagen, dat wij niet overgaan zullen. Wij zien het bevestigd in het leven. Wij horen ervan.

Soms schrikken wij op, wanneer wij horen van een plotseling en aangrijpend sterven; wanneer de dood zich in al zijn verschrikking werpt op iemand, die ons dierbaar was; wanneer de majesteit van de dood zijn schaduw werpt over de kring onzer verwanten, geliefden of bekenden. Maar hoe kort zijn meest-

al de indrukken, die ervan uitgaan. Wij keren weder tot ons leven en het is slechts een vage herinnering meer, die in ons gedachtenleven achterblijft. En toch is er geen werkelijkheid, waarmede wij meer rekening dienden te houden, dan met deze ontzagwekkende, dat achter onze naam ook eenmaal geschreven zal worden: en hij stierf. Onze naam staat reeds in het boek van Adams geslacht. De namen van de werken die wij verrichten, worden door de Alwetende daarin nauwkeurig bijgehouden en het wachten is slechts op het ogenblik, dat door de hand Gods daarin geschreven wordt: . . . en hij stierf. Dan is dit leven voorbij. Dan is er geen herstel meer mogelijk. Waar dan de boom valt, daar blijft hij ook liggen.

En toch is het: . . . en hij stierf, niet het voorbijgaan van alles. Ware dat zo, het leven ware troosteloos en onzegbaar onbetekenend. Dan ware het beter niet te leven. Dan make de dood een eind aan al ons lijden, aan al onze kommer, aan al ons verdriet, opdat wij in de vergetelheid ter neder dalen, waar de rust des grafs ons doe rusten van al de moeiten van het leven.

Nee, lezer, het is niet voorbij.

Alles is niet afgelopen, wanneer de dood de draad van dit leven afsnijdt. Dan is slechts voorbij de veelbetekenende voorbereiding voor de ontzaggelijke eeuwigheid. Het . . . en hij stierf, doet niet het bestaan der ziel ophouden. Dat bestaan gaat aan de andere zijde der eeuwigheid voort en daarom is juist de betekenis dezer woorden zo machtig groot.

Want naar Gods Woord weten wij dat er een eeuwig onderscheid is tussen het sterven van de één en de ander. Niet zozeer, wat betreft de wijze waarop dit aardse leven afloopt, als wel wat de aard der eeuwigheid betreft, die wij ingaan. Gewis, er is een onderscheid in de wijze van sterven. Altijd is het hard te moeten scheiden van onze dierbaren. Maar hoe verkwikkend kan het zijn voor menigeen, wanneer men staande aan de stervenssponde van onze geliefden, nog een middel mag zijn om de smart te lenigen. Hoe vertroostend ook voor degene, die in de weg van alle vlees gaat, wanneer hij zich in die ure van de zijnen omringd ziet. Zoals wij lezen in Gods Woord van Jacob, dat de Heere tot hem zeide: En Jozef zal de hand op uw ogen leggen.

Hoe bitter smartelijk, wanneer de dood onze dierbaren door een ongeluk of op een andere droeve wijze aan ons ontrukkt. Hoe zwaar moet het vallen, wanneer wij de handen der bloeddorstigen uitgestrekt zien naar onze geliefden en wanneer hun schendende hand het leven van onze beminden doodt. En toch, hoe bitter dit alles, hoe groot het onderscheid, het is niet te vergelijken met het onderscheid tussen het sterven, hoe dan ook, van hem, die God dient én die Hem niet dient, want dat is een eeuwig onderscheid.

Wanneer wij dit boek van Adams geslacht lezen, dan lezen wij over het sterven van Abel, en wij weten, dat zijn sterven een gelukkig sterven geweest is, al viel hij onder moordenaarshanden. Abel stierf onder de handen van de moordenaar, maar ging in de rust, die er overblijft voor het volk van God.

Kaïn is niet door moordenaarshanden gevallen, maar zijn deel is eeuwig met degenen, die voor eeuwig vervloekt zijn. Daarom juist heeft ons leven zo'n grote zin en betekenis. Het is gericht op de eeuwigheid, en hoe dan ook,

straks gaan wij die eeuwigheid in: . . . en hij stierf.

Toch staan deze woorden ook met gouden letters in het boek der Waarheid. Want er is er Eén, Die in het boek van Adams geslacht staat opgetekend, Die wel vóór de zonden stierf, maar niet dóór Zijn zonden. De eniggeboren Zoon Gods. Dat achter Zijn Naam geschreven staat: . . . en Hij stierf, is het grootste wonder. Dat is een wonder van Gods wijsheid, liefde en trouw.

Dat sterven ontsluit een zalige eeuwigheid voor het volk van God. Dat sterven wordt de grond van hun hoop en verwachting. Het is de fontein van het leven: . . . en Hij stierf. En dat voor een volk, dat de eeuwige dood waardig is en dat zich hier ook waardig leert keuren.

Wanneer Zijn volk zich hier die eeuwige verwerping waardig acht en geen levensrechten meer voor God heeft, wordt in dat sterven van Christus een levensgrond voor hun ziel ontsloten. Een zaak van de hoogste verwondering en van innerlijke blijdschap. Dat maakt voor dat volk het sterven licht, wanneer de doodsschaduw over de tent van hun leven vallen.

Wanneer de ogen des geloofs dan iets zien mogen van het: . . . en Hij stierf. Dan zal hun hoop ook rusten in die volmaakte en genoegzame gerechtigheid, die door het sterven van Christus aan het licht gebracht is. En de persoonlijke, bevindelijke kennis van de kracht van dat sterven bepaalt het eeuwige onderscheid van het sterven van de mens. Zonder de kennis van dat sterven zal ons sterven altijd vreselijk zijn.

O, gedenkt dat, jeugd, die dit leest. Jongens en meisjes, zoekt toch uw Schepster in de dagen van uw jeugd. Het leven met zijn vele en ernstige roepstemmen bepaalt er ons gedurig bij. Achter uw naam wordt het ook aanstonds neergeschreven.

Zoekt de Heere, zoals Hij gezegd heeft, terwijl Hij te vinden is en roept Hem aan terwijl Hij nabij is, want welhaast staat het achter ons aller naam: . . . en hij stierf, . . . en zij stierf. En wat zal dan uw eeuwige toekomst wezen? Vreselijk zal het zijn te vallen in de handen van de levende God.

Wat zal het echter een eeuwige verlossing zijn voor dat volk van God. Hier is het leven moeiteloos en vol van druk en kommer, maar de dag komt, dat God achter de naam van Zijn volk ook schrijft: . . . en hij stierf. En dan zal het voor dat volk een eeuwige verlossing zijn, om dan met al Gods gunstgenoten God eeuwig te verheerlijken.

In welke weg dit leven naar Gods raad een eind nemen zal, uw sterven, volk des Heeren, zal slechts een doorgang zijn tot het eeuwige leven. Uw sterven zal betekenen het einde van alle moeite, bekommring, verdriet en zorg. En de eeuwige vreugde zal dan uw deel zijn met allen, die de verschijning van onze Heere Jezus Christus hebben liefgehad.

Gewis, vóór het schip de veilige haven der eeuwigheid zal binnenvaren, kunnen nog zware stormen woeden, kan de ondergang van het schip van uw leven u zeker schijnen. Maar in al die stormen is Hij geweest, Die voor Zijn kerk dood en wereld en duivel overwon, en Die de Zijnen in de rust inbrengt.

Dat onze gedachten maar veel met die ure bezig zijn, waarop achter onze naam geschreven zal worden: . . . en hij stierf. En dat het dan God behage

om door Zijn Geest in alle strijd en aanvechting ons op te leiden tot de troost die gevonden wordt voor al Gods volk in het: . . . en Hij stierf.

BIBLIOGRAFIE VAN PUBLIKATIES DOOR DS. A. VERGUNST

Deze bibliografie maakt geen aanspraak op volledigheid, maar noemt wel het meeste en tevens het belangrijkste van zijn publicistische arbeid.

1. *BIJDRAGEN IN VERSCHILLENDE BLADEN*

1.1. *Kerkbode der Gereformeerde Gemeenten te Rotterdam en omstreken.*

- 'Onze scholen', 8e jrg. no. 12, 13, 14, 15, 22, 24, 26, 28, 35, 36, 38, 42, 43; 9e jrg. no. 4, 6.
'Televisie', 8e jrg. no. 20.
'Onze kroonprinses', 8e jrg. no. 23.
'De kerk en ons volk', 8e jrg. no. 23.
'De synode van Embden', 8e jrg. no. 52; 9e jrg. no. 1, 4, 5, 7, 10, 12, 13, 29, 30.
'Keizer Augustus en de kribbe van Bethlehem', 9e jrg. no. 17.
'Belijdenis doen' (onder: Zijn er nog vragen?), 10e jrg. no. 12.
'H.M. Koningin Juliana 1909 - 30 april - 1960', 10e jrg. no. 35.
'De Heilige Doop' (onder: Zijn er nog vragen?), 11e jrg. no. 14, 17.
'Staking verplicht?' 11e jrg. no. 29, 30.
'Heilig Avondmaal en Doop' (onder: Zijn er nog vragen?), 11e jrg. no. 41.
'Een woord ter nagedachtenis aan Koningin Wilhelmina', 13e jrg. no. 4.
'Prinses Irene naar de R.K. kerk', 14e jrg. no. 22.
'In Memoriam Ds. H. Ligtenberg', 15e jrg. no. 21.
'De vorstelijke verloving Beatrix-Claus', 15e jrg. no. 43.
'De beproeving der geesten', 16e jrg. no. 46.
'Onze persoonlijke vrijheid bedreigd' (n.a.v. de polio-epidemie Elspeet), 17e jrg. no. 3.
'In Memoriam Dr. C. Steenblok', 17e jrg. no. 19.
'De Nederlands Hervormde Kerk', 17e jrg. no. 26.
'Noodzakelijke bezinning in de S.G.P.', 17e jrg. no. 26.
'Brief van vermaning en opwekking', 17e jrg. no. 30, 31, 33.
'Nogmaals een noodzakelijke bezinning', 17e jrg. no. 34.
'In Memoriam Ds. L. Rijksen', 19e jrg. no. 23.
'Na het sterven', 21e jrg. no. 51.

- 'Verslag van de bevestiging en intrede Ds. A. Vergunst te Rotterdam-C.', 8e jrg. no. 5.
'Verslag van de afscheidsdienst van Ds. A. Vergunst te Rotterdam-C.', 22e jrg. no. 48.
'Verslag van de bevestiging en intrede Ds. A. Vergunst te Veen', 22e jrg. no. 49.

In de loop der jaren verschenen vele meditaties, waaronder een serie over het boek Ruth.

1.2. *De Saambinder*, kerkelijk weekblad der Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Noord-Amerika.

- 'Vragenbus', 29e jrg. no. 1, 2, 4, 6, 7, 15, 16, 20, 21, 24, 25, 27, 32, 33, 35, 44, 46, 47, 49, 50.
'Vragenbus', 30e jrg. no. 2, 7, 8, 9, 10, 13, 16, 18, 21, 22, 24, 27, 38, 39, 41, 45, 48, 49.
'Onze zending', 40e jrg. no. 29, 31, 33, 35, 38, 41, 44, 47; 41e jrg. no. 1, 4, 6, 7, 9, 15, 20, 23, 31, 37, 47, 50; 42e jrg. no. 3, 7, 12, 17.

'Prinses Irene naar de Roomse kerk', 42e jrg. no. 19.
 'De Pauselijke encycliciek 'Pacem in terris'', 42e jrg. no. 48, 49.
 'Nigeria, land van de ontmoeting', 42e jrg. no. 27, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 37, 40, 42, 44, 47; 43e jrg. no. 4, 9.
 'Verblijvende ontwikkeling', 42e jrg. no. 39.
 'Bedrogen uitgekomen met het Vaticaanse Concilie', 43e jrg. no. 17.
 'De reveille moet geblazen', 43e jrg. no. 20.
 'De belangrijkste gebeurtenis sinds de Reformatie?', 43e jrg. no. 23.
 'De kabinetscrisis', 43e jrg. no. 25.
 'Ideaal en werkelijkheid', 43e jrg. no. 39, 43.
 'Verantwoording inzake t.v.-optreden', 43e jrg. no. 49.
 'Beweging in de roomse kerk', 44e jrg. no. 7, 8, 9.
 'De moeilijkheden in Nigeria', 45e jrg. no. 1, 38.
 'Mededelingen over onze zending', 45e jrg. no. 40, 51.
 'Na vijftien jaar', 47e jrg. no. 30.
 'Het Reformatorisch Dagblad', 47e jrg. no. 34.
 'Berichten uit Nieuw-Guinea', 47e jrg. no. 43.
 'Een merkwaardige brief', 47e jrg. no. 45, 46.
 'Bijbelvertalingen', 48e jrg. no. 30.
 'Een verziende samenleving', 48e jrg. no. 33.
 'Gods ordinantie', 48e jrg. no. 34.
 'De tale Kanaäns', 48e jrg. no. 35, 37.
 'Psalmberijming', 48e jrg. no. 36.
 'Allegorie', 48e jrg. no. 39.
 'Bekering', 48e jrg. no. 40.
 'Een rede met een kanttekening', 48e jrg. no. 44, 45, 46.
 'Het recht van verzet', 48e jrg. no. 47.
 'Een antwoord op een verkeerd geadresseerde brief', 48e jrg. no. 49.
 'Het geloof van Jezus', 48e jrg. no. 50.
 'Onrust', 48e jrg. no. 51.
 'Het antwoord van de Minister-President', 49e jrg. no. 1.
 'Ook Judas?', 49e jrg. no. 2.
 'Het geloof in Gods voorzienigheid', 49e jrg. no. 12.
 'Vertroebelde lens', 49e jrg. no. 25.
 'Indrukken van een reis' (naar Nigeria en Zuid-Afrika), 49e jrg. no. 27, 28, 29, 30, 31, 32.
 'Ultra-Gereformeerd', 49e jrg. no. 46, 47, 49, 50, 53; 50e jrg. no. 1, 3, 6, 9, 14.
 'De Synode van Embden', 49e jrg. no. 53; 50e jrg. no. 2, 4, 5, 7, 8, 10, 11.
 'Een wolkje als eens mans hand', 50e jrg. no. 17.
 'Onder Pontius Pilatus', 50e jrg. no. 21.
 'Van eeuwigheid besloten', 50e jrg. no. 22.
 'Aan allen goed', 50e jrg. no. 25.
 'Naar uw hardigheid', 50e jrg. no. 31.
 'Evangelisch ontwaken', 50e jrg. no. 34, 38.
 'Modernisme en neo-vrijzinnigheid', 50e jrg. no. 38.
 'Het lezen van oude schrijvers', 50e jrg. no. 38.
 'Afvoeren van ledenlijst', 50e jrg. no. 38.
 'De nieuwe psalmberijming', 50e jrg. no. 38.
 'Quis non fleret? (Wie zou niet wenen?)', 50e jrg. no. 40.
 'De kerkhervorming en de vraag naar het 'vrije geweten'', 51e jrg. no. 4.
 'Eén lichaam, elkanders leden', 51e jrg. no. 9, 10.
 'Een belangwekkende rede', 51e jrg. no. 15.
 'Dr. A. Comrie', 51e jrg. no. 25, 26, 29, 31, 32.
 'Kanttekeningen', 51e jrg. no. 32, 51.
 'Kerkvisitatie op Nieuw-Guinea', 51e jrg. no. 34, 38.
 'Onze psalmberijming', 51e jrg. no. 49, 50.

'De Kombi-synode', 51e jrg. no. 42.
 'De Tour de France', 51e jrg. no. 43.
 'Ten dis geleid', 51e jrg. no. 44.
 'Kanttekeningen', 52e jrg. no. 2, 3, 22.
 'De historie der martelaren', 52e jrg. no. 7.
 'De gebeurtenissen op de zendingspost in Nipsan', 52e jrg. no. 34, 37, 38, 39.
 'Voortschrijdend verval', 52e jrg. no. 1.
 'Een brief, die deining verwekte', 52e jrg. no. 6.
 'Olieboycot', 52e jrg. no. 7.
 'Bedenkelijke eenstemmigheid', 52e jrg. no. 8.
 'De prediking van het Evangelie', 52e jrg. no. 27, 28.
 'Onze kerkelijke statistiek', 53e jrg. no. 3.
 'Het abortus-vraagstuk', 53e jrg. no. 6.
 'Het Reformatorisch onderwijs bedreigd', 53e jrg. no. 6.
 'De Nadere Reformatie', 53e jrg. no. 8, 9.
 'Dr. Woelderink en zijn opvattingen', 53e jrg. no. 10, 11.
 'Een opmerkelijke beoordeling', 53e jrg. no. 17.
 'Arminianisme', 53e jrg. no. 18.
 'Een remonstrants pamflet', 53e jrg. no. 20.
 'Rondom een sterfbed', 54e jrg. no. 10.
 'Nodige werkzaamheid', 54e jrg. no. 37.
 'Calvijn en vraag 81 van de Heidelbergse Catechismus', 54e jrg. no. 39, 40, 41, 42.
 'Verootmoediging', 54e jrg. no. 47, 48, 49, 50, 51.
 'Bidstond', 54e jrg. no. 52.
 'Allah Wene', 54e jrg. no. 21.
 'De prediking van het Evangelie', 55e jrg. no. 11.
 'Hij hoort het gebed', 55e jrg. no. 12.
 'En toch' (jaaroverzicht 1976), 55e jrg. no. 13.
 'Heeft God Zelf de zonde gewild?', 55e jrg. no. 16.
 'Voor wie is het Avondmaal des Heeren ingesteld?', 55e jrg. no. 22, 23, 24, 25.
 'Politieke perikelen', 55e jrg. no. 27.
 'I.C.C.C.', 55e jrg. no. 33.
 'Het gebed en de verkiezingen', 55e jrg. no. 33.
 'Dr. A. Comrie', 55e jrg. no. 34, 35, 36, 37, 38, 40, 43, 45, 48; 56e jrg. no. 10 (N.B. De eerste vijf artikelen waren reeds eerder gepubliceerd; zie 51e jrg. no. 25, 26, 27, 29, 31, 32).
 'De gijzelings-affaire', 55e jrg. no. 37.
 'Ledeboerianen en Kruisgezinden', 56e jrg. no. 14.
 'Vast en bondig', 56e jrg. no. 19, 20.
 'De toelating tot het predikambt', 56e jrg. no. 21, 22, 24, 26, 27.
 'Mengelwerk', 56e jrg. no. 23.
 'Een iegelijk zij in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd', 56e jrg. no. 37.
 'Niet bij geval', 56e jrg. no. 39.
 'Goed en aangenaam', 56e jrg. no. 11.
 'Kanttekeningen', 56e jrg. no. 17.
 'Een zaak die ons allen aangaat', 56e jrg. no. 30.
 'Een boek dat om een weerwoord vraagt', 56e jrg. no. 46.
 'Abortus', 57e jrg. no. 23, 24, 35.
 'Zelfontmaskering', 57e jrg. no. 34.
 'Het theologisch eigene der Ger. Gemeenten', 57e jrg. no. 35, 37, 38, 39, 40, 41.
 'Europese verkiezingen', 57e jrg. no. 35.
 'Vertrek Mr. W. Aantjes', 57e jrg. no. 7.
 'Schoolbegeleiding', 58e jrg. no. 26.
 'Een afscheid', 59e jrg. no. 18.

- 1.3. *Daniël*, jeugdblad van de Gereformeerde Gemeenten.
 'Het getuigend optreden van de kerk', 28e jrg. no. 13.
 'Media en beïnvloeding', 30e jrg. no. 2.
 'Wat is jouw enige troost?', 30e jrg. no. 20.
 'Het gebed voor de overheid', 31e jrg. no. 4.
 'De orde in de kerk', 31e jrg. no. 17.
 'A. Comrie', 32e jrg. no. 2.
 'De roeping tot predikant', 32e jrg. no. 6.
 'Welgelukzalig . . . die in de wet des Heeren gaan', 33e jrg. no. 8.
 'Opdat wij gedenken', 34e jrg. no. 9.
 'Mensenrechten', 34e jrg. no. 22.
 'De kerk, je moeder', 35e jrg. no. 10.
- 1.4. *Paulus*, zendingsblad van de Gereformeerde Gemeenten.
 Diverse meditaties en vele mededelingen en secretariaatsverslagen, met name vanaf 1961 tot eind 1981.
- 1.5. *De Reformatorische School*.
 'Bestuur en opzicht, leer en voorbeeld', 7e jrg. no. 7.
 'De kerk en haar zorg voor het onderwijs', 8e jrg. no. 1.
 'Gezin en kerk in relatie tot de school', 8e jrg. no. 8.
 'Afscheid', 9e jrg. no. 1.
- 1.6. *Reformatorisch Dagblad*.
 'Onze houding t.a.v. de omroep', 24 mei 1972, 25 mei 1972. (Replik dhr. G. van der Stouw op 12 juni 1972; dupliek Drs. A. Vergunst 21 juni 1972; zie m.b.t. dit artikel ook het *Reformatorisch Dagblad* 28 jan. 1974: 'Wezen en effect t.v.').
 'Anno Domini Nostri', 28 dec. 1973.
 'De prediking van de Nadere Reformatie' (n.a.v. het gelijknamige proefschrift van Dr. T. Brienen), 9 aug., 16 aug. en 17 aug. 1974.
 'Reformatie nu!', 29 okt. 1976.
 'Nauwe band tussen verval in religie en in levenssfeer', 22 dec. 1979.
 'Een serieuze bezinning op de polio-vaccinatie' (boekbespreking van Dr. J. Douma en Dr. W.H. Velema, *Polio, afwachten of afweren?*), 7 maart 1980.
- 1.7. Meditaties en artikelen / berichten in kerkboden van de Ger. Gemeenten te Zeist en Veen, in de jaren welke Ds. A. Vergunst in deze plaatsen stond; resp. 1950-1954 en 1972-1981.
2. **BIJDRAGEN IN DAGBOEKEN**
 In: *Wees Gij mijn gids* 1964 (februari), Leiden z.j.
 In: *Bijbels Dagboek* 1968 (januari), Utrecht z.j.
 In: *Voor hart en huis* 1968 (maart, juli en november), Leiden, z.j.
 In: *Voor hart en huis* 1975 (januari, mei en september), Leiden, z.j.
 In: *Morgen- en avondoffer* 1975 (1-10 maart, 11-20 april, 11-20 mei, 21-31 juli, en 1-10 november), Leiden z.j.
3. **BIJDRAGE AAN INFORMATIE-MATERIAAL VAN DE JEUGDBOND DER GER. GEMEENTEN**
 'Dr. Alexander Comrie', samenvatting bovenbouwcurcus.

4. **ZELFSTANDIGE UITGAVE**
Godefridus Cornelisz. Udemans en zijn 't Geestelijck Roer van 't Coopmans Schip. (niet officieel in de handel)
5. **BIJDRAGEN IN PUBLIKATIES**
 'Verbond en doop' in *Gedoopt - wat betekent dat?*, Woerden, z.j. blz. 8-19.
 'Quis non fleret? (Wie zou niet wenen?)' in *Tien keer gereformeerd*, Kampen, z.j., blz. 22-28; ook in *De Gereformeerde Gezindte en wij*, uitgave Bond van Jeugdverenigingen der Gereformeerde Gemeenten, 1974, blz. 3-7.
 'Toewijding, een lichaam, elkanders leden', in *De Gereformeerde Gezindte en wij*, uitgave Bond van Jeugdverenigingen der Gereformeerde Gemeenten, 1974, blz. 8-14.
 'Het theologisch eigene van de Gereformeerde Gemeenten in de Gereformeerde Gezindte' in *Alleen uit Hem en door Hem*, Goes, z.j., blz. 75-99.
 'Godefridus Cornelisz. Udemans en zijn Coopmans iacht' in *Wegen en gestalten in het gereformeerd protestantisme*, Amsterdam, 1976, blz. 123-140.
 'Comrie en het geloof', in *Het getuigenis van de kerk*, Woerden, 1982, blz. 101-107.
 'Enkele gedachten over gezin en kerk in relatie tot de school', in *Visie op het onderwijs*, Kampen, 1981, blz. 17-21.
 'De verhoudingen in het gezin' in *Het gezin vandaag en morgen*, 's-Gravenhage, z.j. blz. 81-105.
 'Een vaste koers' in 'k: *Zal gedenken*, Woerden, z.j. (1981), blz. 202-213 (posthuum verschenen).
 'Christus Triumfator', in *Bethlehem ligt in Nederland*, Rotterdam, z.j., blz. 50-56.
 'De kerk', in *Bouwen*, Utrecht, z.j., blz. 105-115.
 'De verloving', in *Jeugd! Waarheen?* Utrecht, 1958, blz. 184-202.
 'Zending op Irian Jaya', kerkvisitatie en beeld van opbouw en verwoesting post Nipsan (de tekst in dit boek is vrijwel geheel van de hand van Ds. A. Vergunst), uitgave Zending Gereformeerde Gemeenten, Rotterdam z.j.
Een foto-verslag van een reis op Irian Jaya, met medewerking van H. Vergunst, Rotterdam, z.j.
 'De Gereformeerde Gemeenten en haar plaats in het leven van een student', in *Studie-informatiepost*, uitgave Deputaatschap voor studerenden aan instellingen voor universitair onderwijs, Rotterdam, 1976, blz. 11-15.
 'De Nadere Reformatie', in *Kerkelijk Jaarboek Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Noord-Amerika 1973*, blz. 223-232.
 'Toespraak tot ds. C.G. Vreugdenhil', in *Tot een getuigenis voor alle volken*, Rotterdam, 1974.
 'Jan Jacob Brahé (1726-1776) en zijn betekenis voor de Gereformeerde theologie', bijlage behorend bij de heruitgave van J.J. Brahé, *Ethans onderwijzinge in den negentachtigsten Psalm*, Utrecht, 1980.
 'Wetenschap en techniek', in *Bouwen*, Utrecht, z.j., blz. 66-71.
 'Toespraak namens de Classis Rotterdam', in *Afscheidspreek Ds. Chr. van Dam*, Rotterdam, z.j., blz. 23-255.
 'Toespraak namens de Ger. Gemeente van Rotterdam-C.' in *Bevestiging en Intrede van Ds. G. Kuijt en Afscheidspredikatie van Ds. G. Kuijt*, Rotterdam, z.j.
 'Het gebed voor de overheid', in *Politieke vorming*, uitgave Jeugdbond der Ger. Gemeenten, Woerden, 1977.

6. *GEPUBLICEEERDE PREDIKATIES*

- 6.1. *Afzonderlijke uitgaven of als deel van een uitgave*
Het Woord Gods dat eeuwig blijft, afscheidspredikatie uitgesproken te Zeist bij zijn vertrek naar Amerika, Utrecht, z.j.
Bevestiging van candidaat G. Kuijt, op 15 februari 1962 in de Ahoy-hal te Rotterdam, Rotterdam, z.j.
 'Predikatie tijdens de rouwdienst te Slikkerveer voorafgaande aan de begrafenis van Ds. G. Zwerus op 11 sept. 1968' in *God wendde zijn lot*, blz. 17-28.
 'Predikatie tijdens de begrafenisdienst van Ds. G. Zwerus te Nunspeet op 12 sept. 1968' in *God wendde zijn lot*, blz. 35-39.
 'Predikatie tijdens de begrafenisdienst van Ds. L. Rijkse te Rotterdam-W. op 5 febr. 1969' in *God nam hem weg*, blz. 3-11, Vianen, 1969.
Geen blijvende stad, Oudejaarspredikatie 1969, n.a.v. Hebr. 13:14.
De noodzaak van het waarachtige geloof, n.a.v. Heid. Cat. vraag en antwoord 20. Een tweetal predikaties in één omslag, uitgegeven door de Ger. Gem. te Rotterdam-C. n.a.v. het 12½ jaar verbonden zijn aan deze gemeente; z.j. (1970).
Een ernstige aansporing tot de dienst des Heeren in hart en wandel, uitgegeven op last van de Generale Synode 1971 der Geref. Gemeenten door het Bureau voor de Kerkelijke Administratie der Geref. Gemeenten, Zeist.
Bij de gratie Gods, predikatie t.g.v. het 25-jarig regeringsjubileum van H.M. Koningin Juliana op 5 sept. 1973 n.a.v. Spr. 8:15a, Goes, 1973.
 'Predikatie tijdens de begrafenisdienst van Ds. G. Schipaanboord te Rotterdam-Z. op 14 nov. 1973, in *Door lijden geheiligd*, Goes, z.j., blz. 9-26.
 'De daden des Heeren gedenken', predikatie t.g.v. het feit dat Nederland 30 jaar geleden werd bevrijd van de Duitse overheersing n.a.v. Neh. 9:30, 31, 32a.
 'Bidstond voor de Generale Synode', gehouden op 17 september 1974 te Utrecht. Beide predikaties in *De daden des Heeren gedenken*, Goes, z.j.
Vermenigvuldigde genade, predikatie gehouden t.g.v. het 25-jarig ambtsjubileum n.a.v. 2 Kor. 4:15, Goes, z.j.
 'Als een borduursel gewrocht', predikatie n.a.v. Ps. 139:13-16 over abortus provocatus, in *Leven . . . of dood?* Texel, z.j., blz. 17-39.
 'De banier van Christus' liefde', in *Hij is ons voorgedaan*, Rotterdam, z.j. (1982), blz. 84-97.
 'Het geheim van de sterkte', in *Hij is ons voorgedaan*, Rotterdam, z.j. (1982), blz. 98-112.
- 6.2. *Predikaties in de serie De schat des Woords*
Ik zal verhoren, biddagpredikatie over Hosea 2:20-21; 8e jrg. no. 4, febr. 1955.
Jezus Christus als een Teken, predikatie na het Kerstfeest over Luk. 2:34b; 14e jrg. no. 2, dec. 1960.
De verheerlijking van Gods soevereine genade, predikatie over Luk. 10:1-10; 16e jrg. no. 10, aug. 1963.
Gods vragen aan ons, Oudejaarspredikatie over Jes. 5:3-4; 18e jrg. no. 2, dec. 1964.
Gelooflicht, Nieuwjaarspredikatie over Ps. 18:31; 19e jrg. no. 2, dec. 1965.
De krachtige werking van de Pinkstergeest, Pinksterpredikatie over Hand. 2:37-38; 19e jrg. no. 7, mei 1966.
- 6.3. *Predikatie in de serie Van recht en genade*
Kribbe en Kruis, Kerstpredikatie over Luk. 2:7; 11e jrg. no. 12, dec. 1964.
- 6.4. *Predikaties over de Heidelbergse Catechismus in In het leerhuis*, Goes, 1975:
 deel I, Zondag 12, blz. 168-187.
 deel II, Zondag 38, blz. 170-185; Zondag 51, blz. 362-377.

7. *PUBLIKATIES EN PREDIKATIES IN HET ENGELS*

- 7.1. *Predikaties* uitgegeven door The Macedonia Mission Society of the Netherlands Reformed Congregations, Glen Rock, New Jersey, U.S.A.
Curiously wrought, a sermon on Psalm 139:13-16; no. 187, z.j. (vertaling van 'Als een borduursel gewrocht!' in *Leven . . . of dood?*, Texel, z.j.).
The Conversion of Levi, a sermon on Luke 5:27-32; no. 151, z.j.
Gods harvest, a sermon on Rev. 14:15-20; no. 151, z.j.
A serious incentive to the service of the Lord in heart and conduct, a sermon on Romans 12:2; no. 123, z.j. (vertaling van 'Een ernstige aansporing tot de dienst des Heeren in hart en wandel', Zeist, z.j.).
Gods question to us, a New Year's Eve sermon on Isaiah 5:3-4; no. 178, z.j. (vertaling van 'Gods vragen aan ons' in *De schat des Woords*, 18e jrg. no. 2, dec. 1964).
Light of faith, a New Year's sermon on Psalm 18:30; no. 178, z.j. (vertaling van 'Gelooflicht' in *De schat des Woords*, 19e jrg. no. 2, dec. 1965).
The heritage of God's people, a sermon on Isaiah 54:17; no. 153, z.j.
No continuing city, a New Year's Eve sermon on Heb. 13:14; no. 153, z.j. (vertaling van 'Geen blijvende stad', Rotterdam; z.j. (1970).
- 7.2. Meditaties en artikelen in *The Banner of Truth*, tijdens zijn verblijf te Corsica (1950-1954) en te Kalamazoo (1981).
8. *OVER DS. A. VERGUNST*
- 8.1. *Interviews met Ds. A. Vergunst*
 'In de eerste plaats komt de exegese', door Rik Valkenburg in *Wat wij geloven*, Dordrecht, 1967, blz. 205 e.v.
 'Schriftuurlijk-bevindelijke prediking is en blijft van het allergrootste belang', door . . . in *Reformatorsch Dagblad*, 31 jan. 1975 (n.a.v. 25-jarig ambtsjubileum).
 'Naar een maatschappelijke organisatie', door L.J. Ruijgrok in *Reformatorsch Dagblad*, 25 aug. 1979.
 'Wij hebben nu eenmaal een eigen levensstijl', door L.M.P. Scholten in *Trouw*, 9 sept. 1980 (n.a.v. vertrek naar de U.S.A.).
 'Gods trouw rust zelfs op 't late nageslacht', door G.P.P. Hoogendoorn en P. Jansen in *Daniël*, 35e jrg. no. 2, 23 jan. 1981 (n.a.v. vertrek naar de U.S.A.).
 'Aangenomen naar Kalamazoo', door J. Mastenbroek, in *De Schakel*, 9 jan. 1981 (n.a.v. vertrek naar de U.S.A.).
 'Domineesgezin Vergunst vertrekt naar Amerika', door Alice Thijssen in *Nieuwsblad voor het land van Heusden en Altena*, 15 jan. 1981 (n.a.v. vertrek naar de U.S.A.).
- 8.2. *Hij is ons voorgedaan*, ter nagedachtenis aan Ds. A. Vergunst, Rotterdam, z.j.
- 8.3. *Andere In Memoriams*
 'Ter gedachtenis', door J.H. Mauritz in 'k Zal gedenken, Woerden, 1981, blz. 214.
 'In Memoriam Ds. A. Vergunst', door Ds. K. de Gier, in *Kerkelijk Jaarboek der Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Noord-Amerika 1982*, blz. 336-339.

- 2.1. Uit *De Saambinder*, 51e jrg. no. 9,10; ook in *De Gereformeerde Gezindte en wij*, uitgave Bond van Jeugdverenigingen der Gereformeerde Gemeenten, 1974, blz. 8-14. Referaat gehouden op conferentie van predikanten uit de Ger. Gezindte op 6 nov. 1972 te Lunteren; andere referenten waren Prof. dr. W.H. Velema en ds. C. den Boer.
- 2.2. Uit *De Waarheidsvriend*, 60e jrg. no. 25; eveneens in *De Saambinder*, 50e jrg. no. 40; ook in *De Gereformeerde Gezindte en wij*, uitgave Bond van Jeugdverenigingen der Gereformeerde Gemeenten, 1974, blz. 3-7; eveneens in *Tien keer gereformeerd*, Kampen z.j., blz. 22-28.
- 2.3. Uit *De Saambinder*, 49e jrg. no. 46, 47, 49, 50, 52; 50e jrg. no. 1, 3, 6, 9, 14.
- 2.4. Uit *De Saambinder*, 57e jrg. no. 35, 37, 38, 39, 40, 41; ook in *Alleen uit Hem en door Hem*, Goes z.j., blz. 75-99.
- 3.1. Niet eerder gepubliceerd.
- 3.2. Samenvoeging van 3 artikelen in *De Saambinder*, resp.: 'Calvijn en vraag 81 van de Heidelbergse Catechismus', 54e jrg. no. 39, 40, 41, 42; 'Voor wie is het Avondmaal des Heeren ingesteld?', 55e jrg. no. 22, 23, 24, 25; 'Ten dis geleid', 51e jrg. no. 44.
- 3.3. Uit een artikel in *De Saambinder*, onder de titel: 'De toelating tot het predikambt', 56e jrg. no. 21, 22, 24, 26, 27.
- 4.1. Uit *De Saambinder*, 54e jrg. no. 47, 48, 49, 50, 51.
- 4.2. Predikatie, uitgegeven t.g.v. het 25-jarig regeringsjubileum van H.M. Koningin Juliana op 5 september 1973, Goes 1973.
- 4.3. Gepubliceerd in het *Reformatorisch Dagblad*, onder de titel: 'Onze houding t.a.v. de omroep', d.d. 24 mei en 25 mei 1972.
- 5.1. Niet eerder gepubliceerd. Rede uitgesproken op een appèl-avond te Dordrecht, 3 sept. 1980. Weergave van bandopname.
- 5.2. Uit *Het gezin vandaag en morgen*, 's-Gravenhage z.j., blz. 81-105. Met toestemming van Uitgeverij Boekencentrum B.V., 's-Gravenhage, overgenomen.
- 5.3. Uit *Visie op het onderwijs*, Kampen 1981, blz. 17-21, hier gepubliceerd onder de titel: 'Enkele gedachten over gezin en kerk in relatie tot de school bij onze gereformeerde vaders'; dit artikel is een samenvoeging van twee artikelen in *De Reformatorische School*, resp.: 'Gezin en kerk in relatie tot de school', 8e jrg. no. 8; 'De kerk en haar zorg voor het onderwijs', 8e jrg. no. 1. Met toestemming van Uitgeverij Kok, Kampen, overgenomen.
- 6.1. Doctoraal-scriptie van A. Vergunst; in gedrukte vorm aanwezig, niet officieel in de boekhandel.
- 6.2. Uit *Wegen en gestalten in het gereformeerd protestantisme*, Amsterdam 1976, blz. 123-140. Met toestemming van Uitgeverij Ton Bolland, Amsterdam, overgenomen.
- 7.1. Predikatie, uitgegeven op last van de Generale Synode 1971 der Geref. Gemeenten door het Bureau voor de Kerkelijke Administratie der Geref. Gemeenten, Zeist.
- 7.2. Niet eerder gepubliceerd. Predikatie uitgesproken in een bidstond voor de Generale Synode der Ger. Gemeenten, op 9 sept. 1980, in het kerkgebouw der Ger. Gemeente te Utrecht. Weergave van bandopname.
- 7.3. Niet eerder gepubliceerd. Predikatie uitgesproken tijdens een afscheidsdienst, belegd door het Deputaatschap voor de zending en het Curatorium, in het kerkgebouw der Ger. Gemeente te Rotterdam-Centrum, op 7 januari 1981. Weergave van bandopname.
- 7.4. Meditatie uit *Kerkbode der Gereformeerde Gemeenten te Rotterdam en omstreken*, 10e jrg. no. 5, n.a.v. Gen. 5:5b.

Inleiding door Ds. A. Elshout	7
1. Korte levensbeschrijving door Ds. E. F. Vergunst	9
2. Tot opbouw van de kerk des Heeren	
Inleiding door Ds. K. de Gier	23
1. Toewijding – één lichaam, elkanders leden	25
2. Quis non fleret? (Wie zou niet wenen?)	33
3. Ultra-Gereformeerd	38
4. Het theologisch eigene van de Gereformeerde Gemeenten in de Gereformeerde Gezindte	70
3. Naar de regel van de Schrift	
Inleiding door Ds. A. Moerkerken	87
1. De ernstige aanbieding van Christus en de Verbondsweldaden in het Evangelie	89
2. Voor wie is het Avondmaal des Heeren ingesteld?	120
3. De roeping tot het predikambt	143
4. Vreemdelingschap en maatschappelijke betrokkenheid	
Inleiding door Ds. M. Golverdingen	155
1. Verootmoediging	159
2. Bij de gratie Gods	172
3. Onze houding ten opzichte van de media	183
5. Om het welzijn van de jeugd	
Inleiding door C. Bregman	195
1. Gedenk aan uw Schepper	197
2. Huwelijk en gezin	206
3. Gezin en kerk in relatie tot de school.	222
6. Het getuigenis van de kerk der Reformatie	
Inleiding door D. Vergunst	229
1. Godefridus Cornelisz. Udemans en zijn 't Geestelyck Roer van 't Coopmans Schip	231
2. Godefridus Cornelisz. Udemans en zijn Coop-Mans-Iacht	266

7. De bediening der verzoening

Inleiding door H. Vergunst	285
1. Een ernstige aansporing tot de dienst des Heeren in hart en wandel	287
2. De Heere is nabij	299
3. Mozes' ootmoedig smeekgebed.	310
4. . . . en hij stierf	321
 Bibliografie van publikaties door Ds. A. Vergunst	 325
 Verantwoording van de in deze bundel opgenomen bijdragen van Ds. A. Vergunst	 332